

تہ فسرنامی

قرآن خیروز

دانراوی: مہلاعہ بدولکہ ریمی مودہ رریس
نامادہ کردنی: موہ ممد عہ لی قہرہ داغی

سہر بہرشتی چاپی نوی: رہنووہ مہ حموودی

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تەفسیری نامی

بۇ قورئانی پیرۆز

سرشناسه	:	مدرس، عبدالکریم، ۱۹۰۵ - ۲۰۰۵ م. Mudarris, Abd al - karim
عنوان و نام پدیدآور	:	دهقی تهفسیری نامی/دانراوی عبدالکریمی موده رریس.
مشخصات نشر	:	سنندج: انتشارات کردستان، ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری	:	۶ ج.
شابک	:	دوره: 9649800363 ج. ۱: 9649800370 ج. ۲: 9649800387 ج. ۳: 9649800394 ج. ۴: 9649800400 ج. ۵: 9649800417 ج. ۶: 9649800424
وضعیت فهرست نویسی	:	فیبا
یادداشت	:	کردی.
عنوان دیگر	:	تهفسیری نامی بوقورتانی پیروز.
موضوع	:	تفاسیر اهل سنت -- قرن ۱۴ ق.
رده بندی کنگره	:	۱۳۸۶ ت۹۲۸ م/ BP۹۸
رده بندی دیویی	:	۱۷۹/۲۹۷
شماره کتابشناسی ملی	:	۷۲۵۶۱۱۱

تەفسیری نامی

بۆ قورئانی پیرۆز

نووسینی:

مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەپرېس

بەرگی دووھەم

(ئالی عیمران، نساء و مائیدە)

بلاوکردنەوہی کوردستان

سنه

ئەم نوسخە لە سەر ئیزی بەرپەر «محمەدی مەلا کەریم» لە چاپ دراوه
و مافی لە چاپ دانەوهی ئەم نوسخە پارێزراوه بۆ بڵاوکردنەوهی کوردستان

انتشارات کوردستان
Kurdistan Publication

سنه - پاساژی عیززەتی - تەلەفۆن - ۲۲۶۵۳۸۲

تەفسیری نامی

✓ ناوی کتێب (نام کتاب):	تەفسیری نامی (بەرگی دووهم)
✓ دانراوی (تالیف):	مەلا عەبدولکەریمی مودەپرێس
✓ کەرەتی چاپ (نوبت چاپ):	بەکەم (اول); ۱۳۸۹
✓ ژمارە ی چاپکراو (تیراژ):	۳۰۰۰ دەورە ی شەش بەرگی (دورە ی شش جلدی)
✓ ژمارە ی لاپەرە و قەوارە (تعداد صفحه و قطع):	۵۲۸ صفحە ی وزیري (شش جلد ۳۳۶۰ صفحە)
✓ بڵاوکەرەوه (ناشر):	بڵاوکردنەوهی کوردستان (انتشارات کوردستان)

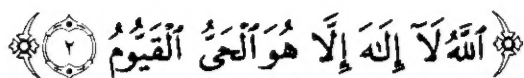
نرخ دەورە ی شەش بەرگی: شایک دورە: ۳ - ۰۳۶ - ۹۸۰ - ۹۶۴ - ۹۷۸
شایک ج ۲: ۷ - ۰۳۸ - ۹۸۰ - ۹۶۴ - ۹۷۸
تمەنه ۶۲,۰۰۰

سورة آل عمران، مدنية، و آيها مأتا آية
[سوره تى ئالى عيمران، مه دينه يبيه و دووسه د ئايه ته]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خوای تهعلا زاناتره به مهعناى.

واته: ئه و زاته كه ناوى پاكي به ريزى «الله» يه هيچ كه سى نيه كه «واجب الوجود»
بى و بوونى پتيويست بى و كه س نيه كه پهروه ردگارى كه م و زورى جيهان بى، وه
كه س نيه كه عبادته تى بۆ بكرى ئه و نه بى، وه ئه و زاته زيندووه به بى په يوه ندى
كه س و دامه زراو و راوه ستاو و راگرى عالهمه چ به رزى و چ په ستى.

له هوى هاتنه خواره وى ئه م ئايه ته و بازى ئايه تى پاشه وهيدا ريوايه ت كراوه له
ئه بوو ئه مامه وه ﷺ ئه لىت: كۆمه لى له گاورة كانى «نه جران» هاتن بۆ لاي پىغه مبه ر ﷺ
و له باره ي چه زره تى عيسا وه موحاده له يان له گه ل چه زره تا ﷺ كرد، جا خوداى

۱. ئه م كۆمه له ژماره يان شه ست كه س بووه، ئه مانه هممو سوار و خاوه ن به رگ و پۆشاك بوون و
چواره كه سيان له ئه شراف بوون و له ناو ئه م چواره دا سى كه سيان سه رۆك و خاوه ن فه رمان بوون

تهعالا له ئه‌ووه‌لی سووره تی نالی عیمرانه‌وه هه‌تا هه‌شتا و ئه‌وه‌نده ئایه تی نازل کرد.

﴿زَلَّ عَلَيْكَ الْكِتَابُ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ﴾

واته: خودای ته‌عالا ناردووێه ته‌خواره‌وه بۆ سه‌ر تۆ به‌ پله‌ پله‌ ئه‌و کتیبه‌ی وا له‌ ناوا وه‌کوو قورئانی پیرۆز بێ، به‌ شیوه‌ی که‌ حه‌قه‌ و راسته‌. وه‌ باوه‌ر ئه‌کا و باوه‌ر نیشان ئه‌دا به‌و کتیبانه‌ که‌ نازل بوون له‌ پیشی خۆیا.

﴿وَأَنْزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ ﴿٣﴾ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ﴾

وه‌ ته‌وراتی به‌ جارێ نازل کردوو به‌ حه‌زرتی موسا، وه‌ ئینجیلی نازل کردوو به‌ حه‌زرتی عیسا له‌ پیش قورئانا که‌ حالیان وابوو هه‌وێ شاره‌زایی بوون بۆ قه‌ومه‌که‌یان.

﴿وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ﴾

وه‌ ناردووێه ته‌خواره‌وه ئه‌و کتیبانه‌ که‌ بوون به‌ هه‌وێ جیا کردنه‌وه‌ی حه‌ق له‌ به‌تال له‌ هه‌ر چه‌رخیکدا وه‌کوو کتیبه‌کانی ره‌ه‌به‌رانی پیشوو. وه‌ یاخود ناردووێه ته‌خواره‌وه قورئانی که‌ هه‌وێ جیا کردنه‌وه‌ی راسته‌ له‌ لار.

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾

«عبدال‌مسیح» ناو له‌ روتبه‌دا «عاقب» بووه‌ که‌ ئه‌میری هه‌موانه‌. «ئه‌یههم» ناو خاوه‌ن نان و په‌نای رۆژی ره‌ش بووه‌. «ابوحارثه‌» کورێ «علقمه‌» که‌ یه‌کێ بووه‌ له‌ قبیله‌ی «بکر بن وائل» ئه‌سقه‌ف و عالمی دینیان بووه‌.

ئه‌مانه‌ هاتوون بۆ مه‌دینه‌ی مونه‌ووه‌ره‌ و چه‌ن رۆژی له‌ گه‌ڵ حه‌زرت عليه‌السلام موحاده‌له‌یان کردوو له‌ خوسوسێ حه‌زرتی عیساوه‌، وه‌ ئیددیعی ئه‌وه‌یان کردوو عیسا کورێ خوایه‌ (العیاذ بالله!)، تا له‌ ئه‌نجاما حه‌زرت عليه‌السلام بانگی کردن بۆ «مباهله‌» یانی بۆ ئه‌وه‌ که‌ دوعای شه‌ر یکه‌ن له‌و تاقمه‌یان که‌ له‌ سه‌ر ناحه‌قه‌. به‌لام گاوره‌کان ترسان و گه‌رانه‌وه‌ بۆ نه‌جران.

به راستی نهوانه که ئینکاری ئایاتی خودایان کردووه عهزاب و ئاگریکی گرانیان
بۆ بریار دراوه.

﴿وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ﴾

وه خوای تهعالا غالبه و زاله بهسهر بهجی هینانی خواستی خویا و خاوهن تۆلهسهندنه.

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ﴾

به راستی خوای تهعالا شتیکی لی و ن نابیی نه له عهرزا و نه له عاسمانا.

﴿هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ﴾

ئهو خودا خوایهکی وایه تهسویرتان ئهکا و پهیکهردارتان ئهکا له ناو مندالدانا له
سکی دایکا ههرچۆنی خواستی ههیی، جوان بێ یا ناشیرین.

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾

خوایی نییه ئهو نهبی. که ئهو غالبه و زاله بهسهر ههموو خواستیکی خویا و
خاوهنی حیکمهته و زانستی راست و کرداری دامهزراو بۆ ئهوه.

﴿هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ﴾

خودا ئهو خودایهته که ئاردووویهته خوارهوه بۆ سهر تۆ به فریشتهی تهوانای
هیمنا ئهو قورئانه که رهههیری هۆشیاران.

﴿مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ﴾

وه بازی لهو کتیبه ئایاتیکن که مهعنايان دیاره لهبهر ئهوه که دهلالهتی لهفزهکان
دیاره و کهلیمهکان مهشهور و ناسراون، وه ئهم بازه ئایاته دایکانه له ناو کتیبهکهدا،
باقی ئایهتهکان له تهنگانهی فامی مهعنايانا ئهگهڕینهوه بۆ لای ئهو دایکهیان و
لهسهر خهتی ئهو مهعنايان دهڕئهکهوئ.

﴿وَأَخْرُ مُتَشَبِهَتٌ﴾

وه بازي ئايه تي نهو كتيبه چهن مه عنايي هه لئه گرن و به ئاساني ئينسان نازاني كام مه عنايان شياوي ئيعتيباره و پئويستي ههيه به ليكولئينه وهيه كي ورد له لايه ني ئينساني زاناوه.

وه دهر نه كه وتني مه قسوود لهو ئايه تانه يا له بهر نه وهيه نهو «موشته رهك» له بهيني چهن مه عنادا يا له بهر نه وهيه «عام» ه و مه قسوود له شوئنه كه دا «خاص» ه، يا به عه كسي نه مهيه يا له بهر ئيجماله، يا له بهر نه وهيه زاهيرهن ته شبيه و هاووئنه يي نه گه يئني و مه قامه كه له گهل ته شبيهه ريك ناكه وي؛ وه كوو لهو ئايا تانه دا كه «وجه» و «عين» و «جنب» به كارد يئي بو خودا، وه يا له بهر نه وه مه عناي ديارى نهو له فزانه مه عنايه كي خاوهن سوود نادا به ئينسان، وه كوو نهو حه رفه له يهك پچراوانه كه له سه ره تاي هه ندي سووره ته وه. يا له بهر چهن هو ي تر...

وه حيكمه تي به كار هيناني نه م له فزانه نه مهيه نه م كتيبه كتيبيكي عاله مييه و نه وانه كه قسه يان له گه لدا نه كرئ زور فره قيان ههيه له فام و له پايه ي زانستا، كه وابي نه گهر به عيباره تي زور پايه نزم بي مونا سبي زه وقى پايه به رزه كان نابن، وه نه گهر له سه ر زه وقى نه وان بي پايه نزمه كان سوودي لي وه رنا گرن.

وه له لايه كي تريشه وه قابيله به كه ليمه ي «عام» يا «مشترك» مه عناي زور ئيفاده بكرئ، به لام به كه ليماتي تايه تي (خاص) نه وه نده سوود وه رنا گيرئ.

وه له لايي تره وه له بهر نه وه هه تا خوئنده وارانئ ثابين تي كوشن بو فامي مه عناي به رز وه بگهن به نه جر و سه واب.

له لايي تريشه وه وه كوو خودا موختاره له دروست كردني عاله مدا وه له ئيجادي مه عادين و گيا و گيانله به ران و ئينسان له سه ر نه نواع و نه سناف و نه فرادي جيا،

هه‌روا موختاره له ئینزالی کتییی وا که له هه‌موو شیوه ئه‌لفازی تیدا بئ: له گران‌فام و ئاسان و، خاس و، عام.

﴿فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَبَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ﴾

جا ئه‌و که‌سانه که له دلیانا لادان هه‌یه له راست‌کاری، ئه‌وه ئه‌که‌ونه شوینی ئه‌و ئایه‌ته موته‌شایه‌انه به‌ته‌نها و ته‌ماشای موحه‌ماته‌کانیان له‌گه‌لا ناکه‌ن هه‌تا به‌هۆی ئه‌وانه‌وه چاری مه‌عنای ناباری ئه‌مان بکه‌ن، به‌لکوو هه‌ر ته‌ماشای خو‌یان ئه‌که‌ن له‌به‌ر ئاره‌زووی ئه‌وه که‌ فیتنه‌ی شه‌ک بخه‌نه ناو دلی موسو‌لمانانه‌وه له‌ ئیسلاما، وه‌ له‌به‌ر داوای ئه‌وه وه‌ خواستی ئه‌وه که‌ ته‌ئویلیان بکه‌ن له‌سه‌ر هه‌وای نه‌فسی خو‌یان.

﴿وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ﴾

وه‌لحال ته‌ئویلی ئه‌و موته‌شایه‌انه به‌ته‌ئویلی که‌ موافیقی حه‌ق بئ که‌س نایزانی ئیلا زاتی خودا (بالذات)، وه‌ ئه‌و که‌سانه‌یش که‌ دامه‌زراون له‌ زانستا به‌هۆی موماره‌سه‌ی ته‌قوای خوداوه و فه‌رمانبه‌رداری عیلم و حه‌قیقه‌ت. وه‌ شانی ئه‌و دامه‌زراونه‌ وایه.

﴿يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا﴾

ئه‌لین: ئیمان و باوه‌رمان هه‌یه به‌م موته‌شایه‌انه له‌سه‌ر ئه‌و ته‌رزه‌ خودا قه‌س‌دی کردوون. وه‌ هه‌ردوو به‌شه‌که له‌ لای خوداوه هاتوونه‌ته‌ خوار و مه‌عنایان راست و دروسته.

﴿وَمَا يَذْكُرُ إِلَّا أُولَؤُلَآءِ الْأَلْبَابِ﴾

جا خودای تەعالا بۆ مەدحی ئەم کۆمەڵە زانایانە کە دامەزراون و ئیمانی خۆیان دەرئەبرن بەرەبەر بە ئایاتی مۆتەشابیھە و، موحکەمە، ئەفەرمویت: ئەمانە خواوەن عەقڵی ساغن بۆیە وەھا تەسەووری حەقیقەت ئەکەن؛ چونکی بیر ناکاتەوێ بۆ گەشتن بە ئەنجامی باش لە حەقایقدا ئیلا کەسێ کە خواوەنی شوعووری ساغ بێ.

جا بزانی ئەم مەقامەدا چەن باسی ھەیە:

[باسی] یە کەم: لە بازئ ئایەتی قورئانا ھەیە کە ئایاتی قورئان ھەموو لە موحکەماتن و لە بازئ ئایەتا ھەیە کە ھەموو لە مۆتەشابیھاتن و لەم ئایەتە پیشووەشا تەقسیمی ئایاتی قورئانی کرد بۆ دوو بەش: موحکەمات و، مۆتەشابیھات، وە بەیانی ئەمە وەھایە ئەو ئایەتە کە دەلالەت ئەکا لەسەر ئەوێ کە ھەموو ئایاتی قورئان موحکەماتە مەبەست ئەوێ: کە ھەموو ئایاتی قورئان راستن و ئەلفازیان فەسیحە و مەعناکەیان سەحیحە. وەکوو لە ئایاتا ھەیە: ﴿لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ﴾^۱. وە ئەو ئایەتە کە ئەفەرمویت ھەموو ئایاتی قورئان لە مۆتەشابیھاتە ئەوێ مەعناي ئەوێ: ئایاتی ھەموو ئەشوبھێن بە یەکتەر لەوێدا کە باسی تەوجیھی ھۆشیارانە بۆ دینی ئیسلام و بازیکیان ئەبن بە تەفسیر بۆ بازیکیان و ھەڵ و پەڵیان تێدا نییە چونکی کەلامی خودایە و خودا «أَصْدَقُ الْقَائِلِينَ»^۲. ﴿وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا﴾^۳. وە لەسەر ئەم بەیانە ھەردوو قسەکان راستن. ھەروا قسەي سیئەم کە ئەفەرمویت: بازیکیان موحکەم و بازیکیان مۆتەشابیھن، بەلام بە مەعنايەکی غەیری ئەو مەعنايە کە ئیسە وتمان.

۱. فصلت: ۴۲.

۲. النساء: ۸۲.

باسی دووهم: له مه‌عنای موحکهم و موته‌شاییهدا گهلئ قسه‌یان کردوو، له ناو هم‌موویانا دوو بیریان په‌سه‌نده: یه‌که‌م: نه‌و مه‌عنایه که موحکهم نه‌وه‌یه مه‌عنای وازیح بئ، وه موته‌شاییه نه‌وه‌یه مه‌عنای وازیح نه‌بی و گهلئ ئیحتیمال هه‌لبگرئ وه‌کوو له مه‌عنای نایه‌ته‌که‌دا باس‌مان‌کرد.

دووهم: وه‌کوو ساداتی نه‌حناف فه‌رموویانه موحکهم نه‌وه‌یه مه‌عناکه‌ی وازیح و زاهیر بئ و ئیحتیمالی نه‌سخی نه‌بی، وه موته‌شاییه نه‌وه‌یه که مه‌عناکه‌ی نه‌وه‌نده دا‌پو‌ش‌راو بئ که ده‌رك نه‌کرئ نه‌به ده‌لیل‌ی عه‌قلی و نه‌به ده‌لیل‌ی نه‌قلی. خو‌لا‌سه نه‌و نایه‌تانه که ته‌نیا خودا خو‌ی مه‌عنایان نه‌زانئ؛ وه‌کوو قیامی ساعه‌ت و مه‌عنای تاقه‌حه‌رفه‌کان له سه‌ره‌تای با‌زئ له سووره‌ته‌کانی قور‌ئانه‌وه.

باسی سیهم: نه‌مه‌یه نه‌و که‌سه که نه‌لئت موحکهم نه‌وه‌یه که مه‌عناکه‌ی وازیح بئ و موته‌شاییه نه‌وه‌یه که مه‌عناکه‌ی وازیح نه‌بی و چه‌ن ئیحتیمال هه‌لبگرئ له کاتی خو‌ین‌ده‌وه‌ی ﴿وما یعلم تأویلہ﴾ دا له‌سه‌ر «العلم» نه‌وه‌ستئ؛ چونکی له‌سه‌ر نه‌و مه‌عنایه وه‌کوو خودای ته‌ع‌لا مه‌عنای موته‌شاییه‌ات نه‌زانئ خوا‌هن زان‌سته دامه‌زرا‌وه‌کانیش مه‌عنایان نه‌زانن. وه نه‌و که‌سه که نه‌لئ: موحکهم نه‌وه‌یه مه‌عناکه‌ی زاهیر بئ و موته‌شاییه نه‌وه‌یه که‌س مه‌عنای نه‌زانئ ئیلا زاتی خودا، نه‌وه له‌سه‌ر که‌لیمه‌ی «الله» رانه‌وه‌ستئ؛ چونکی مه‌عنای موته‌شاییه‌ات خودا نه‌بی که‌س نایزانئ. به‌لام له ناو نه‌و دوو مه‌عنایه‌دا که بۆ موحکهم و موته‌شابه‌ه‌یان کردوو مه‌عنای یه‌که‌م زۆر به‌ه‌یزه و له‌سه‌ر نه‌م دا‌وا چه‌ن ده‌لیل هه‌یه:

یه‌که‌م: بینا له‌سه‌ر نه‌وه که موته‌شاییه که‌س مه‌عنای نه‌زانئ ئیلا خودا نه‌بی واجب بوو یا مو‌ناس‌ب وا‌بوو له مو‌قاییلی ﴿فأما الذين في قلوبهم زيغ﴾ وه بیفه‌زمایه: «وأما الراسخون في العلم فيقولون آمنا به».

دووه م: بیا له سهر نهو ئیعتیاره فایده له ئیعتیاری «رسوخ» دا نابیی، به لکوو نه م
 حوکه مو حوکه می هه موو زاناییکه دیاره هه موو موسولمانانیکی زانا - راسیخ بن یا
 غهیره راسیخ - نه لئین * آمانا به کل من عند ربنا*.

سیه م: له سهر نهو مه عنایه چه سری کیتاب له مو حکه م و موته شایبه دا ته و او
 نابیی؛ چونکی وه کوو ئایاتی مو حکه مه هه ن و ئایاتی موته شایبه ی وا که غهیری
 خودا کهس مه عنایان نه زانی ئایاتی تریش هه ن که نه مو حکه م بن و نه موته شایبه
 بن به و مه عنایه که ئیمه ویستمان.

چواره م: له سهر نهو مه عنایه مو حکه مات نابن به «أم الكتاب» و نابن به مه رجعه
 بو ئایاتی موته شایبه؛ چونکی ئایاتی موته شایبه غهیری خودای تهعالا هیچ کهس
 مه عنایان نازانی و به مو حکه مات به یان نا کرین.

پینجه م: له چه دیسی سه حیحه دا سابت بووه که چه زه رت عليه السلام دوعای فهرمووه
 بو ئینوعه باس عليه السلام وه فهرموویه تی: «اللهم فقهه في الدين و علمه التأويل» چونکی
 نه گهر ته ئویلات ههر عائی د بوونایی به خودا سوودی له و دوعادا نه ده بوو.
 شه شه م: سابت بووه که نه فسی ئینوعه باس خوئی فهرموویه تی: «أنا من يعلم
 تأويله».

چه وته م: خودای تهعالا مه دحی عوله مای راسیخی کردووه به وه نه هلی ته فه ککور
 و ته زه ککورن وه کوو له سیاقی ئایه ته که دا ده رته که وئی. وه نه گهر عیلمیان نه بی به
 ته ئویل ئیتر نه بی مه عنای رسووخیان له عیلم و زانستا چی بی؟

هه شه م: له سهر نهو ئیعتیاره لازم نه کا گهلئ ئایه تی قورئان کهس مه عنایان
 نه زانی و نه مه زور دووره له یاسای میهره بانی خودا وه کتیبی ره وانه بکا بو سهر
 خو شه ویستی خوئی و نهو خو شه ویسته له مه عنای نهو کتیبه حالی نه بی!

﴿رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا﴾

ئەي پەرۋەردگارى ئىمە دلمان لامەدە لە پەيڕەوى ئەوێ کە راستە و حەقە (وەکوو دینی ئیسلام بێ) بۆ لای ئەوێ کە لارە و بەتالە (وەکوو کوفرو ئیلحاد و بیدعەت و ئیفساد و گومرا کردنی عیباده) پاش ئەو کە تۆ شارەزات کردوین بۆ ریگای راست.

﴿وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً﴾

وہ یتیمان بېه‌خشە لەلای خۆتەو تەوفیق و یارمەتی لەسەر حەق.

﴿إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ﴾

بە راستی تۆ کە خودایەکی بەخشنەدی.

زاناکان فەرموویانە: ئەم ئایەتە واتە زانا راسیخە دامەزراوەکانە و لە خودا ئەپارێتەو بۆ ئەو پایەداریان بکا لەسەر حەق. وە یاخود موباشەرەتەن لەلایەنی خوداو هاتوو لە مەقامی فەرمان بە حەزرت ﷺ کە ئەم دوایە بکا و بەم شیوە لە خودا بپارێتەو:

﴿رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ﴾

ئەي پەرۋەردگارى ئىمە تۆ هەموو ئادەمیزاد گردنەکەیتەو لە رۆژیکاکە گومان لە هاتنی ئەو رۆژەدا نییە.

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ﴾

بە راستی خودای تەعالا لە وەعدەى خۆی لانادا.

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا﴾

به راستی هه موو ئه و که سانه که کافر و بنی باوه پڻ به خودا - وه یا هه مه به ست وه فدی گا وره کانی نه جرانه - له پاشه پوژا، که روژی قیامه ته، مال و دارایی ئه وان و ئه ولاد و نه ته وه ی ئه وان ده فعی عه زابیان لی ناکا له لایه نی خودا وه هیچ نه وعه عه زابین.

﴿وَأُولَٰئِكَ هُم وَقُودُ النَّارِ﴾

وه ئه و کافرانه هه موو سوو ته مه نی ئاگری دۆزه خن.

﴿كَذَّابٍ ءَالٍ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾

وه کوو عاده ت و ئه حوالی ئالی فیرعه ون و ئه و کافرانه که له پیش ئه وانا بوون.

﴿كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾

ئینکاری ئایاتی کتیبی ئیمه یان کرد.

﴿فَاخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ﴾

جا خودای ته عالا ئه وانی گرت به هوی ئه و ته کزیب و بنی باوه ریبه وه.

﴿وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾

وه خودای ته عالا به راستی زاتیکی وایه عیقاب و ئازاردانی موخالیفه کانی خوی به هیز ئه دا.

ریوایه ت کراوه له ئیبنوعه باسه وه رضی الله عنه کاتی که چه زهره ت عليه السلام زāl بوو به سه ر کافره کانا له شه پی به در و گه رایه وه بو مه دینه ی مونه وه ره روشت جووله که کانی له بازاری «به نی قینقاع» دا گرد کرده وه و فه رموی پێیان: ئه ی کۆمه له ی یه هوود موسوڵمان بین له پیش ئه وه دا که خودا عه زابان بدا وه کوو عه زابی کافره کانی دا له رووداوی به درا.

ئه وانیش له وه لا ما وتیان. ئه ی موحه ممه د به وه بایی مه به که کۆمه لیکت له قوهریشه کان کوشت! ئه وانه به راوردی جهنگ و مه یدانیان نه بوو، تو به راستی ئه گه ر

جەنگ بکەى لەگەڵ ئێمەدا ئەوکاتە تۆ ئەگەى کە ئێمە چ نەوعە پیاویکین! جا خودای تەعالا ئەم دوو ئایەتەى نازل کرد.

﴿قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَعْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ﴾ (۱۲)

تۆ بۆى بەو جوولەکانە کە باوەریان نییە بە تۆ و بەو قورئانە هاتووە بۆ تۆ: ئێوە لە پاشەرۆژیکى نزیکە لە بەرابەرەى موسوڵمانەکانا مەغلوب و سەرکەز و گیرۆدە ئەبن، واتە لە ماوەیەکی نزیکدا گیرۆدە بوون: بەنى قورەیزە کوژران و، بەنى نەزیر لە شویئى خوێان دەرکران و شارى خەبەر گیرا و سەرانیان لەسەر دانرا. وە لە رۆژى قیامەتیشا گرد ئەکرێنەو و حەوالە ئەکرێن بۆ دۆزەخ، وە بە راستى دۆزەخ خراپترین قەرارگایە.

﴿قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِتْنِ الْتَمَقَاتِ﴾

بە راستى ئەى یەهوودیەکان نیشانەىەکی گەورە هاتەجۆ بۆ ئێوە لە هۆى ئەو دوو کۆمەلەو وە کە گەشتن بە یەك بۆ جەنگ.

﴿فِي تَقَاتِلٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾

کۆمەلێکیان جەنگی ئەکرد لە رێگەى بەرز کردنەو وەى کەلیمەى خودادا کە ئایینی تەوھید و خودا بەیەك زانیە.

﴿وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ﴾

وە کۆمەلێکی تریان کافر بوون.

﴿يَرَوْنَهُمْ مِثْلَهُمْ رَأَى الْعَيْنِ﴾

کە خوێان بە چاو ئەبینى دووقاتی کۆمەلێ موسوڵمانەکانن بە ئاشکرا لەگەڵ ئەوێشدا ئەو کۆمەلە کەمە زāl بوون بەسەر ئەم کۆمەلە زۆرە دووقاتەدا.

وه بازی فهرموویانه مانای وایه: که نهو کافرانه موسولمانه کانیان به دووقاتی خویمان نه زانی له بهر نهوه هه یه تی موسولمانه کان دلی نه مان بترسینی.

﴿وَاللّٰهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَّشَاءُ﴾

وه خودای تهعالا به یارمه تی خووی دهست و هیز نه دا به ههرکه سی یا به ههر کومه لی بیهوی زالیان بکا.

﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ﴾

به راستی لهم کاره ساته دا عیبهت گرتن و پهنگرتن هه یه بو نهو که سانه که چاوی ورده بینیان هه یه.

واته: نهی جووله که کان و، نهی کافره موشریکه کان له پاش رووداوی بهدر پیویسته بزانی خودا نه یهوی موسولمانه کان یارمه تی بدا، وه که سی که خودا یارمه تی بدا که س ناتوانی پیدا به عهززا، دهی مل راکیشن بو دینی حهق و موسولمان بین. جا نه گهر نازانی بوچی نهو کافرانه موسولمان نابن و ته رکی ناره زووی خویمان ناکه، بزانی:

﴿زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ﴾

جوان کراوه له بو ئاده میزاد خویش ویستی نهو شتانه که ناره زووکراویانه.

﴿مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ﴾

نهو ناره زووکراوانه له ژنانی جوان و دارایی و شان و، له کورانی چالاکی سهه و شیوه جوان و، له دارایی زووری چین له سهه چین دانراو له ئالتوون و زیو و له نه سپ و مایینی ره سه نی نیشانه دار و له وشر و گا و مه و بزن و له کشت و کالی ئاوداری خاوه ن باره.

﴿ذَٰلِكَ مَتَعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾

وه له واقعدا ئەم ناوبراوه هه مووی هۆی ئاسایش و له زهت وەرگرتنی ئەم ژینی جیهانهیه که ماوهیه کی کهمی دیاری کراوی بپراوهیه.

﴿وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ﴾ ۱۴

وه به راستی خوای تهعالاخواههنی مهلبهندی جوان و ئارامگای پایه داری نه بپراوهیه له پاشه پوژا، وه کوو به ههشتی پر له ناز و نیعمهت و پر له ئاسایشی بی زهحمهت که هه میسه ههیه ههتا ههتایه.

جا بۆ رووناك كرده وهی ئەم مهلبهنده جوانه خودای تهعالا فهرموویه تی:

﴿قُلْ أُوْنِيْكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذَٰلِكُمْ لِلَّذِيْنَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾

تۆ بلی ئەی پیغه مبهری خوشه ویست: نایا خه بهرتان پێ بدهم به جهزایی وه به بهشتی که زۆر باشتتر بێ له و ژن و مال و منداله؟ بپیار دراوه له لای خوداوه بۆ ئەو که سانه که خواههنی تهقوا و پارێژن له کوفرو له بیر و باوهپی ناپهسهند و کرده وهی ناشیرین:

﴿جَنَّتْ تَجْرٰی مِّنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا﴾

یه کهم: چه ن قهسر و باخاتی که جۆباری شیرین کاری تامدار رهوان ئەبن به ژێر داره کانیا، وه ئەم موسولمانانه یش حالیان وایه ئەمینه وه لهو قهسرو باغاتهدا ههتا ههتایه.

﴿وَاَزَوْجٌ مُّطَهَّرَةٌ﴾

دوو ههه: له وهی بۆیان بپیار دراوه چه ن ژنانیکن به قهی دلخوازی خواههنیان له ژنه جوانه کانی عاله می خوایان و لهو ژنه جوانانه که خودا بۆیان دروست نه کا له

بەهەشتاوە پاک کراوە تەووە لە ھەموو شتێ کە مانەیی لەزەتیان بێ: لە خووی ناپەسەند و، لە رووی گرژ و، لە زمانی دژ و، لە بۆن و بەرامەیی نابار و، لە کردەوێ ناهەموار و لە نەخۆشی و نازار و لە خوێنی وادەیی ژنانە و، لە پیسی کە لە خواردەمەنییەووە پەیدا ئەبێ، وە لە مەیلی دڵیان بۆ لای ھاوڕێی تر غەیری خواوەنەکانیان.

﴿وَرِضْوَتٌ مِّنَ اللَّهِ﴾

سیهم: لەو شتانە کە بریار دراوە بۆیان: رەزامەندی خودایە و جیلووی میهرەبانی ئەو خواوەن کەبیریایە کە بە جاری دەماغ و دڵ و دەروون و زەرپاتی وجود و گیان داگیر ئەکا و ئادەمیزاد لە ھەوای گۆل و ناوی نامەردی و ناپیاوی دوور ئەخاتەووە بۆ عالەمی قودسی و فریشتە خوویی و کەرامەتی ئەبەدی و سەرشاری و مەستی ھەتا ھەتایە.

﴿وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ﴾

بە راستی خودا بینایە بە بەندەکانی و بە جەزای ھەردوو جیھانی .

﴿الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنَا أَعْمَانَا فَاعْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ

النَّارِ﴾

واتە: ئەو بەندە خواوەن تەقوایانە کە بەھەشتی ناوبراویان ھەیە ئەو کەسانەن کە بە جۆش و کۆل و بە سۆزی دڵ ئەپارینەووە لە خودا و ئەلێن: ئەی پەرورەدگاری ئیمە بە راستی ئیمە ئیمانمان ھێناوە بە تۆ و بە دینی کە تۆ داتمەزراندوووە بۆ بەندەکانت دەسا داپۆشە لەبەر ئیمە تاوانەکانمان و بمانپاریزە لە عەزایی ناگری دۆزەخ.

﴿الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ

بِالْأَسْحَارِ﴾

که سیفه‌تی ئه‌و به‌نده خاوه‌ن ته‌قوایانه وایه سایبرن و خوڭرن له به‌جی هینانی
واجبات و مهندووباتا و خوڭرن له ته‌رکی هه‌رچی هه‌رامه و خوڭرن له کاتی جه‌نگی
کافرانا و له به‌ر باری می‌هنه‌ت و مه‌ینه‌تی جیهانا و به‌ دڵ رازین له خودای خو‌یان
و وه‌های دانه‌نین ئه‌م ئازار و بیزاره یا ئه‌بن به‌ که‌فاره‌تی تاوان؛ یا ئه‌بن به‌ هوی
پایه‌ی به‌رز له قیامه‌تا.

وه سادیقن، واته: راستن له وتارا قسه‌یان موافیقی واقیعه و راستن له کرده‌وه‌دا
ئیشیکێ خیریان کرد باش ئه‌یکه‌ن و راستن له نییه‌تا، کاتی قه‌سدی کاریکی خیریان
کرد به‌ کرده‌وه مۆری ئه‌که‌ن.

وه قانیتن: خاوه‌ن عیاده‌تن و پایه‌دار و به‌ ویسمانن له تاعه‌ت کردنا.
وه مونفیقن: خاوه‌ن ئینفاق و مال سهرف‌که‌رن بۆ نه‌فسی خو‌یان بۆ ژن و مندالیان
و بۆ میوان و خزم و خویش و دراوسێ و دامادی داوای مال‌کردوو، وه خاوه‌ن
سهرفن له واجباتا وه‌کوو زه‌کات و فیتره و ئه‌دای حه‌قی موعامه‌له له‌گه‌ڵ خه‌ڵکدا
و له باقی مونا‌سه‌باتا.

وه موسته‌غفیرن له ئه‌سحارا، واته: له کاتی به‌ره‌به‌یانا راسته‌وه بوون له خه‌و و
خو‌یان ئاماده کرد بۆ عیاده‌ت و نوێژی سونه‌تی پیش سوبحیان کرد جا نوێژی
سه‌بیتیان کرد ئه‌مجار له شوینی خو‌یانا به‌ره‌و قیبله مانه‌وه ده‌ستیان کرد به‌ ئیستیغفار
و داوای عه‌فو له خودا و مه‌شغوولی ئه‌و دوعایانه بوون که مونا‌سبی ئیستیغفارن
وه‌کوو ئیقرار و دان پێانانی تاوان و گونا‌ه‌باری خو‌یان.

جا وه‌کوو له ئه‌وه‌وه‌لی ئه‌م سووره‌ته‌وه باس‌مان کرد که له سه‌ری ئه‌م سووره‌ته‌وه
هه‌تا هه‌شتاو ئه‌وه‌نده ئایه‌ت ها‌ته خواره‌وه بۆ به‌تال کردنه‌وه‌ی بیر و باوه‌ری ئه‌و
کۆمه‌له‌ گاوره که له «نه‌جران» وه‌هاتبوون بۆ مه‌دینه‌ی مونه‌وه‌وه‌وه بۆ موحاده‌له له‌گه‌ڵ
حه‌زره‌تا (عليه السلام) و به‌یانی ئه‌وه که عیسا کوری خودایه.

وه خودا لهم ئایه‌تانه‌دا باسی زاتی خوئی کرد که حه‌یی و قه‌یومه، وه باسی ئه‌و کتیه‌یشی کرد که هاتوو به‌ حه‌زهره‌تی موحه‌مه‌ده ﷺ، وه باسی موسولمانانیشی کرد که هه‌موو وان له ئیتاعه و فه‌رمانی خودادا و له خودا ئه‌پارینه‌وه. جا خودا لهم چه‌ن ئایه‌ته‌یشا به‌یانی ئه‌وه ئه‌کا که خودای عالم یه‌که و شه‌ریکی نییه و دین له‌لای خودا دینی ئیسلام و ته‌وحیده و عالم هه‌مووی و له ژیر ته‌سه‌رووف و هیزی ته‌وانایی خوئا، وه کافره‌کان به‌ عه‌ناد لهم ریگه‌ راسته لا ئه‌ده‌ن و عه‌ناد ئه‌که‌ن و فه‌رمووی:

﴿شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ﴾

خودای ته‌عالا شه‌هادته‌ ئه‌دا و فره‌شته ناسکه پاکه رو‌حانییه‌کانیش شه‌هادته‌ ئه‌ده‌ن، وه خاوه‌ن عیلم و زانسته به‌رزه‌کانیش هه‌موو هه‌ر شه‌هادته‌ ئه‌ده‌ن که که‌س عیبادته‌تی بو‌ ناکرئ و بو‌ خودایی ناشئ ئیلا زاتی خودا نه‌بی و خودا یه‌کیکه، ئیتر ئه‌بی له‌سه‌ر چه‌ ئه‌ساسئ گا‌وره‌کان عیسا به‌ خودای دووه‌م و دایکی به‌ خودای سینه‌م دابئین! وه ئه‌و خودایه که یه‌کیکه‌ حالی وایه:

﴿قَائِمًا بِالْقِسْطِ﴾

راوه‌ستاوه به‌ عه‌دالته‌، واته: ئه‌و عه‌دالته‌ و راستکاری و ئیعتیدال و میانه‌گیری له هه‌موو شتیکدا رائه‌گرئ. که‌وابی چه‌ن له ئیعتیدال و راستکاری دانه‌نرئ که به‌نده‌یه‌کی بی‌هیژ و دروستکراو له ئیسقان و گوشت و خوین و نیازمه‌ند به‌ هه‌ناسه‌دان و نان و ئاو و خواردن و ماندوو‌بووی خه‌ولئ که‌وتوو قه‌بوول بکا به‌ شه‌ریک بو‌ خوئی و به‌ خودای دووه‌م و سینه‌م دابئین.

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾

به‌ قه‌ته‌ی خودا نییه بو‌ عالم ئیلا ئه‌و نه‌بی.

﴿الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾

کە ئەویش خودایە کە خواوەن عیززەت و غالبە بە سەر خواستی خۆیا و خواوەن
حیکمەتە لە ھەر شتیکدا کە بیکە و ھەموو کاریکی لەسەر باری حیکمەت و راستی
و عەدالەتە.

﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ﴾

و بە راستی دین و ئایین لە لای خودادا ئیسلامییەت و مل کەچ کردنە بۆ خودا،
و لە ھەموو جێدا کەسێ نێیە کە لە ژێر ئەمر و قار و فەرمانی خودادا نەبێ.

﴿وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أَوْتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ﴾

و ئەو کەسانە کە کتیی ئاسمانیان بۆ دراوە وەک یەھوود و نەسارە کە وێنە
نیختیالەفەووە لەناو خۆیاندا: بەم نەوعە بازی لە جوولەکان بپاریان دا کە عوزەیر
کۆری خودایە، و گاورەکان بپاریان دا کە عیسا و دایکی بەشیان ھەیە لە خودایەتیدا،
و کاتی کە ھەزرەتی «محمد المصطفی» ﷺ ھەوانە کرا بۆ سەر جین و ئینس،
لەگەڵ ئەویدا کە سیفات و نیشانەکانی لە کتیبە پیشووەکاندا بەیان کراوە و لە لایان
مەعلووم بوو، ئینکاری نوبوووەت و ریسالەتیان کرد لە بەر بەغی و لادان لە ھەق،
ئیللا پاش ئەو عیلم و زانستیان بۆ ھات. واتە بە ناحەق و عەنادکاری لەگەڵ ئەویدا
کە ئەیانزانی ھەق چییە لە ھەق لایان دا و کوفری خۆیان دەرخیست.

﴿وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾

و ھەرکەسێ کوفر و عەناد بکا بەراوە بە ئایاتی خودا و ئینکاری کتیبی سەماوی
بکا ئەو خودا بە چەسپان زەبەتی گوناھێ ئەکا و تاقە تاوانیکی لە خودا ون نابێ و

حسینی ورده گوناوه کانیان نه کا چه جای کوفره که یان. وه له مه وه دهر نه که وی که کافر وه کوو به هوی کوفره که یه وه له دوزه خدا عه زاب نه درئ، حسینی کرده وهی ناباریشی وه کوو عه ناد و نامه ردی هم له گه لا نه کری و زیاده عه زاب نه درئ.

﴿فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسَلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعْتُ﴾

جا نه گهر پاش ئه م به یاناته که رابوردن نه و گاورانه هر مو حاجه و موحاده له یان کرد له گه لتا تو پیتان بفرموو: من وا خووم و پهیره وه کانم شه خسی خو یان مو تبع و فرمان به رداری و مل که چ کرد بو خودای عالم.

﴿وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيَّةِ أَسَلَمْتُ﴾

وه بلی به و که سانه که کتیبان پی دراوه (له یه هوود و نه سارا) وه به و ئوممیانه که هیچیان نه خویندووه: ئایا ئیوه یش مل که چ بوون بو خودا وه کوو من؟

﴿فَإِنْ أَسَلِمُوا فَقَدْ أَهْتَدُوا﴾

جا نه گهر نه وانیش فرمان به رداری و مل که چ بوون بو خودا و نه حکامی خودایان گرتنه گهردن نه وه دیاره نه وانیش شاره زا بوون بو ریگه ی راست.

﴿وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلْغُ﴾

وه نه گهر پشتیان هه لچه رخان و موسولمان نه بوون نه وه ئیتر تو دلگران مه به، تو به راستی هر گه یاندنی په یامی خودات له سه ره وا گه یاندووته پیتان.

﴿وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ﴾

وه زاتی خودایش بینایه به هه موو به ننده کانی خو ی، هر شتیکیان پی نه کا نه توانی.

لەم مەوزووعەدا چەن باسی ھەیە:

[باسی] یەكەم: پرسیار کراوە ئەو کەسە داواى تەوھید و یەکیەتی ئەکا زاتی خودایە، دەى چۆن خۆى داواچییه و خۆیشی ئەبێ بە شاهیید؟
 بۆ وەلامی ئەم پرسیارە وتراوە: مادام ھەركەسى بێی بە شاهیید لەسەر ئەم داوا، عیلم و زانستەكەى ھەر لە خوداوە دەست كەوتوو «بالذات» وەكوو پیغەمبەر ﷺ یا «بالواسطة» وەكوو غەیری ئەو. وە بناغەى شەھادەتیش ھەر عیلمە؛ چونكى ھەتا یەكێ عیلمی ئەبێ بە شتێ شەھادەت نادا، ئەو لە حەقیقەتا شاهییدەكە ھەر خودایە، وە لە بەر دەفعی خەیاڵی رەخنەگرێ كە بڵێ شەھادەتی خودا بۆ خۆی لێرەدا بە كار ناییت خودا ئیكتیفای نەكردوو بە شەھادەتی خۆی بەلكوو دوو شاهییدی پاکی دوور لە شوبھەى تۆھمەتی ھێناوە كە یەكێكان فریشتەى بارەگای پاكە و ئەویشیان عالمی زانای بێ غەشی دلرووناكە بۆ ئەو ئەگەر لات كردهو بەم لاوە دوو شاهییدی باش حازر بن.

وە بازى لە زاناکان فەرمووین: ئەم شەھادەتە لەسەر مەعنای مەشھووری شەرع نییە ھەتا خودا بۆ شەھادەت نەشی لە سەر داواى خۆی. بەلكوو شەھادەت بە مانا ئیخبار و ئیعلام و ئیعلان و دەربرینە. وە مانع نییە لەوەدا كە خودای تەعالا بۆ ئیرشادی عیبادی خۆی ئیعلانی حەقیقەتی بكا لە عالەما ھەتا ھەموو كەس سوودی لێ وەرگرێ. وە بە ھەر سوورەت لە گرد كردنەوہى عولەما و زاناکانی دین لەگەڵ خۆیا و فریشتەكانا بۆ دەربرینی ئەم حەقیقەتە گەلێ تەشریف و ئیعتیار دەرئەكەوێ بۆ زانایانی دین.

باسی دووھەم: كەلىمەى ئیسلام لە ئایەتى: ﴿إِن الدین عند اللہ الإسلام﴾ دا تەفسیر كراوەتەوہ بە تەوھید و خودا بە یەك دانان؛ چونكى لەسەر ئەم مەعنا ئەم ئایەتە

ٺہبی بہ رهد لہ سہر گاورہ کان کہ داوای ئیشراکی عیسا و مہریہم ٺہ کن. بہ لام ٺہ گہر ورد تہ ماشا بکہین کہ لیمہی ئیسلام لہ زمانی عہرہ بدا بہ مانا ئینقیادہ یانی مل کہ چی، خواہ بہ سوورہتی زاہیری بی نہ کہ بہ حہقیقہت یا بہ حہقیقہت بی و ہ کوو ٺہ وہ کہ سیفہتی موسولمانی ساغ و خاویٺہ.

وہ مادام ئیسلام بہ مانا ئینقیاد و ئیتاعہ بی؛ ئیسلام یا لہ مہقوولہی ئینفیعال ٺہبی، یا لہ مہقوولہی «فعل» ٺہبی، وہ لہ بہر ٺہ وہ کہ ئیمان تہسدیق و باوہرہ بہ دل، دہرٺہ کہوئی کہ ئیسلام و ئیمان لہ ذاتی خوینا موباین و موخالیفن بو یہ کتر؛ چونکہ ئیسلام یا لہ مہقوولہی ئینفیعالہ یا فیعلہ وہ ئیمان لہ مہقوولہی عیلمہ بہ لام لہ وجودا و لہ ہاتنہ جیگہی زاہیر موتہ لازیم و موتہ ساوین؛ چونکی لہ ہر لاین ئینقیادی زاہیر بیی ئیمانی زاہیریش دہرٺہ کہوئی؛ واتہ شیوہیہ کی وا دیتہ جی کہ ئینسان ٺہ و کابرایہ و ہ کوو بہ خاوہن ئیسلام ٺہ زانی بہ خاوہن ئیمانیشی بزانی.

وہ ٺہ ممّا لہ ہاتنہ جیگہی واقع و «نفس الامر» دا نیسبت لہ بہینانا عوموم و خوسووسی «من وجہ»؛ یانی ٺہ کہ ونہ یہ کہ و لہ یہ کیش جیائہ بنہ وہ و ہ کوو دہرکہ و تنی ہہ تاو و بارینی باران. واتہ ری ٺہ کہوئی ئینسانئ ئیسلام و ئینقیادی نفسی واقعی ٺہ بی و ئیمان و تہسدیقی قہلیبشی ٺہ بی و ہ کوو موسولمانہ ساغہ کان. وہ ری ٺہ کہوئی کہ سی ئیسلام و ئینقیادی نفسی واقعی ٺہ بی و ئیتاعہ ٺہ کا بہ لام بہ قہ تعی ئیمان و تہسدیق و عیلمی نییہ بہ شان و پایہی ٺہ و کہ سہ کہ ئیتاعہی ٺہ کا. بہ لکوو ہر کویرانہ ٺہ کہ ویتہ شوینی و ہ کوو ٺہ تباعی گہ لی «متشیخ» ی نہ زان. وہ ری ٺہ کہوئی کہ سی ئیمان و تہسدیق و عیلمی ٺہ بی بہ پایہ و شانی کہ سی بہ لام بہ قہ تعی ئینقیادی بو ناکاو فہرمانی و ہر ناگری و ہ کوو ٺہ و زانایانی جوولہ کہ یہ کہ خودا لہ

شانایانا فرمویه‌تی: ﴿يعرفونه كما يعرفون أبناءهم﴾^۱ مادام وایه لازم دئ که ئیمان به مانا ته‌سدیق و باوه‌ری به ته‌نیا جیگه‌ی ئیعتیار نه‌بی مه‌گه‌ر به مه‌رجی ئیسلام و ئینقیادی نه‌فسی واقعی، وه له واقعیشا ئه‌مه وایه. جا نه‌گه‌ر یه‌کئ بلیت که وایه بۆچی مه‌شه‌وور وایه ئیمان ته‌سدیقه و ئیتر ناوی ئیسلام و ئینقیادی نه‌فسی نه‌براهه؟ له وه‌لاما ئه‌لئین: هه‌ر چه‌ند باسی ئه‌وه نه‌کراوه به‌لام ئیقرار به دوو که‌لیمه‌ی شه‌هادت شه‌رت به بۆ ئیمان و ئه‌م ئیقراره‌یش له‌بهر ئه‌وه غالباً پاش ده‌وام ئه‌بی به هۆی ئیسلامی نه‌فسی ئیکتیفای پی‌کراوه.

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّكَ بِغَيْرِ حَقٍّ﴾

ئهو که‌سانه که ئینکاری ئایاتی خودا ئه‌که‌ن، واته پشت هه‌ل‌ئه‌که‌ن له بیر و باوه‌ری ئیسلامی و، پی‌غه‌مبه‌ره‌کان ئه‌کوژن به ناحقه.

﴿وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ﴾

وه ئهو که‌سانه ئه‌کوژن که فه‌رمان ئه‌ده‌ن به بیر و باوه‌ری راست و کرده‌وه‌ی راست له ئاده‌میزادا.

﴿فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾

ئهو مه‌ژده‌یان بده‌ری به عه‌زابیکی ئیش‌گه‌یین.

﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾

ئهو کافرا نه که‌سانیکی وابوون له کاتی خۆیا که کرده‌وه‌ی باشیان به دیمه‌ن بی‌قیمه‌ت بووه له دنیا‌دا له به‌رچاوی موسوڵمانانی زه‌مانی خۆیا نا وه له قیامه‌تیشا؛ چونکی سه‌وابی بۆ دانانری.

﴿وَمَا لَهُمْ مِّنْ نَّاصِرٍ﴾ (۲۲)

وه ئهوانه كهسيان نيه يارمه تيان بدا لهو كومه له يارمه تي ده رانه كه خوږيان گوماني يارمه تي و موساعه ده يان پي ئه بهن.

ئهمه ئه گهر «أُولَئِكَ» ئيشاره ت بي بو ئه و كافرانه كه له كاتي خوږيا و له زهماني پيشوودا ئه و سيفاته ناشيرينانه يان بووه. وه ئه گهر ئيشاره بي بو لاي هاووينهي ئه وان له و كافرانه كه له زهماني حه زره تا ﷺ بوون يا له پاش ئه و زهمانه ئه بن ئه وه مه عناكي وايه كه ئه و كه سانه كه به دل كافر و بي باوه رن و ئه گهر بوږيان ري بكه وي پيغه مبهري زيندو و له به رده ستيانا بي ئه يكوژن، وه هه ركه س ئه مر به چاكه بكا و نه هي له خراپه بكا گيروده ي ئه كه ن و ئه مر به بير و باوه ري راست ناكه ن، ئه وانه كرده وي چاكي دنيايان بي قيمه ته له دنيا دا لاي موسولمانه كان وه بي سه وايشه له ناخيره تدا له حوزووري خودادا و كه سيش نيه يارمه تيان بدا.

ليره دا چه ن باسي هه يه:

باسي يه كه م: له بهر ئه وه ي كه خوداي ته عالا له ئايه تي پيشوودا باسي ئه وانهي كرد كه پشت هه لئه كه ن له حق وه لانه دن له ريگهي راست، هات له م ئايه ته دا باسي ئه قسامي ئه وانهي كرد: به شي ئه وه ليان ئه وانن كه له بير و باوه را كفرن. به شي دووه ميان ئه وانن كه ناهه موار تريني گونا هه ئه كه ن، وه كو و كوشتني پيغه مبه راني خودا - سه لامی خودايان لي بي - . وه به شي سېټهم ئه وانن كه ئه و كه سانه ئه كوژن كه ئه مر ئه كه ن به عه داله ت و راست كاري.

جا له م سي به شه هه موويان له زهماني يه هووده كانا رابوردوون؛ چونكي به نه سسي ئايه ت مه علومه كه كوفريان كردووه به ئاياتي خودا و پيغه مبه ره كانيان كوشتووه و

ئەو كەسانەيشيان كوشتووه كه له پاش پېغه مېهره كان ئەمريان كردووه به چاكه و نههريان كردووه له خراپه.

ههروا له زهمانی پېغه مېهری ئېمه يشا ﷺ ئەو يەهوود و نهسرانیانە ئینکاری قورئانیان كردووه كه ئایاتی خودان و ئینکاری پېغه مېهریان كردووه و ئاماده بوون بۆ كوشتنی وه ئەگەر بۆیان هەلبكه وتایێ ئەیان كوشت وه ههركهسێ ئەمری بكردایه به چاكه و نههی بكردایه له خراپه له ئەسحابی پېغه مېهردا ئەگەر دهستیان ببوایی ئەیان كوشت، وه له پاش ئەو زهمانه يش ئەو حاله ههردووام ئەكا.

باسی دووههم: ئەمهیه ئەم نایه ته ده لآلهت ئەكا له سهر ئەوه كه ئەمر به چاكه و نههی له خراپه واجبه. رېوایهت كراوه له ئەبووسه عیدی خدریه وه ﷺ كه حهز رەت ﷺ فەرموویه تی: «من رأى منكم منكراً فليغيره بيده، فإن لم يستطع فليسلمه فإن لم يستطع فليسله» واته: ههركهسێ له ئیوه چاوی كهوت به شتیکی ناشه رعی با ئەو شته ناشه رعیه بگۆڕی به هیزی خۆی، وه ئەگەر هیزی نه بوو، بیگۆڕی به زمانی خۆی، یانی بپوا بۆ لای خاوهن دهستی كه مهنعی ئەو ناشه رعیه بكا، وه ئەگەر ئەوهی پێ نه كرا با به دڵ بیگۆڕی، یانی به دڵ بپزار بی لهو كارە ناباره. وه ئەم پایه پهستیرینی پایهی خاوهن ئیمانە.

بهلام ئەم ئەمر به مهعرووف و نههی له مونكه ره چهن شهرتی ههیه:

[شهرتی] یه كههه: ئەمهیه نه كیشی بۆ سهر به كار هیئانی چهك؛ ئەگەر نا ئەو كاته له سهر عامه ی خهلك نییه به لكوو له سهر خاوهن شهو كه ته كانه.

[شهرتی] دووههه: ئەمهیه كا برای ئامیر و ناھی ترسی نه بی له نهفسی خۆی یا حه یوانیکی موخته رههه، وه ترسی نه بی له سهر ئەعزای خۆی، وه یا له سهر مالیکی وا كه به نیسه تهی ئەو كه سه وه قیمه تی هه بی وه یا ترسی فه سادیکی بی زیاتر له فه سادی خراپه كه.

شەرتی سیهم: ئەمەیه کە عەقیدەى کابرا وەهابى ئەو ئەمرە ئەیکا قەبوول بکړئ،
وہ یا ئەگەر قەبوول نہ کړئ عینادی کابرا زیاتر نہکا.

[شەرتی] چوارەم: ئەمەیه ئەو مونکەرە یا بە ئیتیفاق لە مونکەرات بى، یاخود ئەو
کەسە ئەیکا لە لای وایى حەرەمە، وە ئەو شتە ئەمرى پى ئەکا واجب بى یا مەندووب
بى بە ئیتیفاق یا بە عەقیدەى مەئموورەکە.

وہ ئەوہى کە بازى لە زاناکان فەرموویانە بە ھەموو حالى و لە ھەموو کاتیکا
ئەمر بە مەعرووف و نہهى لە مونکەر واجبە ئەوہ موخالیفە بۆ زاهیری حەدیسی
شەریف و کابرا دەلیلیکی بە دەستەوہ نییە. بەلام شەرت نییە کابرای ئامیر و ناھى
عادل بى، واتە ھەرچەن خۆى ئەھلى فیسق بى بۆى دروستە ئەمر بە مەعرووف و
نہهى لە مونکەر بکا، یا واجبە لەگەڵ ئەو مەرجانەدا کە وتمان.

وہ ئەو کەسانە کە ئەلین: ئایەتى: ﴿اتأمرون الناس بالبر وتنسون أنفسکم﴾^۱ دەلیلە
لەسەر ئەوہ یەکنى خۆى فەرامۆشکرد بى و تاوانبار بى دروست نییە ئەمر بە مەعرووف
و نہهى لە مونکەر بکا، ئەوہ دەلیلەکەى تەواو نییە؛ چونکى ئەو ئایەتە زەمى ئەو
زانایانە ئەکا لەسەر فیسق و فوجوورى خۆیان ئەکا لەسەر ئەمر بە مەعرووفەکیان
و نہهى لە مونکەرەکیان. وە ئایەتى: ﴿لا یضركم من ضل إذا اھتدیتم﴾^۲ نابى بە دەلیل
لەسەر سکووت کردن لە مونکەرات بۆ ئەو کەسانە کە خۆیان موھتەدى و باشن؛
چونکى لە کاتیکا ئەوان بە موھتەدى و بە باش ئەناسرین کە واجباتى خۆیان تەواو
بکەن، وە لە جوملەى واجباتە ئەمر بە مەعرووف و نہهى لە مونکەر لە لایەنى
ئەوانەوہ.

۱. البقرة؛ ۴۴.

۲. المائدة؛ ۱۰۵.

فه‌رمووده‌ی خودا: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ﴾ الآية.

ریوایه‌ت کراوه له ئیبنوعه‌باسه‌وه (علیه‌السلام): که حه‌زرت (علیه‌السلام) روژی رویشته «بیت المدراس» لای یه‌هوودیه‌کان و کۆمه‌لی له یه‌هووده‌کانی بانگ کرد بۆ ئیسلام. جا له‌ویدا نه‌عیمی کوری عه‌مر و حارسی کوری زه‌ید پرسیاریان کرد له حه‌زرت (علیه‌السلام). تو له‌سه‌ر چ دینیکی؟ ئه‌ویش فه‌رمووی: له‌سه‌ر دینی ئیبراهیم (علیه‌السلام). ئه‌وانیش وتیان: ده‌ی ئیبراهیم یه‌هوودی بووه. جا حه‌زرت (علیه‌السلام) فه‌رمووی: ئه‌گه‌ر راست ئه‌که‌ن وه‌رن ته‌ورات بێن و بیخویننه‌وه و ته‌ورات هه‌که‌می به‌ینی ئیمه‌و ئیوه‌ بێ! ئه‌وانیش ملیان بادا له‌و فه‌رمووده‌ی حه‌زرت (علیه‌السلام) ته‌ (علیه‌السلام) جا خودا ئه‌م ئایه‌ تانه‌ی نازل کرد.

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ﴾

ئایا نابینی ئه‌و کۆمه‌له‌ له‌وانه‌ی که به‌شیکیان پێ دراوه له‌ کیتاب وه‌کوو ته‌ورات

بێ.

﴿يَدْعُونَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ﴾

بانگ ئه‌کرین بۆ ته‌ماشاکردنی ئه‌و کتیبی خودایه که ته‌وراته‌ بۆ ئه‌وه که کیتابه‌که هه‌که‌م بێ له‌ به‌ینی ئه‌وان و خاوه‌ن ده‌عوته‌که‌دا و حوکم بدا بۆ ئه‌وه‌ی له‌سه‌ر حه‌قه‌ بلی له‌سه‌ر حه‌قه‌ و له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی ئه‌هلی ناحه‌قه‌ بلیت له‌سه‌ر ناحه‌قه‌.

﴿ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِّنْهُمْ وَهُمْ مُّعْرِضُونَ﴾ (۲۳)

له‌ پاش ئه‌و ده‌عوت و بانگ‌کردنه‌ بازیکیان پشت هه‌له‌که‌ن له‌ قه‌بوولی ئه‌و ده‌عوته‌ و ئه‌وان به‌ جیددی له‌ ده‌ستووری خودا لاده‌رن وه‌ گویی پێ ناده‌ن؟

﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَن تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ﴾

وه ئه‌و پشت هه‌لکردن و موبالات نه‌کردنیه به کتییی خودا به هوی ئه‌وه‌وه‌یه
ئه‌لین: ئیمه ئاگری دۆزه‌خ لیمان ناکه‌وی ئیلا چهند رۆژیکی که‌می هه‌لژمیراو.

﴿وَعَرَّهْمُ فِي دِينِهِمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾

وه ئه‌وانی بایی کردووه له دینی خویانا ئه‌و قسه‌ پر‌پو‌پو‌چانه که‌وا هه‌لیان به‌ستووه
به بی ئه‌ساس و داوای ئه‌وه ئه‌که‌ن خودای ته‌عالا وه‌عه‌دی داوه به یه‌عقوب‌علیه‌
که نه‌ته‌وه‌ی ئه‌و ناسوتین به ئاگری دۆزه‌خ ئیلا به‌قه‌ی ئادی سویند.

﴿فَكَيْفَ إِذَا جُمِعْتَهُمْ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ﴾

جا ئه‌بی حالی ئه‌م جووله‌کانه چۆن بی کاتی که گردیان ئه‌که‌مه‌وه له‌و رۆژه‌دا
که گومانی تیانیه؟

﴿وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ﴾

وه ته‌واو ئه‌کرئ بۆ هه‌ر نه‌فسی جه‌زای ئه‌و بیر و باوه‌ره و ئه‌و کرده‌وه‌یه که
کردوویه‌تی له دنیا‌دا کاتی ژیا‌نی خوی.

﴿وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾

وه له‌حال ئه‌وان نه‌که‌م و نه‌زۆر سته‌میان لی ناکرئ.

له‌م ئایه‌ته‌وه ده‌رئه‌که‌وی: هه‌رکه‌سی ئیمان و باوه‌ری بی به دینی ئیسلام ئه‌وه
نامی‌تته‌وه له دۆزه‌خا هه‌تا هه‌تایه؛ چونکی هیچ نه‌بی موسته‌حه‌قی جه‌زای ئیمان‌که‌یه‌تی
و جه‌زای خیر له‌ناو ئاگری دۆزه‌خا نابێ که‌وابی پیویسته له‌ئاگری دۆزه‌خ ده‌ربکرئ
و به‌ری بۆ به‌هه‌شت و هه‌رکه‌سیش رۆیشه‌ به‌هه‌شت بۆ وه‌رگرتنی سه‌واب ناکر‌تته
ده‌ره‌وه.

فه‌رمووده‌ی خودا: ﴿قُلِ اللَّهُمَّ مَلِكُ الْمَلِكِ﴾

واحیدی و به‌غە‌وی و غە‌یری ئە‌وانیش ریوایە‌تیان کردوو له‌ ئیبنوعە‌باسە‌وه ﴿وَعَدَهُ﴾
فه‌رموویە‌تی: کاتێ‌ که‌ پی‌غە‌مبەر ﷺ شاری مه‌ککە‌ی موکە‌پرە‌مه‌ی گرت وه‌عده‌ی
دا به‌ ئوممه‌ته‌که‌ی که‌ ولاتی فارس و رۆمیش ئە‌گرێ، جا مونافقه‌کان و جووله‌که‌کان
وتیان: «هیهات هیهات» موحه‌ممە‌د چۆن ئە‌توانی ئە‌و ولاتانه‌ بگرێ؟! ئایا تیر ناخوا
به‌ مه‌ککە‌ و مه‌دینه‌؟! جا خودای ته‌عالا ئە‌م ئایە‌تانه‌ی نازل کرد:

﴿قُلِ﴾

تۆ بۆ‌ی ئە‌ی پی‌غە‌مبە‌ری خۆشه‌ویست:

﴿اللَّهُمَّ مَلِكُ الْمَلِكِ تُؤْتِي الْمَلِكَ مَن تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمَلِكَ مِمَّنْ

تَشَاءُ﴾

ئە‌ی په‌روه‌ردگارا! ئە‌ی خواوە‌نی هە‌موو مۆلک و دارایی، له‌ جیهانا تۆ دارایی و
پادشایی ئە‌ده‌ی به‌ هە‌رکە‌سێ‌ خواست له‌سه‌ر بێ و ئە‌سبابی بۆ رێک ئە‌خە‌ی. وه
دارایی و پاشایش دائە‌رنی له‌به‌ری هە‌رکە‌سێ‌ خواست وایی کزی بکە‌ی وه‌ ئە‌سبابی
داکە‌وتن و پاشکە‌وتنی بۆ رێک ئە‌خە‌ی.

﴿وَتُعْزِزُ مَن تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَن تَشَاءُ﴾

سه‌ربه‌رز ئە‌کە‌ی هە‌رکە‌سێ‌ خواست هە‌بێ و سه‌رکزی ئە‌کە‌ی هە‌رکە‌سێ‌ خواست

هە‌بێ.

﴿بِيَدِكَ الْخَيْرُ﴾

هەر له‌ ده‌ستی تۆدایه‌ و له‌ ته‌وانایی تۆدایه‌ هە‌موو سوودیکی دنیا و قیامە‌ت به‌
هە‌رکە‌سێ‌کی بده‌ی ئە‌یده‌ی و له‌ هە‌رکە‌سێ‌ مه‌نعی بکە‌ی ئە‌یکە‌ی.

﴿إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

تۆ به راستی به سەر هه‌موو شتیکدا ته‌وانای.

﴿تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ﴾

ماشه‌للا خودایه تۆ ئەوه‌نده ته‌وانای په‌رده‌ی تاریکی شه‌و ئەهاوێته ناو په‌رده‌ی رووناکی رۆژ و وه‌ها له یه‌کیان ئەچه‌سپینی، وه په‌رده‌ی رووناکی رۆژ ئەهاوێته ناو په‌رده‌ی ره‌شی شه‌وه‌وه و له یه‌کیان ده‌چه‌سپینی که ئاده‌میزادی ورد مه‌گه‌ر رۆژ و شه‌و له یه‌ک بکاته‌وه له‌و کاتانه‌دا یه‌کیکیان دی و یه‌کیکیان ئەپروا. وه یا بازی له کاته‌کانی شه‌و ئەهاوێته سەر کاته‌کانی رۆژ کاتی بته‌وی که شه‌و کورت بکه‌یته‌وه و رۆژ درێژ بکه‌ی. وه بازی له کاته‌کانی رۆژ ئەهاوێته سەر کاته‌کانی شه‌و کاتی بته‌وی رۆژ کورت بکه‌یته‌وه و شه‌و درێژ بکه‌ی، وه هه‌موو ئەم که‌م و زیاده له سەر یاسایه‌کی دامه‌زراوی پایه‌داری وایه که به‌ ساله‌های سال به‌ تاقه‌ ده‌قیقه‌یی موخاله‌فه‌ی تێدا نابێ.

﴿وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ﴾

وه ماده‌ی زیندووی خاوه‌ن شوعوور ده‌رئه‌که‌ی له ماده‌ی بێ شوعوور.

﴿وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ﴾

وه ماده‌ی بێ‌زینده‌گی و بێ‌شوعوور ده‌رئه‌که‌ی له ماده‌ی زیندووی خاوه‌ن شوعوور. گیاندار له خاك و ئای بێ‌رۆح دروست ئەکه‌ی، وه خاك و ئای بێ‌شوعوور له گیانداری زیندووی به‌ شوعوور ده‌رئه‌که‌ی. یاخود نه‌ته‌وه‌ی گیاندار له ماده‌ی بێ‌گیان دروست ئەکه‌ی، واته‌ ئەو نه‌ته‌وه‌ که گیانداره‌ خاوه‌ن هه‌ست و به‌خۆزانییه وه خاوه‌ن بیستن و بینینه، وه جار به‌ جارێش خاوه‌نی زانست و هۆشی به‌رزێ

شیاوی تەتەوور و خوڭگۆرپنە، ئەمانە بەم ھەموو حالەو، کە ئادەمیزاد سەری لێیان سوپئەمینی، دروستیان ئەکە ی لە مادەیی کە ئەوپەری سێفاتیان ھەر ئیستیعدا دەبۆ حەیات. ئەگەرنا فیعلەن حەیاتیان نییە و شوعووریان نییە چ جایی زانستی بەرزى بەرپز، وە ئەگەر باش بڕوانی بۆ ئەو مادە خواوەن ئیستیعدا دەفامی ئەو ئەکە ی کە ئەو ئیستیعدا دەبۆی رەوانە کراوە مالى خووی نییە و بە کەم و زۆر ئەگۆرئ.

و ە یاخود گیانلەبەری چاوە کراوەی دلووناکی شارەزا بە پیرۆزی دەرئەکە ی لە ئینسانیکى دلویری بى فام و بیر ئەگەر دەستی نەگري بە دوو چاوی ساغەو ئەکەوئە بیر، وە بە عەکسى ئەمەو ئینسانیکى پر لە نوقسان دەرئەکە ی لە مادە ی ئینسانیکى بەرز و شارەزا بە بارەگای بەرزى خودا و رینوماى ئادەمیزاد بۆ پیرۆزی نەپراوە لە ھەردوو دونیادا.

جا پەرەردگارا تۆ کە خودایەکی تەوانای وەھا بى کە ھۆشیار سەری لە ئەسراری کارت سڕ ئەبئ چۆن ناتوانی ریاسەت و پاشایی و دەولەمەندی و دارایی بەدە بەوہی کە خواست لى بئ وە یا مەنعى بکە ی لەو کەسە ی کە خواست لى بئ؟ بە دلئیکى پاکى رووناك ئیمان و باوەرمان ھە یە بەو ھەر تۆی خواوەن دەستەلات لە رووی جیھانا لە ئاشکراو لە پەنھانا.

﴿وَتَرْزُقْ مَن تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ ۲۷

و ئەتوانی رزق و رۆزی و ژیاوی پیرۆزی و تاجی کەرامەت و سەربەرزى و بەرگی دەولەمەندی و بى نیازى و حالئى دلگوشادى و ئیتیزارى بەدە بەو کەسە کە پئى ئەدە ی، وە یا بە ئەندازە ی کە دەرچووبئ لە ژمارە کردن بە یاسای عادەتی. وە ئەم دەستکەوتانە لە ھەموو بابەتیکەو لە دنیادا یا لە دینا لە ژیاوا یا لە ژینا بەشیکیان ئەسبابەکانیان لە بەرچاوی خواوەنەکیان نییە لەگەل ئەو ەدا بۆی ئەبئ. وە

بەشیکیان ئەسبابەکانیان کەمترە لە ئەسبابی خەڵک، یا وەکوو ئەوانە لەگەڵ ئەوەدا دەسکەوتەکەی لەوان زۆرترە و گەلێ جار تۆ ئاگات لێ نییە ئەو خۆی ھۆکەیان ئامادە ئەکا، وە گەلێ جار تۆ ئەسبابەکان ئامادە ئەکەیت لەگەڵ ئەوەدا بە کەمتر ھۆی ئەو ئەسبابانەت بەرباد ئەکا. سەد رەحمەت لەو کەسە کە وتووێ:

لە سەبەب سازیت ئەبم بە حەکیم	لە سەبەب سۆزیت سەودایی و سەقیم
ھەر خۆتی ھەر خۆت چی خواست لێ بێ	عالم بیهوئ نەبێ ھەر ئەبێ
کە ویست کەسێ دلشادی بکەیت	لە دوو دونیادا ئازادی ئەکەیت
ئەو کەسەش ویست دلشادی نەکەیت	بە سووسە بایێ بەربادی ئەکەیت
داتناو ئەسباب بۆ مەردی زانا	کردەوێ بە نرخ لە بۆ ئەوانا
بەلام موسەیب بۆ ھەموو ئەسباب	ھەر خۆتی بە حەق، یا خودای وەھاب
ئەو ئەسبابانە ئەگەن بە ئەنجام	وان لە لای خۆتا ئەو خودای عەللام
بۆمان بێتەجێ بە مێھرەبانی	مایە پیرۆزی نەوێ ئینسانی

جا لەسەر ئەساسی ئەوە کە مەبدەئی ئیجاد ھەر خودایە و بەس، حەزەرەت ﷺ فرمووی بە ئینووعەباس ﷺ: «إِذَا سَأَلْتَ فَاسْأَلِ اللَّهَ وَإِذَا اسْتَعَنْتَ فَاسْتَعِنْ بِاللَّهِ» واتە: کە داوای شتێکت کرد لە خودا داوا بکە، وە کاتێ داوای یارمەتیت کرد داوای یارمەتی لە خودا بکە. ئێتر مەبەست لەم فرموودە بەرزە ئەمە نییە کە ئێنان بە تەمەلی دابنیشی و مەشغوولی کار نەبێ و نەکەوێتە شوێن ئەسباب؛ چونکی ئەسباب خودا دایان و کەوتنە شوێنی لە یاسای خودایە و لە «سنة الله» یە، ئەوەتە لە باسی «ذی القرنین» دا فرموویەتی: «وَأَتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سِبْأً فَأَتَبَعَ سِبْأً»^۱ وە فرموویەتی:

﴿وَأَتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَاسِهَا﴾^۱، وه فهرموویه تی: ﴿وَقُلْ أَعْمَلُوا فِی سَبِيلِ اللَّهِ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ﴾^۲، وه فهرموویه تی: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِی رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾^۳، واتە: بۆ ئێوه ههیه له زاتی رهسووله لالا پێشهوایه کی گهورهی جوان کار و جوان رهفتار. وه چه زهرهت ﷺ به کرده وهی تیکۆشیوه و ئه سبابی پێشکه وتنی خۆی جی به جی کردووه، وه له گه ل ئه وه دا به رۆژا جیهادی کردووه له شه ویشدا شه و نوێژی کردووه و له خودا پاراوه ته وه و داوای یارمه تی کردووه و داوای دو عای خیری له ره فیه کانی کردووه، وه کاتی که عومه ری کوری خه تابی نارد بۆ چه ج فهرمووی: «لَا تَسْنَأْ مِنْ دَعَائِكَ يَا أَخِي» واتە: فه رامۆشمان مه که له دو عای خۆت ئه ی برای خۆشه و یستم، وه فه رمانی داوه پیمان له کاتی ده رد و به لادا سه ده قه و خیرات بکه ین. وه له حاسل پتویسته ئینسانی موسو لمان بکه و یتته شو ین ئه سباب چ بۆ دین چ بۆ ژین و ته وه کول بکا له سه ر خوا ی «أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ».

فه رمووده ی خودای ته عالا: ﴿لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ الآية.

ریوایه ت کراوه له ئیبنوعه باسه وه ﷺ که کۆمه لێ له موسو لمانه ئه نسارییه کان ها تو چۆیان بوو له گه ل کۆمه لێ له جووله که کان و تیکه ل بوون به وان. جا ئه م ئایه ته ها ته خواره وه ئه فه رمو یت:

﴿لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ﴾^ط

واتە: با موسو لمانه کان کافره کان وه رنه گرن به دۆست و له موسو لمانه کان لاده ن.

۱. البقرة؛ ۱۸۹.

۲. التوبة؛ ۱۹۴.

۳. الأحزاب؛ ۲۱.

﴿وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ﴾

وه ههركه سئ ئیشی وهها بکا ئه وه له جانبی خوداوه نییه له هیچ پله و پایه کدا و قیمه تی نییه لای خودا.

﴿إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاتُوا﴾

له هیچ کاتیکا و له هیچ حاله تیکا دروست نییه بۆتان تیکه لی و ریکه وتن له گه ل کافرانا ئیلا له کاتیکا و له حالیکدا بترسن له و کافرانه به ترساندن به راستی، یاخود له کاتیکا بترسن له کاریکی ناباری وا که ته ریژی لی ئه کرئ ئه و کاته به قه ی ناچاری دروسته بۆ موسولمان ریکه وتن له گه ل کافرانا.

﴿وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ﴾

خودا ئه تان ترسینی له عه زابی خوی.

﴿وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ﴾

وه دیاره هه ر بۆ لای خودایه گه رانه وه ی ئیوه و له دهستی ده رناچن.

﴿قُلْ إِنْ تَخَفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ بُدُّوا﴾

تو ئه ی پیغه مبه ری رابه ر پێیان بلئ: ئه گه ر ون بکه ن ئه وه ی وا له دلتانا له په یوه ندیتان به کافرانه وه وه یا ده ری بخهن.

﴿يَعْلَمُ اللَّهُ﴾

به قه تعی خودای تهعالا ئه یزانی.

﴿وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾

وه نه ک به ته نها ئه حوالی ئیوه به لکوو خودا ئه زانی ئه وه ی وا له ئاسمان و له عه رزا.

﴿وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

وہ لە گەڵ ئەویدا کە ھەرچی ھەیە لە عەرز و ئاسمانا خودا ئەیزانی بەسەر ھەموو شتیکدا تەوانایە و ئەتوانی بە ھەموو نەوعی جەزاتان لێ بستی.

﴿يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ﴾

واتە خودا قادەرە و تەوانایە بەسەر ھەموو جەزاییکدا لە چاکە و خراپە لەو رۆژەدا کە ھەموو نەفسیکی موکەللەف دەستی ئەکەوێ بە حازر و دیاری لە لایا ئەوێ کردووێتی لە دنیادا لە خێر و لە شەر و لە ئیحسان و لە عیسیان.

﴿تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا﴾

کە ھەموو نەفسیکی خواوەن خراپە و کردەوێ نابار حەز ئەکا کە لە بەینی ئەو و ئەو رۆژەدا وە یا لە بەینی ئەو و ئەو کردەوێ خراپانەدا ماوە و زەمانیکی زۆر دوور و درێژ ببوای و قەت چاوی نەکەوتایی بە دەفتەری کردەوێکانی و نەگەشتایی بەو رۆژە کە حسیی کردەوێ تیدا ئەکری.

﴿وَيَحْذَرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ﴾

جا ھەر لە ئیستەوێ کە مەجالێ گەرانەوێتان ھەیە بۆ لای خودا و ھەلی کردنی کردەوێ باشتان ھەیە خودا ئێوێ ئەترستی لە عەزایی خۆی با بزانی.

﴿وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ﴾

بە راستی خودا میھرەبانە لە گەڵ بەندەکانی کە لە ماوەی دنیادا ئاگاداریان ئەکاتەوێ لە حسیی پاشەرۆژ، وە یاخود میھرەبانە لە گەڵیان کە ھەر لەم دنیادا حەقی ئەووەڵ و ئاخریان لێ ناستی.

﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ﴾^١ وه باسی ئەوێ کرد که ئیختیلافی ئەهلی کیتابیین، یانی جووله که و گاوری وه که تمی نیشانهی ریساله تی پیغمبەر ﷺ هەر له بهر به غی و چه سوودی بوو وه هەر که سێ له سەر عهناد و فهساد بێ ناگا به ئەنجامی خێر، وه بهختیاری و گه یشتن به رهزای خودا و به رهحمه تی ئەو به سراوه به پهیرهوی پیغمبەر وه ﷺ، دهستی کرد به بهیانی ئیسهاتی ریسالهت و گه ورهیی چه زهرهت ﷺ به مه که موچه ممه د ﷺ له خانه دانی ریساله تی قه دیمه و له ئەولادی ئیبراهیم به م جوړه له سه ره وه هینای باسی ئیختیار و هه لێاردنی پیغمبەر هه کانی کرد له ئاده م و نووح و ئالی ئیبراهیم و ئالی عیمران، وه باسی مه بده ئی دروستکردنی عیسی کرد، وه چلۆن ئاده میزادی بانگ کرد بو دینی حق له بهر ئەو وه حق ده ربکه و ئی و هه موو عاقلی تی بگا ئەم ئیفرات و ته فریتی جووله که و گاواره درۆ و ئیفساده و حق هەر ئەو وه که چه زهره تی موچه ممه د ﷺ له سه ره ته تی و له سه ر یاسای «سنة الله» ئەبێ حق جیگه ی خو ی بگری و ناخودا به داخه وه بمری و فره مووی:

﴿إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾

واته: به راستی خودای تهعالا هەر به فهزلی خو ی ئاده م و نووح و ئالی ئیبراهیم و ئالی عیمرانی هه لێارد وه له سه ر عاله می ئاده میزادی زه مان ی خو یان. زانا کان فره موویانه: مه به ست له «ئالی ئیبراهیم» ئیسماعیل و ئیسه اق و چه زهره تی «محمد المصطفی» و یه عقووب و ئەسه اته ﷺ و مه به ست له «ئالی عیمران» چه زهره تی مه ره یه م و چه زهره تی عیسیا هه ﷺ.

جا بینا له‌سه‌ر ئەم ته‌فسیره هه‌رچه‌ند نالی ئیبراهیم هه‌موو زوورپیه‌تی ئەو ئەگرێته‌وه و نالی عیمران داخڵی ئەوانن، به‌لام له‌به‌ر ئەوه که عیسا هه‌ر له جانیی دایکه‌وه ئەگات به ئیبراهیم عليه السلام وه باوکی نه‌بووه به تایبه‌تی باسی کردووه بۆ ئیسه‌باتی شه‌ره‌فی ئەو.

وه بازێ فەرموویانه: مه‌به‌ست له عیمران باوکی حه‌زهره‌تی مووسا و هاروون عليهما السلام وه نه‌ته‌وه‌ی ئەمانه‌یه له سال‌حان و پیاو و ژنه باشه‌کانیان.

به هه‌رحال ئەم زاتانه هه‌ل‌ب‌ژێراوی خودان له ناو ئاده‌میزادی زه‌مانی خۆيانا به میهره‌بانی خۆی؛ چونکی پایه‌ی نوبه‌وه‌ت و ریساله‌ت له مه‌واهیب و به‌خششی خودایه و نه‌به‌سراوه به تیکۆشینێ به‌نده و قابیلیاتی زاتییه‌وه.

له ته‌فسیری قورتوبیدا ئەفه‌رموێت: خودا ئیختیاری ئاده‌می کردووه به پێنج شت: به ده‌ستی قودره‌تی خۆی به بێ‌باوک و دایک دروستی کردووه. ئەسمای هه‌موو شتیکی نیشانداوه. ئەمری کردووه به هه‌موو مه‌لائیکه‌کان سو‌جده‌ی ته‌شریف و ئیحتیرامی بۆ به‌ن. له به‌هه‌شتا داینا. کردی به باوکی هه‌موو ئاده‌میزاد.

وه حه‌زهره‌تی نووحی‌شی به پێنج شت ئیختیار کردووه: یه‌که‌م کردی به باوکی دووه‌می هه‌موو ئاده‌میزاد. دووه‌م عومری در‌یژ کرد و دیاره عومری در‌یژ له‌گه‌ڵ کرده‌وه‌ی باشا مایه‌ی پیرۆزی ئاده‌میزاده. سیته‌م ئەو دوعایه کردی له کافره‌کان قه‌بوول کرا وه کافره‌کانی هه‌موو له‌ناو برد به توفان. چواره‌م له ناو که‌شتیه‌که‌دا پاراستی. پێنجه‌م یه‌که‌م که‌سی بوو که شه‌ریعه‌تی پێشووی نه‌سخ کرده‌وه؛ چونکی له پیش زه‌مانی ئەودا ماره‌برینی پوور دروست بوو وه له دینی ئەودا حه‌رام کرا.

وه ئیختیاری حه‌زهره‌تی ئیبراهیمی کرد به پێنج شت: یه‌که‌م: کردی به باوکی پێغه‌مبه‌رانی پاش خۆی. دووه‌م: کردی به خه‌لیل بۆ خۆی. سیته‌م: رزگاری کرد

لە ئاگر. چوارەم: کردی بە ئیمام بۆ ئادەمیزاد. پێنجەم: خودا بەراوردی کرد بە چەند کەلیمات و یارمەتی دا هەتا تەواوی کردن.

و ئەگەر مەبەست لە عیمران باوکی حەزەرەتی مووسا و ھاروون بێ ئەو خودا ئیختیاری کردوون بە باراندنی «مَنْ» و «سَلَوَى»، واتە: گەزۆ و پەلەوهری شەلاقە، و ئەمە نەبوو بۆ هیچ پێغەمبەرێ. و ئەگەر مەبەست باوکی مەریەم بێ ئەو خودا ئیختیاری مەریەمی کرد بۆ ئەو کە عیسا تەوەلودی بێ لێ بە بێ باوک و ئەمەیش لە پاش حەزەرەتی ئادەم ﷺ بۆ کەس نەبوو.

و مەناسبە بزانن کە عیمران باوکی حەزەرەتی مووسا ﷺ کۆری «یصھر»ی کۆری «قاهت» کۆری «لاوی» کۆری «یعقوب»ە. بەلام عیمران باوکی مەریەم ﷺ کۆری «مائان» کۆری «معارار» کۆری «أبی یرد» کۆری «یوزن» کۆری «زر بابل» کۆری «سالیان» کۆری «یوحنا» کۆری «أوشیا» کۆری «آمون» کۆری «مشکن» کۆری «حازقا» کۆری «ئاخاز» کۆری «یوتام» کۆری «عوزریا» کۆری «بورام» کۆری «ساقط» کۆری «ایشا» کۆری «راحبعیم» کۆری «سلیمان» کۆری «داود» کۆری «ایشی» کۆری «عوبد» کۆری «سلمون» کۆری «یاعز» کۆری «نحشون»، کۆری «عمیاد» کۆری «حصروم» کۆری «فارص» کۆری «یهودا» کۆری «یعقوب» ﷺ. و ئە بەینی ئەو دوو عیمرانەدا هەزار و هەشت سەد سأل بوو.

﴿ ذُرِّيَّةٌ مِّنْ بَعْضِهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ٣٤ ﴾

واتە: حاڵی ئەم ناوبراوانە وایە کە کۆمەڵێکن ھەموو لە ئەسڵیکەو ھاتوون وەکوو ئادەم بێ، یا لە ئەسڵیکەو وەکوو نوح بێ، یا لە ئەسڵیکەو وەکوو ئیبراھیم ﷺ بێ کە بازیکیان لە سینف و لە تەبیعەتی بازیکیانە، لە دینداری و خودا پەرستی و ڕەوشتی باشا، وە خودای تەعالایش رازی ھەموویانی بیستوو و نیازی ھەموویانی زانیو. وە خودای تەعالا ئیختیاری ئالی عیمرانی کرد.

﴿إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ﴾

له‌و کاته‌دا که حه‌ره‌می عیمران وتی:

﴿رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا﴾

ئه‌ی په‌روه‌ردگاری عاله‌م به‌ راستی وا من نه‌زم کرد ئه‌و به‌چکه‌یه‌ واه‌ه‌ سکمداه‌،
واته‌ له‌ مندال‌دانما به‌ ئازاد کراوی و دانراو بو‌ خزمه‌تکردنی «بیت المقدس».

﴿فَتَقَبَّلَ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ (۳۵)

ده‌ی به‌ میهره‌بانی خو‌ت لیم وه‌ربگره‌ و قه‌بوولی بکه‌، به‌ راستی تو‌ بیسه‌ری
سکالای و زانای به‌ حالئ ئه‌و که‌سانه‌ که‌ په‌نات بو‌ دینن. وه‌ ئهم ژنی عیمرانه‌ ناوی
«حه‌ننه‌» بوو کچی «فاقوذ»، وه‌ خوشکینکیشی بوو ناوی «ایشاع» بوو شووی کرد
بوو به‌ حه‌زره‌تی «زکریا» علیه‌السلام.

جا ئهم حه‌ننه‌ مندالئ نه‌ده‌بوو زور ئاره‌زووی مندالئ نه‌کرد، روژئ له‌ سیبه‌ری
داریکدا بوو چاوی که‌وت به‌ په‌له‌وه‌رئ خوواره‌مه‌نی ئه‌خسته‌ ناو ده‌می به‌چکه‌که‌یه‌وه‌،
له‌و کاته‌دا نه‌فسی حه‌ننه‌ که‌وته‌ ئیشتیاق و ئاره‌زووه‌وه‌، به‌ سو‌زی دل‌ پاراپه‌وه‌ له‌
خودا که‌ مندالئکی پی‌ بدا. له‌ گه‌ل ئه‌وه‌دا که‌ پیر بوو به‌ ئه‌مری خودا حه‌ملی په‌یدا
بوو. وه‌ کاتئ زانی که‌ حامیله‌یه‌ ئه‌و نه‌زره‌ی کرد و له‌و زه‌مانه‌دا له‌ شه‌ریعه‌تی ئه‌وانا
دروست بوو یه‌کئ نه‌زری ئه‌ولادی نی‌رینه‌ بکا بو‌ خزمه‌تی مزگه‌وتی «بیت المقدس»
ئه‌و مندال‌ه‌یش له‌ کاتی ته‌میزه‌وه‌ تا‌ بالغ ئه‌بوو خزمه‌تی نه‌کرد و له‌ پاش ئه‌وه‌ بالغ
بوو به‌ ئاره‌زووی خو‌ی ئه‌بوو: مه‌یلی له‌سه‌ر ده‌رچوون بوایئ ده‌ر ئه‌چوو، وه‌ مه‌یلی
له‌سه‌ر ئه‌وه‌ بوایئ بمی‌ئیته‌وه‌ ئه‌مایه‌وه‌.

﴿فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَى﴾

کاتی که حەننە سکه‌کە‌ی داناو زانی به‌وه که کچه بانگی کرد له خودای خۆی:
ئە‌ی په‌روه‌ردگاری من به راستی من ئە‌و زاتە‌ی له سکما بوو دامنا به شیوه‌ی مییه.

﴿وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ﴾

وه له به‌ر ئە‌وه که حە‌سه‌رە‌تمە‌ند بوو ئە‌م بانگە‌ی کرد، ئە‌گەرنا خودای تە‌عالا
زاناترە‌ له‌ به‌وه‌ی کچه.

﴿وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنثٰى﴾

ئە‌ی خودایا خۆت ئە‌یزانی که نێ‌رینه‌ وه‌کوو میینه‌ نییه‌ و ئە‌و خزمە‌تانە‌ی به
نێ‌رینه‌ ئە‌کرئ به‌ میینه‌ ناکرئ.

﴿وَإِنِّي سَمِعْتُهَا مَرِيَمَ﴾

وه به راستی له‌سه‌ر وه‌فا به‌ نه‌زەرە‌کە‌ی خۆم ناوم نا به «مە‌ریه‌م» یانی عابیده‌ یا
خادیمە‌ی جیگە‌ی موبارە‌ک.

﴿وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾

وه به راستی من ئە‌م کچه‌ و نه‌ته‌وه‌ی ئە‌م کچه‌ ئاهاومه‌ په‌نای میهرە‌بانی و ته‌وانایی
تۆ له‌ دە‌س‌بو‌بردن و زیان لێ‌دان له‌ لایە‌نی ئیبلێ‌سی ده‌رکراوه‌وه‌ که نه‌ خۆی و نه‌
نه‌ته‌وه‌ی نه‌توانئ ئیلقای وه‌سه‌سه‌ی نا‌هه‌موار بکه‌نه‌ دڵی مە‌ریه‌م و دڵی نه‌ته‌وه‌یه‌وه‌.

﴿فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ﴾

جا خودای تە‌عالا له‌سه‌ر میهرە‌بانی خۆی و زانایی به‌ ئیخلا‌س و سۆ‌زی دڵی
حە‌ننە، مە‌ریه‌می وه‌رگرت به‌ وه‌رگرتنیکی جوان و کردی به‌ نموونه‌یی بۆ ته‌وانایی
و میهرە‌بانی خۆی و کردی به‌ دایکی یه‌کئ له‌ پیغه‌مبه‌ره «أولوا العزم» ه‌کان وه‌کوو
عیسا، به‌ بی ئە‌وه‌ عه‌لاقە‌ی زیواج و تیکه‌لی پیاو ده‌ستی بیئ له‌ بوونی ئە‌و کوپه‌
ناوداره‌ به‌ختیاره‌دا.

﴿وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا﴾

وہ رواندی و نواندی بہ عالمی «بیت المقدس» لہ پاکى و دلرووناكى و خو و رہوشت چاكى و چالاكى لہ خزمہ تی «بیت المقدس» دا.

وہ لہ تەفسیری «بەیزاوی» دا ئەفەرمویت: لہ جوملەى قەبوولی جوان بوو بۆ مەریەم عَلِیْهَا السَّلَام ئەمە کہ خودا وەری گرت لہ باتی نیرینە بۆ خزمە تی «بیت المقدس». جا ئەم فەرموودەىہ کہ بەیزاوی ئەیفەرمویت مەعنای وایە خودای تەعالا وەحی کردووہ بۆ پیغەمبەری ئەو زەمانە کہ زەکەریا بووہ بەوہ کہ مەریەمی کچی عیمرانی قەبوول کردووہ بۆ خزمە تی «بیت المقدس» بە تابیەتی، ئەگەرچی لہ شەرعی ئەو رۆژەدا ھەر نەزری نیرینە دروست بووہ بۆ ئەو خزمە تانە. وە تەئیدی ئەمە ئەکا [ئەوہ] کہ حەزەرە تی زەکەریا عَلِیْهَا السَّلَام کە فالە تی مەریەمی کرد لہ مندالیدا.

لہ تەفسیری قورتوبیدا ئەلّی: ھیشتا مەریەم لہ دایک نەبوو بوو عیمرانی باوکی وەفاتى کرد: وە لہ پاش وەزعی حەملی حەننە ھەستا مەریەمی پێچا لہ بەرگیکەوہ و فەریدا لہ «بیت المقدس» دا لہ بەردەمی ئەحباری «بیت المقدس»، وە لەبەر ئەوہ کہ مەریەم کچی عیمران بوو، وە عیمران لہ نەتەوہی ملووکى بەنى ئیسرائیل و موحتەرەم بوو ھەركام لەو ئەحبارانە ئەیویست خوێ مەریەم بەخیو بکا و بوو بە مونا فەسەیان لەسەر ئەم کارە. بۆ دەفعی ئەو مونا فەسەىہ بە یاسای ئەو رۆژە رویشتنە سەر جۆباری و بریاریان دا ئەو قەلەمە کہ کیتابی موقەدەسى پێ دەنووسنەوہ دایکوتن بە ئاوی جۆگە کەدا و ھەر کەسێ لەوان قەلەمە کەى لەسەر ئاوە کہ مایەوہ ئەویانە مەریەم ھەلبگرئ. لہ پاش ئەم موقارەعە زەکەریا ناجیح بوو و کە فالە تی مەریەمی کرد وە کوو خودای تەعالا فەرموویە تی:

﴿وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا﴾

واته: زه‌که‌ریا له‌به‌ر ئه‌وه که پیغه‌مبه‌ری ئه‌و زه‌مانه بوو و ئه‌مانه‌ت له‌خانه‌دانی نوبووه‌تدا زۆر‌تره و «ئیشاع» ی خوشکی هه‌ننه — پووری مه‌ریه‌م — هه‌ره‌می زه‌که‌ریا بوو خودا مه‌ریه‌می دایه ده‌ستی زه‌که‌ریا، هه‌تا له‌به‌ر چاوی ئه‌م ره‌هه‌ره‌دا و له‌به‌ر چاودێری پووری خۆیا به‌پاکی و دل‌پروناکی مه‌ریه‌م ده‌وام بکا.

به‌لام من به‌بروای خۆم له‌لام وایه ئه‌م مونا‌فه‌سه و موقاره‌عه له‌و کاته‌دا نه‌بووه که مه‌ریه‌م مه‌لۆت‌که بووه؛ چونکی زۆر دووره له‌میهره‌بانی دایکه‌وه — به‌تایه‌تی دایکی مه‌ریه‌م کچی عیمران — له‌و خانه‌دانه‌دا ئه‌م من‌داله له‌و حاله‌دا به‌ه‌وێته به‌ر ده‌ستی ئه‌ه‌باری «بیت المقدس». وه ئه‌بێ ئه‌م وه‌زعه له‌پاش ئه‌وه بووبێ که مه‌ریه‌م گه‌یشتووه‌ته ئه‌ندازه‌ی ته‌میز و ته‌وانایی له‌سه‌ر خزمه‌ت‌کردنی «بیت المقدس»، جا خودای ته‌ع‌الا له‌به‌ر میهره‌بانی به‌و خانه‌دانه زه‌که‌ریای ناجیح کرد و مه‌ریه‌می خسته به‌رده‌ستی ئه‌و.

ریوایه‌ت کراوه: پاش ئه‌وه مه‌ریه‌م گه‌یشته هه‌ددی مورا‌هه‌قه هه‌زه‌رتی زه‌که‌ریا ^{عليه السلام} می‌حرا‌ییکی دروست کرد له «بیت المقدس» دا بۆ مه‌ریه‌م (می‌حرا‌ب هۆده‌ی تایه‌تی عیبا‌ده‌تخانه‌یه) که له‌پاش ئه‌وه له‌خزمه‌تی «بیت المقدس» رزگار نه‌بوو ئه‌رۆ‌یشته ناو می‌حرا‌به‌که‌ی خۆیه‌وه وه‌مه‌شغوول ئه‌بوو به‌عیبا‌ده‌ت‌کردن و، هه‌زه‌رتی زه‌که‌ریایش جار جار ئه‌رۆ‌یشته هۆده‌که‌وه و له‌ئه‌حوالی ئه‌پرسی و ئه‌وزاعی قودسییه‌تی مه‌ریه‌می حالی ئه‌بوو وه‌کوو خودا فه‌رموویه‌تی:

﴿كَلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا﴾

هه‌میشه هه‌رکاتێ که زه‌که‌ریا ئه‌رۆ‌یشته ئه‌و می‌حرا‌به و ته‌ماشای ئه‌کرد رزق و رۆ‌زیه‌کی مونا‌سبی باشی چاو پێ ئه‌که‌وت تیا‌یا. مه‌شه‌ووره که میوه‌ی هاوینه‌ی له‌زستانا چاو پێ ئه‌که‌وت و خواره‌مه‌نی زستانه‌ی له‌هاوینا ئه‌بینی.

﴿قَالَ يَمْرُومُ أَنِّي لَأَبْلُ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾

جا که حەزەرەتى زەكەرىيا عليه السلام سەرى سورئەما لەو حالە پرسىارى ئەکرد و ئەى فەرموو: ئەى مەرىم چۆن و لە كۆيۆ ئەم رزق و رۆزىيەت بۆ دى؟ ئەويش عەرزى ئەکرد: ئەمانە لە لايەنى خوداوە حەوالە ئەكرين و پرسىار لە چلۆنى بوون و نەبوونی رزقى خودايى ناكړئ.

﴿إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾

بە راستى خودای تەعالا رۆزى ئەدا بە هەركەسى خواستى لى بى، بە بى چاوەرێى و ئومێدەوارى ئەو كەسە و ئاگادارى ئەو.

رزق و رۆزى بۆ هەتيوى رووت و قووت

كێبە بیدا غەبرى حەيى لایەمووت؟

خۆى سەبەسازە لە بۆ بى دەست و كەس

زەردەوالە دىل ئەكا بۆ عەنكەبووت

بێرە دەو بۆ رزقى پساكى خۆت، وەلى

دەرمەچۆ شەو بۆ دزى يا راو و رووت

رزقى تۆ بۆ تۆيە بۆ كەس ناخورى

بۆ بە نساحق وائەپژى ئاوى رووت

بەچكە كوردى «شىخ سمايلى» ژياند

شېرى سەرمەمكەى دەمووكەى دارى رووت

ئاوى «قۆچالى» بوو ئەو رۆلە كەوا

شېرى پاكى بزنى كۆل بۆى بوو بە قووت^۱

۱. «شىخ سمايلى» و «قۆچالى» مەبەست دوو رووداوى سەپرە، يەكەميان: كۆمەلێكى شىخ سمايلى لە

شان و قوَلت تا هه‌یه هه‌ولئ بده
 تاقه حاتهم توش له‌گه‌ل نه‌وبه به ججوت
 بی حسینه رزقی نه‌و بو گیانله‌به‌ر
 به‌حرو به‌پر و ئاسمانه کانی قجوت
 به‌س نه‌تویش تا هه‌یزی هه‌ستانت هه‌یه
 هه‌سته خوت مه‌مینه وه‌ک ریوی سکوت
 حه‌ولی تو فه‌رزه نه‌گه‌رنا هه‌ر خودا
 رازیقه بو پسادشا و بو پیاوی پجوت

□□□

کاتی شه‌رو هه‌رایه‌کدا ره‌و ده‌کهن و ده‌پۆن به‌ ریوه‌ ده‌بن ژنیک دوو مندالی ده‌بن، دوو منداله‌که‌یان پئ به‌خپو ناکرئ، باوکیان یه‌کیکیان ده‌خاته کولۆری داریکه‌وه و به‌جینی دئلی. که شه‌رو هه‌راکه ته‌واو ده‌بیت ده‌گه‌رینه‌وه و به‌و ریگه‌دا تیده‌په‌ر نه‌وه، کابرای باوکی مندال ده‌لئ با سه‌ری بده‌م له‌ کولۆره‌ داره‌که بزانه‌م چی به‌سه‌ره‌هاتووه؟ که ده‌چی ده‌بینئ منائیکی ساوا له‌ کولۆره‌ داره‌که‌دایه و نه‌و ماوه به‌ شیرئ «ده‌موکه» دار ژیاوه!

دووهم: له‌و گوی چه‌می باوه‌جانییه لافاوینکی گه‌وره هه‌لده‌سی و چه‌ند مال و به‌ره ویران ده‌کا و زه‌لام ئاو ده‌بیات، له‌ ئاو نه‌و کاره‌ساته‌دا بیشکه‌یه‌ک به‌ مندالیکه‌وه به‌ر لافاوی ئاو ده‌که‌ویت، ئاو بیشکه‌ دانه‌مالئ و نه‌بیات تا ماوه‌یه‌کی زۆر دواپی به‌ لقی بییه‌که‌وه نه‌گیرسته‌وه، بزنیکی کۆل فیر ده‌بن هه‌موو روژئ نه‌چیت له‌ی بیشکه‌که و خوی شوپ ده‌کاته‌وه به‌سه‌ریا و مناله‌که‌ تیر گوانه‌کانی ده‌مژئ تا تیر ده‌خوات. مالی خاوه‌ن بز له‌ شوانه‌که ده‌که‌ونه گومان و ده‌لین: تو بز نه‌که ده‌دۆشی بز به‌ هه‌موو روژئ گوانی خالییه، شوانه‌یش ناچیت ژیر نه‌و باسه و ئاگای له‌ هیچ نییه، تا کابرای خاوه‌ن مال ده‌که‌ویت به‌یجۆری باسه‌که و دوور و نزیک شوپ بز نه‌که ده‌که‌ویت تا ده‌کاته‌ گۆی چه‌مه‌که ده‌بینئ بز نه‌که دانه‌په‌ریت بو گوی چه‌مه‌که، وه‌ختی سه‌رنج ده‌دا نه‌و رووداوه سه‌یره ده‌بینئ و مناله‌که‌ دینیتته‌وه و، مناله‌ گه‌وره ده‌بیت و ده‌بیته‌ پیاو و خاوه‌نی مندال و نه‌وه، نه‌وه‌ی کابرا گۆشتی بزنی کۆل له‌ خویان حه‌رام ده‌کهن.

﴿هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ. قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً ۖ إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ﴾ (۳۸)

جالەو شوینەدا کە زەکەرەیا عليه السلام ئەو وەزە «خارق العادە»یە بە چاوی بێنی کە خودا دەرەحەق بە مەرەم کردوو یەتی ئەویش ئومیدی بە خودا زۆرتر قایم بوو و دلی ھاتەسەر پارانەو لە خودا و پاراپەو لە خودای خۆی و فەرمووی: ئەی پەرورەدگاری تەوانا لەسەر عەلەم پێم ببەخشە لەلایەنی خۆتەوە و بە کەرەمی خۆت کۆرپیکی پاک سیرەت و چاک سوورەت، بە راستی تۆ دوعا و نیازی نیازمەندان ئەبیس.

﴿فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ﴾

لەویا بانگی لێ کرد یەکن لە فریشتەکان کە جوهرەئیل بوو بە فەرمانی خودا.

﴿وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمَحَارِبِ﴾

و لەحەل کە زەکەرەیا لەو کاتەدا راوەستابوو لە میحرابە کەدا نوێژی ئەکرد.

﴿أَنَّ اللَّهَ يَبْشُرُكَ بِحَيٍّ﴾

کە خودای تەعالا موژدەت پێ ئەدا بە پەیدا بوون و لە دایک بوونی کۆرپیکی یەحیا ناو.

﴿مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِّنَ اللَّهِ﴾

کە حاڵی وەھایە تەسدیق و باوەری ھەیە بەو زاتە وەکوو عیسا بن بە کەلیمە «کن فیکون» لە لایەنی پەرورەدگاری جیھانەو ھاتوو تە دنیاو.

﴿وَسَيِّدًا﴾

و ەگەرەوی ئوممەتی خوداناسە.

﴿وَحْصُورًا﴾

زور مه نعی نه فسی خوی نه کا له ناره زووی عاده تی.

﴿وَنَبِيًّا مِّنَ الصَّالِحِينَ﴾

وه پیغه مبه ریکی پایه به رزه و له جه ماعه تی پیغه مبه ره ره هبه ره بو خودا سولحاوه کانه.

﴿قَالَ رَبِّ اَنْتَ يَكُونُ لِي عُلْمٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَاَمْرًا نِي عَاقِرٌ﴾

﴿قَالَ كَذَلِكَ اَللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ﴾

حه زره تی زه که ریا ^ط فهرمووی: نهی خودای من چلون نه گونجی که من کورم بی و له حال پیری و فهرتووتی و کهم شهوه تی که ییوه به من؟ له گهل نه مه دا ژنه که یشم نه زوکه و پیریش بووه! خودایش فهرمووی: نهی زه که ریا کار وه هایه که پیتم وتی، وه بریارم داوه کورتان بی و نه مهرجانه که هه ن له ناودا له سهر عاده تن نه گهرنا خودای ته عالا خواستی له سهر ههرچی بی نه یکا.

﴿قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّيْ ءَايَةً﴾

جا زه که ریا فهرمووی: خودایا که تو به خهرقی عاده ت کورم بی نه دهی نیشانه ییکی خاریق بو عاده تم نیشان بده هه تا دلّم له خه یالات بکه وی و بزائم کوره که وا به ریوه.

﴿قَالَ ءَايَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رَمَزًا﴾

فهرمووی: نیشانه که ت نه وه یه له و کاته دا منداله که له سکی دایکیا دامه زرا تو حالیکت دی به سهره هه تا سی روژ زمانت نه به سری له قسه کردن له گهل خه لکا به نیشاره ت نه بی که خه لکی پی تی بگا.

﴿وَادْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا﴾

بەلام بۆ زیكری خودا زمانت بەرەلایە، دەی برۆ لەو کاتی حەبسی زمانەدا هەر زیكری خودا بکە بە بێ ژمارە.

﴿وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَرِ﴾

وہ سوبحانہ لایا بکە لە پاش ھەموو عەسری وە لە کاتی ھەموو بەرەبەیانیکا.
پاش ئەوہ کە خودای تەعالا باسی پارانەوہی زەکەرایی ^{عائشە} کرد لە دەرکی کەراماتی مەریم ^{عائشە} گەراییوہ بۆ باسی مەریم و فەرمووی:

﴿وَإِذْ قَالَتِ الْمَلِكَةُ يَمْرُؤٌ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ﴾

وہ باسی ئەوہ بکە ئەی پیغەمبەری خوێشەوێست کە خودای تەعالا فریشتەیی نارد - یانی جویرەئیلی ئەمین - وە رووبەرۆو قسەیی لەگەڵا کرد بە شیوہی «خرق العادة» و فەرمووی: ئەی مەریم بە راستی خوای تەعالا تۆی ھەڵبژارد بەوہ کە قەبوولی کردی بۆ خزمەتی «بیت المقدس» «مەع ئەنە» ژن وەرەگیراوہ بۆ خزمەتی ئەو مەقامە و پاک و بێ عەلاقەیی کردووی لە عادەتی ژنانە کە خوێنی حەیز و زەیسانی و خوێنی نەخۆشینە، وە زیاد لەوانە ھەڵی بژاردی بۆ ئەوہ بتکا بە دایکی یەکنی لە پیغەمبەرائی «اولو العزم» وەکوو عیسا بێ بە بێ ئەوہ کە پەییوەندیت بێی بە مێردەوہ وەکوو ژنانی دنیا.

بزانن! ھەرچەند زاھیری ئایەتە کە ئەفەرمویت مەلایکە قسەیی کرد لەگەڵ مەریمەدا ^{عائشە} بەلام موفەسسیرەکان تەفسیریان بە جویرەئیل کردووە تەوہ وەکوو لە سوورەیی مەریمەدا [ئایەتی ۱۷] ئەفەرمویت: «فأرسلنا إليها روحنا فتمثل لها بشراً سوياً» وە ئەم حادیسە بە کەرەمەتی مەریم حسیب ئەکرئ؛ چونکی مەریم نەبی

نەبوو. خودا ئەفەرمویت: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رَجُلًا نُوْحِي إِلَيْهِمْ﴾^۱ کەوابێ ئەگەر جوهرەئیل بە سوورەتی ئادەمیزاد راوەستایی قسە ی لەگەڵا کردبێ یاخود بە شیوەی ئیلهام ئەم مەقسوودە گەیشتبێ بە مەریەم وەکوو ئەو خودا فەرموویەتی ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ﴾^۲ ئەبێ بە کەرامەت حسیب بکری.

جا وەکوو جوهرەئیل پێی فەرموو: ﴿يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفٰكِ﴾ هەروا لە لایەنی خوداوە پێی فەرموو:

﴿يَمْرِمُ أَفْنِي لِرَبِّكَ وَأَسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ﴾

ئە ی مەریەم عیبادەت بکە بۆ خودای خۆت و توول بدە بە راوەستان لە نوێژەکەتا و سوجدە ببە، تەختی تەوێلت لەسەر عەرز دانێ و روکووع ببە و دانەوهرەو لە راوەستان لەگەڵ ئەوانەدا کە روکووع ئەبەن بۆ خودای تەعالا. کاتی فریشتە ی ئەمین ئەمە ی پێ فەرموو ئێتر ئەوێندە رائەوهرەستا لە نوێژا هەتا کوو پێی ئاوسان لەبەر بەجێ هێنانی ئیتاعە ی خودای تەعالا.

﴿ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوْحِيْهِ اِلَيْكَ﴾

ئە ی پیغەمبەری خۆشەویست ئەمە ی کە بۆمان بەیان کردی لە سەرگوزەشتە ی حەننە ی حەرەمی عیمران و، لەدایک بوونی مەریەم و، کەفالتی زەکەرەیا (ع) و، دوعا کردنی ئەویش بۆ ئەولاد تا ئاخر، هەموو لە ئێخباری غەیب و داپۆشراون لە تۆ، نە بیستووتن و نە خوێندووتن، بەلام بە جوهرەئیلی ئەمینا گە یاندمان بە تۆ بۆ ئاگاداریت لەسەر حەقایق.

۱. یوسف؛ ۱۰۹.

۲. القصص؛ ۷.

﴿وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَقُولُ أَقْلَمَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ﴾ ۴۴

وه تۆ له لای ئه حباری به‌نی ئیسرائیلی نه‌بووی له‌و کاته‌دا که هاتن به‌یه‌کا و هه‌ر کام بۆ خۆی داوای به‌خێو کردنی مه‌ریه‌می ئه‌کرد و قه‌له‌مه‌کانیان فریه‌دا بۆ سه‌ر جۆباره‌که هه‌تا بزانی قورعه‌ بۆ کامیان ده‌رنه‌چێ و کامیان که‌فاله‌تی مه‌ریه‌م ئه‌که‌ن و کامیان به‌خێوی ئه‌که‌ن.

﴿إِذْ قَالَتِ الْمَلَأِكَةُ يَمْرُئُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ﴾

وه باسی ئه‌و کاته‌ بکه‌ ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خۆشه‌وێست که‌ جوهره‌ئیلی ئه‌مین له‌و کاته‌دا فه‌رمووی به‌ مه‌ریه‌م: ئه‌ی مه‌ریه‌م خودای ته‌عالا‌ موژده‌ت پێ ئه‌دا به‌ کوڕێکی جوانی جوانمه‌رد که‌ له‌ تۆ نه‌بێ به‌ ئه‌مری تایبه‌تی به‌ که‌لیمه‌ی «کن فیکون» له‌ لایه‌نی ئه‌وه‌وه‌ و ناوی به‌ له‌قه‌ب و نازناو «مه‌سیح»ه؛ چونکه‌ دلی ساف و پاکه‌ له‌ په‌یوه‌ندی دنیای خراپ، وه‌ ناوی عه‌له‌می «عیسا»یه و به‌ په‌یوه‌ندی به‌ ئه‌سه‌له‌وه‌ ئیبنومه‌ریه‌مه‌ له‌به‌ر ئه‌وه‌ که‌ له‌و دایکه‌ بووه‌، که‌ پاکه‌ له‌ هه‌موو عه‌لاقه‌ی زیواج.

﴿وَجِئَهَا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ﴾ ۴۵

وه‌ حالێ ئه‌و کوڕه‌ وه‌ه‌یه‌ که‌ به‌پارمان داوه‌ خواهن روو و پایه‌به‌رز بێ له‌ دنیا‌دا به‌ نیشانه‌ی پێغه‌مبه‌ری و نامۆزگاری ئاده‌میزاد و له‌ پاشه‌پوژا به‌ شه‌فاعه‌ت و تکا کردن بۆ تاوانباران.

﴿وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ﴾ ۴۶

وه قسه ئهكا له گهڵ خهلكا له بيشكهدا و له كاتيكيشا پر و پيگه يشتوووه لهو كاتهدا له ئاسمان ديتته خوارهوه بو سهر عهرز، وه لهو پياوانهيه كه بو خودا ريك كهوتوون و له سهر فهرمانی ئه و ژيانى خويان تهواو ئهكهن، وه ياخود له سولاله و له نه ته وهی پياوه باشه كانه؛ چونكى مهريهم له نه ته وهی عیمران و ئه ویش له نه ته وهی سوله يمان و داوود بووه.

وه خودای تهعالا له بهر ئه وه باسی ئه وه ئهكا كه عیسا ماوه یی مندال و ماوه یی پیر و تهواو بووه ههتا هه موو هوشيارى بزانی ئهم زاته بهندهيهكى خودايه وهكوو باقى ئاده ميزاد و دووره له حالى ئولووهيهت، چونكه خودا دووره له نه حوالى بى هيزى و موحتاج نيه به گهوره بوون و پيگه يشتن وه بو ههركهسى ئينسافى بى ئهم ئايه ته دهليله له سهر ئه وه كه حه زره تى عيسا عليه السلام ماوه و له ئاخري زه مانا ديتته خواره وه؛ چونكى «كهل» كه سىكه ته مه نى نزىكى چل سالى بى و عيسا له ته مه نى (۳۳) سى و سى سالى گيروده ی جووله كه كان بوو.

﴿قَالَتْ رَبِّ اَنْى يَكُونُ لِى وَلَدٌ وَلَمْ يَمَسِّنِى بَشْرٌ﴾

ئه ویش فهرمووی: خودایا چلۆن قابيله مندالم لى بى، وه لحال كه ئاده ميزاد به په يوه ندى زىواج نه گه يشوو به من؟!

﴿قَالَ كَذٰلِكَ﴾

خودای تهعالا فهرمووی: بریار وه هايه كه پيم وتى.

﴿اللّٰهُ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ﴾

خودای تهعالا دروست ئهكا ئه وهی بيهوئى دروستى بكا، وه ئهم شه رتى په يوه ندييه شه رتى ياسايه نهك حه قيقهت.

﴿إِذَا قُضِيَ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ، كُنْ فَيَكُونُ﴾ (۴۷)

خودای تەعالای کاتی ویستی شتی بکا هەر ئەوەندە پێویستە بەرابەر بەو شتە کە ئەیهوێ بیکا وە وا لە عیلمی خوێا پێی بفەرموێت: بێه بە مەوجودیکی واقعی ئەینی، وە لەم وجودە عیلمییە رووتەدا مەینە! ئەویش بە گورجی ئەبی.

﴿وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ﴾ (۴۸)

جا خودای تەعالای بۆ دامەزراندنی دلی مەریەم دەستی کرد بە باسی نیشانه بەرزەکانی ئەو کۆرە کە پێی ئەدا وە فەرمووی: خودا تەعلیمی ئەو کۆرە ئەکا جینسی ئەو کیتابانە کە لە زەمانە پێشووەکانا هاتوونەتە خوارەو و بۆ پێغەمبەرەکان و بە ئیلقای رۆحی مەعنای ئەو کتیبانە ی پێشان ئەدا هەرچەند کە نەسسی ئەوانە لەسەر عەرژدا نەماون بە ساغی و بە تەواوی. یاخود نووسینی نیشان ئەدا وەها کە باش خەت بنووسی. هەروا تەعلیمی ئومووری عەقڵییە و ئەو حەقایقانە کە لەو رۆژەدا لە ناو دنیادا دائیر بوون ئەوانەیشی هەر نیشان ئەدا، هەروا تەورات کە نازل بوو بۆ سەر مووسا نیشانی ئەدا. وە کیتابی خویشی کە ئینجیلە فیری ئەبی و بە تەواوی مەعنا و مەغزەکە ی حالی ئەکا.

خولاسە: مەعلووماتی عەلمی ئەوەی خودا ناردوویەتی بۆ رەهبەرەکان عليه السلام وە ئەو لە ناو هۆشیاران و خوێندەواران هەیه هەمووی تەعلیم ئەکا بەو کۆرە کە عیسا عليه السلام، وە ئەیشی کا بە پێغەمبەر بۆ سەر بەنی ئیسرائیل.

﴿وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَاتٍ مِّن رَّبِّكُمْ أَنِّي
أَخْلَقْتُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا

بِإِذْنِ اللَّهِ﴾

واتە: ئەو کۆرە ئەیشی کەین بە رهه‌به‌ر و فرستاده بۆ سه‌ر ئوممه‌تی به‌نی ئیسرائیل بۆ ئەوه که بیان ترستی ئی له عه‌زابی خودا و موژده‌یان پێ بدا به جه‌زای خێری نه‌پراوه‌ی قیامه‌ت و به جۆری ره‌وانه‌ی ئەکه‌م که هێزی قودسی و قوه‌تی مه‌عه‌وی پێ ئەده‌م بۆ ده‌ره‌برینی مو‌ع‌ج‌یزاتی خو‌ی له ئاده‌میزاد، وه‌ها که بلیت به قه‌ومه‌که‌ی: من ره‌وانه‌کراوم بۆ لای ئیوه و هاتووم بۆ لاتان به نیشانه‌یه‌کی گه‌وره‌ی عاله‌میه‌وه له لایه‌نی په‌روه‌ردگاری ئیوه‌وه، وه هاتووم به‌وه‌ی‌زه غه‌یبیه که به فه‌رمانی خودا ئەتوانم شتی‌کتان بۆ بکه‌م له قور له شه‌کل و شیوه‌ی په‌له‌وه‌ردا جا فووی پادا ئەکه‌م ئەویش ئەبێ به عه‌ینی په‌له‌وه‌ریکی گیانه‌به‌ری ساغ به ئیزن و فه‌رمانی خودای ته‌عالا.

﴿وَأَبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَمَ﴾

وه کۆیری سکوما و ئینسانی به‌له‌ک خوش ئەکه‌مه‌وه.

﴿وَأُخِي الْمَوْتِ بِإِذْنِ اللَّهِ﴾

وه مردووه‌کان زیندوو ئەکه‌مه‌وه به ئیزنی خودا.

﴿وَأَنْبِئْكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدْخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ﴾

هه‌روا به هۆی هیزدان به دل له لایه‌نی خوداوه خه‌به‌رتان پێ ئەده‌م بهو خوراده‌مه‌نیه که ئەبخۆن و بهو رزق و رۆزیه که ئیوه دای ئەگرن له مالی خۆتان بۆ کاتی خو‌ی.

﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُمْ إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ﴾

جا به راستی هه‌یه له‌م شتانه‌دا که باسم کرد بۆتان ده‌لیل و نیشانه له‌سه‌ر گه‌وره‌یی خودای ته‌عالا بۆ ئیوه ئەگه‌ر ئیمان و باوه‌رتان بێ سوودی لێ وه‌رنه‌گرن.

﴿وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيِّ مِنَ التَّوْرَةِ﴾

وه حالی ئه‌و فرستاده‌یه وایه که باوه‌رکردووه به‌و کیتابه که له پیش ئه‌ودا هاتووه
بۆ چه‌زرته‌تی مووسا علیه‌السلام که ئه‌ویش ته‌وراته.

﴿وَلَا حِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ﴾

وه هاتووم بۆ لاتان بۆ ئه‌وه که به ئیزنی خودا حه‌لال بکه‌م بۆ ئیوه بازی له‌و
خواردمه‌نیانه که حه‌رام کراوه له‌سه‌رتان له دینی چه‌زرته‌تی مووسادا وه‌کوو پیو و
گوشتی وشتی و ماسی و کار کردن له‌روژی شه‌مه‌دا.

﴿وَجِئْتُكُمْ بِبَيِّنَاتٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا﴾

وه هاتووم بۆ لاتان له‌گه‌ڵ ئایه‌تی‌کدا له‌لایه‌نی خوداوه، ده‌ی له‌خوا بترسن و
فه‌رمانبه‌رداریم بکه‌ن، وه ئایه‌ته‌که‌یش ئه‌مه‌یه:

﴿إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ﴾

به راستی زاتی خودا په‌روه‌ردگاری من و په‌روه‌ردگاری ئیوه‌یشه.

﴿فَاعْبُدُوهُ﴾

ده‌ی عیباده‌تی بۆ بکه‌ن.

﴿هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ﴾

ئه‌مه که من ئیوه‌ی بۆ بانگ نه‌که‌م ریگه‌ی راسته.

﴿فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ﴾

جا کاتی عیسا علیه‌السلام شوعووری کرد به ئینکاری ئه‌و قه‌ومه له‌پاش ئه‌وه که له
دایک بوو و گه‌وره‌بوو و به‌ئهمری خودا خه‌لکی بانگ کرد بۆ دینداری و باوه‌ر
به‌خودا، فه‌رمووی: کئی یارمه‌تی من ئه‌دا بۆ لای خودا؟

﴿قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ﴾

حه‌وارییه‌کانی^۱ حه‌زهره‌تی عیسا عه‌رزیا‌ن‌کرد: ئیمه یارمه‌تی تۆ نه‌ده‌ین له‌ گه‌یان‌دنی دین و ئایینی خودادا به‌ ئاده‌میزاد.

﴿ءَامَنَّا بِاللَّهِ﴾

ئیمانمان هینا به‌ خودا و به‌ ریساله‌ت و ره‌هه‌بری تۆ.

﴿وَاشْهَدُ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ﴾

تۆیش له‌ روژی قیامه‌تا له‌ حوزووری خودادا شه‌هاده‌تمان بۆ بده‌ به‌مه‌ که‌ ئیمه‌ موسولمانین.

﴿رَبَّنَا ءَامَنَّا بِمَا أُنزِلَتْ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ﴾

﴿۵۳﴾

ئه‌ی په‌روه‌ردگاری ئیمه‌ و باقی مه‌خلووقات، ئیمانمان هینا به‌ تۆ و به‌ ده‌ستوره‌ که‌ تۆ ناردووته‌ته‌ خواره‌وه‌ بۆ سه‌ر عیسا علیه‌السلام و که‌وتووینه‌ شوینی ئهم ره‌هه‌به‌ره‌، ده‌ی بمان‌نووسه‌ له‌ ناو ده‌فته‌ری ئه‌ه‌لی ئیمان‌ا له‌ گه‌ل ئه‌و که‌سانه‌دا که‌ شه‌هاده‌ت ئه‌ده‌ن به‌ تاقی و ته‌نهایی تۆ.

﴿وَمَكْرُوا﴾

جا ئه‌و جووله‌کانه‌ که‌ حه‌زهره‌تی عیسا بانگی کردن بۆ ئیمان و ئه‌وانیش ئینکاریان‌کرد، ده‌ستیان‌کرد به‌ فرو فیل و خه‌لکیان‌هه‌لنا بۆ کوشتنی حه‌زهره‌تی عیسا و کاری وایان‌کرد که‌ فه‌رمانداری ئه‌و چه‌رخه‌ مه‌مووری نارد بۆ هه‌لاوه‌ستنی عیسا علیه‌السلام.

۱. دوازه‌ که‌س بوون، کاسبیان‌ گازی کردنی خام بوو، به‌رگیان‌ سپی بوو. حه‌واری له‌ حووره‌وه‌ هاتووه‌. واته‌ خالیس یا سپی.

﴿وَمَكَرَ اللَّهُ﴾

وه خودایش موقابه‌له‌ی فرو فیله‌که‌ی نه‌وانی کرد به کاریکی وا ههر له شانی خودادا هه‌یه بیکا و شیوه و سووره‌تی هه‌زره‌تی عیسی‌ای دا به یه‌کئی له‌و کۆمه‌له‌ که هاتبوون بۆ کوشتنی هه‌زره‌تی عیسا و نه‌و که‌سه‌یان هه‌لاوه‌ست و کوشتیان و عیسی‌ای رزگار کرد.

﴿وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَكِرِينَ﴾

وه خودای ته‌عالا زانتر و ته‌واناتره له هه‌موو خاوه‌ن سیاسه‌تی و نه‌توانی که نه‌فسی خۆیان له‌سه‌ر خۆیان بگۆڕی به شیوه‌ی دوژمن و بیکوژن و دوژمنه‌که‌یان رزگار بکا.

﴿إِذْ قَالَ اللَّهُ يٰعِيسَىٰ إِنِّي مُتَوَفِّيكَ﴾

وه خودای ته‌عالا نه‌م فه‌رمانه «خارق العاده»یه له‌و کاته‌دا کرد که فه‌رمووی به هۆی جویره‌نیله‌وه: نه‌ی عیسا به راستی من تو وه‌رنه‌گرم.

﴿وَرَأٰفَعَكَ اِلٰى﴾

وه تو به‌رز نه‌که‌مه‌وه بۆ شوینی که له‌به‌ر دووری له ده‌ستی سته‌مکاران له‌و شوینانه‌یه که ههر عه‌لاقه‌ی به خۆمه‌وه‌یه.

﴿وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا﴾

وه پاکت نه‌که‌مه‌وه و دوورت نه‌خه‌مه‌وه له به‌دگومانی و به‌دنه‌ندیشه‌یی و به‌دکاری نه‌و که‌سه‌انه که کافرن به خودا و به ره‌هه‌ران.

﴿وَجَاعِلُ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْكَ فَوْقَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا اِلٰى يَوْمِ الْقِيَمَةِ﴾

وه نهو که سانه که نه کهونه شوینی تو و دینی خودایان و هرگرتووه له تو و له پاش تو رهفتار به فرمانه کانی تو نه کهن و نه کهونه شوین نهو کهسه که تو موزدهی پی نهدهی، - وه کوو پیغه مبهری ناخرزهمان بی - بهرزیان نه کهمهوه له پایهی دلپرووناکی و دهلیل هینانه وهی راستدا به سهر نهو جووله کانه دا که دوور نه کهونه وه له دهستووری تو هه تا روژی قیامهت.

﴿ثُمَّ إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ فَأَحْكُم بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْلَفُونَ﴾

له پاش هاتنی قیامهتیش هه موو زیندوو نه کرینه وه و دینه وه بو حوزووری من جا حوکم نهدهم له ناوتانا لهو شتانه دا که ئیوه ئیختیلافتان هه یه تیایانا.

﴿فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾

جا نه وانه یان که کافر بوون و ئینکاری یه کیه تی خودا و ریساله تی پیغه مبهری له پیغه مبهره کانیان کردوو نه وه عهزاییان نهدهم به عهزاییکی سهختی ناباری ناهه موار له دنیا دا به کوشتن و سووککردن و کردن به بنده و سهرا نه له سهردانان و له قیامه تا به ئاگری خاوهن ئازاری دوزهخ.

﴿وَمَا لَهُمْ مِّنْ نَّاصِرِينَ﴾

وه نییه بو نه وان که سی یا که سانی که یارمه تیایان بدا به یارمه تییه کی به حورمه تانه.

﴿وَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ﴾

﴿وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ﴾

وه نهو که سانه که ئیمانیا ن هه یه و کرده وهی باش نه کهن نه وه خودا به تهواوی مزد و پاداشی نهو کرده وه یانه پی نه داته وه و هه قیا ن کهم ناکاته وه؛ چونکی حق

که م کردنه وه هه رچه ند نیسه ت به خودا سته م نییه به لام له سته م نه چی و خودا سته مکارانی خو ش ناوی له بهر سته مه که یان ئیتر خو ی چو ن سته م نه کا.

﴿ذٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ﴾

ئه م نه خباری په یدابوونی عیسیا به ئه یان خو یئینه وه به سه ر تو دا، (وه حا لی ئه وانه وایه) که له ئایاتی نازل کراوی خودا ن، وه له زی کړی کی وان که پر ن له حی کمه ت و زانستی راستی به سو ود بو دنیا و بو قیامه ت.

﴿اِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ آدَمَ﴾

به راستی شانی عه جیبی عیسا له لای خودا وه کوو شانی ئا ده م وایه.

﴿خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ﴾

دروستی کرد و سو وره ت و په یکه ری کیشا له گل ی که تی که لی ئاو بو وه له پاشان فه رمووی به و.

﴿كُنْ فَيَكُونُ﴾

ببه و ئه ویش بو و.

﴿الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ﴾

قه سی راست و مو افی قی واقع ئه وه یه که له لایه نی خودا وه دیت بو ت، ئیتر پاش وه رگر تنی حه قیقه ت له لایه نی خودا مه به به و که سانه که خا وه ن گو مان و دو ود ل ن. بز ان! له ئایه تی: ﴿ان مثل عیسی﴾ وه ده رئه که وی که قیاس جی گه ی ئیعتیاره، به تایبه تی ئه گه ر قیاسه که رو ونا کی وایی که پایه ی «مقیس» به رز تر بی له «مقیس علیه». ئیسته له م ئایه ته دا ئه فه رمو ی ت: وه کوو چو ن خودا ته وانا بو وه له سه ر ئه وه که ئا ده م دروست بکا به بی دایک و باوک وه به قودره ت گل و ئاو بکا به په یکه ری ئا ده می زاد

و فووی لی بکا و گیان دروست بکا لهو ههیکهلهدا، وهها نهتوانی عیسایش به بی باوک دروست بکا، بهلکوو دروستکردن به بی باوک ئاسانتره له لای بیری ئیمهده له دروستکردن به بی باوک و دایک. ئیسته دروستکردنی عیسا «مقیس»ه و دروستکردنی ئادهم «مقیس علیه»یه و جامع له بهینانا نهبوونی ئاوی باوک و دایکه و حوکمی موتهرتهب لهم قیاسهده جهوازی ئیداعه، بهلام ئاو له مهقیسهکهده له لایهنی دایکهوه مهوجود بووه و له مهقیسو عهلهیهیدا موتهللهقا نهبووه. جا مادام واقع بووه که ئینسانی دروست بی به تهرزی موستهغنی بی له ئاوی باوک و دایک با واقع بی که ئینسانی دروست بی له گهل ئیستیغنا له ئاوی باوک به تهنیا به «طریق الأولى». ریوایهت کراوه: ئهم ئایهته نازل بووه به هوی وهفدی نهجرانهوه که ئینکاری فهرموودهی ههزرهتیا کرد کاتی فهرمووی: عیسا عهبدی خودایه و به ئهمری «کن فیکون» دروست کراوه و وتیان: دهی عهبدیکمان نیشان بده که به بی باوک و دایک دروست کرابی، وه جهزرت فهرمووی: چۆن سهرتان سورئهمنی لهوه که خودا عیسا به بی باوک دروست بکا؟! ئهوه نییه که خودای تهعالا جهزرتی ئادهمی به بی باوک ودایک دروست کردوه! جا ئهم ئایهته هاته خوارهوه.

ههروا ریوایهت کراوه: کاتی جهزرت بانگی کردن بو ئیسلامیهت، وتیان: ئیمه موسولمانین. جهزرت فهرمووی: درۆ ئهکهن، سی شت مهنعی ئیوه ئهکا له راستی ئهم داواتانه:

یه کهم: ئهمه که ئهلین: خودا کوری ههیه و عیسا کوری ئهوه!

دووه: ئهمه که سوجده ئهبن بو «سهلیب»!

سیهم: ئهمه که گوشتی بهراز ئهخۆن! پاش ئهوه ئهم ئایهته نازل بو له گهل

ئایهتی «موباهله»دا که له پاش ئهمه دیت.

﴿فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ﴾

جا نه گەر که سێ موجدە لەی کرد له گەڵ تۆدا له پاش ئەم زانستە راستە که به تۆ گەشتوو و تۆیش به یانت کردوو.

﴿فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَابْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ﴾

تۆ بۆی به و که سه و هاویری ئەو: فەرموون بانگ بکهین له ئەولادی ئێمه و ئەولادی ئێوه و ژنانی ئێمه و ژنانی ئێوه، واتە ئێمه ئەوهی عەلاقە و پەيوەندی خۆمانە ئێویش ئەوهی عەلاقە و پەيوەندی خۆتانە بانگ بکهین.

﴿وَأَنفُسَنَا وَأَنفُسَكُمْ﴾

و ه خۆشمان هەردوو لامان حازر و ئامادە بێن له شوێنێک.

﴿ثُمَّ نَبْتَهِلْ﴾

پاش ئەوه به پەرۆشەوه دوعای زیاندار بکهین له‌وانه که دژن به بیرى به‌رابه‌ر.

﴿فَنَجْعَلَ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ﴾

وه برپاری دوورکه‌وتنه‌وه و دوورخستنه‌وه له لایه‌نی خوداوه بده‌ین له‌سه‌ر ئەوانه که قسه‌یان راست نییه و داواکه‌یان درۆیه.

ئێنوعەباس فەرمووێه‌تی: ئەمانه که حەزەرت بانگی کردن بۆ موباهەله و دوعا له‌یه‌ک کردن کۆمه‌لی گاواره‌کانی نه‌جران بوون به تايه‌تی گه‌وره‌کانیان که «سید» و «عاقب» و «ابن الحارث» بوون.

وه ر‌یوایه‌ت کراوه: پاش ئەم بانگ کردنه عاقیب - که گه‌وره‌ی وه‌فده‌که بوو - مه‌نعی هاو‌رپ‌یکانی کرد له حازر بوون بۆ ئەو دوعا‌کردنه و پ‌یی وت‌ن: ئەگەر ب‌ین و موحه‌مه‌د دوعای شه‌رپ‌تان ل‌ی ب‌کا هه‌مووتان ئەفه‌وت‌ین! ئەوانیش ته‌رکیان کرد و

رازی بوون به‌وه که هه‌موو سالی جیزیه بدهن به حه‌زهرت ﷺ و به‌م‌جوړه نیزاع برپایه‌وه.

﴿إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ﴾

ئه‌وه‌ی که‌وته به‌ر هیزی بیستنی تو، ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خو‌شه‌ویست، له‌ باسی مه‌ریه‌می کچی عیمران و په‌روه‌رده بوونی به‌ عیسمه‌ت و عیاده‌ت له‌ چاو‌دی‌ری یه‌کێ له‌ پیغه‌مبه‌رانی به‌نی‌ئیس‌رائی‌لدا وه‌ ده‌رکه‌وتنی فریشته‌ی ئه‌مین و به‌خشی‌نی خودا به‌ مه‌ریه‌م کو‌رێکی ره‌به‌ری پایه‌به‌رزی وه‌ها که جیهان له‌ په‌یدا‌بوون و قسه‌کردنی له‌ ناو بی‌شکه‌دا و گه‌وره‌ بوونی به‌ ئه‌مانه‌ت و ده‌رچوونی مو‌عجی‌زات له‌سه‌ر ده‌ستی‌ا سه‌رسام بوو و ف‌رو فیلێ جو‌وله‌که‌کان بو‌ هه‌لا‌وه‌ستی و ف‌ریاکه‌وتنی هیزی قودسی بو‌ رزگار کردنی، هه‌ر ئه‌وه‌یه وتاری که رێکی واقع و حه‌قیقه‌ت بی و هه‌رچی دژی ئه‌م باسه‌یه درۆیه.

﴿وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ﴾

وه ه‌یچ که‌س نییه شی‌اوی خودایی بی‌ ئیلا زاتی خودا وه‌ هه‌موو ره‌به‌ره‌کان به‌نده‌ی مل‌که‌چ و ف‌ه‌رمانبه‌رداری ئه‌و خودایه‌ن وه‌ دوورن له‌ پایه‌ی خودا‌وه‌ندی.

﴿وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾

وه به‌ راستی خودا غالبه‌ و ته‌وانایه‌ و زاله‌ به‌سه‌ر هه‌موو عاله‌ما و مو‌حتاج نییه به‌ کو‌ر و په‌یوه‌ندی که‌س.

﴿فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ﴾

جا ئه‌گه‌ر سه‌رپنجی‌یان کرد و له‌ راستی لایان دا ئه‌وه خودای ته‌ع‌الا خراپ‌کاران و له‌رێ لاده‌ران ده‌ناسی و لینی ون نابن.

﴿قُلْ يٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَآبِ تَعَالَوْا۟ إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَآءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْۚ﴾

ئەى پىغەمبەرى خۆشەويست تۆ بفەرموو و بلى: ئەى ئەهلى كىتاب، ئەى وەفدى نەجران و، ئەى ئەخبارى يەھوود وەرن بۆ لای وەرگرتنى تاقە جوملەيى كە [ھاوبەشە لە نيوان ئيمە و ئيوەدا] كە ئىخلاسه بۆ خودا و ديتە جيگە لە زيمنى ئەم چەن كەليمە وە ئەم چەن جوملە دا كە برىتين لەمانە كە دىن.

﴿أَلَا نَعْبُدُ إِلَّا ٱللَّهَ وَلَا نُشْرِكُ بِهِۦ شَيْئًاۚ﴾

عبادەت نەكەين بۆ كەس بۆ خودا نەبى و شەرىكى بۆ برىار نەدەين بە هېچ نەوعە شەراكەتى.

﴿وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّن دُونِ ٱللَّهِۚ﴾

وە بازى لە ئيمە بازىكمان قەرار نەدا بە خاوەن فەرمان بە بى وەرگرتنى فەرمان لە خودا وە بە بى فام كردنى حوكم لە فەرموودەى خودا، وە هېچ شتى حەلال يا حەرام نەكەين بە بى دەليلى كە پال بدا بە فەرموودەى خوداوە.

﴿فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَقُولُوا۟ ٱشْهَدُوا۟ بِأَنَّا مُسْلِمُونَۙ﴾

جا ئەگەر ئەو ئەهلى كىتابە پشتيان هەلكرد لەم ئامۆژگاريە ئەى پىغەمبەر لە گەل پەپرەووەكانتا بلىن بەو كۆمەلە كىتابيانە: ئيوە ئاگادار بن ئيمە فەرمانبەردارى خوداين و موسولمانين.

ئەم ئايەتە تەعريزە بەو گاوارانە كە عبادەت ئەكەن بۆ عيسای مەسيح و مەريەم وە عيسا و مەسيح دانەنن بە ئاليهە لە گەل خودادا، وە زانا گەورەكانيش ئەكەن بە مەسەدرى تەحریم و تەحليل بە بى دەرپرینی دەليل. هەروا تەعريزە بەو يەھوودانەيش كە يەكێ لەم سيفەتانەيان تیدا بوو.

فەرموودەى خودا: ﴿يَتَّاهِلَ الْكَتَبِ﴾ الآيات.

ریوایەت کراوە لە ئیبنو عەباسەوھ رضی اللہ عنہ فەرموویەتی: گاوریەکانی «نەجران» و عالمەکانی یەھوود گردبوونەووە لە خزمەتی حەزرەتا صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم و هاتن بەیەکا لە باسی حەزرەتی ئیبراھیمدا؛ یەھوودیەکان وتیان: ئیبراھیم یەھوودی بوو و لەسەر دینی یەھوود بوو و، گاوریەکان وتیان: نەخیر لەسەر دینی نەسرانی بوو، جا خودا ئەم سی ئایەتەى ناردە خواریووە:

﴿يَتَّاهِلَ الْكَتَبِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنْزِلَتِ التَّوْرَةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾

ئەى ئەھلى كىتاب، ئەى زانایانى یەھوود و نەسرانی لەبەرچى نىزاع و موجدەلە ئەكەن و دین بە یەکا لە ھۆى ئیبراھیمەوھ، وە یا ھەر تاقمى داواى ئەو ئەكا كە لەسەر دینی ئەوان بوو «مە ئە» خۆتان ئەزانن دینی ئیبراھیم و دینی موسا و دینی عیسا لە ئادابى فوروووعا و لە یاسادا لە یەك جیان! وە ئەزانن كە تەورات نازل بوو بۆ سەر حەزرەتی موسا لە پاش حەزرەتی ئیبراھیم بە ماوہیەكى زۆر. وە ئىنجیلیش نازل بوو بۆ سەر حەزرەتی عیسا لە پاش حەزرەتی ئیبراھیم بە ماوہیەكى زۆرتر ئیتر چۆن رووتان ھەى ئەم درۆ گەورەىە بلاو بكەنەوہ بە جیھانا؟ ئایا ئیوہ عەقلى ئەوہتان نىیە كە رەوا نىیە ئادەمیزاد درۆ بكا، بە تاییەتی ئەوانە كە زەمامى كۆمەل لە دەستی ئەوانایە و بە تاییەتی درۆیى كە ھەموو ھۆشیارى بزانی درۆیە؟!

﴿هَآأَنْتُمْ هَآؤَآءَ حَآجَجْتُمْ فِىمَا لَكُمْ بِهِ ءِءْلَمُ فَلِمَ تُحَآجُّونَ فِىمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ ءِءْلَمُ﴾

باشه وا ئیوه ئه‌ی کۆمه‌ل، موحاده‌له‌تان کرد له‌ بازه‌ شتی‌کا که به‌ گومانی خۆتان
ئاگادارن له‌ سه‌ری وه‌ کوو مه‌ عنای عیباره‌تی ته‌ورات و مه‌ عنای عیباره‌تی ئینجیل که
وه‌ریان نه‌ گیرن له‌ زاهیر و سیفاتی پێغه‌مبه‌ری ئاخ‌رزه‌مان که موحه‌ممده صلی الله علیه و آله و له‌
ته‌وراتا نووسراوه‌ و موژده به‌ هاتنی موحه‌ممده به‌ عینوانی «ئه‌حمده» که له‌ ئینجیله‌دا
دیاری کراوه. «الحکم لله!» نه‌ی بۆچی موحاده‌له‌ و مله‌ جری ئه‌که‌ن له‌ شتی‌کا که
نایزان و ئاگاتان لێ نییه‌، وه‌ کوو نیسه‌ ته‌دانی ئیبراهیم بۆ لای دینی خۆتان؟!

﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾

وہ خودا بہ تہ حوالی ئیبراہیم تہ زانی و ئیوہ بہ قہ تعی نایزان.

﴿ مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا ﴾

به قه‌تعی ئیبراهیم له‌سه‌ر ئایینی یه‌هوودی نه‌بوو که عوزه‌یر به‌ کورپی خودا
ئه‌زائن، وه‌ له‌سه‌ر دینی نه‌سرانی نه‌بوو که عیسا به‌ کورپی خودا دانه‌نین و عیسا و
مه‌ریه‌م ته‌که‌ن به‌ شه‌ریکی خودا له‌ پایه‌ی خوداوه‌ندییا.

﴿وَلَكِنْ كَانَتْ خَنِيفًا مُّسْلِمًا﴾

به‌لام ئينسانىكى له پرپوچ لادەر و مونكىر بۇ ئىشارك بوو وه موسولمان بووه و رووى له حه‌قيقه‌ت كرده‌وه.

﴿وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾

وه لهو كه سانه نه بووه كه شهريك و هاوبه ش بړ خودا بريار بدهن. وه له م جومله دا ته عريز هه يه به وه كه يه هوود و نه سرائيه كاني زه ماني حزرهت ﷺ موشريك بوون.

﴿إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ﴾

بە راستی نزیکتەر و عەلاقەدارتری ئادەمیزاد بە ئیبراهیمەو و ئەو کەسانە بوون لە ئوممەتە کە یەکەمی بوون لە وەختی خۆیا.

﴿وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾

و ئەم پێغەمبەرە کە موحمەدە و ئەو کەسانە کە ئیمانیا هێناو بە موحمەد؛ چونکی موافیقی ئیبراھیم لە گەلی حوکمی دینا.

﴿وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ﴾

و ئەو خۆدای تەعالا دۆست و یارمەتیدەری موسوڵمانانە لە دنیا و قیامەتا.

فەرموودە ی خۆدا: ﴿وَدَّتْ طَائِفَةٌ﴾ الْآيَةُ.

هاتە خوارەو لە شانی کۆمەڵی لە جوولە کانا کە حوزەیفە ی ئیبنولیمان و عەمار و مەعازیا دڵخۆش ئە کرد بۆ ئەو بێ بە جوولە کە و دینی یەهوودی ئیختیار بکەن. خۆدای تەعالا فەرمووی:

﴿وَدَّتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّوكُمْ﴾

بە دڵ ئارەزوویان ئە کرد و زۆریان پێ خۆش بوو کۆمەڵی لە کیتابیەکان ئە گەر ئیو گومرا بکەن و بتانەن بۆ سەر دینی خۆیان.

﴿وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ﴾

بەلام ئەمانە ناتوانن کەس گومرا بکەن ئیلا نەفسی خۆیان و ئەو کەسانە کە هاودین و هاوڕەوشتیان.

﴿وَمَا يَشْعُرُونَ﴾

وه به‌م واقیعه نازانن. یاخود نه‌مانه به‌م تیکۆشینانه‌یان بۆ گومرا کردنی موسولمانان ناتوانن که‌س گومرا بکه‌ن ئیلا خۆیان نه‌بن؛ چونکه ریگه‌ی راستی ئه‌وان ئه‌وه بوو که تیکۆشین بۆ به‌یانی سیفات ی پیغه‌مبه‌ری ئاخ‌ر زه‌مان و ئیمانی پی بینن و خه‌لک بیننه‌ سه‌ر ئه‌و ریگا، ئیسته که له‌و ریگه‌ لایان داوه و بۆ وون کردنی حه‌قیقه‌ت حه‌ول ئه‌ده‌ن، ئه‌وانیان پی گومرا ناکرئ به‌لکوو هه‌ر خۆیان گومرا ئه‌که‌ن به‌لام جه‌ه‌لی موره‌که‌بیانه و به‌ خۆیان نازانن.

﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ﴾

ئه‌ی خاوه‌ن کیتابه‌کان، ئه‌ی یه‌هوودییه‌کان و، ئه‌ی نه‌سرانییه‌کان له‌به‌رچی ئیوه کوفری ئایاتی خودا ئه‌که‌ن و ئه‌و سیفات و نیشانانه‌ی پیغه‌مبه‌ری ئاخ‌ر زه‌مانه که له‌ ته‌ورات و ئینجیلدا، نووسراوه و نیان ئه‌که‌ن، وه‌لحال ئیوه شه‌هاده‌ت ئه‌ده‌ن له‌سه‌ر ئه‌وه که کتیبه‌کانتان حه‌قه و راسته‌؟

﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْسُونَهُ أَلْحَقَ بِالْبَاطِلِ﴾

ئه‌ی خاوه‌ن کتیبه‌کان له‌ به‌رچی ئه‌و عیباراته حه‌قه که له‌ ته‌وراتا و له‌ ئینجیلدا هه‌یه له‌ بابه‌تی ره‌وانه‌ کردنی موحه‌مه‌ده‌وه ﷺ دای ئه‌پۆشن به‌ مه‌عانیه‌کی به‌تال و ناره‌وا و ئه‌و نیشانانه ئه‌به‌نه سه‌ر که‌سانی که هیشتا په‌یدا نه‌بوون؟!

﴿وَتَكْفُرُونَ بِالْحَقِّ﴾

مه‌عنا راسته‌که دانه‌پۆشن.

﴿وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾

وه‌لحال ئیوه ئه‌زانن که ئه‌و سیفاتانه هه‌ر سیفه‌تی موحه‌مه‌دی کورپی عه‌بدوللای کورپی عه‌بدولموته‌لیبی هاشمی قوره‌یشین. وه ئه‌و نیشانانه که له‌ بۆ کۆمه‌لی ئه‌تباعه‌کانی ئه‌و نووسراون هه‌ر نیشانه‌ی ئه‌سحاب و یارانی ئه‌و زاته‌ن.

فەرموودهی خودای تەعالا: ﴿وَقَالَتْ طَافِيَةٌ﴾

ریوایەت کراوە لە ئینووعەباسەو (ع) که عەبدوللای بەنی سەیف و عەبدی بەنی زەید و حارسی بەنی عەوف لە بەینی خۆیان راویژیان کرد وتیان: با برۆین لەسەر سەبەیتی کانا ئیمانی خۆمان بە دینی ئیسلام دەرپرین و لە کاتی ئیواران لەو پەشیمان بێنەو، هەتا بەم جۆرە وەزە دوو دلی و پەشیوێ بەخەینە ناو موسولمانەکانەو و ئەوانیش وەکوو ئیمە وەزعیان بگۆڕن! جا ئەم ئایەتانە نازل بوون.

﴿وَقَالَتْ طَافِيَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ﴾

وتیان کۆمەڵی لە ئەهلی کیتاب.

﴿ءَامِنُوا بِالَّذِي أُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ ءَامَنُوا وَجَهَ النَّهَارِ وَكُفُّوا ءَاخِرَهُ لَعَلَّهُمْ

يَرْجِعُونَ ﴿٧٢﴾

ئیمان بێن بەو قورئانە که نازل کراوە بۆ سەر موسولمانە خاوەن ئیمانەکان لە ئەووەلی رۆژەو و ئینکاری بکەن لە ئاخیری رۆژدا بەلکوو ئەمانە بکەوێ پەشیوێ و دوودلییەو و لە دینی خۆیان وەرگەڕێن و رزگار بێن لێیان.

﴿وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَن تَبِعَ دِينَكُمْ﴾

ئەمەیش هەر لە واتەی ئەهلی کیتابە ئەلێن: قەت ئیمان مەیهێنن ئیلا بە دینی ئەو کەسانە که ئەکەوێ شوێن دینەکە ی ئێو.

جا خودای تەعالا بۆ رەدی ئەو کافرانە ئەمر ئەکا بە حەزەرەت و ئەفەرموێت ئە ی پێغەمبەری خۆشەوێست.

﴿قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَىٰ اللَّهِ أَن يُؤْتَىٰ أَحَدٌ مِّثْلَ مَا أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَاجُّكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ﴾

بَلَّیْ بَهُوَ کَافِرَانَهُ کە بە راستی ھیدایەت ھەر ھیدایەتی خودایە بەم شیوە کە بدری بە یە کئی لە غەیری تاقمی ئیوہ دینی وەکوو دینی ئیوہ بە وەحی لە لایەنی خوداوہ نازل بووبی بە وینە ی ئوہی کە دراوہ بە ئیوہ بیخویننەوہ یاخود ئیستیدلال و ئیحتیجاجی پی بکەن لە گەڵ ئیوہدا.

چونکی خودای تەعالا تەوانایە بەسەر ھەموو شتیکا، وە ھەر وەکوو قودرەتی بووہ کە کتێب نازل بکا بۆ پیغەمبەرائی پیشوو وەکوو ئیبراھیم و موسا و عیسا ئەشتوانی کتێابی وەکوو ئەو کتێبانە نازل بکا بۆ سەر ئیمە و ئیمەیش بێن بە خواوہ کتێب لە عالەما. وە ئە ی پیغەمبەری خوشەویست بۆ تەئکید و دامەزراندنی ئەم مەبەستە.

﴿قُلْ إِنْ أَلْفُ ضَلَّ بِإِذِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مِنْ شَاءٍ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾

بَلَّیْ بَهُوَ ئەھلی کتێابە بە راستی فەزڵ و گەورەیی ھەمووی وا لە دەستی قودرەت و تەوانایی خودادا ئەیدا بە ھەرکەسێ خواستی لی ببی. وە خودای تەعالا زانست و تەوانایی زۆر گۆشادە و بە ھەموو کەس و بە ھەموو ئوممەتی زانایە و، ئەزانن ریسالەتی خوێ لە چ شوێنیکا دابنن.

لەسەر ئەم مەعنایە کە لیمە ی «قل» لە ئووەلەوہ تا ئاخری ئایاتە کە ھەموو عائیدی ھەزەرە تە ^(سورەت) و ئەبێ بە رەد بۆ کتێابیەکان، وە بازێ فەرموویانە: ئیحتیمالی ھە یە کە: ﴿قُلْ إِنْ أَلْهَىٰ هَدَىٰ اللَّهُ﴾ جوملە یە کە کەوتوو تە ناو کەلامی کتێابیەکانەوہ قسە کە یان ئەمە یە: «وَلَا تَوْمَنُوا إِلَّا مَنْ تَبَعَ دِينَكُمْ أَنْ يُؤْتَىٰ أَحَدٌ مِثْلَ مَا أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ» واتە ئیمان و باوەرتان نەبێ ئیلا بەو کەسانە کە تابیی دینی ئیوہ ئەبن لە ھۆی ئووەوہ کە بدری بە کەسێ وینە ی ئەو کتێبە دراوہ بە ئیوہ یا بتوانن کە موجدە لە بکەن لە گەڵ ئیوہدا لە روژی قیامەتا. وە لەحاسل ئەھلی کتێب ئەیانوت بە ھاودینەکانیان

باوەر مەكەن بەووە كەسێ لە غەیری تاقمی خۆتان كۆتییكی وێنە ی كۆتیی ئێوەیان پێدرابێ رەفتاری پێ بكەن لە دنیادا یا دەلیلیكی پێ بهێننەووە لە دنیادا لە هۆی خوداوە یا لە قیامەتا لە حوزووری خودادا؛ چونکی دین براوەتەووە لەسەر بەنی ئیسرائیل.

جا خودای تەعالا فەرموویەتی بە حەزرت ﷺ تۆ بۆی بەو كۆتاییانە هیدایەت هیدایەتی خودایە و لە قودرەتی ئەوایە بە هەر تاقمێك یا بە هەر كەسێكی بدا ئەیدا، وە بۆی: فەزڵ و كەرەم و رەحمەت هەموو لە لای خودایە بە هەر كەسێ وە هەر تاقمێ خواستی هەبێ ئەیدا و كەس ناتوانی مەنعی بكا. خودا «واسع القدرة» و «واسع العلم» «والحمد لله».

﴿يَخْضُ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ﴾

خاس ئەكا بە میهرەبانی و كەرەمی خۆیەووە هەر كەسێ خواستی هەبێ.

﴿وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾ ٧٤

وە خودا ساحیبی فەزڵێکی گەورەیه.

﴿وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ يُودِّهِ إِلَيْكَ﴾

وە ئەهلی كۆتاب هەموویان لەسەر زەوقی نین و لەسەر حالێ نین، بەلكوو جیاوازیان هەیه لە ناو خۆیان: لە ئەهلی كۆتابە كەسێ ئەگەر بێكە ی بە ئەمین لەسەر قیتاری ئالتوون، كە ئەكاتە هەزار و دووسەد هۆقە ئالتوون، ئەیداتهووە بە خاوەنەكە ی بە تەواری وەكوو عەبدوللای كۆری سەلام كە ئەو ئەندازەیه لە لایەنی عەرەبێکی قورەیشییەووە درابوو دەستی بە ئەمانەت و هەمووی دایەووە بە خاوەنەكە ی.

﴿وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا﴾

وە لە ئەهلی كۆتابە كەسێ ئەگەر دیناریكی بە ئەمانەت بدەیتە دەست، كە وەزنی حەفتا و دوو دهنكە جۆیه، نایداتهووە بە خاوەنەكە ی مەگەر كاپرا بە سەر یەووە راوەستایی،

یا مه‌گەر تۆ، ئەی خاوەن حەق، بەسەر یەوێ وە راوەستابی لێی جیا نەبیته‌وێ تا دینارە‌کە‌ت ئەداتە‌وێ دەست.

﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّتِينَ سَبِيلٌ﴾

ئەمە‌یش بە‌هۆی ئە‌وێ وە‌وێه‌ی کە ئە‌و ئە‌ه‌لی کێتابانە ئە‌لێن: نییه‌ لە‌سەر ئێ‌مه‌ لە‌هۆی ئوممە‌تی ئوممیه‌وێ کە عەرە‌به‌ رێ‌گه‌ی زە‌م و عێتاب و هەر‌چۆن م‌الیا‌ن بخۆ‌ین ره‌وايه‌.

﴿وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ (٧٥)

وێ درۆ ه‌ه‌له‌به‌ستن لە‌سەر شه‌ریعه‌تی خودا و ئە‌وانیش خۆیا‌ن ئە‌زانن کە درۆ ئە‌کە‌ن.

﴿بَلَىٰ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ﴾ (٧٦)

واته‌ وایه‌، خراب‌ه‌ی بوون خودا زی‌مه‌ی ب‌ریارداوه‌ بۆ ه‌موو ئوممە‌تیکی «غیر مه‌هر» لە‌سەر ه‌موو ئوممە‌تی و دروست نییه‌ کە‌س م‌الی کە‌س بخوا، وێ مادام ب‌ریاری خودا وایی ه‌هر کە‌سی وه‌فا بکا به‌ عه‌د و پە‌یمان و موعامه‌له‌ له‌گه‌ڵ ئاده‌میزادا به‌ ساغی و له‌ خودا بترسی ئە‌وه‌ به‌ راستی خودا له‌گه‌ڵ ئە‌و کە‌سه‌دايه‌؛ چونکی ئە‌وه‌ خاوە‌ن ته‌قوايه‌ و خودا له‌گه‌ڵایانه‌.

﴿فَهُم مَّوَدَّةَ بَيْنِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ﴾ (٧٧) **فەرمووده‌ی خودای ته‌عالا:** ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ﴾ (الآية).

ری‌وایه‌ت کراوه‌ له‌ ئە‌شه‌سی کۆ‌ری قه‌سه‌وه‌ و توویه‌تی: وه‌ل‌ل‌اهی ئە‌م ئایه‌ته‌ له‌ شانی مندا نازل بوو؛ چونکی عه‌رزێ له‌ به‌ینی من و شه‌خسیکی یه‌هوودیا نیزاعی تیدا بوو؛ من داوام ئە‌کرد و کابرای جووله‌کە‌یش ئینکاری ئە‌کرد، ه‌ینام بۆ خزمه‌تی حه‌زرت ﷺ فەرمووی: شاهیدت هه‌یه‌ ئە‌م عه‌رزە م‌الی تویه‌؟ وتم شاهیدم نییه‌،

جا فرموی به یه هوودیه که: سویند بخو! منیش عه رزم کرد: یا ره سوله لالا سویند نه خوا و ماله کهم نه فو تی! جا له و کاته دا ئه م ئایه ته نازل بوو. ئه مه بوخاری و موسلیم ریوایه تیان کردوو. وه له عه بدوللای کوری ئه بی ئه وفا ریوایه ت کراوه^۱ پیاوی مالیکی فروشی هه بوو له بازارا سویندی خوارد ئه وهنده پاره م پیداوه، بو ئه وه که یاروی موشته ری لپی بکړی، جا ئه م ئایه ته نازل بوو.

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا﴾

ئهو که سانه که ئه گورنه وه عه هدی خو یان له گه ل خودادا به ئیسلام و ئیمان و به جی هینانی ئه مانه ت وه ئهو سویندانه ئه یخون به قیمه تیکی کهم. واته ته رکى ئیمان و ئه مانه ت و ئیه تیمام به سویند ئه که ن بو ئه وه که مالیکی که می دنیا یان ده ست بکه وئ.

﴿أُولَٰئِكَ لَا خَلْقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ﴾

ئه وانه هیچ به ش و باره یان نییه له روژی قیامه تا.

﴿وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ﴾

وه خودای ته عالا قسه یان له گه لا ناکا به میهره بانى و مه حه بیه ت.

﴿وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾

وه بۆیشیان ناروانی به ته ماشا و روانینی مه حه بیه ت له روژی قیامه تا.

﴿وَلَا يُزَكِّيهِمْ﴾

وه پاکیان ناکه ته وه له تۆله ی تاوانه کانیا ن وه یا خود سه نایان ناکا.

۱. ئه م ریوایه ته یش له بوخاریدایه و ئیبنوحه جهری عه سقه لانی ئه لئ: مونافات نییه له به ینی ئه م دوو حه دیسه دا؛ چونکی مانع نییه له نوزوولی ئایه ته که دا له بهر هه ردوو سه به به که.

﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (۷۷)

وہ عہ زابی سہ ختیشیان ھہ یہ لہ قیامہ تا.

﴿وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُنَ أَلْسِنَتَهُم بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنْ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ﴾

وہ بہ راستی تاقمئ ھہ یہ لہ ئە ھلی کیتاب وە کوو کہ عب و مالیک و «حی بن أخطب» زمانی خویان ھەئە سوورپتن لہ خویندنەوہی کہلامی خودادا کہ تەوراتە لہ عیارەتی راستەوہ بۆ لار لہ نەفسی ئەلفازی واقعەدا وە یاخود لہ تەفسیر دانەوہیان بە مەعنایەکی ناراست بۆ ئەوہ کہ ئیوہ بە کیتابی خودای بزائن و لہ واقعیشا لہ کیتابی خودا نیہ؛ چونکی موحررەف و غەیرە سەحیحە.

﴿وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾

وہ ئەلین: ئەمە ی ئیمە ئە یخوئینەوہ لہ لای خوداوہ ھاتووہ و کہلامی خودایە، وە لہ واقعە ئەوہ لہ لای خوداوہ نەھاتووہ.

﴿وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ (۷۸)

وہ درۆ لەسەر خودا ھەئەبەستن و ئەشزانن کہ درۆ ئەکەن، جا ئەبێ ئەمانە لہ قیامەتا عەزاییان چۆن بێ؟!

فەرموودە ی خودا: ﴿مَا كَانَ لِلْبَشَرِ﴾ الآية.

ئینووعەباس عليه السلام فەرموویەتی: کاتی کہ زاناکانی یەھوود و گاوریەکانی نەجران گردەوہ بوون لہ خزمەتی حەزرتە عليه السلام ئەبوورافیع ناوی جوولەکە ی قورەزی وتی: یا موحرەممەد تۆ ئەتەوی ئیمە عیبادەتت بۆ بکەین وە کوو گاوریەکان عیبادەت ئەکەن بۆ عیسای؟ جا حەزرتە عليه السلام فەرمووی: «معاذ اللّٰه» کہ ئیمە عیبادەتی غەیری خودا

بکه‌ین، یا فه‌رمان بده‌ین به که‌س که عیاده‌تی غه‌یری خودا بکا، خودا نه بۆ نه‌مه منی ره‌وانه کردوو نه‌میری به‌مه کردوو. جا خودا نه‌م دوو ئایه‌ته‌ی ناردنه‌ خواره‌وه.

﴿ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ ﴾

قه‌ت نه‌بووه له جیهانا و نابیی که ئاده‌میزادی خودای ته‌عالا کیتابی بۆ بنیتری، واته کیتابی ئاسمانی پی بدا و عیلم و فام و زانستی پی بدا و پایه‌ی نوبووته و ریسالته و پیغه‌مبه‌ری پی ببه‌خشی: ئاده‌م بی یا خاته‌م، موسا بی یا عیسا. یا غه‌یری نه‌مانه. که‌چی نه‌و پیغه‌مبه‌ره له‌م ریگه‌ی راستی ئیرشاد و ره‌هنومایی و رابه‌رییه، ئاده‌میزاد بۆ لای خودا لادا و بلّیت به‌و ئاده‌میزادانه که بانگیان نه‌کا بین به‌بنده‌ی من و عیاده‌ت بۆ من بکه‌ن و عیاده‌ت بۆ خودا مه‌که‌ن حاشا وه‌که‌للا نه‌م کاره‌ ناهه‌مواره و نه‌م وتاره‌ ناباره له پیغه‌مبه‌رانه‌وه رووی نه‌داوه.

﴿ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيَ عِنَّمَا أَنتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ﴾

به‌لام نه‌مه نه‌فه‌رموون به ئاده‌میزاد؛ ئیوه بین به ئینسانیکی پاکی خوداناس و خاوه‌ن په‌یمان و په‌یوه‌ند له‌گه‌ل خودای خو‌تانا و خه‌یانه‌ت مه‌که‌ن نه له‌گه‌ل خواتانا و نه له‌گه‌ل ئاده‌میزادا و نه له‌گه‌ل هیچ گیانله‌به‌ریکا، به هۆی نه‌وه‌وه که ئیوه ئاماده‌ کراون به هۆی ته‌بلیغاتی ئیمه‌وه که تالییمی کیتابی خودا بکه‌ن و به هۆی نه‌وه‌وه که خو‌یشتان کتییی خوداتان به ده‌رس وه‌رگرتوه.

واته: پیغه‌مبه‌ران به نه‌مانه‌ت ئاده‌میزاد بانگ نه‌که‌ن بۆ به‌نده‌یی خودا و بۆ نه‌وه که خودا به یه‌کی بزنان و شتی موخالیفیان پی نالین، به‌لکوو نه‌لین به نه‌فرادی ئوممه‌ته‌که‌یان نه‌وانه‌یان که زانان: ئیوه بین به ئاده‌می ره‌ببانی = خو به‌سه‌ر خودادا

ساغه وه کهر؛ چونکه ئیوه دهرسی کیتابتان خویندوووه و تیگه یشتوون و پی گه یشتوون
ئینسانی وه هابی ئه بی خواهن تهریبیه بی بۆ ئاده میزاد.

﴿وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا﴾

ئیتیر پیغه مبهه ران نه مرتان پی ناکه ن که فریشته کان بکه ن به خودای خوتان. یا
پیغه مبهه ران بکه ن به ره بی مه عبود.

﴿أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكَفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾

ئایا نه مرتان پی نه که ن به کافر بوون پاش ئه وه که موسولمان بوون و بوون به
موسولمانی دامه زراو؟!

وه ههر وه کوو پیغه مبهه ران نه مر نه که ن به ئوممه ته که یان که باوه ر به خودا بکه ن
و به نده بی ساغ بۆ خودا بکه ن و له خودا لانه دهن، خودای تهعالا ئه مری فهرمووه
به پیغه مبهه رانیش و میساق و په یمانی لئ وه رگرتوون: ههر یه کئ له ئیوه که کردم
به ره ههر و له پاشان پیغه مبهه ریکی فرستاده ی خودایان چاو پی کهوت که یارمه تی
بدن و به قه ده توانا کومه کی بکه ن بۆ ئه مه لهو زه مانه دا که پیغه مبهه ران زۆر بوون
و له یه که چه رخا گه لی له پیغه مبهه ران کهوتوونه ته یه که به جاری، ههر یه کئ له وان
نه سه ره تی باقییه کان بدا و خوداناسی له جیهانا بلاوبکه نه وه، وه کوو له ئایه تی داهاتوودا
ئهم باسه نه کا که فهرموویه تی:

﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ
ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ، وَلَتَنْصُرُنَّهُ، قَالَ
أَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا
مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ﴾

خودا نه فرمویت: نهی پیغمبه‌ری خوشه‌ویست باسی ئه‌وه بکه که خودا ناد و په‌یمانی کردوو له‌گه‌ل پیغمبه‌ره‌کانا و په‌یمانی لی وه‌رگرتوون هه‌رکاتی کیتاب و عیلم و زانستم پیدان له‌پاشان یه‌کی له‌پیغمبه‌ران هات بو لاتان که باوه‌رداره به‌وهی له‌لای ئیوه هه‌یه له‌دین و عبادت بو خودا به‌پووستی بزنان که موخاله‌فه‌ی نه‌که‌ن و باوه‌ری پی بکه‌ن و به‌قه‌ی ته‌وانا یارمه‌تی بدن. جا خودا فرموی پینان: ئایا ئیقرارتان کرد به‌مه‌ی که پیم وتن و عه‌ده‌ی متان له‌سه‌ر نه‌مه وه‌رگرت؟ نه‌وانیش وتیان: به‌لی ئیقرارمان کرد. جا خودا فرموی: ده‌ی شه‌هادت بدن له‌ریگه‌ی خودادا له‌سه‌ر نه‌م مه‌وزوووعه و بلین به‌خه‌لک و جار بدن به‌مه که خودا نه‌م په‌یمانه و نه‌م عه‌ده‌ی له‌ئیوه وه‌رگرتوو، وه‌ منیش له‌گه‌ل ئیوه‌دا له‌و شاهیدانه‌م که من نه‌م په‌یمانه‌م کردوو له‌گه‌ل پیغمبه‌ره‌کانا. یاخود منیش نه‌بم به‌شاهید بو ئیوه که بازی له‌ئیوه شه‌هادته‌ی داوه له‌ناو عاله‌ما بو بازیکیان و هه‌مووتان هاودل و هاووتار و هاوړه‌فتارن.

بازی له‌زاناکان فرمویانه: خودا نه‌م په‌یمانه‌ی وه‌رگرتوو له‌هه‌موو پیغمبه‌ره‌کان به‌م مه‌عنا که هه‌ر پیغمبه‌ریکی ره‌وانه کردوو نه‌حوالی هه‌زرتی «محمد المصطفی» ی بو به‌یان کردوو و فرمویه‌تی: ره‌وانه‌ی نه‌که‌م بو سه‌ر جین و ئینس و په‌یمانی لی وه‌رگرتوو که سیفات و نیشانه‌کانی پیغمبه‌ر بلاو بکه‌نه‌وه به‌ناو ئوممه‌ته‌که‌یان، وه‌ نه‌گه‌ر ته‌سادوفی کرد که موحه‌مه‌د له‌زه‌مانی ته‌وانا هات ئوممه‌ته‌که‌یان ئیمانی پی پینن و خزمه‌تی بکه‌ن و یارمه‌تی بدن.

﴿فَمَنْ تَوَلَّى بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾

جا پاش نه‌وه که خودا نه‌م په‌یمانه‌ی کرد له‌گه‌ل پیغمبه‌ره‌کانا و قسه‌که بلاوه‌وه بوو به‌ناو عاله‌ما هه‌رکه‌سی له‌ئه‌فرادی ئوممه‌ت له‌کاتی هاتنی پیغمبه‌ری له‌

پیغەمبەرەکانا عەنادی کرد و دوژمنایەتی لە گەڵ کردن و ئیمانیاں نەهینا ئەو لە
فەرمانی خودا دەرچوون و بە کافر ئەژمێریتن.

جا پاش ئەو خودای تەعالا باسی ئەوێ کرد ئەو کەسە لە ئوممەتی ئەهلی
کتاب و غەیری ئەوان پشت هەڵبکا لە حەق ئەو بە فاسق و خاریج لە دین
ئەناسرێ، بە سوورەتی پرسیاری ئیستینکاری فەرمووی:

﴿أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ﴾

نایا ئەم جوولەکانە و ئەم گاورانە داوای غەیری دینی خودا ئەکەن و بە دینی
خودا رازی نابن؟!

﴿وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا﴾

و لەحال هەر بۆ خودا ئینقیاد و مل کەچی ئەکا هەر عاقلێ لە ئاسمانا بێ یا لە عەرزا
بە خۆشی دلی خۆی یا بە ناڕەزایی و زۆرداری ئەوێ لە ئاسمانا بە خۆشی خۆی
موسوڵمان بووبێ مەلایکە «کافە» و ئەو بە زۆر و ناچاری لە ئاسمانا موسوڵمان
بوو ئەو جینانەن کە چاریان نەماو لە ترسی عەزایی خودا موسوڵمان بوون، و ئەوێ
لە عەرزا بە خۆشی دلی خۆیان موسوڵمان بوون بازێ ئادەمیزاد و بازێ پەری (جین)
بوون، و ئەوێش کە بە ناحەزی موسوڵمان بووبێ ئەو ئینسانانە و ئەو جینانەن کە
چاریان نەماو تەو و مەجبووری ئیسلامیەت بوون.

عەکرەمە فەرموویەتی: موسوڵمان بوون بە خۆشی دل بۆ موسوڵمانیکە داوای
دەلێلی نەکردبێ و بە چاوپێکەوتنی رەسوول ئیمانی هێنابێ، وە موسوڵمان بوونی
بەزۆرداری بۆ موسوڵمانیکە کە بە هۆی دەلیلەو ناچار بووبێ بۆ ئیسلامیەت.

﴿وَالَيْهِ يُرْجَعُونَ﴾

و ئەمانە هەموو ئەگەر پێترێن ئەو بۆ لای خودا.

﴿قُلْ ءَامَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا أُنزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُمْ مُّسْلِمُونَ﴾ (۸۴)

واته: ئەه ی پێغه مبه‌ری خۆشه‌وێست تۆ ب‌غه‌رموو بۆ ده‌رپرینی ئیمانی راستی ب‌ی گ‌ری هه‌تا هه‌موو که‌سی ت‌ی ب‌گا: ئیمانمان ه‌ینا ب‌ه‌ خودای ته‌عالا ب‌ه‌ زات و سیفات و ب‌ه‌ ئەفعالی، وه‌ ب‌ه‌وه‌ی له‌ لایه‌نی خوداوه‌ نازل ک‌راوه‌ ب‌ه‌سه‌ر ئیمه‌دا وه‌ ئەوه‌ی نازل ک‌راوه‌ بۆ سه‌ر ئیبراھیم و ئیسماعیل و ئیسه‌حاق و یه‌عقوب و نه‌ته‌وه‌کانی و ب‌ه‌و ک‌تیبه‌ی دراوه‌ ب‌ه‌ مووسا که‌ ته‌وراته‌ و ب‌ه‌و ک‌تیبه‌ی که‌ دراوه‌ ب‌ه‌ عیسا که‌ ئینجیله‌ و ب‌ه‌و ک‌تیبانه‌ی دراوان ب‌ه‌ پێغه‌مبه‌ره‌کان له‌ لایه‌نی خودای خۆیان‌ه‌وه‌، وه‌ ئیمه‌ ب‌ه‌ قه‌تعی فه‌رق و جیاوازی ناخه‌ین له‌ به‌ینی ه‌یچ یه‌ک‌ی له‌و پێغه‌مبه‌رانه‌دا و ئیمه‌ ئیسلام بووین و گ‌ه‌ردنمان که‌چ کردووه‌ بۆ خودا.

﴿وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ﴾ (۸۵)

وه‌ هه‌رکه‌سی داوای دینیکی گ‌ه‌یری ئیسلام ب‌کا که‌ دینی ته‌وحید و خودا ب‌ه‌ یه‌ک‌ زانینه‌ ئەوه‌ ب‌ه‌ قه‌تعی ل‌یی قه‌بوول نا‌ک‌ری.

﴿وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ (۸۶)

وه‌ ئەو که‌ سه‌ه‌یش له‌ پاشه‌ڕۆژا زیان ئەکا و له‌ تا‌ق‌می زیان کردووه‌کان ئەژمی‌ری.

فه‌رمووده‌ی خودای ته‌عالا: ﴿كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا﴾ (الآیات).

ریوایه‌ت ک‌راوه‌ له‌ ئیبنوعه‌باسه‌وه‌ که‌ پیاو‌ی له‌ ئەسه‌ر موسوڵمان بوو، وه‌ له‌ پاشا مو‌رت‌ه‌د بوو و گ‌ه‌رایه‌وه‌ بۆ سه‌ر کو‌فر و له‌ پاشان په‌شیمان بووه‌وه‌ له‌م حا‌له‌ و جوا‌بی گ‌ه‌رانه‌وه‌ بۆ لای قه‌ومه‌که‌ی که‌ برۆن بۆ خ‌زمه‌تی حه‌زه‌رت ﷺ و په‌رسیاری ل‌ی

بکهن: ئایا من مه جالی ته وه به هه یه تا بیمه وه بو ناو موسولمانه کان و تهویه بکه م؟
 نه وانیش چوون و عهرزی حه زره تیان کرد، پاش ئه وه ئه م ئایه تانه هاتنه خواره وه.
 وه رپوایه ت کراوه له موجاهیده وه ئه لیت: حارسى کورپى سووید هات بو
 حوزوووری حه زره ت ﷺ و موسولمان بوو پاش ماوه یی گه راپیه وه بو سه ر کوفر
 و رویشته وه بو ناو قه ومه که ی، جا ئه م ئایه تانه نازل بوون، وه پیاوی له تاقمى
 خوی ئه م ئایه تانه ی برد بو لای و خویندییه وه به سه ریا. جا حارس وتی به کابرا:
 وه لالا ئه زانم که تو پیاوی راسالى و راست ئه که ی و ئه زانم که پیغه مبه ریش ﷺ
 راستگوتره له تو و خودایش له هه موان راستره. جا هاته وه بو خزمه تی حه زره ت ﷺ
 و موسولمان بووه وه و ئیسلامیه ته که ی زور باش بوو. «أخرجہ ابن المنذر و غیره».
 جا خودای تهعالا ئه فهرمویت:

﴿كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ
 حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ﴾

واته: چلۆن خواى تهعالا هیدایه تی تاقمیکی وه ها ئه دا که کافر بوونه وه له پاش
 ئه وه که ئیمانیا ن هینا و شه هاده تیان دا له عاله ما که ریساله تی پیغه مبه ر حه قه و
 راسته و چه ن ئایاتی رووناکیشیا ن هاته لا و باش حالى بوون لیا ن؟

﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾

بن گومان ئه و تاقمه سته مکارن له سه ر خویا ن و دین و له سه ر ئه هلی دین وه
 خودایش هیدایه تی سته مکاران نادا.

﴿أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾

ئه‌و تاقمه که باسمان کردن جه‌زایان ئه‌مه‌یه که له‌عنه‌تی خودا و مه‌لایکه‌ی خودا و ئاده‌میزادی موسولمانیان له‌سه‌ره به‌تیکراییی.

﴿خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ﴾

وه‌ها قه‌رار و بریار دراوه که هه‌تا هه‌تایه ئه‌میننه‌وه له‌دۆزه‌خا که تیی که‌وتوون به‌هۆی ئیستیحقاقی له‌عنه‌ته‌که‌وه و عه‌زاییان له‌سه‌ر سووک ناکرئ و مؤله‌تیان نادری چهن ساتئ له‌عه‌زاب دوور بکه‌ونه‌وه.

﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا﴾

ئیللا ئه‌و که‌سانه‌یان نه‌بی که په‌شیمان بوونه‌وه له‌و کوفره و له‌پاش په‌شیمانییه‌که‌شیمان مه‌شغوولی کاری باش بوون به‌نه‌وعئ که ئیسلامی ئه‌و وه‌زعه‌ ناشیرینه‌یان کرد که به‌سه‌ریانا هاتبوو، واته ئه‌وه‌نده موسولمانیکی باش بوون که وه‌زعی پیشوویان فهرامۆش کرد.

﴿فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

ئه‌وه به‌راستی خودا گونا‌ه‌پۆش و میهره‌بانه.

فهرمووده‌ی خودا: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ الآية.

قه‌تاده و چه‌سه‌نی به‌سری فهرموویانه: ئه‌م ئایه‌ته‌نازل بووه له‌یه‌هوودییه‌کانا که کوفریان کرد به‌ریساله‌تی عیسا پاش ئه‌وه که ئیمانیان هئنا بوو به‌پنجه‌مبه‌ره‌کانی خۆیان و له‌پاش ئه‌وه ته‌ئکیدێ کوفره‌که‌ی خۆیانیان کرد به‌هۆی کوفر به‌موحه‌مه‌د ﷺ وه‌به‌قورئان.

وه‌ئه‌بولعاليه‌ ئه‌لئ: نازل بوو له‌یه‌هوود و نه‌سارادا، کوفریان کرد به‌موحه‌مه‌د ﷺ پاش ئه‌وه که ئیمانیان بوو به‌سیف‌ه‌ت و مه‌ناقیه‌که‌ی که له‌ناو کتیه‌کانیانا بوو، وه‌له‌پاشان کوفریان زیاد کرد به‌هۆی ده‌وامیان له‌سه‌ر عه‌ناد و دوژمنایه‌تی دینی ئیسلام.

وہ موحاید ئەلّی: نازل بوو له هه موو سنقّی لهو کافرانه که شه‌ریکیان بریارداوه
 بو خودا له پاش ئەوه که ئیمانیان بوو به‌وه که خودا خالیقی ئەوانه، وه له پاش
 ئەوه‌یش کوفریان زیادى کرد به هۆی ده‌وامیان له‌سەر کوفر و تازه کردنه‌وه‌ی کوفر
 له هەر کاتی‌کا ئایه‌تی له ئایاتی خودایان دەرک کردووه. وه قه‌بوول نه‌بوونی ته‌وبه‌ی
 ئەمانه له کاتی مردندایه که ناو‌مید بوون له حیات. جا خودا فەرمووی:

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ﴾

به راستی ئەو که‌سانه‌ی که کافر بوون به پی‌غه‌م‌برایه‌تی عیسا له پاش ئەوه که
 ئیمانیان هینا بوو به پی‌غه‌م‌برایه‌تی حه‌ززه‌تی موسا.

﴿ثُمَّ أزدَادُوا كُفْرًا﴾

له پاش ئەوه‌یش کوفریان زیاد کرد له‌سەر خۆیان به هۆی کافر‌بوون به پی‌غه‌م‌برایه‌تی
 حه‌ززه‌تی موحه‌مه‌د ﷺ و به قورئانی شه‌ریف.

﴿لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ﴾

ئەوه به قه‌تعی ته‌وبه‌یان لێ قه‌بوول نا‌کړی مادام له‌سەر ئەو حاله‌ته‌ نا‌هه‌م‌واره
 بم‌ینه‌وه.

﴿وَأُولَئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ﴾

وه ئەو تا‌قمه ئەوانه‌ن گو‌م‌رای راسته‌قینه، نه‌ک ئەو که‌سانه که له ئەن‌ج‌اما ب‌گه‌ر‌ینه‌وه
 بو‌سه‌ر حه‌ق و ئی‌سلام؛ چون‌کی له غه‌یری کاتی نا‌و‌م‌ید‌یدا هه‌ر‌که‌سی موس‌ول‌مان
 بب‌ی یا تۆبه ب‌کا ئەوه وه‌ر‌ته‌گیرئ.

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ﴾

به راستی ئەو که‌سانه که کافر‌بوون به ریساله‌تی پی‌غه‌م‌بران و بهو کتیبانه که خودا
 ناردوونی بو‌یان، خواه کافر بن به هه‌مو‌ویان یا به یه‌کی‌کیان و مردن له‌سەر ئەو کوفره.

﴿فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوْ افْتَدَى بِهِ﴾

ئه‌وه قه‌بوول ناکرئ و وه‌رناگیرئ له یه‌کئ له‌وان پر به‌م عه‌رزه ئالتوون که بیکا به‌خیر له دنیا‌دا وه یاخود بیدا به فیدی‌یه‌ی نه‌فسی خو‌یا له روژی قیامه‌تا بو ئه‌وه که عه‌زاب نه‌درئ.

﴿أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾

بو ئه‌وانه عه‌زابی‌کی نازارده‌ر و ئیشگه‌یین به له‌شیان هه‌یه.

﴿وَمَا لَهُمْ مِّنْ نَّاصِرٍ﴾

وه نییه له‌بو ئه‌وان که‌سانی وا یارمه‌تی‌یان بدا بو رزگار بوون له‌و عه‌زابه. لیره‌دا دوو پرسیار هه‌یه؛

یه‌که‌م: سابت بووه به نه‌سی ئایه‌تی: ﴿وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ﴾ که هه‌رکه‌سئ ته‌وبه بکا خودا ته‌وبه‌ی لی قه‌بوول نه‌کا، که‌وابئ چۆن له ئایاتی پێش‌وودا خودا فه‌رموویه‌تی: ﴿لَنْ يَقْبَلَ تَوْبَتَهُمْ﴾؟ جوابی ئه‌م پرسیاره ئه‌مه‌یه ئه‌و ته‌وبه‌یه که قه‌بوول ناکرئ ئه‌وه‌یه که له کاتی مردندا بی له‌و ئه‌نجامه‌دا که نا‌ئومید بی له ژیان نه‌گه‌رنا هه‌موو ته‌وبه‌یی قه‌بوول نه‌کرئ.

دووهم پرسیار ئه‌مه‌یه: که فیدی‌ه‌دان له روژی قیامه‌تا چۆن ئه‌بی؟ له‌گه‌ل ئه‌مه‌دا که روژی قیامه‌ت روژی تۆله‌دانه‌وه‌یه و به‌س، وه قیامه‌ت چۆن ئه‌بی به شوینی پاره ته‌سلیم کردن بو رزگار بوون له عه‌زاب؟ جوابی ئه‌مه‌یش به دوو جو‌ره؛

[جوابی] یه‌که‌م: مه‌عنای ئایه‌ته‌که وایه: که بو رزگار بوون له عه‌زابی کوفر له قیامه‌تا نه‌گه‌ر له دنیا‌دا پر به‌م عه‌رزه ئالتوون بدا به‌خیر به داماو‌ان خودا قه‌بوولی نا‌کا، وه هه‌رچی کردووه له دنیا‌دا بی‌نرخه.

جوابی دووهم: ئەمەیه ئەم عیبارەتە بۆ تەئکیدە لەسەر رزگار نەبوون بە شیوە و یاسای دنیا لە قسەکردنا، واتە لە دنیادا بۆ کەسێ کە رزگار بوونی لە عەزایی مەحال بێ، خەڵک ئەلێن: پڕ بە دنیا ئالتوون بدا رزگار نابێ، ئەم ئایەتەیش لەسەر ئەو یاسا هاتوووە ئیتر مەبەست ئەوە نییە کە لە قیامەتا پارە هەیه وە بە پارە خەڵک خۆیان رزگار نەکەن.

جا لە کاتیکا خودای تەعالا فەرمووی: کافرەکان ئەگەر پڕی دنیا ئالتوون سەرف بکەن رزگار نابن، وە تەبعەن سەرفکردنی مāl ئەبێ سوودی هەبێ بۆ موسولمانان، خودا تەرغیبی کردن لەسەر سەرفی مالی باش بۆ ئەوە خێری زۆریان پێ بگات، وە فەرمووی:

﴿لَنْ نَسْأَلَهُمُ الْمَالَ﴾

ئەو موسولمانەکان بزانن ناگەن بە حەقیقەتی سەواب و خێری کامل و رەسا.

﴿حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ﴾

هەتا سەرف ئەکەن لە رێگەی خودادا لەو مāl و داراییە کە ئێوە خۆشتان ئەوێ، وە یا لەو شتانەی کە ئێوە خۆشتان ئەوێ؛ مāl بێ وەکوو ئالتوون و زیو و بەرگ و پۆشاک و خواردەمەنی، وە یاخود غەیری مāl بێ وەکوو سەرفی جاھ و شان لە رێگەی خودادا بە هۆی قیمەت و نرخێ خۆی داماوێ لە شەڕی پیاڕیزی، وە یاخود داماوێ دابمەزرینی لەسەر کارێ بێی بە هۆی ژیانی، وە یا بە زمان ئامۆژگاری موحتاجان بکە، وە یاخود بە لەش خزمەت بکە؛ مەسەلا یارمەتی کەسێ بەدە لە تەواو کردنی کاریکی خێرا، وە یاخود رۆحت لە رێگەی خودادا سەرف بکە لە جیهادی کافران.

ریوایەت کراوە کاتێ ئەم ئایەتە بەرزە نازل بوو ئەبووتەلحە هات بۆ حوزووری پیغمبەر ﷺ عەرزی کرد: یارەسولەللا مەحبووبترینی مالی من عیبارەتە لە «بیرحاء»

که عیبارەت بووە لە باخێکی باش لە شاری مەدینە ی مۆنەووەرەدا بە ئارەزووی خۆت بە کێی ئەدە ی و چی بێ ئەکە ی بیکە. ئەویش فەرمووی: بەخ بەخ مالتیکی قازانجدار! وە من وا بە باش ئەزانم بیدە ی بە خزم و خوێشە کانت.

وە زەبیدی کۆری حاریسەش ئەسپێکی هێنا بۆ خزمەتی حەزرەت فەرمووی: بیدە بە هەرکەسێ مە یلت هە یە. ئەویش دای بە ئوسامە، زەید عەرزی کرد من مەبەستم ئەوە بوو بیکە ی بە سەدەقە، جا حەزرەت ﷺ فەرمووی: بە راستی خودا قەبوولی کرد لیت.

﴿وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ﴾ ﴿٩٢﴾ ﴿﴾

وە ئەوە ی سەرفی بکەن لە هەر شتێ بێ ئەوە بە راستی خودای تەعالا عالم و زانایە بە سەرفی ئەو شتە. وە جەزات ئەداتەوە لەسەری کەم بێ یا زۆر. چاک بێ یا خراپ، جا با زۆر بێ و چاکیش بێ هەتا لە روژی قیامەتا قازانجی باشی هەبێ بۆ خۆت و خودات لێ رازی بێ.

فەرموودە ی خودای تەعالا: ﴿كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ﴾ الآية.

ئیمامی واحیدی ریوایەتی کردووە لە کەلبییەو کاتی حەزرەت ﷺ فەرمووی بە یەهوودییه کەن: من لەسەر میللەتی ئیبراھیم، یەهوودییه کەن و تیان چلۆن تۆ لەسەر میللەتی ئەوانی «مە ئە» تۆ گوشتی و شتر ئەخۆیت و شیر و شتر ئەخۆیتەو؟! حەزرەت ﷺ لە جوابا فەرمووی: ئەم گوشتە و ئەم شیرە حەلāl بوون بۆ ئیبراھیم و ئیمەش بە حەلāl یان ئەزانین. یەهوودییه کانیشت لە موعارەزەدا و تیان: هەر شتێ ئیمە ئیمڕۆ نە یخۆین و حەرامی بکەین ئەوە حەرام بوو لە زەمانی نووح و ئیبراھیمدا هەتا ئیمڕۆ. جا خودای تەعالا ئەم ئایەتە ی ناردە خواریوە بۆ تەکزیبی جوولە کە کەن و فەرمووی:

﴿كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حَلَالًا لِّبَنِي إِسْرَءِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَءِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَةُ﴾

واته هه موو خوارده مه نیه كه حه لال بوو بو به نی ئیسرائیل ئیلا نه وه ی نه بی كه ئیسرائیل (یه عقوب) حه رامی كرد له سه ر خوی له پیش نه وه دا كه ته ورات نازل بی. ئینوعه باس نه فه رمویت: حه زره تی یه عقوب گیروده ی دهردی (عرق النسا) بوو - كه ئیشیکه وا له ره گی سی به نده ی ئینسانا و نه و ئیشه جار به جار به هو ی ره گه وه به لای راستا دپته خوار و جار به جار به لای چه پدا دپته خوار تا نه گاته په نجه ی پی - جا حه زره تی یه عقوب له بهر نه وه كه دوكتوره كان له و روزه دا مه نی نه و گوشته یان لی كرد حه رامی كرد له سه ر خوی وه خواردنی نه م گوشته حه رام نه بووه له سه ر غه یری یه عقوب و قسه ی جووله كه كان كه نه لین هه ر له پیش یه عقوبا حه رام بووه و هه ر به و جوړه ماوه ته وه و له ته وراتا نه لین حه رامه، قسه یه کی ناراسته.

﴿قُلْ قَاتِلُوا بِالتَّوْرَةِ قَاتِلُوهَا إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾

نه ی پیغه مبه ری خو شه ویست تو بللی به جووله كه كان: ئیوه ته ورات بینن و بیخویننه وه تا حق دهر بکه وئ نه گه ر راست نه لین و ئیوه راست نه کهن.

﴿فَمَنْ أَفْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾

﴿٩٤﴾

جا ئیتر هه ركه سی درو هه لبه سی به سه ر خوا دا، بلیت: فلان شتی حه رام کردووه و فلان شتی حه لال کردووه به درو، نه وه نه و كه سانه سته مکار و نابارن.

﴿قُلْ صَدَقَ اللَّهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾

﴿٩٥﴾

ئەى پىڭەمبەرى خوڭشەوىست بلى پىيان: خودا راست ئەكا كە فەرموويەتى ھەموو خواردەمەنىڭ ھەلەل بوو ٲىلا ئەو ھەبى كە ئىسرائىل ھەرامى كە لەسەر خوئى، دەى ئىوھىش بىكەونە شوئىن ئادابى ئىبراھىم كە ھالى وابوو لەى داوھ لە ھەرشى كە بەتال بى و رووى كەردووھە خوداى تاق و تەنبا و لە جوملەى موشرىكەكان نەبووھ.

فەرموودەى خودا: ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ﴾ الآية.

ھۆى نازل بوونى ئەم ئايەتە ئەوھى كە جوولەكەكان وتيان بە موسولمانەكان: «بيت المقدس» گەورەترە لە «كعبە اللہ»؛ چونكى شوئىنى كەردەوھبوونى پىڭەمبەرەكانە و قىبلەى ئەوانە و لە عىبادەتا روويان لەوئى كەردووھ و وا لە ناو ەرزى پىروژ و مەحشەرگادا. وە ئەو قسە گەيشت بە ھەزرت ﷺ جا ئەم ئايەتە نازل بوون.

﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ﴾ (٩٦)

واتە: بە راستى يەكەم ھۆدەيى دانرايى لەسەر ەرزبا خوداپەرستى ئەو ھۆدەيەتە كە لە شارى مەككەدايە كە ھالى وايە خاوەن بەرەكەت و پىروژە لەلاى خوداى تەعالاوھ؛ چونكە شوئىنى تەوافە بۆ ھەموو موسولمانى و مەقامى ناوېردن و يادكردنى خودايە و سەبەبى ھىدايەت و شارەزابوونە بۆ رپرەوانى راستى عالەم.

بوخارى و موسلىم ﷺ رىوايەتيان لە ئەبووزەرى غەفارى ﷺ كەردووھ فەرمووى: پىسار كرا لە ھەزرت: كام خانوو يەكەم جار دروستكراوھ بۆ خوداناسى لە عالەمدا؟ جا ھەزرت ﷺ فەرمووى: مزگەوتى ھەرام لە پاشان «بيت المقدس»، ەرزىان كەرد: چەند سال لە بەينى بيناى ئەم دوو مزگەوتەدا بوو؟ ھەزرت فەرمووى: چل سال. جا ئەم فەرموودەى ھەزرتە بە «مشكل» دانراوھ؛ چونكە «بيت المقدس» بيناى داوود و سولەيمانە ﷺ و لە بەينى ئەوان و ئىبراھىمدا موددەتيكى زۆر ھەيە. جوابى

ئەم ئیشکالە دوو شتە؛ یەكەم ئەمەیه: لە ئەساسا ھەزرەتی ئیبراھیم پاش ئەو ەكە خانووی كەعبەتوڵلای كردهو ە ماو ە چل سال ە یتولمەقدیسی شی كردهو، ەلام ھەزرەتی داوود لە زەمانی خو یا ئەو شیو ە بینای ئیبراھیم ە گوړی و ە شیو ە ەکی عال کردی ەو ە پاش وەفاتی داوود سولەیمان بیناکە ی تەواو کرد.

جوابی دوو ەم ئەمەیه: كە قابیل ە یەكی لە پیغەمبەران ی قەدیم چل سال پاش بینای كەعبەتوڵلا ە چل سال بینای ە یتولمەقدیسی کردبیت ەو.

﴿فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ﴾

واتە: لەم خانووە دروست كراو ەدا چەن ئایات و نیشانە ی گەور ە ی تێدایە كە ەموو ئەبن ە دەلیل لەسەر گەور ە یی زاتی باری تەعالا:

یەكەم: ەراورد كراو ە ھەركەس ی قەسدى وێزانكردنى ئەو ە یتە ی ەب ی خودا زوو ھیلاكی ئەكا وەكوو ئەسحابولفیل و غەیری ئەوانیش.

دوو ەم: درندە ی كینوی زیان نادا لە ھەیانان ی ئەو ھەر ەمە و ئەترافی ھەر ەم، وەكوو مەعلوومە.

سێ ەم: پەلەو ە ەسەر كەعبەدا نافړی. وە مەقامی ئیبراھیم چوار ەمین ی ئەو ئایاتە یە كە جیگە ی ھەردوو پتی ھەزرەتی ئیبراھیم قوول بوو ە لەو ەردەدا كە لە سەری راو ەستاو ە كاتی دروستكردنى كەعبەتوڵلادا.

﴿وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا﴾

و ە یەكی تر لەو ئایەتانە ئەو ە یە ھەركەس ی بڕواتە ئەو ە یتە یا بڕواتە مەتافی ئەو ە یتەو ە مەناسیكی تێدا جی ە جی بكا لە سەر یاسای شەرع خودا ئەمین ی ئەكا لە عەزاب و ئازار ی دۆزەخ.

﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾

وه بۆ خودا ههیه به سهر هه موو ئینسانیکى موکه لله فه وه که ته وانای ته یکردنی
 نهو ریگهی بێی چه جکردنی نهو که عبهی موعه زه مه. «زادها الله شرفاً».
 وه نهو ئیستیتاعه و ته وانایی ریگهی له سهر مه زه بهی ئیمامی شافعی رحمه الله عیباره ته
 له دارایی و مالداری، بۆیه فه رموو یه تی که سێ له شی بیمار بێ و نه توانی خوی برۆا
 فه رزه له سهری یه کێ بئیری له باتی نهو چه ج بکا. وه ئه مینی ریگه و نه بوونی نهو
 شتانه که مه نعی ئینسان نه کهن له روشتن بۆ چه ج، له لای ئیمامی شافعی، له
 شوروتی واجب بوونی چه جه.

﴿وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ﴾ (۹۷)

وه هه رکه سێ کوفر بکا به واجب بوونی چه ج و بلیت چه جکردن واجب نییه
 نه وه خودا غه نییه و بێ ئیحتیاجه له و که سه؛ چونکه خودا بێ باکه و بێ ئیحتیاجه به
 عالم، وه ئه م عیباره ته کینایه یه له هیزی ته هدید و هه ره شه کردن له وانه که ئیهمالی
 چه ج نه کهن و ته رکی چه ج نه کهن پاش ئیستیتاعه و ته وانایی. بۆیه چه زه رت رحمه الله
 فه رموو یه تی: «من مات ولم يحج فليمت إن شاء يهودياً أو نصرانياً»: واته: که سێ بمری و
 چه جی نه کردبێ نه وه با بمری به جووله که یی یا به گاوری.

ئه گه رنا له سهر فه رموو ده ی ئیمامه کان مادام ئینسان ئیمان و باوه ری بێ به دل
 به وه که نهو عیباده ته فه رزه نه وه به هۆی ته رکی نهو عیباده ته وه به کافر ناناسری،
 ئه گه رچی خاوه نی گوناھی گه وره یه وه کوو ئیمامی نه وه وی له شه رحی موسلیم له
 بانی نوێژا نه م مه وزوو عه ی به یان کردوو.

وه ریوایه ت کراوه کاتی ئایه تی: ﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ﴾ نازل بوو چه زه رت رحمه الله
 ئه هلی هه موو میلله ته کانی گرد کرده وه له جووله که و گاوری و سووبی و موشریک و
 موسولمانه کان و خوتبه ی بۆ دان و فه رموو ی: «إن الله كتب عليكم الحج، فحجوا، فأمنت

بە ملة واحدة و كفرت به خمس ملل، فزل: ومن كفر فإن الله غني عن العالمين». زاهیره ن
ئەو پێنج میلله تە کە باوەریان بە وجووبی حەج نە کردوووە عیبارەتن لە: یەهوود و،
نەسرانی و، سوبی و، مەجووس و، موشریکەکانی ولاتی حیجاز.

﴿قُلْ يَٰأَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ

جا لە بەر ئەوە کە ئەهلی کیتاب زۆربەی کافره زاناکانی ئەو رۆژه بوون و زۆر
دوژمنایەتی و نابارییان کردوووە بەرابەر بە دینی ئیسلام خودا زۆربەی هەره‌شەیی
لەوانە کردوووە. واتە ئەی خاوەن کتیبەکان بۆچی ئیوه ئینکاری ئەو ئایەتەکانە کە
کە لە لاتانا هەیه و دەلالەت ئەکەن لەسەر سیفاتی پێغەمبەری ئاخەزەمان کە
موحەممەد (ﷺ) و حەق و بوو ئیوه بێن حەق دەریخەن لە عەلەم؟ وە بۆچی هەر
ئایەتی حوکمی لە ئەحکامی ئیسلام دەریخا وەکوو حەج و غەیری ئەو ئەپۆن
ئینکاری ئەکەن «مع أنه» لەبەر زاناییە کەتان پێویست بوو یارمەتی بدەن؟ ئیستە کە
وەها نین خودا ئاگادارە لەسەر ئەوەی ئیوه ئەیکەن و جەزاتان لێ ئەستێنی.

﴿قُلْ يَٰأَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ مَنۢ ءَامَنَ

ئەی پێغەمبەری خۆشەویست بلی: ئەی خاوەن کتیبەکان بۆچی ئەوانە کە ئیمان
دێنن بە خودا و بە پێغەمبەری خودا، و دینی ئیسلام وەر ئەگرن ئیوه مەنعیان ئەکەن
لە روێشتن بە ریگەیی خودادا.

﴿تَبْعُونَهَا عِوَجًا

حالتان و نابارە کە ئەو ریگەیی خودایە و ئەو دینە جوانە ئیوه لاری ئەکەن، وە
ناشیرینی ئەکەن لە پیش چاویانا بۆ ئەوە هەرکەسی پیاو ئەروا لابدا لێی و هەرکەسی
هێشتا نە کەوتوووە تە سەری لێی دوور بکەوێتەووە.

﴿وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ﴾

وه لحال ئیوه کومه ئیکن ناگادارن له سهر ئه وه که ئه و پیغه مبه ره حقه و دینه که ی راسته؟

﴿وَمَا اللَّهُ بِغَفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾

وه به راستی خودا بئ ناگا نیه له و ئیشه ناپه سه ندانه که ئیوه ئه یکه ن.

فه رمووده ی خودا: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن تَطِيعُوا﴾ هه تا ناخری شه ش ئایه ت.
 ریوایه ت کراوه له زهیدی به نی ئه سلم فه رموویه: شاس کوری قه یسی یه هوودی،
 که پیریکی کۆنه سال بوو له دینی یه هوودیدا، گه لی رقی له موسولمانه کان بوو،
 روژی رابورد به لای کۆمه لی له موسولمانانا له قه بیله ی «ئه وس» و خه زره ج» به
 خووشی به یه که وه دانیشتبوون، ئه ویش زۆر دلگران بوو له م رئ که وتنی ئه و دوو
 هۆزه. جا وتی به جوانیکی یه هوودی له گه لیا بوو وتی: برۆ بۆ ناویان و باسی جهنگی
 روژی «بعث» بکه له ناویانا که ئه وس و خه زره ج به گژی یه کا چوون، به لکوو ئه و
 داخه تازه ببیته وه و بچنه وه به گژی یه کا! جوانه که رویش و فیعلن هه ردوو تاقمه که ی
 دا به شه ر و واده یان دا به یه که که چه ک هه لبگرن و برۆن بۆ قه راخی مه دینه و له ویا
 شه ر بکه ن! که هه زره ت ﷺ به م فیتنه یه زانی له گه ل بازئ له ئه سحابه کانا رویش
 که وتنه ناویان و گه لی ناموزگاری کردن هه تا نارام بوونه وه و ناشتی کردنه وه. جا ئه م
 ئایه تانه هاتنه خواره وه. هه ر له و شوینا هه زره ت ﷺ به دهنگی به رز خویندنیه وه
 به سه زیانا و هه موو گوئیان راگرت و بازیکیان دهستیان کرد به گریان و هه رکه سی
 چه کی له لا بوو چه که که ی فره دا و دهستیان کرده ملی یه ک.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن تُطِيعُوا فَرِيقًا مِّنَ الَّذِينَ أَوْتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ﴾ (۱۰۰)

ئەي كەسانىي كە ئيماننان هيناه بە خودا و پيغەمبەرى خودا ئەگەر ئىيە بىن
فەرمانبەردارى تاقمى لە خاوەن كىتەبەكان بكن ئەتانگىزەنەوه بۆ سەر كوفر پاش
ئەوه كە ئيماننان هيناه.

﴿وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ ءَايَاتُ اللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ﴾
وہ چلۆن ئىيە ئەگەر پيغەمبەر بۆ كوفر و ئەبنەوه بە كافر، وەلحال ئىيە بە ئىستىمرار
ئاياتى خوداتان بەسەرا ئەخوێرتيەتەوه و پيغەمبەرى خودا لە ناوتانايە؟ واتە لەگەڵ
ئەم ھەموو شتانە كە ھىز ئەدەن بە دىستان چۆن ئىيە تابيى فېر و فېلى جوولەكەكان
ئەبن و لە ناوختانان تىك ئەچن و دىنەكەتان بەرباد ئەكەن؟

﴿وَمَنْ يَعَصِمِ بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ (۱۰۱)

وہ ھەركەسى دەست بگري بە خودای تەعالاوه و بکەوێتە شوین ياسای دینی
ئەو، ئەوه بە راستى شارەزاكراوه بۆ ريگەى راست، وہ ھەركەس بەسەر ريگەى
راستا بپروا بە سەلامەتى ئەگا بە مەبەستى خۆى.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ﴾

ئەي كەسانىي كە ئيماننان هيناه بە خودا و بە پيغەمبەرى خودا! تەقواى خودا
بكن و لە خودا بترسن بە ھەقى تەقواى ساخ كە بريتيە لەوہ لە تاوانبارى و كارى
ناپەسەند خۆتان دوور بخەنەوه، وہ ھەرچى پيويستە لە دىنا بە دەوام جى بەجيان
بكن و ھەميشە ئاگادار ببن بەسەر دۆ و حال و مالى خۆتان ھەتا لەپەنامەكى و لە
ناكاوا شەيتان ئەدا بە سەرتانا و بناغەى خانووى بەختيارىتان بەدا بە ئاودا.

﴿وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ (۱۰۲)

وه مه مرن ئیلا به حالئ که ئیوه موسولمان بن، واته: ئه وه نده تیکۆشن که فیعلنه دین بئی به مالتان و له سهر رووی دل بئی به خالئ دامه زراو هه تا ههر نانئ گیانتان ده ربجئ له گهل نیشانه ی ئیسلامیه تا بمرن.

﴿وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا﴾

وه ده ست بگرن به رشته ی رابته ی عه هد و په یمانی خوداوه – که دینی ئیسلامه؛ چونکی ئه و دینه ئیوه ی له بلاوی گرد کردووه ته وه و له ته نگانه یی ئیوه ی رزگار کردووه و کردوونی به برا بۆ یه کتر و له بئ په یوه ندیه وه ئیوه ی کردووه به خاوه ن په یوه ند به هۆی یه ک مه بده ئیه وه – هه مووتان.

﴿وَلَا تَفَرَّقُوا﴾

وه جیا مه بنه وه له یه ک و جیا مه بنه وه له خزمه تی حه ق.

﴿وَأَذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ﴾

وه باسی نیعمه ت و که ره می خودا بکه ن له سه رتان؛ چونکی ئیوه ی خسته یه ک و ئولفه ت و خو شه ویستی خسته ناو ئیوه وه له و کاته دا که دوژمنی یه کتر بوون.

﴿فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا﴾

وه بوون به برای یه کتری به هۆی نیعمه تی ئیسلامه وه.

﴿وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا﴾

وه ئیوه له سه ر قه راغی چالئ پر له ناگری دوزه خ بوون و رزگاری کردن له و ناگره.

﴿كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ ءَايَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾

ئا به م جوژه به رووناکی خودا به یانی ده ئیللی گه و ره یی خۆی و میهره بانی له سه ر ئیوه ئه کا به ئومیدی ئه وه که شاره زای ریگه ی به ختیار ی ببن.

﴿وَلَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ﴾

با هه‌میشه‌ کۆمه‌لێ له‌ ئیوه‌ بێی که‌ ئاده‌میزاد بانگ بکه‌ن بۆ چاکه‌ له‌ بیر و باوه‌را و له‌ کردارا و له‌ وتارا و له‌ خوو و ره‌وشتا.

﴿وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ﴾

وه‌ ئه‌مر بکه‌ن به‌ شتی که‌ ناسراو و مه‌حبووب بێ له‌ ئیسلاما که‌ عیبارته‌ له‌ واجبات و مه‌ندوویات.

﴿وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾

وه‌ نه‌هی بکه‌ن له‌ کردنی وتار و کرداری نه‌ناسراو له‌ دینا وه‌ نامه‌حبووب که‌ حه‌رام و مه‌کرووه‌.

﴿وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾

وه‌ ئه‌و ئۆمه‌ته‌ که‌ ئه‌م سیفه‌ت و ره‌وشتیانه‌ هه‌یه‌ هه‌ر ئه‌وانن رزگار له‌ عه‌زاب و گه‌یشته‌و به‌خێر له‌ حوزووری خوادا.

﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ﴾

وه‌ وه‌کوو ئه‌و ئۆمه‌تانه‌ مه‌بن به‌ بێ ده‌لیلی دینی جیا بوونه‌وه‌ له‌ بیر و باوه‌را و ئیختیلاف که‌وته‌ به‌ینیان له‌ ئوسوولی دین و موهمماتی فورووعا به‌ هه‌وا، وه‌کوو یه‌هوود و نه‌سارا له‌ پاش ئه‌وه‌ که‌ لای خوداوه‌ گه‌لێ ده‌لیلی رووناکیان بۆ هات و حالێ بوون «مع‌ انه‌» چاویان لێ نا به‌یه‌کا و دلیان دوورخسته‌وه‌ له‌ وه‌رگرتیان له‌به‌ر ئاره‌زووبازی و زه‌مانه‌ سازێ، وه‌ یا وه‌رگرتنی ماده‌ی دیاری و حورمه‌تی دنیایی و ساخته‌ کاری.

﴿وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾

وہ ئەو کەسانە کە ئەم وەزە ناپەسەندە ئەکەن و دەوام ئەکەن لەسەری ھەتا ئەمرن عەزابیکی گەورەیان بۆ دیاری کراوە.

﴿يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ﴾

ئەم عەزابەیان کە بۆ دیتە پیش لەو رۆژەدا یە کەبازی روخسار سپی ئەبێ وە بازی روخسار رەش ئەبێتەو لەبەر شەرمەساری و تاوانباری.

﴿فَأَمَّا الَّذِينَ أَسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ﴾

جا ئەوانەیان کە روویان رەش بوو ئەو لە لایەنی مەلایکەکانەو پێیان ئەوتری: ئایا ئەو ئیوە گەرانەو بۆ کوفر لە پاش ئەو کە ئیمانتان ھێنا؟ دەی سا مادام وایە عەزابی ئەم رۆژە بچێژن بە ھۆی کافر بوونە کەتانەو.

﴿وَأَمَّا الَّذِينَ أَبْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾

وہ ئەوانەیش کە روویان سپی بوو ئەو و پرتەو ئەداتەو، ئەو وان لە ناو رەحمەت و کەرەمی خودادا، وە یا لە ناو بەھەشتا کە جێگەی رەحمەتە، وە ئەوان لەو بەھەشتەدا ئەمێننەو ھەتا ھەتایە.

﴿تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ﴾

ئەم ئایەتانە کە رابوردن ئایاتیکن ھاتوونەتە خوارەو لە لایەنی خوداو و ئەیانخوێننەو بە شیوەیێ کە ھەقن و راستن، یاخود ئەیانخوێننەو بەو شیوە کە نازل بوون و ھیچ شتیکیان تیکەل نەبوو.

﴿وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَالَمِينَ﴾

وہ لەویدا کە وتمان بازە کەسێ بە روورەشی زیندوو ئەکرێنەو خودای تەعالا بە قەتعی خواستی لەسەر ستم نییە لە ئەھلی عالم؛ چونکی لە لایە کەو کائینات

وا له قەبزەى قودرەتى خۆيا و هيچ حەقى واجب نيه له سەرى هەتا زالم بىي به نهقى ئەو حەقە و، مەنعیش ناکرئ له کارئ هەتا زالم بىي به کردنى ئەو شتە. وه له لایەکی تریشەو له یاسای حیکمەتى خۆی لانادا، واتە کارەکانی ساغ و مونااسب و پر حیکمەتن. وه مادام وایى کارى ئەو قەت مەوسووف نابى به زولم.

﴿وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ﴾

وه هەر بۆ خودایە هەرچی وا له ئاسمان و عەرزا، وه مادام وایوو هەمووی مولکی خۆیەتى و مالیک ئەتوانی هەموو تەسەرپوفی بکا له مەملووکى خۆیا. هەروا عەلم مۆسەخخەر و رامە بۆ سەلتەنەتى ئەو وه پادشا ئەتوانی هەموو فەرمانی بدا بەسەر ژێردەستەى خۆیا، وه کەسى که کائینات رامی ئەو بى کارەکانی له حیکمەت دەرناچن؛ چونکی نهقسە بۆ پادشای کائینات که خیلافی حیکمەت له مولکیا جارى بى.

﴿وَالِی اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ﴾

وه هەر بۆ لای خودا ئەگەر پێتەوه هەموو کارى، جا هەرکەسى لەسەر مونااسبى خۆی تۆلە وەرئەگرئ.

﴿كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾

ئێوه ئەى ئۆممەتى موحەممەد چاکترین ئۆممەتیکن که له لایەنى پەرورەدگارى جیهانەووە دروستکراون و دەرکراون بۆ پەیرەوى پێغەمبەرەکان.

﴿تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾

وه سیرپى ئەو چاکى و چاکترى ئێوه ئەمەیه که ئەمر ئەکەن به بىر و باوەر و وتار و کردارئ چاک بى لەسەر یاسای دین، وه نههى ئەکەن له هەر کارى وه کردارئ وه وتارئ که خیلافی فەرمانى شەرع بى.

﴿وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ﴾

وه له حالی ئه و ئه مر به چاکه و نه هی له خراپه دا ئیمان و باوه پتان هه یه به خودا وه له بهر خودا ئه و ئیشه ئه کهن.

﴿وَلَوْ ءَامَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ﴾

وه ئه گهر هه موو خواوهن کتیه کانیش ئیمانان بهینایی ئه وه ئه و ئیمانان زۆر باش ئه بوو بۆیان؛ چونکه ئه گه یشتن به پیروزی دینی و دنیایی به ته وای که چی له گه ل ئه م هه موو نامۆزگارییه دا...

﴿مِنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ أَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ﴾

بازئ له وان خواوهن ئیمانان و زۆر به یان فاسق و نابار و ناهه مواری.

لیزه دا چه ن باسی هه یه:

یه که م: باسی موخاته ب به جومله ی ﴿کنتم خیر امة﴾ ئه که ی، ئاخۆ ئه مانه کی بن؟ بازئ له زانا کان فه رموو یانه: موخاته ب ئه و موسولمانانه ن که له گه ل هه زره تا ﷺ یا له پاش کۆچی ئه و له مه که ی موکه پر مه وه کۆچیان کرد بۆ شاری مه دینه ی مونه ووه ره، وه بازئ فه رموو یانه ئه مانه ئه و ئه سحابانه ن که حازر بوون له جهنگی به در و ئو خودا.

وه فه رموو ده ی راست ئه مه یه: موخاته ب به م ئایه ته جه میعی ئومه تی ئیجابه ی هه زره ته ﷺ جا حازره کانیا ن له وه ختی خیتابه که دا «بالذات» و غایبه کانیا ن «بالتبع» واته: رووه مه ره فته ئه م ئومه تی هه زره تی موحه مه ده ﷺ له هه رچی ئومه تی پیغه مبه ره کانی عاله مه باشترن؛ چونکه له ئه مر به چاکه و نه هی له خراپه و ده وام و ئیستیقامه ت له سه ر حق و ئیماندا ری له هه موو ئومه تیکی تر پیشکه وتوون.

ترمزی ریوایەتی کردوووە لە بوھزی کۆری ھەکیم ئەویش لە باوکیەووە ئەلئ: «قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إنكم تتمون سبعين أمة أئتم خيرها و أكرمها على الله» واتە ئیو، ئەی ئوممەتی موھەممەد، ھاتوون بە دواي ھەفتا ئوممەتا لەو ئوممەتانە کە ئیمانیان ھێناو بە پێغەمبەران وەکوو ئوممەتی عیسا و مووسا و ئیبراھیم و نوح عليہم السلام لە ھەموو ئەو ئوممەتانە گەورەترن.

وہ ریوایەت کراوہ لە ئەبوو موسای ئەشعەری رضی اللہ عنہ لە ھەزرەتەوہ رضی اللہ عنہ ئەفەر مویت: ھالی موسولمانان لە گەل ھالی جوولە کە و گاورا وەکوو ئەوہ وایە پیاوی کۆمەلەیی بە کۆی بگۆی کە کاری بۆ بکەن لە سبەینئوہ تا شەو، ئەوانیش ھەتا نیوہ پۆ ئیشیان کرد ئیتر ماندوو بوون وتیان بە خواوہن کارە کە: ئیمە ئوجرەمان ناوی، ئەویش رویشت چەن عامیلیکی تری گرت و فەرمووی پێیان: ئیوہ ئیشی ئەم رۆژە تەواو بکەن و ھەرچی ئەمدا بە ئوجرە بەو شەخسانە ئەیدەم بە ئیوہ، ئەمانیش ەمەلە کەیان کرد ھەتا نوێژی ەسر و وتیان بە خواوہن کۆی: ئەوہی ئیمە کردمان بۆ تو، ئەویش رویشت کۆمەلێکی تری گرت، ئەوانیش لە پاش ەسرەوہ ھەتا مەغریب ئیشیان کرد و خواوہن کارە کە ھەموو ئوجرە ی عوممالی ئەو رۆژە ی پێدان.

وہ لەحاسل ئەم ئوممەتی ھەزرەتی موھەممەد صلی اللہ علیہ وسلم لەو رۆژەوہ کە خودا دروستی کردن تا رۆژی قیامەت لە کوللی قەرنیکدا لە ئوممەتی باقی پێغەمبەران گەورەترن بە عیلم و ەمەل و سیفەتی مروەت و ئیستیقامەت لە سەر بە جی ھێنانی نادابی ئیسلام. وە لە چەن رینگەوہ ریوایەت کراوہ کە ھەزرەت صلی اللہ علیہ وسلم فەرموویەتی: خودا ھەفتا ھەزار کەسی پێداوم لە ئوممەتی خۆم کە داخلی بە ھەشت ئەبن بە بن حیساب و ھەریە کۆی لەوانیش ھەفتا ھەزار کەسی لە گەلدايە. وە لەو رۆژەوہ دینی ئیسلام دامەزراوہ ھەتا ئیمرو لە ھەر چەرخیکا و لە ھەموو ئەوزاعیکا ئەم نادابی ئیسلامە

که نوێژە و جەماعەتە لە ئۆیژا و رۆژوو و حەجە و زەکاتە لە لایەنی بەشتی لەم ئوممەتەو و جێ بە جێ کراوە.

و ئەم کیتابی خودایە که هاتوو بە دەستووری دین بە مەحفووزی ماوەتەو و خزمەتی کراوە، هەروا خزمەتی فەرموودەکانی حەزرت ﷺ کراوە و گەلێ لە زانا بەرزەکانی ئیسلام ژیاانی خۆیانیان لە خزمەتکردنی سوننەتی پێغەمبەر ﷺ سەرف کردوو. وە بەرەبەر بە هەموو ئاشووبێکی جیهانی و هەموو بیدعەت و ئیفساداتی که رووی کردوو تە دینی ئیسلام زاناکان تیکۆشیون و مەنعی تەجاووزاتیان بە قەی ئیمکان کردوو. وە مادام دەرکەوت که ئەم ئوممەتە باشترین ئوممەتن هەروا واجە بزانتن که ئەسحاب و یارانێ حەزرت ﷺ لە هەموو چینی دوایی لە ئوممەتی ئیسلام گەورەترن. لەبەر چەن دەلیل:

یە کهم ئەمەیه: ئەووەل چینی که خودای تەعالا خیتابی لە گەل کردوون بە ﴿کنتم خیر أمة أخرجت للناس﴾ ئەوانن، وە گەلێ نایاتی قورئان تاریف و سەنای کردوون بە تیکرایی و بە تاقم تاقمی تاییەتی، وە کوو ئەو فەرموودەیه ئەلێ: ﴿محمد رسول الله و الذين معه أشداء على الكفار رحماء بينهم﴾^۱ وە ئایەتی: ﴿لقد رضي الله عن المؤمنين إذ يبايعونك تحت الشجرة فعلم ما في قلوبهم فأنزل السكينة عليهم﴾^۲ وە ئایەتی: ﴿والسابقون الأولون من المهاجرين والأنصار والذين اتبعوهم بإحسان رضي الله عنهم و رضوا عنه﴾^۳.

وە حەزرت ﷺ تاریفی ئەسحابەکانی خۆی کردوو بە کۆمەل، وە کوو ئەو که موسلیم رێوایەتی کردوو لە ئەبووموسای ئەشعەرییەو ﷺ فەرموویەتی:

۱. الفتح؛ ۲۹.

۲. الفتح؛ ۱۸.

۳. التوبة؛ ۱۰۰.

نویژی مەغریبمان کرد لە گەڵ ھەزرەتا ﷺ لە پاشان وتمان: دائەنیشین لە مزگەوتە
 ھەتا نویژی عیشایش ئەکەین، تەماشامان کرد ھەزرەت ﷺ لە ھۆدە ی خۆی
 ھاتە دەرەوە ھەرمووی: ئەو ھەر لە مزگەوتن؟ ھەرزمان کرد بە ئێ یا ڕەسولەللا، وتمان
 دائەنیشین ھەتا نویژی عیشا ئەکەین، ھەرمووی: چاکتان کرد. جا سەری بەرز کردەو
 بۆ ئاسمان و ھەرمووی: ئەستیرەکان ئەمان بۆ ئاسمان کاتێ ئەستیرەکان نەمان
 ئاسمان نامێنێ، وە من ئەمانم بۆ ئەسحابەکانم کە من نەمام ئەسحابەکانم گیرۆدە ی
 فیتنە ئەبن، وە ئەسحابەکانم ئەمان بۆ ئوممەتی من کە ئەسحابەکان نەمان ئوممەتە کەم
 گیرۆدە ئەبن.

وہ ریوایت کراوہ لہ ھەزرەتەوہ ﷺ ھەرموویەتی: «خیر الناس قرنی ثم الذین
 یلونہم ثم الذین یلونہم.. الحدیث» وە کافییە لہم بابەتەدا ھەرموودە ی ھەزرەت: «لو أنفق
 أحدکم مثل أحد ذہباً ما بلغ مد أحدہم ولا نصفہ» کە ھەرمووی بەرەبەر بە بازێ لہ یارە
 «قرب العہد» ھەکانی کە لە گەڵ بازێ لہ یارە پێشووە کانییدا کەمێ ناریکی ھەبوو. واتە
 مادام نەسبەت بە تەفاوتی زۆر ھەبێ لہ بەینی دوو چین لہ خوێانا ئەبێ نەسبەتی
 چینیەکانی پاش قەرنی تابیعین لە گەڵ ئەوانا زۆر دوورتر بێ.

وہ ئەو ھەدیسانە کە ئەبن بە ھۆی گومانی ئەوہ کە موسولمانانی ئاخەرزەمان بە قە ی
 ئەسحابەکان یا زیاتر لەوان قەدریان ببێ لەلای خودای تەعالا وەکوو ئەو ھەرموودە یە
 کە ئەلێ: ئەجری یەکی لہ موسولمانانی ئاخەرزەمان لەوانە کە رۆژەکیان باش نییە
 بەقە ی ھەفتا کەسە لہ ئیوہ.. ئەوہ واجبە تەئویل بکری بەوہ: کە بازێ کردەوہ یان بە
 تاییەتی لەبەر ئەسبابێکی موعییەنە ئەجری لہ کردەوہ ی بازێ لەوانە زۆرتر بێ کە
 ھەزرەت ﷺ قسە ی لە گەڵا کردوون نەک شەرافەتی ئەو کەسە و ئەجری ھەموو
 کردەوہ ی ئەو کەسانە لہ کردەوہ ی ئەسحابەکان زۆرترە؛ چونکی زۆر دەلیل ھە یە

لہ سہر ئہ وہ کہ ئہ سحابہ کان «علی الاطلاق» لہ موسولمانانی چینہ دواپیہ کان گہ وورہ ترن۔
وہ فہرموودہی: «مثل أمتي كمثل المطر: لا يدري أوله خير أم آخره؟» کینایہ یہ لہ دہوامی
پیروزی و بہختیاری لہ ہہموو چینہ کانی ٹوممہ تی پیغہ مہردا ﷺ، ئیتر مہ عنای
ئہ وہ نییہ کہ ٹوممہ تی ئاخرزہ مان پایہ یان ئہ گا بہ پایہ ی یارانی حہزرت ﷺ؛
چونکی بہ ئیتتیفاق شہرف و پایہ ی چاوپیکہ وتنی حہزرت ﷺ بہ ہیچ فہزیلہ تی
موقابہ لہ ناکری۔

﴿لَنْ يَضُرَّوْكُمْ إِلَّا أَذًى﴾

وہ ئہم کیتابیہ بی ئیمانہ فاسقانہ قہ تعہن ناتوانن زہرہ ر بدن لہ ئیوہ ئیللا شتیکی
کہمی بی نرخی وہ کوو تانہ لیدان و ہہرہ شہی دوور بہ دوور۔

﴿وَأِنْ يُقَتِّلُوكُمْ يُولُوكُمْ الْأَدْبَارَ﴾

وہ ئہ گہر جہ نگیش بکہن لہ گہ ئانا پشت ہہ ئہ کہن لیتان و ئہ شکین و زالنابن
بہ سہرتانا۔

﴿ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ﴾

وہ لہ پاش ئہ وہ کہ پشتیان ہہ لکرد و شکان ئیتر یارمہ تییان نادری لہ لایہ نی
کہ سہ وہ کہ بیئہ وہ بو سہرتان۔

ئہم ئایہ تہ لہ و ئایہ تانہ یہ کہ ئیخباری غہیبی داوہ؛ چونکی لہ واقعہ کاتی
جوولہ کہ کانی «قریظہ» و «نضیر» و «بنی قینقاع» و خہ بیہر کہ وتنہ جہ نگہ وہ لہ گہ ل
حہزرتا ﷺ شکان و خوئیان نہ گرتہ وہ۔

﴿ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ أَيْنَ مَا ثَقِفُوا إِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللَّهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ﴾

وہ دہواری ناباری دامامی و کزی بہ سہریاندا ہہ لدر و لہ ژریا مانہ وہ لہ ہہر
لایہ کا ہہ بوون ئیللا بہ ہوئی عہد و پہیمانی خودا وہ کہ بریتیہ لہ بریاری جیزیہ و

له‌گه‌ردن گرتنی سه‌رانه، وه به هۆی عهد و په‌یمانی که به‌ستبیتیان له‌گه‌ل ئاده‌میزادی خاوه‌ن ده‌سه‌لاتا ئه‌مه به‌شی دیارییان بوو.

﴿وَبَاءُ وَيَغْضَبُ مِنَ اللَّهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ﴾

وه گه‌رانه‌وه به غه‌زه‌ییکی خودایی که له غاله‌می غه‌یه‌وه باری به سه‌ریانا و په‌رده‌ی په‌ستی و بی‌نرخ‌ی نه‌فسی لی‌درا به سه‌ریانه‌وه ئه‌مه‌یش به‌شی مه‌عه‌وی نه‌فسیان بوو.

﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقِّ﴾

ئهم وه‌زعه ناهه‌مواره که هات به‌سه‌ر ئه‌هلی کیتاب له به‌نی ئیسرائیلدا له‌به‌ر ئه‌وه بوو که وه‌ختی خۆی له زه‌مانی مووسا و عیسادا ئینکاری ئایاتی مونه‌ززه‌له‌ی خودایان ئه‌کرد و پی‌نغه‌مبه‌ره‌کانیان ئه‌کوشت به ناحه‌ق هه‌تا به بیر و باوه‌ری خۆیشیان.

﴿ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ﴾

وه ئهم تاوانه گه‌وره ناباره‌یشیان له‌به‌ر ئه‌وه کرد که هه‌ر له کاتی جوانییانه‌وه نافه‌رمانی خودایان ئه‌کرد و لایان ئه‌دا له یاسای شه‌رعی خودای ته‌عالا، وه له واقیعا تاوانی بچووک ئه‌بی به هۆی تاوانی گه‌وره، وه تاوانی گه‌وره‌یش ئه‌بی به هۆی تاوانی زۆر گه‌وره.

بێداری! بازئ له موفه‌سسیره‌کان ته‌فسیری ﴿يَجِبُ مِنَ اللَّهِ﴾ یان کردووه‌ته‌وه به قه‌بوول‌کردنی دینی ئیسلام و ﴿يَجِبُ مِنَ النَّاسِ﴾ به جیزیه‌دان به حه‌زرت ﷺ و به خه‌لیفه‌کانی ئیسلام. وه بازئ‌تر له موفه‌سسیره‌کان وه‌کوو ئیمام فه‌خری رازی ته‌فسیری ئه‌وه‌لی کردووه‌ته‌وه به عه‌قدی جیزیه و ته‌فسیری دووه‌می کردووه‌ته‌وه

به ئیجتهادی سه لاتینی ئیسلام له هۆی نه وه وه که به ئاره زووی خۆیان جیزیه که یان بگۆرن.

وه من باوه ڕم وایه که ﴿حَبِلَ مِنَ اللَّهِ﴾ عیباره ته له و نه مانه له لایه نی خودا وه ده ستیان که وتوو، یا خود ده ستیان بکه و ئی له حوکومه ته کانی ئیسلاما به عه قدی جیزیه و سه رانه یا به هه ر باریکی ترا که نه و حوکومه تانه مه یل بکه ن، وه ﴿حَبِلَ مِنَ النَّاسِ﴾ عیباره ته له و په نادانه و له و یارمه تیدانه که له ده ولته کافره کانه وه ده ستیان که وتوو و ده ستیان نه که و ئی، وه کوو نه وه که له به ر چاوی میژو و ناسه کانا دیاره نه و جووله کانه که له بیلادی ئیسلاما نه بوون و په ناهینده ی کافره کان بوون پاراستوونیان به تایبه تی له پیش جهنگی عالهمی گه وره وه تا ئیسته که به هه موو مه عنایێ ده ولته گه وره کافره کان جووله که یان گرتوو ته بن ده ستی خۆیان و به هه موو نه وعی خزمه تیان نه که ن.

هه روا باوه ڕم وایه: که زیللته عیباره ته له کزی و دامای جووله که له به رده ستی زۆرداره کانا، وه مه سکه نه عیباره ته له په ستی نه فسی خۆیان، وه باوه ڕم وایه نه و په ستی نه فسه یان وه کوو غه ریزه وایه بۆیان تا مردن لیان جیا نایته وه.

فه رمووده ی خودا: ﴿لَيْسُوا سَوَاءً﴾ الآية.

ریوایه ت کراوه له ئیبنوعه باسه وه رضی الله عنه که عه بدوللای ئیبنی سه لام و ره فیه که کانی له یه هوود، مه یلیان په یدا کرد له ئیسلامیه تا و فیه لهن موسولمان بوون و ئیسلامیه ته که یان راست بوو و دامه زران له سه ری، جا نه حبار و عالمه یه هوودیه کان وتیان: ئیمان ناهیتێ به موحه ممه د صلی الله علیه و آله له قه ومی یه هوود ئیلا پیاو خراپه کانمان، نه م شه خسانه نه گه ر پیاوی باش بوونایێ دینه که ی خۆیان نه ده گۆرپیه وه به دیتیکی تر! جا خودای ته عالا فه رمووی:

﴿لَيْسُوا سَوَاءً﴾

واتە ئەم ئەهلی کیتابە ھەموویان وەکوو یەک نین، واتە ھەموویان ئینسانی خراب نین بە لکەو.

﴿مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ ءَانَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ

يَسْجُدُونَ﴾

واتە: لە ئەهلی کیتابە کۆمەڵەی و جەماعەتی کە راوەستان و دامەزران لەسەر حەق و قورئان ئەخوێنن لە چەن کاتێک لە شەوا کاتی کە شەونویژ ئەکەن. وە بەعزێ لە موفەسسیرەکان ئەلێن: مۆراد بەم خوێندنی ئایاتە خوێندنی قورئانە لە نوێژی عیشادا؛ چونکی ئەهلی کیتاب نوێژی عیسا ناکەن. رێوایەت کراوە حەزەرە عليه السلام جارێک نوێژی عیشای دواخست وە کاتی لەمال دەرچوو بۆ نوێژ تەماشای کرد خەڵکە کە وان لە مزگەوتای ئیتیزاری نوێژی عیسا ئەکەن، ئەویش فەرمووی: بزانن کەس نییە لە ئەهلی دینەکان ئەم نوێژە بکا ئێوە نەبێ.

﴿يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾

و ئەو تاقمە کە دامەزران لەسەر دین ئیمانێکی ساغیان ھەیە بە خودا و بە رۆژی ئاخیرەت ئەک ئیمانێ کە تێکەڵ بێ بە ئیسرائک، وەکوو ئیمانی یەھوودی بە خودا لەگەڵ ئیسرائکی غەیرا، وە ئیمان بە ئاخیرەت بەو جۆرە کە یەھوودەکان ئەلێن ئاگری دۆزەخ نادا لەوان ئیلا چەن رۆژی.

﴿وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾

و ئەم ئەکەن بە ھەموو چاکەیی و بە تاییەتی ئەم ئەکەن بەو کە خەڵکی بێن ئیمان بێن بە حەزەرەتی «محمد المصطفی عليه السلام» وە ئەھی ئەکەن لە ھەموو شتێکی موخالیف بۆ شەرع و بە تاییەتی ئەھی ئەکەن لە موخالەفەتی پیغەمبەر عليه السلام.

﴿وَيُسْرِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ﴾

وہ ئەو تاقمە وە کوو ئەو سیفە تە باشانە یان ھە یە پە لە پە لیش ئە کەن بۆ بە جی ھینانی کردە وە ی باش، خواھ لەوانە بێ کە خودا واجبی کردوون وە یالەوانە بێ کە موستەحەببەن. وە کاتی کە خیرئ ھەلبکەوئ نامادە دەبن بۆ کردنی و سستی ناکەن لە جی بە جی کردنیا.

﴿وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾

وہ ئەوانە لە ئادەمیزادە باشەکانن و لە گەل ئەوانن لە دنیا دا و لە روژی قیامە تیشا.

﴿وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ﴾

وہ ھەر ئیشیکی چاک بکەن نادریتە وە بە سەریانا؛ چونکە لە گەل عەزمی پاک و تەقوادا دەیکەن.

﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ﴾

وہ خودای تەعالایش زانایە بە ئەھلی تەقوا.

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا﴾

ئەو ی کە ئیستە باسما ن کرد ئەحوالی موسوڵمانانی ئەھلی کیتاب بوو، وە ئەو کەسانە ییش لە ئەھلی کیتاب کە کافرن و باوەریان نییە بە ریسالەتی ھەزەرەتی «محمد المصطفی» ﷺ بە قەتعی دارایی ئەوان و ئەولادی ئەوان بە کاریان نایین لە حوزووری خودادا بە هیچ نەوعە بە کار ھاتنی.

﴿وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ﴾

وہ ئەوانە مولازمی ناگری دۆزەخن.

﴿هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾

ئەو کافرانە لە ناو ئەو ئاگرەدا ئەمێننەوێ هەتا هەتایە.

﴿مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ﴾

حالی ئەو مانێعە کە لە لایەنی خوداوە دێت بۆ کردەوێ چاکێ ئەوان وەکوو
حالی بایە کە پڕ بێ لە سەرما و بدا لە کشت و کالی کۆمەڵێ لە فەلاحەکان، وەکوو
چۆن ئەو بای وەیشووێ ئەو کشت و کالە زایە ئەکا وەها غەزەبی خودا لەو کافرانە
کردەوێ چاکەێ ئەوان زایە ئەکا و سوودی لێ وەرناگرن.

جا بێنا لەسەر تەقدیری موزاف لەسەر «ماینفقون» ئەم تەشبیه بۆ تەشبیهی موفرد
بە موفرد غەزەبی خودا موشەبەهە و بای وەیشووێ موشەبەهویبیهی. وە قاییلە
بیکەێ بە تەشبیهی مورەککەب بەم رەنگە هەینەتی وەرگری لە کردەوێ چاکەێ
ئەو کافرانە کە موعانید و بەدئەخلاقن و کردەوێ چاکەکانیان لە جانیبی موشەبەهەو،
وە هەینەتیکیش وەرگری لە بای وەیشووێ وە کشت و کالی کۆمەڵێ لە فەلاحەکان
لە جانیبی موشەبەهویبیهیو.

﴿وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ﴾

خودای تەعالای بە قەتعی زوڵمی نەکردووێ لەو کۆمەڵە مەخلوقە کاتی کردەوێ کانیانی
زایە و بێ مایە کردووێ.

﴿وَلَكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾

بەلام ئەو کافرانە ستمیان لە خۆیان کرد کە کەمن بیریان نەکردوێ لە حالی خۆیان
و لە سیفەتی عالەم و لە گەورەیی خودا هەتا حالی بێ کە خودا تەوانایە بەسەر

ره‌وانه کردنی حه‌زهره‌تی «محمد المصطفی» دا، وه‌کوو چۆن حه‌زهره‌تی موسای ره‌وانه کرد، جا باش ئیمان بین وه‌ له‌ گه‌ل ئیماننا نه‌و کرده‌وانه بکه‌ن هه‌تا خودای ته‌عالا که‌م و زۆر بۆیان حسیب بکا.

فه‌رمووده‌ی خودا: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا ۖ﴾ الآية.

ریوایه‌ت کراوه له‌ ئیبنوعه‌باسه‌وه رضی الله عنه که‌ چهن پیاوئ له‌ موسولمانه‌کان تیکه‌لی و سیله‌یان له‌ گه‌ل چهن پیاوئکی جووله‌که‌دا بوو له‌به‌ر دراوسیتی و ژن و ژنخوازی و عه‌هد و په‌یمان سازی، جا خودای ته‌عالا نه‌م چهن ئایه‌ته‌ی ناردنه‌ خواره‌وه و مه‌نعی کردن له‌م تیکه‌ل بوونه له‌ گه‌ل نه‌و کافرا نه‌دا و فه‌رمووی:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِّن دُونِكُمْ﴾

ئه‌ی که‌سانئ که‌ ئیماننان هه‌یه به‌ دینی ئیسلام قه‌ت دروست مه‌که‌ن بوو خۆتان که‌سانئ که‌ بیان که‌ن به‌ ئه‌مینئ ئه‌سرارتان له‌ غه‌یری موسولمانه‌کان.

﴿لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا﴾

که‌ قوسوور ناکه‌ن له‌ فه‌سادئ حال و وه‌زعی ئیوه‌دا، واته‌ هه‌رچه‌ند به‌ ئاشکرا جه‌نگتان له‌ گه‌لا ناکه‌ن به‌لام له‌ ژیره‌وه قوسوور ناکه‌ن له‌وه‌دا که‌ ئیوه‌ کز بکه‌ن و له‌ ئه‌نجاما مه‌حوتان بکه‌نه‌وه.

﴿وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ﴾

حه‌ز نه‌که‌ن و خۆزگه‌ ئه‌خوازن بوو هیلاک و فه‌وتانی ئیوه‌.

﴿قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ﴾

به‌ راستی ده‌رئه‌که‌وئ نیشانه‌ی رق و کینه و دلپرسی له‌ وتاری که‌ له‌ ده‌میان دپته‌ ده‌ره‌وه.

﴿وَمَا تُخَفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ﴾

وہ ئەو کینە و دوژمنییە کە سینەیان شاردوو یە تیەو زۆرتەرە و گەورەترە و قەبەترە لەوێ کە لە ئیشارەیی کەلیمەیان دەرئەکەوێ.

﴿قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ﴾

بە راستی دەرمان بێ ئایاتیکی وایانگێتان بکا بۆ دۆستی موسوڵمانان و دوورکەوتنەو لە کافرەکان ئەگەر خواوەن هۆش بن.

خودای تەعالا بەم ئایەتە موسوڵمانانی ئاگادار کردوووە و مەنعی کردوون لەو کە بیتانە (بطانة) و دۆستی تایبەتی لە کافرەکان بگرن؛ چونکی بچووک چاوە ئەکا لە گەورە، وە مادام موسوڵمانە بە نرخەکان دۆستی کافریان گرت و ردە موسوڵمانەکانیش وایان ئەکەن و مندالی موسوڵمانان و گەنجەکانیش تیکەلی ئەکەن لە گەلیان و ئەم وەزە ئەبێ بە زیان بۆ موسوڵمانان لە چەن روووە:

یەكەم: ئەو کافرانە باش ئاگادار ئەبن لەسەر ئەحوالی موسوڵمانان و لە شوێنی هیز و بێ هیزیان ئەزانن و ئەم وەزە لە ناو خۆیاندا بلاوئەکەنەو و ئەمە گەلی زبانی تێدا یە بۆ موسوڵمانان.

دووھەم: موسوڵمانەکان بە تایبەتی مندال و گەنجی بێ بەراورد و ئینسانێ کەم هۆش مەیل ئەکا بەلای ناداب و ئەخلاقی کافرەکان و ئەبێ بە دوژمنی ناداب و ئەخلاقی موسوڵمانان و ئەمەیش مەعنای ئەمانی ئیسلامییە.

سێھەم: ئەم تیکەل بوونە ئەبێ بە یاسا لە ناو موسوڵمانان و گەلی فیتنەیی دینی و نامووسی و دارایی و سوپایی پەیدا ئەبێ بۆ موسوڵمانان. بۆیە حەزەرەت (علیہ السلام) فەرموویەتی: «المرء علی دین خلیلہ، فلینظر أحدکم من یخالل» واتە: بیاو و لەسەر ئایینی دۆستی خۆی جا بایە کێ لە ئێوە تەماشای بکا کە چ کەسێ ئەکا بە دۆست. وە رێوایەت

کراوه له ئینومە سعوودە ۋە ﷺ فەرموویەتی: «اعتبروا الناس بإخوانهم»: واتە قیمەتی ئادەمیزاد تێ بگەن بە براکانیان. ۋە حەزەرەتی عومەر ﷺ مەنەیی ئەبووموسای ئەشعەری کرد لە ئیستێخدامی کیتابی و فەرمووی: نزیکیان مەکەنەو مادام خودا دووری خستوونەتەو، ۋە ئیکرامیان مەگرن مادام خودا ئیھانەیی کردوون، ۋە مەیانکەن بە ئەمیندار مادام خودا بە خائینی ژماردوون. ۋە فەرموویەتی: یارمەتی وەر بگرن لەسەر ئومووراتی خۆتان و لەسەر رەعییەتتان بەو کەسانە کە لە خودا ئەترسن. ۋە ئیمامی بوخاری ریوایەتی کردووە لە ئەبووسەعیدی خدرییە ۋە ﷺ کە حەزەرەت ﷺ فەرموویەتی: «ما بعث الله من نبي ولا استخلف من خليفة إلا كانت له بطانتان: بطانة تأمره بالمعروف وتحضه عليه، وبطانة تأمره بالشر وتحضه عليه؛ فالمعصوم من عصم الله». واتە: خودا هیچ پێغەمبەریکی نەناردووە و هیچ کەسیکی نەکردووە بە گەورە لە عەرزا ئیلا دوو تاقم ئینسانی بۆ رێکخستوون کە ئاگیان هەیە لە ئەحوالی: تاقمێکیان ئەمری پێ ئەکا بە شەر و تەرغیبی ئەدا لەسەری؛ و بێ تاوان ئەوێە کە خودا بێ تاوانی بکا و بپاریزی لە فیتنەو ئاشووب.

﴿هَآأَنَآمُ أَؤْلَآءِ يُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمُ﴾

بێداربێنەو ئەو کە سائیکن کە ئەو کافرانەتان خۆش ئەوی بەلام ئەوان ئیوێیان خۆش ناوی.

﴿وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ﴾

ۋە ئیوێ ئیمان و باوەڕتان هەیە بە هەموو کتیی کە خودا ناردوویەتی بۆ پێغەمبەران بەلام ئەوان ئیمان و باوەڕیان نییە بە کتیی کە بۆ ئیوێ رهوانە کراوە.

﴿وَإِذَا لَفُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا﴾

هه کاتی پیتان بگه نهلین: ئیمانمان هیناوه بهوهی ئیوه ئیمانتان پی هیناوه.

﴿وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ﴾

وه کاتی که رابوردن و دوورکه وتنهوه، سه ریهنجه تان لی نه گه زن له داخا و له کینه و رقا.

﴿قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ﴾

نه ی پیغه مبه ری خوشه ویست تو بفهرموو بیان: ده بمرن بهو رقه وه که له دلتانایه.

﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ (۱۱۹)

خودای تهعالا به راستی زانایه بهو شتانه وان له سینه تانا، واته وان له دلتانا.

﴿إِنْ تَمَسَسَكُمْ حَسَنَةٌ تَسُوهُمْ﴾

نهو کافرانه نهوهنده ناپیاون نه گهر جاری باره ییکی باشتان پی بگا نهوه نازاری دلی نهوان نه دا.

﴿وَإِنْ تُصَبِّحُكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا﴾

وه نه گهر نه گه تی و به لایه کی نابار بگا پیتان پی شادمان نه بن و بیان خوشه.

﴿وَإِنْ تَصِيرُوا تَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا﴾

وه نه گهر ئیوه سه بر بکه ن له سه ر نهو ورده نازاره که له وانه وه پیتان نه گات و خوتان بیاریزن له وه که بیانکه ن به دوست و جیگه ی نه سرارتان نهوه فرو فیلی نهوان زیان ناگه یه نی به ئیوه به هیچ نه وعه زیانی.

﴿إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ﴾ (۱۲۰)

بە راستی خودای تەعالای ئیحاتەیی داوہ بەو شتانەدا کە ئەوان ئەیکەن، واتە کاری ئەوان لە لای خودا قابیلیەت و نرخیی نییە.

فەرموودەیی خودا: ﴿وَإِذْ عَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ﴾ لە گەڵ چەن ئایەتیی کە لە دوا یەوہ دین. ئەم ئایەتانە ھەموو نازل بوون لە غەزای ئوحودا. رییایەت کراوہ لە جابیری کوری عەبدوللّاوہ ئەلئی: ئەو دوو تائیفەیی کە لە قورئانایە لەم ئایەتانەدا لە شانی ئیمەدا ھات کە تائیفەیی بەنوحاریسەن لە ئەوس و بەنوسەلەمەن لە خەزەرەج. وەللّاهی ھەرچەن ئەم ئایەتانە ئازار ئەدەن بەلام ھەزم وانییە کە نازل نەبوونایین؛ چونکی خودا فەرموویەتی: «واللّٰه وليها» واتە: خودای تەعالای دۆست و ناسیری ئەم دوو تائیفەتان. وە واقعیەیی جەنگی ئوحود لەسەر ئەمە بوو کە قورەیشەکان پاش ئەو کە لە رووداوی بەدردا تووشی نەگبەت بوون و ھەفتا کەسیان لێ کوژرا و ھەفتا کەسیان بە دیل رویشتن. کەوتنە بیر کردنەوہ بۆ ئەوہ کە تۆلەیی ئەم رووداوہ بستیئن لە موسولمانەکان. لە ئەنجاما ریکەوتن لەسەر ئەوہ کە قافلەیی وشتی «ئەبووسوفیان» ھەرچەن ھەییە بە بارو ئەموالەوہ سەرفی بکەن بۆ ئەم جەنگە، وە سوپای قورەیش ئامادە بوون بۆ دەرچوون بۆ جەنگ و گەلێ لە ئەحباش کە لە مەککەدا بوون و ئیشیان ئەکرد کەوتنە تەکیان، وە گەلێ ژنیان کەوتنە تەک بۆ ئەوہ نەشید بخویننەوہ و پیاوہکان غیرەت بیانگری و نەشکین.

جا لە شاری مەککە دەرچوون لە ئەووەللی مانگی شەووالا و ژمارەیان گەیشتە سێ ھەزار پیاوی جەنگەر و روویان کرد لە مەدینەیی مونەووەرە و ھەزەرەت ﷺ ئەم دەنگوباسەیی بیست. وە ئیستیشارەیی کرد و داوای بیری کرد لە ئەسحابەکان ﷺ وە خاترخۆی کردن لە بەینی ئەوہدا کە لە مەدینە دەرچن بۆ بەرابەری دوژمن، یاخود ھەر لە مەدینەدا بمیننەوہ، جا ئەگەر دوژمن ھاتنە ناو شار شەپیان لەگەڵا بکەن.

بیری بازئی لە پیره‌کانیان لەسەر ئەوێ بوو هەر لە مەدینەدا بمیینه‌وه و عەبدوللای بە‌نی‌ئوبەیی بە‌نی‌سە‌لوول لە‌مانە بوو. وە بیری زۆربەیی ئە‌س‌حابە‌کانیش لە‌سەر ئە‌وه بوو کە بڕۆنە دەرە‌وه، بە‌ تاییبە‌تی ئە‌وانە کە لە‌ جە‌نگی بە‌رددا بە‌شدار نە‌بوون. وتیان: یا رە‌سوڵ‌ە‌للا فە‌رموو ب‌مانبەرە دەرە‌وه بۆ سەر دۆژمنە‌کان با وا حاڵی نە‌بن کە ئێ‌مه بئێ‌ه‌یزین، وە ئە‌م خاوە‌ن بیری دوو‌هە‌مه دە‌وامیان کرد لە‌ سەر بیری خۆیان هە‌تا حە‌زرت موافە‌قە‌ی کرد لە‌سەر بیری ئە‌مانە.

جا حە‌زرت رۆ‌یشتە ماله‌وه و ئە‌س‌بابی حە‌ربی پۆشی و شیریی خۆی هە‌لگرت و هاتە‌دەرە‌وه، لە‌م کاتە‌دا ئە‌م خاوە‌ن بیرانە گومانیان کرد کە حە‌زرت ﷺ لە‌سەر ئێ‌ل‌حاحی ئە‌وان موافە‌قە‌ی کردووه ئە‌گەرنا بە‌ تە‌بی‌عە‌ت حە‌زی لە‌ دەرچوون نی‌یه. هاتن بۆ خە‌زمە‌تی عە‌رزیان کرد: ئێ‌مه زۆر ئێ‌ل‌حاحمان کرد لە‌ تۆ، ئێ‌ستە ئە‌گەر مە‌یلت نی‌یه با هەر لە‌ شاری مە‌دینە‌دا بمیینه‌وه!

حە‌زرت فە‌رمووی: قایل نی‌یه بۆ پی‌غە‌مبەر پاش ئە‌وه‌ی کە ئە‌س‌بابی حە‌ربی پۆشی ئە‌و ئە‌س‌بابە لا‌بیا هە‌تا ئە‌و حە‌ربە ئە‌کا.

جا حە‌زرت ﷺ لە‌ رۆژی شە‌ممە‌ی حە‌وتی شە‌‌ووالدا لە‌ مە‌دینە دەرچوو لە‌ گە‌ڵ هە‌زار کە‌س لە‌ ئە‌س‌حابە و قەرە‌باڵ‌غدا، لە‌سە‌ری دوو ساڵ و هە‌شت مان‌گ لە‌ هێ‌ج‌رە‌ت لە‌ مە‌ک‌کە‌وه بۆ مە‌دینە‌ی مۆ‌نە‌و‌و‌ەرە.

کاتێ‌ گە‌یشتنە بە‌ینی کتۆی ئو‌حود و مە‌دینە لە‌و‌یا عە‌بدوللای کۆ‌ری ئوبە‌ییی کۆ‌ری سە‌لوول - لە‌ قە‌بیلە‌ی خە‌زەرە‌ج و لە‌ ئە‌ش‌رافیان بوو، بە‌لام مونا‌فق بوو - بە‌ سێ‌یه‌کی ئە‌و سو‌پایە‌وه کە لە‌ گە‌لیا بوون گە‌پایە‌وه بۆ‌شاری مە‌دینە، وە زۆربە‌ی ئە‌مانە ئە‌تباعی ئە‌و بوون، ئە‌یوت: تە‌ماش‌ا ب‌کە‌ن موحە‌ممە‌د بە‌ بیری م‌ن نا‌کا‌و بە‌ بیری م‌ندا‌لان ئە‌کا؛ ئە‌چیتە دەرە‌وه بۆ جە‌نگ، ئە‌مە‌یشی کرد بە‌ بە‌هانە بۆ خۆی لە

گەرپانه‌وه‌دا. وه ئه‌یوت: نازانم ئیمه له‌سه‌ر چی ئهم شه‌په‌ بکه‌ین؟! حه‌تا دوو تا‌قم له‌ ئه‌وس و خه‌زرج و یستیان بکه‌پینه‌وه‌ به‌لام خودا پاراستنی. وه عه‌بدوللای کوری حه‌رام که‌وته شوینی گه‌لی رجای لی کرد نه‌گه‌په‌ته‌وه‌ بۆ مه‌دینه و ئهم سوپای ئیسلامه‌ بێ هیز نه‌کا. ئه‌و مو‌بالاتی نه‌کرد و ئه‌یوت: «لو نعلم قتالا لأتبعناکم»!

وه ئه‌سه‌حابه‌کان له‌ ناو خو‌یانا بوون به‌ دوو تا‌قم: تا‌قمی‌کیان وتیان: ئه‌مانه‌ که‌ گه‌رپانه‌وه‌ کافرن و شه‌ریان له‌ گه‌ل بکه‌ین با له‌ ناوا نه‌مین. وه تا‌قمی‌کیان وتیان: وازیان لی بینن. لهم حا‌له‌دا ئهم ئایه‌ته‌ نازل بوو: ﴿فما لکم فی المناقین فتین واللّٰه اُرکسهم بما کسبوا. اتریدون ان تھدوا من اضل اللّٰه؟!﴾.

وه با‌زی له‌ ئه‌سه‌حابه‌کان ئیقتیراحیان کرد له‌ حه‌زه‌ت ﷺ که‌ یارمه‌تی وه‌ر‌بگرن له‌ جووله‌که‌کان؛ چونکی له‌و کاته‌دا په‌یمانیان هه‌بوو له‌ گه‌ل موسو‌لمانانا، وه حه‌زه‌ت ﷺ رازی نه‌بوو و فه‌رمووی: «لا نستنصر بأهل الشک علی أهل الشک» واته‌: یارمه‌تی وه‌ر‌ناگرین له‌ مو‌شریکه‌کان بۆ سه‌ر مو‌شریکه‌کان.

جا حه‌زه‌ت ﷺ له‌ گه‌ل ئه‌سه‌حابه‌کاندا ئه‌وه‌ی که‌ له‌ خزمه‌تیا بوون قه‌رار‌گای گرت له‌به‌ر کتوی ئو‌خوددا پشتیان له‌ ئو‌خود و روویان له‌ مه‌دینه کرد، وه په‌نجا تیرنه‌دازی له‌ ئه‌سه‌حابه‌کان نارد بۆ ئه‌و به‌رزیه‌ که‌ له‌ پشتی قه‌رار‌گه‌یانه‌وه‌ بوو، وه عه‌بدوللای به‌نی‌جوبه‌یری کرد به‌ سه‌روکیان و فه‌رمووی بیان: له‌ شوینی خو‌تانا راوه‌ستن و مو‌حافه‌زه‌ی لای پشته‌وه‌ بکه‌ن نه‌گه‌ر چاو‌تان که‌وت به‌ ئیمه‌ غالب بووین ئیوه‌ مه‌یه‌ن بۆ لای ئیمه‌، وه ئه‌گه‌ر ئیمه‌ فه‌وتاین ئیوه‌ یارمه‌تیمان مه‌ده‌ن.

جا هه‌ردوولا - موسو‌لمان و کافر - ده‌ستیان کرد به‌ جه‌نگ و شه‌ر گه‌رم بوو، وه موسو‌لمانانه‌کان به‌ شتیه‌یه‌کی عه‌جیب کافره‌کانیان دایه‌به‌ر و کافر که‌وته‌ راکردن،

وه له پێشه‌وه «ئه‌بوودوجانه» و «حه‌مه‌زه» ی مامی پێغه‌مبه‌ر و «مه‌سه‌عب» ی کورپی عومه‌یر هێرشیان نه‌برد. وه مه‌سه‌عب له‌ به‌رده‌می هه‌زه‌ره‌تا کوژرا. جا هه‌زه‌ره‌تی عه‌لی ئالا‌که‌ی وه‌رگرت و خودا نه‌سه‌ره‌تی موسوڵمانه‌کانی دا به‌ نه‌وعی کافره‌کان رایان نه‌کرد و لایان نه‌ئه‌کرده‌وه به‌ لای که‌سیاناو ژنه‌کانیان هاواریان نه‌کرد و موسوڵمانه‌کان لێیان نه‌کوشتن و تالانیان لێ نه‌گرتن. له‌م کاته‌دا په‌نجا که‌سه تیراندا‌زه‌کان له‌سه‌ر به‌رزیه‌که‌ی پستی قه‌رارگای سوپای ئیسلامه‌وه وایان زانی هه‌رب ته‌واو بووه کافره‌کان شکان و رایان کرد، له‌ ناو خۆیانا ئیختیلافیان تی که‌وت زۆریان دابه‌زین له‌و به‌رزیه‌ و رو‌یشتن بۆ ناو موسوڵمانه‌کان وتیان: ئیمه‌یش غه‌نیمه‌ت وه‌رته‌گرین. به‌لام ره‌ئیسه‌که‌یان - عه‌بدو‌ل‌لای کورپی جوبه‌یر- له‌گه‌ڵ چه‌ند که‌سی‌کدا له‌ شوینی خۆیانا مانه‌وه، وتیان: ئیمه‌ بێ‌ته‌مری هه‌زه‌ره‌ت ناکه‌ین و ئه‌م شوینی خۆمانه‌ به‌جێ نایه‌لین.

کاتی خا‌لیدی کورپی وه‌لید له‌ دووره‌وه ته‌ماشای کرد که‌ ئه‌و تیرنه‌ندا‌زانه پستی سوپا‌که‌یان چۆ‌ل کرد گه‌پایه‌وه بۆ ئه‌و شوینه‌و عه‌که‌مه‌ی کورپی ئه‌بووجه‌هل که‌وته شوینی و هێرشیان برد بۆ ئه‌و چه‌ن که‌سه که‌ مابوونه‌وه له‌ شوینی خۆیانا ئه‌وانه‌یان شه‌هید کرد و هاتنه‌ خواره‌وه له‌ پشته‌وه دایان له‌ سوپای ئه‌سحابه‌ و شپه‌زه‌یان کردن و گه‌لیکیان لێ شه‌هید کردن. وه دانی هه‌زه‌ره‌ت ﷺ شه‌هید کرا، هه‌مه‌ی مامی شه‌هید کرا، له‌م کاته‌دا که‌ ئه‌سحابه‌کان وه‌زه‌یان که‌وته خه‌ته‌ره‌وه هاتنه‌وه بۆ ده‌وری هه‌زه‌ره‌ت ﷺ، وه ئه‌بو‌وته‌لحه‌ که‌ تیرنه‌ندا‌زیکی زۆر موهیم بوو به‌ ده‌وری هه‌زه‌ره‌تا تیری ئه‌هاو‌یشت له‌ کافره‌کان، وه ئه‌بوودوجانه خۆی کرد به‌ قه‌لغان و چه‌میه‌وه به‌سه‌ر هه‌زه‌ره‌تا و چه‌ن تیر دای له‌ پستی هه‌ر به‌جێ نه‌ه‌یشت، هه‌روا «زیاد بن الس‌کن» ئه‌و‌یش مو‌دافعه‌ی نه‌کرد له‌ هه‌زه‌ره‌ت ﷺ هه‌تا خۆی و پێنج که‌س له‌ ره‌فقه‌کانی شه‌هید کران، ئاخ‌رکه‌سیان عه‌ماره‌ کورپی یه‌زیدی کورپی سه‌که‌ن بوو.

حه زرهت فه رمووی: نزیکي بڅنه وه تا هینایان بۆ لای، وه هه زرهت سه ری نایه
سه ر رانی خۆی تاگیانی ده رچوو «إلى رحمة الله»، پاش ئهم وه زعه کافره کان خۆیان
به غالب زانی شه رگا که یان به جی هیشت و روښتن، موسولمانه کانیش گرده وه بوون
له شه هیده کانیان و ده فنیان کردن.

ئهمه به کورتی باسی رووداوی جهنگی ئو خود بوو، وه خودای تهعالا لهو
خوسوسه وه ئه فه رموئ:

﴿وَإِذْ عَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقْعِدَ لِلْقِتَالِ﴾

ئهی پیغه مبه ری خو شه ویست باسی ئه و کاته بکه که ده رچووی له لای خیزانی
خۆت بۆ مهیدانی جهنگ له نزیکي ئو خودا وه موسولمانه کانت دانه مه زران له شوینی
خۆیانان بۆ جهنگ کردن له گه ل قوره یشه کانا.

﴿وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾

وه خودای تهعالا وتاری ئیوهی ئه بیست و زانا بوو به قه سدی دلتان.

﴿إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا﴾

له و کاته دا که دوو تا قم له ئیوه - به نو سه له مه له خه زره ج و به نو حاریسه له
ئه وس - که دوو جه ناحی سوپاکه بوون قه سدی ئه وه یان کرد بگه رینه وه بۆ مه دینه ی
مونه ووهره؛ چونکی عه بدوللای کورپی ئوبه ییی کورپی سه لولول به خۆی و دهسته که یه وه
که سیسه د که س بوون گه راپه وه بۆ مه دینه وه کوو باسمان کرد.

جا ئهم دوو تایفه یشه که وتنه خه یالی گه رانه وه به لام خودا پاراستنی و له و بیره
لایان دا و له گه ل سوپاکه ی هه زره تا روښتن بۆ نزیکي کیوی ئو خود.

﴿وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا﴾

وہ لەبەر ئەووە خودا پاراستنی لەو فیکرە؛ چونکی خودا دۆستی ئەو دوو تاقمەییە و خۆشی ئەوین.

﴿وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ (۱۲۲)

وہ لە حەقیقەتدا پێویستە کە موسوڵمانان ھەر لەسەر خودا ئیعتیقاد بەدن، وە نابێ کاتی کافرەکان یا موناफقهکان ئیشییکیان کرد کە موسوڵمانەکان زەعیف بکا ئیتر موسوڵمانەکان ورە لە خۆیان بپرن و بێ ھێز ببن؛ چونکی یاسای خودا ئەمەییە کە نەسەرەتی موسوڵمانان بدا مادام کە لە خەتی تەعلیماتی خودا و پێغەمبەر دەرئەچن.

﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ﴾

وہ بیر بکە ئەووە لەو کە بە راستی خودای تەعالا نەسەرەتی ئێوەی دا لە جەنگی بەدر دا وە ئێوە کۆمەڵیکی کز و بێ ژمارە و بێ مایە و کەم چەک بوون.

﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ (۱۲۳)

دەیی ئێستە ئێوە تەقوای خودا بکەن و ھەر لە خودا بپاریننەو، رجا وایە لە کۆمەڵی ئادەمیزادی شوکرگوزار و سوپاس کار بژمێررین ھەتا خودایش نێعمەتی یارمەتیتان زیاد بکا.

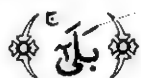
﴿إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمَدِّدَ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آَلَفٍ مِنَ

الْمَلَائِكَةِ مُزْلِينَ﴾ (۱۲۴)

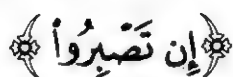
لەو کاتەدا خودا نەسەرەتی دان لە بەدرا کە تۆ ئەتوت بە موسوڵمانەکان: ئایا بەشتان ناکا ئەمە کە خودای تەعالا یارمەتیتان بدا بە ئاردنی سێ ھەزار مەلائیکە کە لە بارەگای بەرزای خوداو نێررەنە خواریوە بۆ ناوتان؟ وە ھەزاریان لە پێشا ھاتنە خواریوە

۱. بەدر: ناوی سەرچاوەیە کە وەختی خۆی بەدەستی بەدر ناویکەووە بوو ئێستە ئەو شوێنە شارە و قەزایە.

و «بالفعل» بوون به هاوړپتان له جهنگردنا بهو شپوه که خودا سپاردبووی پټیان، وه پاش ئهوه دوو هزار مهلائیکه ی تریشی به دواى ئهوانا رهوانه کرد بو خوارهوه بو دل ئهستوور کردنی ئیوه نهك بو جهنگکردن.

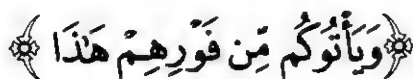
پوخته ی مه عناکه ئهوه یه کافیه و بهسه بوټان ئه گهر خودا ئه و سى هزار فریشته یه بنیرى بو یارمه تیتان. جا چه زهره ت عليه السلام دهست نه کا به موژده دانی تازه به ئه هلی به در و به ئیحای خودای تهعالا ئه فره مویت به ئه سحابه کان:

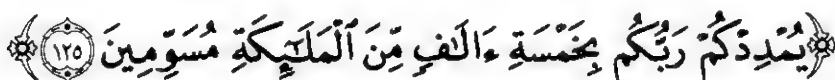
ئه گهر ئیوه خوټان بگرن له زه حمه تی جهنگکردنا.

وه له کاتی سهره که یشا تهقوای خواتان بټی و هر له بهر بهر زکردنه وه ی که لیمه ی حق جهاد بکه ن.

سو پای کورزی کور ی جابیری موحاریبی له هو ی کینه و غه زه بی خو یانه وه بټن بو یارمه تی قورپه یش و جهنگیان له گهل بکه ن وه کوو بیستو وتانه.

خودا ئیمداد تان بو ئه نیرى به پټنج هزار مهلائیکه ی وها دوژمنه کانیا ن نیشانه دار ئه که ن به شوینى شیر و تیری غه بیی. یا خود خو یان نیشانه دار کردووه به نیشانه یه کی دیاری له بهر چاوی ئه و که سانه که ئه یان بټنی وه کوو پیغه مبه ر بټی عليه السلام.

وه خودای تهعالا ئه و ئیمداد نار دنه ی نه کردووه ئیلا به هو ی موژده دان به ئیوه.

﴿وَلَنُطَمِّنَنَّ قُلُوبُكُم بِهٖ﴾

وه به هوی ئه‌وه که دلتان دابمه‌زری و له بیم و ترسی کافره‌کان رزگار ببی.

﴿وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾

وه حه‌قیقه‌تی نه‌سره‌ت نییه ئیلا له جانیبی ئه‌و خوداوه که خواهن عیززه‌ته و زاله به‌سه‌ر خواستی خویا و خواهن حیکه‌مه‌ته له ته‌سه‌ر‌وفاتیا. ئه‌م نه‌سه‌ره‌ته‌یش له‌به‌ر ئه‌وه‌یه.

﴿لَيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾

بۆ ئه‌وه که بازی له نوفووسی ئه‌وانه‌ی کافرن به‌ری و بیان کوژی.

﴿أَوْ يَكْتُمُهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَافِينَ﴾

یاخود کافره‌کان رسوا بکا و بگه‌ڕینه‌وه بۆ ولاتی خویان به‌ ناو‌می‌دی.

بزانن! ئه‌مه‌ی که به‌یانمان کرد له ته‌فسیری ئه‌م ئایه‌تانه دامه‌زراوه له‌سه‌ر ئه‌وه که خودای ته‌عالا دل‌خۆشی هه‌زه‌ت ﷺ ئه‌داته‌وه له پاش رووداوی ناباری ئو‌خود که بوو به ئازار بۆ دلی هه‌زه‌ت ﷺ، وه ته‌فه‌رمو‌یت: ئیمه ئاگادارین له ئه‌حوالی تو له‌و کاته‌دا که له مه‌دینه ده‌رچووی و جیگه‌ی جه‌نگ دیاری ئه‌کرد بۆ یارانت، وه له‌و کاته‌دا که دوو تا‌قم له یارانت دل‌یان که‌وته خه‌یالی ترس له کافران و ئیمه ئه‌وانمان پاراست له کرده‌وه‌ی خراپ که جیا بو‌ونه‌وه‌ی ئه‌وان بوو له ئیوه. وه ئاگادارم له‌م وه‌زعه که به سه‌رتانا هات له‌به‌ر مو‌خاله‌فه‌ی بازی له یاران له فه‌رمانی تو به‌لام تو دلت تیک نه‌چی و عه‌زمت نه‌شکی و ئه‌م شکسته و په‌ریشانی ئیوه‌یشه په‌ر له حیکه‌مه‌ت بۆ ئه‌وه که جاریکی تر مو‌خاله‌فه‌ی فه‌رمانت نه‌که‌ن، وه بۆ ئه‌وه بزانن له‌سه‌ر یاسای خودا جه‌نگ بازی جار سوودی لی په‌یدا نه‌بی و بازی جار زیان، وه ئه‌مه‌یش قه‌ی‌ناکا و خۆت ئه‌زانی که خودا یارمه‌تی دان له واقیعه‌ی به‌درا له‌و

کاتەدا یارانە ئەترسان و تۆیش بە ئەمری من وتت پێیان خودا سێ هەزار فریشتە رەوانە ئەکا بۆ یارمەتی، هەزاریان فیعلەن ئەکەونە شەپەو وە دوو هەزاریان هەر بۆ زیاده دامەزراندنی دڵتانە.

و هەم لەسەر وەحی لە لایەنی منەو وەتت بە یاران: ئەگەر سوپای کورزی کۆری جابیر بێن بۆ سەرتان و ئیوەیش خۆگر و خاوەن پارێز بن پێنج هەزار مەلائیکەتان بۆ رەوانە ئەکەم، بەلام سوپای کورز نەهات بۆی ئەو فریشتانەم نەنارد. هەر وە خودا حازرە بۆ ئیمدادی تۆ، ئەی خۆشەویست، وە ئاگادارە لە ئەحوالتان.

جا لەم بەیانەووە دەرکەوت کە لە لایەنی خوداوە لە رووداوی ئوحودا ئیمدادی خودا بە فریشتە ناردن نەبوو ئیلا ئەو دوو فریشتە یە نەبی کە لە بازی ریاوێتە هەیه خودا ناردوونی بۆ پاراستنی حەزەرە عليه السلام لە کوشتن. وە لە بەر ئەو ئیمدادی نەدان چونکی بە هۆی ئەو موخالەفەیی حەزەرەتەو قەلبی حەزەرەت ئیشا وە ئەو جیلووی کەرەمی خودایە نەما لە سەریان هەتا فریشتە رەوانە بکا بۆ یارمەتیدانیان، وە باسی فریشتەکان هەمووی هەر عائیە بە گێرپانەووی رووداوی بەدر بۆ دڵخۆشکردنی حەزەرەت عليه السلام.

بەلام وەکوو لە تەفسیری «روح المعانی» دەرئەکەوێ واتە بێن هەیه کە ئایەتی: ﴿بلى إن تصبروا وتتقوا﴾ تا ئاخەر لەسەر رووداوی ئوحودە؛ چونکی پاش ئەو کە قورەیشەکان خۆیان بە غالب زانی و رووبەرووی مەککە گەپانەو، لەو دەرچوونەیان پەشیمان بوونەو و وتیان: ئەبوا داخلی شاری مەدینە ببوینایین و خۆمان دەرخستاین و فیعلەن ویستیان بگەرپێنەو.

جا خودای تەعالا وەحی کرد بۆ حەزەرەت عليه السلام کە ئەمر بکا بە ئەسحابەکان خۆیان نامادە بکەن بۆ موقابەلەیی قورەیش و موژدەیشی دا بە حەزەرەت عليه السلام: هیچ باکت نەبی لە هاتنەووی ئەو کافرانە، وە ئەگەر ئیوە تۆزی خۆبگرن و تەقوای خودا

بکەن، واتە یارەکانت بێ ئەمری تۆ نەکەن، مادام ئەو کافرانە بەم رق و غەزەبە کە
وا لە دلبانا بگەرێنەووە لەم سەفەرەدا خودا ئیمدادتان ئەکا بە پێنج هەزار فریشتە کە
ئەو کافرانە نیشانە بکەن، وە نەسرەت هەر لەلای خوداوێه و یارمەتیتان ئەدا بۆ
ئەو کە بازێ ئەو کافرانە بکوژێ و بازیک رسوا بکا بە ناوینیدی بگەرێنەووە.

جا بینا لەسەر ئەم فەرموودەی خواوەنی «روح المعانی» ه باسی فریشتە ی بەدر
لە پاش کەلیمە ی «بلی» ئەبرێتەووە، وە لە ئیتیدای «إن تصبروا وتتقوا» هەتا ئاخیری سێ
ئایەت باسی ناردنی فریشتە ئەکا بۆ ئیمدادی موسولمانان پاش رووداوی ئوحدو بە
شەرتی ئەو کافرانە بگەرێنەووە بەلام بە میهرەبانی خودا لەگەڵ حەزەرە تا ترسێ کەوتە
دلی قورەیشەکان وە وایان بیست کە ئەگەر بگەرێنەووە بۆ سەر مەدینە ی مۆنەووەرە
بەر باد ئەبن، وە فیعلەن حەزەرە ﷺ بۆ ئەو ئیسباتی هیزی خۆیان بکا و ئەوانیش
بخاتە بیمەووە ئەندازە یی ئەسحابە ی ریکخست و رویشت بە دوای قورەیشەکاندا
هەتا ماوە یی ئەوسا گەرانیووە بۆ مەدینە ی مۆنەووەرە.

بزائن! رووداوی ئوحدو یەکی بوو لە رووداوە نابارەکانی عەھدی دەعوەتی
حەزەرەتی پێغەمبەر ﷺ، لەو رووداوەدا کە ئەسحابەکان شکان و بلاوێان کرد کەس
نەمایەووە لە دەوری حەزەرە تا ﷺ ئیلا دوازدە کەس، وە کوو ئەبووبەکر و عومەر
و عەباس^[۱] و عەلی و زوبەیر و عەبدوڕپەحمانی کوپی سەعد و سەعدی کوپی

[۱] ئەگەر مەبەست لە عەباس مامی پێغەمبەر بێ، ئەو بە پیتی سەرچاو میژوو بییەکان، عەباس لەو
سەردەمدا لە مەککەدا بوو و ئیسلامیەتی خۆی دەرنەبرپووە. وە هەر وەها لە هیچ سەرچاو یە کدا عەباس
ناویکی تر و «عبدالرحمان» ی کوپی سەعدمان نەدۆزیووە بەم بۆنەو وای بۆ ئەچین کە ئەمە هەلوی
چاپی بێ و راستە کە ی ئەمە بێ کە عەباس ناو هەر نەبوو، وە عەبدوڕپەحمانیش کوپی عەوف بوو بێ،
نەک کوپی سەعد. وە ئەو هەش بزائین کە سەعد ناوی زۆر هاو بەشی شەری ئوحدو یان کردووە وە کوو:
سەعدی کوپی وەققاس، سەعدی کوپی مەعاز، سەعدی کوپی رەبیع و سەعدی کوپی عوبیادە. بروانە:
«الرحیق المختوم» - بلاوکردنەووی کوردستان.]

ئەبى وه قاس و ته لحهى كورپى عوبه يدىللا و قه تادهى كورپى نه عمان و چهن كه سىكى تر. وه له م هه له دا كافر ه كان هير شيان هينا بو سهر هه زره ت و ثم كۆمه له مودافه عه يان نه كرد له هه زره ت به هه موو هيزى خويان. وه ژنى كافر ه كان هاتن نه عزاي شه هیده كانيان نه برپى و عه بيداريان نه كردن، وه له و كاته دا عه بدوللاى كورپى قه مته نزيك بووه وه له هه زره ت عليه السلام به ردی فری ئەدا بۆى وه به ردی دای له روخسارى موباره كى لووتى بريندار كرد و روخسارى زامار كرد و له دانى ريزى لای راستى له خواره وه روباعيه يى هه زره تى شكاند و مه سعه بى كورپى عومه ير مودافه عه ي نه كرد له هه زره ت و عه بدوللاى كورپى قه مته مه سعه بى شه هید كرد و له بهر نه وه كه مه سعه ب زۆر نزيكى هه زره ت بوو وه عه بدوللاى كورپى قه مته وای زانى هه زره تى شه هید كردووه، بانگى دا به ناو خه لكا موحه ممه دم كوشت، وه نه و ده نگه به ناو كافر ه كانا بلا بووه وه وه زۆر شيتگير تر بوون بو هوجووم و نه سحابه كان زۆر تر دلایان زه عيف بوو و كه و تنه بى تفاقى و را كردن به م لاو به ولادا.

له ويا نه نه سى كورپى نه زر بانگى كرد له نه سحابه كان وتى: نه گهر موحه ممه دم كوژراوه خوداى موحه ممه دم نه كوژراوه وه ئيتير ئيوه له پاش موحه ممه دم ژيانتان بوچيه! ياللا گرد ببنه وه و جيهاد بكهن و شهر بكهن له سهر دينى موحه ممه دم و بمرن له سهر نه و حاله كه موحه ممه دم مردووه له سهرى، وه سهرى به رزه وه كرد و وتى: «اللهم اني أعترز إليك من هؤلاء المسلمين وأبرء إليك مما جاء به المشركون».

له پاشا هه زره ت عليه السلام خۆى بانگى كرد له موسولمانه كان: ماوم گرد ببنه وه ليم و نزيكى سى (۳۰) كه سى لى گرد بوونه وه و كافر ه كانيان دوور خسته وه لى له ويا هه زره ت چاوى كهوت به پياوئى له سووره تى مسعه بى كورپى عومه ير دا وای زانى مه سعه به و نه كوژراوه، بانگى لى كرد يا مه سعه ب نزيك به رزه وه ليم! نه و يش عهرزى

کرد: من مەسەب نیم، جا ھەزەرەت ھالی بوو کە ئەو کەسە لە مەلایکەھ و دیفاع لە ھەزەرەت ئەکا.

وہ لەویا سەعدی کۆری ئەبی وەقاس ئەوێندە تیری ھاویت ھەردوو لای کەوانەکە ی زیایە بوو وە ھەزەرەت تیردانەکە ی خۆی پێدا و فەرمووی: «ارم فداک أبی و أمی»، وە ئەبووتەلحە تیراندازیکی چاک بوو دوو کەوانی لەو رۆژەدا شکاند وە کەسی لە یاران کاتی رانەبورد ھەزەرەت ئەیفەرموو: بەشی ئەبووتەلحە بدە لە سەرە تیر. وە لەو رۆژەدا دەستی ئەبووتەلحە لە کار کەوت ئەوێندە ماندوو بوو، وە چاوی قەتادە ی کۆری نوعمان کەوتە سەر روخساری، جا ھەزەرەت ﷺ چاوەکە ی خستەووە جیگە ی خۆی بە قودرەتی خودا پەییوەست بوو وە لەوسا باشتر ئەیینی، جا ھەزەرەت لەو شوینی خۆیە ھەستا جیگەکە ی گۆری و سەرکەوت بۆ شوینیکی قایمتر، لەو کاتەدا ئوبەیی کۆری خەلەف رایکرد بە شوینی ھەزەرەت و وتی: قەت رزگار نەبم ئەگەر نەتکوژم، لەویا ھەزەرەت ﷺ ھەربەھەکی لە حارس ی کۆری سەمە وەرگرت و دای بە گەردنی ئوبەیدا و کەوت، وە ھاواری ئەکرد ئەبوت: ئەم ئیشە وا لە گیانی مندا ئەگەر لە گیانی ھەموو ھۆزی رەبیعە و موزەردا بوایی ئەمەردن! وە پاش رۆژی مرد و رویشت بۆ شوینی شوومی خۆی.

جا ئەبووسوفیان کە باسی کوشتنی ھەزەرەت بیستبوو لە ناو کافرەکانەووە بانگی کرد: موھەممەد ماوہ لە ناوتانا؟ ھەزەرەت ﷺ فەرمووی: جوابی مەدەنەوہ، ھەتا سی جار بانگی کرد کەس جوابی نەدایەوہ، جا بانگی کرد: کۆری ئەبووقوھافە وا لەناوتانا؟ کەس جوابی نەدایەوہ، جا بانگی کرد: عومەر ماوہ لە ناوتانا؟ کەس جوابی نەدایەوہ، ئەبووسوفیان رویشت بۆ لای کافرەکان پێی وتن: ئەوانە کەسیان نەماون. لێرەدا عومەر خۆی پێ نەگیرا بانگی کرد: وەللا درۆت کرد ئەوانە ی کە تۆ ناوت

بردن ھەموویان ماون و بەشی تۆمان ماوە کە تۆلەت لێ بستین و بزانه کوژراوی ئیمە ھەموو وان لە بەھەشتا و کوژراوی ئیوە وان لە ناو ئاگرا و، حەرب وەکوو دۆلچە وایە ھەر ساتی و بەدەستی کەسیکەو.

جا ئەبووسوفیان بانگی کرد: ئیوە بازێ کوژراو ئەبینن کە عەبیدارکراون من ئەمرم بێ نەکردوون و دەستی کرد بە خۆتندنەوێ نەشیدی خۆیانە «أعل هبل، أعل هبل!» ئەمان بێ دەنگ بوون، حەزرەت فەرمووی: بۆ جوابی نادەنەو؟! وتیان: چێ بڵین؟ فەرمووی: بڵین «اللّٰه اعلی و اجل، اللّٰه اعلی و اجل»، جا ئەبووسوفیان وتی: «إن لنا العزی ولا عزی لکم!»، حەزرەت فەرمووی: بڵین «اللّٰه مولینا ولا مولی لکم». ھەروا پاش ماوە بێ کافرەکان گەپانەو و کەوتنەپڕ بۆ مەککە و بە خوشی دەرچوون.

جا حەزرەت ﷺ گەپایەو بۆ مەدینە و زۆر دوای شەپێ ئەکرد لەو کافرانە وەکوو بوخاری و ترمزی و نەسائی ریاویەت ئەکەن لە ئیبنوعومەرەو ﷺ کە حەزرەت ئەیفەرموو: «اللّٰهم العن أبا سفیان، اللّٰهم العن الحارث بن هشام، اللّٰهم العن سهیل بن عمرو، اللّٰهم العن صفوان بن أمیة!!» وە تا چەن رۆژێ دەوامی کرد لەسەر دوای کردن جا ئەم ئایەتە ھاتە خوارەو.

﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ﴾

ئەو پیغەمبەری خوشەویست نییە بۆ تۆ لە حوکمی قەزا و قەدەر ھیچ شتی کەم یا زۆر.

﴿أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ﴾

و بە دەستی تۆ نییە ئەمە کە خودا تەوبەیان لێ قەبوول بکا، خودا خۆی ئەتوانێ کە تۆبەیان لێ قەبوول بکا کاتی کە تۆبەیان کرد.

﴿أَوْ يُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ﴾ ۱۲۸

یاخود به دهستی تو نییه نه‌گەر خودا عه‌زاییان بدا له دنیا‌دا یا له قیامه‌تا؛ چونکی به راستی نه‌و کافرا نه سته‌مکارن.

﴿وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾

هه‌ر بۆ خودایه پادشایی به‌سه‌ر هه‌رچی و له ئاسمانه‌کانا و هه‌رچی و له عه‌رزا.

﴿يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ ۱۲۹

عه‌فو نه‌کا نه‌وه‌ی خواستی له‌سه‌ر عه‌فوی هه‌بی و عه‌زاب نه‌دا نه‌و که‌سه‌ی خواستی له‌سه‌ر عه‌زاب‌دانی هه‌بی. وه خودای ته‌عالا میه‌ره‌بان و تاوان به‌خشه. جا له‌فزی «أَوْ يَتُوب» و «أَوْ يُعَذِّبُهُمْ» به‌نه‌سه‌ی ئاخریان به‌ته‌قدیری عامیلی ناسیبه وه له‌سه‌ر ته‌ئویلیان به‌مه‌سده‌ر مه‌عتووف نه‌بن له‌سه‌ر له‌فزی «أمر» و ته‌قدیری که‌لام «ليس لك من الأمر أو التوبة عليهم أو تعذيبهم شيء مطلقاً والكل راجع إلى الله تعالى».

جا له‌به‌ر نه‌وه‌ی زیانی سوودخواردن زیانیکه‌ نه‌بی به‌هۆی مه‌حوبوونه‌وه‌ی گه‌لی خانه‌دان و گه‌لی نه‌ولاد و نه‌ته‌وه‌وه‌کوو چۆن له‌جه‌نگدا ئه‌م عاله‌مه‌ نه‌کوژری و که‌س ره‌حم به‌که‌س نا‌کا. وه له‌ولایشه‌وه‌ خودا ئیعلانی شه‌ری کردووه له‌سه‌ر سوودخۆر، خودای ته‌عالا به‌شوینی رووداوی جه‌نگی ئوحو‌دا ئایه‌تی مه‌نعی سوودخواردنی نازل کرد و فه‌رمووی:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمُ الرِّبَا أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً﴾

نه‌فه‌رمووت: نه‌ی که‌سانی که‌ ئیمان و باوه‌رتان هه‌یه به‌خودا و پیغه‌مبه‌ر سوود مه‌خۆن به‌چه‌ن قات زیاد له‌سووده‌دیاری کراوه‌که‌ له‌نه‌وه‌له‌وه‌، که‌ ئه‌م چه‌ن قاته

زیاده‌یش وه‌رنه‌گرن به‌هۆی دووقات کردنه‌وه‌ی سوود له‌ واده‌ی قهرزوه‌رگرتنا له‌ کابرای قهرزار.

ریوایه‌ت کراوه‌ له‌ عه‌تاء‌ ئه‌لّی: عه‌ره‌ب وه‌ختی خۆی مالیان ئه‌فرۆشت به‌ قهرز به‌ واده‌ی سالتی - مه‌سه‌لا - به‌ ده‌ دینار، وه‌ کاتێ واده‌ی قهرزه‌که‌ ئه‌هات مادام کابرا پارهی نه‌بوایه‌ بیداته‌وه‌ ئه‌و ده‌ دیناره‌یان ئه‌کرد به‌ دوازده‌ دینار - مه‌سه‌لا - وه‌ له‌ واده‌که‌یشیان زیاد ئه‌کرد تا ئه‌بوو به‌ دوو سالت، وه‌ له‌ ئاخیری دوو سالت‌ه‌که‌دا مادام کابرای قهرزار پارهی نه‌بوایه‌ بیداته‌وه‌ ئه‌و دوو دیناره‌ زیاده‌یانه‌ ئه‌کرد به‌ چوار دینار و واده‌که‌یان پاش ئه‌خست بۆ سنی سالت، وه‌ له‌ ئاخیری سنی سالت‌ه‌دا زیاده‌که‌یان ئه‌کرد به‌ هه‌شت دینار. ئه‌م موعامه‌له‌ ئه‌بوو به‌ خواردنی سوودی چه‌ن قات زیاتر له‌ سووده‌ ئه‌سلّیه‌که‌ به‌ هۆی ئه‌و موزاعه‌فاته‌وه‌. وا ئه‌بوو کابرای قهرزار چاره‌ی نه‌ئهما مه‌گه‌ر له‌و ولاته‌ رای بکردایه‌! جا خودای ته‌عالا مه‌نعی موسولمانانی کرد له‌ ئیستیمرار به‌و یاسا ناهه‌مواره‌ی زه‌مانی جاهیلیه‌ته‌ و به‌ ته‌ئکید ئه‌مری کرد به‌ ته‌قوا و پارێز له‌ عیقابی خودا و فهرمووی:

﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ ۱۳۰

واته‌ ته‌قوای خودا بکه‌ن و ته‌رکی ئه‌م یاسا ناشیرینه‌ بکه‌ن، به‌ئکوو خودا رزگارتان بکات.

﴿وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ﴾ ۱۳۱

وه‌ خۆتان بپارێزن به‌ هۆی پارێز کردن له‌ تاوانباری، له‌و ئاگره‌ سه‌خته‌ ناهه‌مواره‌ که‌ به‌ تاییه‌تی ئاماده‌ کراوه‌ بۆ کافره‌کان. واته‌ ئه‌ساسه‌ن خودا نایه‌وێ ئاده‌میزاد عه‌زاب بدا مادام ئیمانی بێ. هات و کافر بوو خۆی بۆ خۆی ئاماده‌ ئه‌کا بۆ ئه‌و عه‌زابه‌ ناباره‌. جا هه‌رکه‌سێ پارێزی نه‌کرد له‌ گوناخ ئه‌وه‌ خۆی کردووه‌ به‌ هاوڕێی کافره‌کان له‌ موبالات نه‌کردن به‌ گوناخا جا خودا عه‌زایی ئه‌دا.

یاخود نه‌گهر ئینسان - خودا نه‌خواستنه - موبالاتی نه‌کرد به تاوان دلی رهش نه‌بیته‌وه هه‌تا نه‌ندازه‌یی قیমে‌تی فه‌رمانی خودای له‌لا نامینی و - په‌نا به‌خودا - کافر نه‌بی. وه واقیعه‌ن له‌م حاله‌دا موسته‌حق نه‌بی به‌عه‌زایی جه‌ه‌نهم وه‌کوو کافره‌کان. نه‌م نایه‌ته ئیشاره‌یه بو لای نه‌وه که سوودخواردن پیش قهره‌ولی کوفره، مادام کابرا ده‌وامی کرد له‌سه‌ر سوودخواردن غالبه‌ن کافر نه‌بی.

﴿وَاطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ ﴿١٣٢﴾

وه فه‌رمانبه‌رداری خودا و پیغه‌مبه‌ری خودا بکه‌ن رجایه که ره‌حمتان پی بکری.

﴿وَسَارِعُوا إِلَى مَفْزِقٍ مِّن رَّبِّكُمْ﴾

په‌له‌په‌ل بکه‌ن به‌به‌جی‌هینانی فه‌رمانی خودا بو نه‌وه که خودای ئیوه تاوانتان بپوشی.

﴿وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ﴾

وه په‌له‌په‌ل بکه‌ن بو ئیستیحقاقی نه‌و به‌هه‌شته‌گوشاده که پاناییه‌که‌ی به‌قه‌ی پانایی ئاسمانه‌کان و عهرزه.

﴿أَعَدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ﴾ ﴿١٣٣﴾

که حازر و ئاماده‌کراوه بو نه‌و که‌سانه که‌خواه‌ن ته‌قوان و خو‌یان پاراستووه له‌کوفر و له‌هه‌لگرتنی تاوانی گه‌وره و له‌رو‌چوون به‌خۆشه‌ویستی دنیا‌دا. هه‌رچه‌ن خودای ته‌عالا جی‌گه‌یی دیاری مه‌علووم نه‌کردووه بو به‌هه‌شت به‌لام له‌فه‌رمووده‌ی حه‌زهره‌ت ﷺ که فه‌رموویه‌تی: «سقف الجنة عرش الرحمن» ده‌رته‌که‌وئ که به‌هه‌شت عاله‌میکی زور گۆشاد و پان و درێژ بی له‌ژوور ئاسمانه‌کان و له‌خوار عهرشه‌وه، هه‌روا له‌نایه‌تی چل له‌سووره‌تی نه‌عرف: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَذَبُوا بآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تَفْتَحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ

وكذلك نجزي المجرمين، وه لهو حەدیسە كە ئەبووزەیری غەفاری رىوايەتى كردووه
دەرئەكەوئى كە عەرز و ئاسمانەكان بە نىسبەتى كورسىيەو وەكوو حەلقەيىكە لە
سارايەكدا، وە كورسى نىسبەت بە بەهەشت وەكوو حەلقەيىكە لە دەشتيىكدا.

وہ لەحاسل خودای تەعالا لەم عالەمى مەوجودى موعتەبەرەدا كە مەگەر خۆى
بزانی چۆنە و مەسافەى چەندىكە ئەم عەرز و ئاسمان و ئەستێرانەى دروست كردووه،
وہ لە ژوورى ئەمانەوہ كورسى و، لە ژوورى كورسى و لە ژێر عەرشا بەهەشتى
دروست كردووه. وە ئەم بەهەشتە ئىستە مەوجودە خودا دروستى كردووه و نامادەى
كردووه بۆ ئەوانە كە موستەحەقى بەهەشتن، وە لە رۆژى قیامەتا ئەرپونە ناوى لەسەر
تەقسیماتیكى شەرعى بە پێى عیلمى خودا بە جەزای عیبادى خۆى بە فەزڵ و
ئىحسانى خۆى.

هەروا عالەمى جەهەننەم ئەویش موخلووقەو نامادە كراوە بۆ ئەوانە كە ئىستىحقاقى
عەزایان هەيە لەو شوێنەدا كە خودا بپرێارى داوہ.

جا خودای تەعالا بەيانی ئەو ئەهلى تەقوايە كردووه بە چەن سیفەت؛ [سیفەتى]
يەكەم كە ئەفەرموئەت:

﴿الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ﴾

ئەو كەسانە كە مالى خۆيان سەرف ئەكەن لە رێگەى خودادا لە كاتى خوشى و
ناخوشیدا لە وەختى هەرزانی و گرانی و لە كاتى لەش ساغى و بيماریدا. سیفەتى
دووهم:

﴿وَالْكَظِيمِينَ الْفَيْظِ﴾

واتە ئەو خاوەن تەقوايانە كە رق و دلگرانى خۆيان ئەخۆنەو و دەرى نابرن.
سیفەتى سێهەم وا لەم عیبارەتەدا:

﴿وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ﴾

واته نهو خاوهن ته‌قوایان که ناده‌میزاد عه‌فو نه‌که‌ن له نازاردانیان له کاتیکا ته‌وانایان هه‌یه که نازاریان بدهن به مه‌حزی چاکه و ئی‌حسان کردن.

﴿وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾

وه خودای ته‌عالا چاکه‌که‌رانی خوش ده‌وئ. وه سیفه‌تی [چوارهم و] پینجه‌م به‌یان‌کراوه له فه‌رمووده‌ی:

﴿وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرِ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾

واته نهو خاوهن ته‌قوایانه که حالیان وایه هه‌رکاتی کاریکی شه‌رم‌ئاوه‌ری ناشیرینیان کرد وه‌کوو زینا کردن بئ یا سته‌میان له خو‌یان کرد به تاوانیکی غه‌یری فه‌حشکاری وه‌کوو ته‌عه‌پروز بۆ نه‌فس یا بۆ مال یا بۆ پایه‌ی که‌سئ، بیری قاری خودای گه‌وره نه‌که‌نه‌وه و نه‌پارپینه‌وه له خودا و داوای عه‌فوی لئ نه‌که‌ن و له‌سه‌ر کرده‌وه ناباره ناهه‌مواره‌که‌ی خو‌یان ده‌وام ناکه‌ن له‌گه‌ل عیلم و زانستا. وه له حه‌قیقه‌تا کاریکی زۆر باش نه‌که‌ن که داوای عه‌فو له خودا نه‌که‌ن؛ چونکی کئ هه‌یه که تاوان‌پۆش بئ بۆ به‌نده‌کان غه‌یری په‌روه‌ردگاری میه‌ره‌بان؟.

﴿أُولَٰئِكَ جَزَاءُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ﴾

نهو که‌سانه که نه‌م سیفه‌تانه‌یان هه‌یه جه‌زایان عه‌فو و تاوان‌پۆشییه له لایه‌نی خودای خو‌یانه‌وه.

﴿وَجَنَّتْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾

وه چهن بههشتیکه که جوباری زه لال له ژیریان ره وان نه بی.

﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾

وه حالی نهو که سانه که نهرونه ناویان وه هایه بریاری دهوامیان بو دراوه لهو بههشتانه دا هه تا هه تایه.

﴿وَنِعَمَ أَجْرُ الْعَمِلِينَ﴾

زور جوانه پاداشی نهوانه که کرده وهی باشیان ههیه له بهر رهزای خودای تهعلا. بیدار بن! نیستیغفار لهو ئایه ته دا به نیسبه تی نهو گوناها نه که ههر حهقی خودان تهویه و پهشیمان بوونه وهیه به دل و عهزمه له سهر نهوه که جاریکی تر نه گهرینه وه بو سهر نهو تاوانه. وه نه گهر حهقی موخلو و قیشیان تیدایه وه کوو نهوه که سی بکوژی یا مالی داگیر بکا نهوه نیستیغفار به نیسبه تی نهوانه وه عیاره ته له رهدی حقووقی مالی، وه داوای عهفو له خاوهن حهقی غهیره مالی نه گهر له فیتنه نه ترسی، به لام نه گهر ترسا له فیتنه وه کوو نهوه جنیوی دابی به که سی یا حهقیکی وای له سهر بی نه گهر ده ری بری ئاشووب پهیدا بی نهوه شاردنه وهی پیویسته بو نهوه که تاوانه که ی نه بی به هو ی چهن تاوان.

﴿قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ﴾

به راستی رابوردووه له پیش زهمانی ئیهو دا واقعیات و روودای زور که خودای تهعلا رایبواردوون به سهر ئوممه تی خاوهن ئیمان و ئوممه تی کافر و بی ئیماندا، وه به سهر ئوممه تی راسالی راستکار و به سهر ئوممه تی سته مکارا.

﴿فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ﴾

جا بڕۆن بگەڕێن بە دنیا دا تەماشای بکەن و مۆلا حەزە ی ئاساری خەرابە ی شاران و وێرانە ی دیاران و نووسراوی ئەشکەوت و مەغاران بکەن، وە یا ئەگەر خۆبەندەوارن تەماشای میژووی جیهان بکەن هەتا باش تێ بگەن لە گەڵ ئەو دا که قیامەت جەزاخانە ی ئادە میزادە. هەرنەفسی ئەم جیهانە ییش وە کوو دادگای عالەمی وایە و هەرکەسێ و هەر ئوممەتێ بە ئەنجامی خۆی ئەگا. کەوابێ ئەبێ بزانی تەنیا ئیوێ لە جەنگی کافرانا گیرۆدە ی کوشتن و برینداری نەبوون، بە لکوو گەلی پیغەمبەران لە بەنی ئیسرائیل و غەیری بەنی ئیسرائیل و ئەتباعە کانیان کە وتوونە تە جەنگە وە لە گەڵ کافرانا و گەلیکیان لێ کوژراو بە لām لە ئەنجاما سەرکەوتن هەر بۆ حەق و حەقیقە تە.

﴿ هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴾ ۱۳۸

ئەم قورئانە کە رهوانەم کردووه بۆ سەر خۆشه‌ویست بۆ دەستووری خۆی و پەڕه‌وه‌کانی، به‌یانه و ئەحکام روون کەرەوه‌یه و هۆی شارەزا کردنە و ئامۆژگارییه بۆ ئەوانە کە عەقڵدارن و تەقوای خودا ئەکەن و ئەیانەوێ لە عەزاب و جەزای ئازارداری قیامەت رزگار ببن.

﴿ وَلَا تَهِنُوا ﴾

سست مەبن.

﴿ وَلَا تَحْزَنُوا ﴾

زویریش مەبن بەو کارەساتە کە تووشتان بوو لە ئوحدوا.

﴿ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ ﴾

وە ئیوێ بەرزتر ئەبن بەسەر کافەرەکانا.

﴿ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾ ۱۳۹

ئەگەر دامەزراو بن لە دین و ئیمانی خۆتانا.

﴿إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ﴾

نه‌ی موسولمانه‌کانی رووداوی ئوحود، نه‌گه‌ر ئیوه‌برین و شکسته‌یه‌کتان تووش بوو له ئوحودا.

﴿فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُ﴾

کافره‌کان شکسته‌ییکی وه‌کوو ئیوه‌یان تووش بوو له رووداوی به‌درا.

﴿وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ﴾

وه‌نهم نه‌یام و زمانه‌ دائیر ته‌که‌ین و رانه‌بوورین له به‌ینی ئاده‌میزادا.

﴿وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ﴾

با عیلمی خودا ته‌عه‌للو ق بیه‌ستی به‌وانه‌تانه‌وه‌ که به راستی خاوه‌ن ئیمان و دامه‌زراوه له نه‌فسی خویا و چه‌ن شاهیدی له خوتان وه‌کوو غه‌یری خوتان بگری بۆ ئاگاداری له‌سه‌ر ئیمان و دامه‌زرانی حالتان. ئه‌مه‌ زۆر به سووده بۆ راگرتنی میژووی کاره‌ساته‌کانی جیهان و بۆ سه‌ربه‌رزی رۆژی قیامه‌تیشان. وه‌ یاخود با خودای ته‌عالا چه‌ن که‌سیکتان بکوژی له ریگه‌ی به‌رزکردنه‌وه‌ی ئالای راستیدا هه‌تا بیجگه له سه‌ربه‌رزی دنیا‌تان له رۆژی قیامه‌تا له‌گه‌ڵ ئه‌وانا چه‌شر بکرین که خودا نیعمه‌تی خوی رزاندوه به سه‌ریانا له پیغه‌مبه‌ران ﷺ، وه‌ له‌وانه که سدیق بوون: ئیمانیان بووه به غه‌یب و باوه‌ریان کردوه به ره‌ه‌به‌ره سه‌ربه‌رزه‌کان، وه‌ له‌وانه که له ریگه‌ی خودادا به خویتنی خویان رووی عه‌رزیان ره‌نگ کردوه، وه‌ له‌گه‌ڵ ئه‌وانه‌دا که بۆ خودا سولحاوون. خودا له هه‌موویان رازی بێ و له ئیمه‌یش له‌گه‌ڵ ئه‌وانا.

بزائن! خودای ته‌عالا عیلمی هه‌یه به هه‌موو شتی «أزلاً و أبداً» به‌لام هه‌رچی روونه‌دا به سیفه‌تی رووداوی تازه دووباره عیلمی خودا ته‌عه‌للو ق بیه‌ستی پییه‌وه و، هه‌رچی «لیعلم الله» و نه‌مسالی نه‌وه هه‌یه له قورئانا له‌سه‌ر نهم ئیعتیباریه.

﴿وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ﴾ (۱۴۰)

وہ بہ راستی خودا ھەموو سەھکارئ ئەبوغزینئ و رقیہ تی لییان و ئەگەر ماوہ یئ مۆلە تیان بدا لە رۆژی خۆیا ئەیانگری و باش ئەیاندا بە عەرزا. خودا ئیمھالی ھە یە بەلام ئیمھالی نییە. پەنا بە خودا و بە میھرەبانییە کە ی.

﴿وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ﴾ (۱۴۱)

وہ ئەو کارەساتە ی بە سەرتانا ھینا بۆ ئەو کە خودای تەعالا موسولمانەکان پاک بکاتەوہ لە تاوانئ کە لە سەریان بوو، وە لە ئەوھام و خەیاڵاتی غەیرە مونا سب کە گومانئ ئەوہ بوو موسولمانان ناشکین لە جەنگا. وە ئەنانییەت و خۆخۆش و یستەن و مونا فەقەکان؛ چونکی ئەگەر رووداوی ئوحد نہبوائئ قابیل بوو بازئ کەس وا گومانئ ببردایە کە عەبدوللای کورئ ئوبەیی کورئ سەلوول موسولمانە، بەلام لەو رۆژەدا دەرکەوت کە فری بە سەر ئیسلامەوہ نییە؛ چونکە ھەزار عوززی شرۆلە ی ببوایە ئەو رۆژە رۆژی ئەوہ نہبوو کە ئەو سوپایە کەم بکاتەوہ بە ئەندازە ی سئ یە ک، وە ئەگەر گەورە یی دەروونی حەزرت نہبوائە پاش ئەو رووداوی ئوحدە لە ھەر ھەلیکا ببوایە ئەبوو ھەمووی دەر بکردانایە لە مەدینە ی مونەووەرە، با لەوہ زیاتر ئەو بوومە پاکە شووم نەکەن. وە «بالآخرة» تا پاکیشیان بکاتەوہ لە بئ ئەمری حەزرت؛ چونکی بە ناشکرا دیارە ئەگەر تیر ئەندازەکان، پشتی سوپای حەزرتیان چۆل نەکردایئ دوژمنەکان جەسارە تیان نەدەکرد بین بۆ نزیکئ حەزرت یان بگەن بەو بەرزئ و ددانە یە ئەوان بە سەریەوہ بوون. پەنجا تیر ئەندازی پالەوان کەم نییە کە لە شوئینکی بەرزەوہ تیر بخا لە دوژمنئ لە خوارەوہ بەرزەوہ بین. بەلام حیکمەتی خودا کەس نایزانئ خۆی نہبئ.

وہ لە لام وایە حیکمەتی لە ھەموو بەرزتر ئەوہبوو تا ریسالەتی پیغەمبەر ﷺ وەکوو رۆژ بە ناوہ راستی ئاسمانەوہ دەر بکەوئ ئەم زاتە چۆن لە ئینتیساراتی بەدرا

لەسەر حاڵی خۆی سابت بوو ھەروەھا لەم رووداوی ئۆخودەیشا ھەر نەگۆرا و بە
وینە ییوانیکی سەلاری سوپاسالاری دامەزراو عەزمی نەشکا و نەگریا بۆ ھەمزە
و بۆ خەزمەکانی و بۆ ئەسحابە شەھیدەکانی، وە بە وینە پالەوانی نەبەز بەو خۆنەو
سوپایەکی رێکخست و کەوتە شوێن دۆزمنەکانی ھەتا وا حاڵی نەبن کە موخەممەد
کەوتوو و بێ دەست بوو، وە وا بزانی تازە ھیزی رۆح و قەلبی موبارەکی کەوتوو و تە
پرتەودان و ئامادەییە بۆ ھەموو رووداویکی وەھا.

ھەزاران سەلام لەو کەسە ی وابێ	کە حویی نەفسی لە لا نەماي
ھەزاران سەلام لەو گەورە مەردە	کە پالەوانی رۆزی نەبەردە
ھەزاران سەلام لەو شامەردانە	لە رووی جیھانا ئەبەتە تاقانە
ھەزاران سەلام لەو خوداناسە	کە خاوەن دین و ئایینی راسە
ھەزاران سەلام لە مەردی تەواو	حەق ناس، خوداناس، ھەرگیز نەگۆراو
ھەزاران سەلام لەو ھێ تیکۆشی	تا جیھان بەرگی بەرزی بپۆشی
سەلام لە خۆی و لە گشت یارانێ	لە ریی خودادا فیداکارانێ
کام یار؟ ئەوانە وەکوو خەرمانە	بوون بە ھەلقە ی ئەو ماھە تابانە
مەسەب بە سەھلی لە گەڵ ئالادا	ئەگەر بە دەور بەژنی بالادا
بەو سەعدە لەبەر ئازادی عەزمی	فەرمووی: «فداک أبي و أمي»
ئەبوودوجانە ی جانانە ی جوان	بەسەر ھەزەرە تا بووبوو بە قەلغان!
زوبەیر وەکوو چەرخ ئەسوورایەو	ھەتا ئاگرە کە ی بۆ کوزایەو
کوردیکم بە مال بە رۆح و گیانم	بە قوربانی شای خاوەن پەیمانم
ئەو شاھە کەوا رەحمەتی عامە	رەھبەری رێگە ی دینی ئیسلامە
«نامی» تا ماوہ سەنا ئەخوین	بەم شاھا چونکی بەرزی ئەنوین

جا خودای تەعالا روو ئەکاتە ئەسحابەکانی ئوحدود و دەست ئەکا بە ئاموزگارییان
لەسەر یاسای سوننەتوڤلاو ئەفەرمویت:

ئادەمیزاد خواھ دینی بێ یا دنیایی بێ لە یاسای سوننەتوڤلا دەرنناچی و لەو
یاسانەیه که خودا دايمه زانندووہ ئەمە که کۆمەڤی دین خواھ پێویستە مأل و رۆح
و عەلاقەیان بکەن بە فیدای ئەو ھەدەفە که کەوتووئە شوینی ئەگەرنا ناگەن بە
غایەیی خۆیان و ئەفەرمویت:

﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ
وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ﴾ (۱۴۲)

واتە: یا خەیر باوەڕتان وەھا بوو که موستەحەقی چوونە بەھەشت بین وەلحال
ھێشتا عیلمی خودا تەعەللوقی نەبەستووہ بەوانەوہ که جیھاد ئەکەن لە رێگەی خودادا
وہ یا لە رێگەی خودا سەبر ئەکەن و خۆئەگرن لە بەر باری مەینەت و مەرارەتی
دنیا؟

﴿وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ﴾

وہ بە راستی ئێوہ بە داوای خۆتان ئارەزووی مردنتان ئەکرد لە رێگەی خودادا
لە پیش ئەوہدا پێی بگەن.

﴿فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ نَظُرُونَ﴾ (۱۴۳)

دەیی و چاوتان کەوت بە مردن بە ھۆی چاوپێکەوتنی برا کورژراوہ کانتانەوہ و
ئێوہ ئەتانروانی بۆیان. جا ئەگەر ئێوہ لەو تەمەننا پێشووەدا راستان کردووہ ئێتر لەم
کارەساتە بۆچی دلگران بوون؟ ئەو مردنە که داواتان ئەکرد ئەمە بوو پێویست بوو
پێتان خۆش بێ.

﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ﴾

موحه مەد هیچ کەسێ نییه ئیلا پێغەمبەرێکە کە لە پێش زەمانی ئەودا چەن پێغەمبەری دی رابوردوون.

﴿أَفَاِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ﴾

ئایا ئەگەر ئەو بمەرێ یا بکوژرێ ئێوە وەرته گەرپێن لەسەر پاژنەتان بەرەودوا؟! واتە ئەگەر پێتەو بە کوفر (العیاذ باللّٰه)؟ ئەم جوملە تەعریزە بەو کەسانەیان کە شەیتان خستیه دڵیانەو پاش بیستنی کوژرانی حەزرت ﷺ چارەسەری خۆیان بکەن و پەنا بەرنەو بەو بۆ لای پیاوێ گەورەکانی قورەیش. یاخود جەوابی ئەو واتە هەڵەیه کە بازێ لە مونافقەکان لە بیستنی کوژرانی حەزرتا وتی بە بازێ لە موسوڵمانەکان: هەتا زوووە برۆن پەنا بێن بە گەورەکانی قورەیش و برۆنەو بەو سەردینی ئەوان.

﴿وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَن يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا﴾

وەلحال هەرکەسێ هەلسوورپێتەو لەسەر هەردوو پاژنەکانی و پاشە و پاش برۆا (واتە مورتەد بپێتەو) هیچ زیانی بە بارەگای بەرزێ کیریای خودا نادا و هەرخوای زیان ئەکا.

﴿وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ﴾

و بە راستی خودا لەمەولا جەزای ئەو کەسانە ئەداتەو کە شوکری خودایان کردوو لەسەر نیعمەتی ئیسلام و زەحمەتەکانیان بە رەحمەت زانیو. و ئەم ئایەتە پێرۆزە ئیشارەیه بە رووداوی لە روژی حەربێ ئوحودا، وەکوو ریوایەت کراوێ لە عومەرەو ﷺ فەرموویەتی: لە روژی واقیعه کەدا بڵاوەمان کردبوو وە دوورکەوتبووینەو لە حەزرت ﷺ و سەرکەوتم بە کێوێ کەدا لەو کاتەدا بیستم

دەنگی له ناو کافره کانهوه هات بهم شیوه: «موحه ممه د کوژرا!» منیش بانگم کرد: هه رکه سی بلی موحه ممه د کوژرا ئە دەم له گەردنی! که روانیم چاوم کهوت به حەزرت ﷺ وە ئەسحابە کان مەشغوول بوون ئە گەرانهوه بۆ دەووری، لەو کاتەدا یەکی بانگی ئە کرد: «ألا إن محمداً قد قتل فارجعوا إلى دينكم الأول» وە ئەم ئایەتە لەسەر ئەو هاتوووەتە خوارووە.

وە بەیھەقی له «دلائل النبوة» دا ریوایەت ئەکا: که پیاوی له موهاجیرین رابورد بە لای یەکی له ئەنسارا له ئاخر ئەنفاسا له نزیکێ مردنیا ئەمیش پتی وت: موحه ممه د کوژرا! جا ئەنسارییە که ﷺ فەرمووی: ئەگەر کوژرابیتیش قەی ناکا، ئەو دینە که ی تەبلیغ کرد و گەیانندی! دەبرۆن ئیوەیش جەنگ بکەن و دیفاع بکەن له دینی خۆتان، وە ئەم ئایەتە لەسەر ئەو هاتە خوارووە و مانع نییە لەسەر هەردوو سەبەبە که نازل بووبی.

﴿وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كُنَّا مُّوَجَّلًا﴾

جا خودای تەعالا لۆمە ی ئەو کەسانە ئەکا که له مردن و کوژران ئەترسن و له رۆژی رووداوە کەدا دوورکەوتنەووە له حەزرت ﷺ ئەکا بکوژرین، وە ئەفەرمویت: بۆ هیچ نەفسی و هیچ گیانلەبەری مردن نییە ئیلا بە خواستی خودا نەبی. وە خودا مردنی گیانلەبەری نووسیوە بە نووسینیکی موهققەت و بپاردراو له ئانیکی دیاریدا که بەرو دوا ناکا.

﴿وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا﴾

جا ئیتر هه رکه سی هه ر خێر و سوودی دنیای ئەوی و نایەوی تیکۆشی و جیهاد بکا له رێگە ی دینا ئەو سوودی دنیای پی ئەدەین، وە هه رکه سی خێر و سوودی

پاشه پوژری نه وی و خوئی نه هاوێته ناو کۆرهی جیهاد و جهنگهوه له بۆ سوودی
پاشه پوژر نهوه له سوودی نهو روژهی پێ نهدهین.

﴿وَسَنَجْزِي الشَّكِرِينَ﴾ ١٤٥

وه له مهولا جهزای نهو که سانه نهدهینهوه که مهشغوولی شوکری خودان و هیچ
مه بهستی دووریان ناخاتهوه له جیهاد کردن.

ئه م ئایه ته پیرۆزه نهوه ئه لێ که خودای تهعالا بۆ هر گیانله بهری ماوه یه کی
تایه تی داناوه که م و زیاد ناکا و نه جهل عیبارته له هاتنی ئاخری نهو ماوه، وه
مه علومه که عیلمی خودا به قه تعی ناگۆری، که وایی نه جهل یه کیکه و هر چه ن
ئینسان خوئی پیاوێزی له مردن نه پێ لهو کاته دا بمری و خو پاراستن شتی که عاده ته
و یاسایه و فه رمانی پێ دراوه؛ چونکی ئیمه سوود و زیان به زاهیر جیا نه کهینه وه
و که سیش نازانی به چی نه مرئ «بناء علیه» له زیان خو مان لانه دهین نه گه رنا نهو
خو لادانه نه به دا به قه ی مووی سوودی نییه.

﴿وَكَايْنٍ مِّنْ نَّيِّ قَتَلَ مَعَهُ رِيتُونَ كَثِيرٌ﴾

زۆر پێغه مبه ر بوون له مه و پێش که جیهاد و جهنگیان نه کرد له گه ل نهو پێغه مبه ره دا
کو مه لێکی خوداناسی زۆر.

﴿فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾

وه هه رکاتی جهنگیان نه کرد عه زمیان سست نه ده بوو له به ر نهو زه حمه تانه
نه گه یشتن به وان له ریگه ی خودادا.

﴿وَمَا ضَعُفُوا وَمَا أَسْتَكَانُوا﴾

وه زه عیف نه ده بوون به رابه ر به دوژمه که یان و سه ریان شو پ نه ده کرد بۆ دوژمن.

﴿وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ﴾ ۱۴۶

وه خودای ته‌عالا به راستی ئینسانه ساییره‌کانی خوش نه‌وی.

﴿وَمَا كَانَ قَوْلُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا
وَتُبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾ ۱۴۷

وه نه‌و کۆمه‌له خوداناسانه له‌گه‌ل نه‌و عیبادت و تاعه‌ته‌یان و تاریکیان نه‌ده‌بوو
ئیللا نه‌مه نه‌بی نه‌یانوت: خودایه گوناچه‌کانمان به عه‌فوی خۆت داپۆشه و عه‌فوومان
بکه له زیاده‌په‌وی له ئیشی خۆمانا و پیمان دابمه‌زێنه له جیهادا و یارمه‌تیمان بده
و زالممان بکه له‌سه‌ر نه‌و قه‌ومه کافره بی‌دینانه.

﴿فَعَالَهُمُ اللَّهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحَسَنَّ ثَوَابَ الْآخِرَةِ﴾ ۱۴۸

جا خودای ته‌عالا به هۆی نه‌و پارانه‌وه‌یان له مه‌یدانی عوبودیه‌تا جه‌زای دنیای
پێدان که بریتیه له غه‌نیمه و مالی تالانی و چاوکرانه‌وه‌ی ئاده‌میزادی ساغ. وه سه‌وابی
جوانی ناخیره‌تیش که ره‌زای خودا و عوبووره به ئاسانی له‌سه‌ر سیرات و چوونه
به‌هه‌شته.

﴿وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ ۱۴۸

وه له واقیعا خودا پیاوچاکان و چاکه‌که‌رانی خوش ده‌وی.

فه‌رمووده‌ی خودا: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾

ئه‌م ئایه‌ته هاتووه‌ته خواره‌وه له شانی نه‌و موسولمانانه‌دا که له روژی ئو خودا
مونا‌فقه‌کانی نه‌تباعی عه‌بدوللای کورپی ئوبه‌یی کورپی سه‌لوول پێیان نه‌وتن بگه‌رێنه‌وه
بۆ لای دینی خۆتان و براکانتان له ولاتی خۆتان، وازی‌نن! نه‌گه‌ر موحه‌مه‌د پیغه‌مبه‌ر
بوایی نه‌ده‌کوژرا و ئیوه‌یش گیرۆده نه‌ده‌بوون، جا خودا فه‌رمووی:

﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرُدُّوكُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ﴾ (۱۴۹)

ئەى كەسانى كە ئيماننان هەيه بە خودا و پىغەمبەرى ئەو! ئەگەر ئىتەاعەى بازى لەو ئىيسانە كافرانە بكەن ئەو پاشە و پاش گە پىننەو بە سەر كافرى و ئىوئەش لە سوود و قازانج نا ئومىد ئەبن. قەت نەخەلە تابن بكەونە شوین قسەى ئەو كافرانە و لەسەر حالى ئيمانى خۆتان دامەزراو بن!

﴿بَلِ اللّٰهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ﴾ (۱۵۰)

بەلكوو هەر خودای تەعالا خۆى مەولا و سەيیدە و ئەو چاك ناسىر و یارمە تیدەرىكە.

فەرموودەى خودا: ﴿سَنُلْقِي﴾

ریوایەت کراوە لە سوودەى و ئىبنوعەباسەو (رضی اللہ عنہما): کاتى ئەبووسوفیان و کافرە موشرىكەکان باریان کرد و رووبەرووی مەككە كەوتنە رىگە روشتن هەتا ماوەى پاشا پەشیمان بوونەو لە گەرانەو کەیان و تیان: ئىشىكى نابارمان کرد! زال بووین بە سەریانا و ئەو هەموو پالەوانانەمان لى كوشتن ئەم چەن كەسە ماون بۆچى وازیان لى بىنین؟! یاللا بگە پىننەو بۆ مەدینە هەتا بە تەواوى قەلاچۆیان ئەکەین! بەلام کاتى كەوتنە رىگە رووبەرووی مەدینە خودا ترسىكى وەهاى خستە دلیانەو نەیان توانى رى بكەون دووبارە روویان کردەو مەككە.

جا لەم ھۆیەو خودا ئەم نایەتەى نازل کرد و فەرمووی:

﴿سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا﴾

واتە بە تەنکید و بە راستی ئەهاوینە ناو دڵی کافرەکانەووە ترس و بیم که نه توانن
 بینهووە بۆ سەرتان، ئەمەیشم لەسەر ئەووە کرد که ئەوان شەریک بۆ خودا بپاریا ئەدەن
 وە لەسەر ئەم کارە خودای تەعالا هیچ دەلیل و هیچ حوجەتێکی بۆ نەناردوونەتە
 خوارەووە.

﴿وَمَا أُوْنَهُمُ النَّارُ﴾

وہ لہ پاشہ پوڑیشا ماوایان ناگری دۆزەخە.

﴿وَبِئْسَ مَثْوًى الظَّالِمِينَ﴾

وہ زور ناشرینە مەلەبەندی ستەمکاران کہ دۆزەخە.

فەرموودەى خودا: ﴿وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ﴾

موحەممەد کورێ که عەبى قورەزى ئەلەیت: کاتى حەزەرەت ﷺ و ئەسحابەکان
 گەڕانەووە بۆ مەدینە لە ناو خۆیاندا کەوتنە وتووێژ که ئەم نەگەتە چۆن هات بە
 سەرمانا (مع أنه) خودای تەعالا وەعدەى نەسرەتى پێدا بووین؟ جا خودای تەعالا
 ئەم نایەتەى نازل کرد: که ئیووە خۆتان لاتان دا لە فەرمانى پێغەمبەرى خودا، ئەگەرنا
 خودا نەسرەتى پێدان، وە فەرمووی:

﴿وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُونَهُمْ بِأَذْنِهِ﴾

بە راستی خودا وەعدەى خۆى بۆ ئیووە جێ بەجێ کرد لەو کاتەدا که ئەتاندا لە
 دوژمنەکان و ئەتانکۆشتن و شوعوور و حیستان پێ نەدەهێشتن بە ئیزنى خودا.

﴿حَتَّىٰ إِذَا فُشِيتُمْ﴾

هەتا خۆتان زانیف بوون و بێ هیز کەوتن.

﴿وَتَنْزَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ﴾

وێه کهوتنه نیزاعهوه له به جی هینانی ئەمری هەزرەتا؛ بازیکتان ئەتانوت ئەمره که ی
هەزرەت مەشکین و بازیکتان وتان نابێ ئیمه نەپۆین بۆ غەنیمه و پیتالی دۆژمنه کان.

﴿وَعَصَيْتُمْ مِّنْ بَعْدِ مَا أَرْسَلَكُمْ مَّا تُحِبُّونَ﴾

وێه عیسیاتان کرد و له فەرمانی هەزرەت دەرچوون پاش ئەوه که خودا ئەوه ی
نیشان دان که ئیوه پیتان خوش بوو و هه کوو نه سهرت و زال بوون به سهر دۆژمنه کانا.

﴿مِّنْكُمْ مَّن يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَّن يُرِيدُ الْآخِرَةَ﴾

بازیکتان خواستی له سەر مالی دنیا بوو، وێه بازیکتان خواستی له سەر جهزای
قیامەت بوو.

﴿ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ﴾

له پاش ئەم نیزاعه خودا دهستی ئیوه ی لا برد له سەر کافره کان و ئەوانی زال کرد
به سەر ئیوه دا.

﴿لِيَبْتَلِيَكُمْ﴾

بۆ ئەوه به راوردتان بکا و دەر بکهوێ کێیه خوێ ئەگرێ له بهر ئازار و بیزاری
نامه دیدا و کێ سهر ئەکا له سەر بریندار بوونی خوێ و کوشتنی خزم و خویشی و
تانه ی ناحهزه کانی، وێه بۆ ئەوه سافتان بکا و باش تیتان بگه یه نی که به ختیاری وا له
یه که یه تی و فەرمان بهرداری و دینداریدا.

﴿وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ﴾

وێه به ره غمی ئەم هه موو موخاله فیه خودا عه فوی کردن و چاوپۆشی لێ کردن؛
چونکی موسولمانن.

﴿وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾ ۱۵۲

وه خودایش خاوهن که ره‌مه له‌سهر موسولمانه‌کان.

﴿إِذْ تَصْعَدُونَ وَلَا تَكُونُوا عَلَى أَحَدٍ﴾

خودا ده‌ستی ئیوهی لابرده له‌سهر دوزمه‌کان و ئه‌وانی زال کرد به‌سهرتانا له‌و کاته‌دا که سه‌رئه‌که‌وتن به‌ کئیه‌که‌دا و سوپاگای خوٚتان به‌جئ هیشت، وه ئه‌وه‌نده په‌ریشان و بی‌وره بوون ئاورٚتان نه‌ئه‌داوه به‌لای هیچ که‌سئ له‌ ره‌فیه‌کانتانا.

﴿وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أَخْرَابِكُمْ﴾

وه‌لحال هه‌زهره‌تی پیغه‌مبه‌ری خوٚشه‌ویست بانگی پیشووه‌کانتانی ئه‌کرد له‌گه‌ل تا‌قمی دوایتانا که بگه‌رینه‌وه بو مه‌یدانی جه‌نگ له‌گه‌ل دوزمه‌کانا.

﴿فَأْتِبَكُمْ غَمًّا بِغَمٍ﴾

جا خودای ته‌عالا جه‌زای دانه‌وه له‌سهر ئهم حاله‌ ناباره‌تان به‌ غه‌می بریندار بوونی که ئه‌لکا به‌ غه‌می کوشتنه‌وه، یاخود جه‌زای دانه‌وه به‌ غه‌م و می‌حه‌ته‌ی له‌ به‌ده‌ل و باتی ئه‌و غه‌مه‌ که گه‌یاتنان به‌ دلی پیغه‌مبه‌ر ﷺ. واته به‌ زنجیره‌ی له‌یه‌ک نه‌براو چه‌ن غه‌می هئنا به‌سهرتانا: غه‌می عاری را‌کردن له‌به‌را‌به‌ر دوزمن، وه غه‌می له‌ ده‌س ده‌رچوونی غه‌نیمه‌ی کافره‌کان، وه غه‌می ئه‌وه که مالی خوٚیشان که‌وته ده‌ستی ئه‌وان، وه غه‌می بریندار بوون، وه غه‌می کوژرانی پیاوه پال‌ه‌وانه‌ فیدائییه‌کانتان، وه غه‌می تانه‌ی مو‌نافقه‌کانی شاری مه‌دینه و تانه‌ی جووله‌که‌کانی ئه‌و ده‌ورو به‌ره هه‌موو ئهم کاره‌ساته‌تان تووش بوو له‌سهر ناهه‌رمانی پیغه‌مبه‌ر ﷺ. وه ئهم هه‌موو می‌حه‌ته‌ی دا به‌ سه‌رتانا هه‌تا قال بین و چاو بکه‌نه‌وه و بزانی به‌رزی به‌ خواستی خودایه و به‌ فه‌مانبه‌رداری ره‌سوله‌ل‌لایه.

﴿لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلَى مَافَاتَكُمُ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ﴾

هەتا جاریکی تر دڵگران و زویر نەبن لەسەر ئەو مالهێ که لە دەستان دەرچێ و لەسەر ئەو مەینه‌ته و ئەو میحنه‌ته و بریندار بوون و کوژرانە که تووشتان بووه یا تووشتان ئەبێ؛ چونکی کاتی ئینسان که‌وته کوورە کۆری کۆمه‌له‌ی دوژمنانه‌وه ئەوه‌نده‌ی کاره‌سات به‌سه‌را دی که مردن و زیان کردن ئەبێ به‌ شتیکی عاده‌تی و موبالاتیان پێ ناکا.

﴿وَاللَّهُ خَيْرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ (١٥٣)

وه خودای ته‌عالا به‌هموو حال و له‌هموو کات و شوێنیکا ناگاداره‌ له‌سەر ئەوه‌ی ئیوه‌ ئەیکه‌ن.

فه‌رمووده‌ی خودا: ﴿ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ﴾

ئیننوئه‌بی حاته‌م ریاویه‌تی کردوو له‌ زوبه‌یری کۆری عه‌وام ئەلێ له‌ کاتی میحنه‌تی رۆژی ئوحودا که‌ ترس زۆر داگیری کردبووین خه‌و داگیرتین کۆمه‌له‌ی بووین هه‌موو له‌ قه‌رارگای خۆمان هه‌موو چه‌ناکه‌مان دانه‌وی بۆ سینه‌مان به‌ خودا وه‌کوو خه‌و بینم گویم لێ بوو که «معتد» کۆری «قشیر» - له‌ موئافقه‌کان - ئەیوت: «لو کان لنا من الأمر شيء ما قتلنا هه‌نا. فحفظتها».

واته‌ ئەگه‌ر ئیمه‌ له‌ ئەمری ریساله‌ت و قودسییه‌ت به‌شی‌کمان ببوایی له‌م شوێنه‌دا نه‌ده‌کوژراین. جا ئەم ئایه‌ته‌ هاته‌ خواره‌وه‌:

﴿ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمْنًا نَّعَاسًا يَفْشَى طَآئِفَةً مِنْكُمْ﴾

پاش ئەو ترس و بیمه‌ خودای ته‌عالا به‌ که‌ره‌می خۆی ئەمن و ئاسایشی نارد بۆتان به‌ نه‌وعێ سه‌ره‌وه‌نه‌وز گرتنی تا‌قمی‌کتانی داگیرکرد.

﴿وَطَآئِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ﴾

وەلحال تاقمیکیشتان غەمی نەفسی خۆیان داگیری کردبوون.

﴿يَظُنُّونَ بِاللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ﴾

گومانیان ئەبرد بە خودای تەوانای زانا بە ناحەق بە بازە گومانیی کە مۆناسەبی زەمانی جاھیلییەت و کوفر بوون.

﴿يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ﴾

ئەیانوت: ئایا ئیمە لە نەسرەت و زەفەر بەشمان هەیە؟ وە یاخود لە رزگار بوون لەم غەم و قارە هەلیکمان هەیە؟

﴿قُلْ إِنْ الْأَمْرُ كُلُّهُ لِلّٰهِ﴾

تۆ بۆلێ ئەو پێغەمبەری خۆشەویست: بە راستی هەرچی ئێشە هەمووی عایدی خواوە.

﴿يَخْشَوْنَ فِي أَنفُسِهِمْ مَا لَا يَبْدُونَ لَكَ﴾

ئەشارنەووە لە دڵی خۆیاندا هەڵێ لە ئینکاری نوبوووەت و عەناد لە گەڵ کۆمەڵی موسوڵماناندا کە دەری ناخەن بۆ تۆ.

﴿يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَّا قُتِلْنَا هَاهُنَا﴾

ئەلێن لە دڵی خۆیاندا و لە ناو خۆیاندا کاتێ کە موسوڵمانی ساغ لە ناویاندا نەبێ: ئەگەر ئیمە بە شیکمان ببوایین لە نەسرەت و لە پایە لە لای خودا لەم شوێنەدا نەدە کوژرایین. رێوایەت کراوە ئەم قسە لە لایەنی گەلێ شەرکەرەووە نەبووە بە لکۆو قسە ی عەبدوللای کۆری ئوبەیی کۆری سەلوول بوووە و لەبەر ئەوە کە غالبەن تێکەڵی ئەسحابەکان بوووە بە نیفاق، سیاقی کەلامەکە وای لێ دەرنەکەوێ کە لەوانەووە بوو.

تو بلئی نهی پیغه مبهری خو شه ویست.

﴿لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ﴾

ئیوه هیشتا له معنای قهزا و عیلم و زانستی خودا حالئی نه بوون و، ناگاتان له وه نییه که خودا ناگاداره به ههرچی کهم و زوره و ههر گیانله بهرئ بریار دراوه که ی گایانی دهرئه چی و له کوئی نه مرئ، وه ههر خودا به مه نه زانی و ههر که سی غهیری خودا نه مه بزانی نه وه له خو یه وه نییه به لکوو به ئیحا و ئیلهامی خودایه و مه حاله نه وهی که خودا عیلمی پی بووه بگورئ. وه نه م خو پاراسته که یاسایه له بهر نه وه یه ئیمه نازانین که ی نه مرین و به چی نه مرین و به قهی هوشیاری خو مان نه زانین هوی مردن و ژیان و هوی سوود و زیان چییه. جا له سهر یاسای دین و له سهر نیزاعی عقل حهول نه ده بین و پتویسته حهول بده بین بو جهلبی خیر و بو دهفعی شهر، نه گهرنا له واقعیا نه م جهلب و دهفعی ئیمه ته ئسیر ناکا له بریاری قهزای خودادا به قه تعی «لا مانع لما أعطی ولا معطي لما منع ولا راد لما قضی».

که واته نه گهر له ناو مالی خو یشتانا ساکن بوونایی له و روژی جهنگه دا نه و که سانه که نووسراوه له سهریان نه کوژرین له و شوینانا، نه بوو برونه دهره وه بو شوینی کوشتنه که یان و له ویا ماوه ی ژیانی خو یان ته واو بکردایی.

﴿وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ﴾

جا خودا نه م کاره ساته ی هینایه پی شه وه و ئیوه ی گیروده کرد هه تا نه وه ی وا له دلتانا له ئیمان و په یمان و هیژ، هه مونوی به راورد بکا به نهوعی له عاله ما دهر بکه وئ.

﴿وَلِيُمَخِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ﴾

وه تا نهو عیلم و تهسدیق و باوه‌ره که وا له دلتانا سافی بکا و پاکی بکاته‌وه له وه‌سوه‌سه و ته‌ره‌دود و دوودلی.

﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ (۱۵۴)

وه خودای ته‌عالا زانایه به‌و خه‌یالاته که دین و نه‌چن له دلا.

﴿إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا﴾

به راستی نه‌و که‌سانه که له نه‌وه‌لی شکانی موسولمانانا پشتیان هه‌لکرد و رو‌یشتن و سوپاکه‌یان په‌ریشان کرد نه‌وه ئیبلیس هه‌لی خه‌له‌تاندن به هوی شوومی بازی تاوانه‌وه که بریتی بوون له بی‌نه‌مری جه‌زه‌رت ﷺ و ته‌رکی قه‌رارگای خو‌یان و چۆلکردنی پشتی سوپاکه و پشتی پیغه‌مبه‌ر ﷺ.

﴿وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ﴾ (۱۵۵)

به راستی خوا عه‌فوی کردن؛ چونکی به راستی خودا تاوان‌پۆش و میه‌ره‌بانه.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُرًى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَاقَتَلُوا﴾

ئه‌ی که‌سانێ ئیماننان هیتاوه، وه‌کوو نه‌و مونا‌فقانه مه‌بن که کافرن و کوفری خودای ته‌نها نه‌که‌ن و حالیان وایه ئه‌لێن ده‌رحه‌ق به برایان و براده‌رانیان - کاتی که برۆن بۆ تیجاره‌ت به دنیا‌دا یا نه‌گه‌ر جیهاد بکه‌ن - : نه‌گه‌ر له لای ئی‌مه‌دا بوونایین نه‌ده‌مردن له ولاتی غه‌ریبیدا و نه‌ده‌کوژران له جه‌نگ‌دا. وه ئه‌م قسه‌یش له‌به‌ر نه‌وه نه‌که‌ن:

﴿لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ﴾

هه تا خودا ئەم قسه یه و ئەم باسه بکا به هۆی ههسرهت و غهه له دلی ئەو
برایانه - ئەوانه یان که ماون - یا له دلی خزم و خویشیانا.

﴿وَاللَّهُ يُمَيِّتُ وَيُمِيتُ﴾

ههه خودایه ئەو کهسه که زیندوو ئەکاته وه و ئەمرینێ.

﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ (۱۵۷)

وه خودا بینایه، کرده وه که تان ئەبینێ.

﴿وَلَيْنَ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ﴾

وه ئەگهه برۆن بۆ جیهاد و بکوژرین له رێگه ی خودادا یا خود بمرن به مردن
له رێگه ی ئەوا.

﴿لِمَغْفِرَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٍ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ﴾ (۱۵۷)

ئەوه مه معلومه خودا تاوانتان دانه پۆشی و میهره بانیتان له گه لدا ئەکا وه دیاریشه
عه فوو تاوان به خشییهك له لایه نی خواوه و میهره بانیهك له ته ره فی ئەوه وه زۆر باشتره
له و مالی دنیا به که ئەوان گردی ئەکه نه وه. خۆلاسه ی که لام غهزا کردن و سه فه رکردن
نابن به هۆی نزیک کردنه وهی ئەجهل، وه ئەگهه هات و ئینسان مرد یا کوژرا له
رێگه ی خودادا دیاره که خودا عه فوی ئەکا و ئەو عه فو و میهره بانی خودایه زۆر
باشتره له وهی ئەوان گردی ئەکه نه وه.

﴿وَلَيْنَ مُتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ لِإِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ﴾ (۱۵۸)

وه به راستی ئەگهه ئیوه بمرن یا خود بکوژرین له رێگه ی خودادا ئەوه له ئەنجاما
ئەگهه رینه وه بۆ لای خودا و له سه ره وه عده ی خۆی جهزای باش و پایه ی به رزتان
پێ ئەدا و ئەو پایه له هه موو مایه و غایه ی باشتره.

﴿فِيمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ لَئِنْ لَمْ يَأْمُرْ﴾

ئەى خۆشەويست لە ھۆى رەحمەتى خوداوە تۆ نەرم بوويت بۆ ئەو رەفيقانەت.

﴿وَلَوْ كُنْتَ فَظًا﴾

وہ ئەگەر تۆ ئینسانیکى خوو و رەوشت ناشیرین بوویتایى.

﴿عَلِيْظَ الْقَلْبِ﴾

وہ ئەگەر دلرەق بوویتایى.

﴿لَا تَفْضُوا مِنْ حَوْلِكَ﴾

ئەم رەفيقانەت بلأویان ئەکرد لە دەورت، مادام ئیستە خودای تەعالا تۆى وەها بە خاوەنى ئەخلاقى بەرز کردووە.

﴿فَاعْفُ عَنْهُمْ﴾

چاوپۆشیان لى بکە لە ھەر کردەوہیە کدا کہ پەيوەندى ھەيە بە تۆوہ.

﴿وَأَسْتَغْفِرْ لَهُمْ﴾

داواى جورمپۆشى بکە لە خودا بۆ ھەر تاوانیکیان وا لە بەینی خۆیان و خودادا.

﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾

وہ داواى راویژیان لى بکە لە کار و بارى جەنگ و سولح و ئیدارەى شوئونتا.

﴿فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ﴾

جا پاش راویژەکە کاتى عەزمت جەزم بوو لەسەر ئیشى بیکەى ئیتەر تەوہکول ببەستە بە خودا.

﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ﴾

بە راستى خودای تەعالا خاوەن تەوہکولەکانى خۆش ئەوئ.

﴿إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ﴾

ئه‌ی موسولمانان ئیعتیماد و ته‌وه‌کولتان هه‌ر له‌سه‌ر خودا بئ‌ی ئه‌گه‌ر ئه‌و نه‌سه‌رت و یارمه‌تیتان بدا هیچ که‌س زāl نابئ‌ی به‌سه‌رتانا.

﴿وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرْكُم مِّنْ بَعْدِهِ﴾

وه‌ ئه‌گه‌ر ئه‌ویش مه‌نعی یارمه‌تیتان بکا ئیتر ته‌وه‌ کئی به‌توانئ‌ نه‌سه‌رتی ئیوه‌ بدا له‌ پاش موبالات نه‌کردنی ته‌و؟

﴿وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾

با هه‌ر له‌سه‌ر خودا پāl بده‌نه‌وه‌ موسولمانه‌کان، ئه‌گه‌رنا چاوتان که‌وت به‌ عالمه‌، به‌ دۆست و دوژمن، به‌ سادق و مونا‌ق، و ده‌رسی به‌رزی به‌ختیاریتان وه‌رگرت. بیدار بن! له‌مه‌دا که‌ خودا فه‌رمووی: ﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ﴾ ده‌رکه‌وت که‌ مه‌عنای ته‌وه‌کول ئیعتیماده‌ له‌سه‌ر خودا له‌ پاش سه‌به‌سازی و راویژ وه‌رگرتن و ئاماده‌بوون بۆ کار. (جا ره‌حمه‌ت له‌وه‌ی ئه‌لئ‌):

ئه‌گه‌ر نازانی مه‌عنای ته‌وه‌کول	دوو قسه‌ی سافه‌ بئ‌ی تۆزو توئ‌یکل
سه‌به‌سازی به‌ تا‌ وای له‌ روودا	بئ‌ی نیازیشه‌ له‌ غه‌یری خودا
یانی هه‌ر خودا ئه‌سباب جه‌م ئه‌کا	ئه‌ویش «مَسْبَبٌ مُّسْلَمٌ» ئه‌کا
تۆ پئ‌یوسته‌ بۆت چۆن ریکه‌وئ‌ بۆت	تئ‌یکۆشی له‌ بۆ سه‌ختیاری خۆت
ئه‌مه‌جار بۆ که‌شفی مانای ته‌وه‌کول	وه‌ر بگه‌ره‌ ده‌رسی «سید الرسل»
بیژه‌ ته‌ماشای ئه‌سباب‌سازی ئه‌و	له‌ غه‌یری خودایش بئ‌ی نیازی ئه‌و
ده‌رسی فه‌رمووده‌ و کارو ره‌فتاری	ده‌رسی ده‌وامی له‌یل و نه‌هاری
چه‌ك جه‌م‌کردنی رم و شیرو تیر	راویژ کردنی به‌ ئه‌هلی ته‌دبیر
سه‌برو ئارامی هه‌نگاوه‌کانی	مودارای له‌گه‌ل هاوما‌له‌کانی

فہرموودہی خودا ﴿وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ﴾ الآية.

ریوایت کراوہ لہ ٹیبنوہہ باسہوہ ﷺ تہم ٹایہ تہ نازل بووہ لہ باسی چہرچہ فیکی سوورا کہ ون بووہ لہ ناو غہ نیمہ دا لہ روژی بہ درا. جا بازی کہس وایان تہ زانی کہ حہ زہرہ ت ﷺ ٹیختیاری کردووہ بو خوی! لہ سہر تہمہ خودا فہرمووی:

﴿وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾

واتہ نہ بووہ و نابی بو پیغہ مہر کہ شتی بہ غہیری شیوہی تہ قسیمی عادل و ہر بگری بو خوی لہ غہ نیمہ بہر لہ تہ قسیم، کہ سی شتی و ہر بگری بو خوی عہیہ، تہمہ دوورہ لہ تہ خلاق و رہوشتی پیغہ مہری خودا ﷺ قہت شتی وا ناکا وہ ہر کہ سی شتی ببا بو خوی لہ روژی قیامہ تا تہینی بہ سہر شانہوہ تہیہنی بو مہیدانی حسیب و شہر مہزار تہی.

﴿ثُمَّ تَوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ (۱۶۱)

وہ لہ پاشان ہر نہ فسی بوی تہواو تہ کرئی جہزای تہو کردہوانہ کردووہ تی لہ چاکہ و لہ خراپہ و تہوان ستہ میان لی ناکری.

﴿أَفَمِنْ أَتَّبَعَ رِضْوَانُ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ﴾

نایا کہ سی بکہویتہ شوینی رہزای خودا و تاعہت و بہندہی ساغی بو بکا وہ کوو تہو کہ سہ وایہ کہ تہ گہریتہوہ بہ باری لہ نارہزایی خودا!؟

﴿وَمَا أُولَٰئِكَ جَهَنَّمَ وَيَشْسُ الْمَصِيرُ﴾ (۱۶۲)

وہ جیگہی تہو کہ سہ دوزہ خہ و خراپ مہلہ ندیکہ دوزہ خ.

﴿هُمْ دَرَجَتٌ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ﴾ (۱۶۳)

خاوەن کردەوێ خراپەکان خاوەنی چەن پایە و پلە ی جیا جیان، ھەر وێ خاوەن کردەوێ باشە کانیش ھەم خاوەن پلە و پایە ی زۆری جیا وازن و بە ھەر حال خودا بینایە بە کردەوێ کانیان.

﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾

خودا مەنت و کەرەمی رزآن بە سەر موسوڵمانان.

﴿إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ﴾

لە و کاتەدا کە ناردی لە ناو ئەواندا پیغەمبەرێ لە رشتە ی خۆیان.

﴿يَتْلُوا عَلَيْهِمْ ءَايَاتِهِ﴾

وێ نایاتی خودایان بە سەرا ئە خوێنیتەوێ بۆ ئیرشادیان ئەلای خێر و لادانیان لە تاوانباری.

﴿وَيُزَكِّيهِمْ﴾

وێ پاکیان ئە کاتەوێ لە بێر و باوەری ناپەسەند و لە خوو و رەوشتی پەست و لە کردەوێ ناشیرین.

﴿وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾

وێ کوتوبی خودا و سونەتی پاکی پیغەمبەر نیشان ئەدا بەوان.

﴿وَإِنْ كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾

ھەر چەن ئەم ئوممەتە لە پێش ھاتنی ئەم پیغەمبەرە رەبەرەدا لە ناو گومراھییکی دیاریدا بوون لە باوەری ئیشارک و کردەوێ ناپاک و رەوشتی پەست.

فه‌رمووده‌ی خودا: ﴿أَوَلَمَّا أَصَبْتُمْ﴾ تاچه‌ن نایه‌تی.

ئیب‌نونه‌بی حاته‌م ریوایه‌تی کردووه له عومه‌ری کوری خه‌تابه‌وه ﷺ کاتی له سالی نایینه‌ی پاش رووداوی به‌درا خودا ئیراده‌ی کرد کافره‌کان تۆله‌ی نه‌وه بسینه‌وه که کردمان له سالی به‌درا و هفتا که‌سمان لئ کوزرا و ره‌فیه‌کانی هزاره‌ت ﷺ رایان کرد و دانی «رباعیه» (دانی ته‌نیشتی دانی خری لای خواروو له لای راست) ی ده‌می هزاره‌ته‌وه شکا و خووده‌ی سه‌ری شکا به‌یه‌کا و خوین له روخساری پاکی هزاره‌ته‌وه هاته‌خواره‌وه. خودای ته‌عالا ئه‌م نایه‌تانه‌ی نارد ه‌خواره‌وه و فه‌رمووی:

﴿أَوَلَمَّا أَصَبْتُمْ مُمْسِيَةً قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَهَا قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا﴾

یا خه‌یر له کاتیکا گه‌یشت به‌ئیه نه‌که‌بت و موسیه‌تیکی ناهه‌موار له رووداوی ئوحودا وه‌لحال ئیه دووقاتی نه‌و موسیه‌ته‌تان گه‌یاند به‌دوژمه‌کانتان له به‌درا. واته‌نه‌وان له ئوحودا هفتا که‌سیان له ئیه کوش و ئیه له به‌درا هفتا که‌ستان لئ کوشتن و هفتا که‌سیستان لئ گرتن به‌دیل. ئیه به‌رووی ته‌عه‌ججوب و حیره‌ته‌وه نه‌لین: ئه‌م موسیه‌ته‌مان چۆن یی گه‌یشت؟!

﴿قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ﴾

تۆ بلن پێیان نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوشه‌ویست: نه‌وی پیتان گه‌یشت له لایه‌نی خرابی نه‌فسی خۆتانه‌وه بوو که موخاله‌فه‌ی ئه‌مری هزاره‌تی پیغه‌مبه‌رتان کرد و مه‌رکه‌زی خۆتان به‌جی هیشت.

﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

خودای ته‌عالا به‌راستی به‌سه‌ر هه‌موو شتی‌کا ته‌وانایه و ته‌وانی بی‌کا و که‌س ناتوانی مه‌نعی بکا.

﴿وَمَا أَصْبَكُمْ يَوْمَ التَّمِيزِ فَبِإِذْنِ اللَّهِ﴾

ئەوێ بەسەر ئێوەدا ھات لەو رۆژەدا کە ھەردوو تایفە کە: (کافرە موشریکەکانی قورەیش و، موسولمانە موھاجیر و ئەنسارییەکانی مەدینە) بە یەک گەشتن ئێوە بە ئێرادە و خواستی خودا بوو.

﴿وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ ۝۱۶۶ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا﴾

وہ لە بەر ئەوێ ئەو کارەساتە ی بەسەر موسولمانەکانا ھێنا ھەتا باش عیلمی تەعەللوق ببەستێ بە موسولمانەکان و موسولمانی دامەزرارو جیا بکاتەوێ لە دانەمەزرارو، وە ھەتا عیلمی تەعەللوق ببەستێ بە کافرە مونا فەقەکانەوێ کە دەستە ی عەبدوللای کورپی ئوبەیی کورپی سەلوول بوون و بە تەواوی نیفاق و بێ مەغزی ئەوان دەر بکەوێ لە عالەم.

﴿وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا فَنَنْبِتْ لَكُمُ الشَّجَرَةَ ۖ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُنَافِقُونَ﴾

وہ لەو رۆژەدا وترا بەو مونا فەقەکانە: وەرن جیھاد بکەن لە رێگە ی بەرز کردنەوێ کە لیمە ی خودادا، وە یا ئە گەر جیھاد و جەنگ ناکەن بێن قەرەبالغی موسولمانەکان زۆر بکەن و کافرەکان بترسێن و بەم شێوێ کافرەکان دە فە بکەن و دووریان بئەوێ بەو موسولمانەکان.

﴿قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قَتَلْنَا لَأَتَّبَعْنٰكَ﴾

ئەوان بە ھەموو سە لافە و بێ شەرعییە کەوێ ئە یانوت: ئە گەر بمان زانیایێ جەنگیکی راست ھە یە ئە کەوتینە شویتتان و جەنگمان ئە کرد.

﴿هُمُ الْكَافِرُونَ ۖ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ﴾

ئەو کۆمەلە مونا فەقە [لەو رۆژەدا] لە کوفرەوێ نزیکترن [تا ئەوێ لە ئیمان، ئە گەر نا ئە گەر موسولمان بوونایێ چۆن ئەو قسە بێ سوودە یان ئە کرد. ئایا عەبدوللای

کورپی ئوبەى نەینەزانی کە موخەممەد چەن سائە داواى ریسالەت ئەکا لە لایەنى خوداوه نازانى قورئان نازل ئەبى بوى؟ نازانى دەعوەتى ئادەمیزاد ئەکا بۆ تەوحید؟ نازانى موشریکەکان ئازارى خوى و ئەسحابەکانیان ئەدەن؟ نازانى کە بۆ خاترى بەهیز کردنى ئیسلام و موسوڵمانان لە مەککەووە هیجرەتى کردوووە بۆ مەدینە؟ نازانى کە جەنگى سەرچاوهى بەدر ریکەوت لە ناویانا؟ وە نازانى ئیستە ئەو کافرانە بۆ تۆلەسەندن هاتوون بۆ مەدینە؟ ئیتر ئەبى بە چ جورئ یاروى موناقد بزانی جەنگ لە بەینا هەیه؟ نە، ئەو زاتە ناپاکە کافره و لەبەر پاراستنى خویمان جار بە جار تەلەفوز ئەکا بە شەهادهتەین و ئیعتیبار بەو تەلەفوزەیان نییه.

﴿يَقُولُونَ بِأَفْوَهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ﴾

بە دەم و زمان شتى ئەلین لە تەوحدى خودا و ریسالەتى «محمد المصطفى ﷺ» کە لە دلیانا نییه ئەبەدەن.

﴿وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ﴾ (١٦٧)

و خودا لە ئیوة زانترە بەوہى کە لە دلیانا شاردووینانەتەووە لە کوفر و لە کینە و رق و قەساوت بەرابەر بە ریسالەت و بە خواوەنى ریسالەت و بە تەرەفدارانى ئەم ریسالەتە.

﴿الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا﴾

ئەو کافره موناقدانە ئینسانی وەهان کە ئەیانوت بە برا هاوولاتیەکانیان - وەلحال خویمان بن خەم دانیشتبوون - : ئەگەر ئەمانە ئیتاعەى ئیمەیان بکردایە نەدەمردن و نەدەکوژران.

﴿قُلْ فَادْرَأُوا عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ (١٦٨)

تۆ ئەی پیغەمبەری خوشەویست بلی پێیان: ئەگەر بە بیر و رای ئێوە مەنعی مردن و کوشتن لەوان ئەبێ، پێن بەو بیر و رایانە مەنعی مردن لە خۆتان بکەن ئەگەر راست ئەکەن.

فەرموودی خودای تەعالا: ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا﴾ الآیات.

ریوایەتیان کردوووە ئیمامی ئەحمەد و ترمزی و حاکم لە ئیبنو عەباسەوھ رضی اللہ عنہما فەرموویەتی حەزەرەت رضی اللہ عنہ فەرمووی: لەو کاتەدا براکانتان کوژران لە ئو خودا خودای تەعالا ئەرواحی ئەوانی خستە ناو چەن تەیریکی سەوزەووە و ئەو تەیرانە ئەرۆن بۆ سەر جۆبارەکانی بەهەشت و لە مێوێ بەهەشت ئەخۆن، جا ئەگەر پێنەووە بۆ سەر چەن قەندیلی کە هەلاوەسراون لە سیبەری عەرشا، جا پاش ئەو کە دامەزران لەم خوشی و ئاسایشەدا و لەزەتی خواردن و خواردنەووەیان وەرگرت و تیان: خۆزگە خزم و خویش و براکانمان ئاگادار ئەبوون لە حاڵی ئێمە و بیانزانیا پێی خودا چی لەگەڵ ئێمەدا کردوووە هەتا لە ماوێ ژیانی خۆیان تەرکی جیهادیان نەکردا پێی و زویر نەبوونا پێی لە وەزعی حەرب!

و لە ریوایەتی ترا ئەفەرموی: کێ پێی خەبەر بدا بە براکانمان کە ئێمە زیندووین لە بەهەشتا و رزقمان هەیە؟ جا خودای تەعالا فەرمووی: من خەبەریان پێ ئەدەم لە باتی ئێوە، وە فەرمووی:

﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا﴾

گومان مەبەن بەو کەسانە کوژران لە ڕێگەی خودادا مردوون.

﴿بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ﴾

بەلکوو زیندوون و لە لای خودای خویشیان رزقیان بۆ رهوانە ئەکریت.

﴿فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾

شادمان و دلخوشن بهوہی کہ خودا به فہزلی خوئی داویہ تی پینان.

﴿وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ﴾

وہ به شارہت و موژدہ نہدہن بہو کہسانہ کہ نہگہ یشتون پینان و ہہروا لہ دواوہ
به شویتیاننا دین.

﴿أَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾

موژدہی ٹہوہیان پی نہدہن کہ ہیچ خہوف و ترسی نییہ لہ سہریان و ٹہوان
زویریش نابن. واتہ ترسی پاشہ وخت و زویری لہ شتی پیش وخت لہ سہریان
نییہ.

﴿يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ﴾

وہ شادمان ٹہبن بہو نیعمہ تہ به نرخہ کہ لہ لایہنی خوداوہ ہاتووہ بویان.

﴿وَفَضْلٍ﴾

وہ به زیادہ نیعمہ تیکیش کہ بو ٹہوان دانراوہ.

﴿وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ﴾

وہ مہ سرووریشن بہوہ کہ خودا ٹہجری موسولمانان زایع ناکا بہ لکوو زیاد لہ
ٹہندازہی عادہ تی بهشیان ٹہدا.

بیدار بن! لہم ٹایہ تانہ دا خودا بریاری حہیاتی شہ ہیدہ کانی داوہ و ٹیعلانی ٹہوہی
کردووہ کہ رزقیان بو دی و موژدہ نہدہن بہو کہسانہ کہ لہ پاش ٹہوانوہ دین. بہ لام
ٹہبی بزائن ٹہم حہیاتہ وہ کوو حہیاتی زیندووہ کان نییہ به حہیاتی عادہ تی ٹہمہ
دیارہ، ہہروا حہیاتیشیان وہ کوو حہیاتی بہرزہخی باقی مردووہ کان نییہ چ موسولمان

و چ کافر؛ چونکه ئەویش بە قەراری قەتعی موو جیی هیچ نەوعە شەرافەتی نابێ بەلکوو نەم حەیاتە حەیاتیکێ حەقیقی راستە لاکین لە جەسەدیکێ بەرزەخیدا وەکوو جیسمی لەتیی مەلایکەکان وە ئەمانە لەم جیسمە لەتییەدا ئەمێن هەتا رۆژی قیامەت، وە رۆژی قیامەت کاتێ که حەشری عیباد ئەکرێ ئەوانیش ئەرپۆنە وە ئەو لیاس و جیسم و بەرگە پیشووەیان که لە دنیا دا تیا دا ژیاون و لەسەری مردوون. وە دەلیل لەسەر ئەمە که شەهیدەکان لە پاش مردن زیندوون بە زیندوویەتیەکی راست و لە جیسمیکێ ناسکی وەها دا که وەکوو شیوەی جیسمی دنیا یان بێ، چەن شتە:

یەکمە: نەفسی ئەم ئایەتە که خودا ئەفەرمویت: ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قَتَلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ﴾ هەتا ئاخری سێ ئایەتەکان؛ چونکی بە زاهیری ئایەتەکان حەیات و رزق وەرگرتن و موژدەدان بەو رەفیقانە که دێن و ئەگەن بەوان [ئەو] ئەگەین، بەم شیوە ئەبێ که زیندووبن و لە ناو جیسمیکدا بن قابیل بێ بۆ رزق وەرگرتن.

دوو هەم: ئایەتی: ﴿فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقْرَبِينَ﴾ فروح و ریحان و جنة نعيم ﴿٨٨﴾ چونکه ئەم ئایەتە و لە باسی گیان دەرچوونی ئادەمیزادی موسوڵمانا و بە زاهیری ئایەتە که ئەمە دەرئەکەوێ که ئەو رەوح و رەیحانە فەورەن لە پاش مردن بۆیان دیت.

سێ هەم: ئەو حەدیسە یە که ئەبووداود بە ئێسنادی سەحیح زیواوەتی کردووە لە ئێبنو عەباسە وە ﴿قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لِمَا أُصِيبَ إِخْوَانُكُمْ بِأَحَدٍ جَعَلَ اللَّهُ أَرْوَاحَهُمْ فِي جَوْفِ طَيْرٍ خَضِرٍ تَرِدُ أَنْهَارَ الْجَنَّةِ تَأْكُلُ مِنْ ثَمَرِهَا وَتَأْوِي إِلَى قَنَادِيلٍ مِنْ ذَهَبٍ مَعْلُوقَةٍ فِي ظِلِّ الْعَرْشِ؛ فَلَمَّا وَجَدُوا طَيْبَ مَا كُلُّهُمْ وَمَشْرَبَهُمْ وَمَقِيلَهُمْ قَالُوا: مَنْ يَبْلُغُ عَنَّا إِخْوَانَنَا إِنَّا أَحْيَاءُ فِي

الجنة نرزق، لئلا يزهدوا في الجهاد ولا ينكلوا عند الحرب؟ فقال الله سبحانه: أنا أبلغهم عنكم قال فأنزل الله ﴿ولا تحسبن الذين قتلوا﴾. (آیات).

واتە: کاتێ که براکانتان لە رووداوی ئوحوودا تووش بوون و شەهیدکران خودا رۆحەکانیانێ خستە ناو لەشێ لە سوورەتی پەلەوهری سەوزدا هاتن بۆ سەر جۆباری بەهەشت و لە میوهی بەهەشتیان ئەخوارد و ئەگەرانیوە بۆ چەن چرایەکی هەلاوەسراو بە عەرشا، جا کاتێ ئەم خواردن و خواردنەو و ماوا جوانەیان دەست کەوت وتیان: کێ بێ ئەم وەزعی ئێمە بگەیەنێ بە براکانتان لە دنیادا خەبەرێان بێ بدا که ئێمە زیندووین و رزقمان بێ ئەدرێ با بزانی بۆ ئەو تەرکی جیهاد نەکەن و نکوول نەکەن لە جەنگ کردن؟ خودای تەعالا فەرمووی: من خەبەرداریان ئەکەم و ئەم ئایەتی: ﴿ولا تحسبن الذين قتلوا﴾ هێ نازل کرد بۆ سەر پیغمبەر ﷺ هەتا موسوڵمانەکان خەبەردار بکا.

و ئەم جیسەم بەرزەخییە بۆ هەموو مردوویی هەیه، چ کافر بێ چ موسوڵمان، پایەدار بێ یا نە، بە دەلیلی ئایەت که خودا لە شانی قەومی موسادا فەرموویەتی: ﴿أغرقوا فادخلوا ناراً﴾. و بە دەلیلی فەرموودەیی حەزرت ﷺ «القبر إما روضة من رياض الجنة أو حفرة من حفر النيران» واتە: قەبر یا باخێکە لە باخەکانی بەهەشت یاخود چالێکە لە چالەکانی دۆزەخ.

بەلام جیسەمی بەرزەخی شەهیدەکان دەورێ بالۆ تەوڕیکی ئەعلاي هەیه، یەعنی عەینەن وەکوو جیسەمی ئینسانی زیندوو وایە رزق وەرئەگرێ و تەمەتووع ئەکا بە میوهی بەهەشت. وە گەلێ لە موحەقیقین، وەکوو ساحیبی «روح المعاني»، ئەلێن: ئەو جیسەم وەکوو جیسەمی خۆیان وایە لە دنیادا بەلام لەتێف و ناسکە و قابیلی گۆرانی. وە زاهیری ئەو فەرموودەیی حەزرت ﷺ که فەرموویەتی: ئەرواحی

شەھیدەکان لە ناو جیسمی پەلەوهری سەوزا، موخالیف نییە بۆ ئەمە؛ چونکی مادام قەرار درا ئەو جیسمە لە تیفە و بەرزەخییە مانای وایە ئەتوانن خۆیان بگۆڕن و بپۆنە شێوی پەلەوهری سەوزەووە کاتی ئارەزوویان لە گەران بێ بە ئاسمانەکانا وە یا پپۆن بۆ بەهەشت، وە ئەتوانن بپۆنە شێوی جیسمی خۆیانەووە لە دنیاو وە (هەکذا).

وە ئەم گۆڕینی شێو و تەتەووراتی جیسمییە وەکوو بۆ فریشتەکان هەیه بە تاییبەتی بۆ حەزرەتی جوهرەئیل کە جار بە جار لە شێوی «دحیە» ناوا لە ئەسحاب ئەهاتە حوزووری پێغەمبەر ﷺ وە جار بە جار وەهای چاوپێ ئەکەوت کە رووی ئاسمانی پڕ ئەکرد. وەها بۆ کیباری «أولياء الله» یش واقع بوو.

وە پێویستە ئینسانی موسوڵمانی خواوەن ئیمان بە دلی ساف باوەری بەم تەقریرە بێی چونکە بەم شێو دەفعی ئیشکال ئەبێ لە پرسیاری فریشتە لە ئینسانی مردوو لە پاش مردن خواھ لە قەبرا بێ یا لە دەریادا فەوتابێ یا بە ناگر سووتابێ یا درپەندە خواردبێتی. «وهكذا والحمد لله».

پۆلە ی دلدەرم، بـرای هـوشیارم!	کاکی فامیدە ی دـل ئاگادارم!
ئینسانی بـهـوش هـەرچەن تـیکۆشـن	ئاوی حەیاتـی مەردی ناووشـن
هـوش عـقل و فامە یانی بـیری دـل	بـتوانـن دەرچـن لە داوی موشکـل
کەلامی خودا واتە ی خودایە	وتاری لە گسەل «رسول اللـه» یە
پەسول بە ئەخلاق بە رهوشتی بەرز	بوو بە رحمتی ئاسمان و عەرز
هەرچەن موعجیزە ی خواوەن تەئسیر بوو	زۆربە ی رهوشتی مایە ی تەنویر بوو
پە یامی هـیـتا لە لای خوداوە	بۆ تەمـنی هـوشیار لە رووی دنیاوە
ئەلـی: ئەم مادە وایە بەرچاوان	دەریا و دەشت و دەر، کـیوان و کە یوان
لە هەواو لە تاو لە ئەستێرەکان	کە دەورە ئەدەن بـە هـیز و تەکان
هەموو ئەمانە بـی غەیبی پەنھان	پـی تەواو نابـی دائـیرە ی جـیھان

ئەو غەیبە بوونی بێ گومان راسە
 وەکوو ئەو هیزه که جیهان هەموو
 وەکوو جازیبە بۆ ئەستێرەکان
 هەر یەکێ بۆ خۆی لەسەر مەداری
 هەر لەو غەیبە یە رۆحی گیانلەبەر
 لە غەیبە ئەجەل بۆ کەسێ ئەمری
 هەر لەو غەیبە یە پرسپاری گۆر
 هەر لەو غەیبە یە رۆژی قیامت
 هەر لەو غەیبە یە فریشتە ی خودا
 هەر لەو غەیبە یە حەباتی شەهید
 بـخـنـکـی لە ناو گـیـژی دەریادا
 یاخود بـکـوـژـرـی بە تیری قەزا
 کە گیانی دەرچوو بەر لە قیامت
 لەشـنـکـی پاکی ناسک و نازار
 بـیـ فـهـرقـه لای ئەو دەرو دەشت و کێو
 ئەم لەشە بەرگی خودا پێداو
 لە حەدیایە وێنە ی پەلەوەر
 زاناکان ئەلین: یا بە شیوەی خۆی
 وێنە ی «جویرەئیل» لە لای پیغەمبەر
 جار جاریش پەنھان جار جاریش یە کسەر
 جا تا دەوامی نەشئە ی یە کەمە
 ئەو کاتەیش زیندوو ئەبنەو بە شەر
 بە شیوەی خۆیان ئەرۆن بۆ مەحشەر

لای عاقل وێنە ی جینگە ی حەواسە
 بەو هاتە وجود لەو کاتەو بوو
 هەر کام سوورپنەخوا بە هیز و تەکان
 ئەسوورپنەو بە ئیستیماری
 نازانی چۆن دێ و چۆن ئەرواته دەر
 بە خۆی نازانی تا دەرگای ئەگرێ
 لە مەرد و نامەرد سەر بەرزو سەر شۆر
 زیندوو ئەبنەو سەر اسەر ئوممەت
 لە گەل ئینسانا لە رۆژ و شەودا
 شەهیدی رینگە ی کەلیمە ی تەوحید
 یاخود بسووتی و بدری بە بادا
 ئەوسا دایپۆشن لە چالێ عەرزا
 زیندوو بە لەش ساغ و سەلامەت
 وێنە ی فریشتە ی خاوەن ئیعتیار
 بەرزی ئاسمان یا عەرزی نشیو
 چونکی لە رینگە ی ئەوا کوژاوه
 ئەفری بۆ بەهەشت وەر ئەگرێ سەمەر
 خواستی هەرچۆن بێ رێ ئەکەوی بۆی
 بە شکلی «دوحیە» خۆی ئەخستە دەر
 ئوفوقی داگرت «اللہ اکبر»
 شەهید بەم حالە خاتری جەمە
 بە هیزی خودای تەوانای ئەکبەر
 شەهیدەکانیش ئەگۆرین یە کسەر

بەلام ئالایان گەلی بالایە   شاهیدی حالیان «رسول الله» یە
 باوەرتان وابی شەهیدان بەرزن   وینە ی فریشتە ی سەما و سەر عەرز
 خودا بە جاهی ئیخلاسی چاکان   حەشرمان بکە ی لە ریزی پاکان

فەرموودە ی خودا: ﴿الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَالرَّسُولِ﴾. الآية.

ئێبنوئیسحاق و غەیری ئەویش ئەلین: کاتی که لە رۆژی شەممە ی شازدە ی مانگی شەووالدا واقعە ی ئوحد رووی دا پاش ئەو موندی لە لایەنی حەزرەتەو بە بانگی کرد: که حازر بن برۆین بە شوینی دوژمنەکانا و کەس نەیت ئیلا ئەوانە که دوینی لە گەلمان بوون، جا حەزرت ﷺ رۆشت بە شوینیان لە گەل نزیک ی شەشەد [کەس] لە ئەسحابەکان، لەبەر ترساندن ی دوژمنەکان هەتا گەیشته «حمراء الأسد» که هەشت میل لە مەدینە ی مەووەرەووە دوورە، وە دانیشته لەو یا رۆژی دووشەممە و سێ شەممە و چوار شەممە جا گەراپەووە. وە لە «حمراء الأسد» مەعبەدی کوری ئەبوومەعبەدی خەزاعی گەیشته بە خزمەتی حەزرت ﷺ، وە قەبیلە ی خەزاعە - موسولمان و موشریکیان - دۆستی حەزرت بوون. جا عەرز ی حەزرتی کرد: وەللاهی زۆر ئیشمان پێ گەیشته لە رووداوی ئوحد وەلحەمدو لیللاھ که خۆت رزگار بووی. جا مەعبەد رۆشت و حەزرت هەر لە «حمراء الأسد» مایەووە. وە لە «روحاء» مەعبەد گەیشته بە ئەبووسوفیان و ئیتتیفاقیان کردبوو بگەرێنەووە بۆ سەر مەدینە ی مەووەرەووە بۆ ئەو هەتا بتوانن هەموویان بکوژن و کەسیان نەهێلنەووە. کاتی ئەبووسوفیان چاوی کەوت بە مەعبەد پتی گوت: لەم رێدا چیت چاو پتکەوت یا مەعبەد؟ ئەویش وتی: چاوم کەوت بە موحەممەد لە گەل هەموو ئەسحابەکانیاو - ئەوانەیش که حازر نەبوون لە ئوحد - سوپایی تا ئیستە شتی وەهام نەدیووە هەموو

ئەسووتین و لەقارا ناگریان لێ ئەبیتەو! ئەویش وتی: کورە نابێ ئەمە تۆ چی ئەلێت؟
 وتی: جا فەرموو برۆ هەتا ئەگەی بە سوارە و سوپاکە! ئەبووسوفیان وتی: وەللاهی
 ئیمە بریارمان وایە برۆین قەلاچۆیان بکەین! مەعبەد وتی: ئەگەر بە راستم ئەزانن
 مەرۆن و من نەهی ئەکەم لەم گەڕانەووەتە بۆ سەر مەدینە، وە لەم کارەدا خێر نابینی.
 جا ئەبووسوفیان بە قسەی مەعبەدی کرد دووبارە گەڕانەووە بۆ مەککە مۆکەرپەرەمە.
 وە خودای تەعالا لە شانی ئەو ئەسحابانە کە پاش ئەو زەحمەتی روژی ئوحودە
 ئامادە بوون و لە خزمەتی حەزەرە تا چوون بە شۆینی دوژمنەکانا ئەفەرمویت:

﴿الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ﴾

ئەو کەسانە کە ئیتاعەتی ئەمری خودا و پێغەمبەریان کرد و کەوتنە رینگە بە
 شۆینی دوژمنەکانیان لە پاش ئەوێ تووشیان بوو لە زام و کوشتار.

﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾

بۆ ئەم کۆمەڵە ئەسحابە کە ئەهلی ئیحسان و ئیخلاص و تەقوای خودان ئەجەر
 و سەواپێکی گەورە هەیە.

وێکۆو بۆم بەیان کردن جوملەیی ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا﴾ تا ئاخەر، خەبەرە بۆ ﴿الَّذِينَ
 استجابوا﴾ وە «من» لە لەفزی «منهم» دا بۆ بەیان و رووناککردنەوێ ماقەبلە کە یەتی.

فەرموودەیی خودا: ﴿الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ﴾ الآيات.

ریوایەت کراوە کاتی ئەبووسوفیان ویستی پاش واقعەیی ئوحود بگەڕیتەووە بۆ
 مەککە بانگی کرد: «یا محمد موعدا مونسیم بدر القابل إن شئت، فقال عليه الصلاة والسلام:
 إن شاء الله تعالى. فلما كان القابل خرج في أهل مكة حتى نزل بمر الظهران؛ فأنزل الله الرعب في
 قلبه وبدا له أن يرجع، فر به ركب من عبد قيس يريدون المدينة للميرة، فشرط لهم حمل بعير

من زبيب إن ثبطوا المسلمين. وقيل لقي نعيم بن مسعود الأشجعي قد قدم معتمراً فسأله ذلك والتزم له عشراً من الإبل، فخرج نعيم، فوجد المسلمين يتجهزون، فقال لهم: أتوكم في دياركم فلم يفلت منكم أحد إلا شريد، أفترون أن تخرجوا وقد جمعوا لكم؟ ففتروا! فقال - عليه الصلاة والسلام - : والذي نفسي بيده لأخرجن ولو لم يخرج معي أحد! فخرج في سبعين راكباً وهم: يقولون: ﴿حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾. جا خودای ته‌عالا نه‌م نایه‌ته‌ی نازل کرد:

﴿الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ﴾

نه‌و نه‌سحابانه که قافل‌هی «عبدقیس» یاخود نه‌عیمی کوری مه‌سعوود پی‌ی وتن - له‌به‌ر به‌ریشان کردنیان - : که سوپای قوره‌یش گردبوونه‌ته‌وه بو‌شه‌رکردن له‌گه‌لتان لیان بترسن و مه‌روئن بو‌جه‌نگ له‌گه‌لیان.

﴿فَزَادَهُمْ إِيمَانًا﴾

که‌چی نه‌و قسه ناباره ئیمانی زیاد کردن.

﴿وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾

وه وتیان به ئیخلاسی دل: به‌سمانه خودا بو‌ده‌فعی زیان و بو‌راکیشانی خیرات و ئیحسان، وه باش زاتیکه خودا که ئیعتیمادی له‌سه‌ر بدری.

﴿فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةِ مِّنَ اللَّهِ وَفَضِّلِ لَّمْ يَمَسَّ سَوْءٌ﴾

جا نه‌م کۆمه‌له ئیسانه موسولمانه گه‌رانه‌وه له به‌در له‌گه‌ل زیادی دارایی دا به هوی تیجاره‌ت کردنیان له بازاری به‌درا و هیچ زیانی له لایه‌نی دوژمنه‌وه نه‌یدا لیان.

﴿وَأَتَّبِعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ﴾

وه که‌وته شوینی نه‌سبابی ره‌زامه‌ندی خودا که خو‌ناماده‌کردن بوو بو‌جیهاد.

﴿وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ﴾ (۱۷۴)

وه خودای تهعلا خاوه نی ئیحسان و بهخششی بی پایانی گه وره یه.

﴿إِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ﴾

ئهو نه عیمی کوری مه سعووده که هات له لای ئیوه دهستی کرد به دیعایه ی نابار
ئهوه ئییلیسه له شیوه ی ته شییها ههر بۆ ئه وه ئه شی که دۆسته کانی خۆی بترسینی؛
چونکی کافر بۆ کافر ئه خه له تی و بۆ ئه وه ناشی که ئیوه بترسینی.

﴿فَلَا تَخَافُوهُمْ﴾

قهت لهو نه وعه ئینسانانه مه ترسن.

﴿وَخَافُونَ﴾

ههر له من بترسن که ته وانا مه هیه له سه ره موو کاری.

﴿إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ (۱۷۵)

ئه گهر ئیمانتان هیه به خودا.

﴿وَلَا يَحْزَنُكَ الَّذِينَ يُسْرِعُونَ فِي الْكُفْرِ﴾

با دلگران و زویرت نه کهن ئه و مو نافقانه که په له په ل نه کهن بۆ کوفر و خۆیان
رائه کهن به ره و پیری کوفر و ههر کاتی باسی کوفر نه کری گهش ئه بنه وه، وه کاتی
باسی ئیمان نه کری رهش ئه بنه وه.

﴿إِنَّهُمْ لَنْ يَصُورُوا اللَّهَ شَيْئًا﴾

چونکی به راستی ئه وانه به قه تعی ناتوانن زهره ر و زیان به دن له دینی خودا و له
پیغه مبه ری خودا و له په یه وهانی پیغه مبه ری خودا به جوړی که قافله ی دین خواهان
له پێشکه وتن بخه ن و ورده زیانیش زیانی وای نییه.

﴿يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حِظًّا فِي الْآخِرَةِ﴾

خودا نه یه وی که بهش و به هره یی بریار نه دا بو نه مانه له قیامه تا.

﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾

وه بو نه وان هه یه عه زاییکی گه وره.

﴿إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ﴾

به راستی نه و که سانه که ئیستیعدا دیان هه بوو بو ئیمان هیئان و بو ده رجوون له تاریکستانی کوفر که چی کوفریان ئیختیار کرد و ئیمان که یان گوپییه وه به بی ئیمانی وه کوو یه کی ئالتوونی ساغ بدا به قوماشی سووتاوی بی سوود.

﴿لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾

نه وه به قه تعی هه تا هه تایه ناتوانن هیچ زیانی بدهن له خودا و بو نه وان هه یه عه زاییکی ئیش دهر.

﴿وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمِلِّي لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ﴾

با وا گومان نه بن نه و کافرانه به و مؤله تهی که ئیمه پیان نه ده یی و زوو به زوو توله یان لی وهرنا گرین نه وه سوود و قازانجه بویان.

﴿إِنَّمَا نُمِلِّي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا﴾

بویه مؤله تیان نه ده یی هه تا زورتر تاوانبار بین و تاوانباری زیاد بکهن؛ چونکی هه رچی ناموزگاریمان کردن سوودی نه بوو دهی با هه ر بمینن و باریان قورستر بیی و باشتر دابمینن.

﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ﴾

وه بو نه وان هه یه له قیامه تا عه زاییکی وا که سووکیان نه کا.

فهرمووده ی خودا: ﴿مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ الآية.

ئیینوجهریر و ئیینوته بی حاتهم ریوایه تیان کردووه له «سدى» ﷺ ئەلئى: مونا فقه كانى شارى مه دینه وتیان: ئە گەر موحه ممه د له داواى پیغه مبه رایه تیدا راست ئە کا با بیت بلئى به ئیمه کام کهس له ناو ئیمه دا ئیمان دینئ و چ کهسئ ئیمان نایینئ؟! جا خودا ئەم نایه ته ی ناردە خواریوه و فهرمووی:

﴿مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ﴾

واته: خودای تهعالا برپاری ئەوه ی نه داوه که ئەوانه ی موسولمانن ههروا بهم شیوه که تیکه لئ کافر و مونا فقه کانن بیان هیلتته وه که کهس نازائئ موخلیس کئی و مونا فقه کئی، ئەبئ هه ر جیا یان بکاته وه له یه ک یا به هؤی وه حئ بؤ لای پیغه مبه ر ﷺ وه یا به هؤی ته کلیفی زه حمه ت و نابار که موسولمانه کان هه لئ ئە گرن و مونا فقه کان ته رکئ ئە کهن، وه ئەم پاک و پیسه له یه کتر جیا ئە کاته وه.

﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَمْتَحِنُ مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ﴾

ههروا خودا یاسای وانیه که ئیوه ئاگادار بکا له سه ر ئومووراتئ غه یبی و په نامه کی؛ چونکی خودا ته شریفی دۆستانی خۆی ئە کا به ئاگادار کردنه وه له سه ر بازه کارئ. به لام خودای تهعالا له ناو پیغه مبه ره کانیا ئیختیاری کهسانی ئە کا که خواستی وایه حالئ ببین له ئومووراتئ غه یبی و به وه حئ و ئیلهام گه لئ شتی په نامه کی بؤ رووناک ئە کاته وه، خواه ئە ویش ئە و شتانه به بیان بکا بؤ خه لک یا نه.

﴿فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ﴾

دهی ئیمان بینن به خودای تهعالا به تنیا و باوهرتان وایی عیلم به غیب بۆ کهس نییه نهو نهبن؛ چونکی عیلم سیفهتیکێ زاتییه و دهوام ئەکا له گه‌ڵ دهوامی خاوه‌نه‌که‌یا؛ دهی هیچ کهس ئەم عیلمه‌ی نییه ئیلاا خودا نهبن، به‌ئێ ئه‌وه‌نده هه‌یه وا ئه‌بن به ئیخبار و ئیعلام بازئ له پیغه‌مبه‌ران وه یا بازئ له ره‌هه‌به‌ران حالئ نه‌کات. وه ئیمان بینن به پیغه‌مبه‌رانی خودا به سیفه‌تی ئه‌وه که به‌نده‌ی خودان، وه عیلم به غیب سیفه‌تی ئه‌وان نییه، سا مه‌گه‌ر خودا ئیخباریان بکا به وه‌حی یا به ئیلهام.

﴿وَإِنْ تَوَمَّنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ (۱۷۹)

جا ئەگه‌ر ئیوه ئیمان بینن به خودا و پیغه‌مبه‌ران به‌و شیوه ئیسته باسما‌ن کرد و خۆتان بپاریژن له نیفاق و دو‌روویی و خۆتان بپاریژن له غولوو و مو‌باله‌غه کردن له عه‌قیده و بیر و باوه‌را ئه‌وه ئەجریکی گه‌وره‌تان بۆ هه‌یه.

﴿وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَاءِ أَنفُسِهِمْ أَنَّ اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرٌ لَّهُمْ﴾

واته: با گومان نه‌به‌ن ئه‌وانه‌ی که به‌خیلی ئەکه‌ن به سه‌رفی واجباتی ماله‌که‌یان نه‌و ماله‌ی که خودا به فه‌زلی خۆی پێی دا‌ون، نه‌و بو‌خه‌له‌یان چاکه‌ بۆیان.

﴿بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ﴾

به‌لکو‌و نه‌و به‌خیلییه خراپه و فه‌ساده و مو‌فسیده بۆ حالیان و بۆ مه‌ئالیان.

﴿سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾

نه‌و ماله‌ که نه‌یاندا به کهس ته‌وقدار ئەکرین پێی له روژی قیامه‌تا. واته ئەکرئ به دائیره‌یی له وێنه‌ی ئاسن و ئەکرێته ملیان. ئەله‌حاسل ئه‌و حقو‌وقه که واجبه له‌سه‌ر ئینسان سه‌رفی بکا بۆ خاوه‌ن حه‌قه‌که وه‌کو‌و زه‌کات و مه‌نزوو‌ره و نه‌فه‌قه‌ی واجبه و ماره‌یی ژن و ئو‌جره‌ی کریکار و به‌شی خاوه‌ن مال له به‌جی هینانی فه‌رزی

کیفایە وە کوو میوانداری داماو و بەختیو کردنی هەتیو و دەفن کردنی مردووی بێ مال.
ئەم حوقوقانە لە روژی قیامەتا ئەکرێن بە تەوق و ئەکرێنە ملی مانێعەکان.

﴿وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾

هەر بۆ خودا ئەمییەتەوه هەر مالی که لە بەینی ئاسمان و عەرزا بێ و دائیر بێ
لە ناو خەڵکا و دەست بە دەستی پێ بکری.

واتە: ئەم مالانە لە ئەنجاما لەبەر ئەوه که خاوەنەکانیان ئەمرن غەیری خودا کەس
نییە که خاوەنیان بێ، جا مالی وەها دەستان گەر بێ بۆچی خۆتانی پێ تووش ئەکەن
بە شەر؟

﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾

وہ خودا ئاگادارە لەسەر ئەوه که ئەم خەڵکە ئەیکەن.

فەرموودە ی خودا: ﴿لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا﴾ الآية.

ریوایەت کراوە لە حەسەن و قەتادە: کاتی که ئایەتی: ﴿مَنْ ذَا الَّذِي يقرض الله قرضاً حسناً﴾ نازل بوو جوولە کە کان وتیان: خودا فەقیرە و ئیمە دەولەمەندین؛ چونکە
مالمان لێ قەرز ئەکا. جا ئەم ئایەتە نازل بوو.

وہ ئیبنوئیسحاق و غەیری ئەو ئەلین: حەزەرە عليه السلام نامە یەکی نووسی بۆ لای
یەهوودی بەنی قەینەقاع و دای بە ئەبووبە کری سدیق و لەو کاغەزەدا دەعوەتی
ئەکردن بۆ ئیسلام و نوێژ کردن و روژوو گرتن و بۆ زەکات دان وە بۆ ئەویش که
«قرض الحسنه» بدەن بە موحتاجان جا ئەبووبە کر رویشت و چوو «بيت المدراس» ی

یه هووده وه که تماشای کرد کومه لیک زور له یه هوود گرد بوونه ته وه له لای «فناحاص»
 ناو که گه وره یان بوو له عالمانی یه هوودیش بوو، نه بووبه کر فهرمووی به فنهحاس:
 «اتق الله واسلم» وتی: ته قوای خودا بکهو موسولمان بیه، وه لاهی تو خوت نه زانی
 که موحه ممد ره سولوللایه و به حق هاتووه بو لاتان له لایه نی خوداوه و له
 تهوراته که یشتانا ناوونیشانی نووسراوه، دهی ثیمان بیننه و ته سدیق بکهو قهرز بده به
 خودا به قهرزی جوان هه تا بتخاته به ههشت و سه وابت دووقات زیاد بکا. جا
 فنهحاس وتی: یا نه بابه کر تو گومان نه بهی که خودای ئیمه مالمان لی قهرز نه کا
 و هه میشه فقیر قهرز له دهوله مهند نه کا جا نه گهر نه مه تو نه یلیت حق بی
 نه بی خودا فقیر و گه دا بی و ئیمه دهوله مهند بین، وه نه گهر دهوله مهند بواین مالی
 ئیمه ی به قهرز داوا نه ده کرد، خودا خوی مه نی ئیمه نه کا له ریا که چی ریا مان
 نه داتی و نه گهر دهوله مهند بواین ریبای نه نه دا به ئیمه! جا نه بووبه کر دای له فنهحاس
 به لیدانیکی خراب و سویندی خوارد نه گهر عه هد و پهیمان له ناویانا نه بوایی نه مدا
 له گهر دنت نهی دوژمنی خودا! نه ویش رویشت بو خزمه تی حه زرهت و شکاتی
 لی کرد وتی: تماشای بکه نه بووبه کر چی پی کردووم. جا حه زرهت نه بووبه کری
 بانگ کرد فهرمووی: بوچی داوته له فنهحاس؟ نه ویش عهرزی کرد: یا ره سوله لالا
 نه م ناپیاوه نه بوت: خودا فقیره و ئیمه دهوله مهندین، منیش به راستی رقم داگیرسا
 و لیمدا له و کاتانه دا نه م نایه ته نازل بوو فهرمووی:

﴿لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ﴾

به راستی خودا بیستی واتهی نه و که سانه که وتیان: به راستی خودا گه دایه و
 ئیمه دارا و دهوله مهندین.

﴿سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ﴾

ئیمە ئەم تاوانی وتاری ئەوانە ئەنوو سین وەکوو تاوانە کرداریە کانمان نووسی
کە عیبارەت بوو لە کوشتنی پیغەمبەرەکان بە ناحەق وەکوو زەکەریا و یەحیا و
غەیری ئەوانیش.

﴿وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ﴾

وہ ئیمەیش وەکوو بە کردەوہ ئەیان سووتینین لە ئاگری دۆزەخا بە وتاریش داخ
ئەنین بە دلێانا و پێیان ئەلین: بچەژن عەزابی ئاگری سووزەندە، واتە وەکوو چۆن
کە سێ شتی بچەژئی وەها زەرپاتی وجوودیان ئەو ئیش و ئەلمە وەرئەگرئی و بە
تەواوی ئازاریان پێ ئەگا.

﴿ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمْت أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَالَمِينَ﴾

وہ پێشیان ئەلین: ئەم عەزابتانە بە ھۆی ئەو تاوانانەیە کە دەستی ئێوە پیشی
خستن وە بزانی کە خودای تەعالا ستەمکار نییە لەسەر بەندەکانی خۆی.
«ظلام» لەم ئایەتەدا سیغەیی نەسبەتە وەکوو «عمار» بۆ وەستای بیناکردن و «تَمَار»
بۆ خورمافروش، یانی خودای تەعالا خاوەن ستەم نییە و نەسبەتی ستەم نادری بۆ
لای.

فەرموودەیی خودا: ﴿الَّذِينَ قَالُوا﴾ الآية.

واحیدی و بەغەوی و غەیری ئەوانیش رێوایەتیان کردووە کە نازل بوو لە تاقمی
جوولە کە داوە کوو کە عەبی کوپی ئەشرەف و مالیکی کوپی سەیف و حویەیی کوپی
ئەختەب لە گەڵ چەن کەسیکدا ھاتن بۆ لای حەزەرەت ﷺ وتیان: تۆ داوای ئەوہ
ئەکەیی کە خودا کردوویتی بە رەھبەر و پیغەمبەر و کتییی بۆ رەوانە کردووی، وە
ئیمەیش خودا وەختی خۆی بپاری داوہ بۆمان لە تەوراتا کە ئیمان بە ھیچ پیغەمبەرئی

نە یەنەن کە داوای ریسالەت بکا هەتا قوربانیک بینی و ئاگرئ لە ئاسمانەو وە بیتەخوار و بیخو و لە ناوی بیا، جا ئەگەر قوربانیک وادی دینی بۆمان و ئاگریش هات بۆی و خواردی باوەپت بێ ئەکەین. وە فەرمووی:

﴿الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عٰهَدَ اٰلَيْنَا اَلَا نُوْمِنُ لِرَسُوْلٍ حَتّٰى يَأْتِيَنَا بِقُرْبٰنٍ تَاْكُلُهٗ النَّارُ﴾

واتە: ئەو یەهوودییانە کە وتیان: بە راستی خودا گەیاندووێتە پیمان کە ئیمان نەهێنین بە هیچ پیغەمبەرێ هەتا قوربانیک دینی بۆ لامان و ئاگرئ لە ئاسمانەو وە بیتەخوار و بیا.

﴿قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنٰتِ وَبِالَّذِي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ﴾

تۆ بڵێ ئەو پیغەمبەری خوشەویست: بە راستی لەمەوپیش چەن کەسێ لە رەهەبرانی گەورە و لە پیغەمبەرانی سەر بەرز وەکوو زەکەریا و یەحیا و شەعیاهاتن بۆ لاتان بە چەن موعجیزاتیکیوە و بەو قوربانییەو کە ئیوە باسی ئەکەن، دەو لەبەرچی ئەوانتانە کوشت لەگەڵ ئەوەدا کە قوسووریان نەکرد لە ئامۆژگاری ئادەمیزادا ئەگەر راست ئەکەن و خۆتان لە راستان نەزانن.

﴿فَاِنْ كَذَّبُوْكَ فَقَدْ كَذَّبَ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ﴾

جا ئەگەر باوەریان بێ نەکردیت تۆ سەبر بکە و ئازار مەدە بە دلی خۆت؛ چونکی ئەمە یاسای روژگارە و گەلی پیغەمبەرانی پیش زەمانی تۆ تەکزیب کراون و ئازاردراون (مع أنه) لەسەر هەولدان بۆ گەیانندی دین و ئایین دەوامیان کردوو، وە ئەو پیغەمبەرانی کە تەکزیب کراون،

﴿جَاءُوا بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ﴾

له لایه نی خوداوه کیتابی پر له فرمان و یاسای ثابین و ریگهی خوداناسیان هینا بۆ ناده میزاد و حکمت و ریبازی هوشیاریان پیشکش کرد، به علاوه یی ئه مانه موعجیزات و کاره های عه جایبی دنیا یان نشان دا. جا ده رکهوت «بینات» به مانا موعجیزاته و «زبر» جه معی زه بووره یانی حکمت و هوشیاریه که له فهرموده ی پیغه مبه ره کان بووه، وه «کتاب منیر» ئه و کیتابه ئاسمانیه تانی که به وه حی هاتووه بۆیان له لایه نی خوداوه.

ئاگادار بن! له ئایینی ئه نبیاکانی پیشوودا یاسا بووه هه رکه سی موهمیه کی بووبی وه یاخود ده عوای شتیکی کردبی و خه لک باوه ریان پی نه کردبی هاتووه حه یوانیکی سه برپوه بۆ خودا جا ئه گهر خودا خواستی ته رویجی ئه و که سه ی بووبی که نیسباتی ده عواکه ی بکا ئاگرئ له ئاسمانه وه هاتووه ته خوار و ده نگیکی لی هاتووه هه تا گه یشتووه به قوربانییه که و سنووتاندوویه تی و مه حوی کردووه ته وه. وه ئه م وه زعه ده وامی کردووه هه تا عه هدی حه زره تی عیسا ع ئیتر ئه و یاسا براوه ته وه. وه بازی له زاناکان فهرموویانه: له ته وراتا نووسراوه قوربانی که ئاگر خواردی ده لیلی راستی ره هبه ری خاوه ن ریساله ته هه تا عه هدی مه سیح و موحه ممه د وه له عه هدی ئه وانا حوججه ت وا له موعجیزاتا. به لام یه هوودییه کان ئه و غایه ته یان له ته ورات لابر دووه له سه ر عاده تی ته حریفاتی خو یان که له بازی جارا که م و زیادیان کردووه له ئه لغازی ته وراتا و له بازی جارا مه عناکه یان به ئاره زووی خو یان گۆرپوه.

﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾

هه موو گیانه به ری مردن ئه چه ژئ.

﴿وَلِئَمَا تُوَفَّوْا أَجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾

و ە جەزاتان پێ ئەدرێتەو ە بە خێر یا بە شەر لە روژی قیامەتا لە پاش ئەو ە کە
خودا زیندووێتان ئەکاتەو ە و گردتان ئەکاتەو ە و حسیبی بیر و باوەر و کردەو ە کانتان
ئەکا.

﴿فَمَنْ زُحِرَ عَنِ النَّارِ وَأَدْخَلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ﴾

جا ە ە رکەسی دوور خرایەو ە لە ناگری دۆزەخ و خرایە ناو بەهەشتەو ە ئەو ە بە
راستی گەیشتو ە بە مایە رزگاری خۆی.

﴿وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ﴾

و ە نییە ئەم ژیا نی دنیا و خوشییە کە لە دنیا دا دەس ئەکەوێ ئیلا مایە و ەو ە
بۆ غرور و بایی بوونی ئینسان بە خۆی جا ناگادار بن دنیا باییتان ئەکا.
بزانی! دنیا ئەم چەرخە بە عەرزە و ئاسمانە و ئەستێرەکانە، و ە مەتاع شتیکە ئادەمیزاد
لەزەت و ئاسایشی لێ وەرئەگرێ و ەکوو: دارایی، ژن، ئەو لاد، پایە، زانایی، تەوانایی.
و ە غرور: بایی بوونە کە مەعنای پشت ە لکردنە لە بەجێ ەینانی یاسای دین کە
خودای تەعالا ئاردوویەتی بۆ بەختیاری ئادەمیزاد.

جا ئەم دنیا کە مەتاعە و ەو ە رابواردنە ەروا بۆ ئینسانی بەختیار ەو ە کەسبێ
پێروزی و سەر بەرزی دنیا و سەرفرازی قیامەتیشە و ە سوود و زیانی دنیا لەسەر
حالی خواوەنە کە دێتە جێ، ئەم دنیا کە مەتاعی غرور و ە بۆ ئینسانی قاسی و
عاسی و دلەق و پەست ەروا مەتاعی بە لاغ و گەیشتنە بە پێروزی بۆ ئینسانی
دل نەرم و فەرمانبەری خودا و رەوشت بەرز بۆیە لە حەدیسێ شەریفا ە یە: «الدنيا
مزرعة الآخرة».

راگرتنی دین بە ەیزە، ەیز بە دارایی و زانستە و ە راگرتنی دنیایش ە ە پێویستە بە
دارایی و حەز رەت ﷺ و ەکوو مەنعی ئەبوودەردا و ئەسحابی سوففە ی نەکردو ە لە

زوه‌د و مانه‌وه له مزگه‌وتا بۆ عیبادە‌تکردن، مه‌نعی عه‌بدوپه‌حمانی کورپی عه‌وفیشی نه‌کردوو له ته‌ماشای دارایی و مه‌نعی باقی نه‌سحابه‌کانیشی نه‌کردوو له باخدارێ و تیجاره‌ت و ئال‌ووێر. که‌وابێ دنیا بۆ ئه‌و که‌سه له حه‌لال که‌سبێ بکا و له حه‌لالاً سه‌رفی بکا زۆر باشه و خێره بۆیه خودا له قورئانا به‌ خێر ناوی بردوو و فه‌رموو یه‌تی:

﴿کُتِبَ عَلَیْکُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُکُمْ الْمَوْتُ إِن تَرَکَ خَیْرًا الْوَصِیَّةَ﴾^۱ وه له چهن شوینی ترا ناوی به‌ خێر بردوو. جا واجبی ئینسانی موسوڵمانه قه‌ت به‌تال نه‌بێ و به‌ قه‌ی ئیمکان مه‌شغوولی که‌سبێ پاک بێ؛ له کشت‌وکال، له باخ و بیستان، له ئال‌ووێر، له دووکاندارێ، له کریکاری، له حه‌یواندارێ، وه باقی کاسبی حه‌لال به‌م شه‌رته ته‌ماشای یاسای ئیسلام بکا له په‌یداکردنیا و له‌سه‌رف کردنیا هه‌تا مه‌سئولییه‌تی گه‌وره رووی تی نه‌کا.

جا له‌به‌ر ئه‌وه ئاده‌میزاد «بالذات» خۆی به‌ بێ ئامۆژگاری ئه‌که‌ویته شوین دنیا‌دارێ، خودا له زۆربه‌ی ئامۆژگاری له ئایاتا رووی کردوونه‌ته دیندارێ و بێ ته‌ماعی. ئه‌گه‌رنا هیچ کارێ له دنیا‌دا به‌ بێ زۆری له‌ش و به‌ بێ عه‌قل و عیلم و دارایی ته‌واو نابێ. خودا له باسی «تالووت» دا فه‌رموو یه‌تی: ﴿وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ﴾^۲ له باسی «سوله‌یمان» دا فه‌رموو یه‌تی: ﴿قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ﴾^۳ وه له باسی «داوود» دا فه‌رموو یه‌تی: ﴿وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَّکُمْ﴾^۴ وه فه‌رموو یه‌تی: ﴿وَلَا تَنْسَ نَصِیْکَ مِنَ الدُّنْیَا وَ أَحْسَنَ کَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَیْکَ﴾^۵ ره‌حمه‌ت له‌وه وتوو یه‌تی:

۱. البقرة؛ ۱۸۰.

۲. البقرة؛ ۲۴۷.

۳. النمل؛ ۴۰.

۴. الأنبياء؛ ۸۰.

۵. القصص؛ ۷۷.

دارایی بو مهرد له گه‌ل دانایی	زور بالا تره له پادشایی
دین و دنیای خوی ئاماده نه‌کا	چرا هه‌له‌کا بو روشنایی
له پاش مردنیش دیاری بو دی	لای موسولمانان بی‌ئاشنایی

فهرمووده‌ی خودا: ﴿تَبْلَوْكُ فِي أَمْوَالِكُمْ﴾ الآية.

ئینونه‌بی‌حاتهم و ئینولمونی‌زیر ریوایه‌تیان کردوو له ئینوعه‌باسه‌وه ﷺ ته‌لین: ئهم ئایه‌ته‌یش هه‌ر نازل بوو له هوی ئه‌و جیداله‌وه که له به‌ینی ئه‌بووبه‌کری سدیق و فه‌نحاسی کوری عازوو‌رادا رووی دا که وتی: ﴿إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنَاءُ﴾ - په‌نا به‌ خودا!-

به‌لام عه‌بدوپه‌زاق ریوایه‌ت ئه‌کا له زوهریه‌وه: که ئهم ئایه‌ته‌ نازل بوو له که‌عبی کوری ئه‌شرفدا که زور زهمی پیغه‌مبه‌ر ﷺ ئه‌کرد له گه‌ل ئه‌سحابه‌کانیا وه‌هانی کوففاری قوره‌یشی ئه‌دا له‌سه‌ریان جا فهرمووی:

﴿تَبْلَوْكُ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ﴾

به‌ راستی ئیوه‌ گیرۆده‌ی نازاری دل ئه‌کرین و ته‌جره‌به‌ ئه‌کرین - واته‌ شتی واتان به‌سه‌ر دی وه‌کوو به‌سه‌ر ته‌جره‌به‌ کراوا بی ئه‌نا خودا خوی زانایه به‌هه‌موو شتی و به‌راوردی پتیوست نیه - به‌ زیان کردن و سه‌رف کردنی دارایی له‌ ریگه‌ی چه‌ک کرین و خواره‌مه‌نی و باقی پتیوستی جه‌نگ، وه‌ به‌ زیان له‌ نه‌فسی خۆتانا به‌ بریندار بوون به‌ کوشتار و ئازاردان بو دل و له‌ش.

﴿وَلَتَسْمَعَنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيراً﴾

وہ بہ راستی ئەبیسن لەو کەسانەوہ کە لە پیش ئیوہدا کیتابی ئاسمانییان پئی دراوہ
وہ کوو یەھوود و نہسارا و لەوانەوہ کە شەریکیان بۆ خودا قەرار داوہ «العیاذ باللہ»
وتاریکی ناباری ناھەمواری درۆ و دەلەسە و بوختان و گالئە پئی کردن - وەکوو
یاسای سەرسەرییەکان بووہ لەگەڵ پیشەواکانا - ئەو ئەندازە یە کە ئەبئی بە ھۆی
نازاریکی زۆر بۆ ئیوہ.

﴿وَإِنْ تَصْبِرُوا﴾

وہ ئەگەر خۆتان بگرن و ئەو نازاری دڵتانە ھەلبگرن.

﴿وَتَتَّقُوا﴾

وہ خۆتان بپاریزن لە بئی ئەمری خودا لەم ھۆیەوہ، واتە لە باتی تاوانباری بئی تاوانی
نازار نەدەن.

﴿فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ﴾

ئەوہ بە راستی ئەم سیفاتە بەرزانە لەو سیفەتانەن کە خودا بپاری داوێ بۆ بەندە
نازادەکانی و بۆ رەھبەرە بەرزەکانی و بۆ پیغەمبەرە نازارەکە ی.

﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا

تَكْتُمُونَهُ﴾

ئە ی پیغەمبەری خۆشەویست باسی ئەو چەرخە بکە بۆ یارانت کە خوای تەعالا
عەھد و پەیمانی وەرگرت لەو زانایانە کە کیتابی خودایان پئی دراوہ - واتە بە دەرس
خوێندوویانە وەکوو عالمەکان - کە بە راستی و راساڵی مەعنای ئەو کیتابە رووناک
بکەنەوہ بۆ ھەموو ئەفرادی ئوممەت وە کەم و زیاد ی تیاناکەن و بە عەناد و ملەجری
مەعناکە ی لە راستە لانەدەن وە بیری پرسیاری پاشەپوژیان لە دڵدا بئی و ھیچ باسی
لەو باسانە کە وان لە کتیبە کەدا نەشارنەوہ لە کەس.

﴿فَبَدَّوْهُ وَرَأَىٰ ظُهُورِهِمْ﴾

که‌چی ئەو ئادو په‌یمانه‌یان فرەدا بۆ لای پشتیانە‌وه، واتە موبالاتیان پێ نه‌کرد و پایایان نه‌کرد.

﴿وَأَشْرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبُئْسَ مَا يَشْتَرُونَ﴾

وه به‌و کیتابه‌ که له‌لایان بوو نرخ‌ی که‌میان وه‌گرت، واتە له‌به‌ر ئەوه که‌ دیاری و ده‌سه‌نده‌یان ده‌س بکه‌وئ و له‌سه‌ر پایه‌ و مایه‌ی خۆیان ده‌وام بکه‌ن په‌یمانی خودایان له‌ بیر برده‌وه به‌لکوو که‌م و زیادیان تیدا کرد و له‌سه‌ر مونسایی هه‌وای خۆیان مه‌عنایان بلّاو کرده‌وه، ئەمه‌یش شتیکی خراپ بوو ئەوان وه‌ریان گرت و کریان به‌و ماله‌ نه‌خته‌ ره‌واجی خۆیانە.

فه‌رمووده‌ی خودا: ﴿لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا آتَوْا﴾ الآية.

موسلیم و بوخاری و ترمزی و نيسائی و غه‌یری ئەوانیش ریوايه‌تیان کردووه: کاتێ که‌ مه‌روان کورێ چه‌که‌م کورێ عاس ئەمیری مه‌دینه‌ی مونه‌وه‌ره‌ بوو له‌ لایه‌نی موعاویه‌وه خزمه‌تکاریکی خۆی هه‌نارد بۆ لای ئیبنوعه‌باس و پێی وت: بلێ به‌ ئیبنوعه‌باس: ئە‌گه‌ر که‌سێ شادو مه‌سروور بێ به‌وه‌ی که‌ ده‌ستی ئە‌که‌وئ و چه‌ز بکا به‌وه‌ سه‌نای بکرئ له‌سه‌ر شتی که‌ ئەو نه‌یکردووه‌ عه‌زایی بدرئ له‌ قیامه‌تدا، هه‌موومان عه‌زابمان ئە‌درئ. ئیبنوعه‌باس رضی اللہ عنہ فه‌رمووی: چیتانه‌ به‌سه‌ر ئەم باسه‌وه؟ ئەم ئایه‌ته‌ نازل بوو له‌ شانی ئە‌هلی کیتابا که‌ چه‌زه‌رت په‌رسیاری شتیکی کرد لێیان ئەوان شاردیانە‌وه و به‌یانیان نه‌کرد و چه‌به‌ریان به‌ شتیکی موخالیف پێدا. جا ده‌رچوون وایان نیشان ئە‌دا که‌ جوابی په‌رسیاره‌که‌یان به‌ راستی داوه‌ته‌وه و سوپاسی خودایان نه‌کرد له‌سه‌ر ئە‌مه‌ و دلشادیش بوون به‌وه‌ی که‌ که‌تمی حه‌قیقه‌ته‌که‌یان کردووه، ئەم ئایه‌ته‌ له‌وه‌دا نازل بووه‌.

وہ ریوایہ تیش کراوہ لہ ئەبووسە عیدی خدریہ وہ ﷺ کہ تاقمی لہ مونا فقه کان
 ھەر کاتئ حەز رەت ئەرویشت بۆ غەزا خویمان دوا ئەخست و نەدە چوون و دلشاد
 بوون بە مانە وەیان لەسەر موخالە فەہی حەز رەت ﷺ وە کاتئ حەز رەت ئەھاتە وە
 لەو غەزایە ئەچوون عوزریان ئەھینایە وە لە خزمەتیا و سویندیان لەسەر ئەخوارد و
 پیان خویش بوو کہ تاریف بکرین لەسەر ئەوہی کہ نہیان کردووە. جا ئەم ئایە تە
 نازل بوو. ئەمەیش بوخاری و موسلیم ریوایەتیاں کردووە. جا عەلامە قورتوبی
 ئەلئ: حەدیسە ئەووەل بە خیلافی ئیقیتزای حەدیسە دووھەمە. کہ وایی ئیحتیمالی
 ھەبە ئەم ئایە تە لەسەر ھەردوو سەبەبە کہ نازل بووی چونکہ ھەردوو واقع بوون
 لەیەك زەمانا. کہ وایی ئایە تە کہ ئەبئ بە جواب بۆ ھەردوو تاقمە کہ.

وہ حافز ئیبنو کەسیر ئەلئ: مونا فات نییە لە بەینی ئەوہدا کہ ئیبنو عەباس فەرموویەتی
 و لە بەینی ئەوہدا کہ ئەو جەماعە تە فەرموویانە؛ چونکی ئایە تە کہ عامە و شامیلە
 بۆ ھەموو ئەو وەزەانە. بە ھەر حال خودا ئەفەر مویت:

﴿لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرُحُونَ بِمَا آتَوْا﴾

ئەي پێغەمبەری خوێشە ویست زەن مەبە ئەوانە کہ دلشاد و شادمان ئەبن بەو
 کردە وە نابارانە کہ ئەیکەن وەکوو حەق و نەکردن و دەر خستنی بەتال لە شێوہی
 حەقد.

﴿وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا﴾

وہ زەن مەبە بەو کەسانە کہ حەز ئەکەن سەنایان بکری بە بازئ کردە وەہی باشی
 وەھا کہ نہیان کردووە.

﴿فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ﴾

زەن مەبە بەوانە کہ دارای نەجات و فەوز و رزگارین لە سزا و تۆلەہی خودا.

﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾

وہ بۆ ئەوانە ھەبە عەزاب و ئازاریکی ئیش گەیین.

﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

ھەر بۆ خودایە پادشاهی و دارایی ئاسمانەکان و ەرز بە ھەموو کان و گیا و گیانلەبەران و ئینسانەو ە تەسەر و فیان تیدا ئەکا لەسەر داوای ھیکمەتی شامیل و رەسای خۆی، وە کەس یارای ئەوێ نییە پرسیار بکا بۆچی و لەسەرچی؟ وە خودا بەسەر ھەموو شتیکا تەوانایە.

فەرموودە ی خودا: ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ﴾ الْآيَاتِ.

ئیمامی تەبەرانی و ئینولمونزیر ریوایەتیان کردووە لە ئینووعەباسەو فەرموویەتی: قورەیشییەکان ھاتن بۆ لای یەھوود پرسیان کرد لێیان: ھەزرەتی موسا چلۆن ھات بۆ لای ئیو و چ موعجیزەیکە ھینا؟ وتیان: عەسا و یەدی بەیزا، واتە: عەساکی فرەئەدا ئەبوو بە مارو دەستی ئەکرد بە باخەلیا و کاتی دەری ئەھینا وەکوو چرا پرتەوی ئەدایەو. وە روشتن بۆ لای گاوەکان پرسیاریان کرد: عیسا چ موعجیزەیکە ھینا بۆ ئیو؟ وتیان: کویری سکوما ی چاک ئەکرەو و ئینسانی بەلەکی رزگار ئەکرد و مردووی زیندو ئەکرەو. جا ھاتن بۆ لای پیغەمبەر ﷺ پێیان وت: داوا بکا لە خودای خۆت کە تەبۆلکە ی «صفا» بکا بە ئالتوون بۆمان! جا بە شوینی ئەمەدا ئەم ئایەتانە نازل بوون.

﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَآخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ﴾

به راستی ههیه له ئیجاد و خهلق و دروستکردنی ئاسمانهکان و ئه و ئه ستیرانه که له شوینی خوینا ئه مینه وه و ئه وانه که له سهر مه داری تایبه تی هه لئه سوورپین به دریزی کات و له ئه وزاعی عه رزا و ئه و کان و مه عده نانه وان له ناویانا و له و ئاوه شیرینه سافانه و له و ئاوه شوره و ئه و شه لاله و تافانه که به توولی ئه پیام دین و ره وانن و له و به رزه وه بوونی بوخار و هه ور و هاتوچۆی هه ور و باراندنی باران به سهر عه رزا و له ئیختیلاف و به یه کاچوونی زه مانی شه و و رۆژ به که م و زیاده، وه له ئیستیمراری ئه مانه دا به بی موخاله فه گه لی ئایات و نیشانه هه ن له سهر وجوودی پهروه ردگاری زیندووی زانای ته وانای خاوه ن خواست و تاق و ته نیای بی وینه و بی ئیحتیاج و نیاز به که س. بۆ ئه و که سانه دارای عه قلی خاڵس و بی نه خوشین؛ چونکی ئه م شتانه باس کران هه موو رام بوون بۆ ئیشکردن وه کوو خادم و کاره که ر، واته هیزیکی خاریج ئه مانه ی خستووه ته ئیشه وه، وه ئه و هیزه ئه گه ر بی زانست و شوعوور بی به عه قل و فام مومکین نییه هیزی بی شوعوور به دریزی چه رخی رۆزگار ئه م هه موو هاتوچۆه نازاره و ئه م هه موو کاره شیرینه و ئاسارانه ی لئ په یدابی. وه ئه گه ر خاوه ن زانست و شوعووره ئه وه هیزی ئه و پهروه ردگاره زانای ته وانای خاوه ن کردگاره یه که عاله می رام کردووه. ته نیا ئه مه ئه مینی له ئارادا که تو نازانی حه قیقه تی ئه و زاته خاوه ن هیزه چییه، ئه مه یش نابی به مانعی تو له ئیعتیراف به بوونی زاتی پهروه ردگار؛ چونکی گه لی شت هه ن لای تو وجوودیان موحه ققه وه و نایشزانی حه قیقه تیان چییه وه کوو رۆح، گیانی خو ت ئه زانی هه یه و نازانی چییه، وه کوو جازیه ی ئه م سه ییاراته که هه موو کوره یی له سهر جازیه یه کی تایبه تی ئه سوورپته وه و تویش نازانی حه قیقه تی ئه و جازیه یه چییه، وه وه کوو ئه م رۆژه که سه له های سه له به م گه وریه یی و قه واره وه بووه به دایکانه و به مه رکه ز بۆ ئه م هه موو

مه‌وجوداتی عالهمه و داگیرساوه و بووه به چرای رووناکی ته‌واوی عالهم و نایشزانی
حه‌قیقه‌ته‌کی چیه، وه وه‌کوو ئهم «أثیر» که له عالهما هیه و بووه به هوئی گه‌یشتنی
ده‌نگ و ره‌نگی نه‌شباح به ئاده‌میزاد و حه‌قیقه‌ته‌کیشی نازانی چیه.

جا نه‌گه‌ر ئینسان به دلّیکی پاکی خالی له خه‌وش و خال، وردبیته‌وه له‌مانه‌دا
به ناچاری ئیعتیراف نه‌کا به په‌روه‌ردگاری جیهان ئه‌و په‌روه‌ردگاره که له‌سه‌ر ئهم
یاسا جوانه جیهانی دروست کردووه و رازاندوویه‌تیه‌وه که هه‌مووی سه‌روخوار
وه‌کوو خانووین وایه که به گومه‌زیکی گه‌وره دروست کرابی و له‌و گومه‌زه‌وه چرای
زۆر به‌روه‌وه بووبی و له‌سه‌ر هه‌موو چراکانه‌وه شاچراین ئاویزان بووبی و به ده‌وام
ئه‌و دیمه‌نه جوانه‌ت بی‌خیلاف نیشان بدا. وه بۆ پیغه‌مبه‌ری ئاخ‌ر زه‌مان موعجیزه
له‌م ده‌رسه به‌رزتر پتویست نییه. له‌م لایشه‌وه نه‌گه‌ر ئینسانی داوای ده‌سکه‌وتنی
ده‌رمانی دلّ بکا وه‌کوو چۆن نه‌گه‌ری به شوینیا و هه‌رکه‌سی ده‌رمانیکی نیشان بدا.
نه‌گه‌ر هه‌ر بۆ به‌راوردیش بی‌چهن رۆژی به کاری دینی. وه‌ها ئهم پیغه‌مبه‌رانه عليه‌السلام
هه‌موو وه‌کوو دوکتۆری نه‌خۆشینی گیانن وه بریاریان داوه به یه‌ک روویی داوای
یارمه‌تی غه‌یبی له‌خودا بکه‌ی و ماوه‌یین مه‌شغوولی یاد و ناوی خودا بی دلّت
دائه‌مه‌زری. ﴿ألا بذكر الله تطمئن القلوب﴾^۱ وه ئهم ده‌رمانه له هه‌موو ده‌رمانی به
سوودتره؛ چونکی به‌راورد کراوه که‌س به فه‌لسه‌فه له حه‌قیقه‌تی غه‌یبیات حالی
نه‌بووه وه تا یه‌کن که‌می حالی بووبی به ده‌لیلی عه‌قلی هه‌زاران که‌س له سه‌ر یاسای
دین و ته‌می و ته‌رییه‌ی پیغه‌مبه‌ر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم پیگه‌یشتووه وه ئه‌وه‌نده تیگه‌یشتووه که
دلّی ئارام بین، بۆیه خودا به شوین که‌لیمه‌ی ﴿أولي‌الالباب﴾ دا ئه‌فه‌رموی:

﴿الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ﴾

واته: خاوهن هوښه ساغه كان نهو كه سانهن كه زيكری خودا نه كهن به راوه ستان و دانیشن و له سهر ته نیشته وه.

﴿وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾

وه بیر نه كه نه وه له دروستكردنی ئاسمانه كان و عه رزا.

﴿رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَطْلًا سُبْحَانَكَ﴾

له نه نجامی نهو بیر كردنه وه پاكه دا نه لاین: په روه ردگاری میهره بانی ئیمه، تو هم كومه له جوانه كه ناوت ناوه جیهان به بی سوود دروست نه كړدوه و تو ته قدیس و ته نزیه و ته بریه نه كه یڼ له دروستكردنی شتی بی سوود، جا كه مادام تو هم عالمه مت به بی سوود دروست نه كړدوه به لكوو دروست كړدوه بو به نده یی خوت و بو نه وه بیی به جیلوه گای دهر كه وتنی ئاساری ته و انایی خوت و ئیمه ناتوانین به ته و اوای تو بناسین و به ره سایي عیاده ت بو بكه یڼ، وه قوسوورمان نه ونده زوره شیاوین بو شالاوی ناگری دوزه خ.

﴿فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾

بمان پاریزه، نهی خودای میهره بان له نازاری ناگری دوزه خی خوت.

نیمه به ندهی تو و تویش به حق خودا	جیهانی جوانت كرد به جیلوه گا
فریشته و جینی و گشت ئاده میزاد	كردت به شاگرد، ره بهر به ئوستاد
نه گهر له دهرسی به رزی زانستی	یا له نه نجامی خودا په رستی
راسب ماینه وه به زوری خه تا	ناجیحمان بكه نهی خاوهن عه تا
به مایه ی پایه ی حه زره تی ره بهر	یه غنی موحه ممد سهر داری نه نوه

﴿رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تَدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْرَجْتَهُ﴾

ئەي پەرورەدگاری ئىمە، بۆيىن وا بە جۆش داواي ئەوەت لى ئەكەين كە بمان پارىزى لە ئاگرى دۆزەخ؛ چونكى بە راستى ئەو كەسەي كە تۆ بىهاويتە ناو ئاگرى دۆزەخەو ئەو بە تەواي رسوات كردوو لە ناو ھەموو ئەو ئادەمیزادانە كە خاوەن پاينە و بە ستەمكار تۆماردوو؛ چونكى تۆ پادشاھەي كى عادلى ئىنسانى كە ستەمكار نەبى نىھاويتە ناو ئاگر.

﴿وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ﴾

و ئەو كەسانەيش كە ستەمكارن ھىچ يارمەتى دەريكيان نىيە كە بە ھىز دەريان بكا لەو ئاگرى دۆزەخە، و ئەترسين كە خواستيشت لەسەر ئەو نەبى كە تەككاري گەورە زوو بىت و تەكامان بۆ بكات، و بەم شۆھ زۆر لەو ئاگرەدا بىمىنەو.

﴿رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَنِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا﴾

پەرورەدگارا بە راستى ئىمە گوتمان لە دەنگى جارکيشيكەو بوو بانگى ئەكردىن بۆ ئەو ئيمان بىنين، وەكوو پىغەمبەر بى (ﷺ)، وە ئىمە سوپاس بۆ تۆ ئيمانمان ھىنا.

﴿رَبَّنَا فَاعْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا﴾

پەرورەدگارا دەي مادام ئيمانمان ھىنا و چووينە ريزى ئوممەتى ئىجابەو تۆيش تاوانە گەورەكانمان بپۆشە و بە مېھرەبانى خۆت كەفارەتى تاوانە بچووكەكانمان بۆ بدە.

﴿وَتَوْفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ﴾

و بمان مرىنە و گيانەكەمان لى وەربگرەو لە گەل پياو بەشەكانا، واتە كاتى كە گيانمان دەردەچى پياوى باش زۆر لە دەور و پشتمان بىن، وە ياخود لە ناو پياو بەشەكانا و لە گۆرستانى ئەوانا بماننێزە.

﴿رَبَّنَا وَءَايِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ﴾

پهروه ردگارا به میهره بانی خوټ و به وه فای خوټ به واده کانت نهو سه وابه و نهو پایه و مایه یه که له سهر زمانی پیغه مبه ره کانت وادهت پنداوین بمانده ری.

﴿وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾

وه له روژی قیامه تا رسومان مه که له ناو کوړی پیاوه باشه کانا.

﴿إِنَّكَ لَا تَخْلِفُ الْمِيعَادَ﴾

به راستی تو ته رکي وه فا به وه عده ناکه ی.

﴿فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أَضِيعُ عَمَلَ عَمَلٍ مِّنْكُمْ مِّن ذَكَرٍ أَوْ أَنِّي بِبَعْضِكُمْ مِّن بَعْضٍ﴾

جا خودای ته عالا داوا که یانی قه بوول کرد و دلخوازه که یانی به جی هینا و فهرمووی: به راستی من کرده وهی هیچ خواهن کاری له ټیوه زایه ناکه م نیر بی یا می، که بازیکتان له بازیکتانه، واته نیرینه له میینه و میینه له نیرینه یه، یاخود بازیکتان ټیکه لی بازیکی تره، به م مه عنا که هه مووتان له یه ک ټه سلن، وه یاخود هه مووتان به یه که وه لکاون له دین و ټایینا.

﴿قَالَ الَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِ﴾

وه نهو که سانه که هیجره ټیان کرد له مه ککه ی موکه پرېمه بو مه دینه ی مونه ووه ره و ده رکران له خانووبه ره ی خوینا و نازاریان درا له ریگه ی مندا.

﴿وَقَتَلُوا﴾

وه جه نگیان کرد له بهر بهر زکر دنه وه ی که لیمه ی حه ق:

﴿وَقَاتِلُوا﴾

وہ کوژران.

﴿لَا كُفْرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ﴾

بە بێ گومان ھەموو تاوانەکانی ئەوان گەورە و بچووک دائەبۆشم.

﴿وَلَا ذَخَلْنَهُمْ جَنَّتٍ بَجَرَىٰ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾

وہ بە راستی ئەیانخەمە ناو چەن باخێکی بەھەشتی وا کہ جۆبار لە ژێر دارەکانیەوہ رەوان ئەبێ.

﴿ثَوَابًا مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾

وہ سەوابیان ئەدەمێ بە سەوابێ کہ شیای کەرەمی خودا بێ.

﴿وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ﴾

وہ خودای تەعالا لە لایەتی سەوابی جوان، وە بە فەزڵ و ئیحسانێ خۆی ئەیبەخشیتهوہ بە موسوڵمانان.

ریوایەت کراوە لە «أم سلمة» (رضی اللہ عنہا) ئەلێ: عەرزی ھەزرەتم کرد: یا رەسوولەللا

نابێسم کہ خودای تەعالا ناوی ژنان بیا لە ئەھلی ھیجرەتا بە ھیچ نەوعێ! جا خودای تەعالا ئەم ئایەتی «فاستجاب لھم»ە ی ناردە خواریوہ.

فەرموودە ی خودا: ﴿لَا يَغُرُّكَ تَقَلُّبُ﴾ (الآيات).

واحیدی و بەغەوی و غەیری ئەوانیش فەرموویانە: ئەم ئایەتە نازل بوو لە موشریکەکانی مەککەدا؛ ئەوان زۆر لە راباردن و ژیانێکی رەسادابوون و موسوڵمانەکانیش گەدا و بێدارایی بوون، جا لە ناو خۆیان باسیان کرد وتیان: ئەم دۆژمنانی خودا وان

له ناو ناز و نیعمه تا و ئیمه نزیکه له برسیتیا بمرین. جا ئەم ئایه ته هاته خواره وه
فهرمووی:

﴿لَا يَغُرُّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْاِلْدِ﴾

با دلت تیک نه دا و دلی ئوممه تی تو تیک نه دا هه لسوورانی نه وانه که کافرن له
ناو ناز و نیعمه تی زورا لهم شارهدا و له شارانی ترا.

﴿مَتَّعٌ قَلِيلٌ﴾

ئهو هه لسوورانه له ناو نیعمه تا جینگه ی ئیعمیاد نییه؛ چونکی له زهت و ئاسایشکی
که مه و مادام له گه ل ئیمانان نییه ماوه یی پتی رائه بویرن.

﴿ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ﴾

له پاشان ماوا و مه نزیان دۆزه خه.

﴿وَبِئْسَ الْمِهَادُ﴾

وه خراب ئارامگایه که دۆزه خ.

ئهم نه وعه ئاخ و داخی ئینسانی گه دا له کاتی ته ماشای دارایی دهوله مه ندانا زۆره،
به تاییه تی ئاخ و نه وانه که مه شغوولی عیلم و زانستن و مه جالی دنیا یان نییه، به لام
به باوه پی من ئەم داخه زۆر بی مونا سه به یه؛ چونکی هه موو عاقلی ئه زانی ئەم جیهانه
له سه ر یاسای ئه سباب و ئه سباب سازی ئه پروا، هه رکه سه ی کشت و کال بکا گه نم و جو
د ره و ئه کا، وه ئه وه ی چۆداری بکا شیر و دۆ وه رته گری، وه ئه وه ی تیجارهت و
ئال و ویر بکا دراوی ده ست ئه که وئ؛ ده ی ئینسانی له مزگه وتا شه و و رۆژ دوور
بکه ویتته وه له ئه سبابی دارایی چۆن دارایی ده ست ئه که وئ؟! یا ئه و که سه وا له
ده شتا چۆن عیلم و زانست وه رته گری؟! به عادهت ئه مه مه حاله. بیجگه له مانه کابرا
که له بهر خودا ته رک ی دنیا و دارایی بکا و مه شغوولی خزمه تی دین و که سه بی جهزای

ره‌زای خودا بئ چۆن عه‌قل مه‌جالی بئ ئەدا وەر بگه‌رێته‌وه بۆ مالێکی دنیایی ده‌ست بکا به‌ ناخ و داخ؟ هه‌ر که‌سی باره‌ی کاری خۆی وەر نه‌گرێ و ه‌کوو خودا نه‌فه‌رموێت:

﴿لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا﴾

به‌لام ئەو که‌سانه که ته‌قوای خودای خۆیان نه‌که‌ن بۆ ئەوان هه‌یه چه‌ن به‌هه‌شتی که جۆبار روان نه‌بێ له ژێری ئەو باخانه‌وه و بریاری مانه‌وه‌یان دراوه هه‌تا هه‌تایه.

﴿نَزُلَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾

حالی ئەم به‌هه‌شتانه وایه کراون به ئیکرامیه‌ی ئاماده‌کراو بۆ ئەو که‌سانه که خاوه‌ن ته‌قوای خودان.

﴿وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْآبَرَارِ﴾

وه ئەو به‌هه‌شته که له لای خودایه و ئاماده‌کراوه باشته بۆ پیاوه باشه خێر و مه‌نده‌کان له‌و دارایی دنیایه.

فه‌رمووده‌ی خودا: ﴿وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ﴾ الآية.

نه‌سائی ریوایه‌تی کردووه له ئەنه‌س عليه السلام: کاتێ باسی مردنی «نه‌جاشی» پاشای حه‌به‌ش گه‌شت به مه‌دینه حه‌زرت عليه السلام فه‌رمووی: نوێژی له‌سه‌ر بکه‌ن، ئه‌سحابه‌کان عه‌ز زیان کرد: یا ره‌سووله‌للا نوێژ نه‌که‌ین له‌سه‌ر ئینسانێکی حه‌به‌ش؟ جا ئەم ئایه‌ته نازل بوو.

وه ئیبنوجهریر ریوایه‌تی کردووه له جابیر فه‌رمووی: کاتێ که نه‌جاشی مرد حه‌زرت عليه السلام فه‌رمووی: ئه‌سحهمه‌ی براتان له حه‌به‌شستان وه‌فاتی کرد، جا

هەزەرەت ﷺ رویشە دەرو نوێژی لەسەر کرد وەکوو چۆن نوێژی لەسەر جەنازە ئەکرد، وە چوار جار «اللَّهُ أَكْبَرُ» ی کرد. جا موناڤقەکان وتیان: تەماشای بکەن موحەممەد نوێژ ئەکا بەسەر کافرێکدا مردوو وە لە عەرزی حەبەشەدا جا ئەم نایە تە نازل بوو.

و هەیه لە سەحیحی بوخاری و موسلیماً: کاتی نەجاشی مرد هەزەرەت باسی مردنی ئەوی کرد لەگەڵ ئەسحابەکانیا و فەرمووی: بڕاییکتان لە حەبەشەدا وەفاتی کرد نوێژی لەسەر بکەن، جا تەشریفی برد بۆ سەحرا و ئەسحابەکانی ریز کرد و نوێژی لەسەر کرد.

و لە بازي رىوايه تا ئەلین: نازل بوو لە عەبدوللای کورپی سەلام و رەڤقەکانیا. وە لە بازيکی ترا ئەلئى: نازل بوو لە چل کەس لە ئەهلى نەجران وە سى و دوو کەس لە ئەهلى حەبەشە و هەشت کەس لە رۆم کە گاور بوون و هاتن موسولمان بوون.

﴿وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خَشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا﴾

بە راستی لە ئەهلى کىتابە بازەکەسى کە ئيمان دينى بە خودا و بەو کىتابە کە نازل کراوە بۆ سەر ئیوه و بەو کىتابە کە نازل کراوە بۆ سەر ئەوان و حالىان وایە دليان ئەترسى لە عەزایی خودا و هەموو وجوودیان ئەلەرزى لەبەر ئەمرى زاتى حەقدا و لە موقابیلی نایاتى خوداوە عیوهز و پاداشىکی کەم وەرناگرن.

﴿أُولَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾

ئەم کۆمەلە کە باسمان کردن ئەجرو سەوايان سابتە لای خودای خويان.

﴿إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾

وہ بہ راستی خودا بہ پہلہ حسینی کردہ وہ کان تہاوا ئەکا و سہوا بہ کہیان پی ئەگہ یەنن.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اصْبِرُوا﴾

ئەى كەسانى كە ئيماننان ھەيە بە خودا! خۆتان بگرن و سەبر بکەن لەسەر ئازارى تاغات و لەسەر ئەوہى كە پێتان ئەگا لە زەحمەت و بێ ئاسايشى.

﴿وَصَابِرُوا﴾

وہ خۆتان غالب بکەن بەسەر دوژمنانى خودادا بە ھۆى سەبر و خۆگرتن لەسەر جەنگى کافران لە مەيدانا.

﴿وَرَابِطُوا﴾

وہ بىمىننەوہ لە خودوودا و چاوەرپێ جەنگ بکەن لەبەر بەرزکردنەوہى دین وە يا لە پاش ئەوہ كە فەرزيكتان لە نوێژەكانتان کرد بىمىننەوہ لە مزگەوتا ھەتا وەختى نوێژى دووہم. مەسەلا لە پاش نوێژى نيوەرۆ چاوەرپێ نوێژى عەسر بکەن، وە يا لە پاش نوێژى مەغریب ئىتیزارى نوێژى عىشا بکەن. بۆ ئەوہ كە نوێژى سانى ھەم لە مزگەوتا بکەن؛ چونكى خێرى زۆرترە بە بىست و ھەوت دەرەجە لە نوێژى خاريجى، ياخود نوێژى دووہم بە جەماعەت بکا بۆ ئەوہ وەكوو نوێژى يەكەمى بە جەماعەت بووہ ئەم نوێژەيش ھەر بە جەماعەت بێ بۆ ئەوہ بە سەواى جەماعەتەكان بگات.

وہ لە فەزلى «رابط» دا لەسەر مەعنای ئەووەڵ چەن ھەدىسى شەریف وارىد بووہ. رىوايەت کراوہ لە ھەزرەتى عوسمانى كورپى عەفانەوہ رضي اللہ عنہ فەرموویەتى: بىستوو مە لە ھەرزەت ﷺ ئەيفەرموو: «من رابط ليلة في سبيل الله كانت له كألف ليلة صيامها وقيامها» واتە: كەسێ يەك شەو لە خودوود و سنوورى بەينى کافران و موسوڵمانانا

بمِیْنِیْتِه وه له بهر پاراستنی ولّاتی موسولمانان له بهر رهزای خودا ئه وه ئه وه مانه وه یه وه کوو هه زار شه وه که رۆژه کانیان به رۆژوو بئ و شه وه کانیان نوێژی کردبئ.

وه بوخاری ریوایه تی کردووه له سه هلی کورپی سه عدی ساعیدییه وه که هه زه رت ﷺ فه رموویه تی: «رباط یوم فی سبیل الله خیر عند الله من الدنیا و ما فیها».

وه له سه حیحی موسلیمدا ریوایه ت کراوه له سه لمانه وه که هه زه رت ﷺ فه رموویه تی: «رباط یوم ولیلة خیر من صیام شهر و قیامه، و ان مات جری علیه عمله الذی کان یعمله، و أجرى علیه رزقه، و آمن الفتان. أي الشیطان».

وه وارید بووه له فه زلی ریبات به مه عنای دووه مدا هه دیسئ که ئه بوو نه عیمی حافز ریوایه تی کردووه له عه بدوللای کورپی عه مری کورپی عاس ئه لئ: شه وئ هه زه رت ﷺ پاش نوێژی مه غریب رۆشته ماله وه، جا هه رکه سی رۆشته وه بۆ مالی خوی، رۆشت. وه هه رکه سی مایه وه له مزگه وت، مایه وه. پاش ئه مه هه زه رت ﷺ له مال هاته ده ره وه له پیش ئه وه دا که خه لک نوێژی عیسا بکه ن فه رمووی: موژده تان لئ بئ ئه ی موسولمانه کان خوای ته عالا ده رگایه کی له ده رگا کانی ئاسمان کردووه ته وه و به هوئ ئیوه وه فه خر ئه کا به سه ر مه لائیکه تانا و ئه فه رموئیت: ئه ی مه لائیکه کان بپوانن بۆ ئه م عه بدانه م که فه رزی نوێژیان کردووه، وه لحال چاوه پئی نوێژی تر ئه که ن.

﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾

ئه ی موسولمانان له هه ر عیاده تیکا ئه یکه ن ته قوای خودا بکه ن، واته ئه وه عیاده ته به ساغی بۆ خودای بکه ن.

﴿لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ﴾

رجا هه یه رزگار ببن.

سورة النساء، مدنية و آياتها "۱۷۶" نزلت بعد سورة الممتحنة
 انسووره تي نيساء، مه دينه يبيه و "۱۷۶" ثايه ته،
 دواى سووره تي مومته حينه هاتووته خواره وه].

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به ناوى خوداى به خشنده و ميهره بان

ئهم سووره ته پيرۆزه له مه دينه ي مونه ووهره دا نازل بووه ئيللا ثايه تيك كه له سالى
 فه تحى مه ككه دا نازل بووه له شانى عوسمانى كورى ته لحه ي كليدارى كه عبه ي
 شه ريفه دا كه عيبار ته له: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا﴾ الآية.

بازى فه رموويانه: «يا أيها الناس» له ههر شوينىكا نازل بوو ئه وه مه ككيه، كه وابى
 ئه بى ئه وو ئى ئهم سووره ته مه ككى بى و باقىيه كه ي مه ده نى بى. به لام راسته كه ي
 ئه وه يه كه مه ده نى بى؛ چونكى له سه حىحى بوخاريدا رىوايه ت ئه كا له «أُمُّ الْمُؤْمِنِينَ»
 عائشه وه (رضي الله عنها) فه رموويه تى: «ما نزلت سورة النساء إلا وأنا عند رسول الله (ﷺ)». واته:
 سووره تي نيساء نازل نه بوو ئيللا له و كاته دا كه من خانه واده ي پيغه مبه ر (ﷺ) بووم.
 وه مه علوممه كه عائشه له مه دينه ي مونه ووهره دا رويشته خزمه تي حه زره ت (ﷺ)
 و له وى گوتزرايه وه. وه ئه و قسه كه ئه لى «يا أيها الناس» له ههر شوينى بى ئه وه
 مه ككيه، ته واو نيه؛ چونكى سووره تي «بقرة» مه ده نيه و له دوو شوينا «يا أيها الناس»
 مه وجوده تيايا.

﴿يَأْتِيهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ﴾

ئەي ئادەمیزاد خۆتان بپاریزن لە عەزاب و لە نافەرمانی پەرورەدگاری خۆتان.

﴿الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾

ئەو پەرورەدگارە کە ئێوەی دروست کردووە لە یەک نەفسی تەنها کە ناوی ئادەمە. بەو ئیعتیبارە کە بە تەنیا ئەو باوکی ھەمووانە.

﴿وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا﴾

و ە دروستی کردووە لەو نەفسە تەنیا ھاو جووتە کە ی کە عیبارەتە لە «حواء».

﴿وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنَسَاءً﴾

و ە بلاوی کردووە لەو دوو کەسە پیاوانیکی زۆر و ژنانیکی زۆر.

﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ﴾

و ە لە خودا بترسن لە بارە ی حقوقی ناوتان: دەست درێژ مە کەن بە ناحەق بۆ حەقی کەس نە پیاو نە ژن؛ چونکی ئێوە لە حقوقا وە کوو یەک وە ھانە. ھەمووان لە ئادەم و ئادەم لە گەل. ئەو خودایە کە ھەموو ھۆشیاری دان ئەنێ بە وجودیا و ئەلێ ھە یە و تەوانایە، ئەو خودایە کە ئەو ەندە گەورە یە لە لاتانا یە کیکتان داوی شتی بکا لە یە کیکتان بە ھۆی ناوی ئەو ەو داوی ئەکا، ئەلێ: بۆ خاتری خوا ئەم شتەم بەدەری، ئەو قسە بکە، ئەو ە مە کە، بۆ خاتری خوا خزمە تەم بکە، ئازارم مەدە... و ە خۆتان بپاریزن لە برینی حقوقی میھرەبانی پتویست لە ناو خزمانا؛ چونکی بیجگە لەو ە ھەمووان لە گەل ھەموو کە سیکدا ھاو پرشتەن و ئەو ەو ە سەر ئادەم لە گەل خزمە کانتانا نزیکترن و حقوق لە ناوتانا زۆرە، و ە برینی رشتە ی میھرەبانی خزمایە تی ئەبێ بە ھۆی گەلێ ئازار و بیزاری تەنھایی و گشتی.

﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾

بە راستی خودا لە کاتیکیهوه ئیوهی دروست کردوو و ئیوهی گه‌یاندوو بە پایە
داوا و زیمەداری هه‌موو کاتی نیاگاهبان و ئاگاداره و ته‌ماشاکاری وتار و کرده‌وه‌تانه
و هه‌موو که‌م و زۆریکتان حسیبی له‌سه‌ره.

بزانن له‌م مه‌قامه‌دا چه‌ن شتی هه‌یه:

یه‌که‌م: له‌به‌ر ئه‌وه که ئه‌م سووره‌ته گه‌لی ئه‌حکامی تیدا هه‌یه و قه‌بوولی ئه‌وانه
زۆر زه‌حمه‌ته له‌سه‌ر نه‌فسی ئینسان خودا ئه‌م سووره‌ته‌ی ده‌س پێ کرد به‌ ئه‌مر
به‌ ته‌قوای خودا؛ چونکی ئینسان مادام ته‌قوای خودای بوو ئه‌توانی هه‌موو ته‌کلیفی
وه‌ربگرێ، ئه‌و ئه‌حکامانه وه‌کوو ریعایه‌ت و پاراستنی مالی هه‌تیو و پاراستنی
حقوقی ماره‌یی، وه‌کوو به‌راوردکردنی حالی هه‌تیو له‌ پیش ئه‌وه‌دا که ماله‌که‌ی
بدریته‌وه ده‌ستی، وه‌کوو دادگه‌ری له‌ به‌ینی ژنانا بۆ که‌سی چه‌ن ژنی ماره‌ بکا، وه‌کوو
ته‌سلیم کردنی میرات به‌ خاوه‌ن حه‌ق له‌ کو‌ر و له‌ کچ. وه‌ وه‌کوو ئه‌مر کردن به
ته‌هاره‌ت و نوێژ کردن و جه‌نگ له‌ گه‌ل موشریکانا. وه‌ به‌ تایبه‌تی چونکی حقوقی
ژن زۆر باس ئه‌کری له‌م سووره‌ته‌دا و ژنان له‌ موقابیلی برا و مام و ئام‌زازه‌ زه‌عیف و
بێ‌ده‌ستن، هه‌روا له‌ موقابیلی می‌رده‌وه غالباً داماون سووره‌ته‌که‌ ناوبراوه به‌ «سووره‌تی
نيساء».

دووه‌م: زانایانی دین ئیجماعیان بووه له‌سه‌ر ئه‌وه که مه‌قسوود له‌ «نه‌فسی واحیده»
ئاده‌مه‌ (ع‌ل‌ی‌ه‌) وه‌ مه‌قسوود له‌ ها‌وجووته‌که‌ی حه‌وايه. وه‌ حه‌وا دروست کراوه له‌ له‌شی
حه‌زرتی ئاده‌م و پاش ئه‌وه که خودا ئاده‌می دروست کرد خه‌وی به‌سه‌را ه‌ینا، وه
له‌و کاته‌دا ئاده‌م له‌ خه‌ودا بوو حه‌وای له‌ په‌راسوویه‌کی چه‌پی حه‌زرتی ئاده‌م
دروست کرد، کاتی ئاده‌م له‌ خه‌و هه‌ستا و چاوی که‌وت به‌ حه‌وا ئولفه‌تی پێوه‌گرت.

وہ ئیستیدالایان کردووہ لەسەر ئەمە بە فەرموودە ی حەزەرەت ﷺ: «إِنَّ الْمَرْأَةَ خُلِقَتْ مِنْ ضَلَعٍ أُعْوجٍ، فَإِنْ ذَهَبَتْ تُقِيمُهَا كَسْرَتِهَا، وَإِنْ تَرَكْتُهَا وَفِيهَا عَوْجٌ اسْتَمْتَعْتُ بِهَا» واتە: بە راستی ژن لە پەراسوویەکی لار دروست کراوە ئەگەر تۆ بتهوئ راستی بکەیتەووە ئەیشکینی، وە ئەگەر وازی لێ بێنی بەو لارییەووە لەزەتی لێ وەرئەگری.

سێهەم: لەفزی «والأرحام» دەلالەت ئەکا لەسەر گەورەیی حەقی رەحم و لەگەڵ عیبادەتی خودای تەعالا و حوقوقی باوک و دایکدا، خودا فەرموویەتی: ﴿وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تَشْرِكُوا بِهِ شَيْئاً وَالْبَالَدِينَ إِحْسَاناً وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ﴾^۱ وە گەلی حەدییسی پیغەمبەر ﷺ وارید بوون لەسەر سیلە ی رەحم لە حەدییسیکا فەرموویەتی: هیچ کارئ نییە کە ئیتاعە ی خودای پێ کرابێ بە قە ی سیلە ی رەحم بۆ ئینسان بێ بە هۆی ئەو کە زوو بە زوو سەوا بە کە ی دەست بکەوئ، وە هیچ کارئک نییە کە عیسانی خودای پێ کرابێ و زوو عەزابی لەسەر وارید بێ وە کوو برینی رەحم و سوونی درۆ. وە حەزەرەت ﷺ فەرموویەتی: سەدەقە و سیلە ی رەحم ئە بن بە هۆی زیادبوونی عومری ئینسان و پاراستنی خاوەنە کە یان لە مردنی ناھەموار. وە فەرموویەتی: گەورەترینی سەدەقات ئەو یە کە سەرف بکری لە خزمیکدا زۆر دوزمن و نابار بێ. ئەمانە هەموو دەلیل بۆ شەرەفی سیلە ی رەحم.

وە بزائن بە ئیتتیفاقی زانایانی ئیسلام سیلە ی رەحم واجبە و، قەتعی رەحم حەرامە. وە سابتە کە ئەسماء لە پاش هێجرەت، دایکی لە مەککەووە هات بۆ چاوپێکەوتنی، جا ئەسماء هات عەرزی حەزەرەتی کرد: دایکم هاتوووە بۆ دیدەنیم و هیشتا کافرە ئایا موبالاتی پێ بکەم و خزمەتی بکەم یانە؟ حەزەرەت ﷺ فەرمووی: «نعم صلي أملك»: بەلێ خزمەتی دایکت بکە و حورمەتی بگرە.

به تاییه‌تی ئەو خزمانه که به هۆی سیله‌ی ره‌حمه‌وه هیوات بێن روو بکه‌نه ئیتاعه‌ی خوداو ئەخلاقیان باش بێن. وه ئەم سیله‌ی ره‌حمه به پیتی که‌س و روژ و حال ئەگورێ؛ بۆ باوک و دایک و بۆ ئەولاد له کور و کچ و کورە‌زا و کچه‌زا مادام ئینسان ده‌ستی برۆا و ئەوان گه‌دا بن یا کاسییان پێ نه‌کرێ واجبه مه‌سه‌ره‌فیان بکیشی و به‌قه‌ی حال ئیکرامیان بگرێ. خودا فەرموویه‌تی: ﴿وَإِنْ جَاهِدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبُهَا فِي الدِّينِ مَعْرُوفًا﴾^۱ واته ئەگەر باوک و دایک هه‌ولیان دا له‌گه‌لتا بۆ ئەوه شه‌ریک بۆ خودا بریار بده‌ی ئەو حاله که هه‌موو که‌سی و تۆیش ئەزانی درۆیه و عیلمت نییه به‌وه که راست بێ، فەرمانیان وهرمه‌گره، به‌لام له دنیا‌دا به پیاوه‌تی له‌گه‌لیانا رابوێره. یانی خزمه‌تیان بکه‌ن.

وه بۆ غه‌یری ئەسل و فەرع یانی بۆ حاشیه‌وه‌کوو مام و خال و پوو‌رو ئەولاده‌کانیان ئەگەر گه‌دا بوون به‌قه‌ی ئیمکان یارمه‌تیان بده و ئەحوالیان بپرسه، وه ئەگەر دوور بن نامه‌یان بۆ بنووسه یا سه‌لامیان بۆ ره‌وانه بکه؛ چونکی دینی ئیسلام هاتووه بۆ ئیمان به‌خودا به‌ئیخلا‌س وه بۆ خزمه‌تکردنی موسوڵمانان به‌قه‌ی ده‌سه‌لات، جا نه‌خوازه‌لا که خزم و نزیک‌ی ئینسان بن.

فەرمووده‌ی خودا: ﴿وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ﴾

ئیننوئه‌بی‌حاته‌م ریاویه‌ت ئەکا له سه‌عیدی کورێ جوبه‌یره‌وه عليه‌السلام: پیاوی له قه‌بیله‌ی «غطفان» براه‌کی بوو مرد وه کورێک و مالێکی زووری به‌جێ هێشت، کاتی کورە‌که بالغ بوو داوای ماله‌که‌ی کرد و داواکه‌یان هینا بۆ خزمه‌تی پینغه‌مبه‌ر عليه‌السلام، جا ئەم نایه‌ته هاته‌خوا‌ره‌وه. کاتی مامی کورە‌که نایه‌ته‌که‌ی بیست وتی: «أَطْعَمَنَا اللَّهُ

و رسولە - خودا بمان پارێزێ لە تاوانی نابار - وە هەموو مالهەکی داوہ بە برازاکەیی، جا حەزەرەت ﷺ فەرمووی: هەرکەسێ بیارێزێ لە بوخلی نەفسی خۆی و ئیتاعەیی خودای خۆی بکات ئەرواتە بەهەشتی خوداوہ. جا ئەفەرمویت:

﴿وَأَتُوا آلِنَّمَىٰ أَمْوَالَهُمْ﴾

ئەیی موسولمانەکان، ئەیی برا و مام و خزمی هەتیوان، ئەیی فەرماندارانی رۆژ، بدەنەوہ بە دەستی ئەو کەسانەوہ کە زوو هەتیو و نابالغ بوون و ئیستە بالغ و خواوہن ھۆشن و روشدیان ھەبە لەسەر حال و مالی خۆیان. ئەو مالهیان کە لە لای خۆتان راگیرتان کردوہ لەگەڵ هەموو بارەیی ئەو ماله.

﴿وَلَا تَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ﴾

مالی پیس و بێنرخ و حەییوانی لاتیی خۆتان مەکەن بە بەدەل و تۆلە بۆ مالی باشی ئەوان؛ مەرە باشەکانی ئەوان ھەلبگرن بۆ خۆتان و مەرپیکی لاوازی بێخیر بدەن بەوان، یاخود مالی پیسی حەرامی ئەوان وەرەگرن و مالی حەلالی پاکی خۆتان بدەن بەوان.

﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ﴾

مالی ئەو هەتیوانە مەخۆن لەگەڵ مالهەکی خۆتان و اتە بە بەھانەیی دیناری لە مالی خۆتان، دوو دینار لە مالی ئەوان بخۆن، واتە کاتی مەسرەفتان کرد نیسبەت رابگرن، ئیوہ کە چوار سەر خێزان چوار دینار سەرف ئەکەن با لە مالی ئەو هەتیوہ تاقە دیناریکی تێدایە وە زیانیان لێ مەدەن.

﴿إِنَّهُ كَانَ حُبًّا كَبِيرًا﴾

ئەم خواردنی مالی هەتیوہ تاوانیکی گەورەبە بە ھەر شیوہیی بێ.

لەو ولاتەدا کە هەتیو هەیه و مالی هەیه ئەگەر حاکی شەری عادلی تێدا ببێ باشتەر ئەو هیه کە بە حسیبێکی راست مالی هەتیوێکان - هەرچەن هەیه - وەرگیری و لە مەخزەنێکی ئەمینا لە سەر دەفتەر هەلبگیرێ. جا ئەگەر تێجارەتێکی شەری بوو ئەو دروستە کە قازی ئەو ماله بخاتە تێجارەتەو بە مەسلەحەت، ئەگەرنا ماله کە رابگری وەکوو خۆی مەسرفی لێ بکا بۆ هەتیوێکان و کاتی بالغ بوون تەسلیمیان بکاتەو. ئەگەر لەو ولاتەدا قازی نییە پتویستە ئەهلی شوعووری ئەو شویتە کەسێ بکەن بە چاودیری ئەو مالی هەتیوانە، واتە بیدەنە دەستی کەسێکی ئەمین کە بەختیوان بکاو مەسرفی لێ بکا بۆ هەتیوێکان، جا ئەگەر هەتیوێکان دایکیان بوو وە شوری نەدەکرد و خاوەن روشد بوو ماله کە بە حسیب بدریتە دەستی دایکەکیان و لە خاریجیشەو کەسێ دابنێن تەماشایان بکا و یارمەتی دایکەکیان بدات لە هەر کاریکدا پتویست بێ.

و ئەگەر دایکیان نەبوو لەم کاتەدا ئەگەر بایەکی موسولمان وە یا مامەیه کی موسولمانیان ببێ هەم بە حسیب بەشی مندالەکان بدریتە دەستیان بەختی بکەن و مەسرفی مندالەکانی لێ بکەن تا گەورە نەبن، جا ئەگەر لە پاشا مایەو تەسلیمیان بکەنەو.

لەم سوورەتەدا کە ماله کیان لە لای برا یا لە لای مامە مەسلەحەت وایە هەر مالی لەوانەیه زیە ببێ وەکوو فەرشیکی کۆن یا حیوانێکی لاواز یا کاسە و کەوچکی کە دەوام نەکا، بیانفرۆشن و سەرفی بکەن بۆ مندالەکان، هەروا باش وایە کابرای خاوەن هەتیو لە غیری ئەو ماله تۆمی پەیدا بکا و بیکا بە مایە فەلاحەت و کشتوکال، جا هەر ئەندازەیین لەو بەره جوتە سەرف ئەکری بەشی هەتیوێکان حسیب بکا بەقەی ئەو لە مالی هەتیوێکان هەلبگری لە تۆلە ی ئەوا. وە ئەمما ئەو ئەو ئێستە لە بازی شوینا ئەیکەن کە مالی هەتیوێکان ئەدەن بە برای گەورە یا بە

مامه به قهرز یانی نه یفرۆشن بهو شه خسه و له پاره ی ئهو ماله مه سرف نه کا بۆ منداله کان ئه مه زۆر سته مه و سوودی تیا نییه بۆ منداله کان واجبه ته رکي بکه ن له بهر چهن ده لیل:

یه که م: فرۆشتنی مالی هه تیو به قهرز دروست نییه ئیلا له بهر مه سلحه تیکی دیاری وه کوو ئه وه کاتی ئاشووب و تالان بیه پیشه وه و نه گهر ئهو ماله نه درئ به قهرز به تالان بړوا، وه مادام ئهو مه سلحه ته نه بوو پیوسته ره هن وه ربگیری له باقی ئهو قهرزه، وه له م سووره تانه دا ئه م مالی هه تیوه ئه ده ن به قهرز ئهو مه سلحه تانه وجوودیان نییه و ره هن وه رناگیری و ئهو براگه و ره یا ئهو مامه ئهو ماله ی پی نه فرۆشن به قهرز له ئه ساسا پایوی نوێژکه ر یا خاوه ن روشد نییه و نه گهر وایش بی ئهو ئه مانه ته ی نییه که ئهو قهرزه بداته وه به منداله کان.

دووه م: ئهو هه تیوانه - کوپ و کچ - له شش سال به ره و ژوور ئهو برا یا ئهو مامه دائیما ئیشیان پی نه کا و له کشت و کال و هه یوانداری دا به کاریان دینی به نه وعی که ئه وه نده خویان نه یخۆن و زیاتر له وه کرییان نه که وی ئیتر پیوست نییه به وه که له مالی خویانه مه سه رهیان بۆ بکری، وه ئه مه ی که من وتم له گه لی شوینا به ته وای راسته.

سیهه م: هه یوان، وه کوو مه پو بز و مانگا و ماین، مانه وه یان له کوردستانا گه لی به سووده؛ و نه بی له ماوه ی ده سالدا له زاوژی ئهو هه یوانانه گه له یی نه که ویتته وه و کاتی منداله کان باغ بوون ته سادوفی دارایی و مالیکی زۆر نه که ن که زۆر سوودیان لی وه رنه گرن و، له فرۆشتنی ماله که یانا کاتی باغ نه بن وه کوو داری ده ست وه ها رووت و بی مایه و مالن و ئه م حاله نه بی به هو ی به ده بختی ئهو هه تیوانه.

چواره م: ئه م نه وعه موعامه له بۆ نه نجام نه بی به هو ی فیتنه و ئاشووب له بهینی ئهو هه تیوانه دا له گه ل برا که یانا یا مامۆکه یانا کاتی که خویان به رووتی و دامای

ئەبىن خەلکى ئامۆزگارىيان ئەکەن، پىيان ئەلین: مالتىكى زۆرتان بوو و براکەتان خواردى وه ئاشووب پەیدا ئەبى و گەلى جار کوشتن و شەرە قسە لە بەینا ئەبى ئەویش حەرەمە و ھەرچى سەربکیشى بۆ حەرەم حەرەمە.

بە ھەر حال ئەگەر حاكىمى شەرع مالاكە وەر بگرى و لە دائىرەى ئەیتامە داينى ئەو بە ھەر جۆر بى مومكىنە «رأس المال» ەكەيان بۆ سەرف بگرى، بەلام ئەگەر ئەو ئەبى مانەوێ مالاكەيان وەكوو خۆى لە ھەموو سوورەتى ئەھووترە و ئەمە بە سوورەتى راستى بەراورد كراو وەھایە. وە لە سوورەتیکا مالى ھەتیوكان تىكەلى مالى براو مامى بى بەو نەوعە باسماں كەرد زۆر باشتەر.

پىچگە لەمانە جار بە جارى بازە موسولمانى سىيەكى مالى ئەكا بە خىرى گيانى خۆى ئەگەر يەكنى لىي بخوا. ئەویش مەقسوودى كابرأ ئەو نىيە ئەو سىيەكە لە پاش مردنیا جیا بگریتەو و خەلك ئىستىفادەى لىي بكا، بەلكو مەقسەد ئەو یە ھەتا مالى ئەو كابرأ ئەمىنى موسولمانان كاتى رىكەوت چوونە مالى ئەولادەكانى لەو مالا بخۆن و خىرى كابرأ نەبرى.

فەرموودەى خودا: ﴿وَإِنْ حَفَّتْ جَفَّتْ أَلَا تَقْسِطُوا﴾.

بوخارى و موسلىم - خويان لى رازى بى - رىوايەتيان كەردووە لە عوروەى كورى زوبەير رضي الله عنه عوروە ئەلن: پرسىارم كەرد لە پوورم عائشە رضي الله عنها لەم ئايەتە ئەویش فەرمووى: ھاتەخوارەو لە شانى كچانى بى باوكدا كە لای ھەقدارىيان بوون و ئەو ھەقدارە لەبەر مالى كچەكە يا لەبەر جوانى مارەى ئەكەرد بۆ خۆى، بەلام ئەو ئەندە كە عادەتە مارەى بۆ دانەئەنا وە ئەگەر شتىكى بۆ دابنايى پىي ئەئەدا جا خودا مەنعى كەردن لە مارە كەردنى ئەم كچانە مەگەر وەكوو ژنانى تر مارەى و ھوقوقيان بۆ دابىتن. وە خودا فەرمووى: بڕۆن لە ژنانى تر مارە بكەن و فەرمووى:

﴿وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَمْنِ﴾

ئه گهر ترستان بوو له وه عهدهالت نه کهن له میقداری ماره یی ئه و کچه هه تیوانه که وان له ئیداره تانا.

﴿فَأَنكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ﴾

برۆن ماره بپرێ ئه وه ی که مونسب و جوانه له بهر چاوتانا له ژنان.

﴿مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبْعَ﴾

خوا دوو دوو ژن ماره بکهن یا سێ سێ یا چوار چوار، بۆ ئه وه که له سته مکردن له کچه هه تیو دووور بکهونه وه، بهم مهرجه که بتوانن عهدهالت به جێ بینن له بهینی ئهم ژنانه دا له مانه وه له لایاندا به یاسای شهرع؛ چونکی ئه گهر عهدهالت نه کهن له ناویانا له ماره کردنی ئه مانه یشا تووشی تاوان ئه بن وه کوو له ماره کردنی هه تیوه کانا.

﴿فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُعَدِّلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾

ئه گهر بیستان بوو له وه عهدهالت نه کهن له ناو ئهم ژنانه دا ئه وه [یهك] ژن بینن، وه یا له زهت وه ربگرن له و جاریانه که بوون به مولکتان؛ چونکی له جارییه دا قهسم واجب نییه، وه له بهر ئه وه که مولکن ئه توانن به هه موو نه وعی ته سه روفیان تیا بکهن.

﴿ذَلِكَ أَذَىٰ أَلَّا تَعُولُوا﴾

ئیهختیاری یهك ژن یا خود کپینی جارییه بۆ له زهت وه رگرتن نزیکتره له ستهم نه کردن له بهینی ژنانا. وه یا خود مه عنای ئایه ته که وایه ئه گهر ئیوه ترستان هه یه له وه که له هوی هه تیوانه وه گیرۆده ی تاوان بین و مالیان بخۆن و له ترسی ئه مه هه تیو ناگرنه خۆتان، ده ی له خوسووسی ژماره ی ژنانیشه وه له خودا بترسن، وه یاسای زه مانێ نه زانین ته رك بکهن که به بی حسیب ژن ماره بکهن و سه رگه ردانیان

بکەن لە بابەتی بێ ئیدارەیی و موبالات نەکردن پێیان، وە ماره بکەن لەو ژنانە کە واکن و مونسایی ئیوەن یا دوو دوو یا سێ سێ و چوار چوار، وە لە چوار ژن زیاتر ماره مەکەن با تووشی فیتنە و تاوان نەبن.

ئەم کورت هەلەپیان لەسەر عەدەدی مەحدوودە نزیکترە لە عەدالەت کارییە وە لەو کە موقەید نەبن بە ژمارە وە وەکوو زەمانی جاھیلییەت. وە ئەم مەعنای دووھەمە لەسەر رێوایەتی سەعیدی کۆری جوبەیرە کە فەرموویەتی: موسولمانەکان دووریان نەگرت لە وەرگرانی هەتیو و مالی هەتیو لە ترسی تاوانباری، جا خودایش فەرمووی: دەی وەکوو لەم ھۆو لە خودا ئەترسن لە ھۆی ژنی زۆریشە وە لە خودا بترسن و ئەوەندە ژن پێن کە بتوانن تەماشای عەدالەتی شەریعیە بکەن تیايانا کە ئاخەر پایەیی چوارە، وە ئەگەر ترسی سەمتان بوو ھەر یەک ژن ماره بکەن.

فەرموودەیی خودا: ﴿وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً﴾

ئێبوئەببە حاتم و ئیبنولمۆنزیر رێوایەت ئەکەن ئەلین: عادەت وابوو کاتی پیاوی کچی خۆی ئەدا بە شوو ھەموو مارهیی کچەکەیی وەرئەگرت و نەیتەدا بە کچەکەیی. جا خودا نەھمی کرد لەم رەفتارە نابارە و فەرمووی:

﴿وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً﴾

بدەن بە ژنان مارهیییە کەیان کە بە شیکە خودا بۆی داناون و غەدریان لێ مەکەن بە زۆری دەس یا بە زۆری روو لێیان مەستین، حەقی خۆیانە خودا پێداون، ئەگەر ئیوە کچەکانتان بەخێو کردوو ئەوانیش لە عومری شەش حەوت سالییە وە ھەتا کاتی شوو ئەکەن رەنج ئەدەن و چەن قاتی سەرفی خۆیان کار ئەکەن.

﴿إِنْ طَبَنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوْهُ هَنِيئًا مَّرِيئًا﴾

وه نه‌گهر به خوڅشی دَل و ټاره‌زووی خوځیان ده‌ست‌به‌ردار بوون له شتې له‌و
 ماره‌ییبه و پټیان دان وه‌ری بگرن و بیخوځن وه‌کوو خوارده‌مه‌نیبه کی گه‌وارا.
 نه‌مه تا ئیسته له‌سهر نه‌وه روځشتین ټایه‌ته‌که خیتاب بی له‌گه‌ل باوک و برای
 ژنه‌که‌دا. وه نه‌گهر خیتاب بی له‌گه‌ل می‌رده‌کانیانا وه‌کوو سیاقی ټایه‌ته پښووه‌کانه
 نه‌وه نه‌فه‌رمویت: نه‌ی موسولمانه‌کان کاتې ژنتان ماره‌کرد نه‌وه ماره‌ییبه‌کیان بی‌بدن
 وه‌کوو خودا پټی‌داون، یا پټیان بدن به‌پی‌اوه‌تی وه‌کوو که‌ره‌می و به‌خششې بدن
 به‌یه‌کی، وه ماره‌ییبه‌کیان مه‌خوځن و مه‌نعی مه‌که‌ن، حقی خوځیانه، به‌لې نه‌گهر به
 ټاره‌زووی دَل شتیکیان له‌و ماره‌ییبه‌دا به‌ئوه بیخوځن عافیبه‌تتان بی.

بیدار بن! له‌وه‌دا که خودا نه‌فه‌رموئ: ﴿عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ﴾ ده‌رته‌که‌وئ که سهرفی
 نه‌زه‌ری ژن به‌نیسبه‌ت جوژنې له ماره‌ییبه‌که مه‌سمووحه نه‌گهرنا سهرفی هه‌موو
 ماره‌ییبه‌کیان مه‌عنای نییه، نه‌گهر نه‌وانیش سهرفی نه‌زه‌ر بکه‌ن ئیوه قه‌بوولې مه‌که‌ن.
 به‌راستی خودا «رب العالمین» و نیسبه‌ت به هه‌موو که‌سی نه‌وعی می‌هره‌بانی هه‌یه
 و حقووقی ژنی داناوه به‌یه‌کی له حقووقه به‌نرخه‌کان، به‌لام ټاده‌میزاد به‌دبه‌خت
 و سهرسه‌ختن، نه‌باوک و نه‌برا نه‌مامؤ نه‌ناموزای ژن ته‌ماشای حقووقی ژن به
 ته‌واوی ناکه‌ن، وه موعامه‌له نه‌که‌ن له‌گه‌ل ژنا - به‌تایبه‌تی له‌که‌ژ و کټو و له‌دټه‌اتی
 عه‌شایه‌ریدا - وه‌کوو ئینسانیکې بی‌ره‌حم، وه می‌ردی ژنه‌کانیش هر به‌قه‌ساوه‌ت
 ره‌فتار نه‌که‌ن له‌گه‌ل ژنه‌کانا، به‌تایبه‌تی قه‌زیبه‌ی ژن به‌ژن نه‌وه‌نده مه‌راره‌ت و
 می‌خنه‌تی تیا هه‌یه بو ژنه‌کان که ویجدانی ټاده‌میزاد بریندار نه‌کا.

فه‌رمووده‌ی خودا: ﴿وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ﴾ الآیات.

هاتوونه‌ته خواره‌وه له‌شانی سابیتی کورې ریفاعه و له‌مامه‌که‌یا؛ کاتې که ریفاعه
 وه‌فاتی کرد سابیتی کورې مندال بوو، جا مامی سابیت چوو بو حوزووری

پێغه مەبر ﷺ عەرزى کرد: ئەم برازامە هەتیو و لەلای منە چى حەلālە بۆ من لە مالى ئەم کۆرە و کەى ماله کەى پى بدە مەو؟

وە رىوايەت کراوە لە عائیشە رضی اللہ عنہا کە: نازل بوون لە شانى هەموو حەقدارىکى هەتیوا بە شیوەى گشتى. دەفەر موی:

﴿وَلَا تَوْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَمًا﴾

واتە: ئەى خاوەن کاران مەدەن بەو سەفیهانە کە وان لە ژێر دەستانانە و داراییە کە وا لە دەستانا، ئەوێ کە خودا راوەستان و مانەوێ ئیوێ بەستوو پێیهو.

﴿وَأَرْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ﴾

وە روژی ئەوانە بدەن لەو داراییەدا و بەرگ و پۆشاکیان بۆ بکەن.

﴿وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا﴾

وە قسەى وایان بۆ بکەن دلیان خوێش بکا، واتە: بە رووگرژی و زمانى تال دلیان ئازار مەدەن، بە لکوو وەها بیان دویتن کە چاویان بکەنەو بۆ تەماشای جیهان و دلیان رووناك بکەنەو بۆ فامى رازى نیهان. بە راستى حەقدارى و خاوەن کارى هۆشیار بى ئەبى وتارى عادەتى لە گەڵ منداڵ و وردەوالەدا وەکوو دەرس وابى و روژ بە روژ پایەى ئەوانە بەرز بکاتەو هەتا لە رێگەى ژيانى خوێان تى بگەن و بۆ بەخێو کردنى نەتەویش پى بگەن.

بزانن! سەفیه لە زمانى عەرەبا: یانى کەم هۆش، وە لە عورفى دینا: بە کەسێ ئەلین کە مەسلەحەتى خۆى نەزانى و کارسازى نەتوانى بکا. بەلام پێشەواکان بازیکیان ئەو کارسازیه توند ئەگرن و ئەلین: سەفیه دژى رهشیده وەکوو «سَفَه» دژى «رُشْد» و روشد بریتیه لە کارسازى دین و دنیا، واتە ئاگادارى بى لە یاسای دینی خۆى

بە قەی پێویستی خۆی و رەفتاریشی پێ بکا، وە ئاگاداریش بێ لە یاسای دنیا و ژێواری خۆی وە لە سەر ئەو یاسا بپروا بە رێدا.

جا لەسەر ئەم شتێوە ئینسانی شێت سەفیهە و کەسێ بەلغ بووبێ و تەمەنی گەیشتبێ بە پازدە ساڵە و ئیشی دینی خۆی یا دنیای خۆی نەزانێ، یا بیزانی و رەفتاری پێ نەکا. ئەمەیش سەفیهە. وە ئەو مەنعی تەسەرپوفە کە لە کاتی مندالیدا بە سەریا چوووە هەر ئەمەینتتەو هەتا وای لێ دێ کە روشد پەیدا نەکا، وە لە هەردوو جانییدا باش پێ نەگا. بەلێ ئەگەر ئەو مندالە کە لە ئیدارەیی حەقدارا نەبێ هەروا خۆی بۆ خۆی بژی ئەووە لە پاش بلووغدا موعامەلەیی دروستە؛ چونکی نازانین بە چ حالێ بەلغ بووە وە ئەسل لە کەسێکدا کە لە ژێر دەستی حەقدارا نەبێ ئەووە رەشید بێ وەکوو لە کتیی نیهایی رەمەلیدا بەیانی نەکا.

وە بازێ لە پیشەواکانی دین لەسەر ئەوەن کە رەشید ئەووە کارسازی دنیای خۆی بیزانی و بیکا. یانی: روشد سەلاحی مالهەو بەس. واتە کارسازی دینی لە مەعنای روشدا نییە. لەسەر ئەم شتێوە کار ئاسانتەرە. لەبەر ئەوە هەر کەسێ بە قەی حال دنیای خۆی رائەگرێ و تەماشای نەکا. وە ئەم جۆرە کەسە لەسەر ئەم فەرموودەییە موعامەلەیان دروستە و بە رەشید ئەناسرێن.

هەروا ئەگەر کەسێ بە رەشیدی بەلغ ببێ و پاش ماوهی دەست بکا بە تەبزیڕ و ئیسراف، واتە مالی خۆی بێسوود زیە بکا، ئەووە مادام قازی مەنعی نەکا لە موعامەلە کردن پێی ئەلێن: سەفیهی موهمل و موعامەلەیی ئەمەیش دروستە.

﴿وَابْتََلُوا الْيَتَامَى﴾

بەراوردی حالێ هەتیوەکان بکەن لە پیش بلووغا؛ بزانی ئایا سەلاحی حال و مالیان هەیه یا نە؟

﴿حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ ءَاثَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ﴾
 بۆ ئهوه کاتی گه یشتن به وادهی بلووغ، که وهختی ژن هینان و شووکردنیانه
 نه گهر لهو کاته دا ده رکی روشد و کارسازیتان لی کردن ههر مالکیان وا له دهستانا
 پیتان بده نه وه.

﴿وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا﴾

وه مالی ئه وه هه تیوانه مه خۆن به زیاده پوهی لهو نه ندازه به که حهقی خۆتانه.

﴿وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا﴾

وه به پهله پهله کردن له ترسی ئه وه که مندا له کان گه وره بین و ماله که یان بیه نه وه.

﴿وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ﴾

وه هه رکه سی له ئیوه ده وله مه ند بی با خۆی دوور بگری له مالی ئه وه هه تیوانه،
 با هه موو خزمه ته که ی بی به هۆی نه جری قیامهت بۆی.

﴿وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ﴾

وه هه رکه سی کیش که موحتاجه و گه دایه با لهو ماله بخوا به شیوه بین که یاسا
 بین له دینا، واته به قه ی ئیحتیاجیه که ی و به قه ی ئوجره ی خزمه ته که ی.

﴿فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ﴾

وه کاتی که ماله که تان داوه به وه هه تیوانه که ئیسته بالغ و خاوهن روشد و شوعوورن
 شهیدیان له سه ر بگرن و ناگادار بن له سه ر نه ندازه و چلۆنیه تی ماله که یان نه کا
 سه بینێ داوای ماله که تان لی بکه ن و بلێن وه رمان نه گر توه ته وه لیتان، وه یاخود
 داوای ئه وه بکه ن که مالی په رپووت و بی نرخیان وه رگر توه لیتان یا که متر له وه یان
 وه رگر توه که له ده ستانا بووه. وه ئهم یاسایه بۆ ئه وه دامه زراوه که به زاهیر داواتان
 له سه ر قهید نه که ن و ئازارتان نه دهن نه ک بۆ رزگارییه له عیقاب و ئازاری خودا.

﴿وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا﴾

وه خودا خوئی به سه بۆ موحاسیبی له سه ر ئیوه و نه گهر خه یانه تیگتانه له و ماله دا کردبی هه رچه نه به زاهیر تووشی نازاری حاکم نه بن به لام خودای تهعالا نازار و عیقابتانه دا.

فه رمووده ی خودا: ﴿لِّلرَّجَالِ نَصِيبٌ﴾ الآیات.

ئهوسی کورپی ساییتی نه نساری وه فاتی کرد ژنی وه سی کچی له و ژنه به جی هیشت و دوو ناموزای بوون «سوید» و «عرفجة»، وه ئهم دوو که سه وه سی و عه سه به ی بوون هاتن هه موو ماله که یان برد و هیچیان لی نه دا به ژنه که ی و کچه کانی و یاسای جاهیلییه ت وابوو میراتیان نه نه دا به ژن و کورپی به چووک و ته نیا به پیایان نه دا و نه یان وت: مال نادری ئیلا به که سی که جهنگ بکا له سه ر پشتی نه سپ و تالان بگری! جا ژنه که ی ئه وس هات بۆ خزمه تی چه زه رت ﷺ عه رزی کرد: یا ره سوله لالا ئه وس مردوو وه سی کچی به سه رما به جی هیشتوو و منیش ژنی ئه وم و هیچم له لا نییه بۆ خه رچی ئهم کچانه و باوکیشیان مالیکی باشی به جی هیشتوو هه مووی وا له لای «سوید» و «عرفجة» هیچیان له و ماله نه داوه نه به من و نه به م کچانه!

جا چه زه رت ﷺ بانگی کردن ئه وانیش عه رزیان کرد: یا ره سوله لالا ئه ولادی ئهم ژنه نه سواری نه سپ نه بن و نه زه حمه تی که سی هه لئه گرن و نه زیانی نه ده ن له دوژمن! جا خودای تهعالا ئهم نایه تانه ی نازل کرد: «لِّلرَّجَالِ نَصِيبٌ» وه به راستی ئه وه ی که یاند که میرات خاس نییه به ئیرینه وه و به پیای گه وره وه، به لکوو کور و کچ شه ریکن تیایا گه وره بن یا به چووک. جا چه زه رت ﷺ جوابی نارد بۆ لای «سوید» و «عرفجة» که له مالی ئه وس هیچ بلاونه که نه وه؛ چونکی خودای تهعالا

بەشی داناوە بۆ ژنەكەیی و بۆ كچەكانی و روشنی نەكردووەتەووە چەندێكە، هەتا چاوەرپی ئەكەم بۆ ئەوێ ئەیتیریتە خوارەو. جا خودای تەعالا ناردیە خوارەو: ﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ﴾.

جا كاتێ ئەمە نازل بوو حەزەرەت ﷺ ناردی بە شوینی «سويد» و «عرفجة» دا كە هەشتیەكی مائی ئەوس بەدەن بە ژنەكەیی و دوو «ثلث» یش بەدەن بە كچەكانی و چى مایەووە بۆ ئێووە ئەبێ.

وہ نیمامی ترمزی و ئەحمەد و ئەبووداوود رىوایەتیان كړدووہ لە جابیری كۆرى عەبدوللّاوہ: كە ژنى سەعدى كۆرى رەبیع هات بۆ لای حەزەرەت ﷺ عەرزى كړد: یا رەسوولەللا ئەم دوانە كچى سەعدى كۆرى رەبیعن باوكیان لەگەڵ تۆدا لە ئوخودا شەهید بوو و مامى ئەم كچانە مالهەكەى بردوو و هیچی بەجى نەهێشتوو بۆیان و مەعلوومە كە شوو ناكەن ئیلا ئەبێ مالێكیان پى بێ. جا حەزەرەت ﷺ فرمووی: خودا حوكم ئەكا لەم مالهەدا، جا ئەم دوو ئایەتەى میرات هاتنەخوارەو و حەزەرەت ﷺ ناردی بە شوینی مامەكەیان هات و حەزەرەت ﷺ فرمووی: هەشتیەكی ئەو مائی سەعدە بەدەن بە ژنەكەیی و دوو سولسیشى بەدەن بەم دوو كچەى و هەرچى مایەووە بۆ تۆیە.

وہ بوخارى و موسليم و غیری ئەوانیش رىوایەتیان كړدووہ لە جابیری كۆرى عەبدوللّاوہ ئەلئى: حەزەرەت ﷺ هات بۆ عەيادەتم لەگەڵ ئەبووبەكردا لە ناو «بنی سلمة» دا بە پى ئەهاتن گەشتنە لام تەماشای كړد بى هۆشم، ئەمرى كړد ئاویان هینا و خۆی دەسنوێژى گرت جا لەو ئاوێ پرژان لە من و من ئیفاقەم بۆ هات و وتم: یا رەسوولەللا چى بكەم بەم مالهە؟ جا دوو ئایەتەى میرات هاتنەخوارەو. ﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ﴾ هەتا ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ﴾ فرمووی:

﴿لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ﴾

له بۆ ئاده میزادی نیرینه بهشی ههیه لهوهی باوک و دایک و خزمان بهجیان هیشتووه بۆیان.

﴿وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ﴾

ههروا بۆ مینه ییش بهشی ههیه لهوهی که باوک و دایک و خزمانی نزیکیان بهجیان هیشتووه بۆیان.

﴿مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرٌ﴾

لهوه کهم بئی یا زۆر لهو میراته که بهجی ماوه.

﴿نَصِيبًا مَّفْرُوضًا﴾

وه حالئێ ئهم بهشه وایه بهشیکه خودا بریاری داوه بۆیان و به ئیختیاری ئهوان نییه وهری بگرن یا وهری نهگرن مالی ئهوانه^۱.

﴿وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينُ فَأَرْزُقُوهُمْ

مِّنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا﴾

کاتی که حازری بهشکردنی میرات بوو خزمانی مردوووه که لهوانه که بهشیان نییه له میراته کهدا یا مندالانی ههتیو و داماو یا ئینسانی بئی چیز ئهوه لهو میراته بهشیان بدهن و قسهی باشیان لهگهلا بکهن. ئهم ئهمره بۆ میراتهبری بالغی خاوهن روشده، ئهنا ئهگهر میراتهبر نابالغ بئی یا بالغی بئی روشد بئی ئهوه دروست نییه به کهم و

۱. بۆ زیاده ئاگاداری له باسی میرات و میراتگر و بهشهکانی میرات و جوړ و شتیهی خاوهن بهشهکان

تهماشای بهرگی سینه می «شهریعه تی ئیسلام» بکه.

زۆر دەست لەو بەشی ئەوانە بدری. وە ئەم حوکمە لە لای بازی لە ئیمامەکان مەنسوخە و رەفتاری پێ ناکرێ، وە لە لای باژێکیان موحکەم و سابتە.

قەتادە رێوایەتی کردوووە لە یەحیای کۆری یەعموروووە فەرموویەتی: سێ ئایەت هەن لە موحکەماتن بەلام خەلک رەفتاریان پێ ناکەن؛ ئەم ئایەتە و، ئایەتی داوای ئیزن بۆ چوونەمالی خەلک: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذَنَ الَّذِينَ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾،^۱ وە ئایەتی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى﴾.^۲ وە ئەو رزقە کە لەم ئایەتەدا هەیه ئەوێە خوار دەمەنیەکیان بۆ نامادە بکری بێخۆن و قسە باشەکەیش وەکوو ئەو پێیان بڵێن: یا خوا عافیەتتان بێ، ئەگەر مەجالمان ببوای زیاتر خزمەتمان ئەکردن. «وھکذا».

﴿وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكَوْا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ﴾

با لە خودا بترسن ئەو میراتبەرانی کە ئەگەر خۆیان لە مردنا بوونایین و مندالی وردیان بەجێ بهێشتایە ئەترسان لەو کە مندالەکان بھەوتین و زایە بین. با لە خودا بترسن کاتی چاویان کەوت بەم ھەتیو و مندالانە و ئەم گەدایانە کە حازر بوون وە تەماشای ئەوانە بکەن وەکوو مندالی خۆیان کە لە پاش مردنی باوکیان بکەونە دەران.

﴿فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا﴾

دەوێ با ئەم میراتبەرانی لە خودا بترسن و قسە ی پیاوانە و میھرەبانانە و ساغ لە گەڵ ئەم ھەتیوانەدا و لە گەڵ ئەم گەدایانەدا بکەن. وە یاخود ئەم ئایەتە قسە ئەکا لە گەڵ مردوووەکانا لە کاتی ھەیاتا و لە نزیکی مردنیا. واتە با لە خودا بترسن مالەکیان بە وەسیەتی بێ جێگە زایە نەکەن و زیاد لە سێ یەك وەسیەت نەکەن لە ترسی

۱. النور؛ ۵۸.

۲. الحجرات؛ ۱۳.

مندالہ کانیان که به لاتى نه کهونه کۆلّانان. وه یاخود ئەم ئایه ته قسه ئەکا له گه‌ڵ میراتبهره گه‌وره‌کان، واته له خودا بترسن و چاوتان له میراتبهره هه‌تیوه‌کانه‌وه بێ و به‌شه‌که‌یان مه‌خۆن و ماله‌که‌یان داگیر مه‌که‌ن، ئیوه‌یش ئەمرن و ئەولادی داماوتان لێ به‌جی ئەمینی، رۆژان رۆژیان له دوايه، ئیمړۆ ئەوانه هه‌تیون سبه‌ینی مندالی تۆ هه‌تیو و بێ نه‌وايه.

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ آلَتَمَىٰ ظُلْمًا﴾

ئەو که‌سانه که مالی هه‌یتوان ئەخۆن به ناحق و به سته‌م.

﴿إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا﴾

به راستی پر به سکی خۆیان ناگری دۆزه‌خ ئەخۆن.

﴿وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا﴾

وه له پاشه‌پوژی نزیکدا داخلی ناگری بلیسه‌داری دۆزه‌خ ئەبن، ئەو جاره به‌شیمان ئەبنه‌وه به بێ سوود.

﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلَّذِ كَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ﴾

خوای ته‌عالا عه‌هدتان بۆ ئەکا له هۆی میراتی ئەولاده‌کانتانه‌وه له کوپ و کچدا، له بۆ کوپ هه‌یه دوو ئەوه‌نده‌ی به‌شی کچی، واته: که‌سی مرد کوپ و کچیکی هه‌بوو میراته‌که‌ی ئەکرێ به‌ سێ به‌شه‌وه؛ دوو به‌شی بۆ کوپه‌که و به‌شیکی بۆ کچه‌که‌یه.

﴿فَإِنْ كُنْ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ﴾

وه ئەگه‌ر ئەولاده‌کان هه‌رکچ بوون و زیاتر بوون له دوو که‌س ئەوه دوو ته‌قسیم سێ [(٢/٣)] ئەبن، به‌ دوو ده‌لیل: یه‌که‌م به‌ نه‌سی ئایه‌ت بریار دراوه کوپێک دوو قاتی کچیێک بیا، له‌مه‌وه لازم ئەکا دوو کچ به‌ قه‌ی به‌شی ئەو کوپه‌ بیا.

دوووه‌م: تاقه کچی له‌گه‌ل کورپ‌کدا سنی‌یه‌کی مال ببا پیویسته دوو کچ، که‌که‌س مانعیان نه‌بن، دوو سنی‌یه‌ک به‌ن.

﴿وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ﴾

وه نه‌گه‌ر نه‌ته‌وه‌ی مردوووه‌که یه‌ک کچ بوو نیوه‌ی میراته‌که نه‌با.

ئه‌مه تا ئیسته قسه‌مان له‌کور و کچی نه‌فسی مردوووه‌که بوو، وه نه‌گه‌ر له‌کور ی ئه‌و مردوووه بوون و باوکیان نه‌ما‌بوو ئه‌وه وه‌کوو کور و کچی پستی مردوووه‌که میرات نه‌گرن به‌یاسای «للذكر مثل حظ الأنثیین». وه نه‌گه‌ر ئه‌م دوو چینه‌گرده‌وه بوون؛ ئه‌وه ئه‌ولادی پستی یا ته‌نیا نیرینه‌ن یا نیرینه و مینینه‌ن، یا تاقه مینینه‌یه‌که یا زیاتره، وه له‌م چوار حاله‌دا ئه‌ولادی کور ی مردوووه‌که یه‌کیکه له‌م چواره، وه چوار له‌چوارا نه‌کاته‌شازده. جا مادام ئه‌ولادی پستی هه‌ر نیرینه‌ن یا خود نیرینه و مینینه‌ن به‌هه‌موو حال ی ئه‌ولادی کور ی مردوووه‌که حه‌جب نه‌که‌ن، وه نه‌گه‌ر ئه‌ولادی پستی هه‌ر مینینه‌ن بوون ئه‌وه نه‌گه‌ر ئه‌ولادی کور ی مردوووه‌که هه‌ر نیرینه‌ن بوون یا نیرینه و مینینه‌ن بوون ئه‌وه له‌پاش به‌شی ئه‌ولاده پستییه‌کان هه‌رچی مایه‌وه ئه‌یه‌ن و «علی الأصول» به‌شی نه‌که‌ن. وه نه‌گه‌ر هه‌ر مینینه‌ن بوون ئه‌وه له‌گه‌ل یه‌ک کچی پشیدا شه‌ش‌یه‌کی ماله‌که نه‌به‌ن و له‌گه‌ل زیاتر له‌یه‌ک کچدا به‌شیان نییه.

﴿وَلَا بَوَّيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا الشُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ﴾

وه له‌بۆ باوک و دایکی مردوووه‌که - هه‌ریه‌کی له‌وان - یه‌ک ته‌قسیم شه‌ش [(۱/۶)] هه‌یه له‌میراتی مردوووه‌که نه‌گه‌ر نه‌ته‌وه‌ی میراتگری ببی یا کچ. ئه‌وه‌نده هه‌یه نه‌گه‌ر نه‌ته‌وه‌که کچ بوو ئه‌وه که ئه‌مینته‌وه له‌به‌شی دایکه‌که و له‌به‌شی کچه‌که و شه‌ش‌یه‌کی باوک، باوک‌که به‌ته‌عسیب نه‌بیا.

﴿فَإِنْ لَّمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ آبَاؤُهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ﴾

وه نه گهر مردووه که نه ته وهی نه بوو وه بهس باوک و دایکی هه بوو نه وه دایکه که لهو میراته یهک ته قسیم سئ [(١/٣)] نه با و دوو ته قسیم سئ [(٢/٣)] نه مینته وه بو باوکه که ی؛ چونکی پیاو و ژنی هاوپایه که که وتنه یهک نه وه پیاوه که دوو قاتی ژنه که نه با. به لام نه گهر بیتجگه لهو باوک و دایکه مردووه که ژنی لئ به جئ ما وه یا میردی لئ به جئ ما نه وه له پیشا بهشی نه و ژنه یا نه و میرده نه درئ، جا پاش نه وه هه رچی مایه وه یهک ته قسیم سئ [(١/٣)] نه درئ به دایکی مردووه که و دوو ته قسیم سئ [(٢/٣)] نه درئ به باوکه که له بهر ریعایه تی یاسا پیشووه که وه له م سووره ته دا دایکی مردو و سئ یه کی هه موو میراته که نابا به لکوو سئ یه کی نه وه که نه مینته وه له ژنه که یا ژنه که یا له میرده که نه وه نه با.

﴿فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ﴾

به لام نه و مردووه که دایکی ماوه ته وه له دنیا دا نه گهر چهن براین یا چهن خوشکی یا چهن برا و خوشکیکی هه بوو نه وه دایکی نه و مردووه شهش یه کی [(١/٦)] ماله که ی هه یه نهک سئ یهک؛ چونکی ژماره ی براو خوشکی مردووه که مهنی سئ یهک نه که ن له دایکه که و نه یهیننه خوار بو شهش یهک، خواه لهو ماده دا باوکی مردووه که بی و مهنی نه مانه بکا له میرات یا نه بی و نه مانه میرات بیهن.

﴿مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ﴾

وه نه م میرات بهشکردنه له ناو میرات بهرانا له پاش به جئ هینانی وه سیه تی مردووه که و له پاش دانه وهی قهرزی خاوه ن قهرزه.

وه که لیمه ی «أو» له م شوینه دا بو نه وه یه تا بزائن که وه سیه ت و قهرز هه ردوویان وه کوو یهک وانه له پیشکه وتن له سه ر مال بهشکردن هه رچهن قهرز نه بی پیش وه سیه ت بکهوئ له به جئ هینانا؛ چونکی وه سیه ت ته بهر وعی خالسه به لام قهرز حه قی ناده میراده.

وہ حەقیقەتی تەرتیبی حوقوق لە میراتی مردودا، وەکوو لە کتیبە شەرەکانا ھەیە، ئەمەیه: پاش مردنی ئینسان ھەر حەقی مۆتەعلیق بە عەینی مائەکەوہ بێ واجبە لە پیش ھەموو شتیکا جێبەجێ بکری، ئەویش وەکوو حەقی زەکات لە مائی مردووہکەدا، وە حەقی سوکنا و نیشتمان بۆ ژنی کابرای مردوو لە ماوہی عیددەدا، وە حەقی گەرانەوہی مائی کہ کابرای مردوو بە قەرز وەری گرتبێ و لە پیش سەرفکردنیا مردبێ ئەوہ واجبە بیدەیتەوہ بە خاوەن مائەکە؛ چونکی عەینەکە ی ماوہ، وە وەکوو حەقی بەدەلی مائی کہ کابرا بە پارە کرپیتی لە یەکی و پارەکە ی نەدابێ و کابرا لات بێ مائی نەبێ حەقی ئەو مائە کپراوہ جێبەجێ بکا ئەوہ واجبە عەینی مائە کپراوہکە بدریتەوہ بە خاوەنەکە ی، وە وەکوو حەقی «مرتھن» لەو مائەدا کہ دانراوہ لە لای بە یاسای رەھن ئەوہ پێویستە لە پیشا ئەو مائە مەرھونە بفرۆشرێ و حەقی کابرای «مرتھن» جێبەجێ بکری و غەیری ئەمانەیش لە حوقوقی مۆتەعللق بە عەینی میراتەوہ.

جا پاش ئەمانە کابرای مردوو بشۆرری و کفن بکری و دەفن بکری لە حسیبی مائەکە ی خۆی، ھەروا ئەگەر یەکی لە ئەفرادی عائیلە ی لە پیش مردنی ئەم خاوەن مائەدا مردبێ ئەویش واجبە تەجھیز بکری.

پاش ئەمە قەرزی خاوەن قەرز بدریتەوہ. پاش ئەوہ لە سێ یەکی باقی مائی کابرا ھەر وەسبە تیکی کردبێ جێبەجێ بکری. جا پاش ئەمانە ئەوہ ی مایەوہ بەش ئەکری لە ناو میرات بەرەکانا بە یاسای شەرع.

﴿أَبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا﴾

واتە: ئە ی موسولمانەکان ئیوہ نازانن لە ناو باوک و باپیرەتانا و لە ناو کوڕ و کچتانا کامیان نزیکترە بە ئیوہ لە سوودگە یاندنا لە دنیا دا یا لە روژی قیامەتا، کہ وابێ قەت

مهیل مه کهن به لای بازیکیانا بین میراته که ی خوتان به فرو فیل و به نیتیقالاتی
بی نه ساس و به ثیقرار له دادگادا بدهن به بازیکیان و باقی میرات به ره کان بی به ش
بکهن به لکوو واز بینن له و مالّه و له و میرات به رانه خوین مالی خوین به ناره زووی
خوین به ش بکهن له سهر نادابی شهرعی خودایی.

﴿فَرِيضَةٌ مِنَ اللَّهِ﴾

وه خودای تهعلا فرهزی نه و ته قسیماته ی کردووه و نه م ته قسیمی قورئانه
بریار دراوه له لایه نی خوداوه.

﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾

به راستی خودای تهعلا زانایه و خاوهن حیکمه ته به هه موو شتی و له هه موو
شتیکا.

﴿وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ﴾

وه بو ئیوه هه یه نیوه ی نه وه ی که هاوجووته کانتان له پاش مردن به جییان هیشتووه
نه گهر نه ولادیان نه بی، واته نه ته وه ی میراتگر.

﴿فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ﴾

وه نه گهر نه و هاوجووتانه تان نه ته وه ی میراتگریان بی نه وه بو ئیوه هه یه چواریه کی
نه وه ی نه وان به جییان هیشتووه، خواه نه و نه ته وه له ئیوه بی یا له میردیک ی تر بی.

﴿مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِيكُ بِهَا أَوْ دِينَ﴾

نه م به شهیش وهر نه گرن له پاش به جی هینانی نه و وه سیه ته ی نه وان کردییان یا
له پاش دانه وه ی نه و قهرزه که له سهریان بی.

﴿وَلَهُنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ﴾

وه بۆ ژنه کانتان هه‌یه چواریه‌کی ئه‌وه‌ی ئیوه به‌جیتان هیشتووه ئه‌گه‌ر ئیوه نه‌ته‌وه‌ی واریستان نه‌بی.

﴿فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثَّمَنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ﴾

وه ئه‌گه‌ر ئیوه نه‌ته‌وه‌ی میراتگرتان بی ئه‌وه بۆ ژنه کانتان هه‌یه هه‌شت‌یه‌کی ئه‌وه‌ی که به‌جیتان هیشتووه.

﴿مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ﴾

ئهو به‌شه‌یش وه‌رنه‌گرن له پاش رابواردنی ئهو وه‌سیه‌ته‌ی که ئیوه بیکه‌ن وه له پاش دانه‌وه‌ی ئهو قه‌رزهی که له‌سه‌رتانه.

ریوایه‌ت کراوه له ئیبنوعه‌باسه‌وه رضی‌الله‌عنہ فه‌رموویه‌تی: میرات بۆ ئه‌ولاد بوو وه وه‌سیه‌تیش بۆ باوک و دایک، جا خودای ته‌عالا خواستی نه‌سخی بکاته‌وه ئه‌مه‌ی نه‌سخ کرده‌وه، وه بۆ ئیرینه‌یی دوو قاتی به‌شی کچی دانا، واته بۆ هه‌ر نێرێ وینه‌ی به‌شی دوو مینه‌یه. وه بریاری دا بۆ باوک و دایک هه‌ر یه‌کێ له‌وان شه‌ش‌یه‌کی مāl وه سێ‌یه‌کی مāl، وه بۆ ژنی می‌رد «ربع» و «ثمن» وه بۆ می‌رد نیوه و چواریه‌ک. ئه‌مه سه‌حیحی بوخاری ریوایه‌تی کردووه و نه‌بوو داوودیش.

وه له باسی میراتی پیاو له ژنی خۆی و ژن له می‌ردی خۆی له هه‌ردوو حالێ وجودی نه‌ته‌وه‌ی میراته‌ر و نه‌بوونی نه‌ته‌وه ده‌رکه‌وت که له حالێ هیز و بی‌هیزی دا موته‌لقا می‌رد دوو قاتی به‌شی ژنه‌که‌ی نه‌با؛ له حالێ هیزی هه‌ردووکیان ژن چواریه‌ک و پیاو نیوه‌ی میرات، وه له حالێ بی‌هیزی هه‌ردووکیان ژن هه‌شت‌یه‌ک و می‌رد چواریه‌ک نه‌با و ئه‌مه قیاسه بۆ هه‌موو پیاو و ژنی که شه‌ریک بن له جیهه‌تی ئیرسا و له نزیکیدا بۆ مردوووه‌که و که‌س جیا نه‌کراوه‌ته‌وه له‌م قیاسه ئیلا براو خوشکی دایکی و سه‌ییدی به‌نده و سه‌ییده. واته ئه‌گه‌ر پیاو و ژنی به‌نده‌یه‌کیان ئازاد کرد ئه‌وه میراتی ئهو به‌موساوات ئه‌گا به‌و سه‌یید و سه‌ییده‌یه.

بزانن! له میراتی ژنانا یه کئی بن یا دوو یا سئ یا چوار هه موو شهریکن له روبعدا یا له سومندا به موساوات.

﴿وَإِنْ كَانَتْ رَجُلٌ يُوْرَتْ كَلَلَةً أَوْ امْرَأَةً وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتُ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا الشُّدُسُ﴾

وه ته گهر پیاوئ میراتی لئ ته گیرا وه لحال نه باوکی هه بوو نه نهولاد وه نهو پیاوه برایتیکی دایکی یا خوشکینکی دایکی هه بوو نهوه بۆ ههر یه کئی لهو خوشک و برابه شهش یه کی مالی نهو کابرایه هه یه، هه روا ته گهر ژنی بمرئ و باوک و نهولادی نه بوو وه برایی یا خوشکینکی دایکی هه بی.

﴿فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ﴾

وه ته گهر نهو برا یا نهو خوشکه دایکیه زیاتر بوون له یه کئی - دوو بن یا زیاتر - نهوه هه موویان شهریکن له سئ یه کی میراته که دا.

﴿مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَارٍّ﴾

وه ته م به شه که هه یه بۆیان له پاش ته نفیزی وه سیه تیکه که کرابئ، یا پاش قهرزیکی وا به سهر مردوو هه که وه بن، وه لحال نهو وه سیه ته یا نهو قهرزه نه بوو بی به هوی زیان گه یاندن به میرات به ره کان، به م جوړه وه سیه ته که به زیاد له سئ یه ک کرابئ، وه نهو قهرزه نه بوو بی به لام به درو کابرا ئیعتیرافی پی بکا بۆ نهوه زیان بدا له میرات به ره کانی.

﴿وَصِيَّةٍ مِّنَ اللَّهِ﴾

وه خودا وه سیه تان بۆ ته کا له لایه نی خو یه وه به وه سیه تیکه به نرخ.

﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ﴾

وہ خودا ئەزانى بە بیر و باوەرى ئیوە و بە کردەووەتان و خواوەن حەوسەلەیه ئەگەرنا دەمى بوو عیقابى ئەسەند لە گەلى كەس.

بزانن لێرەدا چەن شتى هەیه:

یەكەم: «كەلالە» بەكار دى بۆ یارۆی مردووی خواوەن میرات، وە لەم حالەدا كەلالە بە مردوویەك ئەلین: كە نە باوكى هەبى نە ئەولاد. وە بە كارىش دى بۆ میراتبەرەكان، وە لەم حالەدا كەلالە ئەو میرات بەرانەن كە نە لە ئەولاد بن و نە باوك بن وە لە حوكمى كەلالەدا نەبوونی باپیرەیش پێویستە، واتە ئەگەر مردووەكە باپیرەى بێی ئەو نابی بە كەلالە و پێى نالین كەلالە.

دووھەم: لەم ئایەتانەدا كە خوێندنمانەووە لە باسى میراتا دەرکەوت كە بازى میراتبەر بە بازى مەنە ئەكرى بە تەواوى یاخود لە بازى حەق. (جیگەى ئەم باسە كتيبة شەرعیەكانە).

﴿تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ﴾

ئەو ئەحكامە كە تا ئێستە بەیانمان كردن وەكوو سنوورى ولاتی خودا وانە لیان لامەدەن.

﴿وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾

﴿١٣﴾

وە هەرکەسى فرمانبەردارى خودا و پێغه مبهرى خودا بکا ئەو خودا ئەىخاتە ناو چەن بەهەشتى وەها كە جۆبارەكان لە ژیریانەووە دەرئەچن و لە ژیریانەووە رهوان

ئەبن و حالیان وەهایە بریاری خولوود و مانەووی هەتا هەتایان تیندا هەیه و ئەمەیش بە مەرام گەیشتیکی گەورەیه.

﴿وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ﴾

و هەرکەسێ عاسی بێی لە خودا و پیڤەمبەری خودا و تەجاوز بکا لە خودوودی خودا.

﴿يَدْخُلُهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا﴾

ئەو خودا ئەیخاتە ناو ئاگرەو لە حالی تەقدیری خولوود لەو ئاگرەدا.

﴿وَلَهُ عَذَابٌ مُّهِينٌ﴾

و هەو ئەو کەسەیش عەزاییکی موهین هەیه کە خاوێن عەزابه کە سووک ئەکا لە حوزوورا (أعاذنا الله تعالى).

﴿وَالَّذِي يَأْتِيكَ الْفَحِشَةُ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ﴾

ئەو ژنانە کە موباشەرە ی زینا ئەکەن لە ژنانی ئێو، داوا بکەن لەو کەسە نەیسبەتی زینایان لێ ئەدا چوار شاهییدی موسوڵمانی پاک بێنن ئەدای شەهادەت بکا لەسەر کردەووی ناھەمواری ئەو ژنانە.

﴿فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَقَّهِنَّ الْمَوْتُ﴾

جا ئەگەر شاهییدیان دا لەسەریان و ئەو کردەووە نابارە سابت بوو لەسەریان ئەو ئەو ژنانە رابگرن لە مالدا و حەبسیان بکەن لە ناو ھۆدەیه کدا هەتا مردن وەریان ئەگرێ.

﴿أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا﴾ ۱۵

یا خودا یاسایی وه ریگه‌یین‌تریان له تۆله‌ی ئەم کاره‌دا بۆ بریار بڤا، وه‌کۆو
حه‌ددی زینا به‌دارلیدان یا سه‌نگه‌سار کردن.

﴿وَالَّذَانِ يَأْتِيَنِهَا مِنْكُمْ فَأَازُوهُمَا﴾

ئەو دوو که‌سه‌ دین به‌ کرده‌وه‌ی فاحیسه‌ له‌ ئیوه‌ ئازاریان بڤه‌ لۆمه‌ و سه‌رزه‌نش.

﴿فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا﴾

جا ئەگەر ئەمانه‌ تۆبه‌یان کرد و نه‌فسی خۆیان پوخته‌ کرد له‌ چلکی تاوانباری
ئیتیر ئیوه‌یش وازیان لێ بێنن و ئازاریان مه‌ده‌ن و له‌ ناو خه‌لکا باسیان مه‌که‌ن.

﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا﴾ ۱۶

به‌ راستی خۆای ته‌عالا هه‌میشه‌ تۆبه‌ وه‌رگه‌ر له‌ به‌نده‌کانی خۆی و میهره‌بانه‌ و
عه‌یب پۆشه‌.

بازی له‌ زاناکان فه‌رموویانه: ئەم ئایه‌ته‌ پیش ئایه‌تی یه‌که‌م که‌وتوو له‌ نوزوولا
و ریزی عوقوبه‌تی زیناکاران به‌م جۆره‌ بووه‌؛ یه‌که‌م لۆمه‌ و سه‌رزه‌نش، ئەمجار
به‌ندکردنیان له‌ خانوودا، ئەمجار جه‌لده‌ و دارلیدان بۆ پیاو و ژنێ که‌وا ئیحسانیان
نه‌بی، (واته‌ ژنه‌که‌ شووی نه‌کردبێ و پیاوه‌که‌ ژنی نه‌هینابیت) جا ره‌جم و سه‌نگه‌سار
بۆ پیاو و ژنیکه‌ که‌ موحه‌سن بن.

﴿إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهْلَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ

مِنْ قَرِيبٍ﴾

ئەو ته‌وبه‌ که‌ له‌سه‌ر خودایه‌ و قه‌بوولی ئەکا و ره‌دی ناکاته‌وه‌ به‌ موجیبی ئیحسان
و فه‌زلی خۆی هه‌ر بۆ ئەو که‌سانه‌یه‌ که‌ کرده‌وه‌ی نابار ئەکه‌ن به‌ جه‌هاله‌ت و

کەم ھۆشی و وردنەبوونەو لە ئەنجامی کار و عەزابی پەرورەدگار، وە پاش ئەو کردەو نەبارە تەوبە ئەکەن و ئەگەر پێنەو بۆ لای خودا لە پێش ئەویدا کە ناکامیان بێت.

﴿فَأُولَٰئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ﴾

ئەو جۆرە کەسانەن کە خودا تەوبەیان لێ قەبوڵ ئەکا.

﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾

وێ خودای تەعالا زانایە بە ھەموو باریکا و خاوەن ھیکمەتە لە ھەموو کاریکا مادام تۆبە ی ئەوانە قەبوڵ بکا ئەو پەرە لە ھیکمەت.

﴿وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ إِلَٰهَ﴾

ئەو قەبوڵ کردنی تۆبە بۆ ئەو کەسانە نییە کە کردەوی ناشیرین ئەکەن و دەوام ئەکەن لە سەری تا کاتی کە مردن دایێ بە سەری یەکیکیان ئەلێ بە راستی وا ئێستە تەوبەم کرد.

﴿وَالَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ﴾

ئەو بۆ ئەو کەسانەش نییە کە ئەمرن وەلحال دامەزراون لە سەر کوفر، واتە تەوبە ی ئەوانە کە لە سەر مەرگا تەوبە ئەکەن وەکوو تەوبە نەکردنی ئەو کەسانە یە کە بە کافر ی ئەمرن.

﴿أُولَٰئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾

ئەمانە کە تەوبە کەیان پاش ئەخەن بۆ سەر مەرگ و ئەوانە کە ھەر تەوبە ناکەن و بە کافر ی ئەمرن ئامادەمان کردوو بۆیان عەزاییکی ئێشدار.

فەرمووده‌ی خودا: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا﴾

ریوایەت کراوە لە ئیبنو عەباسەوﷺ ئەلئ: یاسای عەرەب وابوو کاتێ پیاوی بمردایێ حەقدارانێ ئەو کابرایە موستەحەق بوون بە ژنەکە‌ی؛ ئەگەر یەکێ لەوان مەیلی ببوایێ مارە‌ی ئەکرد بۆ خۆ‌ی، وە ئەگەر مەیلی ببوایێ مارە‌ی بکا لە غەیر ئەیتوانی، وە ئەگەر مەیلی وابوایێ هەر بمیئەتە‌و و شوو نەکا وەها دەبوو. واتە ئەوان شیاوتر بوون بەو ژنە لە ئەهلی خۆ‌ی. جا فەرمووی:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا﴾

ئە‌ی کەسانێ کە ئیماننان هیناوە بە خودا و پیغەمبەری خودا! حەلال نییە بۆ ئێوە کە ژنان وەر‌بگرن وەکوو میرات لە پاش مردنی خاوەنەکانیان بە زۆر؛ بە‌لکوو ئەو ژنانە بۆ ئێوە دروست نە‌بن مارەیان بکەن، وە یا دروست بێ بە‌لام ژنەکە ئێوە‌ی نه‌وێ.

﴿وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا ءَاتَيْنَهُنَّ﴾

وە مەنعیان مە‌کەن لە شووکردن بە هیوای ئە‌و کە ژنەکان بە مە‌جبووری بازێ لەو مال و مارە‌ییە کە پێتان دا‌ون پێتان بدە‌نه‌و، مە‌گەر ئیشیکێ بێ مونا‌سە‌به‌یان لێ پەیدا بووبێ.

وە بازێ لە زانا‌کان فەرموویانە: ئە‌م ئایە‌تە خێتابە لە‌گە‌ڵ می‌ردی ژنە‌کانا، بازێ پیاوی بێ مروه‌ت بوون موبالاتیان بە ژنە‌کانیان نە‌ده‌کرد و وە‌کوو یاسای پیاوانی هۆشیار و بە‌ختیار ئیدارەیان نە‌ده‌کردن؛ نه‌ ته‌‌لاقیان ئە‌دان بۆ خۆیان شوو بکەن، وە نه‌ حورمه‌تیان رائه‌گرتن. هەروا ئە‌یان هێشتە‌وه بۆ ته‌‌مای ئە‌و یا ته‌‌لاقیان لێ وەر‌بگرن بە‌ پارە وە یاخود بم‌رن و شوو‌ه‌کانیان ئیستیفاده بکەن لە میراته‌‌که‌یان، جا خودای ته‌‌ع‌الا ئە‌فەرمویت: ئیشی وا مە‌کەن خودا رازی نییە بە‌م غە‌دره‌.

﴿إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ﴾

مه گهر کاتې که ژنه کان زور به دره وشت بن و کرده وهیه کی ناشیرینیان به ناشکرا
لې دهر بکه وئ و ئیوه یش بو عوقوبه تی نه و ئیشه وه ها قه ساوه تیان له گه لا بکه ن.

﴿وَعَاشَرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾

رابوړن له گه لیانا به یاساین که ناسراوه له ناو خواون مروته کانا به ئینساف و
قسه ی خوښ.

﴿فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا

كَثِيرًا﴾

وه نه گهر سوچه ت و هاوړینی نه و ژنانه تان له لا ناشیرین بوو له بهر ناشیرینی
سووره تیان یا ناپه سندی ره وشت و سیره تیان. نه وه هر خوتان بگرن و سه بر
بکه ن له گه لیانا و مدارا بکه ن و نازاریان مه دن؛ چونکی زور رجا هیه که ئیوه
شتیک باش بوی نه روانن و خودای ته عالا خیریکې زوری تیدا دانابې، نه گهر ژنی
برا مردووه که تان یا باوکه مردووه که تان بن هیوايه مانه وه یان ببې به هوی ئینسیجای
نه فرادی عائله یا ببې به هوی ئولفت له گه ل «نه سهار» و نه سارا، وه نه گهر ژنی
خوتان بې هیوايه مندالی باشیان لې ببې وه یا منداله کانتان به باشی ته مې و ته ربیه
بکه ن و بو یاسای دینداری بوونیان باش بې.

﴿وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَسْتَبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَاتٍ زَوْجٍ﴾

وه نه گهر خواستی دلان و ابوو که ژنی ته لاق بدن و ژنی تر بینن.

﴿وَأَتَيْتُمْ أَحَدَهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا﴾

وه دابووتان به و ژنه که ته لاقې نه دن هه زار و سه دیناری ئالتوون له ماره ییدا،
نه وه وهرمه گر نه وه له و ژنانه شتی له ماره ییه که یان که م بې یا زور.

﴿أَتَاخُذُونَهُ بُهْتَنًا وَإِثْمًا مُّبِينًا﴾

ئایا ئیوه ئەو مارەییە وەرئەگرئەو لەو ژنە داماوانە لە حالیکدا «بُهْتَن» بن و بوهتانیان بۆ هەلبەستن، وە لە حالیکدا خۆتان تاوانبار بکەن بە تاوانیکی دیاری؟ ئەگەرئەو بەزێ لەوانە کاتی ژنیکیان بەسەر ژنە پیشوووەکان یان ئەهینا بوختانیکیان هەلبەست بۆ ژنە کۆنەکیان بۆ ئەو کە مەعزور بن لە تەلاقدا وە بۆ ئەو کە ئەو ژنە داماوە لە ترسی نامووسی خۆی تەلاق وەرگیری لەو کابرایە و مالی خۆی پێ بدا و بێ دەنگی بکا. جا خودای تەعالا ئەفەرمویت: ئەم کارە ناھەموارانە و ئەم درۆ و بوختانە و ئەم گوناح و تاوانبارییانە هەمووی شتیکی ناپەسەندن و تەریکیان بکەن، ئەگەرنا خودا ئینتیقامتان لێ ئەستێنێ.

﴿وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ﴾

چۆن جەسارەت ئەکەن و لە خودا ناترسن و ئەم مارەییە وەرئەگرن لەو ژنە داماوانە وەلحال بازیکتان گەیشتوو بە بازیکتان؟ واتە پیاو گەیشتوو بە ژن و ژن گەیشتوو بە پیاو وە بە یەكەوێ رایان بواردوو و لە بەرابەری ئەو مارەییەو لەزەتتان لە ژنەکان وەرگرتوو و ئەو مارەییە بەدەل و تۆلێ ئەو لەزەتە یە.

﴿وَأَخَذَتْ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا﴾

وە ئەو ژنانە بە ھۆی خوازیبێنی و پەیمانکار و مارەپێنەو، وەریان گرتوو لە ئیوه پەیمانیکی ئەستوور ئەو پەیمانە لەگەڵ خودادا کە بە واسیتەی پیغەمبەرەو ﷺ کراوە لەگەڵ ئیوه؛ چونکی حەزرت ﷺ فەرموویەتی: وەسیەتتان بۆ ئەکەم لە ھۆی ژنەو؛ چونکی ئیوه ئەوانتان وەرگرتوو لەسەر ئەساسی ئەمە کە ژنان ئەمانەتن و وەدیعی خودان لای ئیوه دا و ئیوه عەورەتی ئەوانتان حەلال کردوو بە ھۆی

ئیجرای عهقد به که لیمه ی خودا که بریتیه له «انکاح» و «تزویج»، وه نهو ژنانه له ذاتی خوینا به رابه ر به پیاو زه عیفن، وه هه ر نهو نه ده گه یشتن به میرده کانیا ن ئیتر غالباً سکیا ن نه بی و، شانیا ن قورس نه بی به خزمه تی مال و چاودیری مندال و نه م وه زعانه موجیبن بو ئیکرام و ئیعانه نه ک بو ته حقیر و ئیهانه.

وه له واقیعا یه کئی به چاوی راست بین و دووربین و وردبین ته ماشای قورنانی پیرو ز بکا حالی نه بی که وه زعی ژنان له پیش دامه زرانی نایینی پاک ی ئیسلاما چه ندی نابار و ناهه موار بووه و چه ندی ستم به سه ر ژنا رابوردووه و، له به ره به یانی میژووی دینی ئیسلامه وه چه ندی نایه ت و هه دیس وارید بوون بو خزمه تکردنی عه داله ت و بو ریعایه تی حوقوقی ژن له: میراتا، له خانه دانا، له ژیا نا، له شووکردنا، له هاته وه یا بو مالی باوکی خو ی و، له مه سرف و خه رجیدا و، له مواجهه له و قسه ی ئیحترام و نه ده ب له گه لیا نا. به راستی هه زره ت ﷺ «رحمة العالمین»ه.

فه رموو ده ی خودا: ﴿وَلَا تَنْكِحُوا﴾ الآية.

ئینوجهریر و ئینوئه بی حاته م ریوایه تیا ن کردووه نه لئین: نه هلی مه دینه له زه مان ی جاهیلییه تا و له نه وو له ی ئیسلامه وه یاسایان و ابوو کاتی پیاوی بمردایه و ژنیکی به جی به یشتایه نه گه ر کو رێک له غهیری نهو ژنه ی ببوایه یا نهو کو ره یا خزمێک له پشتی کابرا نه هات جلیکی نه دا به سه ر نهو ژنه دا ئیتر نهو که سه ئیستیحقاقی نهو ژنه ی زورتر نه بوو له نه فسی ژنه که و له غهیری ژنه که، وه له پاشا بیو ستای ماره ی بکا ماره ی نه کرد به بی ماره یی ئیلا نهو ماره ییه که وه حتی خو ی میرده که ی بو ی بریاردا وه، وه نه گه ر بیو ستای ماره ی نه کرد له غهیری خو ی له هه رکه سی داوای بکردایه و ماره ییه که ی وه رنه گرت و خو ی نه یخوارد و به شی ژنه که ی لی نه نه دا.

وه نه‌گهر بیویستاین راگیری بکا هه‌روا نه‌یهیشته‌وه و به سووکی ته‌ماشای نه‌کرد هه‌تا نه‌و ژنه فیدی‌ه‌ی نه‌فسی خو‌ی نه‌دا. به‌م جو‌ره وازی له میرات و له ماره‌یی و حقووقی خو‌ی نه‌هینا بو‌ نه‌و که‌سه و نه‌ویش به‌ره‌لای نه‌کرد، وه یاخود هه‌تا ژنه‌که نه‌مرد نه‌وجار نه‌و کوره یا نه‌و خزمه پشتییه هه‌رچی مال و میراتی نه‌و ژنه هه‌بوو نه‌بیرد بو‌ خو‌ی.

جا نه‌بووقه‌یس کو‌ری نه‌سله‌تی نه‌نساری وه‌فاتی کرد و ژنیکی به‌جی هیشت - که‌بشه کچی مه‌عنی نه‌نساری - له‌ویا کو‌ریکی نه‌بووقه‌یس - له‌غیری که‌بشه - هه‌ستا ویستی که‌بشه ماره بکا، که‌بشه وتی: من وه‌کوو کو‌ری خو‌م ته‌ماشای تو نه‌که‌م و تو له پیاوه باشه‌کانی هو‌زی خو‌تی، به‌ بی ئیجازه‌ی حه‌زره‌ت علیه‌السلام شتی وانا‌بی با برۆم بو‌ لای حه‌زره‌ت علیه‌السلام پرس‌ی پی بکه‌م. کاتی رو‌یشت بو‌ خزمه‌تی حه‌زره‌ت علیه‌السلام و وه‌زه‌که‌ی عه‌رز کرد. فه‌رمووی: برۆره‌وه بو‌ مالی خو‌ت به‌لکوو خودا حو‌کمئ نازل بکا له‌ هو‌ی تو‌وه. جا نه‌م نایه‌ته‌هاته خواره‌وه نه‌فه‌رمو‌یت:

﴿وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ﴾

ماره مه‌که‌ن نه‌و ژنانه که‌ باوکه‌کانتان ماره‌یان کردوون، وه نه‌گهر شتی وه‌ها بکه‌ن موسته‌حه‌قی عیقاب و عه‌زایی خودا نه‌بن له‌م هو‌وه ئیلا نه‌و نیکا‌حانه نه‌بی که‌ له‌مه‌وپیشت کران و خاوه‌نه‌کانیان مردن.

﴿إِنَّهُ كَانَ فَحِشَةً وَمَقْتًا﴾

چونکه به‌ راستی ماره کردنی ژنی باوکه‌کانتان له‌ لای خودادا به‌ کاریکی زور ناشیرین دانراوه و خودا قه‌ت شتی وای بریار نه‌داوه له‌ هیچ‌ ئایین و دینیکا و کاریکی ناپه‌سه‌نده له‌لای ئینسانی خاوه‌ن مروه‌ت و پیاوه‌تی و خاوه‌ن ویجدان.

﴿وَسَاءَ سَبِيلًا﴾ (۲۲)

وه زور ناشیرینه ریگه و رهویه ی ئه و که سانه که ئه م کاره ئه که ن له جیهه تی
نیعتیار و سلووک و پیارویشتنا.

فهرمووده ی خودا: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ﴾ - تا - ﴿رَحِمًا﴾.

ئینوجهریر و ئینولمونزیر ریوایه تیان کردوو له «ابن جریج» فهرموویه تی: پرسیارم
کرد له «عطا» له مه عنای ﴿وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ﴾ ئه ویش فهرمووی:
بیستوومانه کاتی که حه زره ت ^(سَبِيلًا) ژنه که ی زهیدی کوری حاریسه ی ماره کرد
کافره موشریکه کانی مه که ده ستیان کرد به قسه کردن.

جا خودای تهعالا ناردیه خواره وه. ﴿وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ﴾، وه ناردیه
خواره وه: ﴿وَمَا جَعَلَ أَدْعِيائَكُمْ أَبْنَائِكُمْ﴾.^۱ وه ناردیه خواره وه: ﴿لَكَيْلَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ
حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ﴾.^۲ وه ناردیه خواره وه: ﴿مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ﴾^۳ الآیه.
جا بینا له سه ره مه قهیدی «من أصلابکم» قهیده له حهرامکردنی ژنی کور له سه ره
باوک. واته: حهرام ئه بی له سه ره باوکه کان ژنی ئه و کور له پشته خویان بی نه ک
کور بی که به یاسای روژ نه کری به کور، وه یاخود له دائیره ی ره سمیدا له ده فته را
به ناوی کوری فلان که س ئه نووسرین.

کهوابی له سه ره نه سی قورئانی که ریم مانع نییه له وه که پیاو ژنی کور بی که جه علی
ماره بکا، وه کوو ئه وه که حه زره ت ^(سَبِيلًا) زهینه بی کچی جه حشی پوورزای ماره کرد

۱. الأحزاب؛ ۴.

۲. الأحزاب؛ ۳۷.

۳. الأحزاب؛ ۴۰.

لە پاش ئەو زەید کە کۆری جە علی ھەزەرەت ﷺ بوو تە لاقی دا. وە ھەزەرەت ﷺ تەشریعی ئەوێ کرد کە ژنی کۆری جە علی ھە لالە مارە بکۆی فەر مووی:

﴿ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ
وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ ﴾

واتە لە لایەنی ئێمە وە ھەرام کراوە لە سەر ئێو - ئەو موسوڵمانان - مارە کردنی دایکە کانتان و کچە کانتان و خوشکە کانتان و پوورە کانتان کە خوشکی باوکتان بن یا پوورە کانتان کە خوشکی دایکتان بن [وە کچانی برا (برازا) و کچانی خوشک (خوشکەزا)].

﴿ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ ﴾

ئەو دایکانەتان کە شیریان داوە پیتان.

﴿ وَأَخَوَاتُكُم مِّنَ الرَّضْعَةِ ﴾

وە مارە کردنی خوشکە کانتان لە شیرخواردنە وە.

﴿ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ ﴾

وە ھەرام کراوە لە سەر تان نیکاحی دایکی ژنە کانتان.

﴿ وَرَبِّبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُم مِّن نِّسَائِكُمُ اللَّاتِي
دَخَلْتُم بِهِنَّ ﴾

وە ھەرام کراوە لە سەر تان مارە کردنی ئەو کۆلەبەستانە کە ھان لە باوەشتان و بەخیویان ئەکەن بەم مەرچە لەو ژنانەتان بن کە ئێو چوونە تەلایان و دوخوولتان پێ کردوون.

﴿فَإِنْ لَّمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ﴾

نہ گھر ئیوہ دوخوولتان پی نہ کردوون.

﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ﴾

ئوہ تاوانتان لہسہر نییہ لہ مارہ برینی کچہ کانیا.

﴿وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ﴾

وہ حہرام کراوہ لہسہرتان مارہ کردنی ژنی ئو کورانه تان کہ لہ پستی ئیوہن.

﴿وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ﴾

وہ حہرام کراوہ لہسہرتان جہمعی دوو خوشک بکہنہوہ لہ نیکاحا.

﴿إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ﴾

بہلام ئوہی کہ زوو رابوردووہ ئوہ قہی ناکا لہ جاہیلییہ تا بووہ، بہس ئیوہ لہو

کارہ ناپہسہندہ دووربن.

﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾

بہ راستی خودا خہ تاپوش و میہرہ بانہ.

جا لہم مہقامہ دا چہن باسنی ہہیہ:

بزائن! مارہ برینی ژن یا حہرامہ، یا مہکرووہ، یا حہلالہ. وہ ئو نیکاحانہ کہ

حہرامن چوار بہشن؛

بہشی یہ کہم: ئوانہن کہ نیکاحیان حہرامہ لہ بہر عہینی ژنہ کان و زاتیان، وہ بو

ئہم بہشہ سنی سہ بہب ہہیہ: سہ بہبی یہ کہم: نہسہبہ و حہرام بہم سہ بہبہ حہوت

سینفن:

ئەوۋەل: داىكە كە عىبارەتە لە ژنى كە تۆى بەۋەلەدا ھىنابى ياكە سىكى بەۋەلەدا ھىنابى كە تۆيان بەۋەلەدا ھىناۋە، يانى ھەموو ژنىكى ۋە ھايە رشتەى نەسەبى تۆ بگات پى.

دوۋھەم: كچى تۆيە ۋە ھەركەسى تۆ بەۋەلەدە ھىنابى ياكە سىكت بەۋەلەدا ھىنابى كە ئەۋى بەۋەلەدا ھىنابى ياكە ھەر ژنى كە رشتەى نەسەبى بگا بە تۆ ئەۋە كچى تۆيە.

سېھەم: خوشكە كە عىبارەتە لە ژنىكى ۋا كە باوك ۋ داىكى تۆ بەۋەلەدىان ھىنابى ياكە كى لەۋان.

چوارەم: پوور يانى خوشكى باوكت كە عىبارەتە لە خوشكى ئىرىنەى تۆى بەۋەلەدا ھىناۋە بەۋاسىتە ياكە ۋاسىتە، ھەرچەن خوشكى مامى داىكىشت بى.

پىنچەم: پوور، خوشكى داىكت، ۋاتە [خوشكى] ھەر ژنى بى كە تۆى بەۋەلەدا ھىناۋە بەۋاسىتە ياكە ۋاسىتە ھەرچەن خوشكى داىكت بى لە لايەنى باوكىيەۋە. شەشەم: برازات كە عىبارەتە لە كچى پياۋى كە لە باوك ۋ داىكت ياكە يە كىكىيان پەيدا بوۋى.

ھەۋتەم: خوشكەزات كە عىبارەتە لە كچى ژنى كە لە باوك ۋ داىكى تۆ ياكە يە كىكىيان پەيدا بوۋى.

سەبەبى دوۋھەم: رەزاغە يانى شىر خواردن. ۋە حورمەت سابت نابى بەم شىر خواردنە ئىللا بەمە كە ئەۋ شىرە شىرى ژنى ئادەمىزادى بى كە تەمەنى لە نۆ سال كەمتر نەبى، خواھ كچ بى ياكە بىۋەژن بى ياكە ژنى خواھن مېرد بى، ۋە ئەۋ شىرە بگا بە دەماخ ياكە بە مەعدەى شىر خۆرەكە، ۋە ئەۋ شىر خۆرەش تەمەنى لە دوۋسال كەمتر بى ۋ لاي كەمى پىنچ جار شىرى ئەۋ ژنەى خواردىن لە ھالى ھەياتى دامەزراۋا، ۋە لەۋ پىنچ جارەدا ئەۋ مىندالە لەبەر ئىعراز لە شىر خواردن دەسبەردار بوۋى نەك لەبەر ھەناسەدان

یا گالته کردن یا موجیبینکی خاریجی. وه هەركاتێ شیرخواردن بەم جوۆره ژینکی
 حەرام کرد ئەووە ئەسل و فەرع و حاشیە ی ئەو ژنەیش حەرام ئەکا، یانی ئەبێ بە
 هۆی حەرام بوونی نیکاحی دایکی ئەو ژنە و کچی و خوشکی، هەروا ئەبێ بە
 هۆی حەرام بوونی ئەسل و فەرع و حاشیە ی پیاوێ خواوەن شیرەکە، یانی دایکی ئەو
 و کچی و ژنی و خوشکی لەم شیرخۆره حەرام ئەبێ. بەلام نەسبەت بە شیرخۆره کە
 حەرامی هەر تەئسیری بۆ فەرعی هەیه، واتە بۆ نەتەوێ نەك بۆ ئەسل و حاشیە ی.
 مندالێ شیرێ ژنی بخوا ئەو ژنە حەرام نابێ لە باوکی ئەم شیرخۆره و لە برای بەلکوو
 حەرام ئەبێ لە کورێ ئەم شیرخۆره. وه کوو نووسیومه:

حورمەتی شیرێ دایە ی خواوەن شیر	لە پیاوێ کەشیا هەیه تی تەئسیر
بۆ ئەسل و فەرع و حاشیە ی هەردوو	گشت حەرام ئەبێ بە بێ یەك و دوو
لە شیرخۆره دا ئەو حوکمە ئەروا	هەر بۆ نەتەوێ، وه هایە فتوا

وه ئەم حەوت سینفە کە بە نەسەب حەرام ئەبێ بە هۆی رەزاعە یشەوێ حەرام ئەبێ
 بە دەلیلی ئەو ئایەتە کە رابورد، وه فەرموودە ی حەزەرە تیش عليه السلام کە فەرموویە تی:
 «يَحْرَمُ مِنَ الرِّضَاعِ مَا يَحْرَمُ مِنَ النَّسَبِ» (رواه الشيخان). واتە حەرام ئەبێ بە شیرخواردن
 ئەوێ حەرامی نەسەبە.

سەبەبی سێهەم: موساھەرە یە، واتە خزمایەتی تایبەتی بە هۆی ژن هێنانەوێ، وه
 ئەوانە چوارن:

یەكەم: ژنی باوك و باپیرە مۆتلەقا، دوور بن یا نزیک، لە لایەنی باوكەوێ یا لە
 لایەنی دایكەوێ.

دووھەم: ژنی کور و کورەزا دوور یا نزیک.

سێهەم: دایکی ژن هەرچەن بەرز بیتەوێ، ئەمانە هەموو بە تەنیا عەقدی نیکاح
 حەرام ئەبێ هەرچەن دوخوولیش نەبێ.

چوارہم: کچی ژن بہم شہرتہ دوخوول بہ دایکہ کہ کرابی، ہہروہا کچہزای ٹہو ژنہ دوور بی یا نزیک.

بزانن! کچی ژن لہ شہرعا ناوی «ریبہ» یہ و کوری ژن ناوی «ریب» ہ وہ ہہروہ کوو کچی رہیبہ حہرام ٹہبی کچی رہیب ہہم حہرام ٹہبی لہسہر میردی دایکہ کہ یان خواہ ٹہمانہ دوور بن یا نزیک.

بیدار بن! لہ یعتیباری ٹہم چوارہوہ فقہت لہ موساہہردا دہرکہوت کہ حہرام نیہ مارہ کردنی دایک و کچی میردی دایکی ئینسان کہ بہ کوردی پی ٹہوتری «باوہ پیارہ». ہہروا دایک و کچی میردی کچی ئینسان کہ پی ٹہلین «زاوا». وہ دایک و کچی ژنی باوکی ئینسان کہ پی ٹہلین «باوہ ژن» وہ دایک و کچی ژنی کوہ کہ پی ٹہلین «بووک»، یانی ٹہگہر بووکی تو دایکی بوو دروستہ بو تو مارہی بکہی یا ٹہگہر کچی بوو لہ غہیری کوہ کہی تو دروستہ مارہی بکہی بو خوت. ہہروا دروستہ مارہ کردنی ژنی رہیب کہ پی ٹہلین (کوٹوہس) ہہروا ژنی باوہ پیارہ کہ ہہوی دایکی ئینسانہ دروستہ مارہی بکہی ٹہگہر میردہ کہی ہمری یا تہ لاقی بدا. بہشی دووہم: ٹہو ژنانہن کہ نیکاحیان حہرامہ لہ بہر جمع و کہوتنہ یہک لہ گہل ژنی ترا، وہ ٹہم بہشہ لہ ہشت مہسہ لہ دایہ؛

مہسہ لہ یہ کہم و دووہم و سیہم و چوارہم: جہمعی ژنہ لہ گہل خوشکیا یا لہ گہل دایکیا یا لہ گہل عہمہ یا (خوشکی باوکی) یا لہ گہل خالہ یا (خوشکی دایکی)؛ چونکی خودای تہعالا فہرموویہ تی: «وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأَخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ» وہ حہزرت ﷺ فہرموویہ تی: «لَا تَتَّحِ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا وَلَا الْعَمَةُ عَلَى بِنْتِ أَخِيهَا وَلَا الْمَرْأَةُ عَلَى خَالَتِهَا وَلَا الْخَالَةُ عَلَى بِنْتِ أَخْتِهَا - لَا الْكَبْرَى عَلَى الصَّغْرَى، وَلَا الصَّغْرَى عَلَى الْكَبْرَى -» (رواہ الترمذی و قال حسن صحیح) وہ لہ گہل دایکیشیا بہ «قیاس الأولى» واتہ ژن مارہ ناکری بہسہر عہمہ یا و عہمہ مارہ ناکری بہسہر برازایا و ژن مارہ ناکری بہسہر

خاله یا و خاله ماره ناکرئ به سەر خوشکه زایا نه گه وره که یان دیت به سەر به چو و که که دا و نه به چو و که که یان به سەر گه وره که دا.

مه سئه له ی پینجه م: جه معی دوو جارییه له نیکاحا بو میردی که حور بی؛ چونکه به یه ک جارییه ئیکتیفا نه کا.

مه سئه له ی شه شهم: جه معی زیاتر له چوار ژنه بو حور وه زیاتر، هه زه رت ﷺ فه رمووی به «غیلان» کور ی سه لمه ی سه قه فی که موسو لمان بوو له سه ر ده ژن: «أمسك أربعاً و فارق سائرهن»، چوار ژن له و ژنانه رابگره بو خۆت و جیا به ره وه له باقیه که یان.

مه سئه له ی هه وته م: جه معه له به ینی زیاتر له دوو ژن بو ئینسانێ که به نده بی؛ ئیمامی به یه قی ریوایه تی کردووه له له یس ئه ویش له هه که می کور ی عوته یه و توویه: ئه سحابی پیغه مبه ر ﷺ ئیجماعیان کردووه له سه ر ئه وه که به نده زیاتر له دوو ژن ماره نه کا.

مه سئه له ی هه شته م: جه معه له به ینی دوو میردا بو تاقه ژنی ئه مه له دینی ئیسلاما مه منووعه به ئیجماع. وه ئه گه ر دوو عه قد جاری بین له لایه نی دوو که سه وه به سه ر تاقه ژنیکدا ئه وه ئه گه ر به نانێ بی هه ردوو یان به تالێ وه ئه گه ر به رودوا بن پێشووه که یان دروسته و دوایی به تالّه وه کوو ته فسیل دراوه.

به شی سته م: ئه و ژنانه ن که نیکاحیان هه رامه له به ر ئیشتیبا ه په یدا بوون له به ینی ژنیک ی وا که نیکاح ئه کرئ به ژنانیک ی وه هاوه که نیکاحیان دروست بی. وه کوو ئیشتیبا هی ژنی که هه رام بی به نه سه ب یا به ره زاع یا به موسا هه ره، یا له به ر لیعان یا له به ر وه سه نبیه ت یا له به ر ئه وه که له عیده دا بی، یا سێ ته لاقه ی که وتبێ، یا له به ر ئیحرام به ستن به هه ج یا به عومه ر. له م سووره تانه دا ئه گه ر ئه و ژنه تیکه لێ ژنانی بیگانه ی مه حسووره بوون وه کوو: ده، بیست، سه د، دووسه د، سێ سه د. ئه مه

بە قەتعی نابێ لەم ژنانەدا ژن ماره بکا. وە ئەگەر تیکەلی غەیرە مەحسورات بوون وەکوو: هەزار، نۆسەد، هەشتسەد، حەوتسەد. ئەمە بە قەتعی دروستە ژنی لەم ژنانە ماره بکا و موبالات بەو ئیشتیباھە ناکرێ لەبەر عوسرەتی پارێز. وە ئەگەر تیکەلی مابەینی سێ سەد و حەوت سەد بوو ئەو پرسیار لە دلی خۆی بکا؛ ئەگەر بیری ھاتە سەر ئەو کە ئەو ژنە ماری ئەکا حەرەمە کە نییە دروستە ماری بکا، ئەگەرنا حەرەمە ماری بکا لەبەر دوودلییە کە «علی المعتمد».

بەشی چوارەم: ئەو ژنانە کە نیکاحیان حەرەمە لەبەر وجودی مانعی لەو عەقەدا وەکوو ئەو نیکاحە مەشھوورە بە «نیکاحی شیغار» و سوورەتە کە ی ئەو یە: کابرا ئەلی بە کەسێ: وا کچە کەم لی ماره کردی لەسەر مەرجی ئەو تۆیش کچە کە ی خۆتەم لی ماره بکە ی و چوونە لای کچە کە ی تۆ ماری کچە کە ی من بێ، وە چوونە لای کچە کە ی من ماری کچە کە ی تۆ بێ. وە کابرای موقابیلیشی ئەم نیکاحە قەبوول بکا بەم شێوە ئەلی: وا کچە کە ی تۆم قەبوول کرد بە ژنی خۆم و کچە کە ی خۆم ماره بری لە تۆ لەسەر ئەو یاسا کە تۆ بریارت دا. وە سیرپی دانەمەزرانی ئەم عەقە ئەمە یە کە خالییە لە ئیحتیرامی مەنکووحە کان؛ چونکی ئەگەر ناوی ماری نەبرئ باشە لەبەر ئەو لە پاش دوخوول «مەرالمثل» دانەمەزرئ بۆ ژنە کان، بەلام چوونە لای ئەم کچە ماری ئەو کچە بێ و چوونە لای ئەو کچە کە ماری ئەم بێ ئەو ئەبێ بە گالته کردن بە شەرافەتی ھەردوو لایان و شتی وەھا لە دینا نییە. لەبەر ئەمە ئەگەر حەتا لەگەڵ ئەم مەرجەدا مالیش دابنرئ بۆیان ھەر عەقە کە بەتالە. وە وەکوو نیکاحی مۆتە کە پنی ئەلین «سیغە» بەم شێوە ئەلی: ئەم ژنەم لی ماره کردی بە وادە ی حەفتە یی یا مانگی یا سالی یا زیاتر؛ چونکی حەزرت ﷺ نەھی کردووە لەم جورە نیکاحە، وە وەکوو لە پاش چەن ئایەتی بە دریزی باسی ئەکەین (إن شاء الله).

وه وه‌ک‌وو ئی‌حرامی که ته‌سادوفی کاتی ئی‌حرامی ژنه‌که یا پیاوه‌که یا هه‌ردووکیان بکا؛ چونکی هه‌زره‌ت عليه السلام فه‌رموو‌یه‌تی: «لا ینکح المحرم ولا ینکح» واته: که‌سێ له ئی‌حراما بێ نه ژن دیتی و نه ئەدری به‌شو. وه وه‌ک‌وو نیکاحی که دوو وه‌لی بیکه‌ن؛ به‌م شتیه‌ برایی خوشکه‌که‌ی ماره‌ بپری له‌ زه‌ید و برایه‌کی تر ماره‌ی بپری له‌ عه‌مه‌ر. ئە‌گه‌ر به‌یه‌که‌وه‌ بن یا پیش و پاش له‌و دوو عه‌قه‌ده‌دا دیار نه‌بێ. وه وه‌ک‌وو نیکاحی ژنی که له‌ عیدده‌دا بێ وه‌ یا له‌ ماوه‌ی «استب‌را» دا بێ؛ چونکی شه‌رتی نیکاح خالی بوونی مه‌نکوو‌حه‌یه‌ له‌ نیکاح و له‌ عیدده‌ی غه‌یری خۆی. وه وه‌ک‌وو نیکاحی ژنی له‌ عیدده‌دا بێ و گومانی ئە‌وه‌ی هه‌بێ که حامیله‌یه‌ له‌به‌ر قورسی له‌شی (مه‌سه‌لا) یا له‌به‌ر جوولانی شتی له‌ سکیا، ئە‌مه‌ بۆی نییه‌ شوو بکا هه‌تا ئە‌و گومانه‌ی لائ‌ه‌چی. وه وه‌ک‌وو نیکاحی ژنی کافری غه‌یره‌ کیتابی، یانی بت په‌رست یا نا‌گ‌ر په‌رست بێ (مه‌سه‌لا)، وه ئە‌مما نیکاحی کیتابییه‌ ئە‌وه‌ دروسته‌ ئە‌گه‌ر شه‌رت‌ه‌که‌ی بێته‌ جێ‌گه‌. وه وه‌ک‌وو نیکاحی سه‌یید یانی مالیکی جارییه‌ بۆ جارییه‌که‌ی له‌به‌ر ئە‌وه‌ که ئە‌و نیکاحه‌ ناکه‌و‌یت‌ه‌ یه‌ك له‌ گه‌ل مۆل‌ک‌دا له‌ ئاسارا.

وه ئە‌و نیکاحانه‌ که مه‌ک‌رووه‌ن. وه‌ک‌وو نیکاحی ژنی به‌ خوازبێنی له‌سه‌ر خوازبێنی ناشه‌رعی ماره‌ کرابێ، وه وه‌ک‌وو نیکاحی «محلل» ئە‌گه‌ر شه‌رتی ته‌لا‌ق‌دانی ژنه‌که‌ی پاش چوونه‌لای له‌ ناو عه‌قه‌ده‌که‌دا به‌یان نه‌ک‌رابێ. ئە‌گه‌ر به‌یان کرابێ ئە‌وه‌ نیکاحه‌که‌ حه‌رامه‌ و چوونه‌لای ژنه‌که‌یش حه‌رامه‌. وه وه‌ک‌وو نیکاحی ئینسانی که مه‌غ‌روور کرابێ به‌وه‌ ئە‌و ژنه‌ ماره‌ی ئە‌کات موسوڵمانه‌ یا حو‌ره‌یه‌، وه نیکاحی پیاوی موسوڵمان بۆ ژنی یه‌هوودیه‌ یا نه‌سرانییه‌ بێ که زیمه‌ی بیی یا حه‌ربیه‌ بێ، وه نیکاحی ژنی که نه‌خۆشینێکی بیی، یا خود ژنه‌که‌ فاسقه‌ بێ یا کچی فاسق بێ. وه ماعه‌دای ئە‌مانه‌ باس‌مان کردن هه‌ل‌ل‌ن خواه سوننه‌ت بن یا واجب بن، وه‌ک‌وو نیکاحی که بیی به‌

هۆی مەنەى زینا لە خواوەنەکەى و هەر نیکاحیش دەست بدا لەو کاتەدا بۆ دەفعی ئەو زینایە.

و لەحاسل نیکاح واجب و مەندووب و مەکروووە و حەرام و حەلالی ھەیە، واتە: ئەحکامى خەمسەى بەسەردا دیت؛ موباحە بۆ کەسێ مەسرەفى بێى بەلام موحتاجى ژن نەبێ، وە سوننەتە بۆ کەسێ موحتاج و موشتاق بێ بۆ ژن مادام مەسرەفى بێ، وە مەکروووە بۆ کەسێ موحتاج نەبێ و مەسرەفى نەبێ. وە واجبە لەسەر کەسێ کە موشتاق بێ بۆ ژن و بە بێ نیکاح چارى خۆى نەکا لە زینا کردن. وە حەرامە لەو ھەموو سوورەتانەدا باسماں کردن و لەسەر کەسێ کە موحتاجى ژن نەبێ و مەسرەفى نەبێ و عیللەتیکى وایشى بێى مەنەى بکا لە موباشەرەى ژن ئەگەر ئەو ژنە کە مارەى ئەکا ئیشتیاقى بۆ مێرد بە نەوعى بێى کە بە بێ مێرد گیرۆدەى زینا بێ.

وە بازى لە فوqەھا لە زەبى موحەرەماتى نیکاحا فەرموویەتى: سىوێك ژن نیکاحى حەرامە: پێنج دایك: دایكى نەسەب، دایكى رەزاع، دایكى ژن، دایكى مەوتوونە بە «ملك اليمين»، دایكى مەوتوونەى شوبهە. وە پێنج كچ: كچى نەسەب، كچى رەزاع، كچى ژن ئەگەر مەدخوولە بێ، كچى مەوتوونەى «ملك اليمين»، كچى مەوتوونەى شوبهە. وە شەش مەوتوونە: مەوتوونەى باوك بە نیکاح، وە بە «ملك اليمين»، وە بە شوبهە، وە مەوتوونەى كور بەم سى جوړە. وە سى خوشك: خوشكى نەسەبى، خوشكى رەزاع، خوشكى ژن لە حالەتى جەمەدا. وە سى خالە: خالەى نەسەب، خالەى رەزاع خالەى ژن لە كاتى جەمەدا. وە سى عەممە: عەممەى نەسەب، عەممەى رەزاع، عەممەى ژن لە كاتى جەمەدا. وە سى كچى برا: كچى براى نەسەب، كچى براى رەزاع، كچى براى ژن لە كاتى جەمەى لەگەڵ ژندا. وە سى كچى خوشك: كچى خوشكى نەسەب، كچى خوشكى رەزاع، كچى خوشكى ژن لە كاتى جەمەى لەگەڵ

ژنه کهیدا. وه زیاد نه کرئ له سهر نه مانه ژنی که لیعانت کردبی له گه‌لیا؛ چونکی نهویش حهرامی دهوامداره. وه کوو له شهرقاوی دا نه مانه نه‌لی.

﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ﴾

فهرمووده‌ی خودا «والمحصات من النساء» مه‌عتوفه له سهر «أمهاتکم» وه له ژماره‌ی نهو ژنانه‌یه که نیکاحیان حهرامه. واته هه‌روا حهرام کراوه له‌سه‌رتان نهو ژنانه که پارێژراون له زینا به هۆی می‌رده‌وه و خاوه‌ن می‌ردن.

﴿إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَنُكُمْ﴾

ئیللا نهو ژنه خاوه‌ن می‌ردانه که ده‌ستی ئیوه داگیرى نه‌کا و ئیوه نه‌بن به مالیکیان به هۆی دیل کردنیان و گرتنیان له کافره جه‌نگاوه‌ره‌کان نه‌وانه هه‌رچه‌ن خاوه‌ن می‌رد بن مادام له جه‌نگا گیران و له پاش حه‌ربه‌که به‌ش کران به‌شی هه‌رکه‌سی بین دروسته بۆی بپرواته لایان، به‌لام نه‌گه‌ر حامیله بوون له پاش نه‌وه سکه‌که‌یان لی نه‌بیته‌وه و پاک نه‌بنه‌وه له زه‌یسانی، وه نه‌گه‌ر حامیله نه‌بن پاش نه‌وه ئیستیرا بکرتن به‌تاقه‌ه‌یزیک و له‌و حه‌یزه پاک بینه‌وه.

﴿كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ﴾

واته خودای ته‌عالا حهرامی نهو ژنانه که باس‌مان کردن له ئایه‌تی: ﴿ولا تنكحوا ما نکح آباءکم﴾ وه هه‌تا ئیره هه‌مووی نووسیوه له‌سه‌ر ئیوه به‌نووسین و هه‌مووی قه‌رارداوه له‌سه‌رتان.

﴿وَأُحِلَّ لَكُمْ مَّا وَّرَاءَ ذَٰلِكُمْ﴾

وه حه‌لالی کردوه بۆ ئیوه نیکاحی غه‌یری ئه‌م ژنانه ئیللا نه‌وانه نه‌بی که حه‌زهره‌ت ﷺ به‌فه‌رمووده‌ی خۆی جیای کردوونه‌ته‌وه وه‌کوو جه‌مع له‌به‌ینی عه‌مه و خاله‌ی ژن له‌گه‌ل ژندا.

﴿أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسْفِحِينَ﴾^۴

هەڵاڵمان کرد بۆ ئێوە غەیری ئەو ژنانە باسمان کردن لەسەر ئیرادە و خواستی ئەوە بیانخوازن بە سەرفی مالی خۆتان لە مارییدا و خۆتان بپاریزن لە زینا و ئاوی خۆتان بە ناشەرعی نەڕێژن و زایەیی نەکەن.

﴿فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً﴾^۵

جا هەركام لەو ژنانە کە لەزەتتان وەرگرت لێیان و چوونە لایان مارییەکیان بێ بەدن لەسەر ئەساسی ئەوە کە فەرزە و حەقیقەتە خودا و اجبی کردووە لەسەرتان.

﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرْضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ﴾^۶

و هەگوناحتان لە سەرنیە لە کەم کردن یا زیاد کردنی ئەو ئەندازە کە پێی رازی ئەبن لە پاش قەراری مارییە و اجبە کە، واتە ئەگەر پیاوێک شتی زیاتر بدا بە ژنە کە وە یا ژنە کە شتی لە مارییە کە کەم بکات دروستە.

﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾^۷

بە راستی خودا زانیە بە سوودی عەلەم و خاوەن حیکمەتە لە هەر حوکمی کە قەراری بدا.

بێدار بن! بازێ کەس و توویانە: ئەم نایەتی: ﴿فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ﴾ نازل بوو بۆ دامەزراندنی نیکاحی مۆتەعە کە مەشهورە بە «صیغە» و عیبارەتە لە نیکاحی مۆووقەت، بە چەن رۆژێ لەسەر میقداری پاره وە کاتێ ماوێ کە تەواو بوو نیکاحە کە فەسخ ئەبێتە وە بە بێ تەلاقدانێ کابرا و ژنە کەیش لە پاش ئەوە کاتێ یەك حەیزی بەسەر هات و پاکەو بوو ئەتوانی لە گەڵ کەسیکی ترا رێکەوی. وە ئەو کەسانە چەن دەلیلیان هێناوە تەو لەسەر ئەم داواوە.

یه که م: به کارهینانی «استمتاع» و که لیمه ی «أجور»؛ چونکی ئیستیمتاع له زه تیکی وه ختییه و ئوجوور به مانا کرّیه له سهر نهو ئیستیمتاعه.

دووهم: قیرائه تی ئینومه سعوود که خویندوو یه تیه وه: «فما استمتعتم به منهن إلی أجل مسمى».

سپهه م: سو بووتی ریوایه تی حه لّایی موعه له گه لّی زاتی زانای گه وره وه به تاییه تی حه زره تی ئینوعه باس ﴿الله﴾.

وه جو مهووری نه هلی دین له وه لامی نه مانه دا فه رموویانه:

جوابی ده لیلی یه که متان نه مه یه که: ئیستیمتاع بریتییه له له زهت وه رگرتن له ژن، وه نه مه له نیکاحی ده وامدارا زوړتره له نیکاحی مووه قهت، وه که لیمه ی ئوجوور وه کوو بۆ کرّی ئیستیمتاع نه کرّی بۆ ماره ییش ئیستیمتاع نه کرّی وه کوو له پاش نه م تایه ته وه خودا نه فه رمووت:

فانکحوهن باذن أهلهن وآتوهن أجورهن بالمعروف وه له تایه تی پینج له سووره تی مائیده دا خودا فه رموویه تی: *والمحصات من الذین أوتوا الکتاب من قبلکم إذا آتیتوهن أجورهن محصنین غیر مسافحین* وه له سووره تی نه حزبا له ناخری تایه تی سی و سئ دا خودا فه رموویه تی به حه زره ت ﴿الله﴾: *إنا أحللنا لك أزواجك اللاتی آتیتهن أجورهن* وه که لیمه ی «أجور» له م هه موو تایه تانه دا به مانا ماره ییه به بن خیلاف، که وایی «أجور» له تایه ته که ی خویشمانا عیبار ته له ماره یی بۆ ژن له نیکاحی به ده واما.

وه جوابی ده لیلی دووهم قیرائه تی «إلی أجل مسمى» له قیرائه تی شازه یه و ئیستیدلالی پی نا کرّی نه له م رووه وه که قورثانه و نه له و رووه وه که فه رمووده ی حه زره ته له بهر نه وه قورثان نه بی «قطعی الثبوت» بی، وه فه رمووده ی حه زره ت ﴿الله﴾ کاتی ئیستیدلالی پی نه کرّی که ئیسنادی سابت بی، وه له سهر ته قدیری سو بووتی نهو

عیبارەتە ئەلئین وەختی خۆی سابت بوو و لە ئەنجاما نەسخ کراوەتەو وەکوو لەمەولا باسی ئەکەین.

وە جوابی دەلیلی سیتهم ئەمەیه کە: لە نەفسی حەزەرەتی عەلی عليه السلام لە ئینوعەباسەو سابت بوو کە فەتوایان داووە بەو مۆتە حەرەمە.

ئەمما لە حەزەرەتی عەلییەو عليه السلام ئەو ئیمامی مالیک ریوایەتی کردووە لە زوهری لە عەبدوللە و حەسەن کورانی موحەممەدی حەزەرەتی عەلی کە مەشهوورە بە «محمد بن حنیفە» و یەکن بوو لە کیاری عالمانی ئەهلی بەیت ریوایەتی کردووە لە باوکیەو - کە حەزەرەتی عەلییە - کە فەرموویەتی حەزەرەت عليه السلام نەهی کردووە لە مۆتە ی ژنان و لە خواردنی گوشتی کەری خانەگی.

هەروا موحەممەدی کوری حەنەفیە ریوایەتی کردووە کە حەزەرەتی عەلی رابورد بە لای ئینوعەباسا لەو کاتەدا کە فەتوای ئەدا بە حەللالی مۆتە وە پێی فەرموو: چۆن فەتوای وەها ئەدە؟ حەزەرەت عليه السلام نەهی کردووە لە مۆتە و لە گوشتی کەری خانەگی.

و ئەمما لە ئینوعەباسەو ئەو عەتای خوراسانی لە ئینوعەباسەو لە باسی مەعنای ئایەتی: ﴿فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ﴾ دا فەرموویەتی: ئەم ئایەتە مەنسوخە بە ئایەتی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلَقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ﴾^۱ واتە ژنی وەرگیراو بە مۆتە ئەگەر ژنی شەری بواپی تەلاق ئەدرا و عیددە ی ئەبوو (مەع ئەنە) نە تەلاق و نە عیددە ی هەیه.

هەروا ریوایەت کراوە لە ئینوعەباسەو کە لە کاتی وەفاتیا فەرموویەتی: «اللهم إني أتوب إليك من قولتي في المتعة والصرف»، وە مەبەست لە سەرف ئەو هەیه کە

سه رده می فه توای به «ربا الفضل» نه دا له کاتی پاره گۆرینه وه دا، وه له نه نجاما که نه حادیسی حه زره ت علیه السلام ده رکه وتن له لایا له وه فرموده یه په شیمان بووه وه.

بزائن! ئیمامی نه وه وی له شهرحی سه حیجی موسلیمدا فرمودیه تی: نه وه ی که سه واب و موختاره نه مه یه که دوو جارحه لالی و حهرامی هاتوون به سه ر نیکاحی موته دا؛ له پیش غه زای خه بیه ردا موته حه لال کراوه وه له غه زای خه بیه ردا حهرام کرا، وه جاریکی تر له فه تحی شاری مه ککه دا و له غه زای «أوطاس» دا حه لال کرا، وه پاش نه مه به سی روژ حه زره ت علیه السلام حهرامی کرد هه تا قیامه ت، وه ئیجماع له سه ر نه مه سابت بوو، واته نه سخ به سه ر حه لالی نیکاحی موته دا هات له فرموده ی حه زره تا علیه السلام وه به نه سی قورئانی که ریم.

نه ممما سونه ت، نه وه ره بیعی کوری سبره ی جو هه نی ریوایه تی کردووه له باوکیه وه نه لی: له کاتی سه بیه تدا گه یستم به حه زره ت علیه السلام له حه ره مدا له ناو به ینی روکن و مه قاما پشتی دابوو به دیواری که عبه وه فرمودی: «یا ایها الناس إني أمرتکم بالاستمتاع فی هذه النساء، ألا و إن الله قد حرمها علیکم إلى يوم القيامة؛ فمن كان عنده منهن شيء فليخل سبيلها و لا تأخذوا مما آتیتموهن شیئاً» واته نه ی ئاده میزاد من فرمانم پندان به وه که موته حه لاله له ژنان، ئاگاداربین به راستی خودای ته عالا حهرامی کرد له سه رتان هه تا روژی قیامه ت، وه هه رکه سی له ئیوه له م ژنانه ی له لایه با به ره لای بکا له مال هیش پیتان داوون نه که م نه زور هیچیان لی وه ره گر نه وه.

وه ریوایه ت کراوه له حه زره ته وه علیه السلام فرمودیه تی: «متاع النساء حرام»، وه نه م ریوایه تانه ئیمامی واحیدی له کتبی «بسیط» دا نه قلی کردوون.

وه نه ممما ناسیخ له قورئانی که ریمدا وه کوو ئایه تی: ﴿والذين هم لفروجهم حافظون ۝ إلا على أزواجهم أو ما ملکت أیمانهم فإنهم غیر ملومین﴾ ۱) فن ابتغی وراء ذلك فأولئك

هم العادون ﴿٧﴾ واتە: بە راستی رزگار ئەبێ لە عەزابی رۆژی قیامەت ئەو کەسانە کە عەورەتی خۆیان ئەپاریژن ئیلا لە ژنەکانیان یا لەو جارییانە کە مۆلکیانە وە ئەوانە سەرزنەشتیان ناکرێ لەسەر ئەم ژنانە، وە ئەم جارییانە و هەرکەسێ غەیری ئەمانە داوای شتیکی تر بکا بۆ تەمەتووع و لەزەت و شەهوەت بازی ئەوانە لە فەرمانی خودا لایان داو و مۆتەجاوێزن لە خودوودی دین.

وە جومەھووری عالەمەکان ئیستیدالایان کردووە بەم ئایەتە لەسەر ئەو کە نیکاحی مۆتەعە بەتالە و نابێ بە ھۆی لەزەت وەرگرێتی حەلال؛ چونکە خودای تەعالا حەسری موباشەرە ی حەلالی کردووە لە زەوجە و لە مەملووکەدا و ئەم ژنە کە بە مۆتەعە وەرئەگیرێ نە ژنە و نە مەملووکە یە؛ چونکی ئەگەر ژن بوا یی پنیوێست بوو میراتی وەرئەبگرتایە لە پیاو کە ی و ئەویش میراتی وەرئەبگرتایە لەم (مەع ئە) کەسیان میرات لە کەسیان وەرناگرن. وە ئەمە مەعلوومە، وە ئەگەر ژن بوا یی ئەبوو عیددە ی لەسەر بوا یی؛ چونکی خودا بۆ ژنی کە لە مێردە کە جیا یی تەو عیددە ی واجب کردووە (مەع ئە) ژنی مۆتەعە عیددە ی نییە. وە ئەگەر ژن بوا یی ئەبوا ئەگەر مندالینکی لێ بیی نەسەبی سابت بوا یی لە کابرا کەچی وانییە. وە دیارە وەکوو ژنی کابرا نییە مەملووکە ییش نییە، وە ھەر ژنی ئینسان تەمەتووعی پێ بکا ژنی شەرعی نەبی مەملووکە ییش نەبێ ئەو تەمەتووع بەو ژنە بە نەسی ئەو ئایەتە تەجاووزە لە خودوودی دین و خاریجە لە شەرعیەتی ئیسلام.

ھەروا جومەھوور ئیستیدالایان کردووە بەو عی سابت بوو خەلیفە ی دووھەم عومەری کوری خەتاب لە خوتبەدا لە حوزووری کۆمەلێ لە کیباری ئەسحابەدا فەرمووی: ئەو مۆتەعە کراو لە زەمانی حەزرەتە ﷺ مەن نەھی ئەکەم لە کردنی و

عیقابی موباشیره کهی ئه دهم و ئهم قسه یه له حوزووری کۆمه لئی له پیاوه گه وره کاندایه کردوووه که سیان ئینکاریان نه کردوووه، وه ئهو قسه ییش که بلا بووه ته وه که س ئینکاری نه کردوووه، وه ئهمه ییش ئه بێ به ده لیل له سه ر ئه وه که مۆتعه هه رچه ن له بازی کاتا جه لال بووبی له سه دری ئیسلامدا به لام چه زه رت ﷺ له ئاخرا مه نعی کردوووه، ئه گه رنا عومه ر نه یه ته توانی ئهم خۆتبه بدا له ناویانا.

وه بزانی! له هۆی نوزوولی ئایه تی: ﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ﴾ وه ئه بوودا وود و ترمزی له بابی نیکاحا ریوایه تیان کردوووه له ئه بووسه عیدی خدریه وه ﷺ کاتی رووداوی جهنگی ئه وتاس چه ن ژنیک گیران و به ش کران و کهوتنه به شی موحاریبه کانه وه ئه و ژنانه میردی کافریان هه بوو وه ئیمه پیمان نابار بوو برۆینه لایان له بهر ئه وه که میردیان هه یه، وه پرسیارمان کرد له چه زه رت ﷺ وه پاش ئه و پرسیاره ئهم ئایه ته نازل بوو که ئهمه ی گه یاند عیسمه ت و عه قدی نیکاحی کافر نرخ ی نییه و دروسته برۆینه لایان به لام له پاش وه زعی حه مل له ژنی حامیله وه له پاش ئیستیرا به حه یز له ژنی غه یره حامیله دا. وه به عه لاوه ی ئه مانه سابت بووه وه کوو له پیشه وه له ته فیسری سووره تی به قه ره ئایه تی: ﴿وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ﴾ با سمان کرد که تا موسو لمان نه بوون ژنه دیله کان نه چوونه ته لایان و وه تئى مه ملو وکه ی موشریکه دروست نییه.

﴿وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلاً أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَيِّئَتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ﴾

واته: هه رکه سی له ئیوه ته وانای نه بی له هۆی داراییه وه که له ژنانی داوین پاکى موسو لمان ماره بکا، واته ئه و ئه ندازه ماله ی نه بوو بیدا به ماره یی ئه و ژنه دا با ماره بپری بۆ خۆی له وانیه ی که مه ملو وکه ن له کچه موسو لمانه کانتان.

﴿وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاٰیْمٰنِكُمْ﴾

وہ لە ھۆی ئیمانەوہ قەناعەت بکەن بە نیشانە ی دیاری و زۆر مەکەو نە ناو دوودلی و خە یالائەوہ.

﴿بَعْضُکُمْ مِّنْ بَعْضٍ﴾

ئێوہ و ئەو مەملووکانە بازیکتان لە بازیکتان، یانی ریشە و نەتەوہ تان ئەگاتەوہ بە یەک ھەمووتان ئەپۆنەوہ سەر ئادەم و ھەوای ھەر بەوہ کە ئیستە ئەوان خادیمە و کەنیزن بە سووکی و بی باکی مەروانن بۆیان ئەگەر لەبەر بازئ یاسا نەبی ھیچ فەرق نییە لە بەینی حورە و جارییەدا.

﴿فَاَنْكِحُوْهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاَتُوْهُنَّ اَجُوْرُهُنَّ بِالْمَعْرُوْفِ﴾

مادام دلتان ھاتە سەر مارە کردنیان مارەیان بکەن بە ئیجازە ی خواو نەکانیان و مارەییە کە یان تەسلیم بکەن پێیان با بیبەن بۆیان بە یاسایەکی راستانە و کەم و زۆریان تیا مەکەن.

﴿مُحْصَنَاتٍ غَيْرِ مُسَفِّحَاتٍ﴾

وہ «بالذات» لەو جارییانە مارە بکەن کە خواو ن پارێز و شەرم و شکۆھ بن، نەک لەوانە کە زیناکار و رسوا و نابار و بی عارن.

﴿وَلَا مُتَّخَذَاتِ اَخْدَانٍ﴾

وہ لەو کەنیزە کە بی ئەدەبە فیلبازانە نەبن کە دۆست و یاری پەنامەکیان گرتووە بۆ خۆیان ھەتا بە زاھیر ژنی ئێوہ بن و لە پەنامە کیدا یار و دلداری پیاوہ بی ناموسەکان

﴿فَإِذَا أَحْصَنَ فَإِنْ أَتَيْكَ بِفَحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ
مِنَ الْعَذَابِ﴾

جا کاتی ئەو ژنانە پارێزران لە گوناچارێ و لە زیناکاری بە ھۆی میژدەوہ ئەگەر
ھاتن بە تاوانی ناھەمواری زینا ئەوہ لەسەریانە نیوہی ئەو عەزابە کە لەسەر حورەکان
ھەیە، واتە لەسەریانە جەلدی پەنجار و دوورخستەوہ بۆ مەسافەیی قەسر تا
شەش مانگ، کەوابێ ئەبێ جارییە زانییە قەت سەنگەسار نەکرێ. وە «مەشەبە»
بۆ ئەم جارییە مەملووکانە ئەبێ موحسەناتی بیکر بێ؛ چونکی ئەگەر موحسەناتی
بیوہ بن رەجم ئەکرێن و رەجم نیوہی نییە.

﴿ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ﴾

وہ ئەم جەوازی مارە کردنی مەملووکە یە بۆ کەسیکە کە ترسی گیرۆدە بوونی
بێی بە زینا. وە لەحاسل دروست نییە بۆ ئینسانی نازاد کە جارییە مارە بکا ئیلا بە سێ
شەرت؛ یە کەم: مارەیی ژنی حورە ی نەبێ. دووھەم: ئەو کەسە لە ژن نەھاوردنا
ترسی زینای بێی. سێھەم: ئەو جارییە یە کە مارە ی ئەکا موسوڵمان بێ.

﴿وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَّكُمْ﴾

بەلام خۆگرتن لە مارە کردنی جارییە مەملووکە چاترە بۆتان؛ چونکی بە
ھۆی نیکاحی ئەوانەوہ مندالە کانتان ئەبن بە عەبد و جارییە بۆ خواوەن جارییەکان.

﴿وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾

وہ خودا تاوانپۆشە بۆ کەسێ سەبر نەکا و میھرەبانە؛ چونکی روخسەتە کە ی
داوہ.

﴿يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنْنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾

خودای تەعالا لە رووناککردنەوێ ئەم ئەحکامی نیکاحانەدا لە حەلال و حەرام
خواستی ئەوێهە کە ئەحکامتان بۆ رووناک بکاتەوێ هەتا بزانی چی حەلالە و چی
حەرامە و شارەزاتان بکا لە رەفتاری ئەو کەسانە کە لە پێش ئێوەدا بوون چۆن فەرمانی
پێغەمبەرانیان وەرگرتووێ و حەلالیان بە حەلال داناوێ و حەرامیان بە حەرام داناوێ.

﴿وَيُتَوَبَّ عَلَیْكُمْ﴾

وێ خواستی لەسەر ئەوێشە کە تەوبەتان لێ قەبوول بکا کاتی گەرانیەوێ بۆ لای
لە پاش تاوانباری و نافەرمانی خودا.

﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾

وێ خودا زانیە بە هەموو شتی و خاوەن حیکمەتە لە هەموو تەشریعاتێکدا.

﴿وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُتَوَبَّ عَلَیْكُمْ﴾

خودا خواستی لەسەر ئەوێهە تەوبەتان لێ قەبوول بکا؛ چونکی مادام ئەحکامی
بەیان کرد هەرکەسێ هەموویان بەجێبێنی ئەوێ ئەگا بە پایە، وێ هەرکەسیش
نافەرمانی بکا و لە پاشا بگەرێتەوێ بۆ لای خودا ئەوێ خودا رەحمی پێ ئەکا.

﴿وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا﴾

وێ ئەو کافرانیەش کە بە دەوام هەر وان بە شوێنی ئارەزووی نەفسەوێ و ئەیانەوێ
لە رابواردنا فەرق نەخەن لە بەینی ماره کراوی باوک و باپیرە و غەیری ئەوانا، وێ
فەرق نەخەن لە بەینی دایکی ژن و غەیری ئەوا. بە کورتی ئەیانەوێ کە ئەحکام
نەیتە خواریەوێ بۆ ئەوێ دنیا بە ئارەزووی ئەوان بێ، وێ هەرچی کە نەفسیان داوای
ئەکا بیکەن ئەمانە ئەیانەوێ کە ئێوەش لادەن لە رێگای راست بە لادانیکی تەواو.

﴿يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ﴾

وه خودا خواستی وایه که باری سهرشانتان سووک بکا، بویه له کاتیکا دهستان نه روا حورپه ماره بکه نه ره وای داوه بۆتان جارییه می مهملوکه ماره بکه نه.

﴿وَحُلِقَ الْإِنْسَنُ ضَعِيفًا﴾

وه نه و باره می سهرشانی ئیویه بۆ نه وه سووک نه کا چونکی ئینسان دروست کراوه به شیوه یی که ناتوانی به رانگاری گه لی ناباری بی له نه حکاما. جا مادام نه حکامی بۆ سووک کرا نه ویش تا نه ندازه یی نه توانی له گه لیانا ده وام بکا.

جا له کاتیکا خودای تهعالا باسی خزمایه تی موساهره و موناکهحه می کرد که له پیوستی ناده میزاده له ماوه ی ژیانیا بۆ نه وه که به یاسای دین ئاره زووی نه فسی خوی به جی بیئی و بۆ نه ته وه سازی و بۆ یارمه تی له گیر و گرفتی ژیوارا، هات باسی موعامه له و تیکه لی ناده میزادی کرد و فهرمووی:

﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ﴾

نه می کهسانی که ئیمانان هه می به دینی ئیسلام، مال و دارایی خۆتان له ناو خۆتان به یاسای ناشهرعی مهخۆن خواه بی تۆله بی وه کوو دزین و داگرتن و غهش کردن له مامه له دا و دهست پیسی له نه مانه تا و کهم و زۆر کردن له کیشانه و پتوانه دا و قومار کردن، یا له به رابه ری تۆله می ناپه سه ند و ناره وا وه کوو فروشتنی شتی پیس به وینه می عاره ق و باقی «مخدرات»، وه وه رگرتنی مالی خه لک له به رابه ری شتی که وه که پاره خۆر نه و شته نه کا وه کوو وه رگرتنی پاره به رابه ر به وه زیفه یه که وه زیفه که جی به جی نه کا هه روا هه ر مالی که سی وه ری بگری له و که سانه که گومانیان وایه نه م پاره وه رگه نه و سووده می هه می که چی له واقیعا نه یشی بی. نه مانه هه موو به ر یاسای خواردنی مالی خه لک نه که وی به به تال و ناشهرعی و کرده وه یه کی حه رام و ناپه سه نده به تاییه تی سوود خواردن و به رتیل و شیربایی و سوورانه و پووشانه.

﴿إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ﴾

بەلام عەیبی تیدا نییە ئەگەر خواردنی ئەو ماله لەسەر یاسای تێجارەت واتە ئالووێر و مامەلە کردن و گۆرپنەوێ ماله بە مال بێ، خواھ ماله بە نەخت یا نەخت بە نەخت بێ بەم مەرجه لە راستیدا خواست و رەزای ھەردوولای تێدابێ نەك بە رووبازی وەك مەشھوورە: «پوویی لە زۆری بەدترە» و بەم مەرجهیش ھەر ئاداب و ئەرکانی بۆ ئەو مامەلە ھەیە ھەمووی جێبەجێ بێ جالەسەر ئەم ئەساسە واجبە لەسەر موسوڵمانان ئەوێ مومکین بێ بۆیان لە ئادابی مامەلە بیزانن وە یاخود لە کاتی مامەلەکەدا پرسى زانایەکی راسال بکەن.

﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ﴾

خۆتان مەکوژن، یانی بازیکتان بازیکتان نەکوژئ؛ چونکی لە پاش کوفر - پەنا بە خودا - کوشتنی ئینسان لە ھەموو گوناحەکان گەورەتر و نابارتەر. وە یاخود بە ھۆی بازئ تەقایدی پووج و بێ ئەساس خۆتان بە برسی و تینو مەکوژن؛ چونکی ریازاتی ئینسان ئەبێ لەسەر یاسای سوننەتی ھەزرت ﷺ بێ وەکوو روژوو گرتن و کەمخواردن، وە زاھیدی لە دنیادا بە نەوعی نەبێ بە ھۆی زایە کردنی حقووقی واجبە کە لەسەر کابرایە وە یاخود خۆتان مەکوژن بە ھۆی ئەوێ بە بێ ئوسوول خۆتان بخەنە ناو فیتنە و ئاشووبیکەوێ کە بە ئیوێ چار نەکرئ لەبەر چاو کردن لە خەلك یا لەبەر شۆرەتی بێ سوود ئەمانە ھەموو خیلای دینی ئیسلامن.

﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا﴾

بە راستی خودای تەعالا بەرابەر بە ئیوێ و باقی ئەوانە کە رینگای راست ئەگرن میھرەبانە.

﴿وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا﴾

وه هه ركه سى كارى بكا له وانه كه خودا فەرموویه تی مه یكه ن له بهر لادان له حەق
و سته مكردن له خەلق،

﴿فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا﴾

[ئه وه] له مه ولا نه یهاوینه ئاگره وه.

﴿وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا﴾

وه ئه مه یش ئاسانه له سه ر خودا.

﴿إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾

نه گەر دوور بکه ونه وه له و گوناچه گه و رانه که نه هی کراوه لیتان له کردنی ئه وانه،
ئیمه باقی گوناچه بچوکه کانتان دانه بۆشین به ئیحسان و میهره بانی خو مان.

﴿وَنُدْخِلْكُمْ مَدْخَلًا كَرِيمًا﴾

وه ئه تانخه یه جیگه و ماوایه کی خاوه ن حورمه ت و که رامه ته وه که به هه شته.
بزانن! له سه ر زاهیری قورئان و فەرمووده کانی چه زره ت ﴿تَجْتَنِبُوا﴾ گوناچ و تاوان که
بریتین له و نافه رمانیانه به سه ر ئاده میزادا دین، بچووک و گه و ره و له گه و ره گه و ره تریان
هه یه، وه ئه و که سانه که فەرموویانه گوناچی بچووک نییه مه به ستیان ئه وه بووه مادام
ته ماشای گه و ره یی خودا بکه ین و ته ماشای قیمه تی فەرمانی ئه و بکه ین ئه بی هه موو
نافه رمانییه ک به گه و ره و به خاوه ن زیان و به خه ته رناک ته ماشا بکه ین.

وه ژماره ی گوناچی گه و ره زۆرن هه تا ئینووعه باس فەرموویه تی: نزیکى چه وسه د
ئه بنه وه، وه حه وت له وانه به نه سی فەرمووده ی چه زره ت ﴿تَجْتَنِبُوا﴾ به «موبقات» ناوبراون،
یانى ئه و گوناخانه که خاوه نه که یان به هیلاکا ئه با، وه ک فەرموویه تی: «اجتنبوا السبع
الموبقات: الشرك بالله، والسحر، و قتل النفس التي حرم الله إلا بالحق، وأكل مال الیتیم، وأكل

الربا، والتولي يوم الزحف، وقذف المحصنات الغافلات المؤمنات» ئەم فەرموودە بوخاری و موسلیم رىوايەتیان کردوو. و لە رىوايەتیکى ترا ئەفەرمویت: «الكبائر الإشراك بالله والسحر وعقوق الوالدين وقتل النفس» وە بوخاری زیادى کردوو لەسەر ئەم رىوايەتە «واليمين الغموس» وە موسلیم لە باتى ئەمانە ئەفەرمویت: «وقول الزور» وە مەبەست لە ئاوبردنى ئەمانە بە تايبەتى ئەوێهە کە ئەمانە خەتەر و زیانیان بۆ دین زۆر زۆرتەرە لە باقییەکان ئەگەرنا گوناحى کەبیرە بەمانە تەواو نابن.

تەماشایە بکەن ئیننوحەجەرى هەیتەمى لە زەواجیرا ئەگێریتەووە لە «شیخ الإسلامى علائى» یەووە کە تەسنىفى جوزئىکى کردوو لە گوناحى کەبیرە، بەشیکیان حەزەرەت ﷺ نەسى ناو بەویدا کە کەبیرەن، ئەوانە: شىرك، قەتل، زینا، وە ناشیریتریان زینا لەگەڵ ژنى دراوسێدا، راکردن لە حەربى کوفارا، خواردنى سوود، خواردنى مالى هەتیو، بوختان کردن بۆ ژنى بە شەرم، جادووگەرى، زمان بەرەلا کردن لە نامووسى موسولمانان بە ناحەق، شەهادەتى درۆ لە دادگادا، فیتنەبى کردن، دزی کردن، شەراب خواردن، هەتکى خانەى خودا واتە کەعبەتوللا، شکاندنى پەیمانى رەوا بە ناحەق، تەركى سوننەتى پێغەمبەر ﷺ، دوورکەوتنەووە لە جەماعەت پاش هیجەرەت، ئائومید بوون لە رەحمەتى خودا، ئەمین بوون لە غەزەبى خودا، مەنعى رێبوار لە ئاوى زیادە، خۆپاک نەکردنەووە لە گمیز و پاش گمیز، ئازاردانى دلّى باوک و دایک، وە بوون بە ھۆى جنىو پێدانیان، گۆرپىنى وەسیەتى موسولمان. ئەمانە ھەموو نەس نراووە لەسەر ئەووە کە گوناحى کەبیرەن.

جا ھەر وەکوو ژمارەى گوناحە گەورەکان زۆرە و بە ئاسانى زەبت ناکرێن تەعریفى جامع و مانع بۆ ئەم گوناحى کەبیرە نایابە و لە لایەنى زاناکانەووە گەلێ تەعریفى کراوە کە باقى زاناکان پێى رازى نەبوون. بەلّی «شیخ الإسلام بارزى»

ئەفەر موی: تاقیق ئەمە یە گوناحی کەبیرە گوناحیکە خودا مەنعی کردبێ بە ھەرەشە یەکی بە ھیز یا لە گەڵ لە عەنەت لە خواوەنە کە ی بە نەسسی قورئان یا سوننەتی نەبەوی، یا ھەددیک یا گوناحی بێ کە فەساد و زیانی وەکوو زیانی یەکی لەوانە بێ یاخود دەلالەت بکا لە سەر بێ موبالاتی خواوەنە کە ی بە دین.

و ھەرە ترینی ئەم گوناهانە کوفرە - پەنا بە خودا - بە ھەموو نەوعە کانی، ئەمجار ئەو گوناهانە کە لە موبیقات دانراون وەکوو لە پیشەو ە باسما ن کردن.

گوناهی ھەرە جینسیکە چەن نەوعی ھەیە؛

یە کەم: گوناهێ کە لە دلدا بێ و سیفەتی نەفسی بێ، وەکوو ریا بازی و لە خۆبایی بوون و تە کە ببور و، خۆبە زل گرتن و، ھەسوودی و، کینە داری و، تەماشای کردنی خەلک بە سووکی.

دوو ەم: ئەو گوناحانە کە وان بە ھەرەو ە و ەلاقەیان ھەیە بە زیان دان لە نەفس و ئەعزای ئینسان وەکوو کوشتنی بێ تاوان و، ھەست بربین و باقی ئەعزاکان. سێ ھەم: ئەوانە یە کە زیان لە نامووسی خەلک ئەدا وەکوو زینا و مولا بە ساتی و بوختان ھەلبەستن بۆ بێ تاوان.

چوار ەم: ئەوانە کە زیان ئەدەن لە دارایی خەلک کە لەبەر زۆری ناژمیررین. پینج ەم: ئەوانە کە زیان لە یە کدلی خەلک ئەدەن وەکوو فیتنەیی چلوچوویی و قسە بردن بە ناو خەلکا و قسە بردن بۆ لای فەرمانداران بۆ خاتری زیان گە یاندن بە پایە و شان و نان و مایە ی خەلک و غەیبە تکردن و خوسپ (جینۆدان) بە خەلک و ھەجوی خەلکی. واتە بەدناو کردنی موسوڵمانان و درۆ ھەلبەستن بە دە میانەو ە و نیفاق: دووڕوویی و دووزمانی و، وینە ی ئەمانە کە زیان ئەدەن لە بناغە ی یەکیەتی موسوڵمانان و ئیفسادی دلایان ئەکا.

فەرموودەى خودا: ﴿وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ﴾ الآية.

حاکم و بەیەھقى و ترمزى رىوايەتیان کردووہ لە ئوممو سەلەمەوہ ﷺ کہ فەرمووی: یا رەسوولەللا پیاوان غەزا ئەکەن و ژنان غەزا ناکەن و ناکەونە جەنگەوہ ھەتا پلەى شەھادەتیان دەست کەوئ و لە دنیايشا لە میراتا نیوہى پیاو میراتیان ھەيە، جا ئەم ئایەتە نازل بوو.

وہ ئیبنوئەبى حاتم رىوايەتى کردووہ لە ئیبنووعباسوہ ﷺ کہ ژنى ھات بو حزمەتى پیغەمبەر ﷺ عەرزى کرد: ئەى پیغەمبەرى خودا پیاوئ دووقاتى ژنى میرات ئەبا و شەھادەتى دوو ژن بە قەى شەھادەتى پیاوئ بە کار دئ، ئایا لە کردەوہيشا ھەروہا حسیب ئەکرێن؟ یانى جەزای کردەوہى ژنان نیوہى جەزای کردەوہى پیاوانە؟ جا خودا ئەم ئایەتەى ناردە خواریوہ و فەرمووی:

﴿وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ﴾

ئەى موسولمانەکان ئیوہ ئارەزووی دەسکەوتنى ئەوہ مەکەن کہ خودا بە فەزلى خۆى داوہەتى بە بازیکتان و بووہ بە ھۆى بەرزى بازیکتان لەسەر بازیکتاندا.

﴿لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا أَكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا أَكْتَسَبْنَ﴾

لە بو پیاوہکان ھەيە بەشى لەوہى دەسیان ئەکەوئ لە بەشى دینی و دنیايدا، وە لە بو ژنانیش ھەيە بەشى لەوہ کہ دەسیان ئەکەوئ لە بەشى دینی یا دنیایی، وە ئەم بەشانە ئەوہى بەخشینە لە لایەنى خوداوہ ئەوہ پەيوەندى نییە بە کەسبەوہ وە ئەوہیشى پەيوەندى ھەيە بە کەسبەوہ فەرقي پیاو و ژن نییە تیا یا و ئەجرى کەس زایە نابێ.

﴿وَسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ﴾

و ە ھەمیشە داوا بکەن لە خودای تەعالا کە لە نەعمەتی خۆی بەشتان بدا چ لە ئومووری دینی و چ لە ئومووری دنیا. ئیتر ئارەزووبازی و ھەسەدکاری و ڕەخنەسازی لە کاری خودادا مەکن.

﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا﴾ (۳۲)

بە راستی خودا بە ھەموو شتێ زانیە و ئاگای ھەبە لە ئەووەڵ و ئەنجامی ئێشی دین و دنیا و ھەرچی خودا بیکە و پێویستە ئێسان بە ئەدەب و ەری بگری.

﴿وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوْلًى مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ﴾

واتە بۆ ھەموو ئادەمیزادێ و یا بۆ ھەموو مأل و میراتی بریاری چەن واریس و میرات بەریکمان داوە لەو مألە کە باوک و دایک و یا خزم و خویشی زۆر نزیک بەجێ دێن لە خاوەن بەشەکانی دیاری و غیری ئەوان لە عەسەبات.

﴿وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَنُكُمْ﴾

و ە لە میراتی ئەوانە دەستی پەیمانتان عەقدی بەستوو ە گەلیانا و ە کوو ئەو خزمانە کە میراتیان لێ و ە ئە گرن و میرات لەوانەش ئە گرن.

﴿فَأَتَوْهُمْ نَصِيبَهُمْ﴾

ھەرکەس لەمانە بەشی خۆیان پێ بەدن.

﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا﴾ (۳۳)

بە راستی خودای تەعالا ئاگادارە بەسەر ھەموو شتیکە، ئە گەر یەکی مەنعی بەشی یەکی لەمانە بکا ئەو خودا جەزای لێ ئەستێتەو.

بێدار بن! ئیمامی رازی رحمەتە اللہ علیہ فرمویەتی: بازێ لە زاناکان فرمویانە: ئایەتی ﴿وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَنُكُمْ﴾ مەنسوخە، و بازێ فرمویانە مەنسوخ نیە، جا ئەوانە کە فرمویانە مەنسوخە یەکی لە سێ و ەجھ بەیان ئەکا:

یە کەم ئەمەیه: ئەم ئایەتە باسی ھاوپەیمانهکانی زەمانی جاھیلییەت ئەکا؛ وەختی خۆی کەسێ ئەرۆیشت پەیمانی ئەبەست لە گەڵ یەکیکدا و پێی ئەوت: خوێنم خۆینی تۆیە و، ئارامیم ئارامی تۆیە و، جەنگم جەنگی تۆیە. میراتم لێ وەر بگرە و میرات لێ وەر ئەگرە و خوێنت بۆ ئەدەم و خوێنم بۆ بدە، جا ئەم ھاوپەیمانه حەقی شەش یەکی بوو لە مائی رەفیقە کەیا، لە پاشا ئەمە نەسخ بوو و بە ئایەتی: ﴿وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ﴾^۱ لە سوورەتی ئەنفالدا، وە بە ئایەتی ﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ﴾

دوو وەم ئەمەیه: کە بازە کەسێ ئینسانێکی ییگانە ی ئەکرد بە کۆری خۆی و لە پاشان میراتی لێ ئەبرد و ئەویش میراتی لە باوکە کە ی ئەبرد و پاش ماوە یی ئەویش نەسخ بوو وە.

سێهەم ئەمەیه: حەزەرەت ﷺ عەقدی بڕایەتی دامەزراند لە بەینی گەلێ دوو کەسدا لە موهاجیرین و ئەنسار و ئەمانە حەقی میرات گرتیان بوو لە یەك هەتا ئایەتی میرات نازل بوو ئەو ی نەسخ کردە وە.

وە ئەو کەسانەیش کە ئەلێن مەنسوخ نییە ئەوانیش ئەم ئایەتەیان بەم جۆرە بیان کردووە؛ ئەلێن: ﴿وَالَّذِينَ عَقَدْتَ أَيْمَانَكُمْ﴾ مەعتووفە لەسەر «الوالدان» واتە بۆ هەموو سینفی میراتبەرمان داناوە بۆ ئەو ماله و ئەو داراییە کە باوک و دایک و خزمانی نزیک و خواوەن پەیمانهکان بەجێیان هێشتوووە لە مال و دارایی. وە لە تەفسیرە کەیا سێ فیکرە هەیه:

یە کەم: مەبەست لە ئایەتی: ﴿وَالَّذِينَ عَقَدْتَ أَيْمَانَكُمْ﴾ ژن و میردە بەم شیۆ ئەلێ ئەو کەسانە کە بە عەقدی نیکاح بەسراون بەیە کەووە میراتیان ئەگا بە ھاو عەقدە کەیان.

دووهم: ئەمەیه که مەبەست لە نایەتی: «والذین عقدت أیمانکم» ئەوانەن که بەندهیان ئازاد کردوو، واتە ئەو کەسانە که عەقەدی وە لایان لە بەینا هەیه میرات ئەبەن لە بەندهکان، ئەمەیش هەر سابتە و مەنسوخ نییه.

سێهەم: ئەمەیه که مۆراد لە نایەتی: «والذین عقدت أیمانکم» هاو پەیمانە کاتانە که «لا یزال» بە لای ئیمامی ئەبووحەنیفە وە ئیرسیان پێ ئەدرێ، بەلام لە لای ئیمامی شافعی ئیرس نابەن.

فەرموودهی خودا: ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾ الآية.

ئیننو ئەبی حاتەم و ئیننوجەریر و ئیننومەردە وە یه ریاوایەتیان کردوو لە حەسەنی بەسریبە وە ﷺ ئەلێ: ژنێ هات بۆ خزمەتی حەزرت ﷺ شکاتی کرد لە دەستی مێردە کهی که شەپلاخە ی لێداو و داوای تۆلە ی ئە کرد، جا حەزرت ﷺ بۆی رەوا دا که ئەمیش وە کوو مێردە کهی شەپلاخە یه کی لێ بدا. جا خودای تەعالا ئەم نایەتە ی نازل کرد و مەنعی قەسası کرد لە ژنە که. وە ریاوایەت کراوە که حەزرت ﷺ فەرمووی: ئیمە خواستمان لە سەر شتی بوو وە خودای تەعالا خواستی لە سەر غەیری ئەو وە بوو وە ئەو ی خواستی ئەو ی لە سەرە باشترە. وە ریاوایەت کراوە ئەو ژنە حەبیبە ی کچی زەیدی کۆری ئەبووزووه یر بوو و پیاو که سەعدی کۆری رەبیع بوو لە ئەنسار ﷺ. جا خودا فەرمووی:

﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ﴾

واتە: پیاو کان راوەستان و بە سەر ژنە کانا، یانی خودا کردوونی بە گەورە و چاودێری ژنە کان بە هۆی دوو شتەو، یه کێکیان وە هەبیه که عیبارەتە لە هیزی و جووود و قوووتی

تہرکیبی لہش و دہماخی بہ ہیز و ہوشی رہسا و خوگرتن لہبہر باری ناباری
 ژيانا. وہ ٹہویان کہ سسیہ وہ کوو مہسرف کردنی پیاوان بو ژنان یانی مارہ بیان پی
 ٹہدن و مہسرفیان بو ٹہکھن لہ ژینا و ٹہوان مہسٹولن لہ و ہزعی ژیار نہک
 ژنان، جا مادام وایہ ٹہگہر پیاوہ کان قہدر و قیمہ ٹیکیان پی نہدری و ٹیمتیا زیان
 نہبی لہ ژنان ٹیدارہ و نیزام تیک ٹہچی، (بناء علیہ) دروستہ بو پیاو تہمی ژنی خوئی
 بکات بہ لام لہسر ٹہو یاسا کہ لہمہولا خودای تہعلا بہیانی ٹہکا.

﴿فَالصَّالِحَاتُ قَنِينَتٌ حَفِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ﴾

ٹہم جو ملہ جوانہ زاہیرن ٹیخبارہ بہ لام وا لہ جیگہی ٹینشادا و ٹہمرہ لہ لایہنی
 خوداوہ بو ژنہ کان، واتہ ٹہو ژنانہ کہوا خودا پہرستن و کردہوہی باش ٹہکھن واجبہ
 لہسہریان فہرمانی خودا بہ جی بینن و ٹیتاعہی میردہ کانیان بکھن لہ کار و باری
 شہر عیدا وہ واجبہ لہ پاش ملہدا لہ کاتی دیارنہ بوونی میردہ کانیا نا حقووقیان بیاریژن
 و ناموسی خوئیان رابگرن و مالی میردہ کانیان بہ ناحق نہفہو ٹینن وہ کوو خودا
 حیفزی حقووقی ٹہوانی کردوہ، وہ واجبی کردوہ لہسہر میردہ کانیان مارہیی و
 مہسہرفیان بدن و خہرجی ٹہوان بکیشن.

﴿وَالَّذِي تَخَافُونَ ذُشُورَهُمْ فَعِظُوهُمْ وَأَهْجُرُوهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ
 وَأَضَرُّوهُمْ﴾

وہ ٹہو ژنانہ کہ ناگادار بوون لہسہر دہرچوونیان لہ فہرمانی ٹیوہ ٹہوہ یہ کہم
 جار ٹاموژگاریان بکھن بہ ٹاہت و فہرموودہی پیغہمبہر ﷺ و پہندی پیشینان
 و یاسای ماقوول و جوان بو ٹہوہ کہ بینہوہ ژیر فہرمانی ٹیوہ، وہ ٹہگہر دہوامیان
 کرد لہسہر ٹہو نافہرمانیہ ٹہوہ بو دووہم جار لیان دوور بکھونہوہ لہ جیگہی

نوستنا، بەم مەعنا مەنووێ لەو ھۆدەدا ئەوان تیا ئەنووێ، یاخود لەو ھۆدەدا بنوون بەلام لە ژیری لێفەیه کدا مەنووێ، یاخود ئەگەر لە ژیر لێفەیه کدا نوستن دەستیان بۆ مەبەن ھەتا ئازار ئەگا بە دلایان و لەو نافەرمانییە ئەگەر پێنەوێ. وە ئەگەر بەمەیش تەمێ گر نەبوون بۆ جاری سێھەم لێیان بدەن، بەلام لێدانێ نەبێ کە عەبیداریان بکا یا شوێنیکیان بشکێنێ یا نیشانەیهکی وای بکا کە بە عادەت نابار و خاوەن ئازار بێ؛ چونکە ئەو نەوعە ئازاردانە نە لە لای ھۆشیارانە مەعقوولە و نە لە یاسای دینا مەقبوولە بەلکوو ھەر زیانی بەدا لە ژنەکە ی ئەبێ تۆلێ بەدا بە شێوەی قیساس یا بە دیبە یا بە ئەندازەیی کە قازی بپاری بەدا.

﴿فَإِنْ أَطَعَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِمْ سَبِيلًا﴾

ئەگەر ژنەکان فەرمانی ئێوەیان قەبوول کرد ئێتر داوای ھیچ رێگەیی مەکەن بۆ سەمکردن لەسەر ئەوان.

موحەدەسی مەشھوور ترمزی رێوایەتی کردووە لە عەمری کوری ئەحوەس کە لە سەفەری «حجة الوداع» دا لە خزمەتی حەزەرەتا بوو ئەلێ: حەزەرەت عليه السلام حەمد و سەنای خودای کرد و دەستی کرد بە نامۆژگاری و فەرمووی: قسە ی خیری من وەر بگرن لە ھۆی ژنەکان تانەو ئەو ژنانە دیلی دەستی ئێوەن بەلام ئێوە بە یاسای ئیسلام خاوەنی ھیچ شتێ نین لەوان مەگەر کاریکی فاحیشە بکەن و سابت ببێ لەسەریان. جا ئەگەر نافەرمانییەکی ئێوەیان کرد لە جیگە ی نوستتانا جیا ببنەو لێیان و لێیان بدەن بە لێدانێکی بۆ زیان، ئەگەر ئیتاەیان کردن ئێتر داوای رێگە ی تر مەکەن بۆ ئەو سەمیان لێ بکەن. بێدارەوێ بن ئێوە حەقتان ھەیه لەسەر ژنەکان و ئەوانیش حەقیان ھەیه لەسەر ئێوە، ئەمما حەقی ئێوە لەسەر ئەوان ئەو یە کە رێگە ی کەس نەدەن بۆ بێ بەسەر فەرشی ئێوەدا لەوانە کە ئەوان حەزی پێ نەکەن و

ئیزی کهس نه‌دهن بیتنه مالئان له‌وانه که نه‌وان هه‌زی بئ ناکه‌ن. وه حه‌قی نه‌وان له‌سه‌ر ئیوه نه‌وه‌یه که به‌پیاوه‌تی و ره‌وشتی باش له‌گه‌لیانا ره‌فتار بکه‌ن له‌خواردنه‌مه‌نی و له‌به‌رگ و پۆشاکيانا.

﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا﴾

به‌راستی خودا پایه‌ی به‌رز و بلند به‌سه‌ر هه‌موو مه‌خلووقاتا و گه‌وره‌یه وه نه‌گه‌ر ئیوه ده‌ستان نه‌روا به‌سه‌ر نه‌و ژنانه‌دا خودایش ده‌ستی نه‌روا به‌سه‌ر ئیوه‌دا و تۆله‌تان لئ ته‌سینئ.

﴿وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَأَبْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا﴾

وه نه‌گه‌ر ئاگادار بوون - نه‌ی فه‌رماندارانی ولات - به‌سه‌ر ده‌وام و درێژه‌ی ئاشووبی ناو به‌ینی ژن و پیاوه‌که‌دا ده‌ی زوو حه‌که‌مئ و فه‌رمانپه‌روایئ ره‌وانه‌ بکه‌ن له‌ته‌هلی کابرا و حه‌که‌مئ له‌لایه‌نی ژنه‌که‌وه له‌ته‌هلی ژنه‌که‌؛ چونکی ئهم دوو که‌سه‌ باشتەر ئاگاداران له‌کاری په‌نامه‌کی نه‌و ژن و پیاوه و نه‌زانن گوناحی کامیانه و چۆن چار نه‌کړین.

﴿إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا﴾

نه‌گه‌ر نه‌و دوو حه‌که‌مه‌ خواستیان له‌سه‌ر میانه‌ باشکردن بئ له‌به‌ینی نه‌و ژن و پیاوه‌دا نه‌وه خودا رێکیان نه‌خا.

﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا﴾

به‌راستی خودا زانا و ئاگاداره له‌سه‌ر زاهیر و باتینی نه‌و دوو فه‌رمانداره نه‌گه‌ر بۆ رێکخه‌ستیان هه‌ول بده‌ن یا بۆ زیان لێدان و جیاکردنه‌وه‌یان. هه‌روا زانا و ئاگاداره

لہ سہر زاہیر و باتینی ئەو ژن و میژدہ و ئەزانن کامیان تاوانبارن و خودا ہیچی لښ گوم نابښ.

بزانن! لہ مەزھەبی ئیمامی شافیعید رحمہ اللہ ئەم دوو فەرماندارە ناتوانن ئەم ژن و میژدہ لہ یەك جیابكەنەوہ بە بڼ ئیزنی ئەو پیاو و ژنە، مەگەر بە سەریحی عیبارەت پیاوہ كە حەكەمی خووی و ژنەكەش حەكەمی خووی بكا بە وەكیل لہ تەلاقدان و تەلاق وەرگرتندا.

﴿وَأَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا﴾

واتە: ئەی ئادەمیزاد بەندەگی خودا بکەن بە بەجئ هینانی واجبات و مەندووبات و بە تەرکی موحەررەمات و مەکرووہات. واتە ھەرچی داوا کراوہ لیتان کە بیکەن بە تەواوی بیکەن و ھەرچی داواکراوہ لیتان تەرکی بکەن دووربکەنەوہ لئی و شەریک و ھاوڕێ بۆ خودا قەرار مەدەن و باوەرتان وەھابن کە کەس «واجب الوجود» نییە زاتی خودا نەبێ و کەس پەرورەدگار نییە لہ کائیناتا بۆ کەم و زۆر خودا نەبێ و کەس عیبادەتی بۆ ناکری خودا نەبێ و ئەو کردەوانە کە ئەیان کەن و ئەو شتانە کە تەرکیان ئەکەن ھەر لەبەر ئەمر و نەھی خودا و لەبەر بەجئ هینانی فەرمانی ئەو بڼ ئیتر رەزای کەس و حەز لښ کردنی کەس و تاریف کردنی کەستان نەوئ.

﴿وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا﴾

وہ چاکە بکەن لەگەڵ باوک و دایکتانا بە چاکە کردنیکی دیاری و رەسا وەکوو ئەوان چاکەیان کردووە لەگەڵتانا. رڤوایەت کراوہ لہ عەمری کوڤی عاسەوہ رضی اللہ عنہا کە حەزەرەت رضی اللہ عنہ فەرموویەتی: رەزای خودا وا لە رەزای باوک و دایکا و ناپەرەزایی خودا وا لە ناپەرەزایی باوک و دایکا.

﴿وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ﴾

وہ چاکہ بکەن لە گەڵ ئەو کەسانەدا کە خەزم و خۆشیشیان ھەبە لە گەڵتانە ھەقی ئەو خەزمایەتییە بە جی پینن، ئەگەر موحتاج بوون یارمەتییان بدەن و ئەگەر نەخۆش بوون خەزمەتیان بکەن و ھەر کاتێ کەوتنە بە لاییکەوہ فریایان بکەون و دیدەنیان بکەن و یا نامەیان بۆ بنووسن. وە چاکە بکەن لە گەڵ مندالە بێ باوکەکانا بە قەی ئیمکان بە مال و بە خەزمەت و بە تەمەن کردنیان و بە پاراستنیان لە بەلا، وە چاکە بکەن لە گەڵ ئەو کەسانەدا کە گەدان بە مال و بە حال. واتە بە قەی ئیمکان لە دارایی خۆتان بە شداریان بکەن و تیکۆشین بۆ دامەزراندنیان لە سەر کار و کاسبی.

﴿وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾

وە چاکە بکەن لە گەڵ دراوسێیە کدا کە خاوەن خەزمایەتی بێ وە دراوسێیە کە بیگەنە بێ.

ئیمامی بوخاری رحمە اللہ علیہ رێوایەتی کردووە لە ھەزرەتەوہ رضی اللہ عنہ کە فەرموویەتی: «واللہ لا یؤمن واللہ لا یؤمن واللہ لا یؤمن! قیل: یا رسول اللہ من؟ قال: الذی لا یأمن جارہ بوائقہ» واتە: سێ جار لە سەر یەک سوێندی خوارد بە خودا کە ئیمانی نییە! عەرزیان کرد: کێ ئیمانی نییە؟ فەرمووی: ئەو کەسە کە دراوسێ ئەمین نەبێ لە زیاندانی ئەو. واتە ئەم جوورە کەسانە کە زیان ئەدەن لە دراوسێیان ھەر چەن موسوڵمانن بەلام ئیمانەکیان تەواو نییە.

وە چاکە بکەن لە گەڵ ئەو کەسانەدا کە وان لە تەنیشتی ئێوەدا و لە گەڵتانە رائەبوێرن وەکوو ھاومەنزل و ھاومەدرەسە و ھاودووکان و ھاوڕێتان لە ھەر کاریکا. وە بازی فەرموویانە: «الصاحب بالجنب» ژنی ئینسانە. واتە چاکە بکەن لە گەڵ ژنە کانتانە و باش رابوێرن لە گەڵیان و لە وتارا و لە رەفتارا کاری وا مەکەن لێتان وەپس بن. وە

چاکه بکه‌ن له‌گه‌ل موسافیره‌کانا و له‌گه‌ل میوانا واته‌ رییواری گه‌یشته‌ لای ئیوه‌ نه‌گه‌ر
 بی‌خه‌رجی بوو یارمه‌تی بده‌ن، وه‌ نه‌گه‌ر شه‌و ری‌ی که‌وته‌ لاتان جیگه‌ی بکه‌نه‌وه،
 وه‌ نه‌گه‌ر داماوینیکیان بوو چاره‌ی بکه‌ن، وه‌ کاتی میوانیکتان هات به‌ قه‌ی حال
 خزمه‌تی بکه‌ن و به‌ چاوی ئیکرام و ئیحتیرامه‌وه‌ ته‌ماشای بکه‌ن. وه‌ نه‌گه‌ر ئینسانی
 که‌وته‌ مولکی ئیوه‌وه‌ له‌ پیاو یا له‌ ژن ره‌فتارتان باش بی‌ له‌گه‌لیانا و بده‌نه‌ ده‌رخواردیان
 له‌وه‌ی که‌ خۆتان نه‌یخۆن و له‌و به‌رگه‌ی خۆتان نه‌پیۆشن به‌رگیان بو بکه‌ن و کار
 مه‌ده‌ن به‌سه‌ریانا که‌ نه‌توانن بیکه‌ن به‌ ئاسانی و، نه‌گه‌ر کاریکتان پیدان یارمه‌تیان
 بده‌ن.

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا﴾ (۳۶)

به‌ راستی خودای ته‌عالا خۆشی نای‌ی له‌و که‌سانه‌ که‌ خاوه‌ن فیزن و عاریان لی
 دی که‌ خزمه‌ت و یارمه‌تی ئینسانی داماو بده‌ن و موساعه‌ده‌ی موحتاج بکه‌ن.

فه‌رمووده‌ی خودا: ﴿الَّذِينَ يَبْخُلُونَ﴾ له‌گه‌ل دوو ئایه‌ت له‌دوایه‌وه:

ئینونه‌بی‌حاته‌م ریوایه‌تی کردووه‌ له‌ سه‌عیدی کوپی جوبه‌یره‌وه‌ که‌ عالمه‌کانی
 به‌نی‌ئیسرائیل نه‌و عیلم و زانسته‌ که‌ له‌ لایان بوو مه‌نعیان نه‌کرد له‌ خه‌لک و نه‌یان‌ئه‌وت
 پیتان. (من جمله) سیفات و نیشانه‌کانی هه‌زره‌تیان به‌یان نه‌ده‌کرد.

وه‌ ریوایه‌ت کراوه‌ له‌ ئیننوعه‌باسه‌وه‌ ﷺ که‌ که‌روم کوپی زه‌ید - که‌ هاوپه‌یمانی
 که‌عی کوپی نه‌شرف بوو - و ئوسامه‌ی کوپی حه‌یب و نافیعی کوپی نه‌بوونافیع
 و حویه‌یی کوپی نه‌حتهب نه‌هاتن بو لای چهن پیاوی له‌ نه‌نساره‌کانی مه‌دینه‌ی
 مونه‌ووهره‌ و ئاموژگاریان نه‌کردن نه‌یانون: مالی خۆتان سه‌رف مه‌که‌ن بو نه‌مانه‌ که
 هاتوون بو لاتان ئیمه‌ ترسمان هه‌یه‌ که‌ لات بکه‌ون و زۆر په‌له‌ مه‌که‌ن له‌ خه‌رجکردنی

مالی خوتانا، تیوه نازانن دنیا چۆن ئه بێ! جا ئه م ئایه تانه نازل بوون. ئه مه له سه ر
ریوایه تی ئینو جهریر و ئینو ئیسحاق و ئینو مونزیر علیه السلام له ئینو عه با سه وه. خودا فهرمووی:

﴿الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ﴾

ئهو كه سانه كه خۆیان بوخل و رزدی ئه كه ن له سه رفی مالی خۆیان و فهرمانیش
ئه ده ن به خه لك له سه ر رزدی.

﴿وَيَكْتُمُونَ مَاءَ آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾

وه كه تمی ئهو شتانه ئه كه ن كه خودا پێداون وه كوو نیشانه كانی پێغه مبه ر صلی الله علیه و آله
واته ئهو كه سانه له لای مندا ناشیرینن.

﴿وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا﴾

وه ئیمه ئاماده مان كردو وه بۆ كافره كان عه زابنکی زۆر ناباری وا كه سووکیان ئه كا.

﴿وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِشَاءَ النَّاسِ﴾

وه ئهو كه سانه یش كه مالی خۆیان سه رف ئه كه ن له به ر ئه وه پێش چاوی خه لكی
بخهن و مه به ستیان ره زای خودا نییه.

﴿وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾

وه ئیمانیشان نییه به خودا و به هاتنی رۆژی جهزا كه رۆژی پاش كه وتوو. واته
ئهم جوړه كه سانه هاوړی و هاوملی شه یتانن.

﴿وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا﴾

وه هه ركه سی كه شه یتانی له عه نه تی هاوړی بی ئه وه زۆر حالی خراپه له هوی
هاوړیوه. واته هاوړیکه ی خراپه و هاوړی ئه ویش بۆ ئهو شه یتانه خراپه.

﴿وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ﴾

ئەو ە چى ئەبوو لەسەريان و چ کارىكى نابار ئەهات بەسەريانا ئەگەر ئيمانين بهيتايىن بە خودا و بە رۆزى قيامەت و مالى خويانيان سەرف بکردايە؟ واتە سەرفيان بکردايە لە ريگەي خودا دا ئەك لەبەر نيشاندانى خەلکى لەو مالى که خودا کردوويه تى بە رۆزى ئەوان، وە لە واقيعى حالدا هيچ خراپە نەدەهات بەسەريانا بەلکوو «بالعکس» خيريان بۆ ئەهات و خودای تەعالا ئەو خيڤەي لى قەبوول ئەکردن.

﴿وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا ۝۳۹﴾

و ە خودای تەعالا ھەر زانا بوو ە لایەزال بە ئەحوالى ئەوان و غەیری ئەوان زانایە و ئاگادارە.

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۝۴۰﴾

بە راستی خودای تەعالا ناقيس ناکا لە ئەجر و لە تۆلەي کردەوہي خيڤ و زياديش ناکا لە عيقاب بە قەي وەزنى زەرپەيىن کە عيبارەتە لە ميڤروولەي ورد، وە يا خود ئەو تۆزە وردە کە لەبەر رۆژا دەرئەکەويى لە کلاورپوچنە و لە تاقەوہ.

﴿وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضْعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ۝۴۱﴾

و ە ئەگەر ئەو مسقالە زەرپە کردەوہي چاک ياخود چاکە بيى لە ھەر لایەکەوہ دەستی بکەوي ئەو ە خودای تەعالا سەوابەکەي زياد ئەکا بەو ئەندازە کە خواستی خۆي لەسەريەتى. وە ئەدا بە ساحيڤەکەي لە لایەنى خۆيەو ە عەتايەکى گەورە و خاوەن بايەخ.

﴿فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ ۝۴۲﴾

جا ئەو ە ئەبىن ھالى ئەو کافرانە چۆن بيى لە رۆزى قيامەتا لە کاتيکا لە ھەموو ئوممەتيکا شاھيدى بيئين شەھادەت بدا لە سەر کوڤر و نامەردى ئەوان، وە ئەو شاھيدەيش پيڤەمبەرەکەيانە کە ئاگاي ھەيە لە کردەويان.

﴿وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا﴾ (۴۱)

وه تۆیش بینین بۆ سهر ئهوان به شاهد له سهر کرده وهی ناباریان؟

﴿يَوْمَ يَدْعُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ﴾

لهو رۆژهدا ههز ئه کهن ئهوانه که کافر بوون و نافه رمانی پیغه مبهریان کردووه.

﴿لَوْ تَسَوَّى بِهِمُ الْأَرْضُ﴾

ههز ئه کهن له وه که ئه گهر بخرانایه ته گۆره وه و له پاش ئه وهیش قه بره که یان ساف بکرایه له گه ل عه رزا و ئاسار و شوینه واریان نه مینێ.

﴿وَلَا يَكْفُرُونَ اللَّهَ حَدِيثًا﴾ (۴۲)

به لام یه که قسه یان له خودا ون نه کردایه و هه موو تاوانه کانی خۆیان یان هه موو باس بکردایه.

ریوایهت کراوه له عه بدوللا عليه السلام ئه لێ: هه زه رت عليه السلام فه رمووی پیم: قورئانم به سه را بخوینده وه. منیش عه رزم کرد: چۆن من قورئان به سه ر تۆدا بخوینمه وه و قورئان بۆ تۆ ها تووه ته خواره وه؟ ئه ویش فه رمووی: هه ز ئه کهم که له غه یری خۆم ببیس. منیش سووره تی «نیساء» م به سه را خوینده وه هه تا گه یشتیم به م ئایه ته: ﴿فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا﴾ جا هه زه رت عليه السلام فه رمووی: به سه ئیتر، که ته ماشام کرد چاوه کانی فرمیسکیان دانه پزاندنه خوار. «رواه الشيخان والترمذی».

فه رمووده ی خودا: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾

ریوایهت کراوه له سه عیدی کۆری جوبه یره وه عليه السلام ئه لێ: موسولمانه کان یاسایان وابوو له سه ر عاداتی زه مانێ پش ئیسلام ئه روشتن هه تا ئه مرئ یا نه هیی نازل

ټه بوو، وه عاده تی پتشیویان ته گوری، وه له ټه ووه لی زه مانی نیسلامیه ته وه شه رایان
ته خواره وه هه تا ټایه تی: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ﴾^۱
وتیان: ټه یخوینه وه له بهر مه نفعه ته که ی. پاش ټه وه پیاوړکیان شه رابی خواره وه و
بوو به نیمام له نویژیکا خویندیه وه: «قل یا أيها الکافرون أعبدوا ما تعبدون» ټه مجار
ټه م ټایه ته نازل بوو: ﴿يا أيها الذین آمنوا لا تقربوا الصلاة و أنتم سکاری﴾. ټه وانیش
وتیان: له نه فسی ټه نویژده نا یخوینه وه و له غه یری ټه نویژده نا یخوینه وه. جا
عومه ری کوری خه تاب وتی: «اللهم أنزل علينا بیانا فی الخمر شافیا» جا ټه م ټایه ته
هاته خواره وه: ﴿إنها یرید الشیطان أن یوقع بینکم العداوة والبغضاء فی الخمر والمیسر ویصدکم
عن ذکر الله وعن الصلاة فهل أنتم منتهون﴾^۲. جا عومه ره رموی: «انتهینا، انتهینا» له
پاشا جارکیش له لایه نی حه زره ته وه ﷺ ده رچوو جاری دا به ناو موسولمانانا وتی:
«ألا إن الخمر قد حرمت» جا خودای ته عالا ټه فهرمویت:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَرَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا
مَا تَقُولُونَ﴾

واته: ټه ی ټه و که سانه ی که نیمانتان هیناوه به خودا و پیغه مبه ری خودا نزیکی
نویژه کانتان مه که ون له حالیکدا که ټیوه سه رخوشن هه تا حالتان نارام ټه بیته وه، وه
باش بزائن چی ټه لاین و چی به زمانتانا دی. جا ټه م ټایه ته نه سخ کرایه وه به ټایه تی:
﴿إنها یرید الشیطان أن یوقع بینکم العداوة﴾. که له سووره تی مائیده دایه.

بزائن! بازی له زاناکان فهرموویانه مه به ست له «سکر» نوسته؛ چونکه حه زره ت ﷺ
فهرموویه تی: «إذا نعت أحدکم فی الصلاة فلیرقد حتی یذهب عنه النوم فإنه لا یدری لعله

۱. البقرة؛ ۲۱۹.

۲. المائدة؛ ۹۱.

یستغفر قیسب نفسه» واته: کاتی یه‌کئی له ئیوه خه‌وه‌نو و چکه بردیه‌وه له نوێژا با رابکشی هه‌تا خه‌وه‌که‌ی نه‌روا، چونکی یارۆ نازانی مومکینه له کاتیکدا بیه‌وی ئیستغفار بکا له باتی ئیستغفار جنتیو بدا به‌خۆی. وه عوبه‌یده‌ی سه‌لمانی و توویه‌تی مه‌به‌ست له «سکر» نه‌ویه‌ کابرا ته‌نگه‌تاوی گمیز بئ؛ چونکی هه‌زه‌رت عليه السلام فه‌رموویه‌تی: «لا یصلین أحدکم وهو حاقن» با نوێژ نه‌کا یه‌کئی له ئیوه له کاتی وادا که ته‌نگه‌تاوی گمیزه.

قورتوبی له ته‌فسیره‌که‌یا نه‌لئی ئه‌م بیرانه‌ راستن؛ چونکه پتویسته نوێژکه‌ر به‌ دلّ رووی له خودا بئ و دوور بئ له هه‌رچی شتی که دلّی په‌ریشان بکا، خواه نوستن بئ، یا ته‌نگه‌تاوی، یا برسیتی، یا غه‌یری ئه‌مانه. هه‌زه‌رت عليه السلام فه‌رموویه‌تی: «إذا حضر العشاء وأقيمت الصلاة فابدؤا بالعشاء» واته: کاتی که خواره‌مه‌نی ئیواره‌ حازر بوو نوێژیش کاتی هات، له پێشدا خواره‌مه‌نییه‌که به‌خۆن و پاش ئه‌وه نوێژه‌که‌تان بکه‌ن هه‌تا داخل بین له ئایه‌تی: ﴿قد أفلح المؤمنون﴾ الذين هم في صلاتهم خاشعون ﴿٢﴾.

فه‌رمووده‌ی خودا: ﴿وَلَا جُنْبًا إِلَّا عَابِرِ سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا﴾.

ریوایه‌ت کراوه له هه‌زه‌رتی عه‌لییه‌وه عليه السلام فه‌رموویه‌تی: ئه‌م ئایه‌ته نازل بووه له شانی موسافیریکدا که جه‌نابه‌تی دئ به‌سه‌را، ئه‌مه ته‌یه‌موم ئه‌کا و نوێژه‌که‌ی ئه‌کا. «أخرجه البيهقي و ابن المنذر و ابن أبي حاتم». وه ریوایه‌ت کراوه له ئه‌سه‌عی کوری شوریه‌ک و توویه‌تی: من وشتره‌که‌ی هه‌زه‌رت عليه السلام ئاماده ئه‌کرد شه‌وی گیرۆده‌ی جه‌نابه‌ت بووم و شه‌وه‌که زۆر سارد بوو ترسام ئه‌گه‌ر خۆم بشۆم به‌ ئاوی سارد یا بمرم یا نه‌خۆش بکه‌وم. منیش ئه‌م وه‌زه‌م گیرایه‌وه بۆ هه‌زه‌رت عليه السلام ئه‌ویش بئ‌ده‌نگ بوو وه جوهره‌ئیل نازل بوو به‌ ئایه‌تی:

﴿وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِ سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا﴾

جا چه زرهت ﷺ فرمووی: راسته و به یا نه سله! تهیه موم بکه و نادابی تهیه مومی نشان دام: دهس له گل دانی بۆ روخسار و دهس له گل دانی بۆ ههردوو دهست ههتا نه نیشکان. منیش ههستام و تهیه موم کرد نه مجار بارم کرد. «أُخْرِجَ الْبَيْهَقِيُّ وَالِدَارَ قَطْنِي وَأَبُونَعِيمٍ. رَحِمَهُمُ الْمَوْلَى الْكَرِيمُ».

وه ریوایهت کراوه چه ند پیاوئ له نه نسا ده رگای خانووه که یان له مزگه وتی چه زره تا ﷺ بوو وه رئ نه که وت جه نابه تیان به سه ردا نه هات و ناویان له لادا نه بوو ناویان نه ویست و ریگوزه ریان نه بوو ئیلا له مزگه وتی چه زره تا ﷺ جا خودا نهو نایه تهی نازل کرد. «أُخْرِجَ ابْنُ جَرِيرٍ رَحْمَةً اللَّهُ عَلَيْهِ».

وه ئیبنو حاته م و ئیبنو لمونزیر ریوایه تیان کردوو له موجهیده وه نه ئی: نه م نایه ته هاته خواره وه له شانی پیاوئ له نه نسا نه خووش بوو نه یئه توانی خوئی ههستی و برپا ده سنوئز بگری و خادمیشی نه بوو ناوی بۆ بینئ. جا نه م باسه نه قل کراوه بۆ چه زرهت ﷺ وه پاش نه وه نه م نایه ته نازل بوو.

وه ئیبنو جهریر ریوایهت نه کا له ئیبراهیمی نه خه عیه وه نه ئی: نه سحابی پیغه مبه ر ﷺ گیرۆده ی برین و زام بوون و له و سه رده مه دا تووشی جه نابه تیش نه بوون و شکاتی نه مه یان برد بۆ حوزووری چه زرهت ﷺ پاش نه وه نه م نایه ته نازل بوو.

وه له «أُمُ الْمُؤْمِنِينَ» عائشه وه ﷺ ریوایهت کراوه نه ئی: ده رچووین له گه ل چه زره تا بۆ بازئ سه فەر کاتی گه یشتین به سارا مله وانهی^۱ من پراییه وه. جا چه زرهت ﷺ له و شوئنه دا مایه وه خه لکی نارد بۆ نه وه که بگه رپن بۆی، وه نه و ره فیکانه که له ویا مانه وه ناویان پئ نه بوو وه شوئنه که یان شوئنی ناو نه بوو. جا

۱. نه م مله وانه مالی نه سمای خوشکی بووه و به نه مانهت له لای «أُمُ الْمُؤْمِنِينَ» ماوه ته وه.

خەلك روڭشتن بۆ لای ئەبووبەكرى سىدىق پىيان وت. تەماشاشا ناكەى كە عائىشە چى كرد پىيمان [لەم شوڭنە بىن ئاوە كە ئاوىشمان پىن نىيە ماتلى كردين؟]، وە لەو كاتەدا پىغەمبەر ﷺ سەرى لەسەر رانى من بوو وە خەوى لى كە وتبوو باوكم هات دەستى كرد بە لۆمە كردنم و زۆرى پىن كردم و منىش لەبەر ئەوە كە سەرى حەزرەت ﷺ لەسەر رانمدا بوو نەمەتوانى بجوولیمەو، وە كاتى حەزرەت ﷺ لە خەو بىدارەو بوو ئاوەبوو دەسنوڭز بگرن يا غوسل بكەن. جا لەو شوڭنەدا ئايەتى تەيەموم نازل بوو. لەویدا «ئوسەيدى كورى حەزىر» وتى: «ما هي بأول بركتكم يا آل أبي بكر»، وە لە رىوايەت كدا وتى: بە «أُمّ المؤمنين» عائىشە: «جَزَاكَ اللَّهُ خَيْرًا فَوَاللَّهِ مَا نَزَلَ بِكَ أَمْرٌ تَكْرِهِيهِ إِلَّا جَعَلَ اللَّهُ لَكَ وَلِلْمُسْلِمِينَ فِيهِ خَيْرًا». (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ وَغَيْرُهُمَا).

جا مەعناى ئايەتە كە ئەمەيە: ئەى موسولمانان نزيكى نوڭز مەكە ونەو بە لەشى پيسەو هەتا خۆتان ئەشۆن مەگەر كاتى رىبوار بن و ئاوتان دەس نەكەوئ ئەو لەویدا تەيەموم ئەكەن وەكوو باسى دىت. جا لەبەر ئەوە كە خودا ئايەتى روخسەتى بۆ ئىنسانى لەش پيس نازل كرد. هات بە تەفسىل حوكمى لەش پيسى و بى دەسنوڭزى نازل كرد و فەرموئ:

﴿وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ ۖ﴾

واتە ئەى موسولمانەكان ئەگەر نەخۆش بوون بە جۆرى كە ترستان بوو ئاوە كارپىن تووشى زەحمەت كى ناپەوا بىن. ياخود لەسەر سەفەر و رىبوار بوون و ئاوتان دەست نەكەوت، ياخود لە ئەدەب خانەو هاتن، واتە پيسى عادەتى يا غەيرە

عاده تیتان لی دەرچوو، یاخود دهستان دا له ژنان و ئاوتان دهس نه کهوت، خواه دهست نه کهوتنی حیسی بی یاخود ئاو دهست نه کهوتنی شهرعی بهم جۆره ئاو بوو به لام پیوستان بوو بۆ خواردنه وهی خۆتان وه یا گیانله بهرئ پیوستان بی، وه یا خود نه تان توانی نه و ئاو به کاربینن له ترسی رووداوی ناهه موار لهم کاتانه دا هه موو له باتی خۆشورین و دهست نوێژ گرتن برۆن قه سدی خاک و تۆزی پاک بکهن و روخسار و ههردوو دهستان به و تۆزه مهسح بکهن، واته جاری تۆز وه ربگرن و دهست بینن به روخسارتانا، وه جاریکی تر تۆز هه لبگرن و دهست بینن به ههردوو دهستانا وه کوو دهست نوێژ به قه سدی حه لال بوونی نوێژ.

﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا﴾ (۴۳)

به راستی خودای تهعالا چاوپۆش و گوناھ به خشه. بۆین له باتی غوسل و دهسنوێژ نه م روخسه تهی پێدان.

لێره دا چهن واته یی ههیه:

یه کهم: له واقیعا مه بهست له غوسل و دهسنوێژ دوو شته؛ یه کهم پاکی لهش. دووهه م ده برپینی عیادهت و بهنده یی بۆ خودا. جا کاتی ئاو نه بوو، یا ته وانا مان نه بوو به کاری بینین دیاره له تۆز نابارتر نییه و له دهست و روخساریش نازارتر نییه که بهنده به و تۆزه ناباره نه و دهست و روخساره نازاری خۆیه تۆزاوی کرد ئیتر لام وایه شیعار و نیشانه ی بهنده یی له مه جوانتر نییه و نابن.

دووهه م: بزنان و جووبی غوسل له سه رهش پیس و جووبی دهسنوێژ گرتن له سه ر بی دهسنوێژ حوکه م و سه به بی و جووبی غوسل لهش پیسیه وه سه به بی و جووبی دهسنوێژ نه و بی دهسنوێژییه ته که وتمان. وه نه بوونی ئاو یا نه توانینی به کارهێنانی

ئاۋەكە عوزرن بۆ روخسەتی تەیه موم، سەفەر مەزەنەى نەبوونی ئاۋە و مەرەز، مەزەنەى نەتوانینی ئیستیعمالی ئاۋەكەیه.

جا لەبەر ئەوێ كە ئەم ئایەتە بە دواى باسى «جنب» دا هاتووێ مەعنای جنوب مەلحووزە و مەعلوومە كە جوملەى: ﴿أَوْ جَاءَ أَحَدُكُمْ﴾ تا ئاخىر لە ئەسبابى حەدەسى ئەسغەرە، كەوابى حاسلى ئەم ئایەتە وای لى دى: «وإن كنتم مرضى أو على سفر مجنبين أو محدثين كان جاء أحد منكم من الغائط أو لامستم النساء فلم تجدوا ماء فتيمموا» وە بە زاھیر بە بى «فلم تجدوا ماء» باسەكە تەواو نابى؛ چونكى بە باسى «مرضى» و سەفەر عوزرەكان تەواو ئەبن و بە ئیعتیبارى جەنابەت لەگەڵ ﴿أَوْ جَاءَ أَحَدُكُمْ﴾ دا سەبەبەكانیش تەواو ئەبن، ئەمجار زیكرى ﴿فلم تجدوا ماء﴾ پتویستە، لەبەر ئەوێ كە لە پێشەوێ بە سەراحت باسى نەبوونی ئاۋ نەكراوێ هەروا باسى عەجز لە ئیستیعمالی ئاۋیش نەكراوێ بەلكو ئیكتیفا كراوێ بە زیكرى مەزەنەكەیان واتە مەزەنەى نەبوونی ئاۋ سەفەرە و مەزەنەى عەجز لە ئیستیعمالی ئاۋیش مەرەزە و ئیحتیمالی هەیه كەبرى مەریزەتوانى ئیستیعمالی ئاۋ بكا و كەبرى موسافیریش ئاۋى دەست بكوێ وە دیارە تەیه موم لە كاتىكا ئەبى ئاۋ نەبى حیسەن یا شەرەن و كەبرىش عاجز بى لە ئیستیعمالی ئاۋ لەبەر ئەوێ پتویست بوو كە خوداى تەعالا جوملەى ﴿فلم تجدوا ماء﴾ نازل بكا لە ئاۋ ئایەتەكەدا وەكو نازل كەرد. جا ئەمجار مەعنای نەبوونی ئاۋەكە وایە كە هەر ئاۋ نەبى یا ئاۋ بى بەلام پتویست بى بۆ خواردنەوێ و كەبرىش نەتوانى بە كاری بىنى. «والله أعلم».

سێهەم: بزەن تەیه موم شەرتى هەیه و ئەركانى هەیه و سوننەتى هەیه و موبتیلەتى هەیه، جا شەرتەكانى پێنج شتە: بوونی عوزر بە هۆى سەفەرەوێ یا نەخۆشینەوێ، وە داخڵ بوونی كاتى نوێژەكە، وە داوا كەردنى ئاۋ، وە گەران بە نەفسى خۆى یا بە

وه کیل، وه عهدهمه نیمکانی نیستیعمالی ئاو به عادهت، وه گلیکی پاکی وهها که تۆزی بی.

وه ئهرکانهکانی - وهکوو له ئایهته که دهرئه کهوئ - چوار شته؛ قهسدی هه لگرتنی ئه و تۆزه وه هه لگرتنی، وه مهسحی روخساری، واته به و تۆزه وه دهس بین به هه موو روخساریدا وه مهسحی ههردوو دهستی له گه ل ئه نیشکهکانی، وه ریعایه تی ئه م تهرتیه، واته له پیشا دهست بین به روخساریا پاش ئه وه به ههردوو دهستیا. وه سوننه تهکانی سی شته؛ «بسم الله» کردن، وه پیش خستنی لای راست له سه ر لای چه پ، وه فسل نه خستن له بهینی دهس هینان به روخسارا و دهس هینان به ههردوو دهستا.

وه ئه وهی تهیه موم به تال ئه کاته وه سی شته؛ یه که م هه رچی ده سنوئز به تال ئه کاته وه. دوو هه م دهست که وتنی ئاو له پیش ئه وه دا دهس بکا به نوئزه که ی. سیه م وه رگه پانه وه له دینی نیسلام - په نا به خودا -

وه هه ر نوئزی که به تهیه موم بکری له نو ماده دا قهزا کردنه وهی واجبه؛ نه بوونی ئاو له شوئینکدا که به ئه غلب ئاو دهس بکهوئ تیایا، وه له بیر چوونه وهی ئاوئ که له لای خویا بی، وه ون کردنی له ئاو بارو ئه سبابی خویا وه بوونی ساتیری که دانرابی له سه ر غهیری ته هارهت، واته له و کاته دا ئه و جه بیر نه خاته سه ر پی - مه سه لا - : له شی پیس بووبی یا خود بی ده سنوئز بووبی یا خود پیسیه کی عه فو لی نه دراو به و شوئنه وه بی وه کوو خوین، وه دانانی ساتیر له سه ر ئه عزای تهیه موم که دم و چاو و ههردوو دهسته کانه موته قا، خواه له سه ر پاکی دانرابی یا نه، وه پیشکه وتنی تهیه مومه که له داهاتی کاتی نوئزه که، وه تهیه موم له بهر سه رمای به هیز و توند، وه بوونی سه فهر به سه فهری تاوانباری، وه پیس بوونی له ش به پیسیه ک

که عه‌فوی لئ نه‌دراڤن. وه له ماعه‌دای ئەم سووره‌تانه‌دا قه‌زای نوێژه‌که‌ی واجب نییه له‌سه‌ر مه‌زه‌به‌ی ئیمامی شافعی رحمه‌الله.

فه‌رمووده‌ی خودای ته‌عالا: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا﴾ الآيات.

ئینوئیسحاق و ئینولمونزیر ریوایه‌تیان کردوو له ئینوعه‌باسه‌وه ئەلئ: ره‌فاعه‌ی کوپری زه‌یدی کوپری تابووت له پیاوه‌گه‌وره‌کانی یه‌هوود بوو، وه کاتن که قسه‌ی نه‌کرد له‌گه‌ل حه‌زره‌تا عليه‌السلام زمانی پینج ئەدا و که‌لیمه‌ی تیکه‌ل نه‌کرد به‌ که‌لیمه، به‌ جوړئ ئینسان له هه‌موو واتیه‌کی حالئ نه‌ده‌بوو ئەیوت: «راعنا سمعک یا محمد حتی نفهمک» وه له باتی «راعنا»، «راعنا»ی ئەوت، وه له پاشا تانه‌ی ئەدا له دینی ئیسلام و عه‌یبی نه‌گرت. جا خودا ئەم نایه‌تانه‌ی نارد ه‌خواره‌وه و فه‌رمووی:

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ﴾

ئهی پینعه‌مبه‌ری خۆشه‌ویست ئایا ناروانی بو ئەو که‌سانه که به‌شیکیان پئ دراوه له ته‌ورات و شتیکی لئ ئەزانن؟

﴿يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ أَن تَضِلُّوا السَّبِيلَ﴾ ٤٤

ئهمانه گومراهی و دوورکه‌وته‌وه له حه‌ق وه‌رئه‌گرن و قه‌بوولی نه‌که‌ن له باتی ریگه‌ی راستی ئیسلام و قه‌ناعه‌ت ناکه‌ن به‌ گومراهی خۆیان به‌لکوو ئەیانه‌وی ئیوه‌یش ریگه‌ی راست ون بکه‌ن.

﴿وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ﴾

ئهمانه به‌ دۆست مه‌زانن ئەمانه‌ دوژمنی ئیوه‌ن و دوژمنی تریشتان زۆره ئیوه‌ نایان‌ناسن و خودا زاناتره به‌ دوژمنه‌کانتان، به‌لام مه‌که‌ونه‌ غه‌م و مه‌راقه‌وه له بیمی ئەو دوژمنانه.

﴿وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَىٰ بِاللَّهِ نَصِيرًا﴾ ﴿٤٥﴾

خودای تہ علاا بہ سہ بۆ ئیوہ لہ ھوی دۆستیہوہ و خوداتان بہ سہ لہ ھوی یارمہ تی دانہوہ، واتہ ھەر ئہو دۆستہ و ھەر ئہو یارمہ تی دہرہ و پاپایی مہ کەن بہ غہیری خودا.

﴿مَنْ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ﴾

لہو کافرہ جوولہ کانہ یہ بازہ کەسیکی وەھا کە کەلیمہ ی تہورات دوورئەخەنہوہ و لای ئەدەن لہ جیگہ ی خۆی، واتہ ھەر کەلیمہ کە مەحو ئەکەنہوہ و لہ شوینی خۆیا لای ئەبەن، وە یاخود بہ تہئویلی ناراست لای ئەدەن لہ مەعنای حەقیقی خۆی.

﴿وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا﴾

وہ ئەلین: واتہ ی تۆ دەبیین یا موحمەد وہ ئیتاعەشت ناکەین.

﴿وَأَسْمَعَ غَيْرَ مُسْمِعٍ﴾

وہ ئەلین: واتہ ی ئیمہ بیسہ یاخودا قسہ نەرۋا بہ گوێچکەتا! یانی بمری یا ھەر ھیزی بیستنت نەمیتن.

﴿وَرَاعِنَا﴾

وہ ئەلین: «راعنا» یانی بۆمان بڕوانە و تەماشامان بکە. بەلام قسە کەیان بہ باری راستی و رەوانیدا بہ زمانا نایی بەلکوو.

﴿لِيَأْ بِالسِّنِّهِمْ﴾

واتہ ئەلین «راعنا» لہ گەل پێچدان بہ زمان و ھەلسوورانی بۆ باری کە مەعنای جێتو و زەم بگەيەنن؛ چونکی «راعنا» وەکوو ئەبێ بە فیعلی ئەر و موشتەق بێ لہ رەعايەت، قابیلە ئیسمی فاعیل بێ و موشتەق بێ لہ «رعن» بە مانا عەقل سووکی.

﴿وَطَعْنَا فِي الدِّينِ﴾

وہ قسە کہ ئە کەن لە گەڵ ئیشارەت بۆ تانەدان لە دین چونکی مادام زەمی
 حەزەرەت ﷺ بکەن بە سووکی عەقڵ (معاذ اللہ) ئەبێ بە گالته کردن بە دینە کەیشی؛
 چونکی هیزی وتار لە لای ئینسانی بێ ئیعتیار بە قەی هیزی خاوەن وتارە کە یە.

﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأَسْمَعُ وَأَنْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَقْوَمَ﴾

واتە ئە گەر لە باتی وتارە پێشووە کە یان ئەم وتارە یان بوتایی و لە باتی «وعصینا»،
 «وأطعنا» و لە باتی «وراعنا»، «وانظرنا» و تەرکی «غیر مسمع» یان بکردایە ئەو
 قسە کە یان زۆر باشتەر و دامەزراوتر ئەبوو؛ چونکی ئەو عیبارە تە ئەبوو بە نیشانە ی
 ئیمان هێتانیان و باوەرکردنیان بە دینی ئیسلام.

﴿وَلَكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا﴾

بەلام ئەو یە هوودییه و رەفیقەکانی بە هوێ دەوامیان لەسەر کوفر و عەناد و
 ملە جەڕییان بە رابەر بە دینی ئیسلام خودا غەزەبی لێ گرتوون و دوورکەتوونە تەو
 لە ئیعتیار و پەشیمانی لە گومراهی، کە وابێ ئیمان ناهێنن ئیلا یە کە یە کە یە کە یان
 ئەبێ یا ئیمان ناهێنن ئیلا کەم جارەن.

فەرموودە ی. خودا: ﴿يَتَأَيَّأُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ﴾

ئینو ئیسحاق و ئینو لوموزیر و بە یهه قی ریاویە تیان کردوو لە ئینو عەباسەو ﷺ
 ئەلێ: جاری حەزەرەت ﷺ فەرمايشی کرد لە گەڵ زانا گەورەکانی یە هوودا وە کوو
 عەبدوللای کوری سوریای ئەعوەر و کە عبی کوری ئەسەد فەرمووی: ئە ی کۆمەلێ
 یە هوود لە خودا بترسن و موسولمان ببن، وەللای ئیو ئەزانن ئەو دینە کە من
 هیناومە راستە! ئەوانیش وتیان: ئیمە بەمە نازانین کە دینی تو راستە و ئینکاریان
 کرد جا ئەم ئایە تە هاتە خوارەو. فەرمووی:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ ءَامِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ﴾

ئەى كەسانى كە تەوراتان پى دراوه ئيمان بىنن بهو كتيبه كە من نازلّم كردوه و حالى وايه تەسديقى ئەو كتيبه ئەكا كە لە لاى ئىوہيه.

﴿مِّن قَبْلِ أَن نَّطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا

أَصْحَابَ السَّبْتِ﴾

ئيمان بىنن لە پيش ئەوہدا كە ئاسار و شيوہ و روخسارەكان مەحو بکەمەوہ و بە وينەى شيوہى پشتى ملّى لى بکەين. واتە لە پيش ئەوہدا كە بتان مريّنين و وجودتان تىك بدەين و ھەمووى پروا بەيەكا و فەرقى روخسار و پشتى مل نەمىنئى. ياخود لە پيش ئەوہدا كە لە دنيادا غەزەبتان لى بگريّن و سيمای جوانى ئىنسانيتان بکەين بە شيوہيەكى موشەوہ و ناشيرين بە ھۆى مەسخەوہ وەكوو لەمەوپيش بازى بەنى ئيسرائيليم مەسخ کردەوہ. ياخود لە پيش ئەوہدا كە رۆژى حەشر دەرکەوئى و شيوہتان تىك بدەم و بە شيوہيەكى ناشيرينەوہ زيندووتان بکەمەوہ و سەوقتان بکەم بۆ سارای قيامەت، يا لە پيش ئەوہدا كە بە تەواوى عاجز بىم ليتان و لەعنەتان لى بکەم وەكوو لەعنەتمان کرد لەو بەنى ئيسرائيليانە كە نافەرمانى منيان کرد لە ھۆى حورمەتى رۆژى شەممەوہ.

﴿وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا﴾

وہ بزانی كە ئەمرى خودا بە ھەرشتى كە خواستى بىيكا نافيزە و بەجئ ھيتراوہ.

فەرموودەى خودا: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ﴾.

ئىمامى تەبەرانى و ئىبنوئەبى حاتم رىوايەتيان كردوہ لە ئەبووئەييوبى ئەنساريەوہ (رضي الله عنه) ئەلئى: پياوئى ھات بۆ خزمەتى حەزرت (عليه السلام) عەرزى کرد: برازايەكم

هەیه دەست بەرداری کاری حەرام نابێ! حەزەرەت ﷺ فەرمووی: دینەکە ی چیه؟
 عەرزی کرد: نوێژ ئەکا و تەوحیدی خودایش ئەکا، حەزەرەت ﷺ فەرمووی: داوای
 لێ بکە دینەکە ی بێخشی پێت ئەگەر نەبێخشی بە پارە لێی بکەر. پاش ئەمە مامی
 کۆرپەکە روشت بۆ لای داوای بەخشی دینەکە ی لێ کرد نەبێخشی وە داوای
 فروشتنی کرد نەفروشت. جا هاتەوە باسەکە ی گێراپەووە بۆ حەزەرەت ﷺ. وە پاش
 ئەمە ئەم ئایەتە نازل بوو فەرمووی:

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾

بە راستی خودای تەعالا چاوپۆشی ناکا لەو کە شەریکی بۆ قەرار بدەن، وە
 چاوپۆشی ئەکا لە هەموو گوناخیکی تر گەورە یا بچووک؛ خواھ خواھەنەکە ی تەو بە ی
 لێ کردبێ یا نە ئەم چاوپۆشییەش بۆ ئەو کەسانە یە کە خواستی خودا لەسەر پۆشیینی
 گوناخەکیان بێ.

﴿وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا﴾

وە هۆی ئەو کە خودا چاوپۆشی ناکا لە شێرک ئەمە یە هەرکەسێ شەریک بۆ خودا
 قەرار بدە ئەو بە راستی گوناخیکی گەورە ی هەلبەستوو و درۆیەکی بێ سەر بەری
 کردوو.

نیمامی ئەحمەدی کۆری حەنبەل و موسلیم ریاوەتیا ن کردوو لە جابیرەو ﷺ:
 کە حەزەرەت ﷺ فەرموویەتی: «من لقي الله لا يشرك به دخل الجنة، ومن لقيه يشرك به
 دخل النار» واتە: هەرکەسێ بمری و شەریکی بۆ خودا قەرار نەدابی ئەچیتە بەهەشتەو،
 وە هەرکەسێ بمری و شەریکی بۆ خودا قەرار دابی ئەچیتە ئاگری دۆزەخەو.

بێدار بن! هەرچەن خودای تەعالا لەم ئایەتەدا هەر باسی ئەو ی کردوو کە خودا
 چاوپۆشی لە شێرک ناکا، بەلام هەموو نەوعێ لە ئەنواعی کوفر وە کوو شێرک وایە و

چاوپۆشی لی ناکری، خواه ئینکاری بوونی خودا بئ یا ئینکاری پیغمبره کان وه یا فریشته کان وه یا روژی قیامت وه یا باقی نهو شتانه که له موجیباتی کوفرا زانا کان باسیان کردوو وه به کوفریان داناوه، به لام چونکی له زهمانی ریساله ی حه زره تا ﷺ ههر شیرک باو بووه خودا ههر باسی شیرکی کردوو وه زور نزیکه که له فزی ﴿ذٰلِکَ﴾ ئیشاره ی تیدا بئ بو ئهم مه به سته. واته مادام که نه یفه رموو: «و یغفر ما سوی ذٰلِکَ» و فهرمووی: ﴿و یغفر ما دون ذٰلِکَ﴾ مانای وایه ههر گوناچی که له خواری شیرکه وه بئ نه وه عه فو نه کا، نه ک ههر تاوانی که وه کوو شیرک بئ و موجیبی کوفری خاوه نه که ی بئ.

﴿اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِیْنَ یُزْکُوْنَ اَنْفُسَهُمْ﴾

ئه ی پیغمبره ی خو شه و یست ته ماشا ناکه ی لهو که سانه له جووله که کان که ته زکیه ی نه فسی خو یان نه که ن و خو یان به باش نه زانن و نه لئین: «نحن ابناء الله وأحباؤه». وه ریاو یه ت کراوه: کۆمه لئ له جووله که کان منداله کانیا ن هینا بو خزمه تی حه زره ت ﷺ عه رزیان کرد: ئهم مندالانه گونا حیا ن له سه ره؟ فهرمووی: نه. نه وانیش وتیان: ده ی وه لا ئیمه یش وه کوو نهو مندالانه بئ گونا حین، نهو گونا حانه که به روژا نه یکه ین به شهوا خودا نه یان پۆشی و نهو گونا حانه یش که به شهوا نه یکه ین خودا به روژا نه یان پۆشی. جا خودای ته عالا لای دا له م داوای نه وانه و فهرمووی:

﴿بَلِ اللّٰهُ یُرِکِّیْ مِنْ یَّشَآءُ﴾

به لکوو ههر خودا ته زکیه ی نهو که سانه نه کا که خواستی له سه ره ته زکیه یان بئ؛ چونکی غه یری خودا که س زانا نییه به حه قیقه تی بیر و باوه و کرده وه و خو و ره وشتی ئینسان، جا مادام خودا که سیکی په سه ند کرد نه وه نه توانی به راستی ته زکیه ی نهو که سه بکا.

﴿وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا﴾ ٤٩

وہ ئەوانە خودا تەزکیەیان ئەکا بە قەی رشتەیی ناوہ پراستی ناوکە خورمائی ستمیان
لێ ناکرێ لە ھۆی تۆلەیی کردەوہ و بیر و باوہ پریانەوہ. یا خەیر ئەو کەسانە کە بە
ناحەق تەزکیەیی خۆیان ئەکەن خودا لە روژی قیامەتا جەزای ئەو تەزکیەیی نەفسەیان
لێ ئەستێنێ و بە قەی فەتیلێ ستمیشیان لێ ناکا.

﴿أَنْظِرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ﴾

ئەو پینجەمبەری خۆشەویست بڕوانە چلۆن درۆ ھەڵئەبەستن لەسەر خودا و
ئەلێن: خودا ئیمەیی خۆشەوێ و خودا بە شەوا گوناحی روژمان و بە روژا گوناحی
شەومان عەفو ئەکا.

﴿وَكَفَىٰ بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا﴾ ٥٠

وہ بەسە ئەم ئیفتیرایە بۆ ئەوان لە جیھەتی گوناحی رووناک و دیارییەوہ.
بێدار بن! ئەم زەمە لەم ئایەتانەدا وارید بوون، لەسەر ئەوہ [یە] کە ئینسان تەزکیەیی
خۆی بکا، وە ئەمما مەدحی غەیری خۆی ئەوہ ئەگەر بەرەوپروو بوو بەم جوړە
تاریفی ئەکرد بە عیلم و زانست و کابرا عیلمی نەبوو وە یا مەدحەکەیی راست بوو
بەلام یارۆی مەدح کراو نەفام و مەغرور بوو وە بەو مەدحە لە خۆی بایی ئەبوو ئەوہ
زۆر گوناحە، وە بوخاری رێوایەت ئەکا لە حەدییسی ئەبووبەکرە کە پیاوێ لە خزمەتی
حەزەرە تا ﷺ ناوی برا و لەویا شەخسی گەلێ مەدحی کرد جا حەزەرە ﷺ
فەرمووی: «ويحك قطعت عنق صاحبك» وە ئەم کەلامەیی چەن جار تکرار کردەوہ و
فەرمووی: ئەگەر یەکنێ لە ئیوہ مەدحی کەسیکی کرد بلیت: من وا ئەزانم و باوہ پ
وايە فلان وەھایە و وەھایە. ئیتر قەتە نەنێ بەوہدا کە ئینسانێکی وایە لە واقعەدا؛
چونکی ئەم جوړە مەدحانە زۆریان درۆن و ئەگەر ھەمووی درۆ نەبێ درۆیان تێدا

ههيه و نه گهر هه مووی راست بی به لام کابرا دامه زراو نه بی، به خوی بایی نه بی و فه سادی زوری لی پهیدا نه بی و له سهر نهم جوړه باسانه و نهم جوړه مه دحانه یه حه زرهت عليه السلام فه رموویه تی: «احتوا التراب علی وجوه المداحین» واته: خوّل هه لوه شینن به سهر روخساری نه و که سانه دا که زور سه نای خه لک نه که ن.

به لام نه گهر مه دحه که راست بی و کابرای مه مدووح بایی نه بی به و مه دحه نه وه زور باشه نه گهر بی به هو ی نه وه که کابرا زورتر له جاران کرده و هی باش بکا، وه یاخود دیعایه بی بۆ دین و ثایین وه یا بۆ ته رویجی عالمی یا که سیکی خاوه ن پایه ی خاوه ن مایه له دینا بۆ نه وه که خه لکی په پره و ی بکه ن و نیستی فاده ی زور بکری لی. ته ماشا نه که یین حه سانی کوری سابیت و عه باسی مامی حه زرهت مه دحی حه زره تیان عليه السلام کردووه له شیعری خو یانا و که عبی کوری زوهه یر مه دحی حه زره تی کرد به قه سیده ی مه شهوور به «بانت سعادت» هه روا حه زرهت عليه السلام مه دحی نه سحابه کانی کردووه و فه رموویه تی: «إنکم لتقلون عند الطمع و تکترون عند الفزع» ئیوه که م نه بن له کاتی ته ماعا و زور نه بن له کاتی ترسی جه نگدا. وه نه ماما نه وه که فه رموویه تی: «لا تطرونی کما أطرت النصارى عیسی بن مریم، و قولوا عبد الله و رسوله» نه وه مه عنای نه وه یه مه دحی من مه که ن به سیفه تی که تیاما نه بی وه کوو گا وره کان وتیان «عیسی ابن الله» یه. (العیاذ بالله العظیم).

فه رمووده ی خودای ته عالا: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ﴾ ریوایهت کراوه له ئیبنوعه باسه وه عليه السلام کاتی که عبی کوری نه شرف رویشته مه که که قوره یش رویشتن بۆ لای و وتیان به که عب: ته ماشا ناکه ی نهم شه خسه که بچراوه له عه شره ته که ی باوه ری وه هایه که نه و چاتره له ئیمه و ئیمه نه هلی حه جاج و ده رگاوانی که عبه توللا و خاوه ن ناوی «زه مزهم» ین؟! جا که عب وتی: ئیوه باشترن

لەو وە لە خوسووسی ریگە و نادابەووە ئێوە موهتەدیتەرن. جا سوورەتی «کوثر» نازل بوو وە ئەم ئایەتانەیش نازل بوون. «أخرجہ أحمد و ابن أبي حاتم».

هەر وایوەیەت کراوە لە ئیبنو عەباسە رضی اللہ عنہما: ئەو کەسانە کە ئەحزابیان پێکەوێنا لە قورەیش و غەتفان و بەنی قورەیزە عیبارەت بوون لەمانە: «حیی بن أخطب» و «سلام بن أبي الحقيق» و «ربیع بن أبي الحقيق» و «أبو رافع» و «أبو عمارة» باقیەکان لە «بەنی نەزیر» بوون. کاتێ ئێمانە هاتن بۆ ناو قورەیش وتیان: ئێمانە عولەمای یەهوودن و خاوێن عیلمن بە کتیبە قەدیمەکان. پرسیاریان لێ بکەن ئایا دینی ئێوە باشتەر یا دینی موحمەد صلی اللہ علیہ وسلم ئەوانیش پرسیاریان لێ کردن، جا جوابیان دانەووە و وتیان: دینی ئێوە باشتەر لە دینی موحمەد و ئێوە خاوێن هیدایەتتەرن لە موحمەد و پەیرەووەکانی. جا خودا ئەم ئایەتانە نازل کرد و فەرمووی:

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ﴾

ئەو پێغەمبەری خۆشەویست نابینی ئەو کافرانە کە بەشتیکیان پێدراوە لە کتێب و زانستی تەورات ئەپۆن لە ناو مەکەییەکانا ئیمان دێنن بە «جبت» و «طاغوت»؟ (مەبەست لە جبت: هەر مەعبوودیکە پووج و بەتال بێ، وە مەبەست لە تاغوت هەموو شتیکی بەتالە مەعبوود بێ یا غەیرە مەعبوود).

﴿وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَتُّؤَلَاءَ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا سَبِيلًا﴾

و ئەلێن بە کافەرەکان و موشریکەکانی قورەیش کە: ئەوانە موهتەدیتەر و باشتەرن لە جیهەتی ریگەووە لەوانە کە ئیمانیان هەیە بە خودا و پێغەمبەری خودا صلی اللہ علیہ وسلم.

﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ﴾

ئێمانە ئەوانەن کە خودای تەعالا دووری کردوونەتەووە لە رحمەتی خۆی.

﴿وَمَنْ يَلْعَنِ اللَّهَ فُلَانٌ مِّنْهُمْ لَعْنًا كَلِمَاتٍ يُعْذِرُ اللَّهُ عَنْ رَّبِّهِمْ كَمَا لَا يُوْذِرُ اللَّهُ عَنْ رَّبِّهِمْ كَلِمَاتٍ يَصْنَعُ اللَّهُ يُصَيِّرُهَا حَصَبًا أَوْ هِيَابًا﴾

وه هه ركه سى كه خودا له عنه تى لى كردبى نيتر يارمه تى ده ريكى بو ده س ناكه وى.

﴿أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا﴾

يا خه ير نه مانه به خه يالى به تالى خويان وا نه زانن كه به شيكيان له مولك و دارايى هه يه وه نه گهر ده ستيان بكه وى لهم كاته دا به شى كه سى لى نادهن به قه «نه قير»ى، كه نه و قولا ييه تانى وا له پشتى ناو كه خورمادا.

﴿أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾

يا خه ير حه سوودى نه بهن به حه زرهت عليه السلام و نه سحابه كانى له سه ر نه وهى خودا پييداون له فزل و پا يه ي به رزو مايه ي به ريز؟

﴿فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا﴾

مادام حه سوودى نه بهن به پيغه مبه رى نازار (محمد المصطفى)ى موختار لهم به خشيى پا يه ي پيغه مبه رايه تى و بلا وه بوونى ياساى دينه يا، با بزائن كه حه سوودى سووديان پى نادا، نه وه ته به راستى دامان به نالى ئيبراهيم كيتابى سه ماوى و ماريقه تى عه رزى، له ناگادارى به سه ر حه قيقه تى نه سبابى ژينى به ختياريا و مولك و پا يه و مايه و شان و شكوه يكي گه وره مان پيدان، جا با بزائم حه سوودى چى كردو وه پييان، يا خود له مه ولا چى نه كا به وانه!

بزائن! موفه سيره كان مه عناى هم نايه ته يان وه ها فه رمووه، نه لئين: كاتى كه جووله كه كان ده ستيان كرد به بلا وه كردنى قسه ي پوچ به ناو خه لكا له بهر حه سوودى به حه زره تى پيغه مبه ر عليه السلام له هو ي پيغه مبه رايه تيه وه و له هو ي زورى عائيله و په يوه ندى ناو مالى و له هو ي فيداكارى و جانبازى نه سحابه كانيه وه،

خودای تەعالا فەرمووی: بۆچی ئەم جوولەکانە لەم حەسوودیە دەسبەردار نابن؟
 ئایا ئەوان نازانن ئیمە تا چەندی نەعمەتەمان داوە بە ئالی ئیبراھیم؟ واتە بە حەزرەتی
 یوسف و داوود و سولەیمان عليه السلام، ئەوەتا پایەیی پیغەمبەراییەتیم پێدان و پایەیی
 ریاسەت و پاشاییم پێدان و هیزی داگیر کردنی ولاتم دایە دەستیان، دەی وەکوو
 تەوانام بوو ئەوە بکەم لە گەڵ ئەوانا تەوانام هەیه وینەیی ئەوە و زیاتر لەو ئەندازەیش
 بدەم بە پیغەمبەری ئاخەرزەمان، وە هەر وەکوو حەسوودی بردنی دوژمنانی زەمانی
 ئەو پیشینانە بە پیغەمبەرەکان سوودی نەبوو بۆیان و زیانی نەدا لە گیانی ئەوانا،
 وەها حەسوودی بردیان ئیستەیش بە موخەممەد و رەفیقەکانی زیان نادا لە مەقامی
 ئەم زاتەیش.

وە ئەگەر حەسوودی بردیان لە خوسووسی ژن و مآل و پەیوەندە، ئەوە با بزنان
 گەلی زۆرتر مآل و مندال و ژنم دا بە ئالی ئیبراھیم. ئەوەتە حەزرەتی داوود سەد
 ژنی هەبوو، وە حەزرەتی سولەیمانیس سێ سەد ژنی نیکاح و حەوسەد جارییە
 مەملووکەیی هەبوو، دەی با پیغەمبەری ئاخەرزەمانیش شتیکی کەمی بێی بە نەسبەتی
 ئەوانەو.

بەلام من تەماشای ئەکەم خودای تەعالا پیغەمبەرائی بەنی ئیسرائیلی بە عینوانی
 بەنی ئیسرائیل ناوبردوو و جار بە جار بە عینوانی ئەسبابت باسی کردوون لەم
 ئایەتەدا مەقسەد لە ئالی ئیبراھیم ئەبێ هەر حەزرەتی «محمد المصطفی» ﷺ بێ؛
 چونکی ئەم زاتە لە ئەولادی عەدنانە و عەدنان لە ئەولادی قیداری کۆری ئیسماعیلە
 و ئیسماعیلش کۆری ئیبراھیمە. جا مەعنای ئایەتەکە دێتە سەر ئەوە یاخود حەسوودی
 ئەبەن بە موخەممەد و ئەسحابەکانی لەسەر ئەو نەعمەتانە کە من پێمداون چ مادی
 چ مەعنەوی، با هەر بمرن و دەردی دلیان بێ و من بەخشیم بە موخەممەد کە ئالی

نیبراهیمه کیتاب که قورثانه و حیکمهت که فهرموده‌ی موحه‌ممه د خویه‌تی و مولک و ریاسهت و پادشاهییه‌کی پاناوهر و گوشادم پیداکه له خوره‌لاتی ناسیاوه تا خورنشیننیه فریقا دانه‌گری. جا با بمرن به داغی هم نیعمه‌ته گه‌وره‌وه که پیمداوه.

﴿فَمِنْهُمْ مَنْ ءَامَنَ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا﴾ (۵۵)

جا له و کومه‌له‌یه که حه‌سوودییه‌که‌یان برد که‌سی که خودا شاره‌زای کرد بو پیروزی و نیمانی هینا به موحه‌ممه ^(علیه‌السلام)، وه له‌وانیشه که‌سی که نیعرازی نا له دینی موحه‌ممه د و نیمانی نه‌هینا وه به‌سه بو نازاردانی نه و که‌سه ناگری دوزه‌خ له خوسووسی ناگری بلیسه‌داره‌وه.

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كَلَّمًا تَنْجَعَتْ جُلُودُهُمْ
بَدَلًا لَّهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ﴾

به راستی نه و که‌سانه که نینکاری نایاتی نیمه‌یان کرد و باوه‌ریان نه‌کرد پینان له‌مه‌ولا له روژی قیامه‌تا نه‌یان‌خه‌ینه ناو ناگره‌وه و به ده‌وام هرکاتن پیستیان بکولن به ناگر نه و پیسته‌یان بو نه‌گورین به پیستیکی تر بو نه‌وه که نه و عه‌زابه بچه‌زن.

﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾ (۵۶)

به راستی خودای ته‌عالا زاله به‌سهر خواستی خویا و خاوه‌ن حیکمهت و خاوه‌ن کاری هه‌مواره له‌عالمه‌ما.

بزائن! خودای ته‌عالا له روژی قیامه‌تا که عه‌زایی نه‌هلی دوزه‌خ نه‌دا خواه به ناگر پیستیان بسووتیننن یا گوشت یا نیسقان نه‌وه عه‌زابه‌که ههر بو روحی کابرایه؛ چونکی روحی خاوه‌ن شوعوور عه‌لاقی به نیسانه‌وه نه‌بی، به قه‌تعی نیسان ناگادار نابن له‌سهر عه‌زاب و نازار، به‌لام بویه به تاییه‌تی باسی پیستی کردووه له‌به‌ر نه‌وه نه‌لین نازاری سووتاو وا له پیستاوه نه‌گهر پیسته‌که‌ی نه‌بی عه‌زابه‌که ده‌رك ناکا.

﴿وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾

وہ ئەو کەسانەیش کە ئیمانیان ھێناو و لە گەڵ ئیمان و باوەرە کەشیا کردەوہی باشیان کردووہ، ئەوانە بە راستی ئەیان ھاوینە ناو ئەو بەھەشتانە ی کە جۆبار لە بنی دارەکانیہوہ رەوان ئەبێ و حالیان وایە بریاری دەوامیان داوہ بۆ خۆیان لەسەر ئەمری خودا ھەتا ھەتایە.

﴿لَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ﴾

کە ھەبە بۆ ئەو موسولمانانە لەو بەھەشتەدا گەلی حۆری وەھا کە پاک کراونەتەوہ لە بەدخوویی و بەدروویی وە لە بەدوتاری و بەدکرداری وەکوو پاکن لە خوێنی ھەیز و زەیسانی.

﴿وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا﴾

ئەیان خەینە ناو سیپەرێکی پرۆە بە نەوعی ئازاریان بێ نەگا لە گەرما ی روژا.

﴿فەرموودە ی خودا: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ﴾﴾

ئێبنومەردەوہیہ و ئێبنوعەساکیڕ رێوایەتیان کردووہ لە ئێبنوعەباسەوہ رضی اللہ عنہما ئەلێ: کاتێ کە ھەزەرەت رضی اللہ عنہ فەتھی شاری مەککە ی کرد عوسمانی کۆری تەلحە کە کلێلەوانی کەعبە بوو بانگی کرد کە ھاتە خزمەتی فەرمووی: کلێلەکە ی کەعبەم بدەرێ، کاتێ عوسمان دەستی راکیشا کلێلە کە بدا بە ھەزەرەت رضی اللہ عنہ عەباس عەرزی کرد: باوکم بە قوربانت بێ ئەو کلێلەم بدەرێ با کلێلەوانی کەعبەیش بخەینە پال وەزیفە ی سقایە ی زەمزەم و ھەردوو وەزیفە کە بکەوێتە لای خۆمان. کاتێ عوسمان

ئەم قسەیه بیست دەستی گێراوه بۆ دواوە و کلیلەکە ی نەدا بە ھەزەرە (ﷺ) وە ھەزەرە (ﷺ) بۆ جاری دووەم فەرمووی بە عوسمان: کلیلەکەم بدەرئ! ئەویش کلیلەکە ی بۆ رادا و ەرزى کرد: بێگرە بە ئەمانەتی خودا. جا ھەزەرە (ﷺ) دەرگای کەعبە ی کردەووە و رویشتە ناو کەعبەووە و دوو رکات نوێژی کرد، کە ھەزەرە (ﷺ) ھاتەدەرەووە لە نزیکى کەعبەدا بوو ئەم ئایەتە ھاتە خوارەووە و ھەزەرە (ﷺ) ئەمرى فەرموو بە عەلى (ﷺ) کلیلەکە ی دایەووە بە عوسمان و لە واقعەکە حالى بوو وە ئەمە بوو بە ھۆی موسولمان بوونی عوسمانى کورى تەلحە و کلیلەوانى کەعبە بوو بە وەزىفە ی ئەوان ھەتا ھەتایە.

جا ئایەتەکە ھەرچەن لە پاش فەتھى مەککە و لە ھۆی کلیلەکەووە نازل بوو بەلام خیتابى عامە بۆ ھەموو موکەلەفە ی و ئەمرە بە دانەوہى ھەموو ئەمانەتە. وەکوو خودا ئەفەرمویت:

﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا﴾

بە راستى خودای تەعالا ئەمرتان پێ ئەکا، ئە ی موکەلەفەکان بەو کە رەدى ئەمانەتەکان بکەنەووە بۆ لای ئەھلەکە یان. واتە ھەر کاتى ئینسانى شتێکى دایە دەستان کە لەلاتان پێ بۆ پاراستن ئەو لە کاتى داواکردنیا بیدەنەووە پێ و ھەرکاتى کەسێ پایە و وەزىفە ی کى ھەبوو وەکوو ھەر نەوہ ئیدارە ی: باخەوانى، کلیلەوانى، پاسەوانى. و ئێوہ دەستان بەسەرگرت ئەوہ مادام خواھنى ئەوانە بە راستى ئەھلن بۆ ئەو ئیشە واجبە لەسەر تان وەزىفە کە بدەنەووە دەستیان و بە ناحق ەزلیان نەکەن.

﴿وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ﴾

وہ خودا ئەمرتان پێ ئەکا ھەرکاتى کە حوکمتان دا لە بەینى دوو جانبى «مدعى» و «مدعى علیه» دا لەم ئادەمیزادە لە ھەر داوا ی دیتە لاتان ئە ی حوکم دارەکان کە

حوکم بدەن لەسەریان بە عەدالەت و بە شیوەیەکە حەقی کەس نەدەن بە کەس
و حەقی کەس نەفەوتینن.

﴿إِنَّ اللَّهَ نِعْمًا يَعِظُكُمْ بِهِ﴾

بە راستی زۆر چاکە ئەو وەعز و نەسیحەتە کە خودای تەعالا وەعزی ئێوەی پێ
ئەکا.

﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾

بە راستی خودا شنەواوە بۆ هەموو گوشتاری و بینایە بە هەموو رەفتاری وە
هەرکەسێ لە نامۆزگاری خودا پشت هەڵ بکا ئەوە روو ئەکا لە دۆزەخ؛ ئەگەر خودا
چاوپۆشی لێ نەکا عەزایی سەختی ئەدا.

لام وایە ئەگەر خواوەن دەستان و فەرمانپەرەوايان رەفتاریان بکەدایە بەم یاسایە
گەلێ جیهان بە رووناکی ئەم چرایە رووناک ئەبوو وە و کار نەئەدرا بە نائەهل و ئەهل
لە کردەوێ بە کار نەدەکەوت، بەلام مادام ئەمانەت لە دەستی ئەهله کەیا نامێنی و
نائەهل وەری ئەگرێ دنیا تاریکە.

بزانن! لەم ئایەتەدا پرسیار ئەکری: ئەوانە کە موخاتەبن بەم ئەمرە کێن؟ جوابە کە
ئەمە یە: هەرچەن بەقەرینە ی جوملە ی ﴿وَإِذَا حُكِمَ بَيْنَ النَّاسِ﴾ دا وا دەرئەکەوێ کە
موخاتەب ئینسانی گەورە و خواوەن دەستەلات بێ؛ چونکی ئومووراتی گەلێ ئادەمیزاد
ئەکەوێتە لای و ئەوان بەوان ئەکری کە ئەمانەت بدەنەو بە خواوەنە کە ی و حەق
بدەنەو بە خواوەنە کە ی و حەق بدەنە دەستی خواوەن حەق و ئەمریان ئەپوا و ئەمە
مەعلوومە، بەلام زاهیری کەلامە کە بۆ هەموو موسولمانیکی موکەلفە و بە پێی ئەم
ئەمرە هەرکەسێ هەر ئەمانەتێکی لەلابی چ ئەمانەتی خودایی بێ وەکوو نوێژ و،
رۆژوو حەج و باقی واجباتی لەسەر ئێسنان بێ، یاخود حەقی خەلکی بێ وەکوو

قہرزئی لہ سہرت بی، وہ کوو میراتیکی وا کہ موشتہرہک بی لہ بہینی ٹہو و باقی میرات بہرہ کانا کہ ٹہمہ زور واقعہ لہ بہینی عائیلہ کانا برای گہورہ ہہموو مالی ٹہو مندالہ ہہ تیوانہ ٹہخوا، وہ کاتی گہورہ ہوون داوای حہقی خوئیان ٹہ کھن لہ باتی حہقہ کھیان بدریتہوہ فیتنہ و ناشوب پیدہا ٹہ کھن، وہ وہ کوو مالی کہ موسولمانان لہ بہر باوہر پینکردن بہ ٹہمانہت ٹہیدہنہ دہستی کہ سئی کہ چئی ٹہو کہ سہ کارئی ٹہکا بہو مالہ دوور لہ دین بی وہ کاتی خواوہنہ کیشی داوای ٹہکاتہوہ ٹینکاری ٹہ کھن، ہہروا وہ کوو ٹہوہ کہ سئی یہ کئی ٹہکا بہ وہسی لہ سہر گہلئی ہہ تیو و مالی ٹہداتہ دہستی سہرفی بکا بویان (مع آنہ) سہرفی ناکا، یا وہ کوو ٹہوہ ٹینسانی میقداری ٹہخوینئی و ٹہ حکامی دین فیئر ٹہ بی کہ واجبہ لہ سہری ٹہو مہ علوماتہ بہ دہرس و بہ ٹاموژگاری و بہ فتوای دانا بگہیہنئی بہ خواوہنہ کانی (مع آنہ) دہرسہ کہ ٹہفہو تینئی و ٹاموژگاریہ کہ وہا ناکا سوودی تیدا بی و فتواکیش لہ سہر واقع لائہدا گہلئی جار ٹہزانی کہ حہق چوٹہ بہ لام ٹہیگورئی۔ وہ یا چہند مہ ٹمووری لہ دائیرہی ٹہوقافا یا لہ دائیرہیہ کی ترا بہ راستی ناگایان ہہیہ لہوہ کہ فلاٹہ وہزیفہ حہقی کئیہ و واجبہ بدرئی بہو کہ سہ (مع آنہ) بہ ٹارہزووی نفس یا بہ موقابیلی میقداری ٹہعتیباراتہوہ ٹہو کہ سہ مہ حرووم ٹہ کھن لہو حہقہ۔ ٹہمانہ ہہموو ٹہمانہتن و واجبہ ہہرکہ سئی بہ قہی حال جئی بہ جییان بکا (مع آنہ) کہم کہس موبالاتیان پئی ٹہکا!

بہ کورتی ٹہمانہت لہ بہر زوری ناژمیررئی بہ لام موہیمہ کانیان لہ ٹہ حکاما چوارن: «ودیعة» و «لقطه» و «رهن» و «عاریة»، واتہ مالی بہ ٹہمانہت دانرابئی لہ لات یا شئی دوزیبیتہوہ و، یا رہہنی دانرابئی لات لہ بہر بہری قہرزیکہوہ - مہسہلا - وہ یا شئی بہ خواستن خواستبیت وہ کوو ولاغئی بو سواری، گایی بو جووت کردن و لباسی بو لہ بہر کردن و کتیبی بو دہرس تیاخویندن. (و ہکذا).

وه حەزەرەت ﷺ لە «حجە الوداع» فەرمووی: «العاریة مؤداة، والمنحة مردودة، والدين مقضى، والزعيم غارم» واتە: خواستەمەنی ئەبێ بدریتهوه، وه حەیانێ وهرتگریی شیرێ بخۆی ئەبێ لە ئاخری سالاً بیگریتهوه بو خواوەنەکی، [وه قەرز دەبێ بدریتهوه، وه کەفیل دەبێتە زامنی ئەو شتە ی لە ئەستۆی گرتووه].

هەروا فەرموودە ی حەزەرەت ﷺ لە باسی ریعایەت و مەسئولیەتەوه ئەویش هەر لەبابی ئەمر بە ئەدای ئەمانەتە کە فەرموویەتی: «کلکم راع و کلکم مسؤول عن رعیتە فالإمام راع وهو مسؤول عن رعیتە والرجل راع على أهله وهو مسؤول عنهم، والمرأة راعية على بيت زوجها وهي مسؤولة عنه، والعبد راع على مال سيده وهو مسؤول عنه، ألا فکلکم راع و کلکم مسؤول عن رعیتە». واتە هەمووتان بە چاودێر و نیگابان دانراون و هەمووتان پرسیارتان لێ ئەکرێ لەوێ کە وا لەبەر چاوتانا؛ پادشای ئیسلام چاودێرە و پرسیاری لێ ئەکرێ لەوێ وا لەبەر چاویا، پیاو نیگابانە لەسەر عائیله و ئەولادی و پرسیاری لێ ئەکرێ لەوان، وه ژن نیگابانە لەسەر مائی میردهکی و ئەو پرسیاری لێ ئەکرێ لەو مائه، وه بەنده نیگابانە لەسەر مائی سهییدهکی و پرسیاری لێ ئەکرێ لەسەر ئەو مائه. دە ی سا ئاگاداربێنەوه کە هەمووتان نیگابانن و هەمووتان پرسیارتان لێ ئەکرێ لەو نیگابانییه.

فەرموودە ی خودای تەعالا: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ﴾ الآية.

ئیمامی بوخاری و موسلیم و ئیمامی ئەحمەد و غیری ئەوانیش ریاوەتیان کردووه لە ئیبنوعەباسهوه ﷺ ئەفەرمویت: ئەم ئایەتە نازل بوو لە شانی عەبدوللای کورپی حەزافەدا ﷺ لە کاتیکا کە حەزەرەت ﷺ رەوانە ی کردبوو بە سیفەتی فەرماندار لە تیپی لە یاران، کاتی دەرچوون لە رێگەدا لەسەر شتی غەزەبی لێ گرتن و پێی وتن: ئایا حەزەرەت ئەمری نەکرد پیتان کە ئیتاعە ی من بکەن؟ وتیان: بە ئێ.

وتی: دەی بازی دارم بۆ گردبکەنەو! ئەوانیش دارەکیان هینا و ئاگری پتەونا تا باش ھەلگیرسا، جا وتی پێیان سویتدتان ئەدەم ئەبێ برۆن بۆ ناو ئەو ئاگرە! لەو کاتەدا جوانی لە تێبە کەدا وتی پێیان: ئیمە بۆیە ئیمانمان هیناوە بە ھەزەرەت ﷺ کە خودا لە ئاگری دۆزەخ دوورمان بختاوەوە ئیستە لە دنیادا چۆن ئەپۆینە ناو ئاگر؟! خۆتان بگرن تا ئەپۆینەو ھەزەرەت ﷺ و پرسیار ئەکەین، ئەگەر فەرمووی برۆنە ناو ئاگریشەو ئەوسا باشە ئەپۆین؛ جا کاتی ھاتنەو بەسەکیان گێراوەو بۆ ھەزەرەت ﷺ ئەویش فەرمووی: ئەگەر بچوونایەتە [ناو] ئەو ئاگرە ئیتر دەرنەدەچوون. ئیتاعە ی ئامیر لە کاری مەشرووعا پتووستە ئەک [لە] غەیرە مەشرووعا.

جا عەللامە ی عەسقەلانی لە «فتح الباری» دا فەرموویەتی: مەقسوود لەم ئایەتە فەرموودە ی خودایە: ﴿فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ﴾. الایە. چونکی ئەو جەماعەتە نیزاعیان کرد لە چوونە ناو ئاگرە کەدا و لە ئەنجاما قسەکیان هیناوەو بۆ لای ھەزەرەت ﷺ ئەو بوو ئەویش فەرمووی: ئیتاعە واجبە لە شتی مەشرووعا و لە غەیرە مەشرووعا واجب نییە. خودای تەعالا فەرموویەتی:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِيَ الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾
 ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾

واتە ئە ی کەسانێ کە ئیمانتان هیناوە فەرمانی خودا وەر بگرن لە ھەموو ئەمر و نەھیە کدا کە لە قورئاندا نازلی کردووە و، ئیتاعە ی پێغەمبەری خودا بکەن چ لە تەبیقی قورئانا و چ لە ئەمر و نەھیە کدا کە خۆی دەیکا، وە ئیتاعە ی خواوەن ئەمرەکانیش بکەن لە خۆتان، واتە لە موسوڵمانان، وە ئەگەر نيزاع کەوتە ناوبەینی ئیو و خواوەن ئەمرەکانتان لە شتیکدا ئەو ئەو جێگە ی نيزاعە بگەرێننەو بۆ سەر موافەقە ی کیتابی

خودا و سوننەتی رەسول ﷺ ۋە ئەم گێراننەوێ نيزاعە بۆ لای خودا و پێنەمبەری خودا چاکترە لە ئەنجاما وێ لەوێ خۆتان بە بیری خۆتان چاری نيزاعە کە بکەن، ئەگەر ئیمانێتان ساغە بە خودا و بە پاشەپۆژ.

جا با بزانی مەبەست لە خواوەن ئەمرەکان کێش؟ ئیمامی فەخری رازی ﷺ لە تەفسیرە کەیا فەرموویەتی لە «أولي الأمر» دا چەن بیرئ هەیە؛

یە کەم: مەبەست لەوانە خەلیفە راشیدەکانە کە ئیدارەیی ئومووری موسوڵمانان ئەکەن و جێگەداریی حەزەرەتن.

دوو هەم: فەرماندارانی سوپایە بە قەرینەیی ئەوەدا کە ئەم ئایەتە لە سەر نيزاعی بەینی عەبدوللای کۆری حەزافەیی کۆری قەیس و ئەفرادی تێپە کەیا نازل بوو.

سێ هەم: مۆراد ئەو عالمانە یە کە فەتوا ئەدەن بۆ موسوڵمانان لە ئەحکامی دینا. چوارەم: مۆارد ئیمامە مەعسوومەکانە^[۱]. ۋە لە پێش باسی ئەمانەدا فەرموویەتی: مەبەست لە «أولي الأمر» ئیجماعی مۆجتەهیدینی ئوممەتە کە ئیتاەیان واجبە.

[۱. عیسەمت لە ئوڤەتدا بەمانا پاراستن و مەنع کردن، قورئان ئەفەرموی: «سأوي إلى جبل يعصمني من الماء» یا «و لقد راودته عن نفسه فاستعصم» یان لە حەدیسدا پێنەمبەر ئەفەرموی «أمرت أن أقاتل الناس ... تا ... فإذا فعلوا ذلك عصموا مني دماهم».

ۋ لە ئیستیلاحدا بریتیە لەو کە خودای تەعالا پێنەمبەرانێ هەڵبژاردەیی خۆی بپارێزێ لە گوناھ و تووش بوون بە حەرام و هەرشێ کە خودا نەهێ لێ کردبێ. کە ئەمەش تاییەتی پێنەمبەرانە چونکە بە فەرموودەیی قورئان کەسێ ئەبێ بە سەر مەشق بۆ ئوممەت، ئەبێ لە هەموو تاوانی دوور بێ: «أولئك الذين هدى الله فبهداهم اقتده» (الأنعام؛ ۹۰) یان «لقد كان لكم في رسول الله أسوة حسنة». (الأحزاب؛ ۲۱) جا کەوابێ ئەبێ پێنەمبەران لە گەیانندن، لە بیر و باوەڕ، لە کردار و گوڤتارا خواوەنی عیسەمت بن بۆ ئەوێ بتوانن سەر مەشق بن بۆ ئوممەتە کەیان.

ۋە ئەو کەسانەش لە ئوممەتی پێنەمبەران کە بە پلەیی ویلايەت ئەگەن لە راستیدا مەحفوظن لە تاوان ئەک مەعسووم، بەم مەعنا کە مۆمکینە و رێئە کەوێ دوچاری تاوان و هەلە ببن، تەنانهت ریش

به لّام له سهر موتاله عه و موراجه عه ی ته فیسیره کان و له سهر قه ناعه تی خۆم مه به ست له «أولي الأمر» کار به ده سه ته کانی ئیسلامه که عیباره تن له حوکمداران ی هه موو ئاده میزادی موسوّلمان له بهر نه وه ئه م ئوممه ته زۆره بلاو بووه ته وه به جیهانا و کیتاب و سونه ته ی پیغه مبه ر وه ها پتویسته بو ئه وه بکری به یاسا و ده ستووری ره فتاری موسوّلمانان وه ها فه رماندارینکی ئه و ی که ته نفیز و ته تبیقی کیتاب و سونه ت و شه ریه ته ی ئیسلام بکا له ناو عاله ما. جا نه گه ر ئه م حوکمدارانه حوکمیکی خاس یا عامیان دا ته ماشا ئه کری؛ ئه گه ر موافیقی شه ر ع بی، واته موافیقی کیتاب و سونه ت بی «نصا» یا «دلالة» ئه وه زۆر باشه وه نه گه ر موخالیفی ئه مانه بوو ئه وه مادام نیزاعیان کرد له گه لیا واجبه بو حه لی ئه و نیزاعه موراجه عه بکه ن به نوسووس؛ ئه گه ر به شیوه یه کی راست ئه و نوسووسه شامیلی ئه و حوکمه نه بوو ئه وه واجبه له سهر موسوّلمانان ئه بی ئه و حوکمه ره د بکریته وه؛ چونکی شتی نه سی تیدا نه بی و مه سلّه حه تی عامی تیا نه بی به تاله. وه باقی ئه و بیرانه له ته فیسیری «أولي الأمر» دا به یان کراوه هه موو بی عه یب نابن؛ ئه م ما خوله فای راشیدین ئه وه دیاره که ماوه ی

﴿

ئه که و ی به بۆنه ی هه لّیه که وه له پله ی ویلایه ت دابه زینرین، یان گومراه بین، که به درێزایی میژوو ئه م جوړه شته رووی داوه. به لّام گومراه بوون و لی سه ند نه وه ی مه قامی نبوه ت، رووی نه داوه بو پیغه مبه ران، چونکه ئه وان هه لّبارده ی خودا بو رێنمایی خه لکن. وه ئه گه ر بیتجگه له پیغه مبه ران که سیکی تر مه عسووم بویه جیاوازییه ک له نیوان مه قامی ویلایه ت و مه قامی نبوه تدا به دی نه ئه کرا. که و ابوو جمهووری عوله مایانی ئه هلی سونه ت و جه ماعت بیر و رایان وایه که ته نیا پیغه مبه ران مه عسوومن، چ پیش له پیغه مبه رایه تی و چ باشی، وه باقی خه لک به ته به عیه ت له پیغه مبه رانه وه ئه توانن بگه نه پله ی ویلایه ت و خودا به لوتفی خۆی مه حفووزیان بکات له گونا ه وه ک له قورئاندا خودا ده فه رموی: ﴿يا أيها الذين آمنوا اتقوا الله و آمنوا برسوله يؤتيكم كفلين من رحمته و يجعل لكم نوراً تمشون به و يغفر لكم والله غفور رحيم﴾ (الحديد: ٢٨). بروه نه: «شرح العقائد للفتازاني» و «النّبوة والأنبياء للصابوني» باسی عیسمه ت - بلاو کرد نه وه ی کوردستان].

سی سال نه‌بی له سه‌دری ئیسلام ئیتر خه‌لیفه‌ی راشیدمان تاق و ته‌رای بی بووه له ماوه‌یه‌کی که‌مدا، وه‌ فرماندارانی سوپا ته‌وه‌ نه‌مری ته‌وان وه‌کوو نه‌مری کار به‌ده‌سته گه‌وره‌کانه، چونکی ته‌وان ته‌یانکه‌ن به‌ نامیری سوپا و فرمانیان بی ته‌ده‌ن، وه‌ ته‌و عالمانه که‌ فه‌توا ته‌ده‌ن ته‌وه‌له‌ن موسولمان مولزهم نییه‌ به‌وه‌ له‌ هه‌ر لایه‌کدا بی و مه‌جبوور نییه‌ به‌وه‌ هه‌ر تابعی ته‌و عالمه‌ بی، وه‌ له‌سه‌ر ته‌قدیری تابع بوونی به‌و عالمه‌ ته‌وه‌ نه‌گه‌ر حوکه‌مه‌که‌ی یا فه‌تواکه‌ی موافیقی کیتاب یا سوننه‌ت بی ته‌وه‌ هه‌ر داخله‌ له‌ ئیتاعه‌ی کیتاب یا سوننه‌تا وه‌ نه‌گه‌ر ئیستینبات و ئیجتیهاد بیاته‌وه‌ سه‌ر کیتاب یا سوننه‌ت واجب نییه‌ له‌سه‌ر کابرای موسولمان هه‌ر تابعی ته‌و موخته‌هیده بی؛ چونکی له‌ په‌یره‌ویدا دینی ئیسلام گوشاده. وه‌ ئیمامه‌ مه‌عسوومه‌کانیش بۆ ماوه‌یه‌کی مه‌حدوود مه‌وجود بوون و پاش ته‌و ماوه‌ لازم ته‌کا عالمه‌ی ئیسلام بی مه‌رجه‌ع نه‌بی. وه‌ ئیجماعی موخته‌هیدینیش، وه‌کوو ئیمامی رازی فه‌رموویه‌تی به‌لئ ته‌گه‌ر به‌ ده‌گمه‌ن ری‌بکه‌وئ ته‌وه‌ باشه‌ به‌لام ری‌ناکه‌وئ و به‌س بۆ ماوه‌یه‌کی که‌م بووه‌ له‌ سه‌دری ئیسلامدا پاش ته‌وه‌ نه‌مان‌بیستوووه‌ ماده‌یه‌کی خیلافی به‌ شیوه‌ی ئیجماع چار بکری.

که‌وابی هه‌ر حق ته‌وه‌یه‌ که‌ مه‌به‌ست له‌ «أولي الأمر» فرمانداره‌کانی ئیسلام بی، خواه‌یه‌ک بن وه‌کوو له‌ سه‌دری ئیسلامه‌وه‌ تا ماوه‌یی یه‌ک خه‌لیفه‌ بووه‌ له‌ بۆ موسولمانان، یاخود زۆر بن وه‌کوو ته‌و زه‌مانانه‌ که‌ هه‌ر قوتری له‌ ته‌قتار به‌ ده‌ستی گه‌وره‌یه‌که‌وه‌ بووه‌. وه‌ عالمه‌ی ژێرده‌سته‌ی خۆیانیان داگیر کردوووه‌، جا له‌و سووره‌تانه‌دا ئیتاعه‌ و فرمانبه‌رداری ته‌وانه‌ واجبه‌ هه‌رچه‌ن که‌ پیاوی «متغلب» بن چونکی ئیتاعه‌ی که‌سیکی «متغلب» گه‌لئ له‌وه‌ باشتره‌ که‌ عالمه‌ی به‌ بی فرماندار داکه‌وئ هه‌موو شار و لادیی بی به‌ جیگه‌ی ناشووب و کاری ناهه‌موار وه‌ له‌م حاله‌دا ته‌گه‌ر حوکه‌مه‌که‌یان موافیقی شه‌رع بوو ته‌وه‌ زۆر موافیقه‌، وه‌ ته‌گه‌ر موخالیفی شه‌رع

بوو نه وه مادام کابرا ئیتاعه ی شهرع بکا عالمان و پیاوانی به ئیعتیار له ولاتا کابرای حاکم نه گه پیننه وه بۆ ریگه ی حه ق، وه نه گهر خو ئیتاعه ی شهرعی نه کرد نه وه واجبه به قه ی ئیمکان موسولمانان تیکۆشن بۆ گۆرینی وه زع، جا نه گهر بۆیان گۆررا نه وه باشه نه گهرنا چار نامینی «إنا لله وإنا إليه راجعون» پئویسته مل رابکیشین تا خودا ده رووی ئه کاته وه.

عه لاوه ی ئه مانه نه گهر «أولي الأمر» به غه یری ئه م هوکمداران تهفسیر بکه ی نه وه له گه ل زاهیری «فإن تنازعتم في شئ» دا ریک ناکه وی؛ چونکی «أولي الأمر» ئیجماع بن یا ئیمامی مه عسووم بن نيزاع له گه ل ئه هلی ئیجماع وه یا ئیمامی مه عسووم له خیتابا مه عقوول نییه.

وه نه گهر خه لیفه ی راشید بن نه وه راشید به وه ئه لین لانه دا له حه ق، جا مادام لای نه دا له حه ق نه وه نيزاع چۆن ئه کرئ له گه لیا تا ره دی نيزاعه که بکه ی نه وه بۆ لای کیتاب و سونه ت، وه نه گهر عالمانی موخته هید وه یا عالمانی خاوه ن فه توان نه وه قسه ی ئه وان مولزیم نییه بۆ موسولمان ئه توانی له قسه ی ئه وان لابدا بۆ قسه ی که سیکی تر و موبالات به و نه کا.

فه رمووده ی خودا: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَرْعُمُونَ...﴾ آیات.

ئینو ئه بی حاته م و ئینو ئیسه ق ریا به تیان کرد وه له ئینو عه باسه وه ﴿...﴾ فه رموویه تی: هه لاس کوری سامیت و موخته بی کوری قوشه یر و رافعی کوری زه ید که داوای ئیسلامیه تیان نه کرد نيزاعی په یدا بوو له به ینی ئه وان و جه ماعه تی له موسولمانان وتیان به هه لاس و ره فیه کانیا: با برۆین بۆ خزمه تی هه زره ت ﴿...﴾ هوکم بدا له ناومانا، ئه وانیش وتیان: نه خه یر برۆین بۆ لای کاهینه کان که حاکمی زه مانى جاهیلیه ت بوون. جا خودای ته عالا ئه م ئایه تانه ی نازل کرد.

وہ ئیبنوجەریر ریبویەت ئەکا لە شەعبییەوہ ئەلئ: نيزاعی واقع بوو لە بەینی جوولەکەیین و موفاقیکە، جوولەکەوتی: من موخاکەمەت لەگەڵدا ئەکەم لەلای گەورە ی دینەکەت؛ چونکی ئەیزانی حەزەرەت ﷺ حوکم ئەدا بە حەق و موفاقەکە ئەبوت: برۆین بۆ لای حوکامەکانی ناو موفاقەکان؛ چونکی ئەیزانی ئەوان بەرتیل وەرئەگرن لەسەر ئەمە ئیختیلاف کەوتە بەینیان و لە ئەنجاما روشتن بۆ لای کاهینی لە قەبیلە ی جوهەینە و ئەم ئایەتە نازل بوون.

هەروا ریبویەت کراوە لە ئیبنوعەباسەوہ ﷺ کە ئەبووبەرزی ئەسلەمی کاهین بوو وە جوولەکەکان موراجەعیان پێ ئەکرد لە مورافەعاتا و موسوڵمانەکانیش جارجار ئەروشتن بۆ لای هەتا ئەم ئایەتە نازل بوون.

وہ ریبویەت کراوە لە ئیبنوعەباسەوہ ﷺ ئەلئ: لە بەینی موفاقئ و یەھوودیە کدا داوایی بوو، یەھوودیەکەوتی: با برۆین بۆ لای موخەممەد ﷺ و موفاقەکەوتی: نە با برۆین بۆ لای کەعبی کورئ ئەشەرەف و یەھوودیەکەوتی: نابێ هەر ئەبێ برۆین بۆ لای موخەممەد، جا موفاقەکە ناچار هات لەگەڵیا بۆ لای حەزەرەت ﷺ ئەویش حوکمی دا بۆ یەھوودیەکە! کاتئ هاتنەدەر موفاقەکەوتی: رازی نابم، با برۆین بۆ لای ئەبووبەرزی، وە روشتن بۆ لای ئەبووبەرزی ئەویش حوکمی دا بۆ یەھوودیەکە! موفاقەکە بەمەیش رازی نەبوو، وتی: با برۆین بۆ لای عومەر، وە روشتن بۆ لای عومەر. لەویا یەھوودیەکەوتی: روشتینە لای حەزەرەت ﷺ و حوکمی بۆ دام و ئەمە رازی نەبوو، وە روشتین بۆ لای ئەبووبەرزی ئەویش حوکمی دا بۆم هەر رازی نەبوو. جا عومەر فەرمووی بە موفاقەکە: راست وایە؟ موفاقەکەوتی: بەئێ وایە. جا عومەر وتی: راوەستن هەتا ئەرومە مالمەوہ و دیم بۆ لاتان. عومەر روشتە مالمەوہ شیرەکە ی هەلگرت و دای لە ملی کابرای موفاق و کوشتی و وتی:

ئاوا حوکم ئەکەم بەسەر ئەو کەسەدا کە بە حوکمی خودا و پیغەمبەری خودا رازی نەبێ. وه یەهوودییه کە ترسا و رای کرد. جا ئەم ئایەتە نازل بوو، وه حەزەرەت ﷺ فەرمووی بە عومەر: «أنت الفاروق» جا خودا فەرمووی:

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ ءَامَنُوا بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ﴾

واتە: ئەو پیغەمبەری خۆشەویست ئایا تو تەماشای ناکەیی و ناپروانی بوو ئەو کەسانە کە گومانیان وایە ئیمانیان هێناوە بەو کتیبە کە نازل کراوە بوو لای تو کە قورئانە و بەو کتیبەیش کە نازل کراوە لە پیش تۆدا وەکوو تەورات بێ؟ خواستیان لەسەر ئەوێه کە موخاکەمەکی خۆیان ببەن بوو لای کافری خاوەن توغیان کە کەعبی کۆری ئەشرەفە!

﴿وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ﴾

وہ لەحال لە لایەنی خوداوە ئەمریان پێ کراوە کە ئینکاری روشدی ئەو کافرە بکری.

﴿وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا﴾

وہ شەیتانی مەلعوونیش ئەیهوێ کە ئەو فەقیرانە گۆمرا بکا بە گۆمراپییهکی دوور لە ئەندازە.

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا﴾

وہ کاتی بوتری بەو مونافقانە: بین بوو لای حوکمی خودا و بوو لای پیغەمبەری خودا، چاوت ئەکەوێ بە مونافقەکان ئیعرزت لی ئەنێن بە ئیعرزانێ زۆر تەواوا!

﴿فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاءُوكَ يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّ أَرْدَنَّا إِلَّا أَحْسَنًا وَتَوْفِيقًا﴾ ۶۲

دهی ئەو کاتی که تووشی مسیبه تى بوون؛ وه کوو کوژرانی ئەو مونافقه له لایه نی عومه ره وه چۆن ئەتوان سویند بهخۆن که: ئیمه مه قسه دمان هر چاکه کردن بوو، وه مه به ستمان ریکه خستنی مابه نی ههردوو داواچییه کان بوو؟! ئەگەر راست ئەکه ن ئەو ریکه خستیان له لای پیغه مبه را ئاساتر ئەبوو.

﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ﴾

ئەو که سانه که سانیکن که خودا ئەزانی به وهی وا له دلێانا له نیفاق و دوو پرووی و بی ئیمانی.

﴿فَاعْرِضْ عَنْهُمْ﴾

وازیان لی بینه و فرمان مه ده به موعاقه به بیان با له مه زیاتر بیتی نه روا به ولاتا.

﴿وَعِظْهُمْ﴾

به لām ئامۆزگاریان بکه و ئیرشادیان بکه به شیوه یی که بازی له وان بینه وه سه ر ریگهی راست.

﴿وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا﴾ ۶۳

وه بلی به وان له خوسووسی ئەحوالی نه فسیانه وه قسه یه کی وا موتاییقی حالیان بی، واته ئەوانه که مونافقن وا تى ئەگه ن که تو ئاگات له ئەحوالیان نییه، وه ئەم درۆ و دوو پرووییهی ئەوانه دیار نییه له لات و پتویسته تو تیان بگه یه نی که خودا به هه موو شتی ئەزانی و ئەحوالی ئیوه یش ده رته خا بو ئیمه، که وا بوو سوودی ئیوه بو دنیا و قیامه تان له وه دایه که ئیمانه که تان راست بکه نه وه و له مه ولا به کرده وهی ساغ

خۆتان برازیښنه وه ههتا خودا سهرفی نه زهه تان لښ بکات و له عه زاب رزگار بښ. وه ئیحتیمالی ههیه که «فی أنفسهم» به سرابی به له فزی «بلیغاً» وه واته قسه یه کیان بۆ بکه که ته ئسیر بکا له نه فسیانا.

ئیمامی قورتوبی فهرموویه تی وتراوه: که ئایاتی: ﴿فَکَیْفَ إِذَا أَصَابْتَهُمْ مُصِیْبَةٌ بَیْأَیْمٍ نَّاسٍ فِیْهِمْ أَیْدِیْهِمْ﴾ نازل بووه له شانی ئهو که سانه دا که مه سجیدی زیراریان دروست کرد. کاتی که خودا نیفاقه که یانی ده رخست و ئه مری کرد به روو خاندنی مزگه وته که سویتندیان خوارد بۆ چه زهه ت عَلَّیْهِ: که ئهم مزگه وته مان بۆ عیادهت [دروست] کردووه له بهر دیفاع له نه فسی خۆیان.

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ﴾

وه ئیمه هیچ پیغه مبه ریگمان رهوانه نه کردووه ئیلا بۆ ئه وه که ئیتاعه ی بکری له سه ر نیزن و ئیجازه ی خودای تهعالا.

﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ﴾

ئه گهر وه زع وابوایی ئهو مونا فقا نه له و کاته دا که سته میان له خۆیان کرد به و موعامه له ناشیرینه و بردنی مو حاکمه بۆ لای گو مړاکان به اتنایی بۆ لای تو وه داوای چاو پوشیان بکردایی له خودا به ده برپینی په شیمانی و تهوبه یان بکردایه به ئیخلاص و ساغی وه پیغه مبه ری خودایش داوای چاو پوشی بۆ بکردایه نه له خودا.

﴿لَوْ جَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا﴾

به راستی خودای تهعالیان دهست ئه که وت به تهواب و توبه قه بوول که و میهره بان بۆ ئه وان وه کوو بۆ باقی مه رحوومین.

رەددە بۆ بیر و باوەری موناqqەکان، واتە واقعە وانییە کە ئەوان گومان ئەبەن و ئەو ئیمانەیش کە ئەوان داوای ئەکەن لەسەر حەقیقەت نییە.

﴿وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ﴾

قەسەم بەو کەسە کەوا تۆی پینگەیاندا، ئەو موناqqانە ئیمان ناھێن بە راستی و بە خاوەن ئیمان حسیب ناکرێن لە لای خودا، هەتا بە ئارەزووی دڵ، تۆ ئەکەن بە حەکەم و فەرمانداری فەرمانرەوا لەو نیزاعەدا واقعە ئەبێ لە ناویانا.

﴿ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِيْ أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾

وہ لە پاش ئەویش کە تۆیان کرد بە فەرمانرەوای خۆیان بۆ حوکمی بەینی ئەوان، لە نەفسی خۆیاندا هیچ گرانی و تەنگی و ئازاری نەبین لەو حوکمەدا کە تۆ حوکمت بێ کردوو و بە گیان مل کەچ ببن بۆ تۆ.

جا وەکوو لە پێشەو بەسما کرد ئەم ئایەتە نازل بوون لە پاش نیزاعی ئەو جوولە کە لە گەل کابرای موناqqدا هەتا «و یسملوا تسليماً». وە لە عەبدوللای کوری زوبەرەو وە ریبوایەت کراو: کە زوبەیری کوری عەوام نیزاعی بوو لە گەل پیاوێ لە ئەنسا لەسەر ئاوی شیوێ کە هەردووین ئاوی باخیان پێ ئەدا و باخی زوبەر لە ژوورەو بوو. ئەنسارییە کە ئەبوت بە زوبەر: ئاو کە بەرەللا بکە با بێت بۆ باخە کە ی من ئەویش نەیتە کرد و نیزاعە کە یان هێنا بۆ خزمەتی حەزەرەت ﷺ جا حەزەرەت فەرمووی: ئەی زوبەر ئاوی باخە کە ی خۆت بدێرە، پاش ئەو ئاو کە بەرەللا بکە بۆ دراوسێکەت و ئەنسارییە کە لەم حوکمە رقی داها، وتی: یارەسوولەللا ئایا هەر

له بهر ئه وه ئهم حوكمه ئه ده يت كه زوبه ير پوورزاته؟! چه زرهت ﷺ له وه زعی
خوی گۆرا و فهرمووی: ئه ی زوبه ير ئاوی باخه كه ت بده و له پاشان ئاوه كه چه پس
كه هه تاكه ئه گه پێته وه بۆ دیواری باخه كه. جا پاش ئه وه ئاوی دراوسێكه یشت
به ره لّلا بكه، وه بهم جوابه دووه هه مه ته واو ریعایه تی حالّی زوبه يری كرد له جاری
ئه وه و له باشت. له بهر ئه وه باخی له ژووره وه بێ حه قی ته واوی ئه وه یه ئاو بدری
هه تا ئاوه كه په نگ ئه خواته وه و به قه ی ئه ندازه ی قولایه ی نینسانێ بهرز ئه بیته وه.
جا چه زرهت ﷺ جاری یه كه م چونکی زانا بوو به وه كه زوبه ير چاوپۆشی ئه كا و
موساعه ده ی دراوسێكه ی ئه كا هه ر ئه وه نده ی فهرموو كه ئاوی باخه كه ی بدا ئیتر
نه یفه رموو حه قت ئه وه یه ئاوه كه په نگ بخواته وه له گه لّ ئهم موساعه ده دا كا برای
ئه نسار رازی نه بوو و قسه ی زبیری كرد. جا بۆ جاری دووه م چه زرهت ﷺ فهرمووی:
با باخی زوبه ير حه قی شه رعی خوی به ته واوی وه ربگری و ئاوه كه په نگ بخواته وه
تا ئه گه پێته وه بۆ دیواری باخه كه ی ئه وسا به ری بدا بۆ باخی دراوسێكه ی. یانی كا برا
كه به زیاده رازی نه بێ چاری ئه وه یه بۆی بیته سه ر حه قه شه رعییه كه ی خوی با له
حه ق تی بگا و عه قل بگری. جا زوبه ير فهرموویه تی: وا ئه زانم ئهم ئایه ته له من
وه له و ئه نسارییه دا هاته خواری. وه ئیمامانی حه دیس هه ر شه شیان ئهم ریوایه ته یان
کردووه.

فهرمووده ی خودا: ﴿وَلَوْ أَنَا كُنْبًا عَلَيْهِمْ...﴾ الآية.

ئینوچه ریر ریوایه تی کردووه له «سدی» ئه لّی: له کاتیكا ئایه تی: ﴿ولو أنا کتبنّا
علیهم﴾ نازل بوو سابت ناو کوری قه یس کوری شه ماس و جووله که یی ئیفیخاریان
کرد و جووله که که وتی: وه لّلاهی خودا نووسیویه له سه ر ئیمه که خۆتان بکوژن و

ئیمه خوْمان کوشت! جا ساییتیش له موقاییلی جووله که وه وتی: وه لّاهی نه گهر خودا له سهر ئیمه ی بنووسیا به که خوْتان بکوژن خوْمان نه کوشت. جا نه م ئایه ته نازل بوو و فهرمووی:

﴿وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ﴾

نه گهر ئیمه فهرزمان بکردایه به سهر نه م که سانه دا که وان له دهووری تۆدا و داوای ئیسلامیه ت نه که ن که: خوْتان بکوژن له مهیدانی جهنگدا له جیهادا، یا خود وه کوو به نی ئیسرائیلیه کان که له پاش رووداوی «گویره که په رستییه که یان» نه مریان پین کرا خوْیان بکوژن.

﴿أَوْ أَخْرِجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ﴾

یا خود نه مریان پین بکردایه ن له ولاتی خوْتان ده رچن وه کوو نه مریان کرد به به نی ئیسرائیلیه کان له و کاته دا داوای ته وه یان لی کرا له رووداوی گویره که که دا.

﴿مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ﴾

نه مره که یان به جی نه ده هینا ئیلا که میکیان نه بی که موسولمانه موخلیسه فیداییه کانن.

﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَشَدَّ تَنبِيْئًا﴾

وه نه گهر نه وانه به جییان بهیئاین ههر کارئ که وه عزیان کراوه و ئیرشادیان پین کراوه و ئیرشاد و وه عزیان پین نه کرئ، واته له مه و پیش یا له مه و پاش نه وه زۆر باشت نه بوو له وه قفه و ته ره ددود له ئیقدام له سهر نه و کارانه دا و به هیزتر نه بوو بۆ دامه زاندنی ئیمانیا ن.

نه م ئایه ته نه گهر ههر له شانی سابیتی کوپی قه یس و جووله که که دا نازل بووی و وه کوو و تمان نه وه مه عنای وایه له هه موو ئوممه تی سالح و نه سلّح هه یه و خالس

و ئه خلهس ههیه و هه موو کارئ و هه موو بارئ له شانی هه موو که سیکدا نییه و خودا دائیما میهره بانه و مونا قه شه ناکا له گه ل موسولمانا، وه ئه گهر مونا قه شه ی ناته واوی کار و کرده وه و زه عیفی ئیمان بکرایه کهم کهس رزگار ئه بوو. هه روا ده ر ئه که وئ که ئیمان زیاد و کهم ئه کا و هیزی کرده وه به قه ی هیزی ئیمان به بویه فهرق ههیه له بهینی موسولمانا له کرده وه دا، وه ئه گهر ههر به عوموموی وارید بوو بئ ئه وه یش ههم مه عنا که ی دیاره و وئنه ی ته قیری پینشووه بهس جانیبی موقاییلی تیدا نییه که به ته واوی کافر بئ وه کوو پینشو.

﴿وَإِذَا لَا تِنَّهُمْ مِّن لَّدُنَّا أَجْرًا عَظِيمًا﴾ (٦٧)

وه له م کاته دا که فهرمان به رداریان بکرایه له لای خو مانه وه به میهره بانی خو م ئه جریکی گه وره م پئ نه دان.

﴿وَلَهْدَيْتَهُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا﴾ (٦٨)

وه هیدایه تم ئه دان و دام ئه مه زانندن له سه ر ریگه ی راست که دینی ئیسلامه به راستی و ساغی.

فهرمووده ی خودا: ﴿وَمَن يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ﴾ (الایه).

ریوا یه ت کراوه له عائیشه وه رضی الله عنه فهرموویه تی: پیاوئ هات بو خزمه تی چه زه رت رضی الله عنه عهرزی کرد: یا ره سووله لا به راستی تو له لای من خو شه ویستتری له نه فسی خو م و تو خو شه ویستتری له نه هل و نه ولادم و من جار جار له مالی خو ما ئه بم که بیری تو ئه که مه وه ئارام و سه برم لی ئه برئ هه تا دیم بو لات و ئه پروانم بو ت، وه کاتی بیر ئه که مه وه له مردنی خو م و مردنی تو ئه زانم تو وای له به هه شتا و جیگه و ماوات وا له گه ل ماوای پیغه مبه ره کانا و من - ئه گهر خودا به هه شتم پئ بدا -

جیگهی من دووره له جیگهی تۆ و چاوم پیتناکهوئ، وه هه زهت ﷺ جوابی نه دایه وه هه تا جوهره ئیل نازل بوو به و ئایه ته وه.

﴿وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ﴾

واته هه رکهس فه رمانی خودا به جی پینئ و مو عامه له بکا به ئه مر و نه هی ئه و وه مرد ئه وه له به هه شتا و له گه ل ئه و که سانه دا که خودا نیعمه تی پیداون له پیغه مبه ران و له و که سانه که ئه وه نده دلیان پاکه له تۆزی عه لاقه ی خراب، به ته وای باوه ریان کردوو به پیغه مبه ره کان و له گه ل کورژاوانی مهیدانی هه ربا، وه له گه ل ئه وانه که بۆ خودا سولحاون و به قه ی ئیمکان له خهت لایان نه داوه.

﴿وَحَسَنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا﴾

وه زۆر جوانن ئه م نه وعه ره فیه که له خوسووسی ره فاقه ته وه.

وه له بوخاری شه ریفدا ریوایهت ئه کا له عائشه وه رضی اللہ عنہا ئه لیت: بیستم پیغه مبه ر ﷺ ئه یفه رموو: «ما من نبی یرض إلا خیر بین الدنیا والآخرة». وه له و نه خو شینه دا که وه فاتی کرد وه زعی وای به سه را هات که ده نگی قورس و زبر بوو گویم لی بوو ئه یفه رموو: ﴿مع الذين أنعم الله عليهم من النبيين والصديقين والشهداء والصالحين﴾ که ئه مه ی خو ینده وه من زانیم به وه که موختار کراوه له به ینی ژیان و مردندا.

﴿ذَٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ عَلِيمًا﴾

واته: ئه و ئه جره و ئه و زیاده هیدایه ته هه ر له لایه نی خودا وه یه و به سه خودا له جیهه تی عیلم و زانسته وه به وه که فلان کهس چه ندئ کرده وه ی هه یه و چه ندئ جهزای هه یه.

﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ﴾

نهی کهسانی که ئیمانان هیناوه به دینی ئیسلام ئیستیعداد و نامادهیی خوتان وهر بگرن له بهرابهری ئهو دوژمنانهدا که وان له مهلاسدا بوتان و بو ههل نه گهرین. ئادهمیزادی هوشیار نابی هوی بهختیاری خوئی فهراموش بکا و له پهلاماری دوژمن نهمین بی.

﴿فَأَنْفِرُوا ثُبَاتٍ أَوْ أَنْفِرُوا جَمِيعًا﴾ (۷۱)

دهی دهرچن بو جیهاد و جهنگ له گهل کافرهکانا کۆمهل کۆمهل و تیپ تیپ یاخود دهریچن ههموتان به جاری لهسهر ئهمری فهرماندار. واته ئه گهر فهرمانی دا بهوه که تیپی دهریچی با تیپی دهریچی، وه ئه گهر فهرمانی دا ههموو کهسی دهریچی له بهر نهوه که دوژمن زور بوون وه یا هاتبوون بو ناو ولاتی ئیسلام، ئیوهیش ههموتان دهریچن.

﴿وَإِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لُيَبَطَنَّ﴾

وه به راستی له ئیویه کهسانی که تهملی ئه کهن له دهرچوون بو جیهاد وه کوو موناqqهکان وه نارۆن بو جهنگ.

﴿فَإِنْ أَصَبَكُمْ مُصِيبَةٌ ۖ قَالَ قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا﴾

جا ئه گهر مهینهتی و وهیشوومهیه کتان تووش بی و لیتان شهید بکری نه لی: ماشه لا خودا نیعمه تی رزاند به سهرما له بهر نهوه حازر نه بووم له گهلایانا ئه نا تووش نه بووم.

﴿وَلِیْنِ اَصْبَحْتُمْ فَضْلٌ مِّنَ اللّٰهِ لَیْقُولَنَّ كَاْنَ لَمْ تَكُنْ بَیْنَكُمْ وَبَیْنَهُ مُوَدَّةٌ یَّلِیْتَنِیْ كُنْتُ مَعَهُمْ فَاَفُوْزَ فَوْزًا عَظِیْمًا﴾

وه به راستی نه گهر فزّل و که ره میکتان پی بگا له لای خوداوه واته غنیمه تنی وهر بگرن و دهسکه و تیکتان بو هه لکه وئی نه وه لهم کاته دا به شیوهی پیاویتی بنگانه به داخه وه هه ناسه هه لئه کیشن و ئهلین: کاشکی له گه لیانا بوومایین هه تا منیش بگه یشتمایین به به شیکتی گه وره و نه و قسه وا له ده میان ده رئه چی «کانه» له به یینی نه وان و نیوه دا مه حبه بت نه بووه و یه کتان نه ناسیوه و بی عه لاقه ن له یه ک.

﴿فَلَیْقَتِلْ فِی سَبِیْلِ اللّٰهِ الَّذِیْنَ یَشْرُوْنَ الْحَیْوَۃَ الدُّنْیَا بِاٰلَاخِرَةِ﴾

با جیهاد بکه ن له ریگهی خودا دا نه و که سانه که ژیانای دنیای خو یان نه فروشن به ژیانای نه پراوه ی قیامه ت.

﴿وَمَنْ یُقْتَلْ فِی سَبِیْلِ اللّٰهِ فِیُقْتَلْ اَوْ یَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِیْهِ اَجْرًا عَظِیْمًا﴾

وه هه رکه سی جهنگ بکا له گه ل کافرانا له بهر به رزه وه کردنی دینی خودا و له و شه رده با کورژی له لایه نی کافره کانه وه، یا خود نه م غالب بی و زال بی به سهر نه وان به کوشتیان یا به بریندار کردنیان یا به وه که چه ک و سیلاحی نه وان وهر بگری، نه وه له پاشه رژی نزیکدا نه جری گه وره ی پی نه ده یین.

﴿وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُوْنَ فِی سَبِیْلِ اللّٰهِ وَالْمُسْتَضَعِفِیْنَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ﴾

ئه‌وه چیتان ده‌س ئه‌که‌وئ له حالیکدا جه‌نگ نه‌که‌ن له ریگه‌ی خودادا و له ریگه‌ی رزگار کردنی زه‌عیفان و زه‌عیف کراوان له پیاو و ژن و مندالانی گیرخواردووی شاری مه‌که‌که به هه‌موو جوړی له بهر ده‌ستیانا که‌وتوون و مه‌نعی دین و ژین و ئاسایش ئه‌که‌ن لێیان؟

﴿الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا﴾

ئه‌و پیاو و ژنانه که ئه‌پارێته‌وه له خودا و ئه‌لێن: ئه‌ی په‌روه‌ردگاری ئێمه ده‌رمان بکه له‌م دێیه و له‌م کۆمه‌لگایه که خۆی خۆش و سالمه به‌لام ده‌س‌پوێشتووه‌کانی سته‌مکار و زالم!

﴿وَأَجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا﴾ ٧٥

وه بۆمان ساز بکه له لایه‌نی خۆته‌وه سه‌رکارێکی وا که ئیش و کارمان رێک بخه. وه بۆمان رێک بخه له لایه‌نی خۆته‌وه یارمه‌تیده‌ری که ده‌رمان بکا له سته‌م و زۆری ئه‌و زۆردارانه.

﴿الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾

ئه‌وه‌یش بزانی فه‌رق زۆره له به‌ینی ئه‌م دوو سوپادا که جه‌نگ ئه‌که‌ن له‌گه‌ڵ یه‌کدا و خۆیان ئه‌ده‌ن به‌ کوشت؛ فه‌رقه‌که ئه‌مه‌یه: ئه‌وانه که ئێمانیان هه‌یه به‌ دینی ئیسلام جه‌نگ ئه‌که‌ن له ریگه‌ی دینی خودا و به‌رزکردنه‌وه‌ی که‌لیمه‌ی حه‌قدا، وه ئه‌مانه پایه‌ی سه‌ربه‌رزی جیهان و سه‌رفه‌رازی و رزگاری پاشه‌پوژیان ده‌ست ئه‌که‌وئ.

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ﴾

وه ئه‌و که‌سانه که کافرن و ئێمانیان نییه شه‌ر ئه‌که‌ن له ریگه‌ی شه‌یتانا و له‌بهر هه‌وای هه‌واپه‌رستانا که له‌بهر توغیان و لادان له ریگه‌ی راست گومرا بوون.

﴿فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ﴾

جا ئەمانە دۆستانی شەیتان. وە شەر بکەن لە گەڵ دۆستانی شەیتان.

﴿إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا﴾

بە راستی فێو فێلی شەیتان بێ هیزه و فێو فێلی پەیره وەکانی لە فێلی ئەو زایفترە.

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ﴾ الآية.

نەسانی و حاکم رێبایەتیان کردوو لە ئینوعەباسەو عليه السلام کە عەبدو پرەحمانی کورپی عەوف و گەلی لە رەفیقەکانی کاتی لە مەککە ی موکەرپرەمەدا بوون لە ئەووەلی ئیسلامەو گەلی لە بەردەستی موشریکەکانا کز بوو بوون، جا روێشتن بۆ خزمەتی حەزەرە عليه السلام عەرزیان کرد: ئێمە لەو چەرخیەدا کە کافر بووین زۆر خواوەن پایە و مایە و دەستەلات بووین و لە پاش ئیسلام بوون کز و داماو کەوتین ئیزنمان بدە با جیهاد بکەین لە گەڵ کافرەکانا.

حەزەرە عليه السلام فەرمووی: من ئەمرم بێ کراوە بە عەفو وە ئەمرم بێ نەدراوە شەر بکەم، سەبر بکەن. جا لە پاش ئەو کە کۆچیان کرد بۆ مەدینە ی مۆنەووەرە و مەجالی جیهاد کردن و جەنگ کرایەو ئەوانە خۆیان گرتەو لە جەنگ و جیهاد وە لە گەڵ ئەووەدا کە ئەمر کرا بە جەنگ خۆیان ئامادە نەدەکرد. جا خودا فەرمووی:

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ﴾

نایا تەماشای ئەو کەسانە ناکە ی کە لە شاری مەککەدا وترا پێیان لە لایەنی حەزەرە تەو عليه السلام: ئێستە دەست بگێڕنەو لە جیهاد.

﴿وَأَقِمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾

وە ئێستە بەس نوێژ بکەن و زەکات بدەن.

﴿فَلَمَّا كُنِبَ عَلَيْهِمُ الْفِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً﴾

کەچی کاتی جەنگ و جیهاد فەرز کرا لە سەریان کوتوپر حالیان وای لێ هات کۆمەلێ لەوان ئە ترسان لە موقابە لەی دۆژمنەکان لە جەنگا وەکوو لە خودا بترسن یاخود بە ترسانی زیاتر لەو؛ چونکە فیعلەن لە مەیدانی جیهادا لێیان ئە کوژرا.

﴿وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْفِتَالُ لَوْلَا أَخَرْنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ﴾
ئەیانوت: پەرورەدگارا بۆچی لەم کاتەدا جەنگ کردنت فەرز کردوو لە سەرمان؟
ئەو بۆچی دوات نەخست بۆ ماوێه کی نزیک!

﴿قُلْ مَنَعَ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقَىٰ﴾
ئە ییغەمبەری خۆشەویست تۆ پێیان بلی: خۆشی وەرگرتن لە رابواردنی دنیا زۆر کەمە، بەلام خۆشی وەرگرتن لە قیامەتا زۆر بەسوودتر و خۆشتر و پایەدارترە و ئەمانەیش بۆ ئەو کەسە ئەبن کە لە خودا بترسی.

﴿وَلَا تَظْلَمُونَ فَنِيلاً﴾

وہ ئێوہ ستەمتان لێ نا کرئ و حەقتان نافەوتئ بە قەی رشتەیی و لە ناو قلیشی ناوکه خورمادا.

﴿أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشِيدَةٍ﴾

وا دیارە لەبەر ئەوہ حەز بە جەنگ ناکەن بۆ رزگار بوون لە مردن بەلام ئەم گومانە بێ پایەخە؛ چونکی مردن بە ناکامە و ناکام لە لای خودادا دیاری کراوە، کەوابێ لە هەر شوێنێکدا بن لە کاتی خۆیا مردنتان پێ ئەگا هەرچەن لە بورجی دەربەستە بەرزا بن.

﴿وَإِنْ تُصِيبَهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِيبَهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ﴾

وہ ئەم کۆمەلە موناڤقانه کە وان لە ناو موسوڵمانەکانا و زāl ئەبن بەسەر فیکری بازێ موسوڵمانی بێ هێزا، کاتێ بەش و بارەیهکی باشیان پێ بگا لە: دارایی، لە تەندروستی، لە مندالی نیرینه، لە خۆش گوزەرانی. ئەلێن: ئەمە لە لایەنی خوداوە هاتوو، وە ئەگەر جارێ رووداویکی ناباریان پێ بگا وەکوو نا ساغی و نەدارایی و تەنگ گوزەرانی. ئەلێن: ئەمە لەبەر تۆیە ئەی پێغەمبەر! واتە بە هۆی هاتی موحەممەدەووە بۆ مەدینە ئەم شارە گوێراووە و بەش و بارەیی ئەوساکەیی نەماوە و ئادەمیزادی بەیەکا شلەژاوە.

﴿قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾

ئەي پێغەمبەری خۆشەویست تۆ پێیان بفرمۆ: هەموو ئەمانە لە خۆشی و ناخۆشی و لە تەنگی و لە گوشاری. هەمووی هەر لە لایەنی خوداوەیە؛ چونکی هەر خودایە هەر شتی ئارەزووی بێی دروستی ئەکا و کەس رایەیی ناکەوێ هیچ دروست بکا. ئەمە لە لایەکەووە لە لایەکی تریشەووە لە رۆژیکەووە خودا ئادەمیزادی ئاردوووە سەر زەوی خودا پێغەمبەرانی ئاردوووە بۆ تەمێ و تەربییەیی باقی ئادەمیزاد و ئەم یاسا پیروزی و هۆی بەختیارییە بۆ ئادەمیزاد ئەک هۆی ئازار و کەم ژیاورییە بۆیان.

﴿فَالْهَؤُلَاءِ الْقَوْمُ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا﴾

ئەوێ چ دەردی رووی داووە بۆ ئەو کۆمەلە کەوا نزیک نییە تی بگەن لە گوشتاریکی خاوەن مەغز و بەراوردی بگەن لە نینسان و باقی گیان لەبەرەکان هەتا حاڵی بین کە کەس شتی بێ ناکرێ خودا نەبێ؟

﴿مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ﴾

ئەگەر ئەتەوئ لە حەقیقەت حالی بێی ئەی پێغەمبەری من، بزانه ئەوێ که به تۆ ئەگا لە نیعمەت و کەرەم و بەخشش هەمووی هەر لە فەزلی خوداوە و به قەتعی لە موقابیلی کردەوێ چاکە ی تۆوە نییه؛ چونکی هەرچی تۆ ئەیکە ی ناگا به میزانی نیعمەتی وجود و عقل و سیحەت که پیت دراوه.

﴿وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ﴾

و ئەوێش که پیت بگا لە بەلا و نازاری دڵ و کاری نابار هەمووی لە نەفسی خۆتەوێ؛ چونکی نەفسی ئینسان سەبەبه له بۆ گیرۆدە بوونی ئینسان به گوناھباری و گوناھیش سەبەبه له بۆ ئەوێ که خودا بەلا و دەرد و مەینەت نازل بکا. جا لەسەر ئەم تەفسیرە که «حسنة» به مانا غەنیمە و نیعمەت بێ، وە «سیئه» به مانا بەلا و مەینەت بێ و نیسبەت بدری لە موخاتەبه که ئەبێ تەئویل بکری به یەکی له دوو تەئویل؛

یە که م: ئەمە که ئەم خیتابە سوورەتە که ی لە گەڵ حەزەرە تایە ﷺ و حەقیقەتە که ی روو ئەکاتە ئوممەت و مانای وایە «فمن نفس أمتك» وە کوو ئایەتی ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ﴾^۱ یانی «إِذَا طَلَقَ أَمَّتُكَ النِّسَاءُ».

دووهم: ئەمە یە که به یاسای مەشهور که فەرموویانە: «حسنات الأبرار سيئات المقربين» هەرچەن پێغەمبەرەن مەعسوم و بێ تاوانن بەلام قابیلە بازێ کاری وا بکەن که نیسبەت به مەقام و شانی ئەوان وە کوو تاوان و ابی و بیی به ئەساس بۆ واریدبوونی بازێ بەلا و مەینەت «من جمله» ئەلین: له واقعیە ی ئو خودا ئەگەر

هەزەرەت ^(سەدە) موبالاتی نەکردایە بە بیر و تەدبیری جوانەکان و لەسەر تەدبیرەکەى خۆی و بازى لە گەورەکان بمایى تووشى ئەو کۆشتار و ئازارە نەدەبوون (مەع ئەنە) ئەو رووداوەش پەر بوو لە حیکمەت بۆ پاشەپۆزىان. وە لەسەر تەقدیری ئەووە کە «حسنة» بە مانا تاعەت بێ و «سيئة» بە مانا گوناھو مەعسیەت بێ ئەووە هیچ ئیشکالى ئەو نایەتە کەدا نابێ؛ چونکی مەعناکەى ئەمەییە ھەر تاعەتێ تۆ بیکەى لە لایەنى خوداوەیە و بە تەوفاقی ئەووە، وە ھەر تاوانێ بکەى ئەووە لە نەفسى خۆتەووەیە بەلام کەلامە کە بە قاعیدەى نەحوى کە «موصول» و لە تەقدیری «شرط» ئەبێ بە کەلامیکى تەعلیقى، واتە ئەگەر ئەو تاوانە بکەى ئەووە لە نەفسى خۆتى بزانی، بەلام ئەو تاوانەکەى نەکردووە و نایکا.

بێداربنەو! کە مونافات نییە لە بەینى ئەم نایەتە و نایەتى پیشوودا خودا فەرمووی: ﴿قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِندِ اللَّهِ﴾ چونکی نایەتى پیشوو لەسەر ئیعتیبارى خەلق و ئیجادە، وە دیارە ھەموو چاکە و خراپەیی خودا دروستى ئەکا، وە ئەم نایەتە لەسەر ئیعتیبارى عەلاقە و بوون بە سەبەبە دیارە ئینسان ھەر گوناھى بکا سەبەبەکەى وا لە خۆیا و ئارەزووی نەفسى خۆى ئەبێ بە ئەساسى ئەووە.

﴿وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا﴾

وہ ئیمە توومان رەوانە کردووە بە پەیغامبەر بۆ لای ھەموو کەسى بەراستى.

﴿وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا﴾

وہ بەسە خودای تەعالا بۆ شاھیدی لەسەر ئەم مەبەستە کە ریسالەتى تۆیە بۆ سەر ھەموو ئینسان.

﴿مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ﴾

هه رکه سنی ئیتاعه ی پیغه مبه ر ﷺ نه کا نه وه به راستی ئیتاعه ی خودای کردووه؛ چونکی نه مری نه وه نه مری خودایه و نه هیی نه وه نه هیی خودایه.

﴿وَمَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا﴾

وه هه رکه سنی پشت هه ل بکا و ئیتاعه ی پیغه مبه ر نه کا تو حه قت نه بی به سه ریه وه تو هه ر حه قی ته بلیغت هه یه ئیتر تو مان نه ناردووه به نیگاهبان له سه ریان.

﴿وَيَقُولُوا طَاعَةٌ﴾

مونا فقه کان له حوزووری تودا له کاتی ده رکردنی فه رمان له سه ر جیهاد نه لئین؛ واجبی ئیمه هه ر ئیتاعه و مل که چییه و چی نه فه رمووی ناماده بین بو به جی هیتانی.

﴿فَإِذَا بَرِزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ﴾

وه له کاتی که دا ده رنه چن له لای تو تا قمی له وان قسه یه ک ریک نه خا غه یری نه وه که تو فه رمووت. واته وانی شان نه دا به ها ورپیکانی که نه وه راویژه تو له سه ری دامه زرای باش نییه و له بیری وادا ئیتاعه ی ناکه ین.

﴿وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّنُونَ﴾

وه خودای ته عالا له ده فته ری نه عمالیانا نه نووسی نه وه ی که له ناوی خو یانا ریکی نه خه ن بو نه وه که له روژی قیامه تا مو حاسه به یان بکا له سه ری.

﴿فَاعْرَضَ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ﴾

دی تو لاده لئیان و ئیعرازیان لی بنی و ناویان مه به و به ره وروویان مه خه ره وه و له کار و باری خو تا پال بله به یارمه تی خودا وه.

﴿وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا﴾

وه به سه بو تو خودای ته عالا له خوسووسی پال پیوه دانه وه.

﴿أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ﴾^۴

نایا ئەم کۆمه‌له‌ موئافقانه ته‌فه‌ککور ناکه‌نه‌وه له قورئانا؟ که ئەم قورئانه کهلامی خودایه و ئەخبارەکانی هه‌موو راستن و سیاق و ئوسلووبی له کهلامی ئاده‌می ناچین و له پایه‌ی به‌لاغه‌تا له تاقه‌تی خه‌لکدا نه‌ماوه و مادام ئەمه کهلامی خودایه ئەبێ ئەو که‌سه‌یش ئەم کهلامه‌ی بۆ هاتوو ه‌یه‌مه‌به‌ری خودا بێ، وه واجبه ئینسانی هۆشیار ئیمانی بێ بێنێ و باوه‌ری بێ بکا و ساغ بێته‌وه له‌گه‌ڵا ئیتر له‌وه زیاتر موئافقی و دوورویی نه‌کا؟

﴿وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا﴾^۵

وه پێویسته‌ تو‌زێ ته‌ماشای ئەوه‌یان بک‌ردایه که نه‌گه‌ر ئەو که‌لامه له‌لای غه‌یری خوداوه‌ ب‌وایی و له کهلامی فریشته‌یین یا په‌ریی یا ئاده‌میزادئ ب‌وایی جیاوازی و گۆرانی زۆریان تیدا ده‌س ئەکه‌وت؛ چونکی غه‌یری خودا که‌س غه‌یب نازانی و به‌م بۆنه‌وه له ئەخبارەکانیا درۆ په‌یدا نه‌بوو، وه غه‌یری خودا که‌س ناتوانی ته‌تیقی به‌لاغه‌ بکات، که‌وابوو بازیکی به‌لیغ و بازیکی غه‌یره به‌لیغ نه‌بوو. ئیسته که ئەم قورئانه وانیه ئەوه مه‌عنای وایه کهلامی خودایه و پێویسته‌ باوه‌ر به‌ خۆی و خاوه‌نه‌که‌ی بک‌ری.

فه‌رمووده‌ی خودا: ﴿وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ﴾ الآية.

موسلیم ر‌ی‌وایه‌تی کردوو له عومه‌ری کوری خه‌تابه‌وه ﷺ ئە‌ل‌ئ: کاتی که‌ ه‌زه‌رت ﷺ که‌ناری گرت له ژنه‌کانی له‌به‌ر د‌ل ئازاریه‌ک که‌ هات به‌سه‌ریا ر‌ویشتمه‌ مزگه‌وته‌وه که ته‌ماشام کرد حالی بووم که‌ بازئ که‌س به‌رده‌ ورده‌یان به‌ ده‌سته‌وه‌یه و ژماره‌ی ئە‌که‌ن و ئە‌ل‌ئ: ه‌زه‌رت ﷺ ژنه‌کانی ته‌لاق داوه، منیش

ئارام نه گرت و زوو رویشتم دام له ده رگا و نیجازه م وه رگرت بۆ چوونه مال و ئیزنم بۆ هات و رویشتم و عه رزم کرد: ئایا ژنه کانت ته لاق داوه؟ فهرمووی: نه خهیر. منیش وتم «اللّه اکبر» و راهه ستام له ده رگای مزگه وتا و به دهنگی بهرز بانگم کرد: هه زه رت ﷺ ژنه کانی ته لاق نه داوه جا ئهم ئایه ته نازل بوو وه ده رکه وت من ئیستینباتی ئهو ئه مرمهم کرد ئه گهر بلیین هه زه رت ﷺ ژنه کانی ته لاق داوه به هوی بلاوه بوونی ئهو قسه وه ده نگوباسی پهیدا ئه بی و قازانجی موسولمانان وا له وه دا ئهو قسه کپ بیته وه جا خودا فهرمووی:

﴿وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ﴾

کاتی باسیکیان پی بگا لهو باسانه که هوی ئه من و ئاسایش یا بیم و ترس بی گورج بلاوی ئه که نه وه به ناو خه لکا و نازانن گه لی کات ئهو بلاوکرده وه زیانی تیدایه بۆ موسولمانان.

﴿وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنبِطُونَهُ مِنْهُمْ﴾

وه ئه گهر ئهم خه به رانه یان نه دایه و هه واله ی بیر و رای پیغه مبه ریان بکر دایه - سه لامی خودای لی بی - و هه واله یان بکر دایه به بیر و رای پیاوه خاوه ن کاره کانیان ئه وه به راستی که پیغه مبه ر ﷺ وه ئهو خاوه ن ئه مرانه که ئه هلی ئیستینبات و ئیستیخراجی سوود و قازانجی موسولمانانن ئه یانزانن ئایا ئهو باسانه بکرین یا نه، وه کاتی بلاویان بکه نه وه به چ شیوه یی بلاویان بکه نه وه.

﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا﴾

وه نه‌گەر فه‌زڵ و که‌ره‌م و میهره‌بانی خوداتان له‌سه‌ر نه‌بوایه و نه‌پیاراستنایی له‌بازی کاری نابار، نه‌که‌وته‌ دووی شه‌یتان مه‌گەر که‌می له‌ ئیوه.

﴿فَقَنْبِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلِّفْ إِلَّا نَفْسَكَ﴾

ده‌ی جیهاد و جه‌نگ بکه‌ له‌ ریگه‌ی به‌رزکردنه‌وه‌ی دینی خودادا و داوای تی‌کۆشین نا‌کری له‌ تو‌ ئیلا نه‌فسی خۆت.

﴿وَحَرِّضَ الْمُؤْمِنِينَ﴾

وه ته‌رغیب و هانه‌هانه‌ی موسولمانه‌کان بده‌ له‌ سه‌ر جیهاد.

﴿عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكْفٍ بِأَسَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾

رجا هه‌یه که‌ خودای ته‌عالا مه‌نعی زیانی کافره‌کانتان لی بکا.

﴿وَاللَّهُ أَشَدُّ بِأَسًا وَأَشَدُّ تَنكِيلًا﴾

خودای ته‌عالا زۆر به‌هیزتره‌ له‌وان له‌ هۆی زیانگه‌یاندن به‌ دوژمن و به‌هیزتره‌ له‌وان له‌ هۆی عه‌زابدانی که‌سی که‌ خواستی له‌سه‌ر عه‌زابدانی هه‌بی.

﴿مَنْ يَشْفَعْ شَفْعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِّنْهَا﴾

ئه‌ی موسولمانه‌کان ئیوه له‌ ناو خۆتان ئینسانێکی دڵسۆز و غه‌مخۆر و باره‌ و رێکخه‌ستنی یه‌کیه‌تی و کۆمه‌لایه‌تی بن و فریای یه‌کتر بکه‌ون به‌ دارایی و به‌ ده‌م. هه‌رکه‌سی تکایی بکا بۆ که‌سی‌ک که‌ داماو بی به‌م مه‌رجه‌ تکاکه‌ی جوان بی و موخالیفی یاسای ئیسلام نه‌بی ئه‌وه به‌شیکی خیری گه‌وره‌ی له‌و تکاوه‌ ده‌س نه‌که‌وی.

﴿وَمَنْ يَشْفَعْ شَفْعَةً سَيِّئَةً﴾

وه هه‌رکه‌سی تکایه‌کی نابار و نا‌هه‌موار بکا و مه‌به‌ستی زیانگه‌یاندن بی به‌ که‌سی

که‌ موسته‌حه‌ق نه‌بی ئه‌وه...

﴿يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِّنْهَا﴾

بەشی لە بەرابەری ئەو تەنابارە ئەکەوێتە سەری. واتە هەرکەسێ بە دەم و زمان و بە نامە و خامە و راسپیژی، ببێ بە هۆی زیاندان لە کەسێ کە موستەحەقی نەبێ بە شەرع ئەو بەشی لە تاوانی ئەو کارە نابارە ئەکەوێتە سەرشانێ.

﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُّقِينًا﴾

وە خودای تەعالای قەدرە و تەوانایە لەسەر هەموو کارێ. جا ناگاتان لە خۆتان بێ.

﴿وَإِذَا حِیْتُمْ بِنَحِیَةٍ فَحِیْوْا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوْهَا﴾

هەرکاتێ سەلامتان لێ کرا ئێوەش وەلامی ئەو سەلامە بدەنەو بە جوانتر و شیرینتر لەوە یاخود وەکوو ئەو.

ریوایەت کراوە: پیاوی هات بۆ لای حەزەرە عليها السلام، وتی: «السلام علیکم» حەزەرەش فەرمووی: «و علیک السلام و رحمة الله». وە پیاوی تر هات وتی: «السلام علیکم و رحمة الله» حەزەرەش عليها السلام فەرمووی: «و علیک السلام و رحمة الله و برکاته». وە پیاوی تر هات وتی: «السلام علیکم و رحمة الله و برکاته» وە حەزەرە عليها السلام فەرمووی: «و علیک»، کابرا وتی: جوابەکەی منت بە ناقیس دایەو! فەرمووی: تۆ هیچ زیادەت بۆ من نەهێشتەو، بۆیە منیش ئیکتیفام کرد بە وینەی سەلامەکەی تۆ.

﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا﴾

خودای تەعالای بە راستی حەسیب و نیگابانە لەسەر هەموو شتێ و حیسابتان لەگەڵ ئەکا لەسەر جوابی سەلام لە کاتیکی تەرکی بکەن.

بزانن! جومەووری ئیمامانی ئیسلام لەسەر ئەوەن کە ئیستیدای سەلامکردن سوننەتە، جا بە سوننەتی عەین بۆ تاقە کەس و بە سوننەتی کیفایە بۆ کۆمەڵ و جوابەکەی فەرزه بە فەرزی عەین بۆ تاقە کەس و بە فەرزی کیفایە بۆ کۆمەڵ.

واتە ئەگەر یەكی لەو كۆمەڵە جوابی سەلامەكە بداتەو بەسە. وە بە فەرموودەى
 حەزەرەت ﷺ سابت بوو كە سوننەتە ئینسانی سوار سەلام بكا لە پیاده و راوەستاو
 لەسەر دانیشتوو وە كۆمەڵی كەم لەسەر كۆمەڵی زۆر لە كاتیكا بگەن بە یەك. بەلام
 ئەگەر كەسێ هات بۆ لایان ئەو مۆتەلقا ئەو سەلام ئەكا. وە سەلام لەسەر مردوانیش
 وەكوو سەلامە لەسەر زیندوان. وە عائیشە رضی اللہ عنہا ئەفەرمۆیت عەرزی حەزەرەتم كرد:
 «كيف أقول إذا دخلت المقابر؟ قال: قل: السلام عليكم أهل الديار من المؤمنين».

ئەگەر كەسێ بە نامە یا بە پەياما سەلامی نارد بۆ كەسێ واجبە بە دەم جوابی
 بداتەو. ئەگەر دوو كەس بگەن بە یەك و هەردوو سەلام بكەن واجبە لەسەر
 هەردوو یان جوابی موقابیل بدەنەو. وە سەلامی ژن لە ژن وەكوو سەلامی پیاو لە
 پیاو بەلام سەلامی پیاو لە ژن و ژن لە پیاو بە بێ مەحرەمییەت لە ناویانا جوابی
 واجب نییە، بەلكوو ئەگەر ژنەكە جوان بێ حەرامە سەلام و جوابەكەیشی. بەلێ بۆ
 پیرەژنی دوور لە گومان قەی ناکا.

دروست نییە سەلام لە ئەهلی «ذمة»، بەلێ مەرحەبایی و بەخێر هاتنی دروستە
 ئەگەر ئەوان سەلامیان كرد جوابەكەیان «عليك» یا «عليكم» بە بێ واو ئەبێ. هەروا
 دروست نییە سەلام لە ئەهلی فیسق و ئینسانی خاوەن بیدعەت ئیلا لەبەر عوزری
 وە یا بیمی ناشووبی ئەو جاره دروستە بەلكوو گەلێ جار واجبە.

وە سوننەتە لە كاتی جیابوونەو لە رەفیقان سەلام بكا لێیان وەكوو لە كاتی گەشتنیا
 بەو رەفیقانه، وە جوابی ئەم سەلامەیش واجبە. وە لە وەختی نوێژ و دەسنوێژ و
 قورئان خوێندنا و قەزای حاجەتا و نان خواردنا سەلام سوننەتە و نە جوابەكە
 واجبە.

﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾

ئهو زاتهی که ناوی خوئی ناوه به «الله» و کردوویه تی به ناوی جامع بۆ هه موو که مالی و مانیع له هه موو نو قسانی، هیچ کهس نییه که وا عیادهت و بهنده گی بۆ بکری به حه قانیهت ئه و نه بی.

﴿لِيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ﴾

جا ئه و زاته که ئه وهنده گه ورهیه هه ر ئه و شیایوی عیادهت بۆ کردنه سویند ئه خوا ئه لی: به بی گومان هه مووتان گردنه کاته وه له رۆژی قیامه تا. واته زیندووتان ئه کاته وه و هه مووتان گرد نه کاته وه له یه ک شوینه وارا له و رۆژدا که رۆژی بازپه سی کرده وه و بیر و باوه په.

﴿لَا رَيْبَ فِيهِ﴾

ئه وهنده ئه م مه بهسته راسته بۆ ئه وه ناشی هیچ که سی گومانی بی تیا یا.

﴿وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا﴾

جا ئه وه کییه که راسته ر بی له خودای تهعالا له هۆی فهرمووده وه؟

﴿فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنَةٍ﴾

ئیمامان موسلیم و بوخاری ریوایه تیان کردووه له زهیدی کوری ساییت ئه لی: که چه زه رت ﷺ رۆشت بو ئو حود کۆمه لی له وانه که له خزمه تیا رۆشتن بۆ ئه وی گه پانه وه بۆ مه دینه، ئه مانه که گه پانه وه ئه سحابه کانی چه زه رت [لییان] بوون به دوو به شه وه: به شیکیان وتیان: ئه وانه گه پانه وه ئه یانکوژین و به شیکیشیان وتیان: نایانکوژین. جا خودای تهعالا ئه م ئایه ته ی نازل کرد و فهرمووی:

﴿فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنَةٍ﴾

چیتان دەست ئەکەوئێ که لە حالی ئەم موناققانا بوون بە دوو تاقم؛ تاقمیکتان ئەلێن؛ ئەوانە موسوڵمانان و نایانکوژین و تاقمیکتان ئەلێن؛ ئەوانە کافرن و ئەیانکوژین؟ بۆچی هەموو بە جارێ بە ئیتتیفاق نالێن ئەوانە کافرن؟

﴿وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا﴾

وە لەحال ئەو کۆمەڵە خودای تەعالا گەرانددوونیەتەووە بۆ ناگری دۆزەخ و بۆ عەزاب بە هۆی ئەو بیر و باوەڕە ناھەموارە کە پەیدایان کردووە بۆ خۆیان.

﴿أَتُرِيدُونَ أَنْ تَهْدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ﴾

ئەو کەسانێ کە ئەوانە بە باش ئەزانن وە یا بە کافریان نازانن ئایا ئەتانەوئێ کە ئێوە بە وتار ھیدایەتی کەسانێ بکەن کە خودای تەعالا گومرای کردوون بە واسیتەی رۆچوونیان لە فەسادێ عەقیدەدا.

﴿وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا﴾

وە ھەرکەسێ خودای تەعالا گومرای بکا ئەو بە قەتعی توو ریگەھێ ھیدایەت و عینایەتت بۆ ئەو کەسانە دەست ناکەوئێ. وە لە ریوایەتیکدا مەوریدی نوزوولی ئەم ئایەتە کەسانێ بوون کە لە دەشتەووە ھاتن بۆ مەدینەێ مەنەووەرە و گومانیان وا بوو کە موھاجیرن و ماوہیی لەوئێ بوون و پاش ماوہیەك وەزعی مەدینەیان لە لا باش نەبوو گەرانەووە بۆ دەشت و لە دین وەرگەرانەووە. وە ئەم ریوایەتە زۆر نزیکە لە عەقلەووە بە دەلیلی ئەو کە خودای تەعالا لە پاش ئەم ئایەتەووە ئەفەرموئێت.

﴿وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً﴾

زۆریان پێ خۆشە کە ئێوەیش کافر بین وە کوو خۆیان کافرن، یا ئێوەیش لە دین وەرگەرپێن وە کوو خۆیان لە دین وەرگەرانەووە جا ھەمووتان وە کوو یەکتان لێ بین لە کوفرا.

﴿فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾

ئهوانه مه گرن به دۆستی خۆتان ههتا به راستی نه گه پینه وه بۆ مه دینه و کوچ نه کهن بۆ لای ئیوه له ریگهی خودادا.

﴿فَإِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ﴾

جا ئه گهر ئهوانه پشتیان هه لکرد له ئیمانی راسته قینه و له کوچ کردن بۆ مه دینه ئه وه له ههر شویتیکدا بۆتان ریکهوت بیان گرن و بیان کوژن له ههر شویتیکدا دهس کهوتن.

﴿وَلَا تَنَحِّضُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا﴾

وه له مانه دۆست و یارمه تی ده ر بۆ خۆتان مه گرن و به موسولمانیان مه زانن.

﴿إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ﴾

ئیللا ئهوانه یان که په یوه ندی دراوستی یا په یمانیا هه یه به قهومیکه وه که هه یه له بهینی ئیوه و ئهوانا میساق و په یمان وه کوو هۆزی «خه زاعه» یا هۆزی «ئه سلم» چونکی هه زه رت ﷺ په یمانی کردبوو له گه لیانا له سه ر ئه وه که یارمه تی هه زه رت نه ده ن و یارمه تی که سیش نه ده ن له سه ر زیانی هه زه رت ﷺ و په یماندار له گه ل ئه و که سه دا که په یمانی له گه لدا کرابن پیوسته ئه مین بی و دهستی بۆ نه بری.

﴿أَوْ جَاءَكُمْ حَصْرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يَقْتُلُوكُمْ أَوْ يَقْتُلُوا قَوْمَهُمْ﴾

وه ئیللا ئه و که سانیش که هاتن بۆ لاتان و حالیان وابوو دلیان ته نگ بوو له وه که جه نگتان له گه لدا بکه ن یا جه نگ له گه ل قه ومه که ی خۆشیا نا بکه ن هه رچه ن دوژمنی ئیوه ن جا،

﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَتْلُوكُمْ﴾

وہ ئەو قەومە قەومێکی بەهێزی وا بوون ئەگەر خودا مەیلی بیوایی زالی ئەکردن بە سەرتانا و جەنگیان ئەکرد لەگەڵتان.

﴿فَإِنْ أَعْرَضُوا عَنْكُمْ فَلَمْ يَقْبَلُواكُمْ وَالْقَوَا إِلَيْكُمْ أَلْسَلَمَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا﴾ ٩٠

جا ئەگەر ئەو قەومە کەناریان گرت لە ئێوە و جەنگیان نەکرد لەگەڵتان و هەموو مل کەچی خۆیان نیشان دا بە ئێوە، ئەووە لەم حالەدا ئیتر خودای تەعالا رێگەیهکی ناباری بپاریار نەداوە بۆ ئێوە هەتا بپۆن بەسەریا بۆ زیاندان لەو قەومە.

موفتی ئەبووسعوودی عیمادیهیی رحمەتە اللہ علیہ لە تەفسیرەکەی خۆیا ئەفەرمویت: ئەم قەومە «بنی مدلج» بوون هاتن بۆ مەدینە بۆ خزمەتی حەزرت ﷺ و شەریان نەکرد لەگەڵیا و قەراریان دا کە وەکوو جەنگ ناکەن لەگەڵ حەزرتا جەنگیش ناکەن لەگەڵ قەومەکەی خۆیان و حەزرت ﷺ بەمە رازی بوو.

وہ درێژەێ ئەم باسە ئەمەیه کە ئیبنوئەببێ حاتم ریاوێتی کردووە لە حەسەنی بەسریهوه کە: سەراقی کۆری مالیکی مەدەلجی قسەێ بۆ گێراوێ تەووە ئەلێ: کاتی حەزرت ﷺ زال بوو بەسەر کافرەکانا لە رووداوی بەدرا و رووداوی ئوحد رابورد و گەلێ عەرەب بە دەوری ئەودا موسوڵمان بوون خەبەرەم پێ گەشت کە حەزرت ﷺ ئەیهوێ خالیدی کۆری وەلید رهوانه بکا بۆ سەر بەنی مەدەلج، منیش کە ئەمەم بیست هاتم بۆ مەدینەێ مونهووهره و وتم بە حەزرت ﷺ: هاتووم داوای خیرت لێ ئەکەم. ئەسحابەکان وتیان یتیم: بێ دەنگ بە. حەزرت ﷺ فەرمووی: وازی لێ بینن جا فەرمووی بە خۆم: چیت ئەوێ؟ عەززم کرد: بیستوومە سوپا ئەنێری بۆ سەر قەومەکەم و من ئەمەوێ رێ بکەوی لەگەڵیان و وازیان لێ بینی. جا ئەگەر قەومەکەێ خۆت موسوڵمان بوون ئەمانیش موسوڵمان ئەبن. ئەگەرنا بۆچی

به بئ سوود ئەم قەومی منە ببن به دوژمنی قورەیش. جا حەزرەت ﷺ دەستی خالیدی گرت و پئی فەرموو: لەگەڵیا برۆ چی ئەوئ بەجیی بینه. وه خالید روشت ریکەوت لەگەڵیا نا لەسەر ئەوه ئەوان یارمەتی حەزرەت نەدەن و یارمەتی کەسیش نەدەن لە سەری بۆ زیان گەیاندن به موسولمانان، وه ئەگەر قورەیش موسولمان بوون ئەوانیش موسولمان ببن. جا ئەو ئایەتە هاتە خوارەوه.

﴿سَتَجِدُونََ اٰخَرِيْنَ يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّامْنُوْكُمْ وَيَّامْنُوْا قَوْمَهُمْ﴾

یانی بەم نزیکانە کۆمەڵەیەکتان دەس ئەکەوێت ئەیانەوئ ئەمین بن لە ئێوه و ئەمین بن لە قەومی خویشیان لە کافەرەکان.

﴿كُلَّ مَا رُدُّوْا اِلَى الْفِتْنَةِ اَرْكَسُوْا فِيْهَا﴾

وه ئەمانە هەركاتێك بانگ بکړین بۆ فیتنە واتە بۆ جەنگ کردن لەگەڵ موسولمانان ئەخرینە ناو فیتنە کەوه. واتە زۆر به دل ئەرۆن بۆ جەنگ و لەوهی لە دەستیان بئ قوسوور ناکەن.

﴿فَاِنْ لَّمْ يَّعْزَلُوْكُمْ وَيُلْقُوْا اِلَيْكُمْ السَّلَامَ وَيَكْفُوْا اَيْدِيَهُمْ﴾

جا ئەگەر ئەم کافرانە دوور نەکەوتنەوه لە ئازاردانی ئێوه و چەکیان فرەنەدا و ئەمن و ئاسایشیان نەویست بۆ ئێوه و مەنعی خوێانیان نەکرد لە زیانگەیاندا به ئێوه واتە بیلەه کس لەسەر دوژمنایەتی ئێوه مانەوه...

﴿فَخُذُوْهُمْ وَاَقْلُوْهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوْهُمْ﴾

بیانگرن و بیانکوژن لە هەر شوێنێکدا ژال بوون به سەریانان.

﴿وَاُولٰٓئِيْكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلٰطٰنًا مُّبِيْنًا﴾

ئەم کافرانە قەرارمان داوہ بۆ ئیوہ کە سەیتەرەتان بێبی لەسەریان و زال بن بەسەریان
و غەلبەبەکی ئاشکرام بریارداوہ بۆتان لەسەریان. بە کورتی ئیجازەم پێداون بە
ھەر جۆری مومکین بێی بیانفەوتینن.

بزانن! لە مەوریدی نوزوولی ئەم نایەتەدا گەلی قسە ھەیە؛ قەتادە ئەلئ: نازل
بوو لە شانی قەومئ لە «تھامە» داوای ئەمانیان کرد لە حەزرت ﷺ بۆ ئەو کە
ئەمین بن لە موسولمانەکان و لە لای قەومەکە ی خۆشیان بە ئەمینی بمیننەوہ. وە
موجاہید ئەلئ: نازل بوو لە قەومئ لە ئەھلی مەککە ی موکەرپەمە. وە «سەدی» ئەلئ:
نازل بوو لە نەعیمی کورپی مەسعودا کە ئەیویست ئەمین بئ لە موسولمانان و
لە کافرە موشریکەکانی دەورو بەری خۆشی. وە حەسەن ئەلئ: نازل بوو لە ھۆزی
ئەسەد و غەتفاندا. ھاتن بۆ مەدینە موسولمان بوون لە پاشان گەرانیوہ بۆ ولاتەکە ی
خۆیان و کوفری خۆیان دەربریہوہ وەکوو جاری جارن.

فەرموودە ی خودا: ﴿وَمَا كَانُ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا﴾.

ئینوجەریر ریاوەتی کردووہ لە عەکرەمەوہ ئەلئ: حەرسی کورپی یەزید لە
بەنی عامیری کورپی لوہی لە گەل ئەبووجەھلدا عەزابی عیاشی کورپی ئەبوورەبیعەیان
ئەدا. پاش موددە یەک حەرس موسولمان بوو و کوچی کرد بۆ لای حەزرت ﷺ
بۆ مەدینە ی مۆنەووەرە و لە رێگەدا گەشت بە عیاش و عیاشیش لەسەر ئەو
تەغزیبە کە لە لایەنی ئەووە کرابوو بئ پرس و مەسلەحەت دایە بەر شیر و کوشتی!
وە گومانی وابوو ھەر کافرە و ھات خەبەری دا بە حەزرت ﷺ جا ئەم نایەتە
نازل بوو.

﴿وَمَا كَانُ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَاً﴾

رەوا نبیہو ناجۆرە بۆ موسولمان کە موسولمان بکوژئ مەگەر بە ھەلە.

﴿وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا﴾

وہ ھەر موسولمانن موسولماننکی تر بە ھەلە بکوژن ئەو ھەرزە لەسەری کە بەندەییەکی موسولمان ئازاد بکا و ھەم واجبی شانیه تی دیه کە تەسلیم بکری بە خوین رەسی ئەو کوژراوہ سا مەگەر بیکەن بە بەخەشش و وەری نەگرن.

﴿فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَّكُمْ﴾

ئەگەر کوژراوہ کە لە قەومی بوو کە دوژمنی ئیوہ بن.

﴿وَهُوَ مُؤْمِنٌ﴾

وہ کابرا موسولمان بوو.

﴿فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ﴾

ئەوہ واجبی قاتلە کە بەس ئازاد کردنی بەندەییەکی موسولمانە، ئیتر دیه و خوینی نیه؛ چونکی ئەو کوژراوہ موسولمانە و قەومە کە ی کافرن و ئەو کافرانە میرات وەرناگرن لە موسولمان.

﴿وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَقٌ﴾

وہ ئەگەر کوژراوہ کە لە قەومێکی کافری وابوو کە لە بەینی ئیوہ و ئەوانا پەیمان بوو وە دەستان بۆ یە ک نەدەبرد.

﴿فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ، وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ﴾

ئەوہ واجب دیه بە بدری بە خوین رەسە موعاھیدەکانی؛ چونکی خوینی کافری موعاھید ئەدری بە کافری موعاھید، وە ئازاد کردنی بەندەییەکی موسولمانیشە.

﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِّنَ اللَّهِ﴾

وہ نہ گھر کابرای قاتل دەستی نەدەپۆی کہ بەندە ئازاد بکا ئەو وە واجبە کە ی
رۆژوو گرتنە لە ماوێ دوو مانگدا رۆژ بە دوای رۆژا وە ئەمە دامەزراوہ لەبەر ئەو
کہ خودا تەوہیە لەو قاتلە قەبوول بکا.

﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾

وہ خودای تەعالا زانایە بە حالێ ھەموو لایێ و خواوہن ھیکمەتیشە لە ھەموو
کارێکدا.

بزائن لەم شوینەدا دوو قسە ھەبە:

یە کەم قورتوبی ئەلێ: ئایە تی ﴿وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّثَاقٌ﴾ باسی کافرێکی
زیمی یا موعاھید ئەکا کہ موسولمانێ بە خەتە بیکوژێ، وە ئەمە دیھەو کە فارەتی
ھەبە. ئەمە بیرێ ئینوعەباس و شیعەیی و نەخەعی و شافیعییە و ھەم تەبەری ئیختیاری
کردووہ بە دەلیلی ئەمە کہ خودای تەعالا بە «مبہم» لە پیشەوہ ھیناویەتی و نەیفەرمووہ
«و ھو مؤمن» ھەتا بزائری ئەمە باسی کوژراوی موسولمان نییە.

دووھەم: قەتل یا عەمدە، یا شیبھە عەمدە، یا خەتایە. عەمد ئەوہیە کہ دەسوہشین
قەسدی فیعل و شەخس بکا و ئەو شتەیش وا بە دەستیھوہ ھۆی کوشتن بێ بە
ئەغلەب. دووھەم ئەوہیە قەسدی فیعل و شەخسە کە ی ھەبێ بەلام ئەو شتە بە کاری
ھیناوە بۆ کوشتن کوشتنە نەبێ. سیھەم ئەوہیە یا قەسدی فیعلە کە ی نەبێ وە یا
قەسدی شەخسە کە ی نەبێ. وینە ی عەمد وە کوو ئەوہ یە کێ پەلاماری دوژمنی خۆی
بدا بە خەنجەر و بیکوژێ. وە وینە ی دووھەم وە کوو ئەوہ کابرا پڕوا بە شوولی
باریک بدا لە دوژمنە کە ی و بەو لێدانە بمرێ. وینە ی خەتە وە کوو ئەوہ کابرا دەمانچە
بەتقینێ لە دوژمنێ ئەو نەپێکی و یە کێ لە پشتیھوہ بێ لێی بدا و بیکوژێ. یاخود
بەپێدا پڕوا و بکەوێ بەسەر منالێکدا بیکوژێ.

فەرموودهی خودا: ﴿وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا﴾ الآية.

ئىبنوجەریر و ئىبنولمونزیر ر.ه رىوايەتیان کردووہ لە عەکرەمەوہ کە پیاوی لە ئەنسار بۆی مەقیس کۆری سەبابەى کۆشت و ھەزەرەت ر.ه دىيەکەى پێدا و ھەری گرت و بپرايەوہ، پاش ماوہیەک فرسەتى گرت لە یارۆی ئەنسارى [و] کۆشتی! کە ھەزەرەت ر.ه ناگادار بوو لەسەر ئەم غەدرە فەرمووی نابى مەقیس رزگار بێی لە کۆشتن نە لە ھەرەمدا و نە لە غەیری ھەرەم پتویستە قیساسى لى بسەنری، جا لە رۆژى فەتھى مەککەدا لە نزیکى کەعبەدا مەقیس کۆژرا. پاش ئەوہ ئەم ئایەتە ھاتە خوارەوہ.

وہ سەعیدی کۆری جوبەیر ر.ه ئەلئى: ئەھلى کووفە لە مەعنای ئەم ئایەتەدا ئىختیلافيان تى کەوت، جا من رۆیشتم بۆ خزمەتى ئىبنوعەباس ر.ه پرسیارم کرد لە مەعناکەى، فەرمووی: ئەم ئایەتى ﴿وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا﴾، ئاخىر ئایەتیکە لەو بابەتەدا نازل بوو و ھىچ ئایەتى نەسخى نە کردووہتەوہ. بوخارى و موسلىم رىوايەتیان کردووہ. ھەروا ئەبووداود رىوايەتى کردووہ ئەلئى: کاتى ئایەتى [۶۸] سوورەتى «فرقان» ھاتەخوارەوہ: ﴿وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ﴾ موشرىکەکانى ئەھلى مەککە وتیان: ئیمە ھەموو ئەمانەمان کردووہ، جا خودا ئەو ئایەتەى بە شوئینیا نارد: ﴿إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يَبْدِلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ﴾ ئەم ئایەتە بۆ ئەو موشرىکانە نازل بوو. وە ئەمما ئایەتى سوورەتى نساء: ﴿وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا﴾ ئەوہ مەعنای وایە موسولمان کە شەریعەت و دینى ئىسلامى ناسى و لەگەڵ ئەوہدا بە ناحەق رۆیشت بە عەمدى موسولمانىکى کۆشت ئەوہ جەزاکەى دۆزەخە ھەتا ھەتایە و تەوبەى نییە. ئەلئى: من ئەم قسەمە کرد بۆ موحامید ئەو فەرمووی: «إِلَّا مَنْ نَدِمَ».

وه ریوایت کراوه له ئیبنوعه باسه وه رضی اللہ عنہ چه زهت رضی اللہ عنہ فہرموویہ تی: له رۆژی قیامه تا ئه وه که سانه که له دنیا دا کوژراون قاتیله کانی خۆیان رائه کیشن به تووکی بهرسهریان و له و کاته دا ئه وه ره گانه که کابرای قاتیل بریونی خوینیان پندا دیته خوار و کابرای کوژرا و ئه لئ: یاره بیی ئه مه کوشتمی. هه تا نزیککی ئه خاته وه له عهرش. جا ئه م باسه یان گێڕایه وه بۆ ئیبنوعه باس و پرسیری تهوبه یان لئ کرد ئه ویش ﴿ومن یقتل مؤمناً متعمداً﴾ ی خوینده وه و فہرمووی: ئه م ئایه ته نه سخ نه کراوه ته وه و نه گۆراوه و تهوبه له و قاتیله قه بوول ناکرئ. ئه مه ترمزی ریوایه تی کردووه به ئیسنادیککی حه سه ن له ئیبنوعه باسه وه. یانی ئیبنوعه باس بیر و باوه ری له سه ر ئه وه یه که موسولمانی دین بناسئ و موسولمانئ به عه مدی و به ناحق بکوژئ ئه وه تهوبه ی لئ قه بوول ناکرئ و هه تا هه تابه وا له دۆزه خا له بهر ئه م ئایه ته.

به لام هه موو عالمانی دین له ئه هلی سوننه ت و جه ماعت له سه ر خیلافی ئه م بیر و باوه رهن و ئایه تی ﴿إلا من تاب﴾ له سه ر عوموومی خۆی ئه مینیته وه و ئایه تی: ﴿ومن یقتل مؤمناً متعمداً﴾ موقه یه ده به ئایه تی: ﴿إن الله لا یغفر أن یشرک به ویغفر ما دون ذلك لمن یشاء﴾^۱ وه به و حه دیسه که چه زهت رضی اللہ عنہ فہرموویه تی «لو لم تذنبوا لذهب الله بکم و لجاء یقوم یدنبون فیستغفرون فیغفر لهم» وه ئایه تی: ﴿ومن یقتل مؤمناً متعمداً﴾ ته ئویل ئه کرئ به که سئ که کوشتنی ئه و موسولمانه به حه لال بزانی، وه یاخود به و شیوه نازل بووه له بهر زه جری ئاده میزاد له کوشتنی ناحق. جا خودا فہرمووی:

﴿وَمَنْ یَقْتُلْ مُؤْمِناً مَّتَعَمِداً﴾

هه رکه سئ موسولمانئ بکوژئ به قه سد و مه به ست. وه حه قی کوشتن نه بی به یاسای ئیسلام،

﴿فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا﴾

ئه وه جه زای ئه و پیاوکوژه یا ئه و ژن کوژه دۆزه خه و حالی کابرا وایه تیایا نه مینیتته وه هه تا هه تابه.

﴿وَعُذِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ﴾

وه خودا غه زه بی خوی رژاندوو به سه ریا و نه فرینی لی کردوو و دووری خستوو ته وه له میهره بانی خوی.

﴿وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا﴾

وه بۆی ئاماده کردوو سه زایه کی گه وره.

فه رمووده ی خودا: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾

بوخاری و ترمزی و حاکم ریوایه تیان کردوو له ئیبنوعه باسه وه رضی الله عنه ئه لیت: پیاوی له قه بیلله «بنی سلیم» رابورد به لای کومه لئ له ئه سحابی پیغه مبه را رضی الله عنه و بازی مه ری له گه لدا بو وه سه لامی کرد لئیان، نه وانیش و تیان: ئه م کافره بۆیه سه لامی کرد له ئیمه بۆ ئه وه خوی رزگار بکا، هه ستان بۆی کوشتیان و مه رو ماله که یان هینا بۆ خزمه تی پیغه مبه ر رضی الله عنه جا ئه م ئایه ته نازل بوو له سه ر زه جر و لۆمه یان له سه ر ئه و رووداوه و فه رمووی:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا﴾

ئه ی کهسانی که ئیمانتان هیناوه به خودا و پیغه مبه ری خودا، کاتی که سه فه رتان کرد و رویشتن بۆ جهاد ئاگاتان له خۆتان بئ و شت رووناک بکه نه وه و زانست وه ربگرن له کارا نه کا به هه له و به ناحق ده س درێژ بکه ن بۆ گیانی که سی یا بۆ مال و دارایی ئه و که سه.

﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَن أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا﴾

وه مه لین به که سنی که سه لامی لی کردن به سه لامی نیسلام: تو موسولمان نیت و نهم سه لامهت له بهر نیفاقه یا له بهر خو رزگار کردنه.

﴿تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَوةِ الدُّنْيَا﴾

له حالیکدا ئیوه بهو وه زعه که هه تانه تالیبی مال و دارایی خه لک بن لهم ژیا نی دنیا دا.

﴿فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٌ﴾

له لای خودا ده سکه وتی زور هه یه بو ئیوه.

﴿كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنْ أَلَّهِ عَلَيْكُمْ﴾

ئیوه یش له پیش نیسلامیه تدا وه کوو نهو کابرایه بوون و ئیمان تان نه بوو به لام خودا ره حمی پی کردن و ته و فقی دان بو دینی نیسلام.

﴿فَتَبَيَّنُوا﴾

دهی له مه ولا هه می شه ناگاتان بی و له شت بکو ئنه وه هه تا حه قیقه ت وه ربی گرن.

﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾

به راستی خودای ته عالا به وهی که ئیوه ئه یکه ن ناگاداره و له سه ر قوسوور خه به رداره.

﴿لَا يَسْتَوِي الْقَائِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ الآية.

نیمامی نه حمه د و بوخاری و نه بووداوود و ترمزی و نیسانی ریوایه تیان کردووه له زه یدی کوری سابه ته وه ﷺ که: حه زره ت ﷺ خو ئن دیه وه به سه رما: ﷻ لا یشتوی

القاعدون من المؤمنين والمجاهدون في سبيل الله بأموالهم و أنفسهم ﴿ لهو كاته دا عەبدوللای كوری «أم مكتوم» هات و حەزرت ﷺ ئایەتەكەى ئەخویندەووە بەسەرما، عەرزى كرد: یا رەسوولەللا من ئەگەر كوێر نەبوايەم جیهام ئەكرد لە رێگەى خودادا. لەویدا وەحى نازل بوو وە حەزرت ﷺ سەرى لەسەر رانم بوو بە «غير أولي الضرر». وە بەبەهەقى و تەبەرانی رىوايەتيان كردوووە لە ئىبنوعەباسەووە ﷺ ئەو كەلىمە هاتە خوارەووە دەرەحق بەوانە كە نەخۆشين و ئيش و نازار مەنعى جیهادی كردوووە لىيان. واتە ئەوانە ئەجری موجاهیدیان بۆ ئەنووێ. جا خودا فەرمووی:

﴿لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ﴾

واتە وەكوو يەك نین لە ئەجر و سەوابا ئەو موسولمانانە كە دانىشتوون لە جیهاد و عوزریشیان نییە، وەكوو شەلى و كوێرى و نەخۆشى، وە ئەو موسولمانانە كە جیهاد ئەكەن لە رێگەى خودادا بە مالى خوێان و نەفسى خوێان.

﴿فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً﴾

كە وەكوو يەك نین، مەعنای وایە كە خودا گەورەى كردوووە ئەو كەسانە كە جیهاد ئەكەن بە مال و نەفسى خوێان لە رێگەى خودادا لەسەر ئەوانە كە دانىشتوون و بە بێ عوزر جیهاد ناكەن بەدەرەجەیی و پایەيەك، بەلام ئەم پایەى غەزایە مایەى پێروزی و مایەى رەزایە.

﴿وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى﴾

(مع العلم) كە خودای تەعالا بە هەردوو تاقمەكەیان وەعدەى پایە و جەزای جوانی داوە.

﴿وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا﴾

وہ بۆ تەشکیدی فەرموودە پێشووەکە ی دووبارە فەرمووی: خودا موjahیدینی گەورە کردوو بەسەر ئەوانەدا کە دانیشتون لە جیهاد و جیهاد ناکەن بە بۆ عوزر بە پایە یەکی گەورە و مەقامیکی عالی.

﴿دَرَجَاتٍ مِّنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً﴾

ئەو ئەجرە عیبارەتە لە چەن پایە ی نوع نوع لە بەهەشتا بە گوێرە ی ئیخلاص و زرووفی شەهید بوونەکیان ئەگەر شەهید کرابن، وە بە گوێرە ی هیز و قووەتی دوژمنەکانیان ئەگەر شەهید نەکرابن، وە بریتیە لە عەفوی ئەو گوناھانە کە لە دنیا دا کردوویانە، وە بریتیە لەو رحمتە زیاده و لەو میهرەبانی و ئیکرامە کە لە روژی لیقادا نیشانیان ئەدا.

﴿وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا﴾

وہ خودا بوو و لایەزال ھەر تاوان بەخش و میهرەبانە.

فەرموودە ی خودا: ﴿إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيْنَاهُمُ الْغُلَامَ﴾ الآية.

بەبەھق و ئیبنولموزیر ریوایەتیان کردوو لە ئیبنوعەباسەو رضی اللہ عنہ کە قەومی لە ئەھلی مەککە موسوڵمان بوون بەلام ئیسلامیەتی خوێان ئەشاردەووە. وە موشریکەکان لە رووداوی بەدرا لەگەڵ خوێانا هێنانیان بۆ جەنگ و بازی لەوان بریندار بوون و بازیکیان کوژران و ئەسحابەکان ئەیان ناسین. وتیان: ئەمانە موسوڵمان بوون و لەگەڵ کافرەکانا بەزۆر ھاتوون، دوای عەفویان بۆ بکەن. وە ئەم ئایەتە دەربارە ی ئەوانە نازل بوو وە نووسراو ھەوانە کرا بۆ مەککە بۆ لای موسوڵمانەکان و حالی بوون کە

عوزریان نییه له مانه وه یان له مه ککه دا. جا ده رچوون له مه ککه و موشریکه کان که و تنه شوینیان و گیر و ده یان کردن به فیتنه و ثم نایه ته نازل بوو له شانیا نا که له سووره ی عه نکه بووتا ره قه م (۱۱/۱۰) یه: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ آمَنَّا بِاللّٰهِ فَاِذَا اُذِيَ فِي اللّٰهِ جَعَلَ فِتْنَةً لِلنَّاسِ كَعَذَابِ اللّٰهِ وَلَئِن جَاء نَصْرٌ مِّن رَّبِّكَ لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ اَوْ لَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ الْعَالَمِیْنَ ﴿۱۰﴾ وَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِیْنَ ﴿۱۱﴾﴾ جا موسولمانه کان ثم نایه ته یان نووسی بویان بو مه ککه، نه وانیش زور غه مبار و دلگران و ناثومید بوون، نه مجار خودای ته عالا ثم نایه تی سووره تی نه حله ی ره وانه کرد (ره قه م ۱۱۰): ﴿ثُمَّ اِنْ رِبِّكَ لِلَّذِیْنَ هَاجَرُوا مِّنْ بَعْدِ مَا فَتَنُوْا ثُمَّ جَٰهَدُوا وَصَبَرُوْا اِنْ رِبِّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ﴾ جا موسولمانه کان نووسی یان بویان که خودا ده رووی لی کرد و ونه ته وه زوو له مه ککه بیته ده ره وه، نه وانیش له مه ککه هاتنه ده ره وه و کافره کان که و تنه شوینیان نه وه ی کوژرا کوژرا نه وانه یش ده رچوون ده رچوون.

به لام بوخاری به کورتی ثم باسه ی نووسی وه لی: کو مه لی له موسولمانان له شاری مه ککه دا له گه ل موشریکه کان بوون، قه ره بالغی کافره کانیا ن زور نه کرد له جه نگدا، وه ری نه که وت تیر نه هات نه یدا له بازیکیان برینداری نه کرد یا نه یکوشت. جا ثم نایه ته هاته خواره وه و خودای ته عالا فه رموی:

﴿اِنَّ الَّذِیْنَ تَوَفَّيْنٰهُمْ اَلْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِیْ اَنْفُسِهِمْ﴾

به راستی نه و که سانه که به فه رمانی خودای ته عالا فریشته نه رواحیان وه رنه گری و نه یانمریتی و حالیا ن وایه که سته میان له خویان کرد و وه به هوی ته رکی هیجرت و کوچکردن له مه ککه ی موکه پر مه بو مه دینه ی مونه و وه ره.

﴿قَالُوْا فِیْمَ كُنْتُمْ قَالُوْا كُنَّا مُسْتَضَعِفِیْنَ فِی الْاَرْضِ﴾

مەلانیكەكان پرسیاریان لێ کردن: ئێوه لە چیدا بوون لە خوسووسی دینی خۆتانەوه؟
ئەوانیش جوابیان دایەوه کە: ئێمە بێ دەستەلات بووین لە ولاتە کەمانا و یارای هاتوچۆمان
نەبوو.

﴿قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَهَاجِرُوا فِيهَا﴾

مەلانیكەكانیش لە رەدی قسە کە یانا پێیان ئەلێن: ئایا عەرزی خودا گوشار نەبوو
هەتا ئێوه کۆچی تێدا بکەن بۆ مەدینە؟ وەکوو حەزرەت و رەفیقەکانی، یاخود بۆ
ولاتیکی تر وەکوو لە پێشا بەعزی لە ئەسحابەکان چوون بۆ ولاتی حەبەش.

﴿فَأُولَٰئِكَ مَأْوَهُمُ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا﴾

جا ئەو کۆمەڵە کە خۆیان داگرت و کۆچیان نەکرد لە مەككە و بوون بە هۆی
زۆر کردنی رەشایی سوپای کافرەکان ئەو مەئواو مەلەبەندی پاشەپۆژیان دۆزەخە
و زۆر خراپە لە جیهەتی مەزلگای ئەنجامەوه.

﴿إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ﴾

ئێللا ئەوانە نەبێ کە بە زایف ژمێراوان لە لای کافرەکانا و زال بوون بەسەریانا و
مەیدانی دەرچوونیان پێ نەداون لە پیاوان و ژنان و مندالانی وردی نابالغ لە بەندەکان
و مندالانی موسوڵمان.

﴿لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا﴾

کە ئەوانای کاریکیان نەبوو بێ بە هۆی دەرچوونیان لە مەككە و شارەزای رێگە
نەبوون. وە نەبوونی ئیستیتاعەیی حیلە یانی ئەسبابی کۆچکردنیان نەبوو وەکوو
هێزێ کە بەرابەری مانێعەکانیان بکا بە ئاشکرا و پارە و مایەیی کە خەرجی بکەن
لە رێگەدا. وە عەدەمە ئیھتیدای سەبیل عیبارەتە لەو خۆیان «بالذات» رێگەیان
نەزانیو و پارە و مالیکی وایشیان نەبوو بیدەن بە دەلیلەکان کە بە ئاشکرا یا پەنامەکی

دهریان بکهن بۆ مه دینهی مونه ووهره یا بۆ شویتتیکی وه ها که بیکه ن به ماوای خۆیان و تیا بژین.

﴿فَأُولَٰئِكَ عَسَىٰ اللَّهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ﴾

ئه مانه نزیکه خودا عه فویان بکا.

﴿وَكَانَ اللَّهُ عَفْوًا غَفُورًا﴾

وه خودای تهعالا چاوپۆش و میهره بان بووه به رابه ر به عیبادی خۆی. وه باسی عه فو به نیسبه ت ئینسانیتکی وا که تهوانای نه بی به دارایی وه یاخود ههر له پایهی ته کلیفدا نه بی، له بهر ئیشارهیه بۆ لای ئه وه ئه وه نده مانه وه له بهر دهستی کافرا ن و ده رنه چوون بۆ ولاتی ئیسلام خه ته رنا که، له وانه یه که گوناخی پی بنووسری له سه ر نا ته وان و منداله کان.

ئیننوعه باس ﷺ فه رموویه تی: من و دایکم له وانه ی ن که خودای تهعالا له م ئایه تی ﴿إِلَّا الْمُسْتَغْفِرِينَ﴾ دا قه سدی کردوون. وه دایکی «أم الفضل» - لوبابه کچی حارسه خوشکی مژیموونه ی حه ره می حه زره ت ﷺ و - خوشکه که ی تریان لبابه ی سوغرا بووه. ئه مانه ئۆ خوشک بوون شه شیان له باوک و دایکی، ئه و سیانه وتمان و سه لما و ئه سما و حه فیده که ناوی هه زیله بووه و پشیان و تووه ئومموحه فید و سی خوشکیشیان له دایکیان بوون، ئه وانیش سه لما و سه لامه و ئه سما ی کچی غومه یسی خه سه میه که له پیشا ژنی جه عفه ری کوری ئه بووتالیب بوو پاش ئه و شووی کرد به ئه بووبه کری سدیق و پاش ئه و شووی کرد به عه لی کوری ئه بووتالیب ﷺ.

فه رمووده ی خودا: ﴿وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ الآية.

ئیننوعه ی حاته م و ئه بوویه علا ریوایه تیان کردووه له ئیننوعه باسه وه ﷺ فه رموویه تی: که سه مه ری کوری جوندوب یا ئیننوعه یس له شاری مه که که دا بوو وه موسولمان بوو

کاتنی ئەم ئایەتی ﴿إِلَّا الْمُسْتَغْفِينَ﴾ ی بیست وتی: خودایە بە راستی من دەوڵەتمەندم و من تەوانای حیلەم ھەیە و من خۆم دەلیلەم و شارەزای ریگەم و ھیچ عوزریکم نییە. وە لە گەڵ ئەویدا کە نەخۆش بوو خۆی نامادە کرد و وتی بە خێزانەکەی ھەلەم بگرن و دەرم بکەن لەم عەرزی شیرکە بێ بەن بۆ خزمەتی رەسوولەللا، وە فیعلەن تەوانیش ھەڵیان گرت و دەریان کرد لە مەککە و کەوتە سەر ریگەی مەدینە ی مونەوەرە، کاتنی گەیشتە «تەنعیم» وەفاتنی کرد لە پیش ئەویدا کە بگات بە حەزرت ﷺ جا ئەم ئایەتە نازل بوو. وە خودا فرمووی:

﴿وَمَنْ يُّهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَافًا كَثِيرًا وَسَعَةً﴾^E

کەسێ ھێجرەت بکا لە ولاتی خۆی بۆ ولاتی دین بە ئیخلاسی وە لە ریگەی خودا ئەو جێگەی دوور لە فیتنەی دەس ئەکەوێ و گۆشادییەکی دەس ئەکەوێ لە رزق و ژیاوارا و لە ئارامگادا.

﴿وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾

وە کەسێ لە مالی خۆی دەرچێی حالی وابێ موھاجیر بێ بۆ لای خودا و پیغەمبەری خودا.

﴿ثُمَّ يَدْرِكُهُ الْمَوْتُ﴾

جا لە پاش دەرچوون مردنی بێ بگات.

﴿فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ﴾

ئەو بە تاقیق ئەجری دامەزراوە لە لای خودا.

﴿وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾

وە خودای تەعالا تاوانپۆش و میھرەبانە.

جا به مونسەبەیی ئەم ئایەتانەوه که باسی جیهادیان تیدا بوو خودای تەعالا باسی کورتەوه کردنی نوێژی موسافیر و چلۆنیەتی نوێژی خەوفی کرد و فەرمووی: ﴿وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ﴾ الآیە.

ئێبنوجەریر ئەگێڕێتەوه لە ئیمامی عەلی (ع) ئەفەرموێ: کۆمەڵی لە بەنی نەججار ئەنساری مەدینە پرسایاریان کرد لە حەزرت (ع) ئیمە سەفەر ئەکەین لە سەفەرا نوێژ چۆن بکەین؟ جا ئەم ئایەتە نازل بوو، وه پاش ئەوه وهحی برایەوه، پاش ئەوه به ماوهی سێ سال حەزرت (ع) رووی بو غەزا و لەو غەزادا نوێژی نیوه‌پۆی کرد کاتی نوێژەکیان به جەماعەت کرد کافرەکان لەناو خۆیان و تیان: ئەتانتوانی لەم نوێژی ئەوانەدا هێرش ببەین بو سەریان و بیانفەوتینین بۆچی موبالاتتان نەکرد بەم هەله باشه؟ یه کێ لهوان وتی: نوێژی تریان ههیه له دواي ئەم نوێژه لهو کاتەدا هێرش ببەنە سەریان، وه له پاش ئەم نوێژی نیوه‌پۆ و پیش نوێژی عەسر ئەم ئایەتە نازل بوو وه هیوای کافرەکان به هەوادا رویشت و خودا فەرمووی: ﴿إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتَنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ «هەتا» «عذاباً مہیناً».

وه ئیمامی ئەحمەد و بەیھەقی و حاکم و ئەبووداوود و نەسائی ریبایەتیان کردووه لە ئێبنوعەیاش «زرقی» ئەلێ: لە خزمەتی حەزرت (ع) بووین لە عەسفاندا (ناوی شوێنیکە)، کافرەکان روویان تێکردین بو جەنگ و خالیدی کۆری وه لیدیش لەناویانا بوو، وه ئەوان لە بەینی ئیمە و قبیلەدا بوون و حەزرت (ع) نوێژی نیوه‌پۆی پێ کردین به یه که وه، وه کافرەکان و تیان: ئەمانە له کاتی کدا بوون غافل بوون له هێرشێ ئیمە ئەگەر ئیمە هێرتمان بکەدایه باش لیتمان ئەدان! یه کێ لهوان وتی: نوێژی تریان ههیه پاش ئەم نوێژه که لەم نوێژه زیاتر خوشیان ئەوێ. لەو نوێژەدا لیان ئەدەین! خودای تەعالا له پاش ئەم نوێژی نیوه‌پۆ وه له پیش عەسرا جوهرەئیلی نارد بەم ئایەتەوه «وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ» الآیە.

وہ ریوایت کراوہ لہ نینوعہ باسہ وہ ﷺ کہ ثایہ تی: ﴿ولا جناح علیکم إذا کان بکم اذی﴾ نازل بوو بہ هوی عہ بدورہ حمانی کوری عہ وفہ وہ کہ بریندار بوو «رواہ البخاری». بہ ہر حال خودا ئەفہ رمویت:

﴿وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ﴾

واتہ: کاتی کہ وتنہ سہ فہرہ وہ و بہ عہ رزا رویشتن ئەوہ گوناختان لہ سہر نییہ کہ نویتزہ کانتان کورت بکہنہ وہ. واتہ چوار رکاتی بکہن بہ دوو رکات.

﴿إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾

ئەگەر ترستان بوو کافرہ کان نارہ حەتتان بکہن و بین بہ سہر تانا.

﴿إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا﴾

بہ راستی کافرہ کان دوژمنیکی دیارین بو ئیوہ.

﴿وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ﴾

وہ کاتی تۆ لہ ناویانا بووی و ویست نویتز بکہی بویان.

﴿فَلَنْقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ﴾

بیانکہ بہ دوو تاقم: تاقمیکیان بہرہ ورووی دوژمن راوہستی و، تاقمی لہ وان راست بینہ وہ دەس بکہن بہ نویتز لہ گەل تودا و با چەکی جەنگیشیان وەر بگرن لہ گەل خوینا. خوودہ لہ سەرکەن شیر بکہنە مل. تیر و کەوانیان حازر وەکوو جل.

﴿فَإِذَا سَجَدُوا﴾

کاتی ئەم تاقمە سوژدەکانی رکاتی یە کە میان برد لہ پشتی تۆوہ.

﴿فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ﴾

با تو بہجی بہیلن و پرّون بہ دواوہ بہرہو رووی دوژمن راوہستن لہ جینگہی
تاقمہ کہی تراو ناگادار بن لہ دوژمنہ کان.

﴿وَلَمَّا تَطَافَتْ أُخْرَىٰ لَمْ يَصْلُوا فَيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا
حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ﴾

پاش ئہوہ تاقمی بہ کہم چوونہ دواوہ بو ناگاداری لہ دوژمنہ کان با تاقمی تر کہ
لہ پاشہوہ راوہستا بوون و نوپژیان نہ کردووہ بین بو لای تو و نوپژ دابہستن و رکاتی
نوپژ بکہن لہ گہل تودا، بہ لام با ئیستیعداد وہ ربگرن و چہ کہ کانیان ہہ لبگرن لہو
کاتہ دا شوینہ کہی خوئیان بہجی دیلن و دین بو لای تو مہبادا دوژمنہ کان لہم کاتی
وہرگہ رانی ئہوانہ فرسہت بینن و ہپرش بینن بو سہرتان.

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُوا عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ
عَلَيْكُمْ مَّيْلَةً وَاحِدَةً﴾

کافرہ کان پینان خوۛشہ ئہ گہر ئیوہ غافل بین لہ چہ کی جہنگیتان و لہ بہرگ و
پوشاکتان و پیویستی سہفہرتان وہ بہ جاری برژین بہ سہرتانا بہ یہک جار بتانفہ وتینن.

﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذًى مِّن مَّطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَّرْضَىٰ
أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ﴾

وہ گوناختان لہ سہر نیبہ ئہ گہر بی ئاسایشییکتان ہہ بی لہ بہر باران یاخود نہ خوۛش
بن لہوہ دا کہ چہ کہ کانتان دابینن.

﴿وَأْخُذُوا حِذْرَكُمْ﴾

بہ لام ئیستیعدادی خوۛتان وہ ربگرن و ناگادار بن لہ خوۛتان.

﴿إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا﴾ (۱۰۲)

به راستی خودای تەعالا نامادە ی کردووه بۆ کافره کان عەزابیکی وەها سووکیان بکا. وە قەت غافل مەبن لێیان و ئاگادار بن لە شەریان.

﴿فَإِذَا قُضِيَتْهُ الصَّلَاةُ﴾

جا کاتی که نوێژه کورتە کەتان تەواو کرد بەو شیوە که وتمان.

﴿فَاذْكُرُوا اللَّهَ قِيَمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ﴾

ئێتر ئارەزووی خۆتانە چلۆن زیکری خودا ئە کەن بۆتان دروستە بیکەن؛ خواستتان هەیه بە راوەستانەوه یا بە دانێشتنەوه یا لەسەر تەنێشت زیکری خودای تەعالا بکەن.

﴿فَإِذَا أَطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ﴾

جا کاتی دڵتان ئەمێن بوووه لە بێمی جەنگ و لە ولاتی ئاساییدا مانەوه نوێژه کانتان بە شەرئیت و ئەرکانی خۆیهوه بە جێ یێنن بە رهسای.

﴿إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا﴾ (۱۰۳)

به راستی نوێژ لەسەر موسولمانان فەرزی که بەسراوه به کاتی تایبه تییه وه فەرزه به باشی تەواو بکری.

لەم شوێنەدا چەن باس هەیه:

[باسی] یە کەم: کورتکردنەوه ی نوێژی چوارپکاتی لە کاتی سەفەردا نەبەسراوه به مەرجی وجوودی ترسەوه بە لکۆو لە کاتی ئاسایشیدا هەر دروستە. یەعلا کۆری ئۆمەییە ئەلئ: وتم بە عومەری کۆری خەتاب. چۆن دروستە بۆ ئێمە نوێژ کورت بکەینەوه و ئێستە ئەمێن بووینە تەوه و خودا فەرموویەتی: ﴿إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتَكُمُ الَّذِينَ

کفروا؟! عومہر فہرمووی: منیش تہ عہ جوہم کرد لہ وہی کہ تو تہ عہ جوہت لی کرد و پرسیارم کرد لہ حہزرت ﷺ تہ ویش فہرمووی: «صدق اللہ بہا علیکم فأقبلوا صدقته» فہرمووی: سہدہ قہیہ کہ خودا داویہ تی پیتان دہی ئیوہیش قہبوولی بکہن. جا لہم فہرموودہی حہزرتہ وہ ﷺ دہرئہ کہوئی کہ قہیدی ﴿إن خفتم أن یفتنکم﴾ بؤ مولا حہزہی غالب باس کراوہ و مہفہوومی نیہ وہ کوو ئایہ تی: ﴿وربائبکم اللاتی فی حجورکم﴾.

باسی دووہم: لہ سہر مہزہ بی ئیمامہ کان ہر نوئڑی چوار رکاتی کورت تہ کریتہ وہ و تہ کرئی بہ دوو رکات ئیتر باقی نوئڑہ کان کورت ناکریتہ وہ. وہ بہ مہزہ بی ئیمامی شافعی رحمہ اللہ تہو نوئڑہ چوار رکاتیہ کورت تہ کریتہ وہ پیویستہ نوئڑی حازر بی یا نوئڑی فہوتاوی سہفہر بی، وہ بؤ دروستی «قہسر» چہن شہرت ہہیہ؛ یہ کہم: تہمہیہ تہو سہفہرہ دوو مہنزل ریگہ دوور بی. واتہ حہفتا و دوو کیلو مہتر بی.

دووہم: تہمہیہ تہو سہفہرہ حہلال بی، واتہ بؤ دزی وہ یا بؤ زیاندان لہ موسلمانان نہ بی.

سیہم: تہمہیہ ہر لہ تہو وہ لی نوئڑہ کہ وہ نیہ تی قہسر بیئی.

چوارہم: تہمہیہ لہ شوورای شارہ کہ یا تہو جیگہ کہ لی دہرئہ چی لای دابیت.

پینجہم: نیہ تی ئیقامہ تی چوار روژی نہ بی.

شہ شہم: تہمہیہ لہو نوئڑہ دا کہ کورتی تہ کاتہ وہ ئیقیتدا نہ کا بہ ئینسانیکی وا نوئڑہ کہی بہ تال بی.

حەوتەم: ئەمەیه کە لە ئەووە لەو قەسەدی شویتکی مەعلوومی کردبێ.
 هەشتەم: ئەبێ لەو نوێژەدا ئیقتیدای نەکردبێ بە ئیمامی کە نوێژەکە ی تەواو بکا.
 نۆهەم: ئەمەیه کابرا بیر و باوەری وابێ کە کورتەووە کردن دروستە. جا ئەگەر
 داخلی ولاتی بوو بە عەزمی ئەووە کە چوار رۆژ جگە لە رۆژی دوخوول و خورووج
 لەو شوێنەدا بمیشتەووە ئەووە ئیتر هەر گەیشته ئەو شوێنە ئیتر نابێ نوێژەکە ی کورت
 بکاتەووە. وە ئەگەر نەینەزانی کە ی ئیشتەکە ی تەواو ئەبێ و عەزمی وابوو هەرکاتی
 ئیشتەکە ی تەواو بوو لە وەلاتەکە دەرچێ ئەووە هەتا هەژدە رۆژ بۆی دروستە نوێژ
 کورت بکاتەووە.

باسی سێهەم: ئەمەیه هەر وەکوو کورتکردنەووە ی نوێژی چوار رکاتی دروستە،
 وەکوو باسماں کرد، دروستە کە لە گەڵ قەسرەکەدا یا بە بێ قەسر نوێژی نیوەرۆ
 جەمەع بکاتەووە لە گەڵ عەسرا و نوێژی مەغریب جەمەع بکاتەووە لە گەڵ عیشادا. جا
 ئەگەر بە جەمەعە تەقدیم بوو - واتە عەسری هینایە لای نیوەرۆ و عیشای هینایە
 لای مەغریب - ئەووە واجبە لە پیشا نوێژە خواوەن وەختەکە بکا، وە کە هیشتا ئەو
 نوێژە ی تەواو نەکردووە قەسەدی وابێ کە نوێژەکە ی دوایە لە گەڵدا ئەکا. وە ئەگەر
 بە جەمەعە تەئخیر بوو واتە نوێژی نیوەرۆی برد بۆ لای عەسر و نوێژی مەغریبی
 برد بۆ لای عیشا ئەووە هەرکامیان لە پیشا بکا دروستە، بەلام ئەفزەل ئەووە یە ریعایەتی
 تەرتیب بکا. وە بە شەرت گیراوە بۆ جەمەع کە توولی فەسل نەبێ لە بەینی ئەو
 نوێژانەدا لە ماوەی قامەتکردنی زیاتر بۆ ئەو نوێژە دووھەمە و گەرانیکی سووک بۆ
 ئاو لە ولاتیکدا ئاوی تیندا نەبێ. هەروا شەرتە هەتا نوێژە دووھەمە کە دائەبەستی
 ئەو سەفەرە ی مابێ ئەگەرنا نوێژە پێشووەکیان ئەبێ بە قەزای بێ گوناھ ، واتە
 نوێژەکە قەزایە بەلام گوناھ لە تەئخیرەکیا نییە.

باسی چوارہم: ئەمە یە نوێژی خەوف چەن نەوعی ھەبە؛ یە کەم: ئەمە یە کە دوژمنە کە لە جانیی قبیلەوہ بێ ئەمە لەم سوورەتەدا وەکوو لە نەسی ئایەتە کەدا بەیان کراوە، ئیمام سوپاکە ی بکا بە دوو بەشەوہ بە شیکیان موقابیل بە دوژمن راوەستن و ئاگادار بن و بە شیکیان بێن لە گەڵ ئیماما نوێژ دا بەستن بە جەماعەت ھەتا رکاتی ئە کەن لە گەڵ ئیماما پاش تەواو کردنی ئەو رکاتە ئەمان برۆن لە موقابیلی دوژمنە کەوہ راوەستن و چینی یە کەم بێن لە قیاما بگەن بە ئیمام ئەمانیش لە گەڵ ئیماما رکاتی نوێژ بکەن و کاتی ئیمام دانیشت بۆ تەحیات ئەمانە راست ببنەوہ بۆ رکاتی دووہە میان و تەواوی بکەن و بگەنەوہ بە ئیمام کە ھەر لە تەحیاتا ماوەتەوہ جا تەحیاتە کەیان بخوینن و لە گەڵ ئیماما پاش ئەو سەلام بدەنەوہ. وە سێ نەوعی تر لە نوێژی ترس ھەبە. پێویستە موراجەعە بکەن بە زانایانی دین.

﴿وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ﴾

ئە ی موسلمانان زەعیف مەبن لە کەوتنە شوێنی کافرە کانا بۆ جەنگکردن لە گەڵیان.

﴿إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ﴾

ئە گەر ئێوہ ئیش و ئازارتان پێ ئەگا لە جەنگدا ئەوانیش ئیشان پێ ئەگا وەکوو ئێوہ ئیشان پێ ئەگا.

﴿وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ﴾

وہ زیاد لەوہ ئێوہ ھیوای پایە یەکی واتان ھەبە لە خودا کە ئەوان نیانە.

﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾

وہ بە راستی خودا زانایە بە باوەر و کردەوہ ی ھەردوو لاتان و خاوەن حیکمەتە لەوہدا کە ئەیکا.

فەرموودهی خودا: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾ له گەل هەشت ئایەت له پاشیه وه ریوایەت کراوه له قەتادهی کۆری نوعمانه وه ئەلئی: مائی بوون مەشهور بوون به «بنوئیسیرق» سێ برا بوون: بێشەر و، بەشێرو، موبەشیر. بێشەر پیاویکی موناقد بوو شیعرێ ئهوت و زه می ئەسحابه ی پیغه مبهری ئەکرد و بازه عه ره بێ شتیان پێ ئەدا، وه هه رکاتی زه می ئەکرد ئەیوت به درۆ: فلان کهس و فلان کهس وتوویانه. کاتی ئەسحابه کانیش قسه کانیا ن ئەبیست ئەیانوت: وه للاهی ئەمه هه ر قسه ی ئەو پیسه یه ئەویش وتی: «أَوْ كَلِمَا قَالَ الرَّجُلُ قَصِيدَةَ نَحَلْتُمْ فَقَالُوا: ابْنُ أَبِيرُقٍ قَالَهَا» جا قەتاده ئەلئی: ئەو ماله له جاهیلیهت و ئیسلاما هه ر گه دا و لات بوون و زۆربه ی خه لک خواری مه نیان له مه دینه دا خووما و نانی جو بوو. وه هه ر پیاوی ده وله مند بوایی کاتی که قافلە یی له شامه وه ئاردی گه نمان به ئینایی ئەرویش بازیک ی ئەکری بو نفسی خو ی ئیتر مال و مندالی هه ر خووما و نانی جو یان ئەخوړاد. تا جاری کاروانی له شام هاته وه و ئاردی گه نمان هینا بوو وه «رفاعه» ی مامم رویشت باری ئاردی باشی کری و کردیه ناو مه شکه یی و له مه شکه که دا بازی چه کیش هه بوو وه کوو دوو شیر و دوو زری و بازی ئەسبابی زیاده. له شه وا دز هاته سه ر مائی مامم و کووپه که یان له ژیره وه کون کردبوو ئارده که و چه که کانیشیان برد بوو. له سبه ییندا ره فاعه ی مامم هات وتی: ئە ی برا زام ئیمشه و کووپه که یان کون کردوو و ئارده که و چه که کانیا ن بردوو ئیمه یش که وتینه پرسیار کردن تا خه لک پینان وتین: ئیمشه و مائی «بنو ابیرق» ئاگریان ئەگرا، مه علوم شتی ئیوه یان دزیوه و خواری دوویانه! ئیمه یش چووینه سه ریا ن و پرسیارمان کرد، ئەوانیش وتیان: به خوا ئەو مائی ئیوه کهس نه ییردوو ئیلا له بیدی کۆری سه هل نه بی ئەمه یش پیاویکی ماقوول و خاوه ن پایه بوو وه موسولمان و سالح بوو. کاتی له بید ئەم قسه ی بیست

رقی داھات شمشیرەکی خۆی رووت کرد و ھات بۆ سەر «بنو ابیرق» وتی: ئێوە من ئەکەن بە دز؟! وەللاھی یا بەم شیرە ئەتانکوژم یا ئەبێ ئەم ماله بدۆزنەو! ئەوانیش وتیان: دوور بکەوەرەو، وەللاھی تۆ پیاوی دزی نیت. ئەلحاسل ئیمە بە قەرینە و نیشانەدا باوەرمان ھاتە سەر ئەو کە ئەو کارە کاری «بنو ابیرق» بوو، جا رفاعەیی مامم وتی یتیم: برۆ بۆ خزمەتی ھەزەرەت عزیز ئەم باسەیی ھەرز بکە. منیش رویشتم بۆ خزمەتی ھەرزەم کرد، وە ھەزەرەت عزیز ھەرمووی: باشە تەماشای قەزیبە کە تان ئەکەم.

کاتی «بنو ابیرق» ئاگادار بوون کە من چوومەتە حوزووری ھەزەرەت عزیز و قسە کەم ھەرز کردوو ئەوانیش ئامۆزایەکیان بوو ناوی ئەسیر کورپی عوروو بوو چوون بۆ لای بۆ ئەو کە ئەوانیش بە ھۆی خزم و ھەشرەتەو تەگبیری بکەن، وە فیعلەن کۆمەڵیکیان پیکەوھنا و چوونە خزمەتی ھەزەرەت عزیز ھەزریان کرد: یا ھەسوولەللا قەتادەیی کورپی نوعمان و رفاعەیی مامی ئەیانەوئ ھۆزی «بنو ابیرق» بکەن بە دز و ئابروویان ببەن «مع أنه» ئەوان ئەھلی خێر و سەلاحن و ئەمانە بە بن شاھید و ئیسبات، ئەم قسەیان دروست کردوو بۆیان.

قەتادە ئەلئی: کاتی ھاتمەو بۆ حوزووری ھەزەرەت عزیز و قسەم لەگەڵ کرد تەماشام کرد عاجزە لە من و لە رفاعەیی مامم و ئەیەوئ کە بەشیر و براکانی دوور بختاھەو لەو توھمەتە، وە منیش زۆر مۆتەئەسیر بووم، وتم: خۆزگا ھەموو مالە کەم ئەفەوتا و قسەم نەئەکرد لەگەڵ ھەزەرەت عزیز! پاش ئەو رفاعەیی مامم ھات بۆ لام وتی: چیت کردوو؟ منیش ھەزە کەم بۆ گێراپاھە، ئەویش وتی: بلێن چی؟ «اللہ المستعان». پاش ئەمە ئەوھە پێ نەچوو ئەم ئایاتانە نازل بوون: ﴿إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ...﴾ تا ناخەری ئایەتەکان. پاش ئەمە چەك و سیلاحەکی مامیان

برده‌وه بۆ خزمەتی حەزەرەت ﷺ ئەویش دانیه‌وه به ره‌فاعە‌ی مامم، که هاتم بۆ لای مامم ئەویش پیاویکی پیر بوو وه وام ئەزانی زۆر دینی قایم نییه. وتی: رۆڵه ئەو سیلاحانه هەموو له ریی خودادا بن. جا حالێ بووم که مامم موسولمانیکی ته‌واوه. پاش ئەم رووداوه به‌شیر گه‌رايه‌وه بۆ کوفر و رو‌یشته‌وه بۆ ناو کافره‌کان و به‌مورته‌دی مرد. «العیاذ باللّٰه» جا خودای ته‌عالا فه‌رمووی:

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾

ئیمه به راستی قورئانمان ناردووه‌ته خوار بۆ لای تو وه حالێ ئەو قورئانه وه‌هایه له‌گه‌ڵ حق و ئەحکامی راستایه.

﴿لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرْتِكَ اللَّهُ﴾

بۆ ئەوه حوکم بده‌ی له‌ به‌ینی «مدعی» و «مدعی علیه» له‌م ئاده‌میزادانه‌دا به‌و یاسا و ئوسوولێ که خودا نیشانی داوی و خستویه‌ته به‌رچاوت.

﴿وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا﴾

وه تو قه‌ت مه‌به به‌ خه‌سیم و موجادیل و موحامی و مودافیع بۆ ئەو که‌سانه که نائهمین و خه‌یانه‌ت کارن.

﴿وَأَسْتَغْفِرِ اللَّهَ﴾

داوای چاوپۆشی بکه له خودای ته‌عالا بۆ خۆت به‌رابه‌ر به‌و مه‌یلی دله که به‌ قسه‌ی ئەسیری کورێ عوروه و ره‌فیه‌کانی که‌وته دله‌وه بۆ کوره‌کانی «بنی‌ایرق».

﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾

به راستی خودای ته‌عالا چاوپۆشی که‌ر و میهره‌بانه.

﴿وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنْفُسَهُمْ﴾

قہت جہدہل مہ کہہ بۆ مودافہعہ لہو کہسانہ کہ خہیانہت ئەکەن لە گەل نہ فسی
خۆیاندا بہ خواردنی مالی خەلکی.

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا﴾ (۱۰۷)

خودای تەعالا بە راستی ناحوبیئێ ئەو کہسانہ کہ خہیانەتکار و تاوانبارن.
ریوایەت کراوە ئەو کابرا کہ دزییەکە ی لێ دەرکەوت و رای کرد شەوی رویشت
بۆ دزی مالێکی تر و دیواریکی کون کرد بۆ ئەوہ بڕواتە ناو مالەکەوہ، وە ئەو دیوارە
رووخا بەسەریا و مرد.

﴿يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ﴾

کاری ناپەسەند و دزی ئەشارنەوہ لە خەلک و شەریان لێ ئەکەن بەلام نایشارنەوہ
لە خودا و شەرم لە خودای تەعالا ناکەن.

﴿وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضَىٰ مِنَ الْقَوْلِ﴾

وہ لەحال خودا لە گەلیانە لەو کاتەدا لە شەوا قسە ی ناھەمواری وا ئەکەن کہ خودا
رازی نییە لێیان.

﴿وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا﴾ (۱۰۸)

وہ خودا ھەمیشە موحیت و ئاگادارە لە ھەموو ئەو کارانە کہ ئەوان ئەیکەن.

﴿هَتَانَتْ هَؤُلَاءِ جَدَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾

باشە ئەوا ئێوہ ئەو کہسانەن کہ موجدەلەتان کرد بۆ رزگاری ئەوان لە عالەمی
دنیا.

﴿فَمَنْ يُجَادِلْ اللَّهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾

ئە ی کێ موجدەلە بکا لە گەل خودادا لەسەر ئەوان لە روژی قیامەتا؟

﴿أَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا﴾

ياخود كى ئەبى بە وه كىل بۆ ئەوان؟

﴿وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهُ يَحْدِ اللَّهُ عَفْوَ رَاحِمًا﴾

هەرکەسێ کارێکی خراپى وەها بکا که زیانی بۆ غەیری خۆی بێ، یاخود سەم بکا لە نەفسى خۆی، بەم رەنگە بازێ کردەوى ناپەسەند بکا لە زاتى خۆیا، لە پاشان داواى عەفو و مەغفیرەت بکا لە خودا ئەو بە بێ شوبهە خودای خۆی دەس ئەکەوێ بە چاوپۆش و میهرەبان.

﴿وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلَى نَفْسِهِ﴾

کەسێ گوناھى پەیدا بکا بۆ خۆی ئەو زيانەکەى هەر لەسەر نەفسى خۆیەتى.

﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾

بە راستى خودا عەلىم و زانایە بە ئەحوالى مەخلوقاتى خۆى و خواوەن حىکمەتە لەوەدا کە ئىستیعجال و پەلە پەل ناکا بۆ عەزابدانى کەس.

﴿وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيئًا﴾

کەسێ خۆى گوناھىکى بچووک یا گەورە بکا و لە پاشانا ئەو گوناھە بنخاتە ملی کەسێ کە عەلاقەى ئەبەدەن نییە بەو کارەو.

﴿فَقَدْ أَحْتَمَلَ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا﴾

ئەو بە راستى ئەو کەسە بوختانى گەورەى هەلگرتوو و تاوانىکى ناشکرا.

﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ﴾

ئەگەر فەزڵ و کەرەمى خودا زۆر نەبایى بەسەر تۆدا و میهرەبانى زۆر نەبایى.

﴿لَهْمَتْ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ أَنْ يُضْلَوْكَ﴾

به راستی تاقمی لهو کافرانه که به وهفد بو دیفاع هاتبوون ویستیان ریگه له تو ون بکهن.

﴿وَمَا يُضْلُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ﴾

ئهوانه ناتوانن کهس گومراه بکهن خویمان نه بی وه به قه تعی زیان به تو ناگهیه نن.

﴿وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾

وه خودای تهعالا کیتابی ناردووه بووت و مهعریفه تی ئهشیای نیشانداوی وه حیکمه تی فیر کردووی.

﴿وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ﴾

وه ئهوه حهقایقه ی نیشانداوی که تو لهمه و پیش نەت نه زانی. ئهوه ته که له پیش نازل کردنی قورئانا تو ئهحوالی هۆزی «بنو ابیرق» ت نه ده زانی، وه له پاش ناردنی قورئان ئاگادار بووی.

﴿وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا﴾

وه فهزل و که ره می خودا له سه ر تو زور گه وره یه به هۆی ئهوه وه رهوانه ی کردی به ریساله تی عامه و شامیله [و] به دهوام تا روژی قیامهت.

وه له تەفسیری به یزای و فهخره دینی رازیدا عليه السلام نووسراوه ئه م دزه ناوی توعمه بووه، جا ئه گونجی وه کوو قورتوبی نووسیویه تی ناوی به شیر بووبی و له قه بی توعمه بووبی. وه به یزای ئه گیر پته وه که توعمه ی کوری «ابیرق» رویشته ئه وه مانه ئارده ی دزی و چه که کانیشی تیدا بوو وه هینای له مالی زهیدی کوری سه مینی یه هوودیدا شاردییه وه، کاتی خه لک که و تنه دوزینه وه ی ئه و ماله ته ماشایان کرد له

رېڭگەدا ئارد داوهرىوۈ و بەو ئاردهدا شوئىنى دزىيەكەيان برد بۆ مالى زەيدى كۆرى
سەمىن، كاتى مالىكەيان دۆزىيەوۈ زەيد وتى: من ئەم مالىم نەھىئاوۈ بەلكوو توعمەى
كۆرى «ابىرق» ھىئاوۈتەى داوۈتە دەستەم بە ئەمانەت و دوو سى جوولەكەى ھىئا بە
شاھىد لەسەر ئەم قسەيە، جا خىلى «ابىرق» جوولەكەكانيان برد بۆ لای ھەزەرەت عليه السلام
و ھەرزىيان كرد ئەگەر تۆ مودافەعەمان بۆ نەكەى ئەم جوولەكانە ئەم دزىيە كە خۆيان
كردوويانە نەيخەن بەسەرمانا و ئاپرووى ئىمە ئەبەن. وە ھەزەرەت عليه السلام لە ئەوۈلەوۈ
وا رويشتە دليەوۈ كە ئەوانە راست ئەكەن و جوولەكەكان درۆ ئەكەن. ويستى كە
مودافەعە بكا بۆ ھۆزى «ابىرق» و لەم ناوۈدا وەحى نازل بوو وە دەرەكوت كە دزەكە
توعمەيە، جا توعمە لە دىن دەرچوو راي كرد بۆ مەككە لەوئىش شەو رويشتە سەر
مالى بۆ دزى، خەرىك بوو دىوارى مالىكە كۆن بكا دىوارەكە رووخا بەسەريا و بە
كافرى مرد.

وہ لہ «تاج الأصول» دا لہ کیتابی تەفسیردا ئەفەرمویت: کاتى ئەم ئایەتە نازل
بوون بەشیر رويشتەوۈ بۆ لای موشرىكەكان و دابەزى لە مالى «سلافە» كچى سەعدى
كۆرى «سمیة» جا ئەم ئایەتە نازل بوو: ﴿ومن يشاقق الرسول من بعد ما تبين له الهدى...﴾
الآيتان. پاش ئەوۈ ھەسانى كۆرى سابت ھەجوى سەلافەى كرد بە چەن شیعەرى
لەسەر ئەم لەخۆ گرتنى بەشیرە. جا سەلافە بوخچە و كۆلى بەشیری نابەسەرەوۈ
و فرەى دان بۆ شیوى، وتى ئەمەيش خیرى تۆ بوو بەشیر كە ھەسان ھەجوى
كردىن. ئەم شیعەرانى ھەسانە ديارى تۆ بوون ھىنانت بۆم.

وہ پاش ئەم رووداوۈ ھۆزى «ابىرق» دەستيان كرد بە فاك و فيك و ھاتوچۆ و
چەچەپ كردن و واتەى پەنامەكى لەگەل ئەم وئەودا بە نەوعى كە ئىنسانى ناشارەزا
واى ئەزانى قەزىيەكەى گەورە وا لە ئارادا لەم ئەسنادا ئەم ئایەتە نازل بوو.

﴿لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّن نَّجَوْنَهُمْ﴾

هیچ سوودیکی دینی و دنیایی نییه له زۆر له چپه چپ و واته بن گوشتی ئەمانه‌دا.

﴿إِلَّا مَن أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ﴾

واته له بناغه‌دا وتار دانراوه بۆ ده‌فعی زیان یا بۆ هینانی سوود و قازانجی دینی یا دنیایی، که وابی چپه‌ی ئەو هۆزی «ابیرق»ه که یه‌کێ له‌مانه‌ی تیا نییه به‌قه‌تعی سوودی تیا نییه، به‌لێ سوود و له‌چپه‌ی ئەو که‌سانه‌دا که ئەمر ئەکه‌ن به‌سه‌ده‌قه‌یی واته به‌گه‌یانندی خه‌یرێکی ماددی وه‌کوو ئاوێ به‌رگی پاره‌یی یا غه‌یری ئەمانه به‌که‌سانی که پێیان بشی، یا چپه‌ی که‌سی که ئەمر به‌چاکه‌یی بکا و ئامۆزگارییه‌ک بکا یا ناوبه‌ینی خه‌لک رێک بخا.

﴿وَمَن يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا﴾

جا هه‌رکه‌سی چپه بکا بۆ ئەمر به‌سه‌ده‌قه یا ئەمر به‌چاکه یا رێکخه‌ستنی میانه‌ی خه‌لک له‌به‌ر داواخوازی ره‌زای خودا نه‌ک له‌به‌ر ئاره‌زوویه‌کی نه‌فسی وه یا هه‌زکردن له‌شۆره‌ت و یا شتی که ناشه‌رعی بێ و بیه‌وێ به‌م خه‌زمه‌تانه پێ بگات، ئەوه له‌پاشه‌روژی نزیکه‌دا ئەجر و پاداشتیکی گه‌وره‌ی پێ ئەده‌ین.

ئیمامی رازی زۆر تاریفی ئەم ئایه‌ته نه‌کا ئەفه‌رمووت: ئەم ئایه‌ته هه‌موو خه‌یراتی تیا به‌؛ چونکی کرده‌وه‌ی چاکه یا گه‌یانندی سووده به‌خه‌لک یا چاره‌کردنی زیانه وه یا گه‌یانندی سوودی مادیه‌یه ئەوه سه‌ده‌قه‌یه یا به‌گه‌یانندی سوودی مه‌عنه‌ویه ئەوه‌یش ئەمره به‌چاکه به‌ده‌رس، به‌ئامۆزگاری، به‌تکا، به‌هه‌ر جوړی تر بێ وه چاری زیانیش ئیسه‌لاحه له‌عاله‌ما.

﴿وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّ لَهُ الْهُدَىٰ﴾

هه ركه سئ به رانبه ركئ و موخاله فهی پیغه مبه ر بكا و له ریگهی فهرمانی نهو لادا پاش نهوه كه حهقی بؤ ده ركهوت و ریساله تی بؤ سابت بوو به هؤی چاوكهوتنی به موعجیزات یا به هؤی حالی بوونی له ده لیلی ئیسباتی ریسالهت.

﴿وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ﴾

وه بكه ویتته شوینی غهیری ریگهی موسولمانان له بیر و باوهرا و له پهیرهوی پیغه مبهرا ﷺ

﴿قَوْلِهِ مَا تَوَلَّى﴾

ئه یخهینه شوینی نهو ریگهی گومراهیه كه خوی گرتوویه تی.

﴿وَنُصَلِّهِ جَهَنَّمَ﴾

وه ئه یخهینه ناو ناگری دۆزه خه وه.

﴿وَسَاءَتْ مَصِيرًا﴾ ۱۱۵

وه زۆر نابار و ناهه مواره دۆزه خ له جیهه تی ماوا و قه رارگاوه.

به زاهیر ئهم ئایه ته مونته بیهقه به سه ر «ابن ابیرق» دا كه له پاش ئیمان هیتان و مانه وه له ناو موسولمانانا و له پاش نهوه كه ریساله تی حه زره تی بؤ رووناك بووه وه رویشته له دین وه رگه رایه وه هه تا به كافر ی مرد. هه روا شامیله بؤ هه موو كه سئ كه له پاش ده ركهوتنی ریگهی راست له دینی ئیسلام لانه دا و نه كه ویتته دووی خه یالاتی فاسیده - په نا به خودا - نهوه ماوا ی ناگری دۆزه خه. هه روا ده رته كه وئ له م ئایه ته وه وه كوو لادان له فهرمانی حه زره ت ﷺ ئه بی به هؤی نهوه كا برا پر واته ناگری دۆزه خ، لادان له بیر و باوه ری كۆمه له ی موسولمانان خوا ه له ئیعتیقادا یا له ئه حكامی

عەمەلییەدا خواھ مەنسووسە یا موستەنبەتە بێ ھەموو ئەبێ بە ھۆی چوونە ئاگری دۆزەخ کەوابێ دەرتەکەوێ کە ئیجماع واتە یەک کەوتنی زانا بەرزە بەرپزەکانی ئیسلام لەسەر ھەر حوکمی ھەبوو ئەبێ بە دەلیل بۆ باقی موسوڵمانان؛ چونکە ریگەیی موسوڵمانان ھەرچەن ھەموو ریگەیی: ئیعتیقادی و، عەمەلی و، مەنسووس و موستەنبەت، ئەگریتەو بەلام زۆر ئاشکرایە نابێ لە ریگەیی موسوڵمانان ریگەیی حوکمە مەنسووسەکان بگڕین؛ چونکە بەر ئیتباعی رەسوول ئەکەوێ، وە ئەم ریگە ئەبێ ریگەیی ئیستینباتاتی ئەوان بێ لە پاش وەفاتی حەزرت ﷺ وە دیارە نابێ لەو موسوڵمانانە نەزانەکان یا زانا تاوانبارەکان مەقسەد بێ، بەلکوو ئەبێ زانا بەرزە بەرپزەکان کە پایەیان لە ئیسلاما دیارە وە ئەوانەیش ھەر موختەھیدەکانن کە پێویستە عادل و عالم و دارای ھیزی ئیستینبات بن. مادام وابوون فەرموودەیان ئەبێ ئیعتیقاد بداتە سەر ئیستینبات لە سەندێ و دەلیلی لە ئایەت یا لە فەرموودەیی پیغەمبەر ﷺ وە ئیمامی شافعی رحمہ اللہ ئەم ئایەتە ی کردوو بە دەلیلی ئیستیدلال بە ئیجماعی ئیمامانی دین. وە ئەو کەسانە کە موخالیفی ھاتنە جیگەیی ئیجماعن قسەکیان بێ قیمەتە؛ چونکی شەرع دوورە لە فەلسەفە و وردەکاری فەلاسفە وە لەسەر زاھیر نەپروا، کەوابێ یەکن حەقی نییە لەم مەوزووعەدا بڵێت چۆن ئیجماعی عالمان دیتەجێ لەگەڵ دووری جیگەیان و جیاوازی رەغبەتیان؟ چونکی بەسە بۆ عالمی زانای دین کە خودا ئەمری پێ بکا بە خزمەتی ئیسلام و ئیرشادی موسوڵمانان ئیتر داعی و باعیسی تری ناوێ بۆ ئەوە بیربکاتەوہ لە کیتاب و سوننەت و ئەحکام وەربگرتی لییان وە کاتی رووداویکی وەھا بووبێ لە ناو موسوڵمانان وە لە مەککەدا یا لە مەدینەدا قەرەبالغی عالمەکان برپاری شتیکیان دا بێ و ئیمە موخالیفمان بۆ مەعلووم نەبێ ئەلێن ئەوہ «ئیجماع»ە. بەلێ وەکوو ئیمامی ئەحمەد فەرموویەتی عیارەتی «لم نسمع خلافا» باشترە لە «أجمعت الأمة» وە سالمترە.

وہ لحاسل مادام تابع بوونی غەیری ریگە ی ئەوان حەرام بێ ئەبێ پتووست بێ
ئینسان تابعی ریگە ی ئەوان بێ، وە مەعلومە تابع بوونی ریگە ی یە کئی لەوان
واجب نیە وە کوو تابع بوون بە ریگە ی کۆمەلە یە کئی تاییە تی. کەوابوو مەقسە د
تابع بوونە بە ریگە ی ھەموویان و ئەمە تابع بوونە بە ئیجماع. ھەروا لەم ئایە تەوہ
دەرئە کەوئ مادام تابع بوون بە مەجموعە کە یان ریگە ی موسوڵمان بێ ئەبێ لە
کاتی ئیختیلافدا تابع بوون بە ریگە ی زۆربە ی ئەو کۆمەلە زۆر بە جیتر بێ لە تابع
بوون بە ئەقەلییەت و کۆمەلە ی کەم. وە لە سەر ئەم ئەساسە یە کە تابع بوون بە
«سەواد ی ئەعزەم» لە فەرموودە ی حەزەرە تا ئەمر ی پێ کراوہ ھەتا ببێ بە سەر مەشق
بۆ موسوڵمانان.

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ، وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾

بە راستی خودای تەعالا سەرفی نەزەر ناکا لەوہ کە شەریکی بۆ قەرار بەدرئ،
وە چاوپۆشی ئەکا لە غەیری ئەوہ لە باقی گوناخەکان بۆ ھەرکەس خواستی ببێ.

﴿وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا﴾

وە ھەرکەسێ شەریک و ھاوێی قەرار بەدا بۆ خودا ئەوہ بە راستی لە ریگە دەرچووہ
و ریگە ی راستی گوم کردووہ و زۆر دوور کەوتووہ تەوہ لە ریگە ی راست.
لەسەر فەرموودە ی ئیمامی رازی سێرپی دووبارە کردنەوہ ی ئەم ئایە تە ئەمە یە
کە ئایە تی وەعد و وەعید یانی ئایاتی وادە ی خێر و ھەپەشە کردن دژی یە کترن و
خودا قەت ئایە تیکی لە ئایاتی وەعیدی دووبارە نە کردووہ تەوہ بە عینی لەفز. جا
ئەم ئایە تی وەعدە ی دووبارە کردوہ بۆ دەلالەت لەسەر ئەوہ کە خودا رەحمە تی لە
غەزەبی زۆرترە و خودا حەز لە عەفو و چاوپۆشی ئەکا. وە لە لایەکی تریشەوہ بۆ
ئیشارە تە بۆ لای ئەوہ ئەگەر توعمە ی کۆری «ابیرق» بە دزییە کە ی دەسبەردار ببوای

خودا عهفوی نه کرد. وه له بهر ئیرتیداد و کوفره که ی خودا ده ری کرد له ره حمه تی خو ی نه گه رنا عهفوی خودا زۆر گو شاده.

ریوایه ت کراوه له چه زه ته ی عه لیه وه ﷺ هیچ ئایه تی له قورئانا له م ئایه ته مه حبو و بتر نییه له لای من. وه ریوایه ت کراوه له نه بو و هوره یره وه ﷺ نه ئی: کاتی ئایه تی: «ومن يعمل سوءً یجز به» نازل بو و نه سحابه کان زۆر له لایان گران بو و؛ چونکی که س نییه کاری گوناخی نه بی، وه باسی نه م ئایه ته یان کرد له لای چه زه تا ﷺ «فقال: قاربوا وسددوا فی کل ما یصیب المؤمن کفارة حتی الشوکه یشاکها أو النکبة ینکها. و فی روایه: هذه معاتبه الله العبد فیما یصیبه من الحمی والنکبة حتی البضاعة یضعها فی کم قیصمه فیفقدها فیفرع لها، حتی أن العبد لیخرج من ذنوبه کما یخرج التبر الأحمر من الکیر. روى هذه الثلاثة الترمذی الأول بسند غریب والأخیرین بسندین حسنین».

﴿إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنْسًا﴾

نه م موشریکانه عیاده ت ناکه ن بۆ غه یری خودا مه گه ر بۆ چه ن مه عبو و دیک ی می چکه؛ چونکی عیاده تی نه و بتانه یان نه کرد وه کوو لات و عوززا و مه نات که ناوه کان یان له سه ر زمانی عه ره بی «مؤنث» به تی ئی ته ئنیس یا به هوی نه لفی ئاخ ره وه، یا عیاده تیان بۆ نه و بتانه نه کرد که خو یان نه یانتاشین و له بهر ده ستیانا که و تبوون، وه یا خود عیاده تیان بۆ مه لائیکه نه کرد و مه لائیکه نه گه رچی نه نیرن و نه می به لام له زمانی عه ره با به «مؤنث» نه ژمیررین.

﴿وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَّرِيدًا﴾

وه عیاده ت ناکه ن به هوی عیاده تی به تکهانه وه ئیلا بۆ شه یتانی له فه رمان ده رچوو؛ چونکه عیاده تیان بۆ به تکهان له سه ر نه مری شه یتانه، که وابی له حه قیقه تا عیاده تی شه یتان نه که ن.

﴿لَعَنَهُ اللَّهُ وَقَالَ لَا تَخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا﴾

وه وتوویه‌تی بنی گومان: من وه‌رئه گرم له بنده‌کانی تو نه‌ی خودا به‌شیکی وا که بریار دراوه بو من به واجبی.

﴿وَلَا ضَلَّاهُمْ وَلَا مَيَّنَهُمْ﴾

وه سویند نه‌خۆم که نه‌بی له ریگه لایان دهم و نه‌بی ئاره‌زوو و هه‌وای به‌تال و پروپوچ به‌اویمه ناو دلایانه‌وه هه‌تا به هۆی نه‌و هه‌واوه هه‌موو شتیکی به‌سوود و عیاده‌تی مه‌عبودی حه‌قیان له بیر بجیتته‌وه.

﴿وَلَا مَرْنَهُمْ فَلْيَبْتِكُنْ إِذَا ابْتَغَاكَ﴾

وه فه‌رمان نه‌دهم به‌و بنده گومرا‌هانه با‌گویت‌چکه‌ی و شتر و گاو مه‌ر و بز ن شه‌ق بکه‌ن بو نیشانه له‌سه‌ر حه‌رام کردنیان به‌ بی نه‌مری خودا.

﴿وَلَا مَرْنَهُمْ فَلْيَغْيِرْ خَلْقَ اللَّهِ﴾

وه سویند نه‌خۆم که نه‌مر نه‌که‌م به‌و بنده گومرا‌هانه با‌شیوه و سووره‌تی مه‌خلووقی خودا بگۆرن و له‌سه‌ر وه‌زعی خو‌یان نه‌مین. پیا‌ن نه‌لیم گو‌یی حه‌یوان بپرن و بیان‌خه‌سین و چاوی و شتری فه‌حلی گه‌وره ده‌ریتن و خال بکو‌تن له‌سه‌ر لووت و لیو و دهم و چاو و ده‌ست و پی و، دانیان تیژ بکه‌ن و نه‌و شیوه که پیغه‌مه‌ران له لایه‌نی خوداوه هیناویانه له نه‌ده‌ب بی‌گۆرن. وه مووی بی‌گانه بلکین به‌سه‌ری بی‌تووک‌وه وه داخی نابار و ناهه‌موار بیتن به‌ نه‌عزای گیانه‌به‌را. وه نه‌مانه هه‌موو گونا‌حی گه‌وره‌ن. هه‌روا ده‌ره‌ینانی موو له رو‌خساری پیا‌وان و ژنان به‌تایبه‌تی نه‌گه‌ر بو ده‌سه‌رینی خه‌لکی بی مه‌سه‌لا. نه‌ل‌حاسل هه‌رچی گو‌رینی له دینی ئیسلاما دامه‌زرایی وه‌کوو خه‌ته‌نه‌کردن، به‌رتاشین، به‌رسمیل کردن، مووی بن‌بال هه‌لکه‌ندن، نینۆک

کردن. هه موو ئەمانه باشه و له سوننه تی ئیسلامه «ما باقی» له بهر ناچاری نه بی یا له بهر ته شویهی شیوه نه بی چه رامه.

﴿وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِّن دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِينًا﴾

وه هه ركه سی شه یان بکا به دۆستی خۆی و دوور بکه و یتیه وه له دۆستی خودا نه وه به راستی زیانی کردووه له کار و کهسی بیر و باوه پ و کرده وهی خۆیا به زیانیکی ئاشکرا.

﴿يَعِدُّهُمْ وَيُمَيِّتُهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا﴾

چونکی شه یان وه عده یان پی ئەدا و ئاره زووی نابار و پر و پوچ ئەهاو یتیه دلیانه وه بۆ ئەوه که گومر یان بکا، وه شه یان وه عده یان پی نادا ئیلا له بۆ ئەوه که مه غرووریان بکا و به ناحق بایی بین له خۆیان.

﴿أُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمُ جَهَنَّمُ﴾

ئهم که سانه که به هۆی شه یان وه بایی ئەبن جینگه و ماوای پاشه پرۆزیان دۆزه خه.

﴿وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا﴾

وه شوینی فیرار و قه رارگایان ده ست ناکه وی هه تا له دۆزه خ ده رچن و رابکه ن بۆ لای و له ناویا ئارام بگرن. واته ناتوانن ده رچن له دۆزه خ به هیچ نه وعه وه سیله یین و به هیچ یارمه تیده ری.

﴿وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾

وه نهو که سانه که ئیمانان هیناوه و کرده‌وی جوان نه‌کن به یاسای دینی نیسلام له پاشه‌رۆزی نزدیکدا نه‌یانهاویمه به‌هه‌شته‌وه، نهو به‌هه‌شته‌ی که له ژیری داره‌کانیه‌وه جۆبار دهر نه‌چئی و حالیان وایه که به دهوام نه‌میننه‌وه لهو به‌هه‌شته‌دا هه‌تا هه‌تایه.

﴿وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا﴾

خودا وه‌عه‌دی داوه پێیان و نهو وه‌عه‌ده هه‌یه به راستی.

﴿وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا﴾

نه‌وه کتیه راستر بئ له خودا له خوسووسی وتاره‌وه؟ حاشا کهس راستر نییه له خودای ته‌عالا له وتارا.

فهرمووده‌ی خودا: ﴿لَيْسَ بِأَمَانِيَكُمْ...﴾ الآية.

ئینونه‌بی حاته‌م ریوایه‌تی کردووه له ئینوعه‌باسه‌وه ﴿الله﴾ نه‌لئ: جووله‌که و گا‌ور داویان وابوو نه‌یانوت: غه‌یری ئیمه کهس ناچیت به‌هه‌شته‌وه و ئیمه ناگری دۆزه‌خ لیمان نادا ئیلا چهن رۆژیکێ که‌م. وه قورپه‌یش نه‌یانوت: ئیمه ههر زیندوو نا‌کرینه‌وه و حسییمان له‌گه‌لدا نا‌کرئ! جا ئه‌م ئایه‌ته هاته‌خواره‌وه.

وه ئینوجهریر ریوایه‌تی کردووه له‌قه‌تاده‌وه که گه‌لئ له یه‌هوود و گه‌لئ له نه‌سارا و گه‌لئ له موسولمانان دانیشتبوون له شوپنیک‌ا و خه‌ریکی به‌یان و دهربرینی فه‌خری خۆیان بوون. جا کیتابییه‌کان له یه‌هوود و نه‌سارا وتیان به موسولمانه‌کان: پێغه‌مبه‌ری ئیمه له پێش پێغه‌مبه‌ری ئیوه‌دا هاتووه و کتیبی ئیمه له پێش کتیبی ئیوه‌دا بووه که‌وابی ئیمه موسته‌حه‌قترین له ئیوه به ره‌حمه‌تی خودا! وه موسولمانه‌کانیش وتیان: پێغه‌مبه‌ری ئیمه خاته‌می پێغه‌مبه‌رانه و کتیبی ئیمه حاکم و فرمان‌ره‌وایه به‌سه‌ر کتیه‌کانی ئیوه‌دا. جا خودا ئه‌م ئایاته‌ی نازل کرد و فهرمووی:

﴿لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِي أَهْلِ الْكِتَابِ﴾

سه وابی خودا و چوونه به هشت و پارازراوی له دۆزهخ به ئارهزووی ئیوه نییه
ئهی موسولمانه کان وه به ئارهزووی ئه هلی کیتابیش نییه، به لکوو ئه مانه یه کهم به
فهزلی خودایه و دووهم به ئیمانی خالس و کردهوهی چاکی پاکه.

﴿مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ﴾

ئهینا ههرکه سێ کردهوهیه کی خراب بکا جهزای ئه درپتته وه له سه ری.

﴿وَلَا يَحِدُّ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا﴾

وه کهس دهستی ناکهوئ له لای غهیری خوداوه دۆستێ فریای بکهوئ و
یارمه تیده ری یارمه تی بدا.

﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ﴾

وه ههرکه سێ کردهوهی له کاره ههواره باشه کان بئ - پیاو بئ یا ژن - وه لحال
که ئیمانداریکێ ساغ بئ.

﴿فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا﴾

ئهوانه ئه چنه به هشت و سته میان لئ ناکرئ به قه ی ئه و نوخته وا له پشتی
ناوکه خورماوه.

﴿وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ

مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا﴾

ئه وه کێیه ئه وه که سه ی که جوانتر بئ له خوسووسی دیانه ته وه له وه که سه ی که
رووی خو ی کرد بئ بۆ لای خودای خو ی وه لحال خودای به یه ک بزانی و که وت بیته

شوتین دینی تەوحیدی ھەزرەتی ئیبراھیم و لایدا بن لە شتی بە تال بۆ لای شتی کە
کە مأل بئی؟

﴿وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا﴾ (۱۲۵)

ئەگەر نازان کە ئیبراھیم کێیە بزانی خودای تەعالا ئیبراھیمی کردوو بە خەلیل
و دوستی خۆی. ئیبنوعەباس رضی اللہ عنہ فەرموویەتی مەبەست لەم ﴿مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ﴾ وە
ئەبووبە کری سدیقە رضی اللہ عنہ.

﴿وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾

ھەر بۆ خودایە بە مولک و بە سولتان ھەرچی ھەیە لە ئاسمانەکاندا و ھەرچی
ھەیە لە ەرزە.

﴿وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطًا﴾ (۱۲۶)

وہ خودای تەعالا موحیتە بە ھەموو شتیک، یانی دەستەلاتی ھەیە بە سەر ھەموو
کائیناتا. کە وابێ خۆشەویستی ئیبراھیمی خەلیلی لەبەر ئەوە نەبوو کە خودا موحیتاج
بێ بە شتی تا موحیتاج بێ بە ئیبراھیم بە لکوو لەبەر ئەوە بوو کە ئیبراھیم عليه السلام
حەقی عوبودییەت و بەندەیی خودای بە ساغی بە جێ ھێناوە و خودایش لە سەر
سوننەت و یاسای خۆی ئەوی خۆش و ێستوو.

فەرموودە ی خودا: ﴿وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ﴾.

ئیمامی بوخاری ریاوایەتی کردوو لە عایشەو رضی اللہ عنہا فەرموویەتی: وا ئەبوو
پیاوی کچیککی ھەتیوی لە لا ئەبوو وە ئەو پیاو خۆین پەس و کار بە دەستی کچە کە
ئەبوو وە ئەو کچە مالتیکی بە میرات بۆ ھاتبوایە وە لە باوکی، تیکەلی مالی ئەم کار

بە دەستە ئەبوو جا لەبەر مالهەکی نەینەدا بە شوو هەتا ئەو کچە داماوە ئەمرد. جا
پرسیار کرا لە حەزرت علیه السلام لەم روووە و خودا ئەم ئایەتە نازل کرد.

﴿وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَىٰ
عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتِمَى النِّسَاءِ الَّتِي لَا تُوْتُونَهُنَّ مَا
كُتِبَ لَهُنَّ وَرَغِبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ
وَأَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَمَى بِالْقِسْطِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ
عَلِيمًا﴾

لەم شوینەدا چەن شتی بزانی:

یە کەم: ئەم ئایەتە هاتە خوارەو بە هۆی پرسیاری کۆمەڵی لە یارانێ پێغەمبەر صلی الله علیه و آله
لە کار و باری ژنان و لە میراتیان و غەیری ئەمانە. وە بازێ لەوانە لە ئەووەلی
سوورەتە کەو بەیان کراون، وە بازیکیان ماون لەمەولا بەیان ئەکړین.

دوووەم: تەرکیبی ئەم ئایەتە وەها یە کە واوی «وما یتلی» عەتفی «ما» ئەکاتەو بە
سەر «اللّه» و «فی یتامی النساء» مەربوو تە بە «یتلی علیکم» و «والمستضعفین» عەتفه لەسەر
«یتامی النساء»، «و أن تقوموا» پاش بوونی بە مەسەدەر عەتفه لەسەر «المستضعفین».

جا مەعنای ئایەتە کە ئەبێ بەمە: داوای فتوا و بەیانی ئەحکامت لێ ئەکەن لە
ژنانا تۆ لە جواپایان بلی: خودا فەتواتان بۆ ئەدا و ئەو ئایەتانه کە ئەخوێنرێنەو لە
قورئانا لە ئەووەلی سوورەتە کەو فەتواتان بۆ ئەدا. ئەو ئایەتانه کە ئەخوێنرێنەو لە
بەیانی ئەحوالی هەتیو بەباوەکان و لەو ژنانە کە پێتان نەئەدان ئەو مارەییە بۆیان
نوسراوە یا ئەو میراتە کە بۆیان نوسراوە، وە ئارەزوویشتان بوو لەو هەدا کە مارەیان

بکەن، یا خوۆتان مەنع ئەکرد لەووە کە مارەیان بکەن. وە فەتووتان بۆ ئەدا ئەو ئایەتانە کە ئەخوێزێنەووە بەسەر تانا لە باسی حال و حوکمی میراتی ئەو مندالە ھەتیووە زەعیفانە وە لە باسی راوہستان بۆ ئیدارەیان بە عەدالەت و دادگەری. وە ئەو ئایەتانە کە خوێزناوە بەسەر یانا لە ھۆی کچە ھەتیووە کان و مندالە وردەکانەووە لەسەر ئەم ریزە کە دێت:

۱. ﴿وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا﴾ (۲) النساء.
  ۲. ﴿وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدَقَاتِهِنَّ نَحْلَةً فَإِنْ طَبِنَ لَكُمْ مِنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا﴾ (۴) النساء.
  ۳. ﴿وَلَا تَوُتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا﴾ (۵) النساء.
  ۴. ﴿وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا إِنَّ يَكْبَرُوا﴾ (۶) النساء.
  ۵. ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَ سَيَصْلُونَ سَعِيرًا﴾ (۱۰) النساء.
  ۶. ﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ فَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ﴾ (۱۱) النساء.
  ۷. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لَتَذهِبْنَ بَعْضُ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ﴾ (۱۹) النساء.
- وە غەیری ئەم ئایەتانەیش لەوانە کە باسی ئەحوالی ژنان ئەکا وە کوو ئایاتی ئەواخیری سوورەتی نساء.

فەرموودهی خودای تەعالا: ﴿وَإِنْ أَمْرَأَةٌ خَافَتْ﴾ الآية.

ئەبووداود و حاکم و ترمزی رىوايه تيان کردوو له عائیشه وه رضی اللہ عنہا فەرمووی: سوودەى کچی زمعه بیمی بوو که حەزرت رضی اللہ عنہا تەلاقى بدا کاتى که و تە سألوه وتى به حەزرت رضی اللہ عنہا: رۆژە کهى من بۆ عائیشه و حەزرت قەبوولی کرد. جا ئەم ئایە تە نازل بوو.

وہ سەعیدی کورى مەنسور و ئیمامى شافعی و بەیھەقى رىوايه تيان کردوو له سەعیدی کورى موسەیبەب که کچی موحمەدى کورى موسلیمە له لای رافعی کورى خەدیج بوو، ئەویش تۆزى حەزى پى نەدە کرد، سا لەبەر پیری یا لەبەر هەرچی، وە ویستی تەلاقى بدا، ئەویش پى وت: تەلاقم مەدە و لە نۆبەى نوستنا چی بریار ئەدەى بۆم باشە. وە ئەم ئایە تە نازل بوو ئەوانیش له ناو خۆیانا باش ریکەوتن. وە ئیبنوجەریر رىوايه ت ئەکا له سەعیدی کورى جوبەیر رضی اللہ عنہ کاتى ئەم ئایە تە نازل بوو وتى به مێردە کهى ئەمەوى که نەفە قەم بۆ بریار بەدەى، وە لەو بەر حەزى ئە کرد که رای بگرئ تەلاقى نەدا و کابرا نەبیته لای. جا خودا ئەمەى نازل کرد: ﴿وَأَحْضَرْتُ الْأَنْفُسَ الشَّحَّ﴾.

وہ بوخارى و موسلیم رىوايه تيان کردوو له عائیشه وه رضی اللہ عنہا: ئەم ئایە تە نازل بوو دەر حەق بە ژنئى که مێردە کهى زۆر مەیلی نەبوو لە گەلیا و ئەویست جیا بیته وه لئى، بەلام لەبەر سابىقە ئولفەت وە یا لەبەر ئەو که مندالی هەبوو حەزى نەدە کرد که تەلاقى بدا. جا ژنە کهى پى ئەوت: تەلاقم مەدە و لە لای خۆت دام بنئى گەردنت نازاد بئى له حوقوقى قەسمى من و ئەم ئایە تە نازل بوو.

ئىحتیمالى هەیه هەموو ئەم ھۆیانە ھاتبە جئى، وە مانع نییە؛ چونکى موعارزەى یە کتر ناکەن. وە خودا فەرمووی:

﴿وَإِنْ أَمْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا﴾

نه گهر ژنی نه ترسا له وه که میړده که ی به یه کجاری دوور بکه و یته وه لینی وه یاخود جار به جاری نیعرازی لڼ بنی و موبالاتی پڼ نه کا.

﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا﴾

نه وه گوناحیان له سهر نییه له وه دا که ناوبه یینی خوږیان چاک بکه و له گهل یه کا ریک بکه و نه له سهر قهرار و بریاری نه وه که ژنه که له بازي ماره یییه که ی یا له هه مووی یاخود له نوبه نوستنه که ی له گهل یا ده ست هه لېگری.

﴿وَالصُّلْحُ خَيْرٌ﴾

وه ریکه و تنیان و مانه وه یان به یه که وه باشته له جیا بوونه وه یان نه خوازه لالا نه گهر نه و ژنه مندالی له کابرا بی، وه یاخود ماوای باشی نه بی بو ژیان و گوزهرانی، وه له بهر جوانی ریعایه تی حقه سوجه ت و تولفه تی سابقه و به ستنی ده می خه لک له واته ی بی سوود و له بهر به هیز کردنی دوستی له گهل خزمه کانیا و له بهر شتی تر غه یری نه مانه.

﴿وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ﴾

وه له خیلقه ت و دروستکردنی غه ریزه ی ئاده میدا نفوسی ئینسان حازر و ئاماده کراوه بو بوخل و بو نه وه خو نه دات به ده سته وه له چاوپووشی کردن له مالدا. که وایی نه گهر یه کڼی له ژن و پیاوه مله جړی بکا و له سهر مال که ی قسه بکا و چاوپووشی بکه. مال خو شه ویسته و ته ماع وا له ولای نه رواحه وه.

﴿وَإِنْ تَحْسَبُوا فِتْنًا مِنَ اللَّهِ فَانْصَبُوا بِمَا تَعْمَلُونَ خَيْرًا﴾

وه نه گهر ره فاقهت و میانه تان باش بکهن له گهل ژنه کانتانا و خوتان بپاریزن له جیابوونه وه یان بزائن که به راستی خودای تهعالا ناگاداره له سهر کرده وهی ئیوه جهزاتان به باش نه داته وه.

﴿وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ﴾

ئیوه قهت ناتوانن که موساوات و هاومیزانی بکهن له زاهیر و باتینا له گهل ژنه کانتانا ههرچه ن زور مه یلیکی گهرمتان ببی له سهر نهو هاوکیشییه؛ چونکی ئینسان وه کوو ناتوانی مهنعی چاو بکا له دیتن و مهنعی گوێچکه بکا له بیستن ناتوانن مهنعی دلش بکا له زیاده خوش ویستن بو ژنی لهو ژنانه که له جهمالا یا له کهلاما بهرز بئ. بویه حهزهرت ﷺ نوبه ی رائه گرت له بهینی حهرمه کانیا و ئه یفه رموو: «هذا قسمي في ما أملك فلا تواخذي فيما تملك و لا أملك» واته: خودایا ئه مه نهوبه کاری منه له ناو ژنه کانما به قه ی نهونه دهستم نه روا و نه توانم ئیتر موناخه زهم مه که لهو شته دا که تو دهستت نه روا به سهریا و من دهستم ناروا به سهریا.

﴿فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ﴾

بهلام لامه دهن له ریعایه تی عه دل و دادگهری له ناویانا به لادانیکی تهواو هه تا ژنه کانتان وای بکهن وه کوو ژنی که نه میردی هه بی و نه تهلاق درابی. به لکوو نه گهر لاتان دا له حق با لادانیکی که م بئ. «فإن ما لا يدرك كله لا يترك كله». ریوایهت کراوه له حهزهره تهوه ﷺ: «من كانت له امرأتان یعیل مع أحدهما جاء يوم القيامة واحد شقیه مائل».

﴿وَإِنْ تَصْلَحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾

جا نه گهر چاک بکه نه وه نهو خراپه یه کردووتانه و ئیتر خوتان بپاریزن له پاشه وه خیتشا لهو خراپه ییشووتانه تهوه خودا سهرفی نه زهرکاره و میهره بانه.

﴿وَلِإِنْ يَنْفَرَقَا يُعْنِ اللَّهُ كُلًّا مِّن سَعَتِهِ﴾

وه نه گهر نهو پیاو و ژنه جیا بینه وه له یهك نه وه خودای تهعالا ههردووکیان
بی نیحتیاج و بی مه بهست نه کا له وی دی.

﴿وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا﴾

وه خودای تهعالا خاوهن ویسعت و دهست رویشتووه و خاوهن حیکمه تیشه
له هه موو کاریک له کاره کانیدا.

﴿وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾

بۆ خودایه و بهس هه رچی وا له نهسمانه کانا و هه رچی وا له عه رزا.

﴿وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنْ اتَّقُوا اللَّهَ﴾

وه به راستی ئیمه ئامۆزگاری نهوانه مان کردووه که کیتاییان بی دراوه له پیش
ئیوه دا وه ئامۆزگاری ئیوه یشمان کردووه که له خودا بترسن و خۆتان له نافهرمانی
بپاریزن.

﴿وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدًا﴾

وه نه گهر کوفری خودا بکه نه وه بزائن که خودا خاوهنی هه رچییه له ئاسمانا
هه یه و له عه رزا هه یه و خودا دهوله مهنده و حه مدکراوه له سه ره هه موو نیعمه تی.

﴿وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا﴾

هه ره بۆ خودایه هه رچی وا له ئاسمانه کان و هه رچی وا له عه رزا و به سه خودای
تهعالا بۆ نه وه بی به وه کیل و «معتمد علیه» بۆتان.

﴿إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِآخِرِينَ﴾

خودا نه وهنده خودایه کی ته وانایه ئاره زوو بکا ئیوه لائه با له بهر چاوا، نهی ناده میزاد، وه کومه لیککی تر دینی.

﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلَى ذَلِكَ قَدِيرًا﴾

وه خودای ته عالا قادر و ته وانایه له سه ره نه وه که ئیوه لایبا و کومه لیککی تر دابنی له جیگه ی ئیوه دا.

له م نایه ته دا هه ره شه هه یه بو نه وه که سانه که کاری خه لکی وا له ده ستیانا و ته ماشایان ناکه ن. نه فره مویت: نه ونه ی بئی ناچی ئیوه لائه به م وه کوو چهن جار نه م نه وعه ئال و گو ره مان چاو پیکه وتوه.

﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾

واته: هه ره که سی که دلخوازی هه ره سوودی ژبواری دنیا یه و هه ره داوای نه وه نه کا و به شوینی نه وا نه گه ری نه وه زور کاری نابار نه کا؛ چونکی خودای ته عالا خیری دنیا و قیامه تی له لایه، نه ی جا بوچی داوای خیری دنیا و ناخیره ت ناکا؟ با داوای هه ردووکیان بکا و به سیدقی دل بلیت: ﴿رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً﴾.

﴿وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾

وه خودای ته عالا شه نه وا و بینایه، ئاگای له وتار و کردار هه یه.

فه ره مووده ی خودا: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ﴾ الآية.

ریوایه ت کراوه له «سدى» نه لى جارى ده وه له مه ندی و فه قیرى نیزاعىکیان هینا بو خزمه تی هه زره ت ﷺ نه ویش که ته ماشای کردن وا حالى بوو که حقه ی

فەقیرە کە یە؛ چونکی فەقیر ناتوانی سته‌م بکا له ده‌وله‌مه‌ند «مع أنه» حەق له لای ده‌وله‌مه‌نده کە دا بوو. جا ئەم ئایە ته‌ نازل بوو فەرمووی:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلَىٰ
أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ^٤﴾

ئە ی کەسانی ئیماننان هە یە هەمیشە بەرده‌وام و پایەدار بن لەسەر عەدالەت تیکۆشن بۆ تەرویجی حەق و شاهید بن لەبەر رەزای خودا لەسەر حەق، هەرچەند ئەو شەهادەتی ئیوه لەسەر زیانی خۆتان یا باوک و دایکتان یا خزم و خویشی زۆر نزیکتان بێ.

﴿إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَاقِرًا فَإِلّٰهُ أُولَىٰ بِهِمَا^٥﴾

و ئەو کەسە کە شەهادەتە کە ی لەسەر ئەدری ده‌وله‌مه‌ند بێ یا گەدا و لات بێ، ئیوه له حەق لامەدەن بۆ کەسیان؛ چونکی خودای تەعالا نزیکترە له چاودیری ئەوانە له ئیوه. ئیوه مەلێن: ئەو کەسە گەدایە با ئیمە هەر لای ئەو بگرین؛ چونکی وا ئەبێ حەق وا له لای ده‌وله‌مه‌نده کە، وە یا مەلێن: ئەو کەسە ده‌وله‌مه‌نده با ئیمە حورمەتی بگرین ئیحتیرام وا له حورمەتی حەقدا.

﴿فَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَىٰٓ أَنْ تَعْدِلُوا^٦﴾

مە کە ونە شوێنی ئارەزووی نەفس، نە کا لادەن له حەق.

﴿وَإِنْ تَلَوْا أَوْ تَعْرِضُوا^٧﴾

و ئەگەر زمانتان پێچ بدەن و لای بدەن له ئەدای حەق، وە یا هەر ئیعرەز بنێن له ئەدای شەهادەت و حەق ون بکەن.

﴿فَإِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا^٨﴾

ئەو بە راستی خودای تەعالا ناگادارە لەسەر ئەوێ ئیوه ئەیکەن.

فه رمووده ی خودا: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا ءَامِنُوا بِاللّٰهِ﴾ الآية.

به غهوی و واحیدی ریوایه تیان کردوو له ئینوعه باسه وه ﷺ ئه لن: موسولمانه کانی
ئه هلی کیتاب هاتن بۆ حوزووری حه زره ت ﷺ وه ئه وانیش عه بدوللای کوری
سه لام و ره فیه کانی بوون. وتیان: یا ره سوله للایم ئیمانمان هیه به تو و به و
کتیبه هاتوو ته خواره وه بۆت و ئیمانمان هیه به موسا و ته ورات و عوزه یر ئیتر
باوه ر ناکه ین به هیچ کهس و به هیچ کتیبی غه یری ئه مانه. جا حه زره ت ﷺ
فه رمووی: وانابن پیویسته ئیمان بینن به من و کتیبه کهم که قورئانه، وه به هه موو
پیغه مبه رانی پیشوو و به کتیبه کانیان، جا ئه م ئایه ته هاته خواره وه و خودا فه رمووی:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا ءَامِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ ءَالْكِتٰبِ الَّذِي نَزَّلَ عَلٰی
رَسُولِهِ ءَالْكِتٰبِ الَّذِي اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلَائِكَتِهِ
وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ ءَالْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًا بَعِيْدًا﴾

واته: ئه ی کهسانی که ئیمانتان هیناوه به من ئه بی ئیماننه که تان وابن که خودای
ته عالا ئیعتیباری پی بکا، وه ئه گهر ئه تانه وئ لهو ئیماننه تی بگهن پیتان ئه لیم: ئیمان
بینن به خودای ته عالا و به و پیغه مبه ره ی که ئیسته بانگتان ئه کا بۆ ته وحیدی خودا
و به و کتیبه یش که خودا نازلئ کردوو بۆ سه ر پیغه مبه ره که ی و به جیسی ئه و
کتیبه یش که خودا له مه و پیش ناردوونی بۆ پیغه مبه رانی خو ی له ئاده م هه تا پیش
ده وری خاته م، وه هه رکه سی ئینکاری خودا بکا یا ئینکاری مه لائیکه ته کانی بکا یا
ئینکاری کتیبه کانی بکا یا ئینکاری پیغه مبه ره کانی بکا، هه موویان یا یه کیکیان، وه
یا ئینکاری روژی قیامه ت و زیندوو بوونه وه ی مردوان و گردکردنه وه یان و حسییان
و ئه نجامی دۆزه خ و به هه شتیان بکا ئه وه به راستی دوورکه وتوو ته وه له ریگه ی
حه ق و ون بووه به ون بوونیکی دوور له ریگه ی راست.

﴿إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ءَامَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ءَزَدُوا كُفْرًا
لَّمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرْ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا﴾ (۱۳۷)

به راستی ئەو كەسانە كە ئیمانیان هێنا لەبەر چاوا و لە پاش ئەو كوفریان ئیختیار كرد بە سیرپی و پەنامەکی و لە پاش ئەو دووبارە هاتنەو ئیمانیان هێناو بە زاهیر و لە پاش ئەم ئیمانە دووبارە كافر بوونەو و لە پاش ئەمەیش لە پایەكانی كوفرا سەرکەوتن، یانی وەختی خۆی كوفره كەیان هەر لە دلی خۆیان بوو بەلام پاش ماوەبی خەلكیشیان بانگ ئەكرد بۆ كافرتی، ئەمانە خودا لەوانە نییە كە لییان خۆش ببی و لەوانەیش نییە كە شارەزایان بكا بۆ ریگهی رزگاری؛ چونکی بە هۆی وەرگەران و هەلسوورانێ زۆر لە ئیمانەو بۆ كوفر و لە كوفرهو بۆ ئیمان ئەمە لە دلیانا دامەزراوە كە ئیسلامییەت واقعی نییە و هەر بۆ ئەو ئەشی كە گالته بكەن بە خاوەن دەعوەتەكە و لە روویا ئیسلامییەت دەربخەن و لە پشتهو برۆنەو بۆ سەر كوفرهكە خۆیان، جا كە دلی ئینسان وای لی هات ئەو ئەو دله زایە ئەبی و ئیتر مایە ئیمان وەرناگری هەتا بە بی ئیمانی ئەمری.

﴿بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ (۱۳۸)

واتە: ئەوانە باسماں كردن موئافق بوون، وە مۆژدە بدە پێیان كە عەزابێکی زۆر سەختیان هەیە.

﴿الَّذِينَ يَتَخَذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ﴾

ئەو كەسانە كە كافرهكان ئەكەن بە دۆستی راستی خۆیان ئەبن بە هاوڕازیان و ئەیانكەن بە مەحرەمی ئەسرار و ئەیانكەن بە پەنا و دالده بۆ كاتی هات و هاوار و حەز ئەكەن بە نەمانی موسوڵمانەكان و سەرکەوتنی ئەوان.

﴿أَيْبَنُغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ﴾

بوچی وانه کهن خو به یارمه تی نه وان ناژین؟ نهی عه جه با سه ربه رزی و عزیزه ت و پایه داریان نه وی له تیکه لی نه وان! نه گهر نه مه یه به هه له دا چوون عزیزه ت له وانه وه ده س ناکه وی.

﴿فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا﴾ (۱۳۹)

عیززه ت به ههر مه عنایه کی مهرغوب مه عنای لی بده یته وه ههر بو خودایه هه مووی، وه ههر له پرته وی خواستی خوداوه یه، نه گهر یه کی به شی له و عزیزه ت ده س بکه وی. که وایی به راستی و دلیکی پاک بین پال بده نه وه به جانیی خوداوه له م هات و هووته یان گه لی باشته.

﴿وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ أَيْتَ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ﴾ (۱۴۰)

ئیوه به راستی نه زانن که خودا له قورئانی خو یا بریاری داوه و نه و حوکه میشی نارد خواره وه بو ئیوه کاتی بیستان نه و کافرانه گالته نه کهن به ئایاتی خودا و کوفری خو یان دهرئه برن به رابه ر به وانه ئیتر دامه نیشن له گه لیانا و گوئی مه گرن له واته بی شه رمانه که نه یکه ن به رابه ر به کیتی خودا و ئایه تی، با وانه زانن ئیوه یش له تاقمی نه و کافرانه هه تا نه که وانه باسیکی تر غه یری باسی قورئان و دین.

﴿إِنَّمَا إِذَا مَثَلُهُمْ﴾

نه گهر ئیوه له ناویانا دابنیشن و ته قریری نه و بی شه رمی نه وانه بکه ن له م کاته دا دهرئه که وی که ئیوه یش له وانن و به نیفاق دینه وه بو ناو موسولمانان. جا بیتان نه لیم:

﴿إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا﴾ (۱۴۱)

خودای تەعالای ئیو و کافره کان و مونا فقه کان و جووله که کان هاومل ئەکا له دۆزه خا هه مووتان به یه که وه عه زاب ئەدا. ئەم ئایه تانه هه موو له گه ل مونا فقه کانه، جا خودای تەعالا روو ئەکاته وه به لای موسولمانه کانا و ئەفه رمویت:

﴿الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ بِكُمُ﴾

ئەو مونا فقهانه که خوێان ئەگرن و چاوه پێی رووداو ئەکەن له سه ر ئیو.

﴿فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِّنَ اللَّهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُن مَّعَكُمْ﴾

جا ئەگەر خودا فه تح و نه سه ر ته یکی ئیو ی دا و فه تح یکتان بو هات له لایه نی خودا وه مونا فقه کان ئەلێن: ئایا ئیمه له گه ل ئیو دا نه بووین؟

﴿وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعَكُم مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾

وه ئەگەر بو کافره کان به شێکی بێ بایه خ ده س که وت له وه زعی که زاهیره ن به نه سه رت دا بئری مونا فقه کان ئەلێن: ئایا ئیمه نه بووین به هو ی به رزی ئیو و بالمان نه کیشا به سه رتانا و نه مانپاراستن له موسولمانه کان به پرو پاگهنده و به دیعایه ؟!

﴿فَاللَّهُ يَخْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾

جا بزانی ئەو موسولمانه کان خودا حوکم ئەدا له به ینی ئیو و ئەو مونا فقهانه دا له روژی قیامه تا له سه ر ئەم وه زعه پیسه یان و له سه ر ئەم گالته له سه ر دوو گو ریه یان له سه ر ئەم له نال و بزمار دانه یان؛ چونکی خودا راسته و راستی ئەو ی و نیفاق په ستی ئەخلاقه و خودا شتی په ستی ناو ی.

﴿وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا﴾

وہ خودای تەعالا بە قەتعی بڕیار نادا بۆ کافران لەسەر موسوڵمانانی ساغی وەها لەسەر یاسای فەرمانی خودا دەوام بکەن هیچ دەلیلێ و هیچ حوججەتیکی بەهێز و هیچ نەسەرەتییکی دامەزراو، وە هەرچی بەسەر موسوڵمانان دای لە کزبوونیان بە دەستی کافرانەو بە هۆی ئەووەوێهە کە موسوڵمانان بێسەر و سامانن و بێیاسا و نیازمن و دینیان بۆ ژین ئەوێ و ژینیان بۆ عیززەتی دین ناوی. جا خودای تەعالایش وەها کزیان ئەکا لە بەردەستی کافران، ئەگەر ئەمان زانا و تەوانا بوونایێ دائیما و هەمیشە بەهێز و تەوانا ئەبوون.

﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَدِيعُهُمْ﴾

بە راستی موناڤقەکان لەبەر ئەو کە باوەریان نییە بە خودا حیلە و فیل ئەکەن لەگەڵ پینگەمبەری خودادا و لەگەڵ موسوڵمانان و خودای تەعالا لەبەر ئەو بە هەموو کار و باریکیان ئەزانێ موعامەلاتییکیان لەگەڵ ئەکا وەکوو موعامەلەی کەسێ کە فیل بکا لەگەڵ کەسیکا، ئەووەتە جار جار ئەیان خاویێ و بازێ جار ئەیان لاوینی تا بە جارێ ئەیاندا بە عەرزا.

﴿وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كَسَالَى﴾

وہ نیشانەی ئەو موناڤقانە ئەووەتە کاتی هەڵئەستن بۆ نوێژ بە تەمەلی و نابەدلی راست ئەبنەو.

﴿يُرَاءُونَ النَّاسَ﴾

بۆ ئەو نوێژ ئەکەن کە خەلکی چاوی لێیانەو بێ و بە موسوڵمانیان بژمێرن.

﴿وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا﴾

وہ ناوی خودا نابەن و تەقدیسی ناکەن و تەرغیبی خەلک ناکەن لەسەر عیبادەت مەگەر جار بە جار ئەویش کاتی ناگاداری موسوڵمانەکان.

﴿مُذَبِّدِينَ بَيْنَ ذَلِكَ﴾

هاتوچۆ ئەكەن لە بەینی ئەو ناو براوانەدا كە دوو بەشن: بەشی كافر و، بەشی موسوڵمان.

﴿لَا إِلَى هَؤُلَاءِ وَلَا إِلَى هَؤُلَاءِ﴾

وہ بہ راستی نارۆن بلکین بہ کافرہ کانہوہ؛ چونکی ئەوان کیتابین و ئەمان موشریکن، وہ لە واقیعا ئەوانیشیان ناوی؛ چونکی ئەزانن مانەوہی ئەوان لە ئەنجاما زیانہ بۆ ژیانی خوڤیان، وہ بہ راستی روو ناکەنہ موسوڵمانەکانیش؛ چونکی باوہریان بہ دینی ئیسلام نییہ.

﴿وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَلَنْ يَجِدَ لَهُ سَبِيلًا﴾

ئەمانە خودا گومرای کردوون لەسەر بەدراپی خوڤیان، وہ ھەرکەسیکیش خودا گومرای بکا لەسەر بەدراپی قەت ریگەیی رزگاریت دەس ناکەوی بۆی.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ﴾

ئەي کەسانێ کە ئیمانتان ھێناوہ بہ دینی ئیسلام ئیوہیش وەکوو مونافقەکان مەکەن و قەت کافرەکان مەکەن بہ دۆست. نە کافری موشریک و نە کیتابی و نە مونافق (رەش ھەر رەشە).

﴿أَتُرِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا﴾

نایا ئەتانەوی کە قەرار بەدەن بۆ خودای تەعالا بەسەر خۆتانا حوججەت و دەلیلیکی ئاشکرا وەکوو ھاوڕیپی کافرەکان بێ؟

﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ﴾

بہ راستی مونافقەکان وان لە پایەیی ھەرە خواری دۆزەخ و جیگەیی ناگرا.

﴿وَلَنْ يَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا﴾ ﴿١٤٥﴾

وہ قہت تو یارمہ تیدہ ری نایینی بویان کہ رزگاریان بکا لہ ناگری دوزہ خ.

﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ﴾

مہ گہر ئەوانہ یان کہ پەشیمان ئەبنەوہ لہ کوفر و نیفاق و ئیمان دینن بە ئیمانئیکی
 راسال و ئەو کردەوہ خراپانہ کہ زوو بوویان ئەیگۆرن و چۆن فەرمانی حەزرت ﷺ
 بی وەها رەفتار ئەکەن و دەست ئەگرن بە خوداوہ و دین و بیر و باوەر و کردەوہ
 و رەوشتی خوێان ساف ئەکەن لہ گەرد و توزی ناہەموار.

﴿فَأُولَٰئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ﴾

جا ئەوانە لەم کاتەدا لہ گەڵ موسولمانەکانان.

﴿وَسَوْفَ يُؤْتِي اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ ﴿١٤٦﴾

وہ خودا لہ پاشەپۆژی نزیکدا ئەجرئیکی گەورە ئەدا بە موسولمانەکان.

﴿مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِن شَكَرْتُمْ وَءَامَنْتُمْ﴾

خودای تەعالای چی ئەوێ لہ عەزابدانێ ئێوہ؟ ئایا رقئیکی لہ دلدايە هەتا بە ئازاردانی
 ئێوہ ئاسایشی بۆ بیت؟ یا ئێوہ ئەتوانن زیانی لێ بدەن هەتا بە ئازاردانی ئێوہ دەفعی
 زیان لہ خوێ بکا؟ وە یا سوودیکی دەست ئەکەوێ هەتا لہ تەعزیبی ئێوہدا سوودی
 وەرئبگرت؟ حاشا وە کەللا! ئەمانە هیچیان نییە و خودا نە باکی لہ کەس هەییە و نە
 موحتاجە بە کەس، بەلکوو ئەوەندە هەییە برپاری داوہ کہ بەدئەندیشی و بەدکاری
 ئادەمیزادی کردووە بە سەبەبی عادەتی بۆ تۆلە سەندنەوہ لەو کەسانە.

﴿وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا﴾ ﴿١٤٧﴾

وہ خودا بووہ و لایەزال قەبوول ئەکا عەمەلی کەم مادام پاک بێ، وە زانایە بە
 ئەحوالی ئادەمیزاد.

فەرموودەى خودا: ﴿لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ﴾.

ریوایەت کراوە: شەخسێ روویی بوو بە میوانی قەومێ ئەوانیش جێگەیان نەکردەو، جا کابرا بە دەنگی بەرز دەستی کرد بە قەرەقەر و رویشت لە خزمەتی حەزرەتاشکاتی کرد لێیان. جا ئەم ئایەتە نازل بوو. فەرمووی:

﴿لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ﴾

خودا حەزناکا لە دەنگ و وتاری بەرز کە ئینسان قسەى خراپ بکا و خەریکی دوژمنایەتی قەومێ بێ ئیلا بۆ کەسێ نەبێ کە ستمکار ستمی لێ کردبێ.

﴿وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا﴾ (۱۴۸)

وێ خودای تەعالی زانایە بە ئەحوال و بیسەرە بۆ هەموو وتاری.

﴿إِنْ يُبَدُّوا خَيْرًا أَوْ تُخَفُّوهُ أَوْ تُعَفُّوا عَنْ سُوءٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا﴾

(۱۴۹)

ئەى موسوڵمانەکان ئەگەر خێری لە کردەوێ خۆتانا دەربخەن وە یا ونی بکەن یا کەسێ عەفو بکەن لە تاوانی، وە لە کاری یا وتاریکی خراپ ئەو ئیشیکی واتان کردووە خودا حەزی لێ بکا؛ چونکی خودا گوناھبارەکان عەفو ئەکا لە گەڵ ئەوێشا ئەتوانی عەزاییان بدا. کەوابێ هەرکەسێ کاری باش بکا خودا خیری پێ ئەدا و پێی خۆشە.

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ﴾

ئەو کەسانە کە ئینکاری خودا و رەسوولی خودا ئەکەن.

﴿وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ﴾

وه ئه‌یانه‌وئ که خودا و ره‌ه‌به‌ران له یه‌ک جیا‌بکه‌نه‌وه، یانی باوه‌ریان به خودا ببی و باوه‌ریان به پیغه‌مبه‌ران نه‌بی.

﴿وَيَقُولُونَ نُوْمُنُ بِبَعْضِ وَنَكْفُرُ بِبَعْضِ﴾

وه ئه‌لین: ئیمه ئیمانمان هه‌یه به بازیکیان و ئیمانمان به بازیکیان نییه.

﴿وَيُرِيدُونَ أَنْ يُتَّخَذُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾﴾

وه ئه‌یانه‌وئ که ریگه‌یی بدۆزنه‌وه له به‌ینی ئیمان به جه‌میعی ئه‌وه‌ی که ئیمان واجبه‌بۆ و کوفر به هه‌موو ئه‌وانه و ئیمان به بازی و کوفر به بازی بکه‌ن.

﴿أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا﴾

ئه‌وانه کافری راسته‌قینه‌ن.

﴿وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٥١﴾﴾

وه ئاماده‌مان کردووه بۆ کافره‌کان عه‌زاییکی وا که ته‌حقیریان بکا.

﴿وَالَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ أُولَٰئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أَجْرُهُمْ ۖ﴾

ئهو که‌سانه‌ی که ئیمانیان هه‌یه به خودا و پیغه‌مه‌ری خودا و جیا‌یی ناخه‌ن له ناویانا ئه‌به‌دا، به‌م نه‌وعه ئیمان دین به هه‌موویان. ئه‌مانه له موسته‌قبه‌لی نزیکدا خودا ئه‌جر و جه‌زایان ئه‌دا‌ته‌وه.

﴿وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٥٢﴾﴾

وه خودا گونا‌ه به‌خش و میهره‌بانه بۆ هه‌موو که‌سی مادام شه‌ریک قه‌رار نه‌دا

بۆ.

فەرموودهی خودا: ﴿يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ ...﴾

ئىبنوجەريىر و ئىبنولمۇنزىر رىوايەت يان كىردووه لە ئىبنوجورەيجەوہ ئەلئى: يەھوود و نەسارا و تيان بە حەزەرەت ﷺ ئىمانت پى ناهىئىن هەتا كىتیبكەمان بۆ نەيەنى لە لاى خوداوہ، يا چەن پەرەى نووسراو لە ئاسمانەوہ بۆ لاى فلان كە تۆ پىغەمبەرى خوداى! جا ئەم ئايەتە نازل بوو فەرمووى:

﴿يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِّنَ السَّمَاءِ﴾

واتە: ئەهلەى كىتاب داوا ئەكەن لە تۆ كە كىتیب لە ئاسمانەوہ بىنیتە خواریوہ بۆ سەر ئەوان.

﴿فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَىٰ أَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ﴾

تۆ لەم داواى ئەمانە دامەمىنە، ئەمانە داوايان كىرد لە مووسا شىكى گەورەتر لەوہى كە داواى ئەكەن لە تۆ.

﴿فَقَالُوا أَرَنَا اللَّهَ جَهْرَةً﴾

وتيان: خودامان نیشان بدە بە ئاشكرا كە هەموومان چاومان پى بکەوى! ئىتر نەيان ئەوت خوداى كە مادەيەكى نەبى چۆن بۆ ئەوان ئەبىنریت!

﴿فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ﴾

جا تىشقەى لە ئاسمانەوہ هات و ئەوانى گرت و كوشتنى بە ھوى ئەو داوا نابارە ناھەموارەوہ و بە ھوى ئەم سەمەكارىيە كە ئەوان داواى شىكى وایان كىرد.

﴿ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ آلِيتُنَا﴾

وہ لە پاش ئەوہ كە ئەو قەومە بە ساعىقە مردووەمان زىندوو كىردەوہ، بە داواى مووسا، چاوپۆشىم كىرد لىيان، پاش ماوہى هاتن گوناھى تریان كىرد كە ئەوہبوو

گویره که یان په رست پاش نهو هموو موعجیزاته که هاتهلایان و ناگادار بوون به سهریانا، وه کوو: رزگار بوونیان له ده ریای نیل، وه کوو نهو موعجیزاتی عه سا و یه دی به یزایه که مووسا ئیزهاری کردن.

﴿فَعَفَوْنَا عَنْ ذَلِكَ﴾

وه له مه وپیش عه قوم کردن.

﴿وَأَتَيْنَا مُوسَىٰ سُلْطَانًا مُّبِينًا﴾

وه دامان به مووسا ته سه لوتیکی ئاشکرا به سهریانا که نه مری پی کردن خو یان بکوژن له جه زای جه ریمه ی گویره که په رستیدا.

﴿وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِثْقَلِهِمْ﴾

وه کیوی توورمان به رز کرده وه به راسه ریانا بو نه وه که بترسن له خودا به هو ی شکاندنی په یمان که یانه وه؛ چونکی وه ختی خو ی عه هدیان کرد بوو که رهفتار بکه ن به تهورات و له پاش هاتنی تهورات رهفتاریان پی نه کرد.

﴿وَقُلْنَا لَهُمْ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا﴾

وه پیمان وتن: برؤن داخل ی ده رگای «مسجد الاقصی» بین له حالیکا سوجه بیهن بو خودا. نه مانهم پی وتن له سهر زمانی مووسا.

﴿وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ﴾

وه له سهر زمانی داوود پیم وتن: که ته جاوز مه که ن له نه مری خودا له روژی شه ممه دا.

﴿وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا﴾

وه په یمانیکی گه وره یشمان وه رگرت لیان بو رهفتار به و فرمانانه که له لایه نی ئیمه وه گه یشتووه پیان به هو ی پیغه مبه ره کانیانه وه.

﴿فِيمَا نَقَضَهُمْ مِيثَقَهُمْ وَكَفَرِهِمْ بِآيَاتِ اللَّهِ﴾

جا له بهر نه‌وه که په‌یماننه گه‌وره‌که‌یان هه‌لوه‌شاندوه‌وه و حورمه‌تی شه‌ممه‌یان شکاند و له‌بهر نه‌وه که نیزه‌اری کوفریان کرد به‌و موعجیزاته که خودا دابوونی به موسا.

﴿وَقَتْلِهِمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقِّ﴾

وه له‌بهر کوشتنی پیغه‌مبه‌ره‌کانیان وه‌کوو چه‌زهره‌تی زه‌که‌ریا و یه‌حیا به‌ناحق.

﴿وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ﴾

وه له‌بهر نه‌و قسه‌یه که نه‌یانوت: دلی ئیمه‌وا له‌ناو په‌رده‌یه‌کدا که مانیه‌له وه‌رگرتنی قسه‌ی ئیه‌وه.

﴿بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا﴾

به‌لکوو خودا مۆری ناوه‌ته‌سه‌ر دل‌یان له‌بهر نه‌و کوفر و ناباری و ناهه‌مواری نه‌خلاقیاننه که ئیمان نایه‌نن ئیلا چه‌ند که‌سیکیان وه‌کوو عه‌بدو‌ل‌لای کوری سه‌لام و ره‌فیه‌کانی.

﴿وَبِكُفْرِهِمْ﴾

وه به‌هۆی کوفریان به‌عیسا علیه‌السلام.

﴿وَقَوْلِهِمْ عَلَى مَرْيَمَ بُهْتَنًا عَظِيمًا﴾

وه له‌بهر نه‌وه که قسه‌ی نار‌ه‌وایان دروست کرد به‌بوختان به‌سه‌ر چه‌زهره‌تی مه‌ریه‌مدا به‌بوختانیکی گه‌وره‌ی نار‌ه‌وا له‌بهر نه‌وه له‌ئه‌ساسا نه‌و ژنه‌له‌سه‌ر نه‌زری دایکی و دل‌خوازی خزمه‌تی «بیت المقدس» خودا پیتی دا. وه له‌ژیانیا به‌چاودیری پووریا و به‌ئیداره‌ی یه‌کئی له‌پیغه‌مبه‌ران له‌ناو میجرابی «بیت المقدس» دا له‌سه‌ر

عیبادهت و تاعەت پێگەشت، وە کاتی که مندالە کەیشی لی بوو ئەو مندالە چەن «خرق العاده»ی لی دەرکەوت وە کوو قسە کردن و دلخۆشی دانەوێ دایکی و ئەمری راکێشانی لقی دارخورمای بچووکی وا که کاتی سەمەری نەبی وە راکێشان و داوەرانی خورما لەو دارە. وە وە کوو قسە کردنی لە گەڵ ئەو که ساندەدا که پرسیاریان کرد لە دایکی بە قسە کردنیکی یەرزی و لەسەر موستەوایەکی بلند.

﴿وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ﴾

وە بە هۆی ئەو واتە درۆشەووە که وتیان: ئیمە مەسیح عیساى کورێ مەریەممان کوشت.

﴿وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ﴾

و لەحال نەیان کوشتبوو وە هەلیان نەووستبوو بەلام شەبەه و هاوشە کلێ واقع بوو بوو لە بەینی حەزەرەتی عیسا و کوژراوە کەدا.

﴿وَإِنَّ الَّذِينَ أَخْلَفُوا فِيهِ لِفِي شَكٍّ مِّنْهُ﴾

وە بە راستی ئەو که ساندەى که ئیختیلافیان کەوتە ناو لە خوسووسى حەزەرەتی عیساووە بازیکیان وتیان: ئەگەر ئەم کوژراوە عیسا بە رهفیه کهى خۆمان لە کوێیه؟ وە ئەگەر رهفیه کهى خۆمانە عیسا لە کوێیه؟ وە بازیکیان وتیان: روخسار روخساری عیسا بەلام لەشە کهى ئەو لەشە نییه.

﴿مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ﴾

هیچ نەووە عیلمیکیان نییه بە عیسا ﷺ وە بە مان و نەمانی ئیلا شوین کەوتنی گومان نەبی.

﴿وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا﴾ (١٥٧)

وە بە قەتعی ئەم کۆمەڵی یەهوودە عیسایان نەکوشتوو بە یەقین.

﴿بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ﴾

بەلکوو خودای تەعالا بەرزى کردەووە بۆ مەقامى کەرەمەت و ئیعتیارىکی وەها شیاویى لە بۆ شانى عیسا عليه السلام وەکوو ئاسمان بێ.

﴿وَكَانَ اللَّهُ غَزِيرًا حَكِيمًا﴾

وە لە واقیعا خودا ئەزەلەن و ئەبەدەن غالبە بەسەر ئیختیار کراوی خۆیدا، چى ئیختیار کرد ئەیکا و خاوەن حیکمەتە لە هەموو شەتێکدا، سەلبەن و ئیجابەن.

﴿وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ﴾

وە هیچ ئەهلى کىتابى لە یەهوود و نەسارا نییه ئیلا ئیمان دینى بە عیسا عليه السلام لە پیش مردنى عیسا دا لەو چەرخی دا کە دیتە خواڕەووە لە ئاسمان و حەرب ئەکا لە گەڵ دەججالدا و دەججال ئەکوژى و رەفتار ئەکا بە دینی ئیسلام وەکوو موحتههیدى لە موحتههیدانى دین.

﴿وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِدًا﴾

وە لە رۆژى قیامەتیشا ئەبێ بە شاھید لەسەریان شەھادەت ئەدا لەسەر یەهوود بە تەکزیبى ئەنبیا و کردەوێ ناھەموار و لەسەر نەسارای پاش رەفعى خۆى بە گۆرپى قانونى تەوحیدى «رب العالمین» و لەسەر ئەهلى کىتابى پاش نوزوولیش بە ئیمان و ئەحوالیان.

لەم شوینەدا دوو قسە هەیه:

بە کەم: موافقى زاھیری قورئانى کەریم و فەرموودەکانى حەزرت عليه السلام حەزرتى عیسا نەکوژراوە و هەلنەواسراوە و خودای تەعالا بە قودرەت و تەوانای خۆى بەرزى کردووە تەووە بۆ مەقامى لە ئاسمان کە ئیرادەى کردووە و بەو شیوە خودا ئەیهوێ

ئه‌مییته‌وه تا کاتێ که به ئه‌مری خودا دیته‌خواره‌وه و له پاش ماوه‌یی ئه‌مری و ده‌فن نه‌کری. ئه‌مما ئه‌وه که نه‌کوژراوه و هه‌له‌واسراوه ئه‌وه خودا ئه‌فه‌رمویت: ﴿وما قتلوه و ما صلبوه ولكن شبه لهم﴾ وه ئهم ئایه‌ته‌ نه‌سه له‌وه‌دا که هه‌زره‌تی عیسا نه‌که‌وتوو‌ه‌ته ده‌ستی دوژمنه‌کان و خودا فه‌رموو‌یه‌تی: ﴿بل رفعه الله إلیه﴾ ئه‌مه‌یش نه‌سه له‌وه‌دا که خودا به‌رزی کردوو‌ه‌ته‌وه بۆ ئه‌و شوینه‌ ئیراده‌ی کردوو‌ه‌وه، وه ههم خودا ئه‌فه‌رمویت: ﴿وما قتلوه یقیناً﴾ واته: به‌یه‌قین و «علم‌ الیقین» بزانی که جووله‌که‌کان نه‌یان‌کوشتوو‌ه‌وه، یان «یقیناً» مه‌ربوو‌ته به‌نه‌فیه‌که‌وه، یانی یه‌قین نه‌کوژراوه وه ئه‌و مه‌عنا که ئه‌لین «یقیناً» مه‌ربوو‌ته به‌فیعه‌که‌وه یانی کوشتنی یه‌قینی نه‌بووه بۆ عیسا به‌لکوو کوشتنی زه‌نی بووه، ئه‌وه هه‌رچه‌ند زیانی نییه بۆ مه‌به‌ستی ئیمه به‌لام مه‌عنایه‌کی لاوازه.

وه ده‌للی ئه‌وه‌یش که له ئاخ‌ری زه‌مانا دیته‌خواره‌وه ئایه‌ت و هه‌دیه‌سه. ئه‌مما ئایه‌ت ئه‌وه فه‌رموو‌ده‌ی خودا که فه‌رموو‌یه: ﴿وإن من أهل‌ الكتاب إلا لیؤمنن به قبل موتہ﴾؛ چونکی مه‌وزوو‌عی به‌حس هه‌زره‌تی عیسا، که‌وابی مه‌عناکه‌ی وایه که ئه‌هلی کیتاب نییه ئیلا ئیمان دیتنی به‌عیسا له‌پیش مردنی عیسا دا و مه‌به‌ست ئه‌هلی کیتابی زه‌مانی هه‌زره‌تی عیسا پاش هاته‌خواره‌وه‌ی که ئه‌هلی کیتاب یا به‌چاو ئه‌یینن وه یا به‌شیوه‌ی ته‌واتور و قه‌تعه مه‌علوومیان ئه‌بی که وا له‌عه‌زا.

وه ئه‌مما فه‌رموو‌ده‌ی هه‌زه‌ت ﷺ ئه‌وه زۆره «من جملة» بوخاری و موسلیم و ترمزی ریوایه‌تیان کردوو‌ه له ئه‌بووه‌هوره‌یره‌وه ﷺ «عن‌ أبي‌ هريرة عن‌ النبي - صلی الله علیه سلم - : والذي نفسي بیده لیوشکن أن یزل فیکم ابن‌ مریم - علیه السلام - حکماً مقسطاً فیکسر الصلیب، ویقتل الخنزیر، ویضع الجزیه، ویفیض المال حتی لا یقبله أحد حتی تكون‌ السجدة الواحدة خیراً من‌ الدنیا وما فیها. ثم قال أبو‌ هريرة: فاقروا إن شئتم: «وإن من أهل‌ الكتاب إلا لیؤمنن به قبل موتہ ویوم‌ القيامة یكون‌ علیهم شهیداً».

وروى الزهري عن سعيد بن المسيب عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال: لينزلن ابن مريم حكماً عدلاً فليقتلن الدجال، وليقتلن الخنزير، وليكسرن الصليب، وتكون السجدة واحدة لله رب العالمين. ثم قال أبو هريرة: اقرأوا إن شئتم: ﴿وإن من أهل الكتاب إلا ليؤمنن به قبل موته﴾ قال أبو هريرة قبل موت عيسى يعيدها ثلاث مرات.

وہ معنای «وتكون السجدة واحدة لله رب العالمين» یانی لە پێش ئەو رۆژەدا لە عەرزا دوو سوجدە براوہ: یە کئی بۆ خودای تەعالا کە سوجدەى ئەھلى تەوحید بووہ، دووہم بۆ شەریکەکان لە لایەنى ئەو کافرانەوہ کە موشرىک بوون. بەلام لەو رۆژەدا کە عیسا دیتەخواروہ سوجدە یەک سوجدە ئەبێ واتە ھەر بۆ خودای تەعالا (وحدہ لا شریک لہ). جا ئەو کەسانە کە ئەلێن نەبراوہ بۆ ئاسمان وە لە عەرزا وەفاتى کردووە و دەفن کراوہ مادام باوہرى بە قورئان و ھەدىس بێ ناتوانى قسەى وا بکا؛ چونکى ئایەت نەسە لەوہدا کە نەکوژراوہ و ھەلنەوہسراوہ، وە ئایەت و ھەدىس ئەلێن لە رۆژى خۆیا دیتەخواروہ. وە ئەگەر نىستىدلال بە ئایەتى: ﴿يا عيسى إني متوفيك ورافعك إلی﴾ ئەکا ئەوہ جوابى ئەوہیە مادام ئایەت نەس بوو لەوہدا کە نەکوژراوہ و ھەلنەوہسراوہ ئەبێ معنای ﴿إني متوفيك﴾ ئەوہبێ کە وەرت ئەگرم وە لە واقیعا خودا وەرى گرت و بە جازیبەى قودسى بەرزى کردوہ بۆ ئەو شوینە وىستووہتى، وەکوو ھەزرەتى موحەممەدى ﷺ لە مەككەوہ برد بۆ «بيت المقدس» و لەوێوہ بەرزى کردوہ و ميعراجى پى کرد و ھىنايە خواروہ لە شەوێکا. خودا عەینى خودایە و قودرەت عەینى قودرەتە و نابێ معنای ﴿إني متوفيك﴾ ئەوہبێ کە ئەتمرینم، لەبەر ئەوہ کە «متوفى» وەکوو بە معنای «مىیت» ھاتوہ بە معنای وەرگریش ھاتوہ وەکوو لە ئایەتى: ﴿هو الذي يتوفاكم باللیل و یعلم ما جرحتم بالنهار﴾^۲ وە وەکوو

۱. آل عمران؛ ۵۵.

۲. الأنعام؛ ۶۰.

ئایه‌تی: ﴿اللّٰهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا﴾^۱. وه له‌فز که دوو مه‌عنای ببن و قهرینه‌ی موئه‌ییده به‌لکوو قهرینه‌ی قه‌تعییه له‌سه‌ر یه‌کن له‌و دوو مه‌عنا ببن نه‌وه نابن مه‌عنای دووه‌ه‌می لی بگی‌ری.

وه نه‌گه‌ر نه‌ساسی قسه‌ی موعاریز له‌سه‌ر نه‌وه‌یه که دووره ئینسانن ببری بو ئاسمان و له‌وئ بمینن و بژی، نه‌وه جوابه‌که‌ی نه‌وه‌یه: نه‌وه‌له‌ن، ئیستییعاد نابن به‌ده‌لیل، وه سانیه‌ن چه‌زهره‌تی عیسا ته‌کوین و مانه‌وه‌ی و ئاساری هه‌موو خیلافی عاده‌ت و موعجیزه‌ بوو، نه‌وه‌ته که به‌بن باوک په‌یدا بووه وه که له‌دایک داکه‌وت قسه‌ی له‌گه‌ل دایکیا کرد، وه کاتن خه‌لک هاتن بو سه‌ر مه‌ریه‌م عليها السلام پرسپاری نه‌م مندا‌له‌یان کرد عیسا که‌وته وتار و قسه‌ی له‌گه‌لدا کردن و، فووی نه‌کرد به‌ته‌یری قورپینه‌دا حه‌یاتی تن نه‌چوو وه نه‌ف‌ری، وه به‌له‌ک و کویری ماده‌رزادی خو‌ش کرده‌وه و مردووی زیندوو نه‌کرده‌وه. با نه‌م موعجیزه‌ی به‌رزه‌وه بوونه‌یشی بر‌واته لای باقی موعجیزه‌کان.

قسه‌ی دووه‌م: ریوایه‌ت کراوه کۆمه‌لن جووله‌که‌چوون گه‌لن بئ‌شهرمی و بئ‌نه‌ده‌بی و ناشیرینیان کرد له‌گه‌ل چه‌زهره‌تی عیسا‌دا نه‌ویش دوعای لی کردن و خودا گیرۆده‌ی رسوایی کردن، جا کاتن «ملك يهودا» پاشای جووله‌که‌کان له‌و رۆژه‌دا نه‌مه‌ی بیست بیمی په‌یدا کرد له‌وه که عیسا دوعا له‌ویش بکا و له‌گه‌ل یه‌هوودییه‌کانا قسه‌ی کرد وه قه‌راری کوشتیان دا، وه خودای ته‌عالا جویره‌ئیلی نارد بو لای چه‌زهره‌تی عیسا خه‌به‌ری پندا که قه‌راریان داوه بتکوژن! له‌کاتی‌کدا له‌گه‌ل چه‌واریه‌کانا له‌مالئ‌کدا بوو وه مه‌ئموور به‌شوینیا نه‌گه‌ران مه‌نسووی‌یک‌ی مونافقی بوو وتی: من پیتان نه‌لیم نه‌گه‌ر پارهم بده‌نئ! نه‌وانیش میقداری پاره‌یان پندا جا نه‌ویش مه‌ئمووره‌کانی برد

بۆ ئەو مالهە که حەزەرەتی عیسا لە گەڵ حەوارییه کانا تیایا بوون، وه لەو کاتەدا چوونه مالهە که وه خودای تەعالای عیساى بهرز کردەوه بۆ ئاسمان و وێنەى ئەوى خستە سەر ئەو موناqqه و هەرچەن هاواری کرد که: من عیسا نیم هەر کوشتیان، وه یه ههواره کان پاش کوشتنی ئەو کابرا که وێنەى عیساى وه گرگرتبوو ئیختیلاف که وته ناویان وتیان: ئەگەر ئەم کوژراوه عیسا یه رفیقه که ی خویمان چی به سهرا هات؟ وه ئەگەر یارۆی رفیقی خویمان بوو عیسا بۆ کوێ دەرچوو؟! وه ئینجیله خاوهن ئیعتیاره کانى لای نه سارا ته سربح ئەکەن به وه ئەو که سه که عیساى ته سلیمی مه ئمووری پاشاکه یان کرد یه ههوزای «اسخریوطی» بوو، وه له پیشا عه لامه تیکی دانا بۆ عیسا وتی: هه ره که سم ماچ کرد ئەوه عیسا یه جا کاتى گه یشت به عیسا ماچی کرد و مه ئمووره کان گرتیان، به لام پاش ئەوه خودا ئەوى رزگار کرد و وێنەى خستە سەر یه که ی تریان.

وه ئینجیلی «به رنابا» ئەلن: مه ئمووره کان هەر یه ههوزا ته سخریوتیان گرت و وایان زانی که حەزەرەتی عیسا یه؛ چونکی وێنەى ئەوى که وتبووه سەر. به هه ره حال ئەو که سانه که حازری ئەو حادیه بوون له مه ئمووره کانى پاشا حەزەرەتی عیسا یان نه ده ناسی و باقی یه هه و دییه کان که و تنه ئەو ئیشتیا هه وه که باس کرا، وه قورئانیش ته سربحی بێ ئەکا. ئەلهاسل: واجبه له سه ره موسولمانى ساغ، له م قه زیه دا له سه ره زاهیر یا نه سی قورئان و حه دیس بێ که حەزەرەتی عیسا رزگار کراوه به ئەمری خودا و به سه لامه تی غایب بووه لێیان.

﴿فِظْلٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّت لَّهُمْ

واته: جا به سه به بی زولم و سته میکی گه و ره ی نا هه موار که په یدا بوو له و که سانه که ئایینی یه هه و دیان بوو، به ناو، حه راممان کرد ئەو خواره مه نییه مه رغویه دلخوازه جوانانه که وه ختی خوێ حه لال کرا بوو بۆیان وه کوو خودا له سووره تیکی ترا

فه رموویه تی: ﴿وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَمًا كُلِّ ذِي ظُفْرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَمًا عَلَيْهِمْ شَحُومُهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوْ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَلِكَ جَزِينَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ﴾^۱

﴿وَبَصَدَّ هِمَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا﴾ (۱۶۰)

ههم له بهر مه نعرکردنی نه وان - بۆ ئاده میزادیکی زۆر - له دینی ئیسلام له ئیمپرودا، وه له دینی پیغه مبه ره پیشووه کان له چه رخی نه وان.

﴿وَأَخَذَهُمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ﴾

وه ههم له بهر وه رگرتیان بۆ سوود، وه لحال که مه نه کرابوون له لایه نی خوداوه له و سوودخواردنه.

﴿وَأَكْثَرَهُمْ أَمْوَالُ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ﴾

وه له بهر خواردنیا بۆ مالی ئاده میزاد به بی تۆله و بی موعاوه زه و به بی سوود به به رتیل و به چه ن نه وعی تر له فرو فیل و ده سپرینیا.

﴿وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ (۱۶۱)

وه ئاماده مان کردووه بۆ کافره کانیان عه زاییکی زۆر توند و گران و ئیشگه یین له روژی قیامه تا.

بزانن! زاهیری سیاقی ئهم حه وت ئایه ته له م مه قامه دا ئه مه یه که هه رچی کار و کرده و ی نا هه مواری یه هوودیه کان بووه هه موویان هۆ بوون بۆ ئه وه که خودای ته عالا ئه و شتانه که له کاتی خۆیا حه لال بوون بۆیا خودا حه رامی کردوون، وه ئه مه مانع نییه بۆ ئه وه که ئه و کرده وه نابارانه ی ئه وانه نه بووبن به هۆی عیقای

قیامەت و عەزابی سەخت لە روژی خۆیا بەلکوو ئەو کردەوانە بوون بە هۆی بەدبەختی دنیا و قیامەتیان.

جا لەبەر ئەوە کە بازێ لە یەهوودەکان لە وەختی خۆیا کردەویان باش بوو، وە هەروا لە زەمانی حەزرەتیشدا ﷺ هاتوون موسوڵمان بوون و خەزمەتی دینیان کردووە خودای تەعالا فەرموویەتی:

﴿لَكِنَّ الرَّاْسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ﴾

بەلام ئەو کیتابیانە کە دامەزراون لە عیلم و زانستی حەقایقدا وەکوو عەبدوللای کورپی سەلام و رەفیقەکانی.

﴿وَالْمُؤْمِنُونَ﴾

وە ئەو دامەزراوانە کە خواوەن ئیمان.

﴿يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ﴾

ئیمان دینن بەو کتیبە هاتوووە خوارووە بۆ لای تۆ وە بەویش کە هاتوووە خوارووە لە پێش زەمانی تۆدا.

﴿وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ﴾

وە ئیمانیان هەیە بەو پێغەمبەرەکانە کە لە زەمانی پێشوودا نوێژی دینی خۆیان دامەزراندووە و رایان گرتوووە بە تەواوی.

﴿وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ﴾

وە ئەو کیتابیانە کە زەکات ئەدەن.

﴿وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾

وە ئەو کیتابیانە کە ئیمانیان هەیە بە خودا و بە روژی پاشەپوژ کە قیامەتە.

﴿أُولَٰئِكَ سَنُوْتِيْهِمْ أَجْرًا عَظِيْمًا﴾ (۱۶۲)

ئه‌وانه له‌مه‌ولا ئه‌جریکی گه‌وره‌یان پی ئه‌ده‌ین واته له‌ روژی قیامه‌تا.
خۆلاسه‌ی که‌لام: کیتابییه‌کان هه‌موو خراب نین به‌لکوو ئه‌وانه‌یان که‌ عالم و
زانای راستین و خاوه‌ن ئیمان و بیر و باوه‌ری باشن هه‌موویان ئیمان دێن به‌و
کتیبه‌ که‌ هاتوو‌ه‌ته‌ خواره‌وه‌ بۆ لای تو وه‌ به‌و کتیب و ئه‌لواح که‌ هاتوو‌ه‌ته‌ خواره‌وه‌
بۆ سه‌ر پیغه‌مبه‌ره‌ پیشوو‌ه‌کان، وه‌ ئیمان دێن به‌و پیغه‌مبه‌رانه‌ که‌ نوێژیان راگرتوو‌ه‌
له‌ چه‌رخ‌ی خۆیان و زه‌کاتی مالیشیان ئه‌ده‌ن و ئیمان‌یان هه‌یه‌ به‌ خودا و به‌ روژی
قیامه‌ت. ئه‌مانه‌ دارای ئه‌جری گه‌وره‌ن له‌ قیامه‌تا.

﴿إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَىٰ نُوحٍ وَالنَّبِيِّنَّ مِنْ بَعْدِهِ﴾

جا ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خۆشه‌ویست تو دلگران مه‌به له‌وه که‌ ئه‌و کیتابیانه‌ داوای
شتی نابار له‌ تو ئه‌که‌ن وه‌ ئه‌یانه‌وێ تو پرۆی بۆ ئاسمان و له‌ ئاسمانه‌وه‌ کیتاب
بیئیته‌ خواره‌وه‌ بۆیان به‌ نه‌وعێ که‌ ناویان یه‌که‌ یه‌که‌ نووسرابێ؛ چونکی من وه‌کوو
تۆم کردوو به‌ ره‌ه‌به‌ر، پیغه‌مبه‌ره‌ پیشوو‌ه‌کانیشم کردوو به‌ ره‌ه‌به‌ر و هه‌ر وه‌کوو
داوای ئه‌م جوړه‌ شتانه‌ له‌ تو ئه‌که‌ن، داوای ئه‌و شتانه‌شیان کردوو له‌ پیغه‌مبه‌ره‌
پیشوو‌ه‌کان و هه‌ر وه‌کوو ئه‌وان موبالات و ئیه‌تیمامیان نه‌داوه‌ به‌ قسه‌ی پیاوی
خراب له‌ روژی خۆیان تویش ئیه‌تیمام مه‌ده‌ به‌ قسه‌ی بی‌سوودی ئه‌مانه‌.

﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيْمَ وَإِسْمَاعِيْلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ﴾

﴿وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَهَارُونَ وَسَلِيمَانَ وَعَاتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا﴾ (۱۶۳)

وه‌ وه‌حیمان کردوو بۆ لای یه‌که‌یه‌که‌ی ئه‌م پیغه‌مبه‌رانه‌یش، وه‌ زه‌بووری‌شان
داوه‌ به‌ داوود.

﴿وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ﴾

وہ ناردوووانہ بۆ تەمى و تەربىيەى ئادەمىزاد چەن پىغەمبەرانى كە باسەم كەردوون بۆ تۆ وە چەن پىغەمبەرىكىش كە باسەم نە كەردوون بۆ تۆ.

﴿وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا﴾

وہ بە تايبەتى خودا گەفتوگۆى كەرد لە گەل مەوساى كۆرى عيمرانا بە قسە كەردنىكى وەها بوو بە ھۆى ئەو بە مەوسا بلىن «كليم اللہ».

﴿رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ﴾

ھالى ئەم زاتانە وابوو كە رەھبەرانى بوون مۆژدەدەر بوون بەوانە كە فەرمانى خودا وەرئەگرن، وە ترسىنەر بوون بۆ ئەوانە كە سەركىشىيان ئەكەرد لە فەرمانى خودا.

﴿لِّئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ﴾

ھىكمەتى ناردنى ئەم رەھبەرانەيش ئەمە بوو كە لە رۆژى قىامەت دەست ئاويزى و دەلىلى نەبى بۆ ئادەمىزاد لەسەر خوداى ھۆيان، بلىن: پەرورەدگار! ئەمە نەزان و بىئاگا بووين ئەبوو پىغەمبەرىكت بناردايى بۆ سەرمان بە دەستوورىكەوہ ھەتا فەرمانمان وەرگرتايى و پەرەوى ئەو پىغەمبەرانەمان بکەردايە.

﴿وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾

وہ خوداى تەعالا ھەر ھووہ و لاىەزال غالبە بەسەر كارى ھۆيدا و ھاوہن ھىكمەتە لە كارەكانيا.

بزان! خوداى تەعالا ھاكىمى مۆتلەق و فەرماندارە بەسەر ھەموو شتىكدە و بۆى ھەيە كە مۆتبع عەزاب بەدا و عاسى و تاوانبار عەفو بەكا: * لا يسل عما يفعل

وهم یستلون^۱ که‌وابوو به‌مولاحه‌زه‌ی حه‌قیقه‌تی خودایی خودا هیچ‌که‌سی له‌هیچ شتی‌کدا و هیچ‌وه‌ختی‌کدا حوججه‌تی نابیی به‌سه‌ر خودادا. به‌لام له‌سه‌ر ئه‌و یاسا که‌خۆی قه‌راری داوه‌ و فه‌رموویه‌تی: ﴿لَا یُکَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا﴾^۲ وه‌مه‌علوومه‌ که‌نه‌زان نازانی چی له‌سه‌ره‌ و چی بکا وه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ که‌ فه‌رموویه‌تی: ﴿وَمَا کُنَّا مَعْزِیْن حَتّٰی نَبْعَثَ رَسُوْلًا﴾^۳ شیهه‌ حوججه‌تی و ده‌لیل و بوره‌انیکی به‌دیمن هه‌یه له‌بۆ مندال و شیت و ئه‌و که‌سانه‌ که‌ له‌عه‌هدی فیه‌ره‌تدا بوون وه‌ بۆ ئه‌و که‌سانه‌ وان له‌عه‌هدی ریساله‌تا به‌لام حوکمی خودایان پێ نه‌گه‌یشتوو و نیستی‌عه‌دای ئه‌وه‌یان نه‌بووه‌ ئه‌حکام وه‌ربگرن و مه‌جالی ئه‌وه‌یان هه‌یه‌ به‌زاهیر بلێن: له‌سه‌ر چی ئیمه‌عه‌زاب ئه‌دریین؟ جا به‌و بۆنه‌یه‌وه‌ خودا فه‌رموویه‌تی: ﴿لَئِذَا یُکُوْنُ لِلنَّاسِ عَلٰی اللّٰهِ حُجَّةٌ، تَه‌گه‌رنا عه‌بدی خودا مه‌جال ئیحتیجاچی نییه‌ له‌گه‌ل خودادا.

﴿لَکِنْ اللّٰهُ یَشْهَدُ بِمَا اَنْزَلَ اِلَیْکَ اَنْزَلَهُ، بِعِلْمِہٖۤ وَاَلْمَلٰئِکَۃُ یَشْهَدُوْنَ وَکَفٰی بِاللّٰهِ شَہِیْدًا﴾^(۱۶۶)

ئهم ئایه‌ته‌مه‌ربووته‌ به‌جوابی ئیقتیراح و داواکردنی ئه‌هلی کیتاب له‌پێغه‌مبه‌ر ﷺ که‌بروا بۆ ئاسمان و ئه‌لواح بینتیه‌ خوار بۆ ئه‌هلی کیتاب، وه‌یا هه‌رکه‌سی له‌وان نامه‌یه‌کی تایه‌تیان بۆ بیته‌هه‌تا ئه‌وان ئیمان بینن ئه‌گه‌رنا باوه‌ر ناکهن که‌پێغه‌مبه‌ر ﷺ پێغه‌مبه‌ری خودا بێ. وه‌له‌م ئایه‌ته‌دا ئه‌فه‌رمویت به‌لام خودا به‌گه‌وره‌یی خۆی شه‌هادته‌ ئه‌دا به‌راستی ئه‌و کتیبه‌ که‌ناردوویه‌ته‌ خواره‌وه‌ بۆ تو، وه‌ناردوویه‌تی به‌ته‌وانایی و زانسته‌ و خواستی خۆی، وه‌فریشته‌کانیش شه‌هادته‌ ئه‌ده‌ن، وه‌

۱. الأنبياء؛ ۲۳.

۲. البقرة؛ ۲۸۶.

۳. الإسراء؛ ۱۵.

خودا به سه بو شه هادته به ریساله تی تو، وه له سه ر راستی کتیه که ت، ئیتر نه هلی
کیتاب هر عه ناد و له جاجی بکه ن له م مهوزو وعدها قیمه تی نییه و به قه تعی موبالاتی
بین مه که وه نه مانه هر خوویان له سه ر عه ناد و زمان در یژییه.

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا
بَعِيدًا﴾ (۱۶۷)

به راستی نه و که سانه که خوویان کافرن به دینی حق و مه نعی ناده میزادیش
نه که ن له که وتنه سه ر ریگهی دینی خودای ته عالا به ته حقیق گوم بوون به گوم
بوونیکی دوور له ریگهی راست.

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرْ لَهُمْ﴾

به راستی نه وانه که کافر بوون و سته میان کرد له هه زره تی موحه ممه د سوره به
ئینکاری ریساله ته که ی و به مه نع کردنی خهلق له ئیمان هیتان به و، نه وه خودا له وانه
نییه که لئیان خوش بین.

﴿وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا﴾ (۱۶۸)

وه هیدایه تیشیان نادا بو هیچ ریگه بین له وانه بیت به خه یالا.

﴿إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ﴾

ئیللا بو ریگهی جه هه نهم!

﴿خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾

که ده وامدارن له واهه تا هه تایه.

﴿وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا﴾ (۱۶۹)

وه نه م نه وعه ته سه ر و فانه ئاسانه له سه ر خودا.

﴿يَأَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ﴾

ئه‌ی ئاده‌میزادا! به راستی پیغه‌مبه‌ری گه‌وره هاتوو‌ه بۆ لای ئیوه له‌ گه‌ل ئه‌حکامیدا که مایه‌ی به‌ختیاری و پیروزی ژیا‌نی دنیا و قیامه‌ته، وه ئهم پیغه‌مبه‌ره له لای خودای میهره‌بانی ئیوه‌وه بۆتان هاتوو‌ه.

﴿فَآمِنُوا خَيْرًا لَكُمْ﴾

ده‌ی ئیمان بینن به‌وه؛ چونکی ئیمان‌هینانتان چاکه بۆ ئیوه.

﴿وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾

وه ئه‌گه‌ر کوفر بکه‌ن به‌م پیغه‌مبه‌ره ئه‌وه برانن که هه‌رچی وا له ئاسمان و عه‌رزا مولکی خودایه و خودا بی‌ئیه‌تیا‌جه له ئیوه و ئیمان نه‌هینانتان زیانی خۆتانه و به‌س، وه خودای ته‌عالا زانا و به‌حیکمه‌ته له هه‌موو شه‌ئیه‌کدا.

﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ﴾

ئه‌ی که‌سانێ که عه‌لاقه‌دارن به‌ کتییی ئاسمانیه‌وه - که یه‌هوود و نه‌ساران - زیاده‌په‌وی مه‌که‌ن له دینه‌که‌تانا و نو‌قسانی‌ش مه‌که‌ن تیا‌یا، و له شانی هه‌یج که‌سیکا له ئه‌ندازه‌ی خۆی لامه‌ده‌ن. ئه‌ی یه‌هوودیه‌که‌ن زیاده‌په‌وی مه‌که‌ن له شه‌ئنی عوزه‌یردا، مه‌لێن عوزه‌یر کورپی خودایه. خودا کورپی نییه نابێ، بی‌شه‌رمی مه‌که‌ن ده‌رحه‌ق به عیسا و مه‌لێن ئینسانی پاک نییه، وه بی‌حه‌یایی مه‌که‌ن ده‌رحه‌ق به مه‌ریه‌م؛ چونکی مه‌ریه‌م خاوه‌ن عیباده‌ت و پاک بووه. وه ئه‌ی نه‌سارا مه‌لێن عیسا کورپی خوایه!

﴿وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ﴾

وه قسه مه‌که‌ن له‌سه‌ر خودا به‌ حق نه‌بی. مه‌لین خودا ره‌فیکی هه‌یه و عیسا له‌گه‌ل دایکیا دوو عونسورن له‌ عه‌ناسیری قودسییه.

﴿إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ﴾

نییه عیسا‌ی کو‌ری مه‌ریه‌م ئیلا فرستاده‌یه‌کی خودایه‌ بو‌ سه‌ر به‌نی ئیسرائیل و مو‌عجیزاتی گه‌وره‌ی شایاوی چه‌رخ‌ی خو‌ی پێداوه‌ بو‌ ئه‌وه‌ که‌ ئاده‌میزادی نه‌و چه‌رخه‌ له‌ حیرس و ئاز و نیاز‌ی فاسید و له‌ دنیا‌په‌رستی و ماده‌خو‌ازی پا‌ک بکاته‌وه‌.

﴿وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ﴾

وه‌ وجوودی عیسا به‌ ئه‌مری «کن فیکون» بو‌و له‌ لایه‌نی خوداوه‌ که‌ ئه‌و که‌لیمه‌یه‌ هه‌واله‌ کرد بو‌ لای مه‌ریه‌م وه‌ ویستی ئه‌و پێغه‌مبه‌ره‌ زاهیده‌ له‌و دایکه‌ عابیده‌ په‌یدا بی‌ی و به‌س.

﴿وَرُوحٌ مِّنْهُ﴾

وه‌ عیسا‌ زاتیکی پا‌ک و رو‌حیکی بی‌ره‌زیله‌ی نه‌فسی و مادیه‌ و له‌ خوداوه‌ به‌ فه‌یزی خواستی ئه‌و دروست کراوه‌.

﴿فَتَأْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾

ده‌ی که‌می بیربکه‌نه‌وه‌ و عه‌قل به‌ کاربێن و ئیمان بێن به‌ گه‌وره‌یی خودا و ته‌وانایی له‌سه‌ر هه‌موو مومکینات و دووری له‌ عه‌یب و بی‌ئیه‌تیا‌جی به‌ که‌س وه‌ ئیمان بێن به‌ پێغه‌مبه‌ره‌ کانیشی و بیان‌ناسن که‌ چه‌ن به‌نده‌یه‌کی پا‌کی ره‌وش‌ت چا‌ک و پوخته‌ و خو‌لاسه‌ی ئاده‌میزادن و زیره‌ک و نه‌مین و راست و تارن و نه‌حکا‌می خودایان به‌ راستی گه‌یاندوه‌ به‌ عیبادی خودا و مه‌حاله‌ درو‌ و خه‌یا‌نه‌ت و ونکردنی نه‌حکا‌می خودا بکه‌ن له‌وانه‌ و قاییله‌ هه‌موو عه‌وا‌ریز و نه‌حوالی ئاده‌میزادیان به‌سه‌را بی‌ت؛ نه‌خو‌ن و نه‌خو‌نه‌وه‌ و ساغ و نه‌خو‌ش نه‌بن و نه‌مرن وه‌کو‌و با‌قی ئاده‌میزاد.

﴿وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةً﴾

بە قەتعی مەلئین خودا سەئى كەس: خودا و، مەريەم و، عيسا (العیاذ باللّٰه)، ئینسانی كە پئیوستى هەبىي بە خواردهمەنى و قەزای حاجەت و نوستن و مردنى بەسەرا بێت چلۆن قايىلى خودایى ئەبىي؟ حاشا! ھەر ئەوەندە ھەيە عەبدى خۆشەويست خودا پرتەوئى ئەدا لێي، يانی بە رەحمەتى خۆى دلى نوورانی ئەکا بۆ ئەو كە بە ساغى بەندەيى خودا بەجىيێن.

﴿أَنْتَهُوا﴾

دەسبەردار ببن لەو خودا بە سەئى كەس بزائن وە لادەن لەم بىرە تاريكە.

﴿خَيْرًا لَّكُمْ﴾

وە قەسدى عەقیدە و باوەرئى بكەن كە باشە بۆتان كە تەوھید و خودا بەيەك ناسینە.

﴿إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَحْدٌ﴾

بە راستى بزائن كە خودا مەعبودىكى تاق و تەنبايە و زیندوو و زانا و تەوانايە و پیغەمبەرەكان يەك يەك بەندەي بارەگایە.

﴿سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ﴾

خودا تەسبیح و تەقدیس و تەنزیھ ئەكەین و دوورى ئەخەینەو لەو كە كۆر و كچى بێن. ئەولاد و تەناسول بۆ پاراستنى نەوعى ئەسلە و بۆ نیازمەندى و ئارەزووى ئەھلە و لەگەڵ مونسەبەي زات و سیفاتە ئەمانە ھەموو دوورن لە خودا. ئیتر باوەرئى پووچى بئى سوود دوورە لە مەقسوود.

﴿لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾

هەر بۆ خودایه سهردارای و دارایی هەرچی هه‌یه له کائیناتا له عهرزا و له ئاسمانا له په‌ستی و بۆلن‌یدا. وه مالیک له‌گه‌ڵ مه‌ملوک و خاوه‌ن ده‌ست له‌گه‌ڵ ژێرده‌سته‌دا دوورن له‌ مونا‌سه‌به و نیازمه‌ندی.

﴿وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا﴾ (۱۷۱)

وه خودا به‌سه بۆ ئه‌وه ئیعتیما‌دی بدریته‌سهر.

﴿لَن يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ﴾

عاری لێ نایێ عیسا‌ی مه‌سیح که به‌ بێ‌باوک خودا دروستی کردووه، بێ‌ی به‌ بنده‌ی فهرمانبه‌ردار بۆ زاتی خودا و ئه‌و فریشتانه‌یش که له‌ سیفه‌تی بێ‌باوک و دا‌یکیدا له‌ عیسا‌ بێ‌عه‌لاقه‌‌ترن و خاوه‌ن پایه‌ن به‌ بنده‌یی بۆ خودای خۆیان شانازی نه‌که‌ن.

﴿وَمَنْ يَسْتَنْكِفَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ﴾

وه هه‌رکه‌سێ له‌ عیبا‌ده‌ت و به‌نده‌یی خودا ئیستینکاف بکا و عاری لێ بێ‌ و خۆی به‌ گه‌وره‌ بگرێ.

﴿فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا﴾ (۱۷۲)

ئه‌وه له‌مه‌ولا له‌ روژی حسییا هه‌موویان گرد نه‌کاته‌وه و حازریان نه‌کا له‌لای خۆی ئه‌وجاره‌ خۆی ئه‌زانێ چیا‌ن لێ نه‌کا.

﴿فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ﴾

جا ئەو که‌سانه که ئیمانیان بووه و کرده‌وه‌ی باشیان کردووه ئەوه خودا به ته‌واوی پاداش و نه‌جری ته‌عمالیان پێ ئەدات و له‌فه‌زل و میهره‌بانی زیاد له‌نه‌جره‌که‌یشیان پێ ئەدا له‌یه‌ک به‌ده‌ تا یه‌ک به‌حه‌فتا هه‌تا یه‌ک به‌حه‌وت‌سه‌د و زیاتریش بۆ هه‌رکه‌سه‌نی خواستی له‌سه‌ربێ.

﴿وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾

وه ئەو که‌سانه‌یش که عاریان هاتوو له‌به‌نده‌یی خودا و خۆیان به‌گه‌وره‌ داناوه ئەوه خودا عه‌زاییان ئەدا به‌عه‌زاییکی ئازارگه‌یین.

﴿وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا﴾

وه ده‌ستیان ناکه‌وێ له‌لایه‌نی غه‌یری خوداوه‌ دوستی یا یارمه‌تیده‌ری.

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَأَنزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِينًا﴾

ئه‌ی ئاده‌میزاد به‌راستی واهات بۆ لای ئیوه‌ زاتیکی خاوه‌ن ته‌خلاق و ره‌وشتی به‌رزى وا ئەوه‌نده‌ کرده‌وه‌کانی به‌رزى وه‌ ئەوه‌نده‌ ته‌خلاقه‌کانی گه‌وره‌ن خۆی بۆ خۆی بووه‌ به‌ده‌لیل و بورهان له‌سه‌ر راستی خۆی. وه‌ له‌گه‌ڵ ئەوه‌دا کتییکیشمان ناردوو ته‌وه‌نده‌ بیر و باوه‌ر و کرده‌وه‌ و ئادابی رووناک کردوو ته‌وه‌، بۆ ئیوه‌ بووه‌ به‌ نوور و رووناکیه‌کی ئاشکرا. واته‌ ئەو پیغه‌مبه‌ره‌ ئەوه‌نده‌ به‌رزه‌ به‌حه‌ق خۆی بووه‌ بۆ خۆی به‌ بورهان قورئانه‌کیش به‌ نووری به‌یان.

﴿فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَاعْتَصَمُوا بِهِ﴾

جا ئەو کەسانە کە ئیمانیاں هێناوہ بە خودا لەسەر تەمەنی و تەربییەتی ئەو پیغەمبەرە و دەستیان گرتووہ بەو خوداوہ و ئیعتیماڢ و تەوہ کولیاں لەسەری ھە یە.

﴿فَسَيَدْخُلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمًا﴾

ئەوہ لەمەولا ئەیانھاوێتە ناو دائیرە ی رەحمەت و میھرەبانی خۆیەوہ و ناو زیادە کەرەم، وە شارەزایشیاں ئەکا بۆ رینگە یەکی راستی وا کە ئەیانبا بۆ حوزوووری خودا و شادیاں ئەکا بە لێقای خاوەن بەقای ئەو لە روژی قیامەتا.

فەرموو دە ی خودا: ﴿يَسْتَفْتُونَكَ...﴾ الآية.

لە حاشیە ی جەمەلدا لەسەر تەفسیری جەلالەین ئەفەر مویت: خودا ئاخری سوورەتی نیسانی هێنا بە باسی مائی میرات وە کوو ئەووە لێ دامەزراند بە باسی مائی میرات ھەتا مونا سەبە پەیدا ببی لە بەینی ئەووە ل و ئاخری ئەم سوورەتە دا. وە جوملە ی ئایاتی میرات لەم سوورەتە دا سیان:

ئەووە ل: لە باسی میراتی ئوسوول و فورووعە.

دووہم: لە باسی میراتی ژن و میژدە و برا و خوشکی دایکی.

سێھەم: کە ئەم ئایە تە یە لە باسی میراتی برا و خوشکی باوک و دایکی مردووہ کە یا برا و خوشکی باوکی. وە ئەمما «أصحاب الأرحام» ئەوہ باسیان دیت لە ئاخری سوورەتی «انفال» دا.

وہ ئەو کە سە کە ئیستیف تە ی کرد لە «کەلالە» جابیری کوپی عەبدوللا بوو لەو کاتە دا کە حەز رەت ﷺ رویش ت بۆ عە یادە تی لە گە ل ئەبووبە کرا ﷺ، و تی: یا رەسوولە للا «إني كلاله، فكيف أصنع في مالي؟» واتە من بێ ئەولاد م، چی بکە م لە م مائی خۆ مە دا؟

وہ لہ خازیندا ئەلئ: بوخاری و موسلیم ریوایە تیان کردووہ لہ جابیر کوری عہدوئلاوہ ئەلئ: نہ خوئش بووم، جا حەزرت ﷺ لہ گەل ئەبووبە کرا هاتن بۆ عە یادەتم بە پی. منیش لەو کاتەدا لہ هۆشی خۆم چوووبووم، وہ لەو کاتەدا حەزرت ﷺ دەسنوئژ ئەگرئ و لە ماندهی ئاوی دەسنوئژەکە ی ئەپرژینن لہ رووم و منیش هۆشم هاتەوہ بە خۆما. وتم: یا رەسوولەللا چی بکەم لەم مائی خۆمەدا؟ هیچ جوابی نہ دامەوہ هەتا ئایەتی: ﴿يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ﴾ نازل بوو.

وہ لہ ریوایەتی ترمزیدا ئەلئ: وہ من نو خوشکم هەبوو وہ ئایەتی ﴿يَسْتَفْتُونَكَ﴾ نازل بوو. وہ ئەبووزەرپی غەفاری ئەلئ: نہ خوئش بووم و نو خوشکم هەبوو، حەزرت ﷺ هات بۆ لام و ئاوی پرژاند بە رووما و هۆشم هاتەوہ بەخۆمدا و عەزەم کرد: یا رەسوولەللا وەسیەت بکەم بۆ خوشکەکانم بە سئ یەکی ماله کەم؟ فەرمووی: باشە. عەزەم کرد: وەسیەت بکەم بۆیان بە نیوہی ماله کەم؟ فەرمووی: باشە. جا روئیشتە دەرەوہ و بەجئ هیشتم. «فقال: يا جابر ما أراك ميتاً من وجعك هذا، و إن الله قد أنزل قرآناً، فبين لأخواتك فجعل لهن الثلاثين» جا جابیر ئەیوت: ئەم ئایەتە لہ شانی مندا هاتەخوارەوہ. جا خودا ئەفەرمویت:

﴿يَسْتَفْتُونَكَ﴾

پرسیارت لئ ئەکەن لہ حوکمی مائی کەسئ بمرئ و «کەلالە» بئ یانی باوک و ئەولادی لئ بەجئ نہ مابن.

﴿قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ﴾

تو ئە ی پیغەمبەری خوئشەویست بلئ: خودای تەعالا فەتواتان بۆ ئەدا لہ «کەلالە» دا:

﴿إِنْ أَمَرُوا هَكَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ﴾

ئەگەر کەسئ بمرئ و ئەولادی لہ پاش بەجئ نہ مینئ.

﴿وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ﴾

وہ لھال خوشکیکی باوک و دایکی یا خود ہر باوکی بیئ ئەوہ نیوہی مالی کابرا ئەبا، ئەوہی بە جیئ ہیشتووہ.

﴿وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ﴾

وہ ئەو شەخسەش میرات ئەبا لەو خوشکی خۆیە، واتە: ھەموو مالەکە ی ئەبا ئەگەر ئەو ژنە مندالی نەبێ.

﴿فَإِنْ كَانَتْ أَثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ﴾

وہ ئەگەر خوشکەکان دوان بووبن ئەوہ بۆ ھەردوو یان دوو تەقسیم سێ ([$\frac{2}{3}$]) ھەیە.

﴿وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلَّذَكَرِ مِثْلُ حِظِّ الْأُنثَيَيْنِ﴾

ئەگەر ئەو میراتبەرانە کە سیفەتی بڕایەتی یا خوشکایەتیان ھەیە لە باوک و دایکەوہ یا ھەر لە باوکەوہ کۆمەڵی بوون پیاو و ژن ئەوہ بۆ ئێرینەکەیان دووقاتی بەشی مێکەیان ھەیە.

﴿يَبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا﴾

خودا ئەم حوکمانەتان بۆ رووناک ئەکاتەوہ مەبادا گومراھ ببین.

﴿وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾

وہ خودای تەعالا بە ھەموو شتێ زانایە و پێی خوێشە ئێوہیش زانابن.

لەم شوێنەدا چەن باسی ھەیە:

یەکەم: مادام قسە لە «کەلالە» ئەکەین - و کەلالەیش مردوو یە کە نە ئەولادی بیئ و نە باوکی بیئ - گەرە کە لە گەڵ ئەم خوشکانە یا لە گەڵ ئەم بڕایانەدا باوکیان

مەوجود نەبێ، ئەگەرنا باوکەکیان ئەمانە حەجب ئەکا و میراتەکی بۆ خۆی ئەبێ. وەکوو لە حەدییسی حەزەرە تا ^(الله تعالی) دەرکەوتوو. ^[١]

دووهم: ئەم براو خوشکانە کە لە نایەتە کەدا ئەفەرمویت بۆ نێرینە دوو قاتی مێینە هەیە. بۆ سوورەتیکە هەموو براو خوشکەکان باوک و دایکی بن، یا هەموویان باوکی بن، ئەگەرنا ئەگەر تاقمێکیان باوک و دایکی بن و تاقمێکیان باوکی بن ئەو شازدە سوورەت هەلئەگرێ؛ چونکی باوکی و دایکیەکان یا هەر نێرینە، یا نێرینە و مێینە، یا تاقە مێینە یەکە، یا چەن مێینە بێ، وە باوکەکانیش ئەم چوار سوورەتیان هەیە وە چوار زەرب چوار ئەگات بە شازدە سوورەت.

جا ئەگەر باوک و دایکیەکان نێرینە بن یا نێرینە و مێینە بن ئەو هەموو برا و خوشکە باوکیەکان حەجب ئەکەن، ئەمە هەشت سوورەت، وە ئەگەر باوک و دایکیەکان یەک مێینە بوو ئەو نیوەی ماله کە ئەبا، وە لەم حالەدا ئەگەر باوکیەکی نێرینە یا نێرینە و مێینە بوو باقی میراتەکی ئەبەن، وە ئەگەر تاقە مێینە بێ یا چەن مێینە بێ بن ئەو شەش یەکی ماله کە ئەبەن. بۆ تەواو کردنی دوو تەقسیم سێ لە میراتە کەدا، وە باقی ماله کەیش هەر بەو نێسبەتە ئەدرێتەو بە هەردوو چینه کە، یانی بۆ باوک و دایکی سێ بەش لە چوار وە بۆ باوکیەکان - کەم بن یا زۆر - بەشێ لە چوار. وە ئەگەر باوکی و دایکیەکان چەن مێینە بێ بوون ئەو باوکیەکان ئەگەر نێرینە بوون باقیەکی ئەبەن، هەروا ئەگەر نێرینە و مێینە بوون، بەلام بە یاسای: ﴿لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ

[١]. مەبەست لەم عیارەتە ئەمەیه: کەلالە لە شەرعدا بریتییه لەوێ کەسێ بمرئ و ئەولاد و باوکی لێ بەجێ نەمێنێ، ئەو لەم کاتەدا میراتەکی ئەگەر پێتەو بۆ براو خوشکەکی، بەلام لە نایەتە کەدا تەنها ناوی ئەولاد براو، بۆیه مامۆستا ئەفەرمن گەرە کە واتە: پێویستە ئەو مردوو باوکیشی نەبێ چونکە ئەگەر باوکی ما بێ برا و خوشکەکی لە میرات حەجب ئەکات - بلاوکردنەوێ کوردستان].

الْأَثْنَيْنِ ﴿بەشی دەکەن. وە ئەگەر مێینە بوون و بەس ئەووە مۆتڵەقا حەجب ئەکرین؛ چونکی خوشکە باوکی و دایکییەکان دوو تەقسیم سێ کەیان بردوووە بۆ ئەمان لەووە نەماووەتەووە، باقی ماله کەیش رەد ئەکرێتەووە بۆ سەر ئەوان.

سێهەم: بوخاری و موسلیم و ترمزی رێوایەتیان کردوووە لە بەرانی کۆری عازیب کە ئاخەر سوورەتی ھاتوووەتە خوارەووە سوورەتی بەرائەتە، وە ئاخەر ئایەتی نازل بوووە: ﴿يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ﴾ بوووە. وە ترمزی رێوایەت ئەکا لە عەبدوللای کۆری عەمرەووە فەرموویەتی: ئاخەر سوورەتی ھاتوووەتە خوارەووە سوورەتی مائیدە بوووە. وە رێوایەتی کردوووە لە ئیبنووعەباسەووە کە ئاخەر سوورەتی نازل بوووە سوورەتی: ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ﴾ بوووە. وە ساحیبی «تاج» ئەلئ: یانی سوورەتی بەرائەت ئاخەر سوورەتی بوووە کە نازل بوووە لە حەربا. وە مائیدە ئاخەر سوورەتیکە نازل بوووە لە غەیری حەربا. وە ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ﴾ ئاخەر سوورەتی کورتە، وە ئایەتی کەلالە ئاخەر ئایەتی باسی میراتە.

کەوابوو موناخی نابێ بۆ ئەووە کە وتمان ئاخەر ئایەتی ھاتوووەتە خوارەووە ئایەتی «ریبا» بوووە، ھەروا ئاخەر ئایەت، ئایەتی: ﴿وَإَتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ﴾ بوووە.

سورة المائدة مدنية و آياتها مائة و عشرون
[سورہ تی مائیدہ، مہ دینہ یبیه و "۱۲۰" ئایہ تہ]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سورہ تی مائیدہ لہ سورہ تہ مہ دہ نیہ کانه بہم مہ عنا کہ مہ دہ نی ئہ و ہ لہ پاش
کۆچکردنی حہ زرت ﷺ لہ مہ ککہ بۆ شاری مہ دینہ ہاتووہ تہ خواوہ وہ.
ریوایہ ت کراوہ: کہ ئہم سورہ تہ نازل بووہ لہ پاش رووداوی حودہ یبیه لہ کاتی
گہ رانہ و ہ حہ زرتدا ﷺ لہ حودہ یبیه بۆ مہ دینہ ی مونہ و وہرہ.
وہ ناوبراوہ بہ سورہ تی «مائیدہ» لہ بہر ئہ وہ کہ ناوی «مائیدہ» لہ ئاخری
سورہ تہ کہ وہ براوہ. وہ رہ وایہ ئینسان بلیت ناوبراوہ بہ «مائیدہ» لہ بہر ئہ وہ کہ
ئہ شوبہ ی بہ مائیدہ یہ کی گوشادی و ہا گہ لی نہ و ع خورادہ مہ نی لہ سہر دانرا یی.
وہ لہم سورہ تہ یہ ئہ و ہ کہ نازل بووہ لہ سالی فہ تحی مہ ککہ دا و ہ کوو ئایہ تی:
﴿ولا یجرمنکم شأن قوم﴾ الآیہ. وہ و ہ کوو ئایہ تی: ﴿الیوم أكملت لکم دینکم...﴾ کہ لہ
حہ جی ویدا عا وہ لہ روژی عہرہ فہ دا نازل بووہ و لہ ناو زاناکانا بریار وا دراوہ ہہر
سورہ تی کہ لہ پاش کۆچ نازل بووبی ئہ وہ بہ «مہ دہ نی» ناوئہ بری موتلہ قا، ئہ بوو
مہ یسہرہ ئہ لی سورہ تی مائیدہ لہ وانہ یہ کہ لہ ئاخری ژیا نی حہ زرتا نازل بووہ وہ
ئایہ تی مہ نسو وخی تیدا نیہ. بہ لام ئہ و ہ ناسراوہ ئہ و ہ کہ لہ پاش رووداوی
حودہ یبیه ہاتووہ تہ خواوہ وہ بازیکی نہ ییت.

وہ لەم سوورەتەدا گەلێ ئەحکامی موھیممی ئیسلامی ھەیە، وەکوو لەمەولا دەرئەکەوی بۆتان (إن شاء الله)، جا خودای تەعالا فەرموویەتی:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَوفُوا بِالْعُقُودِ﴾

ئەي کەسانێ کە ئیمانتان ھێناوە! وەفا بکەن بەو عوقوود و عوھوودە وە بەو ئاد و پەیمانانە کە بەسراوە لەگەڵتان وە یا بەستوتانە لەگەڵ خەڵکدا.

وہ لەو عەھدانەییە: ئەحکامی ئیعتیقادی و بیر و باوەڕ و، ئەحکامی ئەعمال و کردەو، وەکوو نوێژ و رۆژوو و باقی واجباتی دین، وە سوننەتەکانی دین کە لە لایەنی خوداوە بە واسیتەی پیغەمبەرەو ﷺ گەیشتوو بە موسوڵمانان.

وہ لەو عوقوودەییە عەھدی فەرمانرەوای ئیسلام لەگەڵ کافران، وە عەھدی موسوڵمانان لەگەڵ فەرمانرەوایانی موسوڵمانان، واتە ئەو بەیعتە کە ئەیکەن بەوانە واجبە رای بگرن وە بە بێ حوججەتی شەرعی تێکی نەدەن. ھەروا ئەو عەھد و پەیمانانە کە موسوڵمانان لە ناو خۆیان ئەبێستەن بە مەرجی ئەو کە مەشروع بن، وەکوو عەھدی سەداقەت وە شەراکەت وە یارمەتیدانی یەکتر، وە ئەو عەقدانە کە بۆ ژبانی دنیا جێبەجێ ئەکرێن، وەکوو: بەیع و، سەلەم و، ئیجارە و، رەھن و، نیکاح و، تەلاق و، نەزر و، غەیری ئەمانە... ھەموو ئەمانە واجبە ئینسان بە پێی فەرمانی شەرعی خودا ریعایەتیان بکا.

﴿أَحَلَّتْ لَكُمْ بَيْعَةَ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ﴾

حەڵال کراوە بۆ ئێوە خواردنی گۆشتی ئەو ھەشت سنفە حیوانە، وەکوو: وشتەر و، گا و، مەر و، بزنی کیوی و، ئاسک و باقی ئەوانە کە وەکوو ئەم حیوانانەن لە شێوە و ژبانا. ئیلا ئەو حیوانانەن بێ کە لە ئایەتی داویدا ئەخوێترێنەو بە سەرتانا.

﴿غَيْرِ مُحِلِّ الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ﴾

حالتان وابی که نه‌چیر حه‌لال نه‌که‌ن بۆ خۆتان له کاتیکدا که ئیوه وان له ئیحرامی حه‌جدا.

﴿إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ﴾

به راستی خودا حوکم نه‌کا وه فهرمان نه‌دا به‌وه‌ی که خواستی له‌سه‌ری.

فه‌رمووده‌ی خودا: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْلُوا شَعِيرَ اللَّهِ...﴾ الآية.

له ته‌فسیری قورتوییدا نه‌قل نه‌کا «حطم» ناوی کوری «هند» که کافرئیکی موشریکی نابار بوو هات بۆ مه‌دینه‌ی مونه‌ووهره بۆ خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) عه‌رزى کرد: تۆ خه‌لکی بۆچی بانگ نه‌که‌ی؟ نه‌ویش فه‌رمووی: بانگیان نه‌که‌م بۆ شه‌هاده‌تی «لا إله إلا الله محمد رسول الله»، وه نویژ کردن، وه زه‌کات و حه‌ج بۆ به‌یتوللا، نه‌ویش وتی: نه‌مانه باشن به‌لام من بازى گه‌وره‌م هه‌ن بی‌راویژی نه‌وان ناتوانم هیچ نیشتی بکه‌م، نه‌رۆم راویژیان پێ نه‌که‌م و هیوام وایه موسولمان بيم، وه نه‌وانیش له‌گه‌ل خۆمدا بيم بۆ خزمه‌تی تۆ و موسولمان بین. وه پاش نه‌مه‌ رویش، وه هه‌زه‌ت (ﷺ) فه‌رمووی: نه‌م کابرایه هات بۆ لامان به‌ روویه‌که‌وه له‌ رووی کافر نه‌چوو، وه پشتی هه‌لکرد به‌ پشته‌ملیکه‌وه له‌ پشتی ملی ئینسانی غه‌ددار نه‌چوو، وه له‌ پاشا نه‌هاته‌وه بۆ لای هه‌زه‌ت (ﷺ) وه له‌و ساله‌دا هه‌زه‌ت له‌گه‌ل نه‌سحابه‌کانا رویشت بۆ مه‌که‌ه بۆ «عمرة القضا» حه‌تم هات بۆ مه‌که‌ه بۆ عومره کردن، بازى له‌ نه‌سحابه‌کانی هه‌زه‌ت و یستیان پاش نه‌وه که حه‌تم له‌ هه‌ره‌م ده‌رچوو بیکوژن، جا نه‌م ئایاته هاته‌خواره‌وه:

﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا يُحِلُّوْا شَعَيْرَ اللَّهِ﴾

ئهی کهسانی که ئیمانان هیناوه! له خودودی خودای تهعالا لامهدهن، وه ناداب و مهناسیکی چهج تیک مهدهن، وه ههتکی ئههلی مهناسیک به حهلال مهزانن.

﴿وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ﴾

وه مانگی چهرام حهلال مهکهن و جهنگی تیدا مهکهن له گههله کهسدا.

﴿وَلَا الْهَدْيَ﴾

وه ئهه و چه یوانانه که هینراون بۆ چه ره می مه کهکه داگیران مه کهن.

﴿وَلَا الْفَلَيْدَ﴾

وه ئهه و زنجیره واهه ملی چه یوانه کانداههستی بۆ مه بهن.

﴿وَلَا ءَامِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ﴾

وه دهست مه بهن بۆ ئهه و کهسانه که قهسدی بهیتوللای چهرامیان کردووه بۆ زیارهت و تهواف و بهجی هینانی مهناسیکی چهج و عومره.

﴿يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا﴾

که حالیان وههیه هاتوون داوای که رهه و رهزامهندی خودای خوایان ئه کهن.

﴿وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا﴾

وه کاتی له ئیحرامی چهجتان بوونهوه و تهههلولتان کرد نهچیر بگرن وه ئهه مه نهه ی پیشووتان له سهه نامینی.

﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَتَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوْكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ تَعْتَدُوْا﴾

با هه‌لتان نه‌نی کینه و دوژمنایه‌تیتان بۆ کۆمه‌لی له‌به‌ر ئه‌وه که پاره‌که مه‌نعیان کردن له زیاره‌تی «مسجد الحرام» بۆ عومره بۆ ئه‌وه که ته‌جاوز بکه‌ن له‌سه‌ر ئه‌و که‌سانه یا له‌سه‌ر خزم و خویشیان بۆ تۆله‌سه‌ندنه‌وه.

﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ﴾

وه یارمه‌تی یه‌کتر بده‌ن له‌سه‌ر کردنی کرده‌وه‌ی چاک و پارێز له‌نافه‌رمانی خودا.

﴿وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَنِ﴾

وه یارمه‌تی یه‌کتر مه‌ده‌ن له‌سه‌ر گونا‌حکردن و تاوانباری و ته‌جاوز کردن بۆ سه‌ر خه‌لکی.

﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾

له‌خودا بترسن.

﴿إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾

به‌راستی خودای ته‌عالا کاتی عوقوبه‌تی تاوانباری بدات عوقوبه‌ته‌که‌ی زۆر نابار و ناهه‌مواره.

جا خودای ته‌عالا که‌وته باسکردنی مه‌عنای ﴿إِلَّا مَا يَتْلُو عَلَيْكُمْ﴾ و فه‌رمووی:

﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخَنَازِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْلَقِسُوا بِالْأَرْزَامِ ذَلِكُمْ فَسْقٌ﴾

حه‌رام کراوه له‌سه‌ر ئێوه - ئه‌ی موسولمانه‌کان - یه‌که‌م: خواردنی گوشتی مرداره‌وه‌بوو، واته‌ ئه‌و گیانه‌به‌ره که به‌بن سه‌ربرینی شه‌رعی مردبی. دووه‌م: خواردنی خوینی که ره‌وان بووبی. له‌زه‌مانی جاهیلییه‌تا ئه‌و خوینه‌یان ئه‌کرده ناو ریخوله‌ی

حه یوان و ئه یان برژان جا ئه یان خوارد. جا له ئسلامیه تا حه رام کرا. سینه م: گوشتی به راز. چواره م: گوشتی ئه و حه یوانه که له کاتی سه ربړینیا ده نگ به رز کرایتته وه به ناو بردنی غه یری خودای ته عالا. پینجه م: خواردنی گوشتی حه یوانی خنکاو به هه ر جوړی بئ: به په ت، یا به ئاو، یا له ژیر خانووی روخواوا، یا یه کئی دهستی نابیتته بینئ.. وه وینه ی ئه مانه. شه شهم: خواردنی گوشتی حه یوانی لیدرابئ به دار یا به به رد هه تا مردبئ. حه وته م: گوشتی حه یوانی له به رزی که وتیتته خواره وه و مردبئ، یا خود که وتیتته ناوی بیریکه وه و مردبئ. هه شته م: گوشتی حه یوانی که قوچی لیدرابئ و به زوری قوچ مردبئ. نوه م: گوشتی حه یوانی که درنده لئی خواردبئ هه تا گیانی ده رچووبئ، مه گه ر ئه وانه یان که زوو فریایان بکه ون و له پیش ئه وه دا گیانیان ده رپچی سه ریان بېرن، واته ژیانی راسته قینه یان تیامابئ له و کاته دا که سه ریان ئه بېرن، وه ئه مه یش ئه زانرئ به جموجوولی به هیز وه به وه که خوینیان له وه ختی سه ربړینیا نا په له میز که بیه ستئ. ده هه م: گوشتی حه یوانی که له سه ر بته کانا سه ربړابئ. وه یا ئه و حه یوانانه که سه ریان بېری له سه ر ئه و به ردانه دا که دانراون له ده وری به یتا وه به هیوای ئیحسان حه یوانیان له سه ر ئه کوژریتته وه. وه حه رامکراوه له سه رتان ئه مه که رزق و رۆزی خوټان به «ئه زلام» وه رگرن وه ئه م فیسقه، وه رزق وه رگرتن به «ئه زلام» به چه ن جوړ کراوه:

یه که م: هه رکه سئ بۆ خوئی سئ به ردی هه لگرتووه له کیسه یه کدا له یه کیکیان نووسرابوو «إِفْعَلْ» یانی بیکه، وه له یه کیکیان نووسرابوو «لَا تَفْعَلْ» واته مه یکه، وه یه کیکیان هیچی له سه ر نه نووسرابوو. جا کابرا بیویستایه بړوا بۆ کارئ [یا] بۆ سه فهرئ دهستی ئه کرد به و کیسه دا ئه گه ر به ردی یه که می به دهسته وه به اتایه ئه رپوشت بۆ ئیشه که ی، وه ئه گه ر به ردی دووه می بۆ به اتایه نه ده چوو، وه ئه گه ر

بەردی سێهەم بۆیە ئەو کردەوێه دووبارە ئەکردهوه. وه باقی نهوعه کان له تەفسیری قورتوبی و غیری ئەوا باسیان کراوه هەرکەسێ ئەیهوێ با تەماشایان بکات.

﴿الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ﴾

ئەمڕۆ که روژی جومعه و کاتی وهستانانه له عهرزی «عهرفات» دا کافرهکان ناوێد بوون له وه که دهرفهتی دینی ئیوه یێن و دینه که تان به تال بکه نه وه.

﴿فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ﴾

ئێتر مه ترسن له وان زال بین به سهرتانا، به لام له من بترسن که له هه موو کاتی که و له گه ل هه موو که سیکدا ئەتوانم هەرچی خواستم هه بی بیکه م.

﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ

الْإِسْلَامَ دِينًا﴾

ئەمڕۆ من دهستووری دینی ئیوه ته و او کرد به چهن شت:

یه که م: به به یانی عه قیده و بیر و باوه ری راست بۆتان له هۆی ئیمان به خودا و به فریشته کانی و به پیغه مبه ره کانی و به و کتیبانه که به جاری یا به چهن جار ناردوومه بۆیان، وه به روژی قیامهت، وه به قهزا و قه ده ر، یانی ئیمان به وه که خودا پهروه ردگاری هه موو شتی که.

دووه م: به به یانی ئوسوول و ته شریعاتی ئەحکامی خه مسه که: واجب و، حه رام و، مه ندووب و، مه کرووه و، موباحه. واته له قورئانا نیشانم داو ن که هه ندی شت واجبه و ته رک کردنی ئەبی به هۆی عه زابی قیامهت، مه گه ر خودا عه فوی بکا، وه کردنه که ی ئەبی به هۆی پایه ی پاشه پوژ و سه واب و نیعمهت. وه هه ندی شت حه رامه و کردنه که ی ئەبی به هۆی عه زاب و عیقاب له قیامهتا، وه ته رکه که ی ئەبی

بە ھۆی سەواب و نەعمەت لەویدا. وە ھەندێ شت مەندوو بە، لە کردنیا سەواب ھەیە و لە تەڕکیا عیقاب نییە. وە ھەندێ شت مەکروو ھە لە نەکردنیا سەواب ھەیە و لە کردنیا عەزاب و عیقاب نییە. وە ھەندێ شت موباحە واتە کردن و نەکردنی رەوايە.

سێھەم: بەوہ - ئەي خوۆشەوێست - تۆم مەئموور کردووہ بۆ بەیان و تەفسیر و روونکردنەوہی ئەو ئایەتانە کە ھاتوونەتە خوارەوہ بۆ لات و پێویستیان ھەیە بە بەیان وەکوو نەسخ و لا بردنی بازێ حوکمی رابوردوو بە حوکمیکی تازە، وە تەخسیسکردنی عام و تەقییدی مۆتلەق و ھاووتنەي ئەمانە وە بپارم داوہ پەپرەوێت بکەن.

چوارەم: بەوہ کە رامگەیان دووہ بە ئێوہ دا گەردەوہ بوونی موسوڵمانان لەسەر حوکمی ئەو حکامی دین ئەبێ بە دەلیل لەسەر ئەو حوکمە، خواھ سەلبی بێ یا ئیجابی، وە لادان لەوہ ئەبێ بە عیقابی پاشەپۆژ.

پنجەم: بەوہ کە ئەمرم کردووہ بەوہ کاری گرنگ و خواوێ قیمەتتان بە راویژ بێ وە ھەرکەسێکتان دانا بە گەورە و خواوێ کار ئیتاعە و فەرمانبەرداری بکەن وە ئەگەر شۆرش کەوتە ناوتانەوہ بگەرێتەوہ بۆ سەر کیتابی خودا و سوننەتی رەسوولەﷺ، وە بەوہ کە فەرمانم داوہ بە (تَقَّه) و فام پەیدا کردن بە شەریعەتی ئیسلامی، وە پێویستە ئەوانە کە لەو پایەدا نین ئیتاعەي ئەو زانا خواوێ فیقھ و خواوێ زانستیانە بکەن وە ھەرچی نەزانن خودسەر نەیکەن وە بگەرێتەوہ بۆ لای ئەو ئیمام و پێشەوایانە.

شەشەم: بەوہ کە نیشانم دان موحمەد ﷺ پێغەمبەری خودایە و خاتەمی پێغەمبەرانی و دینی موحمەد زالە بەسەر ھەموو دینەکانا و پێویستە ھەموو ئوممەتی پەپرەوی تۆ بکەن و ھەرکەسێ موخالەفەي تۆ بکا بە ستەمکار و خاریج لە دین ئەناسرێ.

وہ نىعمە تىشەم بۆ تەواو کردوون بە ھىدايەتدان و شارەزا کردنتان بۆ ئىسلام، وە بە فەتھى مەککە و رام کردنى عەرەبەکان بۆتان، وە رەزامەندىم ھەيە بەوہ کہ دىنى ئىسلام کہ دىنى خودا بەيەکناسىنە و باوەر کردنە بە موحەممەد لە تەبليغاتا دىنى ئىبۆھەبى.

ترمى و بوخارى و موسلىم رىوايەتيان کردووە کہ: پياوى لە جوولەکەکان وتى بە عومەرى كورپى خەتاب رضي الله عنه: ئەي عومەر ئەگەر ئايەتى: ﴿اليوم أكملت لكم دينكم...﴾ الآية. لەسەر ئىمە نازل بېوايە ئەو رۆژى نوزوولەمان ئەکرد بە رۆژى جەژنى رەسمى بۆ خۆمان. عومەرىش فەرمووى بە راستى من ئەزانم ئەو ئايەتە لە چ رۆژىکا ھاتەخوارەوہ، لە رۆژى جومعەدا کہ تەسادوفى رۆژى عەرەفەي کرد بوو. وە واھىدى ئەلئى: نازل بوو لە رۆژى عەرەفەدا لە پاش عەسر لە سالى دەي کۆچى لە سەفەرى «حجة الوداع» دا، وە لەو کاتەدا پىنغەمبەر صلی اللہ علیہ وسلم سواری ئەو وشتەي بوو کہ ناوى «عصبا» بوو.

﴿فَمِنْ أَضْطَرٍّ فِي مَخْصَةٍ غَيْرِ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

جا ئەگەر کەسێ لە برسەتییەکی زۆرا ناچارى ئەوہ بوو لەو حەرامکراوانە - وەك گوشتى مردارەوہ بوو و گوشتى بەراز و... تاد - بخوات مادام خۆی گوناھبار نەکا و زیادەرەوی نەکات لەو خواردنەدا ئەوہ تاوانبار نابێ و خودا بەبەزەیی و تاوان بەخشە. جا کاتێ کہ ئايەتى تەحریمی ئەو گوشتانە کہ باسماں کردن نازل بوو جیگەي ئەوہ یە کہ موسولمانان پرسیار بکەن: ئەي چ گوشتى حەلالە بۆمان؟ جا خودا فەرمووی: ﴿يسئلونک...﴾ الآية.

سه عیدی کوری جوبه یر ئه لئ: ئهم ئایه ته هاته خواره وه له شانی عه دی کوری حاته م و زهیدی کوری «مهلهل» دا که ههردووکیان تائی بوون، وه ئهم زهیده مه شهوور بووه به «زید الخیل» له پاشا هه زره ت ناوی نا «زید الخیر»، ئه مانه عهرزی هه زره تیان کرد: یا ره سووله لالا ئیمه قه ومینکین که راو ئه که ین به سه گ وه ها ئه بئ که سه گ ئه و نه چیره ی گرت زوو نه چیره که له ژیریا ته نگه نه فهس ئه بئ و ئه مرئ و به چه قودا ناگا، وه وایش ئه بئ فریای ئه که وین و سه ری ئه برین، وه خودا مرداره وه بووی حه رام کردووه لیمان، جا تو چی ئه فه رمووی؟ جا ئهم ئایه ته نازل بوو:

﴿يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أَحَلَّ لَهُمْ ۖ﴾

پرسیارت لئ ئه که ن چ گوشتی ره واکراوه بو ئیمه.

﴿قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ ۖ﴾

تو ئه ی ره هبه ری خو شه ویست بلئ پێیان هه لال کراوه بو ئیوه هه ر خوراده مه نییه ک که به له ززه ت بئ و ته بیعه تی سه لیم وه ری بگری و به شتیکی خرابی نه زانی.

﴿وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّينَ تُعَامُونَهُمْ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ ۖ﴾

وه نه چیری ئه و درنده و په له وه ره راوکه رانه که تالیمتان کردوون له هه یوان و په له وه ری برین که ره وه کوو: سه گ و، تانجی و، ویز و، باز و... غه یری ئه مانه یش که تالیمتان کردوون له وه ی که خودا تالیمی ئیوه ی کردووه. واته به و یاسا که ئیوه فیربوون و به راوردتان کردووه تالیمتان داداون.

﴿فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ ۖ﴾

ده ی بخۆن له گوشتی ئه و نه چیره ی که گرتوویانه بو ئیوه و نه یان خواردووه.

﴿وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ ۖ﴾

به لام له کاتی به ره لَلا کردنی تهو چه یوانه راوکه رانه دا ناوی خودا بیهن «بسم الله بکهن»، وه یا نه گهر به زیندوویی گه یشتن به و نه چیرانه سهریان بپرِن و «بسم الله» یان له سه ر بکهن.

﴿وَأَنْقُوا اللَّهَ﴾

له خودا بترسن و دوور بکونه وه له وهی که خودا حه رامی کردو وه وه کوو ته وانه
باسمان کردن.

﴿ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴾

به راستی خودا چه سیّبی تاوانباران به په له نه کات.

﴿الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ﴾

ئەمرو ھەلال ڪرا ٻو ٿيو ڇواري ھەر ڇواري مەنيەك ڪە پاڪ و ٻي زيان ٻي و
لە لای تەبيعه تي ئينساني ميانەدا باش ٻي، خواھ گوشت ٻي يا غەيري گوشت، وە
مەبەست لە «طيبات» ماعەداي گوشتە پيشووە ڪانە ڪە ھەرام ڪران.

﴿وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلٌ لَكُمْ﴾

وہ خواردمہنی نہو کافرانہ کہ وہختی خوئی کتیبیان پتدراوہ حالہ بوئیوہ،
گوشت بی یا غیری گوشت، بہم مہرجہ سابت بووی کہ نہہلی کیتابن.

﴿وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ هُمْ﴾

وہ خوارده مہنی ٹیوہیش - ٹہی موسولمانہ کان - حہ لالہ بؤ ٹہوان، کہہ وابوو
دروستہ لہ چیشت و نانی خوتان بتیرن بویان یا لہ میوانیدا بویان دابتن بیخون، وہ
مہبہست لہم روژانہ روژی عہرفہ و جہژن و روژی پاش جہژنہ کہ ٹہم ٹاہہ تانہ
ہاتونہ تہ خوارہ وہ لہوانا.

﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ﴾

وه بۆتان حه لال کراوه ماره کردنی ئه و ژنه نازادانه له وانه ئیمانیان ههیه به دینی ئیسلام.

﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾

وه حه لال کراوه بۆ ئیوه ماره کردنی ئه و ژنه حورپه نازادانه له و تائیفه که له پیش زه مانی ئیوه دا کیتایان پیدراوه که جووله که و گاورن.

﴿إِذَا عَاتِيَتْهُنَّ أَجُورُهُنَّ﴾

کاتی که ماره یه که یان بده نی.

﴿مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسْكَفِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ﴾

که حالی ئیوه یش وه هابی خۆتان پپاریزن له زینا کردن به هۆی ئه و ماره کردنه وه، زینا نه کهن به ئاشکرا و به په نامه کی دۆست نه گرن بۆ زینا کردن.

﴿وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِلَهِينَ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ﴾

وه هه رکه سی باوه ر نه کا به و ئه حکامی ئیسلامه که خودای ته علاا دایمه زرانده وه ئه وه هه ر کرده وه یه کی باش بکا بی نرخه و جهزا و پاداشی نییه له پاشه پوژا.

﴿وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَسِرِينَ﴾

وه ئه وه له روژی قیامه تا له و که سانه یه که زیان کردوون.

له م ئایه ته پپروژه وه ده ر ئه که وئ که خوارده مه نی کافری کیتابی، گوشت و غهیری گوشت، خواردنی دروسته بۆ موسولمان خواه له سه ر ئه و حه یوانه سه ریان برپوه «بسم الله» یان کردبی یا نه یان کردبی، چونکی ئه م ئایه ته موته له قه و ناوی خودا بردنی ئیعتیار نه کردووه، به ئی پتویسته که سابت ببی له ئه هلی کیتابن، وه کوو: یه هوود و،

نەسرانی، وە ئەو کەسانە کە نەسبەتی خۆیان ئەدەن بۆ لای یەهوودییەت یا نەسرانییەت ئەو ئەگەر زانای دینی ئەو میلەتە ئیعتیرافیان پێ بکەن گوشتی سەرپرایی دەستیان ئەخورێ وە ئەگەر ئیعتیرافیان پێ نەکەن ناخورێ.

وە قەیلە ی مەجووس هەرچەند ئەلێن کیتابمان هەیه بەلام حەزەرەت ﷺ لە حوکمی ژن ماره کردن و گوشتخواردنی سەرپرایی ئەوان جیای کردوونەتەو و فرمویەتی: «ئەو مەجووسیانە موعامەلەیان لەگەڵا بکەن وەکوو ئەهلی کیتاب بەس ژنیان ماره مەکەن و تەعامیان مەخۆن».

هەروا دەرئەکەوێ کە سەرپرایی دەستی کافری موشریک وە کافری باوەری بە هیچ دینی نەبێ ناخورێ، وە ژنیشیان بە کافری ماره ناکرێ.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾

ئە ی کەسانی کە ئیمانتان هێناوە بە دینی ئیسلام کاتێ ویستتان راست ببنەو بۆ بەجێ هێنانی نوێژە کانتان روخسار و دەموچاوتان بشۆرن؛ کە لە پانیدا مابەینی هەردوو گۆشتانە وە لە درێژیدا مابەینی جینگە ی روانی مووی سەرتانە هەتا ئاخری ئیسکی چەناکەتان، وە لە پاش شۆرینی روخسار، دەستە کانتان بشۆرن لەگەڵ ئەنیشکتانا وە بە ئاوی تازه مەسحی سەرتان بکەن کەم بێ یا زۆر، وە پێکانتان بشۆرن هەتا ئەگاتە هەردوو قولاپە کانتان.

﴿وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا﴾

وە ئەگەر جەنابەت هاتبوو بەسەرتانا، واتە لەشتان پیس بوو ئەو خۆتان بشۆرن.

﴿وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ يَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا﴾

وہ نہ گہر نہ خویش بوون و نہ تان نہ توانی ناو بہ کاریتنن لہ بہر سہرما - مہ سہلا -
یا خود لہ سہ فہرا بوون و ناوتان دہس نہ دہ کہوت، خواہ لہم سوورہ تانہ دا لہ شتان
پیس بئی یا بئی دہ سنوئڑ بن، وہ یا خود یہ کئی لہ ئیوہ لہ سہرناو ہاتہ وہ و بئی دہ سنوئڑ
بوو، یا خود دہستان دا لہ پیستی ژنان وہ بئی دہ سنوئڑ بوون، وہ یا خود جیماعتان کرد
لہ گہ لیانا وہ ناوتان دہست نہ کہوت بہ کاری بیتن بۆ لا بردنی بئی دہ سنوئڑی یا
لہش پیسی نہ وہ لہ ہہ موو نہم سوورہ تانہ دا قہ سدی ہہ لگرتنی گلکی پاک بکہن.

﴿فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِّنْهُ﴾

وہ بہو تۆزہ وہ دہست بیتن بہ دہ موچاوتانا و دہستانا لہو گلہ پاکہ.

﴿مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِّنْ حَرَجٍ وَلَٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ﴾

خوای تہعلا نایہ وی کہ زہ حمہت بخاتہ سہرتان بہ نہوعی نازارتان بدا، بہ لام
نہیہ وی کہ پاکتان بکاتہ وہ لہ لہش پیسی و بئی دہ سنوئڑی و نہیہ وی دلتان پاک
بکاتہ وہ لہ فہ سادی مہ عنہوی و لہ رہزیلہ و چلکی نہ فسی.

﴿وَلِيْتِمَّ نِعْمَتُهُ عَلَيْكُمْ﴾

وہ خودای تہعلا بہم تہ شریعاتہ کردوویہ تی نہیہ وی نيعمہ تی خوی تہواو بکا
لہ سہر ئیوہ.

﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾

نومید ہہیہ کہ ئیوہ ببن بہ ئیسانیکی وہا سوپاسی خودا بکہن لہ سہر نيعمہ تی
ئیسلا م و نيعمہ تی دامہ زرانندی دین لہ جیہانا، وہ لہ سہر نہوہیش کہ خودا نہم
ناداہی بۆ باس کردوون و نہم روخسہ تانہی پنداون.

لەم ئایە تە پیرۆزەدا چەن باسی ھەبە:

یە کەم: زاهیری ئایە تە کە ئەمە ئەگەینێ کە واجبە لەسەر ھەرکەس ھەستی بۆ نوێژ، دەسنوێژ بگرتی؛ چونکی ئەم بە زاهیر بۆ وجووبە (مع أنه) ئیجماع لەسەر خیلافی ئەو ھەبە. وە ریاوایەت کراوە کە: ھەزەرەت ﷺ لە رۆژی فەتھی مەککەدا ھەر پێنج فەرزە کە بە یەك دەسنوێژ کرد، وە ھەزەرەتی عومەر عەرزی کرد: ئیمپرو شتیکت کرد کە لەسەر عادەتی جارانت نەبوو، فەرمووی: بە عەمدی وەھام کرد. مەعنای وەھایە بۆ دەرخیستی ئەو کە دروستە بە یەك دەسنوێژ چەن نوێژ بکری وای کرد. کەوابی مونااسب وایە ئەم ئایە تە خیتاب بێ لەگەڵ بێ دەسنوێژەکانا بە قەرینە حال وە بە دەلیلی ئەو کە تەبەموم کردن کە بە دەلی دەسنوێژە مەشرووتە بەوە کابرا بێ دەسنوێژ بێ (مع العلم) کە دەسنوێژ لەسەر دەسنوێژ «نور علی نور»ە. دوو ھەم: ئەمە ھەبە کە کەلیمە «إلى» لە «إلى المرافق»دا بە مەعنای کەلیمە «مع» ئیستیعمال کراوە لەم شوێنەدا، وە دەلیلی ئەو ھەبە کە ھەزەرەت ﷺ لە کاتی شۆرینی دەستەکانیا ھەردوو ئەنیشکی شۆریو.

سێھەم: ئەمە ھەبە لە لای مەزھەبی ئیمامی شافعی رحمہ اللہ لە مەسحی سەردا ئیکتفا ئەکری بە کەمتر میقداری؛ چونکە «ب» لە «برؤسکم»دا یا زیادە ھەبە یا بۆ «تبعیض»ە بە ھەر حال بە ھەر ئەندازە یەك مەسحی سەر بکری کافییە ھەرچەند باش وایە ھەمووی مەسح بکەن ھەتا لە موخالەفە ی باقی ئیمامەکان دەر بچین.

چوارەم: «وَأَرْجُلَكُمْ» - بە نەسبە ی لام - مەعتووفە لەسەر «أیدی» و ئەکە ویتە بەر نەم بە غوسل، وە «بناء علیہ» شۆرینی ھەزدوو پێ ھەتا ھەردوو قولاپەکان فەرزە بە دەلیلی سوننەت و رەفتاری پێغەمبەر ﷺ چونکی لە ریاوایەتی بێ موعارەزەدا

دەرنەكەوتووێه كە پێی مەسح كەردبێ بە رووتی لە دەسنوێژا. وە لە گەلێ رێوایەتا بە بێ موعارەزە سابت بووێ كە حەزەرەت هەردوو پێكانی شۆردووێ لە دەسنوێژا. هەروا سابت بووێ كە جاری چاوی كەوت بە شەخسێ دەسنوێژی گرت و میقداری لە پێی نەشۆرابوو وە حەزەرەت ﷺ بانگی كرد: «ویل للأعقاب من النار اسبغوا الوضوء» واتە هاوار بۆ ئەو كەسانە كە پاژنەیان ناشۆرن لە عەزابی ئاگری دۆزەخ، دەسنوێژتان باش بگرن. وە زیاد لە مانە خودای تەعالا فەرموویەتی: «وأرجلكم إلى الكعبين» وە وجودی تەحید دەلیلە لەسەر ئەوێ كە مەقسوود شۆرینی پێكانە نەك مەسح كەردیان.

«وأرجلكم» - بە جەرەی لام - كە ئەویش قیرائەتێكی سابتە، یا ئەیهاوینە سەر جەرەی جیوار وەكوو: «عذاب يوم أليم» كە «أليم» مەجرور كراوە لەبەر موحاوەرە «يوم» هەرچەند حەقی رەفعەیه لەبەر ئەوێ بە سیفەتی «عذاب» واقع بوو. یاخود حەملی ئەكەینە سەر مەسحی هەردوو پێ لە كاتێكا داپۆشرا بێ بە «خوف» واتە شۆرینی هەردوو پێ بە رووتی و مەكشوو فی وە مەسحی هەردوو پێ لە وەختی داپۆشرا نیانا بە «خوف» چونكی روونكەردنەوێ قورئانی پیرۆز دراوێ بە حەزەرەت ﷺ وە ئەگەر مەقسوود لەو ئایەتە مەسحی هەردوو پێ بوایە پێویست بوو ئەوەندە حەزەرەت ﷺ مەسحی پێ بكا لە كاتی دەسنوێژ گرتنا كە ئەسحابەكان بە ئاشكرا لەو رەفتارە ئاگادار ببوایەن.

پێنجەم: قورتوبی لە تەفسیرەكە یا فەرموویەتی: «سدى» و زەیدی كۆری ئەسەلم ئەلین: مەعنای ئەم ئایەتە وایە «إذا قمتم من المضاجع یعنی النوم» وە مەقسوود لەم تەئویلە ئەمەیه كە ئەسبابی بێ دەسنوێژی بەیان بكرین، وە بەتایبەتی نوستن كە جێگەى ئیختیلافە دەرەكەوێ كە هۆی بێ دەسنوێژییه، وە بە گوێرەى ئەم تەئویلە

لەم ئایەتەدا تەقدیم و تەئخیر ھەیە و تەقدیری ئایەتەکە وایە: «یا ایھا الذین آمنوا إذا قمتم إلى الصلوة من النوم أو جاء أحد منكم من الغائط أو لامستم النساء فاغسلوا...» وە مەقسوود لەم مۆلامەسەییە مۆلامەسەیی بچووکە، یانی دەس لێدانن کە دەسنوێژ ئەشکێنن. وە لەسەر ئەم بەیانە ئەحکامی «محدث» بە ھەدەسی ئەسغەر لێرەدا تەواو بوو. جا خودای تەعالا فەرمووی: ﴿وإن كنتم جنباً فاطهروا﴾ ئەم ئایەتەش بۆ بەیانی حوکمی جەنابەت بوو، ئەمجار بۆ ھەردوو نەوعەکە یانی بێ دەسنوێژ و لەش پیس فەرمووی: ﴿وإن كنتم مرضى أو على سفر فلم تجدوا ماء فتيمموا صعيداً طيباً﴾ وە موحەممەدی کۆری «مسلمە» لە ئەسحابی مالیک ئەم تەئویلەی فەرمووە لەگەڵ کۆمەلەی لە زانایاندا.

وە جومھووری ئەھلی عیلم فەرموویانە: مەعنای ئەم ئایەتە وایە: «إذا قمتم إلى الصلوة محدثین» وە لەم کاتەدا تەقدیم و تەئخیر نییە لەم ئایەتەدا، بەڵکوو لە ئەو ئەو حوکمی ئەو کەسانە بەیان ئەکا کە ئاویان لە دەستایە ھەتا ئەگاتە «فاطهروا» وە مۆلامەسەیی بچووک کە دەسکەوتنە لە ژن و لە ناو مەعنای «محدثین» دا، پاش ئەمە حوکمی ئەو کەسانە کە ئاویان دەس ناکەوێ لە ھەردوو نەوع، واتە بێ دەسنوێژ و لەش پیس. وە مۆلامەسە لە جوملەی ﴿أو لامستم النساء﴾ بۆ بەیانی مۆلامەسەیی گەرەییە کە جیماعە. ئەم تەئویلە تەئویلی ئیمامی شافعی و غەیری ئەویشە، وە قورتوبی ئەفەرمویت: «قلت: وهذان التأويلان أحسن ما قيل في الآية. والله أعلم».

﴿وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ﴾

ئەو مۆسولمانەکان! باسی نەعمەتی خودای تەعالا بکەن با خوداتان بخاتە وە بیر و راتان پەریتن بۆ سوپاس.

﴿وَمِثْقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا﴾

وه باسی نه‌و عه‌هد و په‌یمان‌هی خودا بکه‌ن که له‌گه‌ل خۆشه‌ویستی داتان به‌ست
له‌سه‌ر گوینگرتن و به‌جی‌هینان له‌خۆشی و ناخۆشیدا له‌و کاته‌دا که وتتان: ﴿سَمِعْنَا
وَاطَعْنَا﴾

﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾

له‌خودا بترسن و نیعمه‌تی خودا و عه‌هد و میساقی پیغه‌مبه‌ری ئیهمال مه‌که‌ن
وه نه‌و په‌یمان‌ه تیک مه‌ده‌ن.

﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾

به‌راستی خودای ته‌عالا زانایه به‌ورده‌خه‌یالاتی دل‌ی ئینسان چ‌جای کرده‌وه‌ی
به‌رچاو، وه‌جه‌زاتان نه‌داته‌وه له‌سه‌ر نه‌وانه.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ﴾

ئه‌ی که‌سان‌ی که ئیمان‌تان هیناوه به‌دینی ئیسلام! ئینسانی له‌سه‌ر حق‌راوه‌ستاو
بن‌وه شه‌هادت‌بدنه‌ن به‌راستی.

﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓی اَلَّا تَعْدِلُوْا﴾

با‌حه‌ملتان نه‌کا دوژمنی و عه‌داوه‌تتان له‌گه‌ل قه‌ومی موشریکه‌کان له‌سه‌ر نه‌وه
که عه‌داله‌ت و راستکاری نه‌که‌ن له‌گه‌لیانا.

﴿اَعْدِلُوْا هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰی﴾

میانه‌کاری و راستکرداریتان ببن‌له‌گه‌ل خه‌لک‌دا وه‌ئهم عه‌داله‌تکارییه‌نزیک‌تره
به‌ته‌قوا و پارێزگاری.

﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾

له‌خودا بترسن.

﴿إِنَّ اللَّهَ خَيْرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾

بە راستی خودا خەبەردارە بەووی کە ئیوە ئەیکەن و جەزاتان ئەداتەووە لەسەر خێرو شەر.

﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ﴾

خودای تەعالا وەعدەى داووە بەوانەى کە ئیمانیان هێناووە و کردەووەى باش ئەکەن بەووە کە چاوپۆشیى لە تاوان و تۆڵەى گەورەیان هەیه.

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾

وە ئەو کەسانەیش کە ئینکاری خودا و پیڤەمبەرى خودا ئەکەن و بێباوەرى دەرنەبرن بە نایاتى ئیمە ئەوانە هەمیشە وان لە جەهەنمدا و لێى جیا نابنەووە.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَذْكُرُوا﴾

ریوایەت کراوە کە موشریکەکان لە واقعەى «عسفان»دا چاویان کەوت بە پیڤەمبەر ﷺ وە ئەسحابەکانى هەستان بوو نوێژى نیوەپۆ و نوێژە کەیان بە جەماعەت تەواو کرد وە لە فەوتانى ئەم هەلە زۆر دلگران بوون و بریاریان دا کە لە نوێژى عەسرا هێرش بیهەنە سەریان جا خودای تەعالا لە پیش نوێژى عەسرا نایەتى نوێژى خەوفى نازل کرد هەتا حەزرەت ﷺ لە گەڵ ئەسحابەکانیا ئاگادار بوون و تەرتیبى خەڵکە کەى دا بە نەوعى پارێزران لەو موسیبه تە. جا خودا فەرمووی:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هُمْ قَوْمٌ أَن يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ﴾

واته: نهی کهسانی که ئیمانان هیناوه باسی نهو نیعمه‌تی خودا بکه‌ن له‌سهرتان لهو کاته‌دا که کۆمه‌لی ویستیان ده‌ستیان راکیشن بو سهرتان و نازارتان بده‌ن و بتانکوژن وه خودای ته‌عالا مه‌نعی ده‌ستی نهوانی کرد لی‌تان.

﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾

وه له خودا بترسن.

﴿وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾

وه پی‌ویسته موسولمانان ههر ئیعتیماد له‌سهر خودا بکه‌ن.

﴿وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾

بزانن که به راستی خودای ته‌عالا په‌یمانی له به‌نی ئیسرائیل وه‌رگرت به هو‌ی موسای عیمرانی پی‌غه‌مبه‌ری خو‌یه‌وه.

﴿وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ﴾

وه دوازده ئینسانی به حورمه‌تمان له نه‌سبات هه‌ل‌ب‌زارد و ناردنمان بو تا‌قی‌قی نه‌حوالی «عه‌مالیقه» و میزانی هیزیان، وه له پاش هاتنه‌وه‌یان بو لای موسا خودای ته‌عالا فه‌رمو‌ی: به راستی من وام له‌گه‌ل ئیوه‌دا به زانیاری و ته‌وانایی و ده‌ست‌گرو‌یی و یارمه‌تیداتان.

﴿لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَءَاتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَءَامَنْتُمْ بِرُسُلِي

وَعَزَّزْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾

وہ پیم وتن به راستی ئەگەر ئیوہ نوێژە کانتان به جی بینن و زە کاتی دارایی خۆتان بدەن به داماوە کانتان و ئیمانتان بێن به پیغەمبەرە کانم که ئەیان نیرم بو سەرتان، وە به مأل و نەفس هیزیان پێ بدەن وە لە دارایی خۆتان قەرز بدەن به خودا به قەرزیکی جوان، که قەرزیکه سوودی لەسەر نەبێ و بدری به داماوان وە یا سەرف بکری بو مەسره فی سوپا له جیهادا.

﴿لَا كُفْرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَا ادْخِلْنَكُمْ جَنَّتِ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾

ئەوە لە پاداشی ئەو کردووە باشانە و ئەو بیر و باوەرە پەسەندە، گوناحە کانتان دانەپۆشم و لە روژی قیامەتا ئەتانخەمە ئەو بەهەشتانە که لە بنی دارە کانیانەووە جۆبار رەوان ئەبێ.

﴿فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ﴾

جا پاش ئەمە هەرکەس لە ئیوہ کافر بێی و هەلگەرپیتەووە بو سەر بێ باوەری و نامەردی ئەوە با بزانی که ریگە ی راستی ونکردووە.

﴿فِيمَا نَقَضِهِمْ مِيثَقَهُمْ لَعْنَهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً﴾

جا لەبەر ئەوە که پەیمانی خودایان تیک دا دوورمان خستەووە لە رحەمەتی خۆمان و، دل - که پاشای و جوودی نادەمیزادە - رەشمان کردووە به نەوعی که به ئەنوار رووناک نەبیتەووە. وە لەبەر خوگر تیان لەسەر ناباری حالیان وای لێ هات.

﴿يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ﴾

که که‌لیماتی خودایان، که له خوداوه نازل بووبوون بۆ ره‌فتار پیکردن و وه‌رگرتنی پیرۆزی هه‌ردوو دونیا، دوورئه‌خسته‌وه له مه‌عناکانی خۆیان به ته‌ئویلاتی فاسیده، وه یا هه‌ر ئه‌یانکړان له نه‌فسی شویتنی خۆیا و که‌لیمه‌یه‌کی تریان له جیگه‌دا دانه‌نا.

﴿وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ﴾

وه به هۆی ئه‌م لا‌بردنی که‌لیماته له جیگه‌ی خویانا وه یا مه‌عنا‌لیدانه‌وه‌یان به غه‌یری مه‌عنا‌ی دامه‌زراوی خۆیان به‌شیک‌ی زۆریان له بیر چووه‌وه له‌و ناداب و نامۆزگاری و خێر و به‌ره‌کاته که ئه‌و که‌لیماته ئه‌یانگه‌یانندن.

﴿وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ﴾

وه به جۆری ئه‌و نامۆزگارییه‌ نا‌هه‌موارانه له ناویانا دامه‌زراوه پشت به پشت ته‌گه‌را له ناویانا وه له باوکه‌وه ته‌هات بۆ کوره‌کان ئیسته‌یش تۆ هه‌ر ئاگادار ئه‌بی له‌سه‌ر بیر و باوه‌ری خه‌یانه‌ت و کرده‌وه‌ی خه‌یانه‌ت وه یا له‌سه‌ر کۆمه‌لێکی خه‌یانه‌ت‌بار له‌وان مه‌گه‌ر که‌می له‌وان یا مه‌گه‌ر که‌می جار.

﴿فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ﴾

جا له‌گه‌ل ئه‌و ناپیاوی و خه‌یانه‌ت‌کارییه که هه‌یانه تۆ ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خۆشه‌ویست عه‌فو‌یان بکه‌و چاو‌پۆشی بکه له‌ حالیان. جا یا له‌به‌ر ئه‌وه که ئه‌و کاته کاتی مو‌عه‌ه‌ده بووه له به‌ینی چه‌زهرت و به‌ینی یه‌هوودا، وه یاخود هه‌ر له‌و کاته‌دا چه‌زهرت مه‌ئموور بووه به چاو‌پۆشی هه‌تا ئایه‌تی «سه‌یف» نازل بووه.

﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾

ئه‌م جومله ده‌لیله بۆ ماقه‌بله‌که‌ی، واته: چونکی به راستی خودا ئه‌و که‌سانه‌ی خۆش ئه‌وی که ئیحسان و نیکوکاری ئه‌که‌ن.

﴿وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصْرِي أَخَذْنَا مِنْهُمُ﴾

واته ههر وه‌کوو میساق و په‌یمانمان وه‌رگرت له یه‌هوود به هو‌ی مووساوه. په‌یمانیشمان وه‌رگرت له گاواره‌کان به واسیته‌ی عیساوه و له ئینجیلدا ثایه‌تی موژده به هاتنی موحه‌ممه‌د به پیغه‌مبه‌رایه‌تی بو ئه‌هلی ئاخ‌رزه‌مان نازل کراو عیسا خویندیه‌وه به‌سه‌ریانا و بریاری نه‌وه درا که ئیمان بینن به موحه‌ممه‌د ﷺ له کاتی هاتیا بو لایان.

﴿فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ﴾

که چی نه‌و نه‌سرانیانه به‌شیکی گه‌وره‌یان له‌و میساقه‌ فه‌راموش کرد که ئیمان هینان بوو به‌ه‌زه‌تی موحه‌ممه‌د ﷺ.

﴿فَاغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ﴾

ئیمه‌یش له جه‌زای نه‌و فه‌راموش‌کارییه‌دا هاتین دوژمنایه‌تی و کینه‌مان هاو‌یته ناویانه‌وه هه‌تا روژی قیامه‌ت. وه‌کوو مه‌علومه‌ که عه‌داوه‌ت هه‌یه له به‌ینی «نسطوریه» و «یعقوبیه» و «ملکانیه»‌دا وه هه‌رکام له‌مانه زور عاجزه له‌وانی تریان.

﴿وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ﴾

وه له پاشه‌روژیشا خودا خه‌به‌رداریان نه‌کا به‌وه‌ی که له عاله‌می دنیا‌دا کردوویانه. ﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْقُوا عَنْ كَثِيرٍ﴾

ئه‌ی ئه‌هلی ته‌ورات و ئه‌هلی ئینجیل! یانی ئه‌ی یه‌هوود و ئه‌ی نه‌سارا به راستی له لای ئیمه‌وه پیغه‌مبه‌ر ره‌وانه کرا وه‌کوو «محمد المصطفی»‌بی که بو‌تان روون

ئەكاتهوه گەلێ باس لەوانەى كە ئەتانشاردەوه وهكوو سىفاتی موحهممەد ﷺ و
 ئایەتى رهجم و سهنگه سارکردنى زانى له تهوراتدا وهكوو مۆژده دانی عیسا به هاتنى
 «محمد المصطفى» له ئینجیلا وه گەلیکیشیان باس ناکا و سهرفی نه زهريان لێ
 ئەکا.

﴿قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ﴾

وه بزانی به راستی هات بۆتان له لایەنى خوداوه نووری و چرایه كى جیهانگیر
 كه چه زهه تی موحهممەد بێ و كتیبیكى ئاشكرا وهكوو قورئان بێ.

﴿يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ﴾

وه خودای تهعالا هیدایهت ئەدا به و کیتابه كه ناردوو یه تی بۆ لای موحهممەد ﷺ
 ئەو كه سانه كه تابع ئەبن به ریگه ی رهزامه ندی خودا بۆ ئەو شتانه و ئەو كرده وانه
 كه ئینسان ئەگه یه نن به سهلامه تی له عهزایی قیامهت.

﴿وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ﴾

وه ئەو کیتابه دهریان ئەکا له تاریکی چه ند نهوعی گومراهی بۆ لای رووناکی و
 گه یشتن به رهحه تی خودا.

﴿بِإِذْنِهِ﴾

به هۆی ئیزن و خواستی خوداوه.

﴿وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾

وه ئەو کیتابه ئەو ئاده میرادانه شارهزا ئەکا بۆ ریگه ی راستی ئینسان، كه بیر و
 باوه ری په سه ند و كرده وه ی خاوه ن باره و سوود و پیروزییه له دنیا، وه بهش و
 باره ی بهرزه له پاشه پۆژا.

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ﴾

بە راستی کافرن ئەو کەسانە کە ئەلێن خودای ئێمە مەسیحی کۆری مەریەمە.

﴿قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ، وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾

تۆ، ئەو پێغهەمبەری خوێشەوێست، بێی بەو گاوە بێ سەلیقە و بێ ھۆشانە: ئەگەر عیساى مەسیح خودا بوایەت بە تەنیا یا لە گەڵ مەریەمی دایکیا، ئەبوو کەس نەتوانایە بیا نکۆژێ یا زیانیکیان لێ بدات، یا ئەگەر کەسێ بەتایێ بۆ زیان پێگە یاندانیان ئەبوو قودرەت و ھیزی مودافەعە و چار کردن وە یا تۆلەسەندنەوێان ببوایە لەو کەسە، ئێستە پێم بێن: کئی مالیک و خاوەنی ئینتیقامە لە خودا ئەگەر خودا بیهوێ کە مەسیحی کۆری مەریەم و دایکی بھەوتینی وە یا ھەموو ئەھلی سەر عەرز بھەوتینی؟ وە لامی ئەم پرسیارە ئەمە یە بێن کەس نییە کە بتوانی ئینتیقام بستیێ. جا کە مادام وایە تۆزی بیر بکەنەو و لە وتاری نابار و ناھەموار بکەون و ئەم قسانە مەکەن.

﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا﴾

تەنھا ھەر بۆ خودایە دەستەلات و خاوەنداری ئاسمان و عەرز و ھەرچی و لە ناو بەینیان.

﴿يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ﴾

ھەرچی خواستی لێی ھەبێ دروستی ئەکا.

﴿وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

وہ بە راستی خودا قودرەت و ھیزی ھە یە بەسەر ھەر شتیکی و خواستی لێ

ھەبێ.

﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَىٰ نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ﴾

جووله که کان ئەلین: ئیمە کۆری خوداین و خۆشەویستی خوداین، ھەروا گاوە کانیش وا ئەلین.

﴿قَدْ فَلَمَّ يَعَذِّبُكُم بِذُنُوبِكُمْ﴾

تۆ - ئەو پێغەمبەری خۆشەویست - بۆ پێیان: ئەگەر ئەم قسە ی ئیوە راست بواوە ھەرچیتان بکەدایە لە گوناھ و تاوان چاوپۆشیتان لێ ئەکرا و نە لە دنیا و نە لە قیامەتدا عەزابتان نە ئەدر؟ کەچی لە دنیا و لە قیامەتدا حەقتان لێ ئەستێن. دەو بۆچی ئەمە وەھایە؟ وە یاخود ئەگەر قسە کەتان راست بواوە قەت لە ماوەی ژیا نا بێ ئەمری خوداتان نە دەکرد ھەتا لە قیامەتدا عەزابتان بدا. کەچی لە دنیا دا گە لێ گوناھ و کردە وە ی ناھەموار ئەکەن.

﴿بَلْ أَنتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ﴾

نەخەیر ئیوە نە کۆری خودان و نە خۆشەویستی ئەون ئەوە نەندە ھە یە ئیوە ییش ئادە میزادیکن لەوانە ی کە خودا دروستی کردوون.

﴿يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ﴾

لە ھەرکەسێ خواستی ھەبێ عەفوی ئەکا وە ھەرکە سێکیش خواستی ھەبێ عەزابی ئەدا.

﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ﴾

ھەر بۆ خودایە مولکی ئاسمان و عەرز و ھەرچی وا لە ناو بە یینا نا وە ھەر بۆ لای خودایشە گەڕانە وە ی ئەوان و غەیری ئەوان.

﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَىٰ فَتْرَةٍ مِّنَ الرُّسُلِ﴾

ئەى خواوەن كۆتیه كان ئەى یه هوود و نه سارا! ئەوا به راستی پیغه مبهرى ئیمه كه موحه ممه ده هات بۆ لاتان و به یانی ئە حکامی خوداتان بۆ ئە كا چ له بیر و باوه را و چ له کرده ودا وه له كاتیکیشا کاتی نه بوونی ره بهر بووه و عه ره بستان و ئە ترافی عه ره بستان هیچ پیغه مبهرى تیدا نه بووه.

﴿أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ﴾

مه بادا بلین كهس نه هاتوو بۆ لامان نه ره بهر یكى مۆژده ده ر و نه ره هه نومايه كى تر سینه ر.

﴿فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ﴾

ئەوا پیغه مبهرى مۆژده ده ر و ترس گه یین هات بۆ لاتان بۆ ئە وه كه له پاشه پۆژا هیچ عوزریكتان نه بێ به ده سته وه.

﴿وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

وه خودای به روه ردگار ته وانه به سه ر هه موو شتیكدا و ئە توانی كه پیغه مبه ران یه ك به شوینی یه كا ره وانه بكا وه كوو ئە توانی ته رکی ئە وه بكا.

ریوایه ت کراوه له به ینی زه مانى مووسا و زه مانى عیسا دا ﷺ هه زار و هه وسه د سال بووه ته قریبه ن، وه له و ماوه دا ده وری هه زار كهس له ره به ران ره وانه کراون كه هه موو ره فتریان کردوو به ته ورات و به نی ئیسرا ئیلیان بانگ کردوو بۆ تاعه تی خودا و له به ینی هه زره تی عیسا و هه زره تی موحه ممه دا شه شسه د و شه ست سال بووه و له و ماوه دا سی كهس له ره به رانی به نی ئیسرا ئیل ره وانه کراون و یه ك كهس له عه ره ب ره وانه کراوه كه خالیدی کوری سنانی عه به سی بووه ئیتر بۆ عه ره به کان ره به ر نه بووه.

بزانن! لە جوملەی ﴿أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا﴾ وە دەرئەكەوئ کاتی که خودای تەعالا رەهبەر رەوانە نەکا و ماوەی بێ رەهبەری زۆر بێ بە نەوعی که ئە حکامی پیغەمبەری پیشو و ن بووبن ئیتر ئادەمیزاد مۆکەللەف نین و عوقوبەتی قیامەتیان نابن وە کوو لە گەلنی ئایەت و حەدیساً ئەم مەقسوودە دەرئەكەوئ.

﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَقَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَآتَاكُمْ مَا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ﴾

باسی ئەو بەکە - ئەی پیغەمبەری خۆشەویست - که مووسا فەرمووی بە قەومە کەی خۆی، که بەنی ئیسرائیل بوون: ئەی قەومی خۆم باسی نەعمەت و رەحمەت و کەرەمی خودا بەکەن لە سەر خۆتان که لە ناو ئێوەدا چەند پیغەمبەری رەوانە کرد لە خۆتان بۆ ئەو بەکە تەمەن و تەربییەتتان بەکات بۆ ئومووری عیبادەت و سەعادەتی قیامەت، وە چەند پیاوی دەستپێشتوویشی دروست کرد لە ناو ئێوەدا و لە ژێر چە پۆکەیی بێگانە دەرچوون. وە بەم شێوە تەقربەن لە ناحیەیی مادە و مەعادا بێ نیاز بوون لە خەڵکی تر. وە ئەو بەشی پێدان لە موعجیزات و لە ریزەنی نەعمەتی خۆی وە کوو جیا کردنەوێ ئاوی رووباری نیل بە نەوعی که عوبور بەکری بە رینگەیی بێ ئاوا و سیبەر کردنی هەور بە سەرتانا وە باراندنی گەزۆ و پەلەوهری شەلاقە بە سەرتانا که ئەم نەعمەتانەیی نەداو بە هیچ تائیفەیی لە زەمانی ئێوەدا.

بزانن! کەلیمەیی «مولووک» لەم ئایەتە پێرۆزەدا یا ئەبێ بە مەعنا پیاوی بە حورمەت و خانەدان بێ وە کوو لە تەفسیرە کەیا و تەم وە یا ئەبێ ئیخبار بێ لە لایەنی مووساوە بەوێ لە موستەقبەلدا ئەبێ، ئە گەرنا لە پیش مووسادا مولووک لە بەنی ئیسرائیلدا نەبوون.

﴿يَقَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ﴾

ئەى قەومى خۆم بړۆن بۆ ناو ئەو عەرزه پیرۆزه که خودا بړیاری داوه بۆ ئێوه به مهرجی فرمانبەرداری بۆی که بریتییە له خانووی «بیت المقدس» و ئەترافی ئەو بەیتە که پیرۆز بووه بهوه که بووه به قەرارگا و ئارامگای پیغەمبەرائی بەنی ئیسرائیل.

﴿وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِكُمْ﴾

وه پاشه و پاش مه گهڕێنهوه له بیمی که نەعانییه کان و مه ترسن لهو جهه بائیرانه. یاخود وهرمه گهڕێنهوه له دینه کهى خۆتان.

﴿فَنَقْلِبُوا خَاسِرِينَ﴾

تا واتان لێ بێ که خەسارەتی هەردوو جیهان بێ بە بەشتان، له لایه کهوه و نافهرمانی خودا بکهن و موسته حەقی عەزاب ببن، وه له لایه کیشهوه دۆژمنه کان به چاوی بێ نرخی بڕوانن بۆتان و له بهشی دنیايشتان مه حرووم و ناومید ببن.

﴿قَالُوا يَكُومُ سَيِّئٌ إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ﴾

ئەوانیش له وهلامی حەزرەتی مووسادا وتیان: ئەى مووسا به راستی ئوممه تێکی ستهمکار و زۆردار وان لهو عەرزه موقەددەسه پیرۆزه دا.

﴿وَإِنَّا لَنَدْخُلُهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا مِنْهَا﴾

وه ئێمه به راستی ناچینه ئەو عەرزه مادام ئەو قەومەى تێدا بێ هەتا دەرئەچن لێی.

﴿فَإِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ﴾

جا ئەگەر دەرچوون لهو عەرزه پاش ئەوه ئێمه تێی ئەچین.

﴿ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ
الْبَابَ ﴾

له‌و کاته‌دا دوو پیاوی به‌نی ئیسرائیلی له‌وانه که له خودا نه‌ترسن و خودا نیعمه‌تی
خوی رژاندوو به سهریانا که ناویان «کالب» و «یوشع» بوو وتیان: نه‌ی به‌نی ئیسرائیلی
مه‌ترسن و هیرش بیه‌ن بۆ سهریان و برۆنه ناو ده‌رگای شوورای شاره‌که‌یانه‌وه.

﴿ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ ﴾

وه مادام ئیوه رو‌یشتن و چوونه ناو ده‌رگای شوورای شاره‌که‌یان ئیتر ئیوه زال
نه‌بن به سهریانا.

﴿ وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾

هر له‌سهر خودای ته‌عالا ئیعتیما‌د بده‌ن نه‌گه‌ر به راستی موسولمانن.

﴿ قَالُوا يَمْوَسَّىٰ إِنَّا لَن نَدْخُلُهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا ﴾

به‌نی ئیسرائیلیه‌کانیش به ره‌غمی فه‌رمووده‌ی چه‌زهره‌تی موسا و ئاموزگاری نه‌و
دوو که‌سه خاوه‌ن ئیمانه وتیان: نه‌ی موسا به راستی ئیمه ناچینه ناو ده‌رگای نه‌و
شاره مادام نه‌و جه‌بارانه‌ی تیدا بن.

﴿ فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَتِلَا إِنَّا هَهُنَا قَاعِدُونَ ﴾

ده‌ی برۆ تو و خوداکه‌ت شه‌ر بکه‌ن له‌گه‌ل دوژمنه‌کانا وا ئیمه له‌م شوینه‌دا
دانیشتووبن ئیستیزاری و چاوه‌رپی نه‌نجامی جه‌نگی ئیوه نه‌که‌ین.

﴿ قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي ﴾

چه‌زهره‌تی موسا عليه السلام کاتی نه‌م بيم و ترسنۆکی و بی‌مروه‌تییه‌ی دی له
به‌نی ئیسرائیلیه‌کانه‌وه به ته‌ئه‌سوفه‌وه عه‌رزی باره‌گای خودای کرد و فه‌رمووی:

ئەي پەروردگاری من! من دەستم ناروا مەگەر بەسەر نەفسی خۆم و ھاروونی
براما وە ئەو دوو ئینسانە خواوەن ئیمانەیش ترسم ھەبە بگوررین جا تکام وایە،

﴿فَأَفَرَّقَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ﴾ (۲۵)

جیایی بخە لە بەینی ئیمە و ئەو قەومە کە لە یاسای ئامۆزگاری دین دەرچوون
و بە ھۆی ئەوانەو لە ئیمەیش زویر مەبە.

﴿قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ فَلَا
تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ﴾ (۲۶)

خودای تەعالا لە وەلامی مووساداﷺ فەرمووی: مادام وایە وا بپرێم دا کە
عەرزی موقەددەس حەرەمە لەسەر ئەم قەومە کە وان لەگەڵ تۆدا تا ماوەی چل
سال کە ئەم پیاوانە یا لە ژيانا نامینن وە یا ئەوەندە پیر و لاواز ئەبن بە کاری جیھاد
نەین. وە بپرێم دا لەم ماوەی چل سالدا بە سەرگەردانی و سەرلێشیواوی بە
عەرزی سینادا بسوورپێنەو سەرۆبەری خۆیان دەرئەکەن و قیمەت و نرخیکی
عالمییان نەبن؛ چونکی ئەوانە ئەوەندە بێ عەقل بوون لەگەڵ ئەو ھەموو موعجیزەدا
کە چاویان پێی کەوت باوەریان نەکرد بەو پەيامی خودا کە بە زمانی مووسا گەیشتە
لایان و لەگەڵ ئەم ژمارە زۆرەدا چاویان قایم نەبوو برۆن جەنگ بکەن لەگەڵ
جەببارەکانا و لە ولاتی خۆیان دەریان کەن. جا ئیتر ھەرچی دێ بەسەر ئەم قەومە
نابارەدا تۆ نەکەی خەفەت بخۆی لەسەر کارەساتی کە دێت بەسەر ئەو قەومە لە
فەرمان دەرچوانەدا.

جا رێوایەت کراوە پاش ئەمە ماوەی چل سال قەومی بەنی ئیسرائیل لە عەرزی
سینای وشکی بێ ئاوی بێ کشتوکالدا مانەو لە مەسافەي کەمدا و ھەرچەن ئەیانویست

له‌و ولاته‌ده‌رچن بۆیان رێك نه‌ده‌كه‌وت هه‌ور سیپه‌ری ئه‌کرد به‌سه‌ریانا له‌ کاتی گه‌رمادا و ناویان له‌و به‌ردانه‌وه‌ بۆ ده‌رئه‌چوو که‌ حه‌زهره‌تی مووسا عاساکه‌ی پیا‌دابوو، وه‌ خوارده‌مه‌نیان گه‌زۆ و په‌له‌وه‌ری شه‌لاقه‌ بوو، وه‌ ئهم نيعمه‌ته‌شیان هه‌ر له‌به‌ر پایه‌ و مه‌قام و شه‌ره‌فی حه‌زهره‌تی مووسا و هاروونی برای ﷺ بوو. هه‌روا ريوایه‌ت کراوه‌ که‌ هاروون له‌ سارای سینادا له‌ زه‌مانی سه‌رگه‌ردانی قه‌ومه‌که‌دا مرد و شه‌ش مانگ دوا‌ی ئه‌و حه‌زهره‌تی مووسايش کۆچی دوا‌یی کرد وه‌سیه‌تی کرد بۆ «یوشع» که‌ له‌ پاش ئه‌و گه‌لێ له‌ جوانی موسولمانی خوین پاکی دل‌رووناکی ئیسرا‌ئیلی له‌گه‌ل خۆتا به‌ و جیهاد بکه‌ و «بيت المقدس» فه‌تح بکه‌. وه‌ فיעله‌ن له‌ پاش وه‌فاتی مووسا ﷺ به‌ سێ مانگ حه‌زهره‌تی «یوشع» - که‌ مه‌شه‌هوره‌ به‌ پال‌هوانی ئیسرا‌ئیلی و خوشکه‌زای حه‌زهره‌تی مووسا بووه‌ و خودا کردوویه‌تی به‌ پیغه‌مبه‌ر و فه‌رمانی جیهادی پیا‌داه‌ - له‌گه‌ل سوپای به‌نی ئیسرا‌ئیلدا و له‌گه‌ل دوا‌زده‌ نه‌قیبه‌کانا رو‌یشت بۆ جیهاد و شاری «أریحا» ی گرت و له‌ پاش ئه‌وه‌ زورتر ولاتی داگیرکرد.

وه‌ له‌ روودا‌وی وه‌فاتی حه‌زهره‌تی مووسا ﷺ له‌ حه‌دییسی موسلیمدا هه‌یه‌ به‌ ريوایه‌ت له‌ ئه‌بوو هوره‌یره‌وه‌ که‌ «ملك الموت» هات بۆ لای مووسا ﷺ پێی وت: که‌ هاتووم بۆ قه‌بزی رو‌حت! ئه‌ویش ده‌ستی دا به‌ چاویا و چاوی ده‌رپه‌ران، پاش ئه‌مه‌ له‌به‌ر چاوی مووسا غایب بوو، عه‌رزى باری ته‌عالای کرد: که‌ مووسا چاوی ده‌رپه‌راندم. وه‌ خودای ته‌عالا دووباره‌ نارديه‌وه‌ بۆ لای و فه‌رمووی: بلی به‌ مووسا ده‌ست بخاته‌ سه‌ر پشتی گایی به‌ ئاره‌زووی خۆی و به‌ قه‌ی تووکی ئه‌و گا به‌ سأل عومری پێ ئه‌ده‌م، ئه‌ویش رو‌یشت عه‌رزى کرد. ئه‌مجا مووسا فه‌رمووی: یاره‌ببى پاش ئه‌و عومره‌ زۆره‌ هه‌ر ئه‌بێ بمرم که‌وابێ هه‌ر ئیسته‌ با رو‌حم بکیشێ، جا «ملك الموت» رو‌حی کیشا. به‌لام له‌ پێش ئه‌وه‌دا که‌ رو‌حی بکیشێ پاراپه‌وه‌ له‌

خودا که نزدیکی بکاته‌وه له خودوودی عهرزی موقه‌ددهس به قه‌ی نه‌وه‌نده پیاویکی عاده‌تی به‌ردی فره‌ بدا بگاته عهرزی موقه‌ددهس وه خودا وه‌ها نزدیکی کرده‌وه له‌وه‌ره، وه‌ه‌زه‌ت ^(الله‌اکبر) فهرمووی: نه‌گه‌ر ئیسته ئیمه له‌وه‌ شوینه‌دا بووینایی قه‌بره‌که‌ی موسام نیشان نه‌دان که‌وا له‌ته‌نیشتی ریگه‌ی عامه ریگه‌دا له‌ ژیر «کشیب‌أحمر»‌دا واته‌ته‌پۆلکه‌یی عهرزی سووره‌عهرز.

وه‌له‌ته‌وجیه‌کردنی کرده‌وه‌ی ه‌زه‌رتی موسا له‌گه‌ل «ملك‌الموت»‌دا که‌عاجز بووه‌له‌گیانکیشان و داویه‌لئی و چاوی ده‌رکردوه‌که‌نهم وه‌زعه‌موناسبی شانی پیغه‌مبه‌ران نییه، وه‌فریشته‌که‌ی وه‌ها چاوی هه‌یه‌تا ده‌ربکری. چهن‌قسه‌یی کراوه، په‌سه‌ندتریان دوو‌جوابه:

یه‌که‌م: نه‌مه‌که‌ «ملك‌الموت» به‌سوورته‌ی ئینسانیکی بیگانه‌داخلی ه‌وده‌ی ه‌زه‌رتی موسا بوو داوای نه‌وه‌ی لئ‌کرد که‌رۆحی بکیشی نه‌ویش‌وا‌حالی بووه‌که‌ئینسانیکی جه‌بباره‌هاتوو‌ه‌بۆی بیکوژی، وه‌لینداو چاوی ده‌رکرد، چونکی «دفع‌الصائل» و دیفاع له‌نفس نه‌گه‌ر واجب نه‌بی‌جائیزه.

دوو‌هه‌م: نه‌مه‌یه‌که‌بریار دراوه‌خودای ته‌عالا‌گیانی هیچ پیغه‌مبه‌ری ناکیشی هه‌تا‌خاترخۆی نه‌کا له‌به‌ینی مردن و ژيانا‌جا نه‌گه‌ر ئیختیاری مردنی کرد نه‌وسا گیانی نه‌کیشی، وه‌«ملك‌الموت» که‌رۆیشه‌خزمه‌تی موسا به‌وه‌شۆه‌قسه‌ی نه‌کرد و ه‌زه‌رتی موسا له‌به‌ر نه‌وه‌به‌خیلافی نه‌و‌یاسا رۆیشه‌پیشه‌وه‌به‌مه‌لایکه‌ی قه‌بزی رۆحی نه‌زانی و لیدا و نه‌و‌چاوه‌ی که‌له‌و‌جیسمه‌به‌رزه‌خیه‌دا‌بووی ده‌ری کرد، هه‌تا‌جاری دووم که‌به‌ته‌ده‌ب و به‌یاسای ته‌خیر هاته‌پیشه‌وه‌ه‌زه‌رتی موسا‌حالی بوو له‌مه‌وزووع و ئیختیاری مه‌رگی کرد و نه‌ویش‌گیانی کیشا، نه‌گه‌رنا دووره‌له‌پیغه‌مبه‌رانه‌وه‌که‌ه‌ز نه‌کا به‌گه‌یشتن به‌عالمی و‌یسالی هه‌تا‌هه‌تا.

ئەوێ عاشق بێ بە بالای مەحبوب   ھەر لێقای مەحبوب بۆ ئەو مەتلوب
نارەزووی نەفس و دنیای بێ دەوام   دوورە لە زەوقی عاشقی مەجزووب

جا بە موانسەبەیی ئەوێوە کە ستمکاری بەنی ئیسرائیل عەینی ئەو سروشتیە
کە لە وجودی ئادەمیزادا دانراوە و لەو رۆژەوێ ئادەمیزاد کەوتوووە سەر عەرز
ھەتا ھەتایە ھەر لەسەر ئەو رەوشتە ئەرۆن بە رێدا و بۆ پیاوی رەھبەری گەورە
دوورە کە ئەم یاسای ئادەمیزادەیی لێ ون ببێ خودا حیکایەتی کۆرەکەیی حەزرەتی
ئادەمی گێڕایەوێ بۆ حەزرەت ﷺ ھەتا باش ئەم وەزعی بێتەوێ یاد.

﴿وَأَتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ﴾

تۆ - ئەو پێغەمبەری خوشەوێست! - بخوێنەرەوێ بەسەر ئەسحابەکانتا وێ یا
بەسەر ئەو کەسانەدا کە ئەتەوێ بێنە سەر رێگەیی راست: رووداوی مابەین دوو
کۆرەکەیی حەزرەتی ئادەم ﷺ: (قابیل و ھابیل).

﴿إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقْبِلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُقْبَلْ مِنَ الْآخَرِ﴾

لە کاتیکیدا کە ھەردووکیان یەکی کوشتیکیان کرد بە قوربانی وێ لە یەکیکیان
قەبوول کرا کە ھابیل بوو، لە قابیل قەبوول نەکرا و ئاگرێ لە ئاسمانەوێ ھات
قوربانییەکی ھابیلی برد بە ئاسمانا، وێ ئەم قوربانییە کە لە جێگەیی خۆیا مایەوێ؛
مەعنای وابوو ھابیل گەشت بە مەقسوودی خۆی و ژنی خۆی دەست کەوت
بەلام قابیل مەحرووم بوو لەو ژنە.

﴿قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ﴾

جا قابیل لە کینە و داخاوتی بە ھابیل: وەللا ئەتکوژم و نایەلم بگەیی بە مەقسوودی

خۆت!

﴿قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ﴾ (۲۷)

وه هابیل له جوابیا وتی: بۆچی من ئە کوژی؟ خه‌تای من نییه، تۆ ئینسانێکی بێ‌ته‌قوای و ره‌ددی قوربانیه‌که‌ت به‌ هوێ ناپیاوی خو‌ته‌وه‌یه.

﴿لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي﴾

وه‌للاهی ئە‌گەر تۆ ده‌ست درێژ بکه‌یت بۆ لای من بۆ ئە‌وه‌ به‌مکوژی.

﴿مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ﴾

من له‌وانه‌ نیم که ده‌ست درێژ بکه‌م بۆ لای تۆ بۆ ئە‌وه‌ که به‌تکوژم.

﴿إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ﴾ (۲۸)

به‌ راستی من له‌ خودای په‌روه‌ردگاری هه‌موو عاله‌م ئە‌ترسم.

﴿إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبْشُرَ بِلِقَائِي وَإِنَّكَ فَتَكُونُ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ﴾

من کاتی له‌ به‌ینی ئە‌م دوو کاره‌دا بم که یا من تۆ بکوژم یا تۆ من بکوژی
نامه‌وێ خۆم گونا‌جبار بکه‌م و تۆ بکوژم، وه‌ ئە‌مه‌ ئیختیار ئە‌که‌م که تۆ تاوانی
کوشتنی منیش عه‌لاوه‌ی تاوانه‌کانی ترت بکه‌ی و له‌ ئە‌نجامدا ببی به‌ ئە‌هلی ناگری
دۆزه‌خ.

﴿وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ﴾ (۲۹)

وه‌ ئە‌م جو‌ره‌ جه‌زایه‌ جه‌زای سته‌مکاران و تاوانبارانه‌.

﴿فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ﴾

جا نه‌فسی قاییل کوشتنی هابیلی برای جوان کرد به‌ لایه‌وه‌ بۆ ئە‌وه‌ بگا به‌ خو‌شی
وه‌قتی وه‌رگرته‌ی ئە‌و ژنه‌ که هه‌زی بێ ئە‌کا.

﴿فَاصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾

قابیل گہرا لہ جوملہ ی زیانکردوان لہ دینا لہ بہر تاوانی کوشتنی ناحق وہ لہ دنیا یشا وہ کوو مہ شہوورہ ہہ تا مرد تووشی زویری و دلگرانی بوو۔
وہ ئەم کارہ ساتہ بازی ئەلین لہ نزدیکی غاری «حرا» دا لہ لای مہ ککھی موکەرپرہ مہ دا بوو، وہ بازی ئەلین لہ شاری بہ سرہ دا بوو لہ و شوینہ دا کہ ئیستہ مزگہ وتہ و جامیعی گہورہ ی شارہ کھیہ۔ جا کاتی براکھی خوی کوشت نہ یزانی چی لی بکا، چونکی ہابیل یہ کہم مردووی ئادہ میزاد بوو۔

﴿فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُورِي سَوَاءَ أَخِيهِ﴾

جا خودا قہلہ ریشیکی نارد دہنووی ئەدا بہ عہرزا و ہہ لی ئەکەند ہہ تا نیشانی قابیل بدا چۆن لہ شی مردووی براکھی بشاریتہ وہ۔
بہ یزاوی ئەلی: خودا دوو قہلی نارد بوو بہ شہریان، یہ کیکیان ئەویانی کوشت و بہ دہنووک چالی ہہ لکەند و قہلہ ریشہ کوژراوہ کھی تیخست و شاردیہ وہ۔

﴿قَالَ يَوَيْلَتِي أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوْرِي سَوَاءَ أَخِي﴾

قابیل وتی: ہاوار بۆ من! ئایا من ناتوانم بیم بہ گیانلہ بہری وہ کوو ئەم قہلہ ریشہ و چالی ہہ لکەنم بۆ براکھی؟

﴿فَاصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ﴾

وہ قابیل گہرا بہ ئینسانیکی پەشیمانی پەریشان۔

ریوایه‌ت کراوه که: دایکه حه‌وا به ههر سکتی کوڤ و کچتکی نه‌بوو، وه خودا وه‌حی کرد بۆ ئاده‌م کچی ههر سکتی بده‌ن به کوڤی سکه‌که‌ی تریان، به‌م یاسا دوو کوڤی حه‌زرتی ئاده‌م ع‌ل‌ی‌ه‌ نه‌بوا قایل هاولفی هابیلی ماره بکردایه و هابیل هاولفی قایللی ماره بکردایه. جا له‌به‌ر نه‌وه که هاولفی هابیل وه‌کوو هاولفی قایل جوان نه‌بوو قایل به‌و یاسایه رازی نه‌بوو نه‌یویست هاولفه‌که‌ی نه‌دا به هابیل و خو‌ی ماره‌ی بکا! جا حه‌زرتی ئاده‌م فه‌رمووی پێیان: که یه‌کی کوشتیک سهر بپرن و قوربانی ههرکامیان قه‌بوول کرا بیت ته‌و کچه جوانه‌که ماره بکات. وه قوربانی هابیل قه‌بوول کرا و ئاگریک له ئاسمانه‌وه هات و قوربانییه‌که‌ی برد و قوربانی قایل له عه‌رزا مایه‌وه و قه‌بوول نه‌کرا. جا له‌سهر ته‌م وه‌زعه ته‌و کاره‌ساته رووی دا.

﴿مِنْ أَجْلِ ذَٰلِكَ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾

جا له‌به‌ر ناشیرینی ته‌و قه‌تله ناحه‌قه که له ده‌ستی قایل ده‌رچوو، وه له‌به‌ر نه‌وه که به‌نی ئیسرائیلیش زۆر خو‌ینرێژ و نامه‌ردن، نووسیمان و بپارمان دا له‌سهر به‌نی ئیسرائیل.

﴿أَنَّهُم مِّن قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا﴾

به راستی که‌سێ نه‌فسێ بکوژێ به‌ بێ قیاسی نه‌فس و بێ فه‌سادێ له عه‌رزا - وه‌کوو جه‌رده‌یی و ریگری - ته‌وه وه‌کوو ته‌وه وایه که ههرچی ئینسانه هه‌مووی کوشتبێ؛ چونکی که‌سێ بۆ ناهه‌رمانی خودا و رژاندنی خو‌ینی بێ تاوان جه‌ساره‌ت بکا و خه‌لکی تریش شاره‌زای ته‌م گونا‌هه بکا ته‌وه ته‌توانی عاله‌مێ بکوژێ و خه‌لک هه‌لبێ بۆ کوشتنی هه‌موو که‌سێ. که‌وابوو ته‌وه‌نده گونا‌حی پێ نه‌گا وه‌کوو ته‌وه وایه که هه‌موو که‌سیکی کوشتبێ.

﴿وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا﴾^۴

وه‌هه‌رکه‌سی مه‌نعی کوشتنی نه‌فسی بکا و به‌زیندوویی بیهیلّیته‌وه‌ئه‌وه‌ئه‌وه‌نه‌ده‌ی سه‌واب و ئیحسان پی‌ئه‌گا وه‌کوو هه‌رچی نه‌فسه هه‌مووی له‌کوشتن رزگار کردبن وایه.

وه‌بازی که‌س فه‌رموویانه: مه‌به‌ست له‌وه‌نه‌فسه ئینسانیکه سوودی گشتی هه‌بی وه‌کوو ره‌به‌ریکی گه‌وره و زانایه‌کی به‌رز و پیشه‌وایه‌کی خاوه‌ن قیমে‌ت؛ چونکه‌ مردنی ئه‌مانه وه‌کوو مردنی عاله‌می وایه و زیندوویی ئه‌مانه وه‌کوو زیندوویی عاله‌می وایه.

به‌لام به‌بیری من ئه‌م قسه‌باش نییه، له‌به‌ر ئه‌وه‌له‌م ماده‌دا که‌کابرا ره‌به‌ریکی عاله‌می بکوژی حه‌قی خۆیه‌تی گونا‌هه‌که‌ی گه‌وره‌بی و به‌وینه‌ی که‌سی بی‌که‌ عاله‌میکی کوشتبی. وه‌مه‌به‌ست له‌ئایه‌ته‌که‌ئه‌مه‌یه‌که‌پیاو کوشتن و له‌ناو بردنی نه‌فسی زیندوو به‌نا‌حه‌ق جه‌ریمه‌یه‌کی گه‌وره‌یه و خه‌لک‌یش وادار ئه‌کا به‌فیربوونی ئه‌وه‌نه‌وه‌جه‌ریمه‌له‌به‌ر ئه‌مه‌عوقووبه‌ته‌که‌ی گه‌وره‌یه نه‌که‌له‌به‌ر گه‌وره‌یی کوژراوه‌که‌.

﴿وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ﴾

وه‌پاش ئه‌وه‌که‌ئه‌وه‌حوکه‌مه‌به‌شیدده‌ته‌مان نووسی له‌سه‌ر به‌نی ئیسراییل و تیگه‌یشتن به‌راستی چه‌ن پیغه‌مه‌رمان هاتن بو‌لای به‌نی ئیسراییلیه‌کان له‌گه‌ل موعجیزه‌ و بوره‌انی زۆرا، وه‌له‌گه‌ل ئیرشاد و ته‌بلیغات‌ی ره‌سادا و مونا‌سب وابوو ئیتر ئه‌حوالیان باش بی‌وه‌له‌وه‌گونا‌حانه‌دووور بکه‌ونه‌وه‌.

﴿ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ﴾^{۲۲}

که‌چی له‌پاش ئه‌وه‌مه‌وو ئامۆژگارییه‌ زۆر له‌به‌نی ئیسراییلیه‌کان هه‌ر زیاده‌په‌ون له‌عه‌رزا و له‌حه‌ق لاده‌رن و بی‌مو‌بالاتی به‌فه‌رمانی خودا.

فه‌رمووده‌ی خودا: ﴿إِنَّمَا جَزَأُاَ الَّذِينَ﴾ الآية.

ئه‌مه وارید بووه له شانی کۆمه‌لێ له هۆزی «عکل» و «عرینه» که هاتن بۆ مه‌دینه‌ی مونه‌ووهره و موسولمان بوون وه پاش ماوه‌یی هه‌وای مه‌دینه‌یان پین نه‌که‌وت، پیغه‌مبه‌ر ﷺ ئه‌مری فه‌رموو چهن وشتری خاوه‌ن شیریان پیندان که له خاریجی مه‌دینه‌دا بژین له‌گه‌ڵیانا و له شیر و گمیزی ئه‌و وشترانه بخۆنه‌وه هه‌تا سکیان ئه‌که‌ویته ری و له‌و نه‌خۆشینه رزگار ئه‌بن.

ئه‌وانیش چهن رۆژی چوونه ده‌ره‌وه و له شیر و گمیزی وشتره‌کانیان ئه‌خوارده‌وه، له ئاخرا رۆژی له رۆژان ده‌ست و پپی شوانه‌که‌یان بری و درکیان کرد به چاوه‌کانیا هه‌تا مرد! ئه‌و شوانه ناوی «یسار» بوو، خه‌لکی «نوبه» بوو، که ئه‌وه‌یان کرد وشتره‌کانیان دایه‌به‌ر بۆ ولاتی خۆیان و له دین وه‌رگه‌پانه‌وه و رۆیشتن. که چه‌زهرت ﷺ به‌م کاره‌ساته‌ی زانی چه‌ریری کوری عه‌بدوڵلای له‌گه‌ڵ کۆمه‌لێ ئه‌سحابه‌دا نارد به شویئایانا و له ریگه‌دا پپیان گه‌یشتن و به دیلی هینانیانه‌وه بۆ مه‌دینه. جا چه‌زهرت ﷺ چاوپه‌پی ئه‌مری خودای کرد تا ئه‌م ئایه‌ته نازل بوو.

﴿إِنَّمَا جَزَأُاَ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَن يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِّنْ خَلْفٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ﴾

واته: نییه جه‌زا و پاداشی ئه‌و که‌سانه که تیکه‌ه‌لته‌چن له‌گه‌ڵ خودا و پیغه‌مبه‌ری خودادا، واته بپی فه‌رمانیان ئه‌که‌ن و له ئه‌مریان ده‌رئه‌چن به جه‌ساره‌ت و بپی شه‌رمی و هاتوچۆ ئه‌که‌ن له عه‌رزا له حالیکه عه‌رز تیکه‌ده‌ن و ئه‌چن به‌گژ یاسا و نیزامی راستا، ئیلا ئه‌وه نه‌بی که بکوژرین به تیر و به‌س، ئه‌گه‌ر هه‌ر خه‌لکیان کوشتبێ

و مالیان نه‌بردبی. یا بکوژرین و له پاش کوشتن بکرین به دارا بۆ پهندو عییره‌تی خه‌لکی ته‌گهر کوشتاریان کردبی و مالیشیان بردبی، یاخود ده‌ست و پتیا بپرئ به شیوه‌ی راست و چه‌پ، له جاری یه‌که‌مدا ده‌ستی راستیان و پتی چه‌پیان بپرئ ته‌گهر ههر مالیان بردبی و که‌سیان نه‌کوشتبی، وه یاخود شاربه‌دهر بکرین له‌م شاره‌وه بۆ ته‌و شار و له‌و شاره‌شیه‌وه بۆ شاریکی‌تر به جوړئ دامه‌زراندن و نارامیان نه‌بین له شویتیکدا ته‌گهر ههر ری‌بواریان ترساندبی و به‌س.

﴿ذَٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾

ته‌م کوشتن و برین و هه‌لاوه‌سران و شاربه‌دهر کردنه‌یان بۆ رسوایی ته‌وانه له دنیاو له پاشه‌پوژیشا عه‌زاب و ناگریکی گه‌وره‌یان بۆ هه‌یه.

﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ﴾

ته‌وانه‌یان نه‌بین که بگه‌رینه‌وه بۆ لای خودا و ده‌سبه‌رداری ته‌و کرده‌وه ناباره بین له پیش ته‌وه‌دا که ئیوه ده‌ستان برۆا به سه‌ریانا و بیانگرن.

﴿فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

ئیه ته‌بێ بزائن خودای ته‌عالا تۆبه‌کاران عه‌فو نه‌کا؛ چونکی به راستی خودای ته‌عالا گونا‌ه به‌خش و میهره‌بانه.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ

وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾

واته ته‌ی که‌سانێ که ئیماننان هیناوه به دینی ئیسلام خۆتان پاریزن له بێ ته‌مری خودا و بگه‌رین به شوینی ههر کرده‌وه‌یه‌کدا که بتانگه‌یه‌نێ به ره‌زای خودا و جهاد

بکه‌ن و تیکۆشن له به‌رزوه کردنی که‌لیمه‌ی حه‌قدا له‌به‌ر ره‌زای خودای ته‌عالا نه‌ک له‌به‌ر مه‌به‌ستیکی تر.

له واقیعا که‌لیماتی ئەم ئایه‌ته‌ پیرۆزه له «جوامع الکلم» حسیب ئەکرین چونکی هه‌رکامیان بگری به‌ ده‌سته‌وه بۆ ریگه‌نیشان‌دان به‌ موسولمان کافیه. مه‌سه‌لا «اتقوا الله» مه‌عنای خۆپاراستنه له ناهه‌رمانی خودا و ئەم خۆپاراستنه به‌ راستی به‌وه ئەبێ ئینسان له هه‌رچی گوناح بێ خۆی بیاریزی و هه‌رچی خیر بێ بیکا.

وه «ئیبتيغائي وه‌سیله» به‌وه ئەبێ که ئینسان بکه‌وێته‌ دوای هه‌ر شتی ئینسان ته‌گه‌یه‌نی به‌ خودا، وه ئەمه‌ عیباره‌ته له دوو شت؛ ته‌رك و فیعل وه یا به‌ عیباره‌تیکی دووه‌هم «که‌ف» و «فیعل» واته مه‌نعی خۆ کردن له هه‌موو موخاله‌فه‌یه‌کی خودا و کردنی هه‌موو شتیکی پێوست وه ئەمه‌یش عه‌ینه‌ن وه‌کوو جومله‌ی پێشوو ده‌رده‌چێ به‌ بێ که‌م و زیاد.

وه جیهادی «في سبيل الله» سه‌عی و تیکۆشین له ریگه‌ی ره‌زامه‌ندی خودادا، وه یا بۆ به‌رز کردنه‌وه‌ی که‌لیمه‌ی حه‌ق ئەمه‌یش به‌و نه‌وعه ئەبێ ئینسان له زاتی خۆیا ئەوامیر به‌جێ بێتی و له موخه‌ره‌مات لا بدا، وه نیسه‌ت به‌ غه‌یر به‌ ئەمر به‌ مه‌عرووف و نه‌هی له مونکه‌ر و ده‌فعی هیزی هه‌رچی کافر و موته‌دیع و فاسیقه. ئەمه‌یش له‌گه‌ڵ دوو جومله‌ پێشووه‌که‌دا ده‌بنه‌وه به‌ یه‌ک.

به‌لام ئیسته موفه‌سیره‌کان - به‌ تایبه‌تی ئیمام فه‌خره‌ددینی رازی - ئەفه‌رموون: «اتقوا الله» ئیشاره‌ته بۆ ته‌رکی مه‌نهیات و، «وابتغوا إليه‌ الوسيلة» ئیشاره‌ته بۆ فیعلی مه‌ئموورات و له‌به‌ر ئەوه که ده‌فعی مه‌فسه‌ده پێش ئەخری له جه‌لبی مه‌نفه‌عه‌ت یه‌که‌می خسته پێشی دووه‌مه‌وه، وه له‌به‌ر ئەوه که ته‌رکی مه‌نهیات و فیعلی مه‌ئموورات زۆر گرانبه‌ر نه‌فسی ئینسان و به‌ موخاهه‌ده نه‌بێ ئینسان ناتوانی

بەجێیان بینی. بە شوێن ئەو دوو جوملەدا خودا فەرمووی: «وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ» چونکە بە جیهاد نەبێ دووبارە پێشووەکان هەڵناگیرێن کەوابێ موحاهەدەش پێویستە. منیش لەم شوێنەدا و بە وەرگرتن لە وتەی مەشایخەکانەووە عەرز ئەکەم: هەرچەند دینداری یا تەرکی مەنهیاتە یا فێلی مەئمووراتە وە جیهاد بەر ئەوانە ئەکەوێ، بەلام لەبەر ئەوە کە جیهاد بە مەعنای حەرب و جەنگ لەگەڵ کافران بە کاردێت، هەر وەکوو بە مەعنای موحاهەدەئە نفەس و دەفەئە رەزێلە و جەزبە فەزێلە دێت، خودای تەعالا ئەم جیهادەئە باس کردووە لەبەر ئیھتیمام و ئیعتینا بە قەزێهە جیهاد خواھ جیهادێ بە مەعنا غەزا کردن لەگەڵ کافران بێ یا جیهادی بە مەعنا موحاهەدەئە نفەس بێ.

هەروا ئەلێم: بە نازلکردنی: «وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ» خودای تەعالا ئیفادەئە مەئە کرد کە تەرك و فێلی موسوڵمان بە جیهاد ئەبێ، وە جیهادی نفەس بە دوورخستەووەئە نفەس ئەبێ لە رەزائیل. کەواتە هەر عەمەلێ پێویست بێ بۆ دەفەئە رەزێلە وەکوو روژوو گرتن و خوێرسی کردن و موحاوەرەئە ئەھلی تەقوا و ئەھلی سیدق و دەرس وەرگرتن لە سالتحان و ئەولیای ئوممەت و سوحبەتیان، هەموو ئەمانە بەر موئەلەقی «ابتغاء الوسيلة» و جیهادی «في سبيل الله» ئەکەون.

وە ئیمامی رازی ئەفەرمویت: تەرك و فێل دوو ئەمرن ئیعتیار ئەکرین لە زاهیری کردەووەکانا و ئەووەئە کە تەرکی واجبە عیبارەتە لە موحەررەمات و ئەووەئە کردنی پێویستە عیبارەتە لە واجبات. وە ئیعتیار ئەکرین لە ئەخلاقدا، یانی خوو و رەوشتا، وە ئەو رەوشتە واجبە تەرك بکری سێقاتی رەزێلەئە وەکوو ریا، عوجب، و، تەکەببۆر، و، حەسوودی و.. غەیری ئەوانە، وە ئەو رەوشتەئە کە پێویست بێ عیبارەتە لە فەزائیل وەکوو حەیا، و، غیرەت، و، راستی و وەفا، و، عیففەت، و، ئەمانەت و ئیستقامەت و... وێنەئە ئەمانە.

وه ئیعتیار نه‌کرین له‌ نه‌فکارا نه‌وه‌ی که‌ واجبه‌ تهرک بکری فیکر کردنه‌وه له‌ کوفر و له‌ بیدعته‌ و له‌ ته‌سه‌رووفاتی ناباری ناهه‌موارا؛ وه‌کوو موئامه‌ره‌ بو‌ دنیا له‌سه‌ر نه‌هلی دین و تیکدانی میانه‌ی خه‌لق، وه‌ نه‌وه‌ی پئویسته‌ بکری فیکره‌ له‌ ده‌للی وجوودی باری ته‌عالادا و له‌ ته‌نهایی نه‌وا و له‌ وجووبی ئیتاعه‌تا، وه‌ فیکره‌ بو‌ ئیسه‌باتی ریساله‌ت و نوبووه‌ت و بو‌ دۆزینه‌وه‌ی ریگه‌ی رزگاری له‌ ده‌سیسه‌ی نه‌فسی نه‌مماره‌ و نه‌عوانی شه‌یاتین، وه‌ بو‌ ئیسه‌باتی مه‌عادی جیسمانی و دۆزینه‌وه‌ی به‌هه‌شت و دۆزه‌خ و خولوودی له‌زه‌تی ئینسان له‌ قیامه‌تا و عه‌زابی کافر له‌ دۆزه‌خا. هه‌روا ئیعتیار نه‌کرین له‌ رۆحیياتدا وه‌ نه‌وه‌ی ته‌رکی پئویسته‌ ئیستیغراقه‌ له‌ هه‌رچی دوورت بخته‌وه‌ له‌ خودا، وه‌ نه‌وه‌ی پئویسته‌ بکری ئیستیغراقه‌ له‌ گه‌وره‌یی خودادا. بزائن! له‌به‌ر نه‌وه‌ی که‌ خودای ته‌عالا ئیعلامی ئیمه‌ی کردووه‌ که‌ ئیبلیس دوزمنی ئاده‌میزاده‌ و نه‌فسی ئینسانیش زۆربه‌ی فه‌رمانه‌کانی فه‌رمانه‌ به‌ شتی نابار و ناهه‌موار و ئیعلانیشی کردووه‌ هه‌رکه‌سه‌ی نه‌فسی پاک بکاته‌وه‌ رزگار نه‌بێ و هه‌رکه‌س ئیهمالی بکا گیرۆده‌ی میحنه‌ت نه‌بێ و ناویمید نه‌بێ له‌ خیر.

وه‌ به‌ قانونی ئوسوولی دین و فیهقه‌هه‌رچی «موقوف علیه» بێ بو‌ واجب واجبه‌، هه‌روا سابت بووه‌ هه‌رچی شه‌رع نه‌هی لێ نه‌کردبێ موباحه‌ به‌ هه‌ر نه‌وعی له‌ زیکر و فیکر و تاعه‌ت و سوچه‌ت، وه‌ خه‌لوه‌تی که‌ فه‌سادیکێ لێ په‌یدا نه‌بێ و به‌ زاهیر شه‌رع مه‌نعی نه‌کردبێ نه‌وه‌ دروسته‌ بو‌ ئینسانی موسوڵمان بیانکا، به‌لکوو له‌ گه‌لی کاتا سوننه‌تی ئیجتیهادییه‌ واجبه‌، وه‌ نه‌و قسه‌یه‌ که‌ نه‌لێن هه‌رچی «مصرح به‌» نه‌بێ له‌ نوسووسی کیتاب و سوننه‌تا وه‌ یا له‌ عه‌سری حه‌زه‌تا نه‌کرا بێ نه‌وه‌ بیدعته‌ و حه‌رامه‌. قسه‌یه‌کی پووچ و به‌تاله‌ و موخالیفی عوموموی قه‌واعید و ئوسوولی ئیسلامه‌ و موخالیفی سیره‌تی زۆری موسوڵمانانه‌ و هه‌رچی موخالیفی ئیجماعی موسوڵمانان

بئێ ئەووە بیدەت و زەلالەتە و ھەرچی موخالیفی کردەوێ زۆری موسولمانان بئێ ئەووە دوورە لە نوور چونکی ھەزرەت ﷺ ھەرموویەتی: «فإن رأيتم الاختلاف فعليكم بالسواد الأعظم».

ھەرموودەیی خودا: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ الآية.

بوخاری و موسلیم ﷺ رێوایەت ئەکەن لە ئەنەسی کۆری مالیکەو ﷺ ھە ھەزرەت ﷺ ھەرموویەتی: لە رۆژی قیامەتا خودا ئەھەرموێت بە کەسێ کە لە ھەموو دۆزەخییەکان عەزابی سووکتر بێ: ئەگەر دنیا و ھەرچی وا لە دنیا دا بۆ تۆ بوایە ئەتدا بە فیدیەیی نەفسی خۆتا کە لەم عەزابی قیامەتە رزگار ببی یا نە؟ ئەویش ئەلێت: بەلێ ئەمدا. جا خودای تەعالا ئەھەرموێت پێی: من بۆ تۆ ھەزم بە شتیکی تر ئەکرد کە لەم عەزابە و لەم ناپەھەتییە پێی دووربکەوتایەتەو، ھەزم ئەکرد کە تۆ شەریکم بۆ پرێار نەدەیی وە منیش نەتخەمە ناو ئاگرەو ھە کەچی تۆ دلت لەسەر ئەو ھەبوو کە شەریکم بۆ دا بێتی. جا خودا ھەرمووی:

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَن لَّهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَمَةِ مَا تُقْبَلُ مِنْهُمْ﴾

بە راستی ئەو کەسانە کە کافر بوون و بەو حالەو ئەمرن ئەگەر ھەرچی وا لە عەرزا ھەمووی مولکی ئەوان بێ و بە قەیی ھەموو ئەو یشیان ببێ بۆ ئەو کە بیدەن بە فیدیەیی سەری خۆیان بۆ رزگار بوونیان لە عەزابی رۆژی قیامەت و فیعلەن بیاندا بێ، لێیان قەبوول ناکرێ و رزگار نابن لە عەزابە کەیی.

﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾

وہ بۆ ئەو کافرانە عەزاییکی سەخت ھەییە لە قیامەتا.

﴿يُرِيدُونَ أَن يُخْرِجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِمُخْرِجِينَ مِنْهَا﴾

نه یانه وی که ده ریجن له ناگر وه به قه تعی نه وان له وانه نین که ده رچووبن له و ناگره.

﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ﴾

وه بو نه وان هه یه عه زاینکی دامه زراو.

فه رمووده ی خودا: ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ﴾.

نهم نایه ته له کاتی دزییه که ی توعمه ی کوری «ایریق» دا که دیرعی دزی بوو - وه کوو له پیشه وه باسمان کرد - نازل بوو، جا خودا نه فه رمویت:

﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا﴾

له شهرتیکا پیاوی دزی کرد و ژنی دزی کرد، واته نه و پیاوه یا نه و ژنه به بی نه وه که شوبه ی نیستی حقایق نه و مالیه یان بی که نه ی دزن و ناگاداربن و هوشیان به خو یانه وه بی و نه ندازه ی قیমে تی روبعی دیناری ئالتوون بدزن که نه و مال له شوینیکی لایه قدا راگیرایی، نه وه ده ستیان بیرن له جومگه ی پشتی په نجه کانه وه.

﴿جَزَاءُ بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِّنَ اللَّهِ﴾

له بهر جه زادانه و یان به رابه ر به و خه یانه ته که کردوویانه وه له بهر به جی هینانی عوقوبه ت و توله سه ندنه وه له لایه نی خودا وه.

﴿وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾

وه خودای ته عالا غالبه و زاله به سهر یاسا دامه زراندا و خاوه ن حکمه ته و کار دروسته، نه گهر هه ر شتی بکا و هه ر یاسایی دابمه زرین.

﴿فَن تَابَ مِنۢ بَعْدِ ظَلَمِهِۦ وَأَصْلَحَ﴾

جا پاش ئه وه هه ركه سى تۆ به بكا و په شيمان ببيتته وه له و دزى و خه يانه ته له پاش ئه وه سته مه و ئه وه ده سدر پزى به كه كر دوويه تى و ميانه ي خوى و خوداى خوى باش كر د به عه زمى ئه وه نه گه رپتته وه بۆ ئه وه خه يانه ته و، ميانه ي خوى و مالدز راوه كه ي باش كر د به وه كه ماله كه ي پيدا وه يا بوى بژارد يا گه ر دنى خوى پى نازاد كر د.

﴿فَاتَّ اللَّهُ يَتُوبُ عَلَيْهِ﴾

ئه وه به راستى خودا ئه گه رپتته وه بۆ سه رى به قه بوولى ته وه به كه ي.

﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾

به راستى خودا تاوان به خش و ميه ره بانه.

﴿أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَنْ

يَشَاءُ وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

ئا يا ئه ي خاوه ن هۆش و ئه ي خاوه ن بى ر و باوه ر نازانى كه به راستى خوداى ته عالا مولك و دارايى ئاسمانه كان و عه رز بۆ ئه وه و عه زابى ئه وانه ئه دا كه خواستى له سه ر عه زابدان يانه، وه چاو پۆشى ئه كا له وانه كه خواستى له سه ر چاو پۆشى لى كر د ن يانه، وه خوداى ته عالا ته وانا به به سه ر هه موو شتى كا و هه رچى له ئىمكا نا بى لاي خودا ئاسانه؟

فه رمووده ي خودا: ﴿يَتَأْتِيَهَا الرَّسُولُ...﴾ الآية.

موسليم رى وايه ت ئه كا له يه حياى كور ي يه حيا له ئه بوو مو عاويه وه، له به رائى كور ي عازى به وه ﷺ ئه لى: جارى له جار ان رابور د به لاي پىغه مبه را ﷺ جووله كه بى

که زینای کردبوو وه داخیان کردبوو و داریان لیدابوو له هه‌ددی زینادا. **حه‌زهرت** (ﷺ) بانگی کردن فهرمووی: ئیوه هه‌ددی زینا وایه لاتان له ته‌وراتا؟ وتیان: به‌ئی وه‌هایه. جا کورپیکی بانگ کرد له یه‌هووده‌کان فهرمووی پیتی: سویندت نه‌دهم به‌و خودایه که ته‌وراتی نازل کردوو به‌و سهر مووسا (ﷺ) ئیوه هه‌ددی زیناتان وا چاو پیکه‌وتوو له ته‌وراتا؟! نه‌ویش وتی: نه‌وه‌للا! وه نه‌گهر سویندت نه‌دامایه قسم به‌و نه‌ده‌کردی، هه‌ددی زینا به موافیقی ته‌ورات نه‌مه‌یه کابرای زیناکار سه‌نگه‌سار (ره‌جم) بکری، به‌لام نه‌شرافه‌کانمان زور جار زینایان نه‌کرد و ئیمه‌یش هر کاتی یه‌کئی له‌و نه‌شرافه زینای بکردایه مهره‌خه‌سمان نه‌کرد و هر کاتی فه‌قیری زینای بکردایه هه‌دمان به‌سه‌را جاری نه‌کرد. پاش ماوه‌یه‌ک به‌و گه‌وره و به‌چووک و نه‌شراف و غه‌یره نه‌شراف برپامان دا داخ بکری به‌رژاندنی ناوی گهرم به‌سه‌ریا و داری هه‌دی لی بدری له باتی سه‌نگه‌سار. جا **حه‌زهرت** (ﷺ) فهرمووی: «اللهم إني أول من أحيا أمرک إذا أماتوه فأمر به فرجم» جا خودا ئهم ئایه‌ته‌ی نازل کرد: «يا أيها الرسول لا يحزنک الذين یسارعون فی الکفر»، هه‌تا فهرمووده‌ی خودا: «إِنْ أوتیتُمْ هذا فخذوه» واته یه‌هوودیه‌کان نه‌ئین: برۆن به‌و لای موحه‌مه‌د نه‌گهر فه‌توای به‌دان به‌داخکردن و دارلیدن وه‌ری بگرن، وه نه‌گهر فه‌توای دا به‌سه‌نگه‌سار دووربکه‌ونه‌وه‌ئی. وه فهرمووده‌ی خودا: «ومن لم یحکم بما أنزل الله فأولئک هم الکافرون» له شانی یه‌هوودایه هه‌تا: «ومن لم یحکم بما أنزل الله فأولئک هم الظالمون» وه ههر له شانی یه‌هوودایه هه‌تا: «ومن لم یحکم بما أنزل الله فأولئک هم الکافرون» هه‌موو نه‌مانه له شانی کافران نازل بوون.

هه‌روا موسلیم ریوایه‌تی کردوو له به‌رائی کورپی عازیب که **حه‌زهرت** (ﷺ) دوو جووله‌که - پیاویک و ژنیکئی زیاناکار - ی ره‌جم کرد. جا قسه و باس که‌وته ناو جووله‌که‌کانه‌وه جا ئهم ئایه‌تانه نازل بوون.

جا خودای تەعالا فەرمووی:

﴿يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ يُسْكِرُونَ فِي الْكَفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِن قُلُوبُهُمْ﴾

ئەي پێغەمبەری خوێشەویست با دلت زویر نەکا کردەوهی ناپەسەندی ئەوانە که بە تالووکن لە دەربڕینی کوفر و قسە و باسیکی وا که موناڵبی کوفرە، وه ئەمانەیش لەو کەسانەن که ئەلێن بە دەم ئیمانیاں هێناوه و لە واقیعا دلایان باوهرو ئیمانی نیه.

﴿وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا سَمَّعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ﴾

وه لەو جووله کانهیش وه ئەوانە گوێراگر و نامادهن بۆ بیستنی درۆ و دهلهسه و گوێراگر بۆ کۆمهڵیکی تر له جووله که که هیشتا نههاتوون بۆ حوزووری تۆ.

﴿يَحْزِفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ﴾

که که لیماتی تهورات دوور ئەخه نه وه له شوێنی خۆی له پاش دامهزراندنیاں له شوێنه کانی خۆيانا.

﴿يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا﴾

وه ئامۆژگاری باقی جووله که کان ئەکەن ئەلێن: ئەگەر له لایهنی موحه ممه ده وه ئەمهتان پندرا که ئیمه خویمان بریارمان داوه بۆ حه ددی زیناکار که داخ و جهلدهیه، وهری بگرن لێی و قه بوولی بکهن، وه ئەگەر ئەمهتان پێ نه درا خوێتانی لێ بپاریزن و قه بوولی مه کهن.

﴿وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئاً﴾

وه هه ركه سى كه به هوى به دبیری و به دكرده وه یی خو یه وه خودا بیه وی لای بدا
له ریگهی راست تو به قه تعی خاوه نی هیچ شتی نیت نیسبهت بهو له لای خوداوه.

﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يُطَهِّرْ قُلُوبَهُمْ﴾

ئهو كۆمه له ئاده میزاده ناپاكه ناهه موارانه كه ده وامیان كرد له سه دوژمنایه تی ره بههر
و دینه كه ی به نه وعی كه په رده ی رهش هات به سهر دلیانا، ئه وانه كه سانیكن كه
خوا خواستی ئه وه ی نبیه دلیان پاك بكاته وه له خهوش و خالی ره زیله و نامه ردی.

﴿لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾

ئه مانه له دنیای یه كه هم و له عالهمی ژياندا خیزی و رسوایی دامه زراوه بۆیان و
له پاشه پوژیشا عه زاییكى گه و ره یان بۆ هه یه.

﴿سَمْعُوتَ لِكَذِبٍ أَكَلُونَ لِلسُّحْتِ﴾

ئه مانه گوپراگرن بۆ درۆ و ده له سه و بخوری مالی چه رامی نارپه وا و ناشیاون.

﴿فَإِنْ جَاءُوكَ فَأَحْكَمْ بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرَضَ عَنْهُمْ﴾

جا نه گهر ئه مانه هاتن بۆ لای تو بۆ ئه وه كه موحاكه مه یان بكه ی و فه سلێ
خوسوومهت بكه ی له ناویانا به مه یلی خۆت رهفتار بكه: ویستت حوكم بده ی له
به یینانا حوكم بده، وه ویستت ئیعرازیان لێ بنیی ئیعرازیان لێ بنی.

﴿وَإِنْ تَعْرَضَ عَنْهُمْ فَكَانَ يَضْرُوكَ شَيْئًا﴾

وه نه گهر ئیعرازیان لێ بنییت و حوكم نه ده ی له به یینانا لیان مه ترسه و قهت
ناتوانن زیانت پێ بگه یه نن.

﴿وَإِنْ حَكَمْتَ فَأَحْكَمْ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ﴾

وه نه گهر حوكمیشت كرد له به یینانا حوكم به عه دالهت بكه.

﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ (٤٢)

بە راستی خودای تەعالای ئەو کەسانە ی خۆش دەوێ کە عەدالەتکار و راستپەرو و لە سنووری بێریاری خودا دەرناچن.

﴿وَكَيْفَ يُحْكِمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ﴾ (٤٣)

واتە: ئەم یەهوودانە چۆن تۆ ئەکەن بە حەکەم لەسەر خۆیان و رازی ئەبن بە حوکمی تۆ، وەلحال تەوراتیان لە لایە و حوکمی خودای تیاوە و لە پاش ئەوە کە ئەزانن حوکمی خودای تیاوە پستی لێ هەڵئەکەن؟ ئەمانە لە ئەساسا ئیمانیا نێه بە تەورات چ جای بە تۆ! وەلحاسل ئەم جوولەکانە کە مەفروز وایە ئیمانیا ن بێ بە تەورات و پێویست بوو کە بە ئەمری ئەو رەفتار بکەن، رەفتار ناکەن پێی ئیستە چۆن تۆ ئەکەن بە حاکمی خۆیان لە گەڵ ئەوەدا باوەریان بەووە نێه کە تۆ پێغەمبەری خودای؟!

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ﴾

ریوایەت کراوە لە ئەبووهورەیرەو (رضی اللہ عنہ) ئەلئی: پیاو و ژنی لە جوولە کە زینایان کرد جا لە ناو خۆیان و تیان: با بڕۆین بۆ لای ئەم پێغەمبەرە ئەو رەهەریکە رەوانە کراوە بۆ ئاسانکردنی تەکلیفات جا ئەگەر فەتوای بۆ داین بە حەددی کە لە رەجم سووکتر بوو قەبوولی ئەکەین و ئەیکەین بە دەلیلی خۆمان لە لای خودا و ئەلێین ئەمە فەتوای پێغەمبەرێکە لە پێغەمبەرانێ خۆت. جا هاتن بۆ حوزووری پێغەمبەر و عەرزیا ن کرد: «یا أبا القاسم» حوکمی تۆ چییە لە پیاو و ژنیکدا کە زینا بکەن؟ حەزەرەت (رضی اللہ عنہ) جوابی نەدانەووە هەتا رۆیش ت بۆ مالی ئەو مالوومە کە دەرسیان پێ

تہ لئی و لہ دہرگای مالہ کدا راوہ ستا و فہرمووی: سویندتان تہ دہم بہو خودایہ کہ تہوراتی ناردووه بۆ مووسا ئیوہ خوٹان چی تہیینن لہ تہوراتا لہ حوکمی تہو پیاو و ژنہدا کہ زینا تہ کەن لہ کاتیکا ژنہ کہ میردی بیی و کابرایش ژنی بیی؟ تہوانیش وتیان: ئاوی گہرم تہ پڑینن بہ سہریانا و بہرو پشت سواری کەر تہ کرین بۆ تہ تکیان و تہ گیرینن بہ ناو شارا. وہ لہویا جوانیکیان بۆ دہنگ بوو، کہ حہزرت ﷺ چاوی پئی کہوت کہ بۆ دہنگ بوو قسہی نہدہ کرد حہزرت رووی لی کرد و ئیلحاحی لہ گہلا کرد لہ بہیانی واقعی تہم حوکمہدا جوانہ کیش وتی: مادام تۆ نازارمان تہدہی لہ تاقیقی تہم حوکمہدا: بزائہ کہ ئیمہ لہ تہوراتا تہ ماشامان کردووه حوکمی تہمانہ سہنگہ سار کردنہ، جا حہزرت ﷺ فہرمووی پئی: قسہم بۆ بکہ سپری چی بوو وا ئیوہ لہ حوکمی تہورات لاتان دا؟ تہویش وتی: خزمی پاشاکہمان زینای کردبوو لہ بہر پایہ و مقام حہددی رەجم جاری نہکرا بہ سہریا. لہ پاش تہو پیاویکی بہ حورمہ تیش زینای کرد، ویستیان رەجمی بکہن قہومہ کەہی نہیانہیشت، وتیان: نابئی تہم کابرا رەجم بکری ہتا گہورہ کەہی تریش نہہینن بۆ رەجم کردن! جا ہہردوولایان ریکہوتن لہ سہر تہوہ کہ حہددی زینا بکہن بہ داخ و سوار کردنی کەر بہرہودوا و دارلندان. جا حہزرت ﷺ فہرمووی: کہوابی من ہہر حوکم تہکەم بہوہ کەوا لہ تہوراتا و تہمیری کرد ہہردوکیان رەجم کردن جا تہم ئایہ تہ نازل بوو.

زوہری تہ لیت: پیمان گہیشتوہ کہ تہم ئایہ تہ نازل بووہ لہوانا یانی ئایہ تی: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا﴾ وکان النبی ﷺ منہم، و قال معمر: أخبرني الزهري عن سالم عن ابن عمر قال: شهدت رسول الله ﷺ حين أمر برجمها فلما رأيته يحنأ بيده عنها ليقبها الحجارة. معنای «وکان النبی منہم» تہمہیہ کہ رەجمی زیناکار لہ دینی تہمیشدا بووہ.

خودا تہ فہرمویت:

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ﴾

ئیمہ تہ وراتمان ناردووہ تہ خوارہوہ بہ وہ زعیکی جوان و ہہیہ لہوا ثایاتی وا کہ
ئینسان ہیدایہ تہ دا و شارہزای تہ کا بؤ حق، نور و رووناکی وایہ رووناک
تہ کاتہوہ بہرچاوی تابیعانی تہو کیتابہ.

﴿يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا﴾

حوکم تہ کا بہو تہ وراتہ تہو پیغہمبہرانہ کہ زوو رابوردن وہ کوو پیغہمبہرانی
بہنی ئیسرائیل و تہو تہ وراتہ کہ نازلمان کرد بؤ تہو کہ سانہ مان نازل کردووہ کہ
یہ ہوودی بوون.

﴿وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَنْبِيَاءُ بِمَا اسْتَحْفَظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ﴾

ہہروا حوکم تہ کا بہو تہ وراتہ تہو زاتہ رہبانیہ خوداپہرستانہ وہ تہو زانا بہرزانہ
کہ عالم و زانای دینن لہ بہر تہوہ حوکمی پی تہ کہن چونکی تہو کیتابہ دراوہ تہ
دہستیان بؤ تہوہ بیپاریزن.

﴿وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ﴾

وہ لہ سہر تہ ورات حازر و ناگادار بوون، وہ خودای تہعالا پیی فہرموون:

﴿فَلَا تَخْشَوْا النَّاسَ وَآخِشُونَ﴾

لہ خہ لک مہ ترسن و لہ خودا بترسن.

﴿وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا﴾

وہ لہ بہرانبہری تہو ثایاتی منہدا قیمہ تیکی کہم وہرمہ گرن.

﴿وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ﴾ ۴۴

وه هه‌رکه‌سی حوکم نه‌کا به‌وهی که خودا نازلئ کردوو به‌زانه ئه‌وانه زور به دَل کافرن و به کرده‌وهی نابار و بیر و باوه‌ری خو‌یان رازین.

﴿وَكُنَّا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنفَ

بِالْأَنفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ﴾

وه فه‌رزمان کرد له‌سه‌ر به‌نی ئیسرائیل له ته‌وراتا که نه‌فسی ئه‌کوژرئ له مو‌قابیلی کوشتنی نه‌فسه‌وه و چاوئ کوژر ئه‌کرئ له به‌رابه‌ری چاوئیکه‌وه، وه لووت ئه‌بهرئ له باتی لووتی شه‌خسی و گوئ ئه‌بهرئ له به‌رابه‌ری گوئی شه‌خسه‌وه ئه‌گه‌ر گوئی به‌رابی، یا هیزه‌که‌ی مه‌نع ئه‌کرئ ئه‌گه‌ر ئه‌خواه‌ن جینایه‌ته [که] هیزه‌که‌ی لابر‌دبی، وه ژان له به‌رابه‌ری ژانه‌وه، وه به‌یارمان داوه که له‌سه‌ر به‌رینیش قیساس ببئ به مه‌رجی که به‌رینه‌که قابیلی هاووینه‌یی بئ، وه کوو دوو لیوه و زه‌که‌ر و هیلکه‌گون و هه‌ردوو ده‌ست و هه‌ردوو بئ، وه ئه‌وانه‌یان که هاووینه‌یی زه‌حمه‌ت بئ تیا‌یا‌نا وه‌کوو کوترانی گوشت یاخود شکانی ئیسقان یا به‌رینی له سکدا. ئه‌وه تو‌له‌که‌یان حوکوممه‌ته، واته حاکمی شه‌رع له‌سه‌ر مو‌تاله‌عه‌ی خوئی قیমে‌تن دانه‌نی و ئه‌یدا به یاروئی به‌ریندار.

﴿فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ، فَهُوَ كَفَّارٌ لَهُ﴾ ۴۵

هه‌ر به‌رینداری و هه‌ر خواه‌ن حه‌قی قیساسیک ئیحسان بکا به یاروئی جانی و پیاو کوژ یا چه‌قو وه‌شین به سه‌رفی نه‌زه‌ر له حه‌قه‌که‌ی ئه‌وه ئه‌و سه‌ده‌قه‌یه ئه‌بن به‌که‌فاره‌تی ئه‌و گونا‌هانه که وه‌ختی خوئی کردوونی.

﴿وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ ۴۵

دہی ہر کہ سنی حوکم نہ کا بہ وہی کہ خودا نازلے کردوہہ لہ قیساس و لہ تۆلہی نازار تہوہ لہ ستہ مکارانہ تہ گہر لہ گہل باوہر بہ «ما أنزل الله» دا لابدا لہو «ما أنزل الله». وہ لہ کافرانہ تہ گہر باوہری نہ بی بہ وہ کہ خودا نازلے کردوہہ.

﴿وَقَفَيْنَا عَلَىٰ آثَرِهِمْ بِعِيسَىٰ ابْنِ مَرْيَمَ﴾

وہ بہ شوین تہو پیغہ مہرانی بہ نی ئیسرائیلہ دا عیسای کوری مہریہ ممان ہیئا.

﴿مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ﴾

کہ حالی وابو باوہری ہہ بو بہو کتیبہ لہ پیش تہوا ہاتبوہہ خوارہوہ کہ تہوراتہ.

﴿وَأَتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ﴾

وہ ئینجیلمان نازل کرد بو سہر عیسا کہ حالی ئینجیل وابو لہ مہ عنای تہودا ہیدایہت و شارہزا کردنی ٹادہ میزاد ہہ بو بو تہو دہ لیلانہ کہ یہ کیتی خودایان تہ گہ یاند و خودایان تہ نزہ تہ کرد لہ ژن و تہ ولاد و لہ وینہ وہ دوژمنی بہ رانہ رکتی لہ گہ لدا بکا، وہ ہہ روا باسی ریسالہت و نوبوہتی تیدا بوو وہ باسی مہ عادی جیسمانی و زیندو بوونہ وہی جین و ئینسی تیدا بوو وہ نوو ریشی تیدا بوو واتہ رووناک کردنہ وہی تہ حکامی عبادہت و تہ کلیفاتی ٹادہ میزاد بہ تہ حکامی شہ رعییہ.

﴿وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ﴾ (٤٦)

وہ حالی ئینجیل وابو باوہری دہر تہ پری بہو کتیبہ لہ پیش خویہوہ نازل بوو کہ تہوراتہ و ہیدایہت و شارہزا کردنی عالہمی تیابو بوو نزیکی ہاتنی پیغہ مہری ٹاخر زہمان کہ موحمہ مدہ ﷺ وہ وہ عز و نہ سیحہتی ٹادہ میزادی تالیب بوو تہ قوای تیدا بوو.

﴿وَلِيَحْكُمَ أَهْلَ الْإِنجِيلِ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فِيهِ﴾

وه له و کاته‌دا که ئینجیل‌مان دا به عیسا بریارمان دا که ئه‌هلی ئینجیل واته
پیغه‌مبه‌ره که وه‌کوو چه‌زهره‌تی عیسا بن و په‌یره‌وه‌کانی وه‌کوو چه‌وارییه‌کان حوکم
بکه‌ن به‌وه‌ی که خودا نازل‌ی کردووه و به‌یانی کردووه تیا‌یا. یاخود با ئیسته ئه‌هلی
ئینجیل حوکم بکه‌ن به‌وه‌ی که خودا له ئینجیل‌دا ده‌ری برپوه وه‌کوو ریساله‌تی
موحه‌مه‌د بن ﷺ.

﴿وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾

وه هه‌رکه‌سی حوکم نه‌کا به‌وه‌ی خودا نازل‌ی کردووه ئه‌وه به فاسقیکی توخ
ئه‌ناسرین، واته به که‌سانی که ده‌رچوون له فه‌رمانی خودای ته‌عالا.

﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾

ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خو‌شه‌ویست قورئان‌مان نازل کردووه بۆ لای تو به نازل‌کردن
که له‌گه‌ل راستی و واقیعه‌تایه، درو‌ی تیدا نییه و موخالیفی واقع و موباینی وه‌زعی
ئاده‌میزاد نییه.

﴿مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ﴾

حالی ئه‌و قورئانه وایه باوه‌ر ده‌رنه‌برئ به جیسی ئه‌و کیتابه که له پیش ئه‌ودا
نازل بووه وه‌کوو ئینجیل و زه‌بوور و ته‌ورات.

﴿وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ﴾

وه حالی قورئان وایه نیگه‌ه‌بانه بۆ ئه‌و کتیبه که له پیشدا نازل کراوه. واته ئه‌گه‌ر
بیانه‌وئ ده‌ستیان بۆ به‌ن و ته‌حریفی بکه‌ن گورج ئه‌م به‌یانی ئه‌و ته‌حریفه ئه‌کات.

﴿فَأَحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ﴾

هه‌ر کاتی هه‌ر قه‌زیه‌یه‌کیان هتیا‌یه لای تو، تو حوکم بده له ناویانا به یاسای
ئه‌و کتیبه که خودا نازل‌ی کردووه وه‌کوو قورئان بن.

﴿وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ﴾

وێ مەكەوێ شۆین ئارەزووی ئەوانە بە نەوێی كە لات بدا لەو قورئانە حەقە كە هاتووێ تە لات، چونكی ئەمڕۆ رۆژی قورئانە و دەستوور هەر قورئانە و زمانی ئێوە و ئوممەتی ئێوە ئوممەتی ئەم شەریعەتە بەرزەیه كە قورئان ئیفا دەی ئەكا، وێ حوكم لەسەر كێبە قەدیمەكانیان نییه.

﴿لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا﴾

بۆ هەركامێ لە ئێوە شەریعەت و مینهاج و رینگە و یاسایەكم داناو، زەمانی پێشوو كۆن زەمانی شەریعی ئیبراھیمی خەلیل بوو، لە پاش ئەو زەمانی شەریعی عیسا بوو، وێ ئەم زەمانیشە زەمانی شەریعی «محمد المصطفی» یه.

﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً﴾

ئەگەر خودا بایوستانە ئێوەی ئەكرد بە یەك ئوممەتی تەنیا لە بیر و باوەردا و لە كردهویدا و لە خێر و شەردا.

﴿وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَآءِ آتَانَكُمْ﴾

بەلام هەركام لە ئێوە شەریعەتیکی پێداوێ بۆ ئەوێ كە تەجرەبەتان بكا لەو ئەحكامە موختەلیفە و لەو یاسا جیاوازانەدا.

﴿فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ﴾

دەی تێكۆشین بۆ ئەوێ بکەوێ پێشەوێ و بە ئوممەتیکی بەرز حسیب بکرتن.

﴿إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا﴾

گەرانەوێ هەمووتان هەر بۆ لای خودایه.

﴿فَيَنْبِئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْلَفُونَ﴾ (۴۸)

جا لە روژی خوڤا خودا خەبەردارتان ئەکا بە حەق لەو مەسئەلانەدا کە ئێوە نەختیلافتان هەبوو تێیان، وە باش حالێ ئێبن کامتان لەسەر حەق و کامتان لەسەر ناحەقن و جەزای کردەوه کانیشتان باشە یا نە.

﴿وَأَن أَحْكُمَ بَيْنَهُم...﴾ (الآية).

ئێنوعەباس عليه السلام ئەفەرمویت: کۆمەڵێ لە یەهوود وەکوو کەعبی کوری ئوسەید و عەبدوڵلای کوری سوری و شاسی کوری قەیس لە ناو خوڤانا وتیان: با پرۆین بۆ لای موخەممەد بە لککوو هەڵسوورینین لە فیکرە ی دینە کە ی! جا هاتن بۆ خزمەتی و وتیان: ئێمە ئەشرافی یەهوودین ئەگەر پەپرەوی تۆ بکەین باقی یەهوود ئیمانێ پێ دیتن و ئێستە ئێمە لە گەڵ بازی دوژمن و ناحەزمانا موخاکەمە یە کمان هە یە ئەیهینین بۆ لای تۆ رجا وایە کە تۆ حوکم بۆ ئێمە بدە ی جا ئێمە ییش بە یە ک دڵ و یە ک زمان ئیمانێ پێ دیتن و حەزەرە عليه السلام فەرمووی: حاشا ئێمە بە غەیری حەق حوکم بدەین، حەق بۆ هەرکەسێ بوو حوکم بۆ ئەو کەسە ئەدەین، جا ئایە تە کە نازل بوو:

﴿وَأَن أَحْكُمَ بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ﴾

واتە ئێمە کیتابمان نازل کردوو بۆ لای تۆ بە حەق و بەمە کە حوکم بدە ی لەناوایان بەوێ کە خودا نازل کردوو و مە کە وەرە شوینی ئارەزووی ئەوان، چونکی ئارەزوویان لەسەر خیلافی حەقە.

﴿وَأَحْذَرَهُمْ أُنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ﴾

وہ خوٲ پەنا بدە و خوٲ بپاریژە لەوان و لە فیتنە ی ئەوان، واتە لەوہ کہ دوورت
بنخەنەوہ و هەلتسوورپینن لە رەفتار کردن بە بازئ لەوہ ی کہ خودا نازلئ کردوہ بو
لای تو یانی لەو مەسئەلەدا کہ ئەیانەوئ بە ئارەزووی ئەوان حوکمی تیدا بدە ی.

﴿فَإِنْ تَوَلَّوْا فَعَلَّمَ أَنَا إِيْدُ اللَّهِ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِعَْضِ ذُنُوبِهِمْ﴾

جا ئەگەر لایان دا لەو حوکمە شەرعییە کہ تو بە یانت کردوہ و کەوتنە دووی
هەوای خوٲیان ئەوہ بە یەقین بزانیە خودای تەعالا ئەیانەوئ کہ ئەو جوولەکانە بە
بازئ لە گوناھەکانی خوٲیان گیرۆدە بکات، لای کەمی گوناھ ی ئەم پشت هەلکردنە
لە حوکمی تو.

﴿وَإِنْ كَثِيراً مِّنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ﴾

وہ بە راستی زۆریە ی ئەم ئادەمیزادە لە فەرمانی خودا دەرچوون.

﴿أَفَحُكْمَ الْجَهْلِيَّةِ يَبْغُونَ﴾

ئایا ئەمانە حوکمی زەمانی نەفامی و نادانی و حوکمی ئارەزووبازیان ئەوئ لە
زەمانی پیرۆزی ئیسلاما و لەو خواوەنی دینە کہ بو ئەوہ هاتووہ حق دا بمریتئ لە
جیھانا؟

﴿وَمَنْ أَحْسَنُ مِّنَ اللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾

کیئە باشتر و جوانتر و راستتر بی لە خوسووسی حوکمکردنەوہ لە خودا بەرەبەر
بەو قەومە ی کہ باوەرپیان هە یە بە حەق.

١. لام وایە کەلیمە ی «بعض» لەم شوٲنەدا بو تەفخیم و تەکسیرە، یانی «أَنْ يُصِيبَهُمْ بكَثِيرٍ مِّنْ ذُنُوبِهِمْ».

فەرموودەى خودا: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا

عەتيەى عەوفى ئەلەى: عوبادەى كورەى سامیت هات بۆ خزمەتى پىغەمبەر ﷺ عەرزى كرد: يا رەسوولەللا گەلەى دۆست و ئاشنام هەن لە يەهوود بە ژمارە زۆرن و نامادەى يارمەتىن، بەلام من لە دۆستى ئەوان لائەدەم بۆ دۆستى خودا و پىغەمبەرى خودا. وە عەبدوللەى كورەى ئوبەى وتى: من پياويكم لە مسييه تى دنيا زۆر ئەترسم و قەت ناتوانم لە دۆستى يەهوود دەسبەردار بيم! جا حەزرت ﷺ فەرمووى: ئەى ئەبووحەباب هەر دۆستىك و هەر يارمەتیهك كە لە يەهوودەو دەست ئەكەوئ بۆ عوبادەى كورەى سامیت ئەو وەيش هەر بۆ تۆ بئى ئەك بۆ ئەو. عەبدوللەيش وتى: قەبوولم كرد، جا ئەم ئايەتە نازل بوو، فەرمووى:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ﴾

ئەى كەسانى كە ئيماننان هەيە بە دىنى ئىسلام! يەهوود و نەسارا مەگرن بە دۆستى خۆتان!

﴿بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ﴾

بازى لەوانە دۆستى بازىكيانن و دۆستى ئىوہ نين.

﴿وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنكُمْ فَإِنَّهُ مِنَّهُمْ﴾

وہ هەرکەسئ لە ئىوہ ئەوانە بکا بە دۆست ئەوہ لەوانەو بە زالم و ستەمكار ئەناسرئ و خودا يارمەتى نادا و ريگەى ناکەوئ لە شتى خيەر.

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾

بە راستى خودا هيداىەتى كۆمەلەى زالمەنان نادا.

﴿فَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسْرِعُونَ فِيهِمْ﴾

تەماشای ئەکەمی ئەو کەسانە کە لە دڵیاندا نەخۆشی نیفاق ھەیە پەلە پەل ئەکەن بۆ چوونە ناویان و دۆستی کردن لەگەڵیان.

﴿يَقُولُونَ نَخْشَى أَنْ تُصِيبَنَا دَآئِرَةٌ﴾

ئەلێن: لەبەر ئەوە ئەمانە ئەکەین بە دۆستی خۆمان ترسمان ھەیە کە کارەساتی نابار بێت بە سەرمانا یا ئەو کۆمەڵەمان ببێ بۆ یارمەتی!

﴿فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِي بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِّنْ عِنْدِهِ﴾

ئومێد ھەیە کە خودای تەعالا فەتح و نەسەرەتی بدا بە موسوڵمانان بەسەر کافرەکان، یاخود ئیشیکێ تر لای خۆیەو بەبێتە رووی کار بەم نەوعە وەزعی رێبکەوی ببێ بە ھۆی دەرچوونی یەھوود لەم ولاتە.

﴿فَيُصِيبُحُوا عَلَى مَا أَسْرَوْا فِي أَنْفُسِهِمْ نَذِيرٌ﴾

جا ئەم کەسانە کە یەھوودیەکانیان ئەگرت بە دۆست بۆ یارمەتیدانیان لەسەر ئەو بیر و باوەڕە کە لە دڵیاندا بوو پەشیمان ببەو.

﴿وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا أَهَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَنِهِمْ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ﴾

جا لەو کاتەدا کە خودا وەزعی دنیای گۆری و جوولەکەکان لێکەوتن و مونافقەکان نەیان توانی یارمەتی جوولەکەکان بدەن بە لکۆو خۆریشیان کەوتنە ترس و بیمی نەفس و مال و حاڵی خۆیانەو، موسوڵمانەکان ئەلێن بە جوولەکەکان: ئایا ئەم مونافقانە بوون کە سوێندی قورسیان ئەخوارد کە لەگەڵ ئیوێدان و ھەمیشە یارمەتیتان ئەدەن و نایەلن لە لایەنی موسوڵمانەکانەو زیانتان پێ بگا وە ئەگەر جەنگتان لەگەڵدا بکری یارمەتیتان ئەدەین و نایەلن بشکێن؟!

﴿حِطَّتْ أَعْمَلُهُمْ فَأَصْبَحُوا خَسِرِينَ ٥٣﴾

جا خودا ئەفەرمویت: ئەو موناقدانە کە ئامادە بوون بۆ یارمەتی جوولەکەکان و گەلی ھاتوچۆ و فرو فێلیان کرد ھەموو کردەوکانیان بە زایە چوو و سوودیان لێ وەرەگرت و ئەنجامی ئەو موناقدانە زیانکاری بوو.

﴿يَكَايُهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾

ئەو کەسانی کە ئیمانتان ھەیە بەدینی ئیسلام ھەرکەسێ لە ئێوە وەرگەرپێتەو ھە دینەکەو کە دینی ئیسلامە بزانن دینی ئیسلام بە وەرگەرپانی ئەوانە نافەوتی و لە پاش ئەوان خودای تەعالا قەومی دینی بۆ ھەلگرتنی دینی ئیسلام کە خودا ئەوانی خوێش ئەوئ و ئەوانیش خودایان خوێش ئەوئ. لە سیفاتی ئەو قەومە ئەمەیه کە: لەبەر میھرەبانی و ئارامی خوێیان کز ئەکەن لە لای موسوڵمانەکان لەبەر شکوھێ زاتی، وە عەزیز و زالن بەسەر کافرەکانا.

﴿يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾

و ھە جیھاد ئەکەن و ئەروئە ناو جەنگی کافرانەو بە بێ ئومێدی دەسکەوتیکی دنیایی، بەلکوو تەنیا لە رێگەی رەزای خودادا و لەبەر بەرز کردنەوێ کەلیمەو «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ».

﴿وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ﴾

و ھە لە کاتی دەوام لەسەر بەجێ ھێنانی ئەحکامی ئیسلامدا و لە کاتی ئەمر بە چاکە و نەھی لە خراپە بە نەوێ بە ساغی جێ بەجێیان ئەکەن کە سەرزنشتیان نایە تە سەر لە لایەنی کەسەو ھەتا لەو بترسن، و ھاخوود واجبی خوێیان بەجێ دێنن و ھەرکەس بە ھەر شیوێ سەرزنشتیان بکات موبالاتی پێ ناکەن و لێی ناترسن.

﴿ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ﴾

ئەم نەعت و وەسفی ئەوانە کە باسماں کرد لە فەزڵ و گەورەیی خوداوەیە کە لە گەڵ ئەوانا کردووویەتی.

﴿وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾

خودای تەعالا واسیع و خاوەن دەستەڵاتە لە فەزڵ و رحەمتا زانایشە بەوانە کە ئەهلن بۆ ئەو فەزڵە ئەیناداتی.

ئەم نایەتە بەرزە زۆر بەرپۆزە و ئیخبار بەغەیبی تێدایە و لە واقعیە گەلی عەرەب لە دین وەرگەرانیوە کەچی زیانیان نەدا لە دینی ئیسلام و دین زیاتر بەرزەووبوو، وە لە ئاخیری عەھدی حەزەرەت ﷺ سێ تائیفە لە دین وەرگەرانی، یە کەم: فیرقی «بنی مدلج» و گەورەیی ئەمان «أسود عنسی» بوو مەشهور بوو بە «ذی الحمارا» ئەمە لە یەمەندا داوای پیغەمبەراییەتی کرد بۆ خۆی و گەلیکی لە ولاتی یەمەن داگیر کرد. لە پاش ماوێە کە فەیرۆزی دەیلەمی لەو شەویدا حەزەرەت ﷺ وەفاتی کرد کوشتی، وە هەر لەو شەویدا حەزەرەت ﷺ لە پیش وەفاتی خەبەری بە ئەسحابەکان دا کە «أسود عنسی» ئیمشە و کوژرا، وە موسولمانەکان زۆریان پێ خۆش بوو، ئەم باسە لە ئاخیری «ربیع الأول» دا گەیشت بە مەدینەیی مۆنەووەرە.

دووھەم: «بنوحنیفە» کۆمەڵی موسەیلەمەیی کەززاب، ئەمیش داوای پیغەمبەرایی کرد و نامەیی نووسی بۆ حەزەرەت ﷺ: «من مسیلمة رسول الله إلى محمد رسول الله. أما بعد فإن الأرض نصفها لي ونصفها لك. فأجاب رسول الله ﷺ: من محمد رسول الله إلى مسیلمة الکذاب! أما بعد: فإن الأرض لله يورثها من يشاء من عباده والعاقبة للمتقين».

جا پاش وەفاتی حەزەرەت ﷺ ئەبووبەکری سدیق بە کۆمەڵیکی زۆر لە موسولمانانەو جەنگی لە گەڵدا کرد و وەحشی - ئەوێ کە حەمزەیی مامی پیغەمبەری لە ئوحودا شەھید کرد - رویشت «مسیلمە»ی کوشت و شافەیان بپرایەو.

سێهەم: بەنی ئەسەد قەومی «طلیحە»ی کۆری «خوێلد» داوای نوبوووەتی کرد و
 ھەزرەت ﷺ خالیدی کۆری وەلیدی ناردە سەری، ئەویش لە پاش جەنگی رای
 کرد بۆ شام و لەوێ گەراپەووە بۆ ئیسلامییەت و بووبە موسوڵمانیکی باش.

وہ لە زەمانی ھەزرەتی ئەبووبەکرە ﷺ ھەوت قەبیلە:

یەكەم: قەبیلە «فەزارە» قەومی «عوینە»ی کۆری حیسنی فەزاری».

دووھەم: «غطفان» قەومی «قرە»ی سەلەمەیی قوشەیری».

سێھەم: قەبیلە «سلیم» قەومی «فوجائە»ی کۆری عەبد یالەیل».

چوارەم: قەبیلە «بەنی یەربووع» قەومی «مالیکی بەنی نووھیرە».

پنجەم: بازێ لە قەبیلە «تەمیم» ھۆزی «سەجاح کچی مونزر» کە داوای
 پیغەمبەریتی کرد و شووی کرد بە «موسەیلەمە»ی کەززاب».

شەشەم: قەبیلە «کنە» قەومی «ئەشعەس» کۆری قەیس».

ھەوتەم: قەبیلە «بەنی بەکری بەنی وائیل» لە بەھرەیندا کە قەومی «حطم»ی
 کۆری زەید بوون، خودا ھەموو ئەمانەیی لەسەر دەستی ئەبووبەکری سدیقدا لە
 ناو برد.

وہ لە عەھدی خەلافەتی عومەری کۆری خەتابدا «غسان» قەومی «جەبەلە»ی
 کۆری ئیھەم» بوون بە گاور و رۆیین بۆ شام.

فەرموودەیی خودای تەعالا: ﴿إِنَّمَا أَرْبَابُكُمْ اللَّهُ وَرَسُولُهُ...﴾ الآية.

ریوایەت کراوە لە جابیری کۆری عەبدوللّاوہ ﷺ کە جارێ عەبدوللّای کۆری
 سەلام ھات بۆ لای ھەزرەت ﷺ عەرزێ کرد: یا رەسوولەللا کۆمەلێ لە یەھوودی
 «بنی قریظە» و «بنی النضیر» تەرکیان کردووین و سویندیان خواردوووە کە لە گەلمانا

دانه‌نیشن و ئیمه‌یش ناتوانین بگه‌ین به ئه‌سحابه‌کانی تو له‌به‌ر دووری جینگه‌یان و زۆر نازاری دلی خو‌یان ده‌ربری ئهم ئایه‌ته هاته خواره‌وه و خودا فه‌رمووی:

﴿إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾

دۆست و هاو‌پاز و نیازی ئیوه هه‌ر خودایه و پیغه‌مبه‌ری خودایه و ئه‌و که‌سانه‌ن که ئیمان‌یان هیناوه به دینی ئیسلام.

﴿الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ﴾ ٥٥

ئه‌و که‌سانه که به ره‌سایي نو‌یژه‌کانیان به‌جی دینن و زه‌کاتی مالی خو‌یان ئه‌ده‌ن به دام‌اوان، وه‌لحال ئه‌هلی خوشووع و خه‌وف و خه‌شیه‌تن له نو‌یژه‌کانیان. وه‌ بازی ئه‌لین: ئهم ئایه‌ته نازل بووه ده‌رحه‌ق به‌ه‌زه‌رتی عه‌لی که له روکووعا بووه فه‌قیری داوای شتی لی کردووه ئه‌ویش ئه‌نگوسیه‌لی له په‌نجه‌ی خو‌ی ده‌رهیناوه و داویه به فه‌قیره‌که. ^[١]

﴿وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾

وه هه‌رکه‌سی خودا و پیغه‌مبه‌ری خودا و موسو‌لمانه‌کان بگری به دۆست و خو‌شه‌ویست.

﴿فَإِنْ حَرَبَ اللَّهُ هُمُ الْغَالِبُونَ﴾ ٥٦

ئه‌وه ئه‌و که‌سه غالب و سه‌ربه‌رزه، چونکی ئه‌و که‌سه له کۆمه‌لی خودایه و کۆمه‌لی خودا غالب و سه‌رکه‌وتوون.

[١]. ئهم رووداوه له روانگه‌ی زۆربه‌ی موفه‌سسیره‌کان دا رووداوێکی باوه‌پێ نه‌کراوه؛ چونکه له سه‌رچاوه باوه‌پێ کراوه‌کاندا به‌ه‌دیستیکی مه‌وزووع دانراوه له‌به‌ر زه‌عیفی ئه‌سناده‌که‌ی و نه‌ناسراوی راویه‌کانی. بۆ ئاگاداری زیاتر سه‌یری ته‌فسیری ئیبنوکه‌سیر و فه‌خری رازی و ته‌فسیری روحولمه‌عانی و «التحریر والتنویر» بکه - بلاوکرده‌وه‌ی کوردستان].

فەرموودەى خودا: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾

ئىبنوعەباس رحمەتە اللہ علیہ فەرموویەتى: رەفاعەى كۆرى زەید و سەویدى كۆرى حارس ئیعلانى ئىسلامیەتیان كرد و لە پاشا كەوتنە ناو نیفاقەو، كەچی لە گەل ئەمەدا موسوڵمانە كان دۆستییان لە گەل دە كردن جا خودا فەرمووی:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوءًا وَلَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ وَالْكَفَّارَ أَوْلِيَاءَ﴾

ئەى كەسانى كە ئىمانتان هێناو بە دینی ئىسلام مەگرن بە دۆستى خۆتان ئەو كەسانە كە دینی ئیوەیان كردوو بە جیگای گالته و یاری لەوانە كە كیتابیان پێدراو لە پێش ئیوەدا و لە كافرەكانى تر، چونكە ئەمانە نابن بە دۆستى ساغى ئیوە وە دۆستى لە گەل ئەوانا بى ئەنجامە.

﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ﴾

وە لە خودا بترسن و خۆتان بپاریزن لە دۆستى كافران ئەگەر بە راستى خۆتان بە خاوەن ئیمان ئەزانن.

﴿وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوءًا وَلَعِبًا﴾

وە كاتى بانگ ئەدەن و موسوڵمانان بانگ ئەكەن بىن بۆ نوێژ كردن، ئەو نوێژە یا ئەو بانگدانى ئیوە ئەكەن بە گالته و گەپ و بە شتیكى بى سوود و بى نرخى دانەنن.

﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ﴾

ئەم گالته كردنیانە بە بانگ یا بە نوێژ لەبەر ئەوەیە ئەمانە قەومىكى بى عەقل و نەفامن و ئاگادارى ئەنجامى ئەم بانگ و نوێژە نین، نازانن و باوەریان نییە ئەم دینی

ئىسلامە راستە ئەگىنا نادابى دىن پىيوستە كاتى ديارى بى و كەسى ئەهلى دىنە ئاگادار بىرى لەو كاتە، چونكى گەلى كەس بە ھۆى كار و كەدەووە كات فەرامۆش ئەكەن و پىويستيان ھەيە بە ئاگادار كەردن. وە ئايەتى: ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ﴾ نازل بوو.

ئەگىر ئەو: گاوری بوو لە مەدینەدا ھەركاتى بانگى ئەبىست و بانگەدەرە كە ئەبوت: ﴿أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ﴾ ئەبوت: درۆزن ئاگرى تى چى! جا روژى لە روژان خەزەمە تكارە كەى ئاگرى بردە ماله وە و پزىسكى لە ئاگرە كە و تەووە مال و خانووە كەى ئاگرى تىچوو و خۆى و ئەهلى خانووە كەى سووتان.

﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَعْقُمُونَ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ مِن قَبْلُ وَأَنْ أَكْثَرُكُمْ فَاسِقُونَ﴾ (٥٩)

تۆ ئەى پىغەمبەرى خۆشەويست بلى: ئەى خاوەن كىتابەكان! ئايا ئىوہ عەيب ئەگرن لە ئىمە ئىللا بەم عەيبە كە ئىمە ئىمانمان ھەيە بە خودا و بەو كىتابە كە ھاتووە تە خوارووە بۆ لای ئىمە وەكوو قورئان بى و ئەو كىتابەى كە نازلكرائە لە پىش ئىمەدا وەكوو ئىنجىل و تەورات بى، وەلھال ئىوہ زۆر بە تان فاسقن و لە رىگەى راست دەرچوون.

فەرموودەى خودا: ﴿قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ...﴾ (الآية).

ئىبنو عەباس رضي الله عنه ئەفەرموئى: كۆمەلى يەھوود ھاتن بۆ لای پىغەمبەر ﷺ و پرسىارىان لى كەرد كە: تۆ ئىمانت بە كى لە پىغەمبەران ھەيە؟ ئەو پىش فەرمووى: ئىمانم ھەيە بە خودا و بەو كىتابە كە ھاتووە تە خوار بۆ لای ئىمە و بۆ لای ئىبراھىم

و ئیسماعیل هه‌تا گه‌یشته: ﴿وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾ جا کاتی که حه‌زره‌ت (علیه‌السلام) باسی نو‌بووه‌تی عیسی‌ای کرد جووله‌که‌کان ئینکاری نو‌بووه‌تیان کرد و وتیان: وه‌للاهی نازانین که‌س بیی وه‌کوو ئیوه‌ بی‌به‌خت له‌ دنیا و قیامه‌تا و نازانین به‌ دینی که‌ خراپتر بی‌ له‌ دینی ئیوه‌! جا ئه‌م نایه‌ته‌ نازل بوو:

﴿قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِّنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مَن لَّعَنَهُ اللَّهُ وَعَظِمَ عَلَيْهِ
وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ﴾

تۆ، ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خو‌شه‌ویست، بلێ به‌و جووله‌کانه: ئایا من خه‌به‌رتان پی‌ بده‌م به‌ که‌سی که‌ خراپتر بی‌ له‌و که‌سه‌ی ئیوه‌ به‌ خراپی ئه‌زانن له‌ خو‌سووسی جه‌زای لای خوداوه‌؟ ئه‌وه‌ ئه‌و که‌سه‌یه‌ که‌ خودا له‌عه‌تی لی کردووه‌ و غه‌زه‌بی لی گرتووه‌، وه‌ که‌سانی که‌ خوا بازیکانی مه‌سخ کرده‌وه‌ و کردنی به‌ مه‌یموون وه‌کوو ئه‌و یه‌هوودانه‌ که‌ بی‌فه‌رمانی خودایان کرد له‌ شه‌مه‌دا و که‌سانی که‌ خوا بازیکانی مه‌سخ کرده‌وه‌ و کردنی به‌ به‌راز وه‌کوو ئه‌وانه‌ که‌ له‌ مه‌سه‌له‌ی «مائده» که‌ی عیسا‌دا کوفریان کرد، وه‌ یاخود ئه‌و یه‌هووده‌ نافه‌رمانانه‌ که‌ جوانه‌کانیان مه‌سخ کراوه‌ و بوون به‌ مه‌یموون و پیره‌کانیان کران به‌ به‌راز و که‌سیکی وا که‌ عیاده‌تی کرد بۆ شه‌یتان و گوێره‌که‌ی په‌رست وه‌ یاخود کاهینه‌ نامه‌رده‌کانی په‌رست.

﴿أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ عَن سَوَاءِ السَّبِيلِ﴾

ئه‌وانه‌ که‌ خودای ته‌عالا له‌عه‌تی لی کردوون زۆر خراپترن له‌ موسو‌لمانه‌کان و زۆرتر دوورکه‌وتوونه‌وه‌ له‌ ریگه‌ی راست و گو‌مرا‌ترن له‌ خو‌سووسی ریگاوه‌.

﴿وَإِذَا جَاءُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا﴾

ئه‌و جووله‌کانه‌ له‌ کاتی‌کا دین بۆ لای تۆ ئه‌لێن ئیمانمان هینا به‌ خودا و پیغه‌مبه‌ری خودا.

﴿وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكَفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ﴾

وہ لەحال ئەو جوولەکانە بە کوفەرەوہ داخەلی حوزووری تۆبوون و ھەر بەو جۆرەیش بە کوفەرەوہ دەرچوون.

﴿وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ﴾

وہ خودای تەعالا عالمتر و زاناترە بەو کردەوہ نابارانە و بەو وتارە ناھەموارانە کە ئەوان ئەیانکەن.

﴿وَتَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يُسْرِعُونَ فِي الْأَثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾

وہ گەلێ کەس لەو جوولەکانە یا لەو موناققانە ئەبینی کە پەلە ئەکەن لە خواردنی مالی حەرەمدا بە بێ ترس و پەلە پەل ئەکەن لە ستمکردنا.

﴿وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ﴾

وہ پەلە ئەکەن لە بەرتیل خواردنا کە زۆر حەرەمە. یا پەلەپەل ئەکەن لە گوناھکردن و دوژمنایەتی ئەوانەدا کە لەسەر حەق و راستی ئەپۆن و لە خواردنی مالی کە حەرەم بێ وە ئەم خووە و ئەم کردەوہ نابارە زۆر ناھەموارە.

﴿لَيْتَسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

بە تەنکید بزانن کە زۆر خراپ و نابارە ئەو کردەوانە کە ئەوان ئەیکەن.

﴿لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ﴾

ئەوہ بۆچی پیاوہ خوداناسەکانیان - بە داوای خۆیان - وە پیاوہ زاناکانیان مەنەیی ئەو یەھوودانە ناکەن لە وتاری ناشیرین و موخالیف بۆ ئایین و لە خواردنی ریشوہ و بەرتیل؟

﴿لَيْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ﴾

زۆر خراپە ئەم یاسایە کە بە دیقەت دایانمەزراندوووە بۆ خۆیان کە وەها زاق زاق ئەپوانن بەو کردووە نابارانە و ئەو رەفتارە ناھەموارانە کە لەبەر چاویانا ئەکری و بە قەتعی وەکوو کەپرو لال بێ دەنگ داکەوتوون.

﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ﴾

جوولە کە بێ شوعوورەکان ئەلێن: دەستی خودا زنجیر کراوە و مەنع کراوە لە مāl سەرفکردن بۆیە ئەوەندە مāl سەرف ناکا کە ھەموو کەس دەولەمەند ببێ.

﴿غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا﴾

یا خوا دەستی ئەو جوولەکانە زنجیر بکری و دوور بخەیتەووە لە رەحمەتی خودا لەسەر ئەم قسە قورسە بێ مەعنایانە.

﴿بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ﴾

بە ئکوو ھەردوو دەستی خودا کراونەتەووە.

﴿يَنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ﴾

وہ سەرفی دارایی و پایە و مایە ئەکا ھەرچۆنێ خواستی ھەبێ، بەلام خودا لەسەر حیکمەتی خۆی یاسایەکی داناووە بۆ گیانلەبەر بە تاییەتی بۆ ئادەمیزاد کە بریتیە لە یاسای فیروون بە عیلم و سەنەت و تیکۆشین بۆ وەرگرتنی دەسکەوتی باش، جا ھەرکەس یا ھەر کۆمەلێ لەسەر ئەم یاسا روێشتن بە رێگەدا غالباً سوودی زۆری لێ وەرئەگرن. ئەمە لە ناحیە یەکەووە لە لایەکی تریشەووە خودا خۆی عالەمی دروستکردوووە و ئەفرادی گیانلەبەرەکانیشی دروستکردوووە و ئەزانێ حالیان چۆنە و چی مونا سبە بە حالیان وە ئەم تەمیزە لە سەر ئەو حیکمەتە یە و غەیری خودا کەس ئەووە نازانی.

«بناء علیه» حەقی قسە کردنیان نییە و هەرچی بڵێن زیاد و بێ سوودە و زیانی هەیە بۆ خۆیان.

﴿وَلِيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا﴾

وە ئەم قەومی یەهوودە ئەوەندە حەسوود و نامەردن حەسوودی ئەبەن بە بەش و بارەیی هەموو کەسێ، وە زیاد ئەکا بۆ گەلێ لەوان و بۆ زۆربەی ئەوان ئەم نایاتە کە لە لایەنی خوداوە دێنە خوارە وە بۆ سەر تو زیاد ئەکا بۆیان توغیان و کوفر و لادان لە ئەمری خودا.

﴿وَالْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْاٰلِآئِمَةِ﴾

وە دوژمنایە تیمان خستووێتە ناو بەینی ئەم کۆمەلەی بەنی ئیسرائیلە وە بازیکیان لە گەل بازیکیان بە دڵ رێک ناکەون هەتا روژی قیامەت. وە بازی فەرموویانە مەعنای ئەم نایەتە ئەمە یە کە ئێمە عەداوەتەمان خستووێتە ناو بەینی گاور و جوولە کە و ئەم دوو کۆمەلە عەداوەتیان لە ناوا ئەبێ تا قیامەت. وە ئەم فەرموودە زۆر موافیقی واقعیە، چونکە جیدال و دوژمنایەتی لەبەینی نەسارای ئەوروپا و جوولە کە ی ئەو ولاتەدا بە ئاشکرا دیارە.

﴿كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ﴾

جا لەم قەومە بێ ئەخلاقی مەترسن بە توولی زەمان هەر کاتی ناگریکیان بۆ حەرب هەلگیرساندبێ خودای تەعالا کوژاندوویەتیە وە.

﴿وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا﴾

لە گەل ئەوەیشا هەمیشە سەعی ئەکەن بۆ ئەوە کە فەساد بەرپا بکەن لە عەرزا، وە بە تاییبەتی لە عەرزی کدا کە پەڕەوانی حەزرەتی موحەممەد ﷺ بێ.

﴿وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ﴾ ۶۴

ئه‌وه‌یش بزانی که خودای ته‌عالا ئه‌وانی خو‌ش ناوی، چونکی ئه‌وان فاسیدن و ئیفسادیش ئه‌که‌ن و خودای ته‌عالا موفسیدی خو‌ش ناوی.

﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ ءَامَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأَدْخَلْنَاهُمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ﴾ ۶۵

واته: ئه‌گه‌ر ئه‌هلی کیتاب ئیمانیا‌ن به‌ئینایه به‌ ئاینی ئیسلام و خو‌یان بیاراستایی له‌ گونا‌ه ئه‌وه ئیمه به‌ که‌ره‌می خو‌مان گونا‌هه گه‌وره‌کانیا‌نمان دانه‌شارد و دا‌خلی به‌هه‌شتمان ئه‌کردن که‌ ما‌وای ره‌زامه‌ندی ئیمه‌ی تیا‌ه.

﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ﴾

ئه‌گه‌ر له‌ شه‌رتیکدا ئه‌م ئه‌هلی کیتابه ئیمانیا‌ن به‌ئینایه به‌ حه‌قیقه‌تی ئیسلام و ئیحتیرامی ته‌ورات و ئینجیلیان راست بگرتایه و ئیحتیرامی ئه‌م قورئانه‌یان بگرتایه، که‌ وه‌کو‌و هاتوو‌ته‌ خو‌ارۆ بۆ سه‌ر مو‌حه‌مه‌د ﷺ و په‌یره‌وه‌کانی بۆ ئه‌وانیش هاتوو‌ه.

﴿لَا تَكُلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ﴾

ئه‌وه‌نده‌ خودا جه‌زای ئه‌دانه‌وه که‌ له‌ واریداتی ئاسمان و به‌ره‌کاتی عه‌رزى سنو‌ودیان وه‌رئه‌گرت و ئه‌یانخوارد.

﴿مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ﴾

له‌م ئه‌هلی کیتابه‌یه کۆمه‌لێ که‌ مو‌قته‌سید و میانه‌کارن و به‌ عه‌داله‌ت و راستی ئه‌رۆن به‌ریدا.

﴿وَكثيرٌ مِنْهُمْ ساءَ ما يَعمَلُونَ﴾ ٦٦ ﴿

و زۆریشیان خراپە ئەو کردەوویە کە ئەوان ئەیکەن، واتە بەشی زۆریان بەدخوو و خراپە کارن.

لێره دا چەن باسی هەیە:

یە کەم: ئەو واتە کە دەستی خودا زنجیر کراوە بازی لە موفەسیرەکان فەرموویانە واتە «فەنحاسی کۆری عازوراء» بوو و وەختی خۆی دەوڵەمەند بوو وە گەلی هاومالی دەوڵەمەندیشی بوو لە جوولە کەکان، چونکی بە هەموو نەوعی دەستیان نەپۆشت لە تێجارەت و ئال و وێرا لە ناو عەرەبەکانا، پاش ئەو کە حەزەرەت عليه السلام هاتە مەدینە ی مۆنەوووە و دینی ئیسلام دەستی کرد بە بلاووەبوون و وەزعی ژیان گۆرراو خەلکی چاویان کرایەو مەیدانی ئەو تێجارەتە پیشووە بۆ جوولە کەکان نەما و دارایی و مالیان کەم بوووە، جا فەنحاس بە شیوەی عەناد و تەشائوم بە هاتنی دینی ئیسلام و توورە بوون لە خودای تەعالا ئەو قسە نابارە بێ مەعنایە بەدەما هات و لەبەر ئەو کە کابرا لە ناو جوولە کەکانا ناو و نیشانیکی هەبوو قسە کە نەیسبەت درا لە هەموویان.

وە بازی لە موفەسیرەکان فەرموویانە: کە حەزەرەت عليه السلام هاتە مەدینە ی مۆنەوووە و جارجار داوای یارمەتی لە جوولە کەکان ئەکرد بۆ ئەو کە دییە (خوینی کۆژراوی هەلە) بدری، هەروا داوای ئەکرد لە خەلک کە یارمەتی فەقیر و بێ نەواکان بدەن و ئەمە ی بە «قرض الحسنه» دائەنا گوايە ئەمە قەرزدانە بە خودا جوولە کەکان ئەمەیان ئەکرد بە هەل: بۆچی خودا داماو و بێ ماله هەتا یەکی قەرز ی بێ بدا؟ وە باز ی بە بێ شەرمی ئەیانوت: نەخەیر دەستی لە زنجیرایە ناتوانی دەریان بێنی و مال دەربکا

بیدا بە فەقیر و ھەزارەکان! وە بەم جوۆرە واتە بێ شەرمانە رایان ئەبوارد و ئیتر بیریان نەدە کردەووە لە میژووی ئوممەتی خوێیان کە چەن دەوری فەقیری و داماواییان بەسەرا ھاتوو و خودایش ھەر عەینی خودایە و بیریان نەدە کردەووە کە خودا دنیای لەسەر یاسای ئەسباب دانائو وە ھەرکەس مەیدانی ھاتوچۆ و تیجارەتی نەبێ یاخود منداڵ و بێ سەر و پێ بێ، یاخود غەریب و بێ کەس تا ماوہ پێویستی ھەیە بە یارمەتی لە لایەنی ئادەمیزادە دامەزراوہ کەنەووە ئەم قسەیانە بە دەمدا ئەھات، جا خودای تەعالا بە شیددەت لەعەنتی لێ کردن و رەدی قسەکانی کردنەووە.

دووہم: بزانی کە لە قورئانی پیرۆزا گەلێ جار نەبەتی «ید»: دەست دراوہ بۆ لای خودا، جا بازێ جار بە تەعبیری «مفرد» وەکوو: ﴿يَدِ اللّٰهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾،^١ وە بازێ جار بە تەعبیری تەسنيە وەکوو ﴿بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ﴾ وە بازێ جار بە تەعبیری جەمەع وەکوو ﴿أُولَئِكَ يَرْوَا أَنَا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا﴾.^٢ وە «مجسمە» کان بە ئاشکرا نەبەتی «ید» و جیسیمیەت ئەدەن لە زاتی باری تەعالا.

وہ عالمە بەرزەکان لەم باسەدا دوو بەشن: بەشیکیان ئەلێن: ئەو یەدە کە نەبەت دراوہ لە زاتی باری نابێ و بە عەقل مەحالە عیبارەت بێ لەو جیسیمە مەخسوسە و ئەو تەرکیبە مەعلومە، ئیمە ئیمانمان ھەیە بەوہ کە خواوہن «یەدە» بەلام زانستی وەزەکە ی حەوالە ی عیلمی خودا ئەکەین. نە ئەلێن دەستی نییە، نە ئەلێن وەکوو دەستی ئیمە یە. بەلکوو بە ئەدەب «لا تعطیل ولا تشبیہ» ئیمانمان بە یەد ھە یە ئیتر حەوالە ی خوێەتی: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾^٣ وە ئەمە بیر و باوہری سەلەفی سالەحە.

١. الفتح؛ ١٠.

٢. یس؛ ٧١.

٣. الشوری؛ ١١.

کردنی قووه‌تی سه‌لب و ئیجابه وه‌کوو «ئیعانه» به‌هئزه «ئیهانه» یش به‌هئزه، که‌وابوو ته‌سینه کردنه‌وه‌ی یه‌د به‌مه‌عنای قووه‌ت - مه‌سه‌لا - مه‌عقوول و راسته.

هه‌روه‌ها هه‌ر که‌لیمه‌یی له‌م بابه‌ته به‌کاره‌اتبی له‌قورئانی پیروزا که‌زاهیره‌ن بۆ خودا ده‌ست نه‌دا ئه‌م باسانه‌ی تیدایه، وه‌ ئیمه که‌ئه‌هلی ته‌ئویلین وه‌ها ته‌ئویلیان ئه‌که‌ین وه‌ موسولمانان ئیرشاد ئه‌که‌ین «و الحمد لله علی ذلک».

سیه‌هم: ئه‌م چه‌ن ئایه‌ته‌ پیرۆزه به‌ ئاشکرا ده‌لآله‌ت ئه‌که‌ن له‌سه‌ر ئه‌وه که‌قه‌ومی جووله‌که‌ گه‌لێ گه‌لێ مادی و عادی بوون، وه‌ له‌ وتاری ناشیرین و کرداری نابار ده‌سه‌بردار نه‌بوون، وه‌ قه‌ومیکی خاوه‌ن ره‌زیله‌ی له‌ خه‌لک زیاتر بوون و عه‌داوه‌ت و رقه‌به‌ری و کینه‌کاری له‌ ناویانا زۆر بووه، چه‌ نیه‌به‌ت به‌ موسولمانان و چه‌ نیه‌به‌ت به‌ خۆیان بازیکیان له‌ گه‌ل بازیکیان، وه‌ یه‌هوود له‌ گه‌ل نه‌سارادا. وه‌ هه‌میشه مه‌شغوولی په‌له‌ په‌ل کردن بوون له‌ مه‌یدانی قسه‌ی ناهه‌موار و خواردنی حه‌رام و کرده‌وه‌ی تاوانباریدا، وه‌ گه‌لێ موشاغه‌به‌چی و شه‌ره‌نگیز و ئاشووبای بوون له‌ گه‌ل ره‌هه‌رانا و له‌ گه‌ل هاومالی خۆیان، وه‌ له‌ گه‌ل دراوسیانا، وه‌ ئه‌مانه وه‌کوو «سه‌ره‌تان» وه‌ها فیتنه‌یان ریشه‌دار و به‌رده‌وام و ئیشگه‌ییته به‌ ئاده‌میزاد و به‌ تایبه‌تی به‌ موسولمانان. وه‌ له‌ گه‌ل ئه‌مه‌دا که‌ هه‌میشه شه‌ره‌نگیز بوون له‌ دنیا دا قه‌ت کاریان ته‌واو نابێ و هه‌یچیان به‌ هه‌یچ نابێ، وه‌ له‌ ئه‌نجاما مه‌قه‌وور و سه‌رکز دانه‌که‌ون، وه‌ ئه‌م نفوز و ده‌سه‌لاته ئیسته‌ه‌یانه ده‌سه‌لاتی خۆیان نییه و به‌ هۆی بینگانه‌که‌نه‌وه‌یه که‌ له‌به‌ر سوودی خۆیان ئه‌م به‌رده‌یان داناوه له‌سه‌ر دڵ و سینه‌ی موسولمانان. و له‌سه‌ر «بیت المقدس» دانیشتون و به‌ وینه‌ی گورگی برسی ئه‌پوانن بۆ نیل و فورات و بۆ مه‌دینه‌ی مونه‌ووهره. وه‌ به‌ قه‌تعی بزائن به‌ هئیزی ئایه‌تی: «وَإِنْ عَدْتُمْ عَدْنًا»^۱ که‌

شەرت ھاتەجێ جەزاكەى حازرە و خودای تەعالا لەسەر وەعدەى خۆى ئەگەر پێتەو
بۆ سەریان و سەریان پێ شۆر ئەكاتەو (إن شاء الله).

فەرموودەى خودا: ﴿يَا أَيُّهَا الرُّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ﴾.

موسلیم رىوايەت ئەكا لە جابیری كۆرى عەبدوللاو ئەفەرمویت: غەزەمان كرد
لەگەڵ حەزەرە تا ﷺ غەزایى لە جانیی ولاتی نەجەدەو حەزەرە تەمان پێ گەشت
لە شیوێكدا كە دارى «عضا»ى زۆر بوو، جا حەزەرە دابەزى ئیسراحتەى كرد لە
ژێر دارێكدا و شمشیرەكەى ھەلاوەست بە لقى لەو دارەدا و خەلكى بلاوێان كرد
ھەركەسى بۆ سێبەرى دارى.

جابیر ئەلئیت: پاش ئەو حەزەرە ھات بۆ لامان فەرمووی: پیاوێ ھات بۆ
سەرم و من لەو كاتەدا نوستبووم و شمشیرەكەمى ھەلگرت و بە سەرمەو ھاوێستا،
بە خۆم نەزانى ھەتا شمشیرەكەمى بە رووتى گرت و بانگی لى كردم: كى رزگارت
ئەكا لە دەستى من؟

منیش وتم: «اللہ». دووبارە وتى: كى لە دەستم رزگارت ئەكات؟ من وتم: «اللہ».
فەرمووی: لە پاش ئەمە شمشیرەكەى كردەو بە كێلانەكەیا كەبرايش ئەوێتانى لە
لامان دانێشتوو.

لە رىوايەتێ ترا لە غەیری موسلیمدا ئەلئى: لە كاتیكا ئەو وتى: كى رزگارت ئەكا لە
دەستى من منیش وتم «اللہ»، كەبرا شمشیرەكەى لە دەست داکەوت و من ھەلمگرت.
ئەمجار من وتم: كى تۆ نەجات ئەدا لە دەستى من؟ ئەویش وتى: عەفوى خۆت،
جا حەزەرە تا ﷺ عەفوى كرد جا روێشتەو بۆ ناو عەشرەتەكەى خۆى پێى
وتن: من لەلای «خیر الناس» ھەواتووم بۆ لاتان. ئەلئى كەبرا موسولمان بوو لەگەڵ
قەومەكەیا.

وہ قازی «عیاض» لە کتیی «شفا» دا ئەلێت: ئەو شەخسە ناوی «غورث» بوو وە
 ھەزرەت ﷺ عەفوی کرد.

وہ موسلیم ریواہی کردووہ لە عائشەوہ رضی اللہ عنہا فەرموویەتی: شەوی پیغەمبەر ﷺ
 نەدەنووست فەرمووی: خۆزگا پیاویکی سالح لە ئەسحابە کانم ئیمشەو ھەراسەتی
 بکردمایە. ئەو نەمانە زانی تەقە ی چە کمان بیست! ھەزرەت ﷺ فەرمووی: کییە؟
 ئەویش وتی: سەعدی کۆری ئەبی وەقاس. ھەزرەت ﷺ فەرمووی: بۆچی ھاتی
 بۆ ئێرە؟ وتی: لە خۆمەوہ ترسی کەوتە دڵمەوہ لە خوسووسی ھەزرەتەوہ وا ھاتووم
 بۆ ئەوہ ھەراسەتی بکەم، جا ھەزرەت ﷺ دوای بۆ کرد.

وہ لە غەیری سەحیحی موسلیمدا ریواہی کردووہ ئەلی: لەو کاتەدا کە ئیمە
 لەو شەوہدا قسەمان ئەکرد دەنگی چە کمان بیست، جا ھەزرەت ﷺ فەرمووی:
 کییە؟ وتیان: سەعدی کۆری ئەبی وەقاس و حوزەیفە ی کۆری یەمان، ھاتوین
 بۆ ئەوہ ھەراسەتی تۆ بگرین، پاش ئەوہ ھەزرەت ﷺ نوست بە نەوعی دەنگی
 سینەمان ئەبیست. وە ئەم نایەتە نازل بوو، جا ھەزرەت سەری لە قوببەکە ی خۆی
 ھێنا دەرەوہ و فەرمووی: ئە ی مەخلوق برۆنەوہ لاچن. بە راستی خودا پاراستوومی
 و موحتاجی ھەرەس نیم!

جا خودای تەعالا فەرموویەتی:

﴿يَأَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ﴾

ئە ی پیغەمبەری خۆشەویست ھەرچی نازل کراوہ لە لایەنی منەوہ بۆ تۆ و تۆیش
 ئەبی تەبلیغی بکە ی ھەمووی تەبلیغ بکە بەوانە کە موکەللەفن.

﴿وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَغْتَ رِسَالَتَهُ﴾

وہ ئەگەر ئەمە نەکە ی ئەوہ بزانی کە تۆ ریسالەتی خودات نەگە یاندووہ بە خەڵک.

﴿وَاللّٰهُ يَعْصِيكَ مِنَ النَّاسِ﴾

وہ خودای تەعالا تو ئە پارێزێ لە زیانی نادەمیزاد.

﴿إِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾

بە راستی خودای تەعالا کۆمەڵی کافران هیدایەت نادا.

وہ پێویستە بزانی ئەم ئایەتە نەسە لەوەدا کە ھەر حوکمی لە ئەحکام و ئادابی ئیعتیقادی و عەمەلی کە خودا ناردوونی بۆ پیغەمبەر ﷺ پیغەمبەر بە تەواوی و رەسائی گەیاندوونی و قەت حوکمیکی لە ئەحکام نەشاردوووە ئەوە لەم ئوممەتە، وە ھیچکەس ئیختیساسی نەبوو بە حوکمیکیوە بەم مەعنا کە ئەو حوکمە ھەر بۆ ئەو بووبی و بۆ کەس نەبووبی، چونکە لە سیفاتی واجبەیی حەزەرەتە «سیدق» و «فەتانەت» و «ئەمانەت» واتە راستی لە وتارا و زیرەکی و ھۆشیاری لە کردارا وە ئەمینی لە گەیانندی ئەحکامدا.

﴿قُلْ يٰٓأَهْلَ الْكِتٰبِ﴾

ئێبنوئەببەیی حاتەم و ئێبنوجەریر رێوایەت ئەکەن لە ئێبنووعەباسەوھ ﷺ ئەلێت: رافعی کۆری حاریسە و سەلامی کۆری حورەیملە و مالیکی کۆری سەیف ھاتن بۆ خزمەتی حەزەرەت ﷺ عەرزیان کرد: ئەوە نییە کە تۆ باوەرپت وایە وای لەسەر دینی ئیبراھیم و باوەرپت ھەیە بەو کتیبە لە لای ئیمەییە و شایەتی ئەدەیی بەوە کە حەقە و لە لایەنی خوداوە ھاتوو؟ فەرمووی: بەئێ باوەرپم وایە. وتیان: ئەی بۆچی ئیمە باش نین لە لای ئێوە؟ فەرمووی: لە بەر ئەوە بازێ ئایاتی تەوراتان شاردوووە لە خەڵک و ئینکاری ئەکەن، ئەوە تانی کە نیشانەیی راستی و حەقانیەتی دینی ئیسلامی تیاہ و ئێوە باوەرپ پێ ناکەن.

جا نه‌م نایه‌ته نازل بوو خودا فهرمووی:

﴿قُلْ يٰٓأَهْلَ الْكِتٰبِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ حَتّٰی تُقِيمُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ
وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِّن رَّبِّكُمْ﴾

تو نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خو‌شه‌ویست بلئی به‌و یه‌هوودانه و به‌و نه‌سرانیانه: ئیوه
له‌سه‌ر هیچ دینیکی حق نین هه‌تا به‌ ساغی ته‌ورات و ئینجیل راست نه‌که‌نه‌وه و
ده‌ریان نه‌برن و ئیعلانی نه‌وه نه‌که‌ن که‌ و له‌ ته‌ورات و ئینجیلدا له‌ خوسووسی
دینی ئیسلامه‌وه، نه‌وه‌یه له‌ ته‌وراتا ئه‌لئت: نووری که‌ره‌می خودا له‌ کتوه‌کانی «فاران» دا
ده‌رئه‌که‌وی و دنیا رووناک ئه‌کاته‌وه؟ وه‌ مه‌به‌ست کتوی حیحازه، وه‌ باسی نیشانه‌ی
ره‌فیه‌کانی چه‌زهره‌تی موحه‌ممه‌د ﷺ له‌ سیفری «شعیبا» دا کراوه وه‌ ئیوه ئه‌مانه
ئه‌شارنه‌وه! وه‌ له‌ ئینجیلدا عیسا‌ئیلّا ﷺ موژده‌ی داوه به‌ هاتنی چه‌زهره‌تی موحه‌ممه‌د ﷺ
وه ئیوه موبالات ناکه‌ن و ونیان ئه‌که‌ن.

﴿وَلِيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ مَّا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيٰنًا وَكُفْرًا﴾

وه به‌ راستی نه‌و نایاته که‌ ره‌وانه ئه‌کرین بۆ سه‌ر تو له‌ لایه‌نی خودای ته‌عالاوه
هه‌ر توغیان و کوفر و زیاده‌ره‌وی له‌ گومراهدا زیاد ئه‌کا بۆ زۆربه‌ی نه‌و یه‌هوود
و نه‌سارایه.

﴿فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾

ئیتیر غه‌م مه‌خۆ له‌سه‌ر لادانی نه‌و کۆمه‌له‌ کافره به‌دبه‌ختانه.

﴿إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِثُونَ وَالنَّصْرَىٰ مَن ءَامَنَ بِاللّٰهِ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صٰلِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾

بە راستی ئەو کەسانە کە هاتوون ئیمانیاں هێناوە بە تۆ ئەوانە رزگار بوون لە شەقاوەت و چوونەتە ناو کۆمەڵی خاوەن سەعادەت و بەختیارانەو و لە قیامەتا ترسیان لە مانەوێ ئاگری دۆزەخ نییە و دلگرانی و زویریشیاں نییە بۆ شتی لە دەستیان دەرچووبی، و ئەو کەسانەیش کە مەنسووبی یەهوودین و ئەو کەسانەیشی کە بە سائیبە مەشهوورن و ئەوانەیش بە نەسارا ناسراون هەركەس لەمانە ئیمانی بە خودای تاق و تەنیا بێی و بە وێنەی جوولەكەكان عوزەیر بە کۆری خودا حسیب نەکن و بە وێنەی سائیبە پیشووەكان نەسبەتی تەئسیر لە ئەستێرە نەدن و، بە وێنەی گاوەرەكان عیسا و مەریەم بە خودا دانەنین، وە ئیمان و باوەریان بێی بە روژی ئاخیرەت بە رووی راستی ئەو کە وێنەی جوولەكەكان کە ئەلین: بەهەشت هەر بۆ جوولەكە ئەبێ! وە ئەو کە وێنەی سائیبە و نەسارا کە ئەلین: بەهەشت هەر بۆ ئەوان ئەبێ! وە کردەوێ باش بێ، وە ئەو رەفتارانە کە دینی ئیسلام بە خرابی ئەزانێ تەرکی بکەن و ئەو رەفتارانە کە بە باشی ئەزانێ بیکەن. یانی بێن داخڵی یاسای دینی ئیسلام بێن ئەو ئەوانیش وەکوو باقی موسوڵمانەكان نە ترسیان هەیه لە مانەوێ ئەبەدی لە دۆزەخا و نە زویر ئەبن لەوێ کە لە دەستیان دەرچوو؛ چونکی دنیای رابوردوو لە لای پایەیی بەرزێ قیامەتا لەوانە نییە غەمی بۆ بخورێ.

﴿لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾

بە راستی عەھد و پەیمانمان لە بەنی ئیسرائیل وەرگرت لەسەر دەوامی بیر و باوەری راست و پەیرەوی پیغەمبەرەكان.

﴿وَأَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ رُسُلًا﴾

وێ چەند رەھبەریشمان رەوانە کرد بۆ لایان بۆ ئەو کە ئیرشادیان بکەن بۆ دین و پێویستی دین؛ کەچی ئەو بەدبەختانە پەیمانەکیان شکاند و عەھدیان فرامۆش کرد.

﴿كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ﴾ ﴿٧٠﴾

کەچی ھەر کاتێ پێغەمبەرێ ئەھات بۆ لایان لەگەڵ ئادابیکی وەھا کە نەفسیان پێی خۆش نەبواوە ئەو چارەپشانە تاقمیکیان لە پێغەمبەرەکان بە درۆ نەخستەووە و باوەریان پێ نەدەکردن و تاقمیکیشیان نەکوشتن.

﴿وَحَسِبُوا أَنَّا تَكُونُ فِتْنَةٌ﴾

وہ گومانیان وابوو کە لە جەزای ئەو بێباوەری بە رەھبەرانە و کوشتنی ئەو پێغەمبەرانە لە لایەنی خوداوە هیچ جەزا و جەفا و دەرد و بەلایی نابێ بۆیان.

﴿فَعَمُوا وَصَمُوا﴾

جا کوێر بوون لە تەماشاکردنی کارەساتی جیھان و رووداوی عیبرەتی زەمان و کەرپ بوون لە بیستنی ئامۆژگاری رەھبەرەکان.

﴿ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ﴾

لە پاشان تەوبەیان کرد لەو گوناخە کە کردوویانە و خودایش تەوبەی لێ قەبوول کردن.

﴿ثُمَّ عَمُوا وَصَمُوا كَثِيرٌ مِّنْهُمْ﴾

لە پاشان ھەم وەکوو جاری پێشوو زۆریان کوێر و کەرپ بوونەووە لە تەماشاکردنی ھۆی عیبرەتگرتن و لە بیستنی ئامۆژگاری ھەروا ئەم سەرکێشییە لە ناویانا کۆنە و نوێ کەوتەووە ھەتا ئەم چەرخەیش کە حال و کردەویان وا لە پێش چاوتا.

﴿وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ﴾ ﴿٧١﴾

وێ خودای تەعالای بینایە و چاوی وا لەو کردەوانەوێ که ئەوان ئەیکەن. ئەمە که باسمان کرد بۆت، وەزعی جوولەکەکان بوو وە وەزعی گاوەکانیش ئەمەیه که باسی ئەکەین.

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ﴾

بە راستی کافر بوون بە خودا و لە ریزی کافرانان نووسران ئەو کەسانە که وتیان بە راستی زاتی خودا هەر عەینی عیسای کۆری مەریەمە و خودا و عیسا بوون بە یەک زات وەکوو تاقمی «یعقوبیە» لە گاوەکان کە بیر و باوەریان لەسەر ئیتیحادە و ئەلێن زاتی خودا و عیسا یەک زاتن.

﴿وَقَالَ الْمَسِيحُ بَنِي إِسْرَءِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ﴾

لەگەڵ ئەوێشدا عیسای کۆری مەریەم ئامۆژگاری باشی کردن و کەلیمە ی حەقی نیشان دان و فەرمووی: ئە ی بەنی ئیسرائیل عیبادەت بکەن بۆ زاتی خودا کە پەروەردگاری منە و پەروەردگاری ئێوێ و هاوێ و شەریک بۆ خودا قەرار مەدەن.

﴿إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ﴾

وێ تەهیدیدی کردن و فەرمووی: بە راستی هەرکەسێ شەریک و هاوێ بۆ خودا قەرار بدا ئەو بە راستی خودا بەهەشتی حەرام کردووە لە سەری و مومکین نییە بپرواتە ناویەوێ و جینگە و ماوای ئەو کەسە ناگری دۆزەخە.

﴿وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ﴾

وێ بۆ ئەوانە کە لە ستەمکارانن یارمەتیدەر نییە لە کاتی هاتنی سزای خودادا.

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ﴾

جا هەر وەکوو ئەو گاوارانە که وتیان خودا بوو بە عیسا و ئەو دوو زاتە بوون بە یەکێ، هەروا کافر بوو ئەو کەسەش کە وتی عیسا خودایەکە و مەریەمیش

خودایە که، وه خودایش سێهەمی ئەو سێ کەسە، واتە خودا بوو بە سێ عونصور و سێ ئەسل؛ یەکیکیان عیسا، یەکیکیان مەریەمە، یەکیکیان خودایە، وه ئەم بیر و باوەرە شەرەش بیر و باوەری دوو تاقمی ترە که «ملکانیە» و «نسطوریە» ن لە گاورەکان.

﴿وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهُ وَحِدٌ﴾

وه نیه له عالهەمی وجودا تاقە خواپە نەبێ که هەر ئەو «واجب الوجود»ە بوونی بە حەق پێویستە، هەیه و قەدییمە و باقییە و پێویستی بە کەس نیه و وێنە نیه و زیندوو و زانا و تەوانا و خاوەن خواستە و بیسەر و بینا و گۆریایە، وه هەر بۆ ئەو عیبادهت و بەندەگی و هەر ئەو کە پەرورەدگاری هەرچی هەیه له عالهەما.

وه ئەو گاورانە کە ئەم بیر و باوەرە نارەوایانە دەرئەبڕن بە هەلەدا چوون؛ چونکی زاتی خودا مادە نیه هەتا باژیکی لێ جیاپێتەوه و بێن بە کەسیکی تر، وه زاتی خودا هەمیشە بوو و ئەمێنی هەتا هەتایە، بەلام ئەم عالهەمی ئادەمیزادە هەمووی بەرباد نەبێ و شتی دەوامدار لە گەڵ بێ دەواما نابن بە یەك، وه زاتی خودا موحتاج نیه بە هیچ کەس و بە هیچ شتی بەلام ئەم ئادەمیزادە بە گەلی شت موحتاجە و کەسی کە بێ نیاز بێ لە گەڵ کەسێک کە نیازمەند بێ نابن بە یەك. وه ئەگەر لە بەر موعجیزاتە کە بە هەلەدا چوون ئەبێ بزانی موعجیزات لە تەئسیراتی خودایە و بۆ هەر کەسی له پێغەمبەران نەوعە موعجیزە یەکی خەلق کردوو؛ وه ئەو موعجیزاتە له خۆیانەوه نین و له فیزی زاتی خوداوه و جیلوهی کەرەمی خودا و رزاندنی رەحمەت عامە بۆ هەموو خۆشەویستانی خودا له ئەنبیا و ئەولیا.

﴿وَإِنْ لَّمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ﴾

ئەگەر ئەو گاورانە دەسبەردار نەبن له و قسانە کە ئەیلێن.

﴿لَيَمَسَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (٧٣)

به راستی ئەدا لهو كه سانه كه كوفرى خودا ئەكهن و بىر و باوه پرى نابار دهره بىر
له ناو ئەوانا عه زايىكى ناهه موار.

﴿أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

﴿٧٤﴾

ئايا پاش ئەم هه موو كار هه ساته به دبەختىيه ناگه پىنه وه بۆ لای خودا و داواى
عهفو و چاوپۆشى لى بكهن؟ وه خوداى تهعالا غهفوور و چاوپۆش و ميهه بهانه
له گهەل ئىنسانا.

﴿مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ
وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ﴾

عيسای مه شهوور به مه سيح كورپى مه ريه مى عه زراء هيج نيه ئىللا پىغه مبه رىكى
وه هاهيه كه له عاله مه وه دياره، مه عنای پىغه مبه ر چيه و به راستى له پيش ئەوا چهن
پىغه مبه ر رابوردوون كه نه سه ب و هه سه بيان دياره، وه داىكى هه زه رته عيسا كه
مه ريه مى عه زرايه يه كيكه لهو ژنه عابیده راستانه كه باوه پريان هه بووه به پىغه مبه ران
و به عاله مى غهيب.

﴿كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ﴾

حالى عيسا و داىكى وابووه كه به ياساى عاده تى ژياون و خوارد هه نبيان ئەخوارد.

﴿انْظُرْ كَيْفَ بُيِّنْتُ لَهُمُ الْآيَاتِ﴾

جا ته فه ككور بكه ئەى خو شه ويست به چ شي وه بىن ئايات و نيشانه ي به نده ي
عيسا و مه ريه م به يان ئەكه م بۆيان و تىيان ئەكه يه نم ئەم كور و داىكه پىنوستان بوو

به خوارده مه‌نی و به بی خوارده مه‌نی نه‌ئه ژیان و هه‌ر که‌سی موحتاجی خوارده مه‌نی
 بی بو خودایی ناشی، هه‌روا که موحتاجن به خوارده مه‌نی و موحتاجن به قه‌زای
 حاجت و موحتاج به خوشۆرین.

ثُمَّ أَنْظِرْ أُنِّي يُوفِّكُونَ ﴿٧٥﴾

پاش ئەو ە بىروانە چىلۆن ئەمانە دوور ئەخرىنە ە ە بىستىنى قسەى راست؟

﴿قُلْ ذُوْنٌ مِّنْ دُوْنِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا﴾

تۆ - ئەي پېغەمبەرى خۆشەويست - بۆلى بەو نەسرانیانە: ئايا ئېوە شوعوورتان ئەوۋە قەبوول ئەکا كە عىبادەت بىكەن بۆ غەيرى خودای تەعالا بۆ ئەوانەي نە مالىكى زىيان و نە خاۋەنى سوودن بۆ ئېوۋە؟ واتە ئەو كەسانە كە ئېوۋە ئەيانپەرستىن لەسەر ئەساسى يەكپەكەتلى لەگەل خودادا، ۋە يا لەسەر ئەساسى جىاۋازى لە خودا، كەسىكەن خۇيان لە نەبوۋنەۋە دروستكراون و پىۋىستىيان ھەيە بەۋەي كە ئادەمى موحىتاجە پىنى و لە واقعەدا «متصرف» و مالىك نىن لە جىھانا بۆ سوود و زىيان بۆ ھىچ كەسى ۋە شتى ۋا ھەرگىز شىۋاى ئەۋە نىيە پەرستىارى بىكرى.

﴿وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾

وه خودای ته‌علا هەر ئەو بیسەرە بۆ هەموو دەنگی و زانیە بە هەموو شتی بە
هەموو رەنگی و ناگای لە نیازی ئێوە هەیە و جەزاتان ئەداتەوه بەوهی لایەق بێ.

﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ﴾

تۆ ئەي خۆشەويست بۆلۈپ بەو گاۋرانە: ئەي خاۋەن كىتابەكان زىيادەرەۋى مەكەن
لە دىنەكە تانا بە ناحەق ھەتتا بېي بە ئىفرات و دامەپەرن بۆلاي خوارەۋەيشى تا بېي

به ته‌فریت، وه مه‌لین به حه‌زره‌تی عیسا خودایه یاخود تیکه‌له له‌گه‌ل خودادا. ﴿تعالی الله عن ذلك﴾ وه ته‌نزیلی پایه‌شی مه‌که‌ن و به که‌متر له پایه‌ی ره‌ه‌به‌ری راست ته‌ماشای مه‌که‌ن.

﴿وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا﴾

وه مه‌که‌ونه شوین نه‌هوا و ئاره‌زووی قه‌ومیکی پيشووی وا که گومرا بوون له‌مه‌وپیش و خه‌لکیکی زو‌ریشان گومرا کرد.

﴿وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ﴾ (۷۷)

وه ئیسته له زه‌مانی ده‌رکه‌وتنی ئیسلامیسا له‌گه‌ل ئه‌م نووره به‌رزه‌دا ریگه‌ی راستیان ون کردووه و ئیمانیان نه‌هینا پیت.

﴿لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ﴾

واته: له‌عنه‌ت کراوه له‌وانه‌ی که کافر بوون له به‌نی ئیسرائیلیه‌کان جا نه‌وانه‌یان که بئ‌ئه‌مری خودایان کرد له مه‌سه‌له‌ی حورمه‌تی رۆژی شه‌مه‌دا کران به مه‌یموون و نه‌وانه‌یشیان که بئ‌ئه‌مریان کرد و کوفریان ده‌ربری له کاتی نوزوولی مانیده‌که‌ی حه‌زره‌تی عیسادا گو‌پران به به‌راز.

﴿ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا﴾

ئه‌مه‌یان له‌به‌ر ئه‌وه به‌سه‌را هات که عیسیانان کرد.

﴿وَكَانُوا يَعْتَدُونَ﴾ (۷۸)

وه حالیشیان وابوو ته‌جاو‌زیان ئه‌کرد به‌سه‌ر شه‌رعی خودادا.

﴿كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ﴾

حالیان وهها بوو که له ناوی خویانا بازیکیان نه هی و مه نعی بازیکیان نه ده کرد لهو گوناخانه که نه کران و موجه له یان نه کرد له گهل خاوهن تاوانه کانا.

﴿لَيْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ﴾ (۷۹)

وه لاهی زور خراب بوو نه وهی که نه وان نه یانکرد.

بزائن! له م نایه ته پیروزه وه ده رته که وهی که هر قهومی له کاتی ده رکه وتنی کرده وهی نابار و بیر و باوه ری ناهه موارا بازیکیان تیدا نه بوو که مه نعی نهو خراپانه بکا نه وه هه موویان گیروده نه بن؛ خاوهن تاوانه کان له بهر تاوان وه بی تاوانه کان له بهر تاوانی بی ده نگ بوون له مه نعی نهو خراپانه.

﴿تَكْرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾

ته ماشا نه که ی نه بینی گهلئ کهس له نه هلی کیتاب دوستی نه کهن له گهل کافره موشریکه کانا و نه یانکهن به براده ر.

﴿لَيْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنْفُسُهُمْ أَنْ سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ﴾

زور شتیکی خراپه نه وهی که نه فسی نه وان پیشی خست بو خویان که نه وهیش عیاره ته له وه که خودا عاجز بوو لئیان و غه زه بی لی گرتن.

﴿وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ﴾ (۸۰)

وه له قیامه تیشا نه میتنه وه له عه زابا هه تا هه تابه.

﴿وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَا

اتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَاءَ﴾

نه گهر نه م هلی کیتابه ئیمانیاں بهینایه به خودای تهعلا و به پیغه مبهری خودا
که حه زره تی موحه ممه ده و بهو کتیه که رهوانه کراوه بوی نهو کافرانه یان نه نه کرد
به دوستی خوین و به چاوی دوستی ته ماشایان نه ده کردن.

﴿وَلَكِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ﴾ ﴿٨١﴾

به لام زور کهس لهو نه هلی کیتابه له حه ق ده رچوون و موبالات به دین ناکهن.

فه رمووده ی خودا: ﴿لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ﴾

ریوایه ت کراوه که جه عفه ری کوری نه بووتالیب و ره فیه کانی له حه به شه وه
هاتنه وه بۆ مه دینه ی مونه ووهره له گهل حه فتا پیاو که هه موو بهرگی خوریان له به رد ا
بوو شه ست و دوو که سیان له حه به شه بوون و هه شتیان له نه هلی شام بوون. نه مانه:
بوچه برای راهیب و، ئیدریس و، نه شرف و، نه بره هه و، سه مامه و، قه سم و، دوره ید
و، نه یمهن [بوون]. جا حه زره ت ﴿سُورَةُ﴾ سوورته ی یاسینی خوینده وه به سه ریانا هه تا
ئاخر، نه وانیش که قورئانه که یان بیست گریان و وتیان: ماشه للاً نه م قورئانه زور
لهو کیتابه نه چنی که نازل بوو بۆ سهر عیسا علیّه جا نه م ئایه ته هاته خواره وه:

﴿لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدُوًّا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا إِلَيَّ هُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا﴾

نه ی پیغه مبهری خو شه ویست نه زانی که به هیزترینی ئاده میزاد له دوژمنایه تی
موسولمانانا جووله که کان و کافره موشریکه کانن.

﴿وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُم مَّوَدَّةَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا
نُصْرَىٰ﴾

وه نه زانی که نزیکتریان له جیهه تی دوستی و مه حه به تی موسولمانانه وه نهو
که سانه ن که نه لئین ئیمه نه ساراین.

﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَتَلُوا رُسُلَنَا وَتَنهَوْنَ عَنْهُمْ لَا يُسْتَكْبَرُونَ﴾

ئەمەیش لەبەر ئەوویە کە لە ناو ئەو نەسارادا قەشە و روھبان ھەیە کە ئەمانە
خاوەن زانست و خاوەن ریازەت و خاوەن تەمەن و تەربییەکی باشن و ئەمانە بە راستی
مەعنای عیبادەت و عوبوودیەت ئەزانن و بەم ھۆوە فیز و دەمار ناکەن بەسەر
ھەزارانا.

﴿وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَىٰ أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ
مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ﴾

وہ کاتی ئەو قورئانە ئەبیسن کە نازل کراوە بۆ لای پیغەمبەر و ھوژم دینیتە سەر
دلیان، دلیان ئەکۆلی بە گەرمای نووری قورئانی پیروژ و ئەبینی کە چاوەکانیان
ئاورپیژان ئەکا لە فرمیسک ئەمەیش بە ھۆی ئەووەویە کە زانیویانە و حالی بوون لە
نایەتەکان لەو حەق و حەقیقەتە کە پیغەمبەرەکانیان ھیناویانە لە لای بارەگای
خوداوە.

﴿يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ﴾

ئەلین: پەرورەدگارا ئیمانمان ھینا بە تۆ و بە رەھبەرانی تۆ دەی بمان نووسە لە
دەفتەری ئەو کەسانە کە شەھادەتیان داوە بە حەق.

﴿وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ﴾

چیمان دەست ئەکەوێ ئەگەر ئیمە ئیمان نەھینین بە خدا و بەوہی کە پیمانگە یشتووہ
لە تەنھایی خودا و دووری ئەو لە تیکەلی ئادەمیزاد؟

﴿وَنَطْمَعُ أَنْ يَدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ﴾ ﴿٨٤﴾ ﴿﴾

وہ ٹیمہ گہ لئی هیوادارین و ئومیدمان هه یه که خودا داخلمان بکا به رهزای خوئی
له گهل ئه و قه ومه دا که بۆ خودا ملیان راکشواوه.

﴿ فَأَتْبَهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ ﴾

خودای ته‌عالایش سه‌وابی پیدان و باره‌مندی کردن به هوی ته‌وقسه‌جوانانه‌که کردیان و به‌و پارانه‌وه که ته‌قدیمیان کرد. به‌چهن به‌هه‌شتی که له‌ژیری داره‌کانیانه‌وه جۆبار ره‌وان ته‌بی و ته‌مانه‌یش که ته‌پونه‌ناوی برپاری ته‌وه‌یان داوه‌له‌و به‌هه‌شتانه‌دا بمینه‌وه‌ه‌تا‌ه‌تایه‌وه‌ته‌م نه‌وعه‌جه‌زای خاوه‌ن ئی‌حسانه‌کان و بیر و باوه‌ر چاکه‌کان و کرده‌وه‌باشه‌کانه.

﴿۸۶﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿۸۷﴾

وہ تھو کہ سانہیش کافر بوون و بی باوہر پیان دہر پریوہ بہ راہر بہ دینی ئیسلام
تہوانہیش ہمیشہ وان لہ دوزہ خا و ہاور پی ناگری دوزہ خن.

فہرموودہی خودا: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْزَمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ﴾ الآية.

موفه سیره کان ته لاین: روژئی چه زهت ^{دین} و عزی کرد بو ته سحابه کان و باسی
قیامه تی بو کردن و خه لکه که یش دلیان نه رم بوو گریان، جا ده کهس له ته سحابه کان
له مالی عوسمانی کوپی مه زعووندا گرده وه بوون که ته مانه بوون: نه بووبه کری
سدیق، عه لی کوپی نه بوو تالیب، عه بدوللای کوپی مه سعوود، عه بدوللای کوپی
عومه ر، نه بوو زه ری غه فاری، سالمی نازاد کراوی نه بوو حوزه یفه، میقدادی کوپی

ئەسۋەد، سەلمانى فارسى، مەققەلى كۆرى موزەر. بېرىيان دا كە لە رۆژدا بەرۆژوو
 بن و لە شەودا شەونوئىز بکەن و لەسەر فەرش نەنوو و گوشت و چەورى نەخۆن
 و دەس بکەن بە عیبادەت لەسەر كەژ و كۆدا و بە وینەى راهیبەکان مەشغولئى
 عیبادەت بن، جا ئەم قسە گەشت بە پىغەمبەر ﷺ ئەویش ئەمانەى گرد کردووە
 و فەرمووی: خەبەردار بووم كە ئیوھ فیکریكى واتان کردووە؟ ئەوانیش وتیان: بەلئى
 یا رەسوولەللا، بەلام ئیمە قەسەمان ھەر لەسەر خیر بوو. جا حەزەرت فەرمووی:
 مەن ئەرم پى نەکراوە بەم شىو، بە راستى ھەيە بۆ نفس حەقى لەسەر ئیوھ؛ بە رۆژوو
 بن و رۆژوو بشکینن و، نوئىز بکەن و بنوون.. مەن وا ئەبى نوئىز ئەکەم و ئەنوووم
 بە رۆژوو ئەبم و بەرۆژوو نابم و گوشت و چەورى ئەخۆم.. وە ھەرکەسى لاىدا
 لە یاسای سوننەت و رەفتارى مە ئەو لە مەن نییە!

جا تەشرىفى رۆشت بۆ ناو قەرەبالغى و خوتبەى بۆ خویندن و فەرمووی: بۆچى
 بازى كەس ژنیان حەرام کردووە لە خۆیان و خواردەمەنى باش ناخۆن و بىن خۆشى
 نادەن لە خۆیان و نانوون و ئارەزووى حەلألیان حەرام کردووە لەسەر خۆیان! ئەى
 مەخلوق ناگادار بن! مەن فەرمانم نەداوە بە ئیوھ كە بىن بە قەشە و راهیب. بزەنن لە
 دینى مندا گوشت نەخواردن و نەچوونە لای ژن و مانەو لە گوشەى عیبادەتخانەدا
 نییە. بزەنن دنیاگەردى بۆ ئوممەتى مەن ھەر رۆژوو گرتە و، راهیبىتى جیھادە. ئەى
 موسولمانان عیبادەتى خودا بکەن و شەرىكى بۆ قەرار مەدەن و حەج بکەن و عومرە
 بکەن و نوئىزە کانتان بکەن و رۆژوو کانتان بگرن و زەكاتى مالتان بدەن. بزەنن ئەو
 ئوممەتى سابىقە بە ھوى ئەووە ھەلاکەتى بەسەردا ھات كە زەحمەتى زۆریان
 دامەزەن لەسەر خۆیان خودايش ئازارى دان، جا خودای تەعالا ئەم ئایەتەى ناردە
 خواوە، جا عەرزیان کرد: ئەى چى بکەین لەو سۆتندەنە كە خواردوو مانە لەسەر
 تەركى ئارەزووى نەفس؟ جا ئایەتى: ﴿لَا يَأْخُذْكُمْ اللَّهُ بِالْفُحْشِ﴾ ھاتە خواوە.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ﴾

ئەى كەسانى كە ئيماننان هيناوە بە دين، لەسەر خۆتان حەرام مەكەن ئەو شتە دڤگيرە جوانانە كە خودا بۆى حەلال كەردوون لە: خوارده مەنى و، پۆشاك و، لە نوستن و ئاسايش و، گەران و، ژيان لە گەل ژنە كاننانا بە ياساى شەرىعى خودا.

﴿وَلَا تَقْتَدُوا﴾

بەلام لامەدەن لە ئەندازە لەم حەلالانە هەتا بكەونە ناو حەرام - مەسەلا - ئەوەندە بخۆن نەخۆش بكەون، يا ئەوەندە رابوێرن تووشى عيىللەت و دەردى خراپ ببن.

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾

خوداى تەعالا ئەو كەسانەى خۆش ناوى كە لە سنوور تەجاوزيان كەردووە.

﴿وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا﴾

وە بخۆن لەوەى كە خودا كەردوویەتى بە رزقى ئێوە خوارده مەنى حەلالى خۆش.

﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ﴾

وە خۆتان بپارێزن لە عىقابى ئەو خودايە كە ئێوە ئيماننان هەيە پێى.

﴿لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ﴾

لە ناو سوێندەكانىشتانا خودا عىقابتان ناكە بەوەى كە بە بێ مەبەست بەدەمتانا هاتووە.

﴿وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَدْتُمْ الْأَيْمَانَ﴾

بەلام موئاخەزەتان ئەكا بەوەى بە دل داتانمەزراندووە لە سوێندەكاننان.

﴿فَكَفَّرْتَهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسْكِينٍ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ

أَوْ كَسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ﴾

واته: که‌فاره‌تی ئه‌و سوینده دامه‌زراوه کاتی که شکاندتان ئه‌وه‌یه خوارده‌مه‌نی ده‌ میسکین بده‌ن له‌ میانه‌ی ئه‌و خوارده‌مه‌نییه که ئه‌یده‌ن به‌ ژن و مندالی خۆتان، یا به‌رگ و پۆشاک‌یه ده‌ میسکین بده‌ن له‌ میانه‌ی ئه‌و به‌رگ و پۆشاکه که ئه‌یکه‌ن بۆ ژن و مندالی خۆتان وه‌ یاخود عه‌بدی ئازاد بکه‌ن.

﴿فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ﴾

جا ئه‌گه‌ر یه‌کێ له‌و سویند که‌وتوانه ئه‌وانه‌ی ده‌س نه‌که‌وت ئه‌وه پێویسته‌ روژووی سێ روژ بگرێ به‌ نیه‌تی که‌فاره‌تی سویندی که‌وتوو.

﴿ذَلِكَ كَفَرَةٌ أَيَّمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ﴾

ئه‌وه‌ی به‌یانمان کرد که‌فاره‌تی سویندی که‌وتوو ئه‌وه‌یه له‌ پاش سویند خواردن.

﴿وَأَحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ﴾

وه‌ سویندی خۆتان موخافه‌زه بکه‌ن، یانی سویند مه‌خۆن بۆ هه‌موو شتیکی به‌قیمه‌ت و بی‌قیمه‌ت. یاخود که‌ سویندتان خوارد له‌سه‌ر شتی سوینده‌که‌تان مه‌شکینن مه‌گه‌ر بۆ ناچاریه‌ک.

﴿كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾

ئاوا خودای ته‌عالا به‌یان ئه‌کا بۆ ئه‌وه‌ ئایاتی ئه‌حکامی شه‌رع و دینی خۆی، رجایه ئه‌وه‌ سوپاسی نیعه‌تی خویندنه‌وه‌ی ئایات و فیربوونی ئایات و ره‌فتار کردن به‌ ئایات بکه‌ن.

فه‌رمووده‌ی خودا: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ...﴾ الآية.

ریوايه‌ت کراوه له‌ ئه‌بوومه‌یسه‌ره‌وه له‌ عومه‌ری کوپی خه‌تابه‌وه ﷺ که پارایه‌وه له‌ خودا و فه‌رمووی: «اللَّهُمَّ بَيْنَ لَنَا فِي الْخَمْرِ بَيِّنًا شَافِيًا» جا ئه‌و ئایه‌ته‌ی سووره‌تی

بهقهره نازل بوو که نهفهرمویت: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ﴾^۱ لهویا بانگ کرا له عومهر و نهو نایهتهی بهسهر خویترایهوه، نهمجارهیش عومهر وتی: «اللهم بین لنا بیاناً شافياً فی الخمر والمیسر» جا هاته خوارهوه: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى﴾^۲ نهمجارهیش فهرمووی: «اللهم بین لنا بیاناً شافياً فی الخمر والمیسر» جا نهو نایهتهی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا..﴾ وه هاته خوارهوه.

وه ریوایهت کراوه له سهعدی کوری نهبی وهقاسهوه ﴿وَاللَّهُ﴾ نهئی: هاتم بهسهر تاقمی له موهاجیریندا دانیشتبوون وتیان: وهره با خواردمهنی و شهرابت بدهینی، وه نهمه له پیش حهرامکردنی خهمر بوو، نهئی: منیش رویشتم بو ناویان تهماشام کرد گوشتی برژاو حازره و خواردم و له پاش نهوه شهرایشم خواردهوه وهکوو نهو رهفقیانه، وه له پاش نهمه باسی موهاجیرین و نهنسام کرد و وتم: موهاجیرین باشرن له نهنसार و یهکئی له نهنسارهکان شهویلهی جهیوانه سهربرپراوهکهی دا به لووتما برینداری کرد و من هاتم له لای جهزرت شکاتم کرد جا نهو نایهته نازل بوو.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾^{۹۰}

واته: نهی کهسانی که نیمانتان هیناوه به دینی نیسلام بزنان خواردنهوهی خهمر - مهشرووباتی که نیسان سهرخوش بکا - وه یاری کردن به «مهیسیر» قومار به ههر شیویهک بی پاش نهوه که مالی خهک خواردن بوو، به یاری کردن به بن یاسای دینی نیسلام. وه په‌رستنی «نه‌نساب» که بته‌کانه، وه بازئی نهئین: یارییه به

۱. البقرة: ۲۱۹.

۲. النساء: ۴۳.

نەرد و تاوڵە و ویتەیان.. وە بە کارهێنانی «ئەزلام» ئەمانە چەن کاریکن کە لە دینا و لە رەوتی ئادەمیزادی تەبیەت ساغ و بێ-نەخۆشینا پیسن لەوانەن ئینسانی ژیر دووربکەوێتەوێ لێیان. وە لەو کردەوانەن کە شەیتان ئەیانهاوێتە ناو دڵی ئینسانی هەوابازی کەم هۆشەوێ بۆ ئەوێ یە کەم جار ئەو کەسانە بەدەخت بکا و، دووهم جار ئەوانیش بکا بە سوپای خۆی بۆ ئەوێ کە ئینسانی تر گیرۆدە بکەن بەو دەرمانەوێ، کەوابێی واجبە لێیان دووربکەونەوێ و نزیکێ ئەو شوێنە مەکەونەوێ کە دروست ئەکرێن تیا و ئەو کەسانەیش کە ئەمانە بەکارئەهێنن؛ چونکی ئادەمیزاد لە رەوشتی هاوڕێی خۆیەوێ تووش ئەبێ، ئومێد هەیه کە بەم پەندە رەفتار بکەن رزگار بین؛ چونکی دووری لە شەڕی ئەمانە ئینسان دوورئەخاتەوێ لە گەلی شەڕی بێ-سامان و بێ-نامان.

﴿إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقَعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ﴾

شەیتان لە تەلبیساتی خۆی و لە ئیلقاناتی خۆی بۆ ئەم شتانه هەر ئەوێ ئەوێ کە دوژمنایەتی و رق و کینهکاری بخاتە ناو ئێوێ لە کاتی بەکارهێنانی ئەمانەدا، لەبەر ئەوێ ئینسانی کە هۆشی نەما قسەێ نابار بە خەڵک ئەلێت و کابرایش کە بیستی ئەجۆشێ و کاتی قوماڕ لەسەرکەوتن و پارەوەرگرتنی بازیکیان بێ یارۆی کەوتووی پارەدۆڕێن لە حالێ تەبیعی دەرئەچێ و قسەێ ناشیرین ئەلێ ئیشی ناھەموار ئەکا و ئاشووب لە ناودا پەیدا ئەبێ.

وە لە باری دینیشەوێ خۆ بێ-هۆشکردن وە یا خۆخەریککردن بە قوماڕ ئینسان بێ-مەجال ئەکا لە خواپەرستی بەلکوو دڵی رەش ئەکاتەوێ و نووری ئیمانی یا کز ئەبێ یا نامینی وە لە زیکری خودا و عیبادەت دوورئەکەوێتەوێ وەکوو خودا فەرموویەتی.

﴿وَيَصَّدِّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ﴾

واتە شەرابخواردنەوه و قوماڕ کردن مەنعتان ئەکا لە زیكری خودا و لە نوێژ کردن.

﴿فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْهَوْنَ﴾

جا ئایا ئێوه لە پاش ئەم بەیانە دەسبەردار ئەبن؟ واجبه که دەسبەردار بن.

﴿وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا﴾

فەرمانبەری خودا و پیغەمبەر بکەن و خۆتان بپاریزن لە عەزابی دنیا و قیامەت.

﴿فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلْغُ الْمُبِينُ﴾

جا ئەگەر ئێوه پشت هەڵکەن لەم فەرمانانە بزانی که پیغەمبەری ئێمه هەر گەیانندی فەرموودهی خودای بە شیوه‌یه‌کی رووناك له‌سه‌ره و به‌س، ئیتر ئێوه که‌یفی خۆتانە.

فەرموودهی خودا: ﴿لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ الآية.

ریوایەت کراوه که ئیبنوعەباس و بەرائی کورپی عازیب و ئەنەسی کورپی مالیک رضی اللہ عنہما فەرموویانە: کاتی که ئایەت نازل بوو بوو حەرامکردنی شەراب کۆمەڵی لە ئەسحابەکان فەرموویان: ئەبێ حالی ئەوانە چۆن بێ که مردوون و لە وه‌ختی خویا شەرابیان خواردوووه و قوماریان کردوووه؟ جا خودای تەعالا ئەم ئایەتە‌ی ناردە خواره‌وه:

﴿لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ أَلَّا يَصْلَحَتْ جُنَاحُ فِيمَا طَعِمُوا﴾

واتە: گوناح و تاوان نییه له‌سه‌ر ئەو که‌سانه که ئیمانیان هێناوه به‌ یاسای دینی ئیسلام و کرده‌وه‌ی باشیان کردوووه، له‌و شەرابەدا که خواردوو‌یانە‌ته‌وه و له‌و کرده‌وانە‌دا که کردوو‌یان.

﴿إِذَا مَا اتَّقَوْا وَءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾

مادام ئیمرو له‌سه‌ر ئه‌و ئیمان‌ه مابن و خۆیان بپاریژن له‌و شتانه که هه‌رامکراون له‌سه‌ریان و ئیستیمار بکه‌ن له‌سه‌ر کرده‌وه‌ی چاکه له‌به‌ینی خۆیان و نه‌فسی خۆیان به‌بێ ئه‌وه‌ی که‌س پێیان‌بزانێ.

﴿ثُمَّ اتَّقُوا وَآمِنُوا﴾

پاش ئه‌وه ده‌وام بکه‌ن له‌سه‌ر ته‌قوا و ئیمان له‌به‌ینی خۆیان و خه‌ڵکدا.

﴿ثُمَّ اتَّقُوا وَأَحْسِنُوا﴾

پاش ئه‌وه‌یش ته‌قوای خودا بکه‌ن و کرده‌وه‌ی چاکه بکه‌ن له‌به‌ینی خۆیان و خودادا. واته ئیمان و ته‌قوا و کرده‌وه‌ی چاکه یه‌که‌م پله‌وا له‌لای نه‌فسی خۆیا، دووهم پله‌وا له‌به‌ینی خۆی و خه‌ڵکدا، سێهه‌م پله‌له‌به‌ینی خۆیان و خودای ته‌عالادایه. وه‌بازی فه‌رموویانه: ته‌قوا و ئیمانی پله‌ی یه‌که‌م بۆ ئه‌و زه‌مانه پێشووه‌یه که شه‌راب هه‌رام نه‌کراوه و قومار باو بووه له‌ناودا، وه‌پله‌ی دووهم بۆ زه‌مانی پاشتره که نه‌وانه هه‌رامکراون، وه‌پله‌ی سێهه‌م بۆ ده‌وام و مانه‌وه‌یه له‌سه‌ر ئه‌و حااله‌ باشه هه‌تا نه‌مرئ.

﴿وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾

وه‌خودای ته‌عالا پیاوچاکان و چاکه‌که‌رانی خۆش ده‌وێ.

فه‌رمووده‌ی خودا: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَبِئْسَ اللَّهُ﴾ الآية.

ئه‌م نایه‌ته له‌سالی حوده‌یه‌یه‌دا نازل بوو ئه‌سحابه‌کان له‌ئیحراما بوون و هه‌یوانه کتیی نزیك ئه‌بوونه‌وه‌ لێیان به‌نه‌وعێ که تیر و رمیان پێ ئه‌گه‌یشته و نه‌چیر کردیان ئاسان بوو. جا خودای ته‌عالا فه‌رمووی:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ
وَرِمَاحُكُمْ﴾

ئەى كەسانى كە ئيماننان هیناوه به دینی ئیسلام به راستی خودا به راوردتان ئەكا به شتیكى كەم له نه چیر كه له كیوه كانه وه دینه خواره وه بۆ به رده ستان به نه وعیكى وه ها كه ده ستان و رمتان پێیان ئەگات.

﴿لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ﴾

هه تا عیلمی خودا ته عه لوق به ستی به و كه سانه وه كه له خودا ئە ترسن له به ینی خۆیان و خودادا.

﴿فَمَن أَعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾

جا هه ر كه سێ پاش ئەم نه هیه ده سترێزی بكا بۆیان ئە وه عه زابینی كه سه خت و به ئازاری هه یه.

فه رمووده ی خودا: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ﴾ الآية.

ریوایه ت كراوه كه: له عومره ی حوده یبیه دا كه ره كئویه ك ده ركه وت، جا «ابوالیسر» به رمه كه ی لێیدا و كوشتی، جا ئەم ئایه ته نازل بوو.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ﴾

ئەى كەسانى كە ئيماننان هیناوه له كاتیكا كه ئیوه له ئیحرامدا بن نه چیر مه كوژن.

﴿وَمَن قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعْمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا
عَدْلٍ مِّنْكُمْ﴾

وہ ھەرکەسنى لە ئیوہ نەچىرى بکوژى بە عەمدى و بزائى، ئەوہ لە سەریەتى جەزا و تۆلەدانەوہ بە حەيوانى کە وەکوو ئەو نەچىرە وابى و دوو پیاوی خواوەن عەدالەت دايبىنن و حوکمی پى بکەن.

﴿هَدِيًّا بَلِغَ الْكَعْبَةِ﴾

کە حالى وابى بکرى بە حەيوانىكى نىراو بۆ حەرەمى مەککە و لەوى سەرى بپرى.

﴿أَوْ كَفَرَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ﴾

يا کە فارەتى بدا کە برىتييه لە قىمەتى ئەو حەيوانە بە خواردەمەنى و بىدا بە فەقىر و ھەزار.

﴿أَوْ عَدَلٌ ذَٰلِكَ صِيَامًا﴾

ياخود بە ئەندازەى ئەو تەعامە بەرژوو بى بەم شىوہ لە باتى ھەموو مشتى رۆژى بە رۆژوو بى. وەلحاسل ئەو نەچىرە کە بە عەمدى کوشتوویەتى ئەگەر وینەى ھەبى کابرا خاترخۆیە لە بەینى سى شتا: يا سەرپرینى وینەکەى لە حەرەمى مەککەدا بۆ فەقىرانى ئەوى، ياخود قىمەتى ئەو حەيوانە بدا بە دانەوێلە و بىدا بە فەقىران، يا لە باتى ھەموو مشتى رۆژى بە رۆژوو بى، وە ئەگەر حەيوانە نەچىرەکە وینەى نەبوو ئەوہ خاترخۆیە لە بەینى دوو شتەکەى دوايىدا.

﴿لِيَذُقَ وَبَالَ أَمْرِهٖ﴾

ئەم جەزای نەچىرە واجبە لەسەرى بۆ ئەوہ کە ئازارى ئەم کارە نابارى خۆیە بچىژى.

﴿عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ﴾

خودا عه‌فوی کردووه له‌و نه‌چیر کوشتنه که له زه‌مانی جاهیلییه‌تدا بووه یا که له زه‌مانی ئیسلامدا له پیش ته‌حریمی نه‌چیر کوشتندا بووه، یا له‌م جاره‌دا که «ابوالیسر» کوشتی.

﴿وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ﴾

وه هه‌رکه‌سی بگه‌رپه‌ته‌وه بو سهر نه‌چیر کوشتن نه‌وه بیجگه له‌و جه‌زایه که بریار دراوه بو‌ی خودا ئیستقامی لی وه‌رته‌گرئ له‌به‌ر نه‌وه یاسای تیکداوه.

﴿وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ﴾

خودای ته‌عالا غالبه به‌سهر خواستی خو‌یا و توله‌سینه له‌وانه تاوانبارن به تایبه‌تی له‌وانه که ده‌وام له‌سهر تاوانکردن نه‌که‌ن.

﴿أَحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ، مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلْغِيَارِ﴾

حه‌لال کراوه بو ئیوه، ئه‌ی موسولمانان، نه‌چیری ده‌ریا و خواردنه‌مه‌نی ده‌ریا له‌وی که‌وتیته سهر ئاو یا‌خود رو‌چووبی، له‌به‌ر له‌زه‌ت وه‌رگرتتان له‌و نه‌چیر و خواردنه‌مه‌نی ده‌ریایه بو ئیوه که نیشته‌جئ بن وه بو کاروانیتان خواه له ئیحرامدا بن یا له ئیحراما نه‌بن.

﴿وَحَرَّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدَ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا﴾

وه حه‌رام کراوه له‌سه‌رتان نه‌چیری ولاتی وشکان مادام له ئیحرامدا بن.

﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾

خو‌تان بپاریزن له ناهه‌رمانی نه‌و خودایه که ناتوانن له ده‌ستی ده‌رچن وه بو حوزووری نه‌و گردنه‌کرینه‌وه له قیامه‌تا.

﴿جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَمًا لِلنَّاسِ﴾

خودای ته‌عالا ته‌و که‌عبه که‌خانوو‌یه که‌خاوه‌ن پایه و شان و شه‌ره‌فه و نار‌ه‌وا‌یه
تیایا بی‌ئه‌ده‌بی و نافه‌رمانی حق، کردوو‌یه‌تی به‌هۆی راوه‌ستانی هه‌موو موسولمانی
به‌هۆی ته‌وه‌وه که‌له ته‌ساسا کردی به‌جیگه‌ی هاتنه‌ خواری په‌یامی خودایی بۆ
ره‌هنومایی ئاده‌میزاد و کردی به‌هۆی فیربوونی ئادابی دینی و دنیایی به‌هۆی نازل‌کردنی
قورئانه‌وه، وه به‌هۆی مانه‌وه‌ی دین و ته‌خلاقی ئیسلامی وه به‌تایبه‌تی کردی به
هۆی راوه‌ستانی ته‌و ئوممه‌ته که‌وان له‌ده‌ورو به‌ریا که‌خودای ته‌عالا کردوو‌یه به
په‌نا و جیگه‌ی هیمنی و له‌هه‌موو جانبی دنیاوه‌ خه‌لکی دین بۆ حه‌ج و رزق و
روژی و ژبواری بۆ دین و له‌وئ سهرفی ته‌که‌ن به‌پیاوه‌تی و خیرۆمه‌ندی وه یا
به‌هۆی بازرگانییه‌وه هه‌روا له‌روژیکه‌وه دروست کراوه هه‌تا هه‌تایه.

﴿وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ﴾

هه‌روا مانگی حه‌رام که‌مانگی قوربانه‌ کردوو‌یه‌تی به‌هۆی راوه‌ستانی ئاده‌میزاد
له‌م جیهه‌ته‌وه که‌کاتی عیباده‌ته و ئاشووب نییه‌ تیایا یاخود هۆی سوودی دینی
عیباده‌ت و عه‌فو کردنی تاوانی تاوانبار، یا له‌م هۆوه که‌تیجاره‌ت و سوودی دنیای
تیایه.

﴿وَالْهَدَى وَالْقَلْتِدَ﴾

هه‌روا خودا حه‌یوانی «هدی» که‌حه‌یوانیکه به‌دیاری ببری بۆ مه‌که‌که له‌مه‌وسیمی
حه‌جدا وه به‌تایبه‌تی ته‌وانه که‌گه‌رده‌نبه‌ند کراوه‌ته‌ ملیان و دیاری کراون.

﴿ذَٰلِكَ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾

ئه‌م فه‌رمانانه‌م بریار دا هه‌تا بزانه‌ن که‌خودای ته‌عالا زانایه و نه‌زانێ به‌هه‌رچی
وا له‌ئاسمانه‌کانا و هه‌رچی وا له‌عه‌رزا.

﴿وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ (۹۷)

نهك هه ر نه وانه بهلكوو به هه موو شتی زانایه.

﴿أَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (۹۸)

وه بزائن كه عیقای خودا تونده و به راستی خودا خه تا پۆش و میهره بانه و پیویسته ناگاتان له م فه رمانانه ببی.

﴿مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا أَلْبَلَعُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ﴾ (۹۹)

وه له سه ر پیغه مبه ر نییه گه یاندنی فه رمانی خودا نه بی و ا گه یاندی و نه یگه یه نی و وه خودا زانایه به وه ی و نتان کردوو له خه لك و ونی نه كه ن وه به وه ی ده رتان برپوه و ده ری نه برن و غه یب و شه هاده له لای خودا یه كسانه.

فه رمووده ی خودا: ﴿قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ﴾ الآية.

واحیدی و نه سفه هانی ریوایه تیان کردوو له جابیره وه ﷺ: پاش نه وه كه خودا شه رابی حه رام كرد حه زره ت روژی باسی حه رامی شه رابی كرد و عه ره بی عه رزی كرد: یا ره سووله لا من به هو ی تیجاره تی شه رابه وه مالیکی زورم پیکه وه ناوه، ثایا سوودی هه یه بوم نه گه ر نه و ماله سه رف بکه م له ریگه ی خودادا؟ حه زره ت له وه لا میا فه رمووی: «خودا ته نها شتی پاک وه رنه گری» جا خودا نه م ثایه ته ی نازل کرد.

وه بازئ كه س نه لئین: نازل بووه له کاتیكددا كه موسولمانه كان ویستیان ده ست راکیشن بو حه جاجی یه مامه كه له عه هدی کوفر و شیرکا هاتبوون بو حه ج و بیانکوژن و ماله كه یان لی بسینن، وه نه م ثایه ته نازل بوو نه هی كرد له موسولمانه كان له و ده سدریژییه و فه رمووی:

﴿قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ﴾

ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خو‌شه‌ویست تو‌ بل‌ی پیس و پاک وه‌کوو یه‌ک نین له‌ هیج‌ باب‌ه‌ تیکدا
چ له‌ ئینسانا چ له‌ کرده‌وه‌دا چ له‌ مال‌دا.

﴿وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ﴾

هه‌رچه‌ند ئه‌و مال‌ه‌ پیسه‌ یا ئه‌و شته‌ پیسه‌ بتخاته‌ ته‌عه‌جوبه‌وه‌ له‌به‌ر زو‌ری یا
هه‌رچه‌ن بتخاته‌ شادمانیه‌وه‌ له‌به‌ر زو‌ری؛ چونکه‌ ره‌فییکی باش له‌ ده‌ ره‌فییی نابار
باشتره‌، وه‌ تاقه‌ دیناریکی حه‌ل‌ال له‌ ده‌ دیناری حه‌رام باشتره‌، وه‌ تاقه‌ نو‌یژیکی به‌
خوشووع له‌ ده‌ نو‌یژی بی‌خوشووع باشتره‌. که‌وابی پیویسته‌ بو‌ هو‌شیار به‌ ده‌وام
قه‌ناعه‌ت بکا به‌ که‌میک‌ی باش و لانه‌دا بو‌ زو‌ریکی خراپ.

﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ يَتَأُولِيَ الْاَلْبَسِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾

ده‌ی خو‌تان پاریزن له‌ نافه‌رمانی خودا ئه‌ی خاوه‌ن ده‌ماخه‌کان و خاوه‌ن هو‌شه‌کان
به‌لکوو رزگار بین.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَسْخَرُوا...﴾

ریوایه‌ت کراوه له‌ ئیینوعه‌باسه‌وه‌ ﷺ: که‌ رو‌ژی حه‌زره‌ت ﷺ خوتبه‌ی
ئه‌خو‌ینده‌وه‌ زو‌ر عاجز بو‌وبوو له‌به‌ر پرسیاری زو‌ری بی‌مه‌عنا ئه‌ویش فه‌رمووی:
هه‌ر شتی پرسیار بکه‌ن جوابتان ئه‌ده‌مه‌وه‌، جا کابرای‌ی بانگی کرد: باوکم له‌ کو‌یه‌؟
حه‌زره‌ت فه‌رمووی: وا له‌ ناو ئاگرا. وه‌ پیاوی‌تر وتی: باوکی من کییه‌؟ فه‌رمووی:
باوکت «حذافه‌»یه‌، وه‌ له‌و وه‌خته‌دا نیسه‌ت به‌ یه‌کی‌تر ئه‌درا. جا ئه‌م ئایه‌ته‌ نازل
بو‌و.

وه ریوایه‌ت کراوه له‌هه‌زه‌رتی عه‌لییه‌وه ﷺ کاتی ئایه‌تی: ﴿وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ﴾^۱ نازل بوو سه‌راقه‌ی کوپی مالیک عه‌رزى کرد: هه‌موو سالی؟ وه‌هه‌زه‌رت جوابی نه‌دایه‌وه، دووباره‌ پرسیا‌ری کرده‌وه‌هه‌زه‌رت هه‌ر گوئی پی نه‌دا، جا بوو جارى سییه‌م عه‌رزى کرده‌وه، جا‌هه‌زه‌رت فه‌رمووی: نه‌هه‌ر یه‌ك جار وه‌هه‌گه‌ر بم و‌تایه‌ به‌ئێ واجب نه‌بوو نه‌یشتان نه‌توانی، جا‌خودای ته‌ع‌الا فه‌رمووی:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِن بُدِّلَ لَكُمْ تَسْوُكُمْ﴾
 نه‌ی که‌سانێ که‌ ئیمان‌تان هه‌تانه‌ به‌ دینی نی‌سلام پرسیا‌ر مه‌که‌ن له‌ پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌ بازه‌ شتیکی وا نه‌گه‌ر حه‌قیقه‌ته‌که‌ی ده‌ریکه‌وئ بو‌تان تووشی ناره‌حه‌تیتان بکا و‌غه‌مبارتان بکا.

﴿وَإِن تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْءَانُ بُدِّلَ لَكُمْ﴾
 وه‌هه‌گه‌ر ئێوه‌ پرسیا‌ری لی بکه‌ن له‌و کاته‌دا که‌ قورئان نازل نه‌بی و‌وه‌حی دیتته‌خواره‌وه‌ بو‌تان ده‌رته‌که‌وئ.

﴿عَفَا اللَّهُ عَنْهَا﴾
 خودا عه‌فوتان بکا له‌و پرسیا‌ره‌ بی‌مونا‌سه‌بانه‌ که‌ له‌مه‌وبه‌ر کردووتانه‌ ئیتیر مه‌گه‌رینه‌وه‌ بو‌ وینه‌یان.

﴿وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ﴾^(۱۰)

خودای ته‌ع‌الا خه‌تاپۆش و‌خواه‌ن حیلیم و‌به‌که‌ره‌مه‌.

﴿قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ﴾^(۱۲)

بە راستی کۆمەڵی لە پیش زەمانی ئێوەدا پرسیاری ۋە کوو ئێوەیان کرد و چەن شتیکیان داوا کرد، بەلام لەبەر ئەوە کە بە شتێوی عەناد و ناباری بوو ھەرچەن داوا کراوەکیان پێ درا لە ئەنجاما ئینکاری ھوقوقی ئەوانەیان کرد، ئەوەتە قەومی سالح داوای و شترێکیان کرد کە لە بەردیک بۆیان بیتەدەرەو ۋە بۆیان کرا و لە ئەنجاما کوشتیان، بەنی ئیسرائیلیەکان داوای پاشایان کرد کە خودا پاشای بۆ دیاری کردن پتی رازی نەبوان ھەتا فەرز کرا بەسەریان، ۋە قەومی عیسا داوای «مائیدە» - سفرە - ئاسمانییان کرد و بۆیان ھاتەخوارەو ۋە کچی پاش ھاتەخوارەو بوو بە ھۆی فیتنە و تیکچوونی دلی بازیکیان. ئێوەیش لەسەر ئەم نەوعە پرسیارە دەوام بکەن تووشی فیتنە نەبن.

﴿ مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامِرٍ ﴾

خودای تەعالا ئەم نەوعە شتانە ۋە دینا بریار نەداوە.

﴿ وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَقْتُرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ ۖ وَآكْرَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ۚ ﴾ (۱۰۳)

بەلام ئەو کەسانە کە باوەریان نییە بە خودا و بە دینی خودا درۆ دروست ئەکەن و دەمەلەبەست ئەکەن لەسەر خودا و ئەلێن ئەمانە ھەن و مەشرووعن ۋە لەحالی زۆری ئەم کۆمەلە کە ئەمانە ئەکەن و ئەم درۆ و دەلەسە ھەلەبەستن ھۆشیار نین و شوعووریان ناروا بۆ ئومووراتی کە خیری تێدا بێ بە بێ ئەساس ئەو شتانە دروست ئەکەن.

یاسای عەرەبە موشریکەکان وابوو کە ھەر ۋەختی و شترێکیان پێنج سک بزاین و دوا سکە کە ی نیر بوایە ئەھاتن گوێی ئەو و شترەیان ھەلەقلیشان و بەرەلایان ئەکرد: نە سواری ئەبوون و نە ئەیانندۆشی، «بەحیرە» بەو و شترە ئەلێن، یانی گوێ ھەلدرائو. ۋە بازی کەس کە نەخۆش ئەکەوت ئەبوت: ئەگەر خودا شیفای دام لەم نەخۆشییە فلانە و شتر «سائیبە» بێ، یانی مەرەخەس بێ و بەرەلا بێ، ئەمەیش «سائیبە» یە.

وہ ئەگەر وشتری بزایی بە میچکە ئەوہ خوڤیان هەڵیان ئەگرت و خوڤشیان ئەویست و ئەیانوت: ئەمە بۆ خوڤمانە، وە ئەگەر بەچکە کە ی نیر بوایی ئەیانوت: ئەمە بۆ بەتەکانە وە سەریان ئەبڕی، وە ئەگەر بە سکی میچکە یەك و نیرە یەکی ببوایە ئەیانوت: ئەم بەچکە میچکە براکە ی هیناوە تە لای خوڤی لەبەر خاتری ئەو مێیە نیرە کە یشیان ئەهێشتە وە و سەریان نەدەبڕی و ناو ئەبرا بە «وصیلە» یانی «موصولە» واتە لکاوە بە میچکە کە وە و لەبەر ئەوہ سەری نابرن.

وہ هەر وشتریکی «فەحل» بە هۆی پەڕینی ئەوہ وە وشتریك دە جار بزایە، بەو وشتەر نیرە یان ئەوت پشتی خوڤی پاراستوو و سەری نابرن ئەمە یش ناو ئەبرا بە «حامی» خوڤی پاراستوو لە سەربەڕین. ئەمە هەموو یاسای زەمانی نەزانی بوون.

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أُولَٰئِكَ هُمُ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ﴾

ئەفەرمویت: بێ عەقڵی ئەو قەومە ئەوێندە غالبە بە سەریانان ئەگەر بێیان بوتری وەرن بۆ فەرمانی ئەو حوکمە ی خودا رەوانە ی کردوو و بێن بۆ لای پێغەمبەری خوڤشەویست و ئامۆژگاری لەو وەربگرن: لە وەلاما ئەلێن ئێمە نایەین بۆ لای کەس، بەسە بۆ ئێمە ئەو یاسا و ئەو جۆرە رەفتارە و ئەو جۆرە بیر و باوەرە کە باوک و باپیرە مان بۆی بەجێ هێشتووین و ئێمە ئەوانمان لەسەر ئەو شیوە دەس کەوتوو، خودایش لە رەدکردنە وە یانان ئەفەرمویت: ئایا ئەگەر باوک و باپیرە کە یشیان هیچ نەزان بووبن و لەوانە بووبن کە شارەزا نەبووبن بۆ رێگە یەکی راست هەر ئەکە و نە شوێنیان و هەر بەسیانە بیر و باوەری ئەوان و کار و کردە وە ی ئەوان؟ زۆر جێگە ی سەرنجە

ئەم کارە! واتە واجبی ھۆشیار ئەوھە کە شت لیکەوھەدا و خراپەکە ی دەفع بکا و چاکەکە ی وەر بگرتی و یاسایی ھەمووی نا شیرین بئی بۆ وەرگرتن ناشی.

فەر موودە ی خودا: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ﴾ الآية.

ریوایەت کراوە لە ئیبنو عەباسە (رضی اللہ عنہ) کە ھەزەرەت (رضی اللہ عنہ) نامە ی نووسی بۆ لای خەلکی «ھەجەر» و، لەو کاتەدا مونزیری کۆری ساوی گەورەیان بوو، بۆی نووسی: بێن موسوڵمان ببن، کاتئ ئەو نامە گەیی بە مونزیر نیشانی قەومەکە ی دا لە عەرەب و لە یەھوود و نەسارە و سابینە و مەجووس ھەموو ئیقراریان کرد بە جیزیەدان و نەیانویست کە موسوڵمان ببن. جا ھەزەرەت (رضی اللہ عنہ) بۆی نووسی: «أما العرب فلا تقبل منهم إلا الإسلام أو السيف، وأما أهل الكتاب والمجوس فأقبل منهم الجزية» فەر مووی: قەومەکە ت ئەوھە ی عەرەبە ھەر ئیسلام بوونیان لئ قەبوول بکە، بەلام ئەوانەیان کە کیتابی و مەجووسین ئەوھە جیزیەیشیان لئ وەر بگەرە. کاتئ ئەم نامە گەیشتە بەرەوھە عەرەبەکان ھەموو موسوڵمان بوون بەلام ئەھلی کیتاب و مەجووسیەکان جیزیەیان دا. جا عەرەبە مونا فەقەکان وتیان: سەرمان سوورماوھە لە موھەممەد کە خودا ناردوویەتی بۆ ئەوھە کە شەر بکا لە وەختی خۆیا لە گەل ھەموو کافرێکدا ھەتا موسوڵمان ئەبن و جیزیە قەبوول نەکا لە ئەھلی کیتاب نەبئی کە چئ ئیستە جیزیە لە کافرەکانی ئەھلی ھەجەر وەر ئەگرئ؟! جا خودای تەعالا ئەم ئایەتە ی نازل کرد:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ﴾

ئە ی کەسانی کە ئیمانتان ھێناوھە لە عەرەب ھیچ زیان نادا لە ئیوھە گومراھی ئەوانە گومراھ بوون لە ئەھلی کیتاب و ئیوھە موسوڵمان ببن، وە ئیوھە لە سەرتانە کە خۆتان پاریزن لە ھەموو بیر و باوھە پێکی نابار وە کوو کوفر و بیدعەت و لە ھەموو کردەوھە یەکی

ناپەسەند وە مادام ئیوھ حالتان وەھا بوو ئیتر کوفر و فیسق و بەدکاری خەلکی زیان نادا لە ئیوھ؛ ئەوانە کە جیزیە ئەدەن و لەسەر کوفر ئەمیینتەووە خوێان زیانبار ئەبن نەك ئیوھ، وە تانە و تەشەری ئەو عەرەبانە کە ئەیانەوێ ئیوھ ھەر لەسەر دینی پووچی زەمانی جاھیلییەت بڕۆن تەئسیری خرابی ناییت بۆتان.

﴿إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا﴾

ھەر بۆ لای خودایە گەرانەووەتان بە تێکرای.

﴿فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ (۱۰۵)

جا خودا خەبەرتان پێ ئەدا بە جەزا و تۆلە ی ئەو گوناھانە کە کردووتانە. رێبایەت کراوە لە ئەبووبە کری سدیقەووە رضی اللہ عنہ فەرموویەتی لەم ئایەتی: ﴿لَا يَضْرَكُ مِنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ﴾ ئەدا من بیستووومە لە پیغەمبەر صلی اللہ علیہ وسلم ئەیفەرموو: ھەر کاتێ کە کۆمەلەی ئادەمیزاد چاویان کەوت بە کەسیکی زۆردار و غەددار و نەیاندا لە دەستی ئەو نزیکە خودای تەعالا عەزابی ھەموویان بدا.

وہ ئەبووئومەییە ئەلئ: پرسیارم کرد لە ئەبووسەعلەبە لە مەعنای ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضْرَكُ مِنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ﴾ ئەویش فەرمووی: وەللا منیش پرسیارم کرد لە ئاگاداریکی گەورە، پرسیارم کرد لە حەزرت صلی اللہ علیہ وسلم ئەویش فەرمووی: ئەمر بکەن بە چاکە و نەھی بکەن لە خراپە ھەتا زەمانی کە چاوتان ئەکەوێ بە رۆژێکی فەرمانبەرداری کراو، وە ئارەزووبازی و کەوتنە شوینی ھەوا. جا کە وەزعی دنیا وەھا گۆرا لەسەرت بچ ئەو شتانە کە عەلاقەیان ھەیە بە نەفسی خۆتووە و واز بینە لە رەشە ئادەمیزاد؛ چونکی لە پاش ئەم رۆژەتان چەند رۆژێکی وا دیت خۆ گرتن لەو رۆژانەدا وەکوو ئەوہیە پشکۆیی ئاگر بخەیتە مشتتەووە، وە لەو رۆژەدا ھەییە بۆ ئەو کەسانە کە کردەویان باشە پاداشی پەنجاکەس لە ئیوھ. جا عەرزێ

کرا: پەنجاکەس لە ئیمە یا لە خۆیان؟ ڤەرمووی: ئەجری پەنجاکەس لە ئیو. ئەم ھەدیسە ئەبووداود و ترمزی رییوایەتیان کردوو.

وہ بازی کہس وا حالی بوون ھەرکەسێ خۆی نہختی کردەوہی باش بێ ئیتر ئەگەر ھەقی نہبێ بەسەر کەسەوہ ئەوہ دروستە، بەلام ئەم فیکرە ھەلەہ چوونکی خودا ڤەرموویەتی: ﴿لَا یضركم من ضل إذا اھتدیتم﴾ وە ھیدایەتی راستی لە کاتیدا جێبەجێ ئەبێ کە کابرا واجباتی خۆی جێبەجێ بکا. وە لە جوملە ی واجباتی ئینسانی موسوڵمان ئەمر بە مەعرووف و نہہی لە مونکەرە، ئەگەرنا مادام ئەم واجبە بەجێ نہھێنێ ئەوہ بە موھتەدی کامل نانسری و بەر مەعنای «إذا اھتدیتم» ناکەوێ. بیدار بن! زاناکان لە مەعنای ڤەرموودەکە ی ھەزرەتا کە ڤەرموویەتی «یەکنی لەوان ئەجری ھەفتا»^۱ کەسی لە ئیو ھەہە زۆر قسەیان کردوو:

۱. بازیکیان ئەلین ئەوہەندە دەللی زۆر لە ئایەت و لە ھەدیسە ھەہە لەسەر زیادە پایە ی ئەسحابی پیغەمبەر ﷺ ئەبێ مەعنای ئەم ھەدیسە وەھابی بلین ھەر بۆ تەشویق و تەرغیبی ئوممەتی ئاخر زەمانە لەسەر رەفتاری باش ئەگەرنا رەفتاری ئەوان ناگاتە پایە ی رەفتاری ئەسحابە چ جای ئەوہ زیاد بکا لەوہ!

۲. وە بازیکیان ئەلین مەبەست تەنیا پایە ی خەلکە لەو رەفتارە شەرعیەدا کە لە کاتی تاریکی دنیا و ھێرش فیسق و فجوورو تەماعی دنیا و غەریب کەوتنی دیندا ئەیکەن ئەگەرنا پایە ی سوحبەتی ھەزرەت ﷺ بۆ کەس نابێ.

۳. وە بازیکیش ڤەرموویانە مانع نیہ لەوہ کە بەعزێ لە خەواسی ئوممەتی پیغەمبەر ﷺ لە ئاخر زەمانا لەبەر ئیخلاسی و ساغی دل و رەفتاری باش و

[۱. لە ھەدیسەکەدا پەنجاکەس وتراو، لەوہ ئەچێ ئەم وشە ی ھەفتا کەسە ھەلە ی چاپی بێ

بلاوکردنه وهی دین نه جری به قهی گهلئ نه سحابه بیی که نه وه نه وعه خزمه ته یان نه کردبئ ئیتر پایه ی سو حبه ت مه به ست نییه له وه فهرمووده دا.

فه رمووده ی خودا: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهْدَةُ بَيْنِكُمْ﴾

ترمزی و بوخاری ریوایه تیان کردووه له ئیبنوعه باسه وه نه فهرموی: پیاوی له «به نی سه هم» له گهل ته میمی داری و «عه دی» ی کوری «به دداء» دا چوون بۆ سه فهر، پیاوه «سه همی» یه که له ریگه دا مرد له شوئینیکا موسولمانی تیدا نه بوو، کاتی دوو پیاوه که ی هاوړپیی میراته که یان هینایه وه جامینکی زیو - که میخی ئالتوونی تیدا بوو - دیار نه بوو، پیغه مبه ر ﷺ سوئندی دان، دواپی جامه که له مه کهکه دوزرایه وه، وتیان له «عه دی» و «ته میم» مان کړپوه، له ویدا دوان له خزمی یاروی سه همی - که مرد - سوئندیان خوارد و وتیان: شایه تییه که ی ئیمه راستره له شایه تی نه و دوانه - دوو هاوړپیی یاروی مردوو - و جامه که جامی خزمه که مانه، ئیبنوعه باس نه لئ: نه م ئایه تی ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ...﴾ له وانه دا هاته خواره وه.

ریوایه ت کراوه: که نه و جامه کاسه یی بوو له زیو نه خش کرابوو به ئالتوون وه کوو «خوص»، و ته میمی داری له پتش ئیسلام بوونیا که نه سرانی بوو چووبوو بۆ شام بۆ تیجاره ت و عه دیی کوری به ددائی له گهلدا بوو، له ویدا نه و به دیل ناوی مه ولای عه مری کوری عاسی وائیلی سه همیه که چووبوو بۆ شام بۆ تیجاره ت له شامدا نه خوش کهوت و وه سیتی کرد بۆ ته میم و عه دی که: نه و ماله و نه و جامه بیه نه وه بۆ میراته ره کانی له هۆزی «سه هم» نه وانیش وایان کرد به لام جامه که یان نه داوه و فروشتیان به هه زار دره م و له ناو خو یانا به شیان کرد و یه کی نیوه یان هه لگرت. جا کاتی ته میم موسولمان بوو هات بۆ مه دینه جامه که ی ده رخست که فروشراوه و

پێنج سەد درەمەکی لای خۆی دایەو بە ھۆزی سەھم ئەوانیش داوای باقی پارەکیان کرد لە عەدیی ئەو ئینکاری کرد و نیزاعەکی گەشتە لای ھەزرت ع و داوای شاھیدی کرد لە ھۆزی سەھم شاھیدیان نەبوو و داوای سوێندی کرد لە عەدیی سوێندی خوارد، جا ئایەتی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةَ بَيْنَكُمُ...﴾ ھاتە خوارەو. وە عەمری کۆری عاسی کۆری وائیلی سەھمی و مەتلەبی کۆری وەداعە سەھمی بە ھۆی بەیانەکی تەمیمی دارییەو لەسەر عیلمی خۆیان بەو کە جامەکی ناسراو بوو سوێندیان خوارد و جامەکیان وەرگرتەو.

ئەم رێوایەتە لە گەڵ زاھیری ئایەتەدا و زاھیری ئەو ھەدیسە شەریفەیش کە ترمزی و بوخاری رێوایەتیان کردووە رێک ناکەوێ و پێویستە بە تەئویل؛ چونکە زاھیری ئایەتەکی ئەوەیە کە ھەزرت ع سوێندی تەمیم و عەدی داوە و سوێندیان خواردووە و لە پاش ئەو خەیانەتەکیان دەرکەوتوو.

و لە رێوایەتێکی تردا ئەلێت؛ تەمیمی کۆری ئەوسی داری و عەدی کۆری زەید دەرچوون بۆ تێجارەت بۆ شام و لەو کاتەدا نەسرانی بوون و بەدیلی کۆری ئەبوومەریم - عەبدی عەمری کۆری عاس - لە گەڵیان رویشت بۆ شام بۆ تێجارەت و موسوڵمان بوو، کاتی گەشتە شام بەدیل نەخۆش کەوت و کاغەزێکی نووسی حیسابی ھەموو مالەکی خۆی تێدا بوو خستە ناو بوخجەیی جل و بەرگەو و باسی ئەمەیی نەکرد بۆ تەمیم و عەدی و وەسیەتی بۆ کردن ئەم کەل و پەلی منە ھەموو بێنەو. پاش ئەو بەدیل مرد و ئەم دوو کەسە گەڕان بە ناو کەل و پەلەکیدایەتی زبویان دیتەو سێسەد مسقائ وەزنی بوو وە نەخش کرابوو بە ئالتوون، ئەم جامەیان دەر کرد و باقی کەل و پەلەکیان دایەو بە خاوەن مالەکی و ئەوانیش کاغەزەکیان دەرھێنا و خوێندیانەو و ناگادار بوون لەو ئەو جامە نەماو. جا پرسیاریان کرد لە «تەمیم»

و «عه‌دی»: نایا به‌دیل له‌و مالی خۆیه هیچی فروشت؟ وتیان: نه‌خیر. وه وتیان، نایا نه‌خۆشینه‌که‌ی توولی کیشا هه‌تا پتویستی ببی به‌قه‌رزئی یا فروشتنی مالی له‌وه‌ی که له‌لای بووه؟ وتیان: نه‌خیر، به‌لکو وه که گه‌یشتینه‌شام نه‌خۆش که‌وت و نه‌وه‌نده‌ی پئی نه‌چوو مرد. جا وتیان: ده‌ی ئیمه له‌کاغه‌زیکدا که نه‌و نووسیویه‌تی چاومان پئی نه‌که‌وئی جامیکی ناردوو وه‌ته‌وه له‌زیو که نه‌خش کراوه به‌ئالتوون و وه‌زنه‌که‌ی سیسه‌د مسقاله. نه‌وانیش وتیان: ناگامان لئی نییه، به‌س وه‌سیتی بۆ کردووین که نه‌م که‌ل‌وپه‌له‌بده‌ین به‌ئیه نه‌وه‌تا هیناومانه‌بۆتان، ئیتر ناگامان له‌جام نییه. جا شکاتی خۆیان برد بۆ لای پیغه‌مبه‌ر ﷺ وه نه‌م نایه‌ته‌نازل بوو وه‌حه‌زرت له‌پاش عه‌سرا دوا‌ی نوێژ ته‌میم و عه‌دی سویند دا له‌پال مینه‌ردا، سویندی دان که خه‌یانه‌تیان نه‌کردوو که‌م و زۆر له‌وه‌ی به‌دیل ته‌سلیمی کردوون و حه‌زرت ﷺ فهرمووی: برۆن. له‌پاش نه‌مه‌جامه‌که‌یان له‌مه‌که‌دا ده‌رکه‌وت و میراته‌ره‌کانی به‌دیل ناگادار بوون و داوایان کرد له‌ته‌میم و عه‌دی، نه‌وانیش وتیان: وه‌ختی خۆی ئیمه‌کریبوومان له‌به‌دیل به‌لام له‌به‌ر نه‌وه که شاهیدمان نه‌بوو به‌باشمان نه‌زانی ئیقرار بکه‌ین به‌وامه‌له، جا بردنیانه‌وه‌بۆ لای حه‌زرت ﷺ، جا نایه‌تی: ﴿فَإِنْ عَثَرَ عَلَىٰ أَنهَآ﴾ نازل بوو وه‌عه‌مری کورپی عاس و «مطلب»ی کورپی وه‌داعه‌ی سه‌همی سویندیان خوارد که ته‌میم و عه‌دی به‌درۆ سویندیان خواردوو و خه‌یانه‌تیان کردوو جا رویشتن جامه‌که‌یان هیناوه‌بۆیان و ته‌سلیمیان کرده‌وه به‌خواونه‌شه‌رعییه‌که‌ی، خودا نه‌فه‌رمویت:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ﴾

ئه‌ی که‌سانی که ئیمان‌تان هیتاوه به دینی ئیسلام! شه‌هاده‌تدانی ناو ئیوه کاتی
که مردن هاتیته سهری و بیه‌وی وه‌سیه‌ت بکا، شه‌هاده‌تی دوو که‌سی عادل و
راساله له ئیوه و له موسولمانان.

﴿أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَبْتَكُمْ مُصِيبَةً
الْمَوْتِ﴾

یاخود شه‌هاده‌تی دوو که‌سی تره له ئیوه نه‌گهر ئیوه له سه‌فه‌ردا بوون و مسیه‌تی
مردنتان به‌سه‌راहत، جا پاش ئه‌وه که نه‌و که‌سه کران به جیگه‌ی باوه‌ر بو کابرای
مردوو وه وه‌سیه‌تی بو کردن و مرد.

﴿تَحْسِبُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ﴾

ئه‌و دوو که‌سه رابگرن له پاش نوژی عه‌سر.

﴿فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنْ أَرَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَلَا

نَكُنْكُمْ شُهَدَآءَ اللَّهِ إِنَّا إِذَا لَمِنَ الْأَثِمِينَ﴾

جا نه‌گهر گومان‌تان په‌یدا کرد با ئه‌و دوو که‌سه سویند بخون و بلین: به‌خوا به‌م
سوینده که نه‌یخوین مه‌به‌ستمان ئه‌وه نییه که مالکی دنیای پی په‌یدا بکه‌ین، با
ئه‌و که‌سه‌یش که به سوینده‌که‌ی ئیمه مالی ده‌س نه‌که‌وی له خزم و خویشانی
ئیمه بی، وه ئیمه شه‌هاده‌تی که خودای ته‌علا بریاری داوه له دینا نایشارینه‌وه و
وه‌سیه‌تی کابرای وه‌سیه‌تکه‌ر ون‌ناکه‌ین و نه‌گهر مالی دنیا وه‌ریگرن له که‌س یا
شه‌هاده‌ت ون بکه‌ین ئیمه له جومله‌ی تاوانباران نه‌بین.

﴿فَإِنْ عُرِ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّ إِثْمًا فَآخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ

الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوَّلِينَ﴾

جا پاش شه‌هاده‌تی نه‌و دوو که‌سه نه‌گهر بۆتان ده‌رکه‌وت که نه‌و دوو شاهیده تاوانبار بوون و به‌و شایه‌تییه گونا‌ه‌بار بوون و درۆیان کردووه نه‌وه دوو که‌سی تر راوه‌ستین له جیگه‌ی نه‌و دوو شایه‌ته تاوانبارانه که شه‌هاده‌تیان له‌سه‌ر دان له‌م تا‌قمه که حق که‌وته سه‌ریان که نزیک‌ترن به‌ مردووه‌که.

﴿فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ لَشَهِدُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهِدَتِيهِمَا﴾

جا سویند بخۆن بڵین: شایه‌تی ئیمه راستره له شایه‌تی نه‌و دوو که‌سه.

﴿وَمَا اَعْتَدَيْنَا﴾

وه له‌م شایه‌تییه‌دا که ئیمه نه‌یده‌ین به‌ سه‌ر حه‌قی که‌سدا نارۆین.

﴿اِنَّا اِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ﴾

به راستی نه‌گهر ئیمه ته‌جاو‌ز بکه‌ین له‌سه‌ر حه‌قی خه‌لك ده‌رنه‌که‌وئ که ئیمه له‌ گرو‌هی سه‌ته‌مکارانین و له‌وانه‌ین که حه‌ق نه‌شارینه‌وه و به‌تالی له‌ جیگه‌دا دانه‌نین.

﴿ذَلِكَ اَدْنٰی اَنْ يَّاتُوْا بِالشَّهَادَةِ عَلٰی وَجْهٍهَا اَوْ يَخَافُوْا اَنْ تُرَدَّ اَيْمَنُ بَعْدَ

اَيْمَنِهِمْ﴾

ئه‌م یاسا که داماننا له‌ وه‌سیه‌تکردنی ئینسانی نزیک به‌مردندا به‌ تایبه‌تی له‌ سه‌فه‌ردا که وتمان پێویسته‌ دوو پیاوی عادل له‌ خۆتان یا دوو که‌سی تر شه‌هاده‌ت بدن له‌سه‌ر وه‌سیه‌ته‌که‌ وه‌ له‌ کاتی گومانی خه‌یانه‌تیشا شایه‌ته‌که‌ن سویندی له‌گه‌لدا بخۆن وه‌ بیجگه‌ له‌مه‌یش نه‌گهر خه‌یانه‌تیان لی ده‌رکه‌وت دوو که‌س له‌ تا‌قمی میراته‌به‌ که نزیک‌ترن به‌ مردووه‌که سویند بخۆن له‌سه‌ر مانه‌وه‌ی ماله‌که‌یان. ئه‌م جو‌ره‌ یاسا زۆر نزیک‌تره‌ له‌ راستی و ئه‌دای شه‌هاده‌ت له‌ لایه‌نی وه‌سییه‌کانه‌وه به‌ شیوه‌ی واقع، وه‌ نزیک‌تره‌ له‌ ترسی گه‌رانه‌وه‌ی سویند بۆ لای میراته‌به‌ره‌کان؛ چونکی نه‌گهر له‌ نه‌سلا

شایه‌تی وه‌سییه‌کان موئه‌ککه‌د نه‌بی به سویند هه‌روا به بی ئیه‌تیمامی شه‌هاده‌تی نه‌ده‌ن و گوئی به راست‌گویی ناده‌ن له شه‌هاده‌ته‌که‌یانا و له‌م لایشه‌وه که حه‌قی سویند بی بۆ جانیبی میراته‌هر زۆرتر جانیبی وه‌سی ئه‌ترسن له خه‌یانه‌تباری نه‌بادا شتیکیان لی ده‌ربکه‌وئی و نه‌م لا سویند بخۆن له‌سه‌ر خه‌یانه‌ته‌که‌یان و ئاپروویان بچی له دنیادا.

﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَسْمَعُوا﴾

له خودا بترسن و نه‌و نه‌حکامانه که دایان‌نه‌مه‌زرینن وه‌ریان‌بگرن و به گوئی قه‌بوول بیان‌بیسن.

﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾

وه نه‌گه‌ر له خودا نه‌ترسن و حوکمی خودا نه‌بیسن فاسق نه‌بن و خودای ته‌عالا هیدایه‌تتان نادا؛ چونکی قه‌ومئ که فاسق بی و سوور بی له‌سه‌ر ناباری خودا هیدایه‌تی نادات.

بزائن: له‌م ئایه‌ته‌دا چه‌ن شتی هه‌یه:

یه‌که‌م: له ناو موفه‌سیره‌کانا مه‌شه‌ووره که نه‌م سی ئایه‌ته له گرانترینی ئایاتی قورئانن له جیهه‌تی ئیعراب و مه‌عنا و حوکمه‌وه و پێویسته ئینسان باش به وردی بچیته‌ ناویان و تییان بگات.

دووهم: ساحیبی ته‌فسیری به‌یزاوی نه‌فه‌رمویت: حوکمی سویند خواردنی نه‌و دوو که‌سه مه‌نسووخه نه‌گه‌ر شاهید بن له‌سه‌ر وه‌سییه‌کان؛ چونکی شایه‌ت سویند نادری هه‌رچه‌ند موته‌هه‌م بن. به‌لئ حه‌زهره‌تی عه‌لی عليه السلام فه‌رموویه‌تی: نه‌گه‌ر شایه‌ت موته‌هه‌م بی سویند نه‌دری، وه نه‌گه‌ر نه‌و دوو که‌سه نه‌وانه بن که بوون به وه‌سی

و کابرای نه خووش وه سیه تی بۆ کردوون ئەوه دروسته سویند بدرین، به تایبه تی له کاتی توهمه تا؛ چونکی ئەسل مانه وهی مالی کابرای مردووه بۆ میراتبه ره کانی مادام ئەم دوو وه سیه ئەلین کابرا ئەوه نده مالی خووی داناوه بۆ فلان کهس یا بۆ فلان جیههت دروسته میراتبه ره کان سویندیان بدهن، جا کاتی خیانه تیان ده رکهوت و شاهیدی خاریجیش نه بوو بۆ ئیسباتی راستی ئەوان لهم کاته دا سویند ئەکه ویتته لای میراتبه ره کان؛ چونکی ئەسل ئەوه یه حهقی غهیر بهو میراته وه نه بی.

﴿يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّمُ الْغُيُوبِ﴾

ئهی پیغه مبه ری خو شه و یست! باسی ئەو رۆژه بکه که خودای تهعالا پیغه مبه ره کانی تیدا گردئه کاته وه و به جیلوهی خودایه تی خووی پرتو ئەدا و پرسیاریان لی ئەکا؛ به چ جو ره جوابدانه وه یه له لایه نی ئوممه ته که تانه وه جوابتان درایه وه؟ به جوابدانه وهی قه بوول و فه رمان وه رگرتن یا خود به جوابدانه وهی سه رکیشی و نافه رمانی؟ ئەوانیش له بهر ئەوه که یه کهم هه یبه تی خودا داگیری کردوون و زانستی خو یان له لادا کوژاوه ته وه، وه دووهم له بهر ئەوه که عیلم و زانستی ئاده میزاد ئیحاته نادا به هه موو کرده وه یه کدا گه و ره و بچووک، وه سیه هم له بهر ئەوه که هه رچی ئەوان بیزانن هه ر له خودا وه و هریان گرتو وه و سه ربه خو دارای زانست نین، جوابیان داوه وتیان: ئهی پهروه ردگاری ئیمه! ئیمه له وانه نین له حوزووری تۆدا زانستی خو مان ده ربه رین؛ چونکی نمئ له ئاو به نیسه به تی ده ریای نه برا وه نیسه به تی نییه و ئیمه ئاگادار نین له چلۆنی جوابی هه موویان به ئاگادارییه کی ره سا و هه ر شتی ئیمه بیزانین له زاتی تۆوه ده ستمان که وتوو، به راستی تۆ هه ر تۆی به ره سایێ زانای به هه موو رازیکی نه یینی و ئیمه قه ناعهت ئەکه یین به زانستی خو ت.

جا پاش نه‌وه ده‌فته‌ری حسیب ئاماده ئه‌کری و میزانی بیر و باوه‌ری هه‌موو که‌سی له‌گه‌وره و بچووک حازر ئه‌کری، خودای ته‌عالا فه‌رمان ئه‌دا که هه‌موو ئوممه‌ته‌کان یه‌که‌یه‌که له‌شوینی تایبه‌تیدا ریز ئه‌کری و پیغه‌مبه‌ری هه‌ر ئوممه‌تی له‌سه‌ر ئوممه‌ته‌که‌ی ئه‌کری به‌موراقیب و له‌هه‌ر ماده‌یه‌که‌دا که به‌ناحق هه‌رکه‌س له‌هه‌ر ئوممه‌تی ئینکاری تاوانی بکا پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی شایه‌تی له‌سه‌ر ئه‌دا.

وه له‌سه‌ر ئه‌م ته‌فسیره‌ مونا‌فات نییه له‌به‌ینی ئه‌م ئایه‌ته‌دا که نه‌فی عیلم ئه‌کا له پیغه‌مبه‌ره‌کان - سه‌لامی خودایان لی بی - وه له‌به‌ینی ئه‌و ئایه‌تانه‌دا که ئیسباتی ئه‌وه ئه‌که‌ن پیغه‌مبه‌ره‌کان شایه‌تی ئه‌ده‌ن له‌سه‌ر ئه‌فرا‌دی ئوممه‌ته‌که‌یان و پیغه‌مبه‌ری ئیمه‌ش شایه‌تی ئه‌دا له‌سه‌ر راستی شایه‌تی باقی پیغه‌مبه‌ره‌کان.

﴿إِذْ قَالَ اللَّهُ يٰعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَلَدَتِكَ إِذْ
أَيْدُتُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا﴾

که خودا پیغه‌مبه‌ره‌کان گردنه‌کاته‌وه و حسیبی ئوممه‌ته‌کانیان ئه‌کری خودای ته‌عالا بو‌ده‌رپرینی پایه و مایه‌ی به‌رزی ره‌هه‌ران بازئ گه‌وره‌یی و شه‌ره‌فیان له‌ناو کۆمه‌لی ئه‌هلی مه‌حشه‌ردا ده‌رئه‌بری.

«من جملة» خودای ته‌عالا ئه‌فه‌رمو‌یت: ئه‌ی عی‌سای کۆری مه‌ریه‌م! با‌سی نیعمه‌ته‌کانی من بکه له‌سه‌ر خۆت و له‌سه‌ر دایکت، چۆن ئه‌و دایکه مه‌عسوومه به‌حورمه‌ته‌ی تۆمان گه‌رته په‌نای خۆمان و به‌تاعه‌ت و عی‌باده‌تکردن له‌به‌یتی مه‌قدیس عی‌باده‌تخانه‌ی خۆما له‌باوه‌شی پووری خۆیا و له‌به‌ر چاو‌دی‌ری یه‌کی له‌ره‌هه‌رانی پایه‌به‌رزا به‌خیومان کرد؟ وه‌چلۆن به‌فه‌رمانی خۆمان فره‌شته‌ی هیمنی خۆمان نارد فووی کرد به‌به‌رۆکیا هه‌تا حامیله‌بوو به‌تۆ و تۆ که‌وتیه‌ ناو‌عاله‌می جیهانه‌وه و له‌و کاته‌دا که له‌دایک بووی تۆم ته‌ئید و ته‌نویر کرد به‌فه‌یزی

«روح القدس» فریشته‌ی به‌رزی به‌پیزی باره‌گای خۆم جوهره‌ئیلی ئه‌مین و هیزی و تاری خسته ناو دَل و ده‌مه‌وه و قسه‌ت کرد له‌گه‌ل دایکی خاوه‌ن پایه‌تا و دَلت دایه‌وه و قسه‌ت کرد له‌گه‌ل به‌نی ئیسرائیلیه‌کانا له‌و کاته‌دا که له‌ بیشکه‌دا بووی و ریساله‌تی خۆت ده‌رپری بۆیان، هه‌روا له‌ کاتی «که‌هل» یدا فه‌رمانی خودات گه‌یانده‌ به‌ ئاده‌میزاد وه‌کوو کاتی مندالیت.

﴿وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ﴾

وه‌ باسی ئه‌و کاته‌ بکه‌ که خویندنه‌وه‌ی نووسراوی ناو ئاده‌میزاد نیشان‌دای ئه‌حوال و ئاساری ئه‌عیانی مه‌وجوده‌م به‌ ئیلهام و خه‌لقی عیلمی ره‌بانی تی‌گه‌یانندی و نه‌حکامی ته‌ورات فی‌ربووی و ئینجیل بۆ ناردیته‌ خواره‌وه‌ و کردم به‌ ده‌ستور بۆ خۆت و ئومه‌ته‌که‌ت له‌ بابه‌تی بیر و باوه‌ر و کرده‌وه‌ و ره‌وشته‌وه‌.

﴿وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي﴾

وه‌ باسی ئه‌و کاته‌ بکه‌ که به‌ وه‌حی و ئیلهامی من تیمگه‌یانندی هه‌یکه‌ل و قه‌واره‌ت دروست نه‌کرد وه‌کوو قه‌واره‌ی په‌له‌وه‌ر به‌ ئیزن و ئیجازه‌ی من جا‌فووت پێدا نه‌کرد و ئه‌و قه‌واره‌ ئه‌بوو به‌ په‌له‌وه‌ریکی گیانله‌به‌ری راسته‌قینه‌ به‌ ئیجازه‌ی من.

﴿وَتَبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي﴾

وه‌ ئه‌و کاته‌ که کویری سکوما و ئینسانی به‌له‌کت خۆش نه‌کرده‌وه‌ به‌ ئیجازه‌ی من.

﴿وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَى بِإِذْنِي﴾

وه‌ ئه‌و کاته‌ که مردووت له‌ گۆر ده‌رئه‌کرد و به‌ ئیجازه‌ی من زیندووت نه‌کرده‌وه‌.

﴿وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَءِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ﴾ (۱۱۰)

وه باسی ئەو کاته بکه که مه‌نعی به‌نی ئیسرائیلیه سه‌رکیشه به‌دبه‌خته‌کانم لئ کردیت و نه‌مه‌یشت بت‌کوژن له‌و کاته‌دا که تۆ ئایاتی به‌یینات و بورهان و موعجیزاتی خودات نیشان ئەدان که‌چی ئەوان له‌باتی ئەوه موسولمان بین ئەیانوت: ئەم جوړه شتانه که عیسا نیشانی ئیمه‌ی ئەدا جادوو‌یه‌کی ناشکرا نه‌بی هیچی تر نییه.

﴿وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ ءَامِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا ءَامِنًا وَأَشْهَدُ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ﴾ (۱۱۱)

وه باسی ئەو کاته بکه که ئیله‌مام کرد بۆ دلی کۆمه‌لی له‌ئاده‌میزادی خاوه‌ن بیروپا و هۆشیار که له‌ئەنجام‌دا مه‌شه‌وور بوون به‌«حواری» یانی په‌یره‌وانی ساغی عیسا، که ئیمان بینن به‌من و به‌فرستاده‌ی من و یاره‌مه‌تی دینی خودا بده‌ن و خزمه‌تی عیسا بکه‌ن ئەوانیش وتیان ئیمانمان هینا به‌تۆ ئەی خودا و به‌پیغه‌مبه‌ری تۆ که عیسا به‌و ئەی په‌روه‌ردگار تۆ بزانه، هه‌رچه‌ن تۆ هه‌موو شتی ئەزانی، که ئیمه موسولمانین و ملکه‌چ و فره‌مانبه‌ردارین بۆ تۆ و بۆ فرستاده‌ی تۆ ده‌ی ته‌وفیقه‌مان بده‌ بۆ ریگه‌ی راست.

فه‌رمووده‌ی خودا: ﴿إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ﴾ الآیات.

عه‌مماری کوپی یاسیر ﷺ ریوایه‌ت ئەکات له‌ پیغه‌مبه‌ره‌وه ﷺ که فه‌رموویه‌تی: کاتی له‌سه‌ر داوای عیسا مائیده و سفره‌هاته‌ خواره‌وه‌ نان و گوشتی تیدا بوو، ئەمریان بئ‌کرا هیچی لئ هه‌ل‌ئە‌گرن بۆ سه‌به‌ینی، که‌چی خه‌یانه‌تیان کرد و لئیان پاشه‌که‌وت کرد، له‌ تۆله‌ی ئەوه‌دا خودا قاری لئ گرتن و کردنی به‌مه‌یموون و به‌راز.

﴿إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَٰعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنْزِلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ ۖ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾

تو، ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خو‌شه‌ویست، باسی ئه‌وه بکه له کاتی خو‌یا حه‌وارییه‌کانی حه‌زهره‌تی عیسا له‌سه‌ر ئیق‌تیراحی قه‌ومی به‌نی ئیس‌رائیل وتیان: ئایا خودای ته‌ع‌الا که په‌روه‌ردگاری تو‌یه و له تو‌وه ئهم هه‌موو کاره‌ساتی موع‌جیزه ده‌رئه‌که‌وئ، پی‌ی ئه‌کرئ سفره‌یی له ئاسمانه‌وه بئیریت‌ته خواره‌وه بو ئیمه که خوراده‌مه‌نی له‌سه‌ر بی؟ وه عیسا پی‌ی فه‌رموون: له خودا بترسن و داوای شتی مه‌که‌ن که له ئه‌نجاما بی به ه‌وی ده‌ردی‌سه‌ری بو‌تان مادام ئیوه ئیمان‌تان هه‌یه به‌و خودا که ئیوه‌ی دروست کردووه و منی دروست کردووه و ئه‌و موع‌جیزاته بو من ده‌رئه‌خا.

﴿قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقَتْنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ﴾

ئه‌وانیش وتیان: ئه‌مانه‌وئ له‌و سفره و له‌و خوراده‌مه‌نییه‌ و به‌سه‌ریه‌وه بخو‌ین و د‌لمان دابه‌زری له‌سه‌ر ئه‌وه خودا له‌به‌ر پایه‌ی تو نیازی ئیمه به‌جی دینی و به زانستیکی بی‌گومان بزانی‌ن که تو راست ئه‌که‌ی له‌گه‌ل ئیمه‌دا له‌ داوای ئه‌وه‌دا که فرستاده‌ی خودای و له‌سه‌ر ئه‌و موع‌جیزه‌ی مائیده‌یشه‌ بپین به‌ شایه‌ت له‌ ناو ئاده‌میزادا.

﴿قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَءَايَةً مِنْكَ ۖ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ﴾

جا عیسا‌ی کوری مه‌ریه‌م له خودا پارایه‌وه و فه‌رمووی: خودایه! په‌روه‌ردگاری ئیمه! سفره‌یه‌کمان له ئاسمانه‌وه بو بئیره و له‌گه‌ل خوراده‌مه‌نییه‌کی پاکی چاکی ئاره‌زوو کراوی نایابی وه‌ها که بی به‌ جه‌ژن و شادی بو ئیمه هه‌موومان؛ ئه‌وه‌لمان و

ئاخرمان، واتە ئەو رۆژی ھاتنە خوارەوێ مائیدە یە بێ بە رۆژی جەژنیکی تەقلیدی
لە ناومان و بێ بە دەلیلکی رووناکی گەورە لە لایەنی تۆو بە ئیمە، وە ئەو مائیدە
و نەعمە تە بێ ژمارەکانی تەرت و سوپاس لەسەر ئەوانە بکە بە رۆزی بۆ ئیمە و دیارە
کە تۆ باشتەری رۆزی دەرەکانی.

﴿قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا
لَّا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ﴾

خودای تەعالا ڤەرەمووی: ئەو عیسا بە راستی من تەکای تۆ وەر ئەگرم و دوکاەت
ڤەبوول ئەکەم و ئەو مائیدە ئەنێرمە خوارەوێ بۆتان، بەلام ھەرکەسێ لە ئێو کوفری
خودا بکا پاش ئیستیفادە لەو سفرە یە عەزابی ئەدەم بە عەزابی کە عەزابی کەس و
نەدەم، ئەو عەزابە لە دنیا دا بێ یا لە قیامە تا.

لێرە دا چەن باسی ھە یە:

یە کەم: ئەم ھەواریانی ھەزەرەتی عیسا عليه السلام باز ئێلێن پێغەمبەر بوون و خودا
ئەمری پێ کردوون تابیعی ھەزەرەتی عیسا بێن، بە گوێرە ی ئەم قسە ئایەتی: ﴿وَ إِذْ
أَوْحَيْتُ إِلَى الْخَوَارِئِ﴾ لەسەر مەعنای مەشھوورە بۆ وەحی. وە باز ئێلێن پێغەمبەر
نەبوون وە بە گوێرە ی ئەم قسە «أَوْحَيْتُ» بە مانا «أَلْهَمْتُ» ئەبێ، وە کوو: ﴿وَ أَوْحَيْنَا
إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ﴾^۱ و ﴿وَ أَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ﴾^۲ وە ئەم قسە راستە.

دوو ەم: ئەمە یە ئەم ھەواریانە چ پێغەمبەر بووبن و چ لە پیاوچاکانی ئوممەت
بووبن ئەم داوا و رجایانە لە ھەزەرەتی عیسا بە عیبارە تی: ﴿هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ﴾ مونا سب

۱. القصص؛ ۷.

۲. النحل؛ ۶۸.

نییه؛ چونکی شك و گومان لە ئیستیتاعەیی خودادا لەسەر مومکینات کوفره. ھەروا جوملەیی: ﴿إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ لە گەڵ ئەوەدا ناگونجی پیغەمبەر یا پیاوچاک بووبن. ھەروا ئایەتی: ﴿فَن يَكْفُرْ بَعْدَ مَنكُم﴾ چونکی بە گوێرەیی ئەووە کە حەوارییەکان پیغەمبەر بووبن تەسەوور ناکرێ کە کافر ببن. وە جوابەکان بەم جۆرەن کە دێن.

یەكەم: سوئال بە ﴿هَلْ يَسْتَطِيعُ﴾ لەسەر مەعنای حەقیقی نییه بەلکۆو لەسەر مەعنای مەجازییە و لە جێگەیی ئەووەدایە «هل يطمئن ربك قلوبنا بأن ينزل علينا مائدة من السماء؟» چونکی ئەم سوئالە داوای ئیتمینانی دڵەو بەس.

دوووەم: «يَسْتَطِيعُ» بە مانا «يفعل» بە کارهێنراوە نەك بە مەعنای «يقتدر» وە شك لە توانایی خودادا کوفره نەك شك لە کردنی کارێ لە کاران.

سێهەم: لە «استطاعة» یە بە مەعنای مواناسی حیکمەتی خودایی لە ناردنی مائیدە کەدا نەك لە ئەسلی ناردنە کەیدا، واتە: ئایا موافیقی حیکمەتی خۆیەتی ئەو مائیدەمانە بۆ نازل بکات یا نە؟

چوارەم: «يَسْتَطِيعُ» وە لەسەر مەعنای «يستحب» کە بەرانبەری «يستكره» بە کار ئەبرێ، واتە «هل يحب ربك أن ينزل علينا مائدة؟».

پنجەم: ئەم پرسباری حەوارییانە لە لایەنی خۆیانەووە نەبوو بەلکۆو لە لایەنی کۆمەڵی بوووە لە بەنی ئیسرائیل کە داوایان لە حەوارییەکان کردوووە ئەم موعجیزەیانە بێ نیشان بدا، وە عیبارەتی ﴿هل يستطيع﴾ و ﴿إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ و ﴿فَن يَكْفُرْ بَعْدَ مَنكُم﴾ بۆ ئەوانە بە کارهێنراون نەك بۆ حەوارییەکان خوا پیغەمبەر بووبن یا پیاوچاک.

فەرموودەیی خودا:

﴿وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَعْيسَى ابْنُ مَرْيَمَ﴾

لە مەعنادا بەسراوہ بە ئایەتی: ﴿إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي﴾ الآية. کہ
لە پیشەوہ قسەمان لێ کرد واتە باسی ئەوہ بکە کہ لە روژی قیامەتا خودای تەعالا
ئەفرموی: ئەی عیسی کۆری مەریەم.

﴿أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّي إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ ط

ئایا تۆ وتووتە بە خەڵک کہ ئیوہ من و دایکم قەرار بدەن بە دوو خودا و بمانبەرستن
وہ کوو دوو خودا بێجگە لە خودا ھەتا خودا بێی بە سیان؟!

﴿قَالَ سُبْحَنَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ ع

ئەی پەرورەدگاری عالم بە تەسبیح و تەقدیسەوہ تۆ دوور ئەخەینەوہ لەوہ کہ
شەریک و ھاوڕێت بێی، وە بۆ من رەوا نییە و نابێی کہ شتیکی وا بڵێم و وتنی بۆ
من دروست نەبێی و ئەو شتە خیلافی حەق و واقع بێی.

﴿إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ، تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ ع

ئەگەر شتی وام وتبێی بە راستی تۆ ئەزانی دیارە کہ نەم وتوو، وە ئەگەر ئەو
مەبەستە لە دلێشما بووبێی تۆ پێی ئەزانی؛ چونکی ئەزانی بەوہی وا لە دلی مندا
بەلام من ناگام لەوہ نییە وا لە عیلمی تۆدا.

﴿إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّمُ الْغُيُوبِ ﴿١١٦﴾

بە راستی تۆ زانای ھەموو شتیکی نھێنی و نەسراری دەروونی.

﴿مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنْ أَعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ ع

من پێم نەوتوون ئەوہ نەبێی کہ تۆ ئەمرت کردووہ بڵێم پێیان، ئەوہیش ئەمە یە
کہ عیبادەت و بەندەیی خودا بکەن کہ پەرورەدگاری ئێمە و ئیوہ یە.

﴿وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ ط

وه من ئاگادار بووم له سهریان ههتا له ناویانا بووم و نه مهیشتوو په پیره وه کانم
قسهی ههله بکهن.

﴿فَلَمَّا تَوَقَّيْتَنِي كُنْتَ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ﴾

وه له کاتیکیشه وه که تو منت وه رگرت بو شوینی خۆم تو هه به ته نیا خۆت
ره قیب و ئاگادار بووی له سهریان.

﴿وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾

وه تو به سهه هه موو شتی کدا، بی گیان و گیانه بهر، غهیره موکه للهه ف و موکه للهه ف،
شاهید و زانای راز و نیاز و خواوهنی دهسته لاتی.

﴿إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عَبْدُكَ وَإِنْ تَغْفِرَ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾

جا به رابه به تاوانباری ئهوان ئه گهر عهزاییان بدهی به راستی رهوايه بو تو؛
چونکی ئهوان بهنده و دروستکراوی تۆن و تو پهروه ردگار و گه وره ی گشتی، ئه توانی
هه موو جوړه شادیی و ناشادییه که بیینی به سهه پهروه ده کراوی خۆتا، وه ئه گهر تو
تاوانیان پېۆشی به راستی تو خواوهن دهسته لات و خواوهن حیکمه تی له هه موو کاری کدا
له دوو جیهانا له ئاشکراو په نهانا.

﴿قَالَ اللَّهُ﴾

جا له و کاته دا که ئه م پرسیار و جوابه له بهینی خودای ته عالا و له بهینی هه زه ته
عیسادا روو ئه دا خودا ئه فه رمویت:

﴿هَذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾

ئەم رۆژە رۆژیکە کە سوود ئەدا بە راستکاران و راستگۆیان راستییەکیان و بۆ ئەوان هەیه چەن بەهەشتیک کە جۆبار لە ژێر دارەکانیانەووە رهوان ئەبن و هەتا هەتایە دەوام ئەکەن لە ناویانا.

﴿رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ﴾^ع

خودای تەعالای رازییە لەوان و ئەوانیش لە خودا رازین.

﴿ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾^ع

ئەم پایە ئەوان پێی گەشتوون پایەیهکی زۆر بەرزە و گەشتن بەم پایە، گەشتنە بە پایەیهکی زۆر گەورە.

﴿لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾^ع

جا خوای تەعالای بۆ دەربرینی گەورەیی خۆی و بۆ ئیعلانی ئەوە کە هەموو رەهەران و ئەفسەرانی جیهان هەموو وان لەبەر بارەگای تەوانایی ئەوا و بە هیچ جۆری هیچ کەس رایە ئەوەی ناکەوێ پەيوەندی بێ بە جیهانەووە بە بنەدی خودا نەبێ، وە بۆ دەربرینی فەسادی عەقیدە و بیر و باوەری نەسارای داوای خودایی یا تیکەلی لەگەڵ خوادا بۆ عیسای کۆری مەریەم و بۆ بەتالکردنەووەی ئەم جۆرە قسانە فەرمووی: هەر بۆ خودایە سەرۆکی و پادشایی لە سەر هەموو ئاسمانەکان و عەرز و هەر شتی و لە ناو ئەوانا، واتە قەراری گرتووە لەسەریان یا لە ناوەرۆکیانا، وە خودای تەعالای بەسەر هەموو شتیکدا تەوانایە و جیهان هەمووی لە دەستی توانایی ئەودایە.

